

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

SİYASAL PARTİLER BAĞLAMINDA SEKÜLER AKTÖRLER VE
İSLAMCI AKTÖRLERİN İSLAM ALGISI
(İRAK KÜRT BÖLGESİ ÖRNEĞİ)

Doktora Tezi

İkram FİLİZ

Ankara-2019

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

SİYASAL PARTİLER BAĞLAMINDA SEKÜLER AKTÖRLER VE
İSLAMCI AKTÖRLERİN İSLAM ALGISI
(İRAK KÜRT BÖLGESİ ÖRNEĞİ)

Doktora Tezi

İkram FİLİZ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. İhsan TOKER

Ankara-2019

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

İkram FİLİZ

SİYASAL PARTİLER BAĞLAMINDA SEKÜLER AKTÖRLER VE
İSLAMCI AKTÖRLERİN İSLAM ALGISI
(İRAK KÜRT BÖLGESİ ÖRNEĞİ)

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İhsan TOKER

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....

Tez Sınav Tarihi: ...../.../2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (.../.../2019)

İkram FİLİZ

ÖNSÖZ

Modern ve seküler yaklaşımların, buna bağlı olarak bu yöndeki tartışmaların Ortadoğu coğrafyasında yaygınlık kazanması Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine rastlar. Tarihi arka plandaki yaklaşım ve tartışma konuları, Osmanlı sonrası dönemde Ortadoğu'da ortaya çıkan devletlerin ve hareketlerin siyasi ve ideolojik muhtevasını besleyerek ilerler. Böyle bir çerçeveye devletler ve bunların karşısında yer alan siyasi hareketler büyük oranda iki temel kıstas etrafında değerlendirmeye tabi tutulabilir. Bunların birincisi laik seküler siyasal ve toplumsal örgütlenme biçimine ve muhtevasına sahip olan devletler ve hareketler, diğeri ise bu devletlere ve ideolojilerine itiraz şeklinde tanımlanabilecek İslamcılık hareketleridir.

Batı'da geliştiği şekliyle sekülerizm; tarihi, siyasi, dini ve toplumsal bir arka plana sahip doğal bir seyir takip ederken Batı dışında kalan toplumlarda genel itibariyle bu doğal seyir görülmemektedir. Bu yüzden sekülerizm tartışmaları, toplumsal ve siyasal örgütlenmelerin kuruluş felsefelerinden toplumsal hayatın en alt kademelerine kadar sürmektedir. Sekülerizm hakkında lehte, aleyhte ve ara çözümler şeklinde birçok şey söylenmekte, yazılıp çizilmektedir. İslamcılık bu bağlamda sekülerizm karşıtı bir itiraz olarak düşünülebilir.

İslamcılık düşüncesi ve İslamcılık hareketleri son yüzyıla rengini veren, tartışmaların bir tarafında yer alan, kendi içinde çeşitlilik gösteren, bulunduğu ülke ve zemine göre farklılık arz eden, ılımlı veya radikal, silahlı mücadele yürüten veya bunun karşısında olan, kimi ülkelerde terörle anılan ve son olarak da sekülerizm karşıtı hareketler olarak nitelendirilebilir. Yine İslamcılık, seküler düşünce ve pratiğin benzeri olarak toplumsal ve siyasal alanla ilgili olmak üzere iddia sahibi genel bir çerçeve çizmektedir. Seküler ve İslamcı aktörler arasında gerçekleşen çatışmanın kaçınılmazlığı bu zaviyeden bakıldığında anlaşılabilir gözükmektedir. Araştırma konusu olan seküler ve İslamcı Kürt partilerde ideolojik tavır alışların böyle bir çerçevenin içinde olduğu görülebilir.

Çalışma, İslamcı ve seküler Kürt partiler olarak çerçevesi çizilen dikotomik bir kategori sunmaktadır. Kürt partilerin anlaşılması adına benzerliklerin ve farklılıkların ortaya çıkarılması böyle bir çerçeveden sunulmaya çalışılmaktadır. Tarafların etnik kimliği aynı olmakla birlikte ideolojik konum alışları farklılık arz etmektedir. Kürt kimliği etrafında yaşanan düşünsel ve pratik geçişlere tanıklık edilmekle birlikte taraflarda, ayırt edici özelliğin İslamcı ve seküler yaklaşımlar olduğu düşünülmektedir.

Denilebilir ki bu partiler daha çok sekülerizm ve İslamcılık kimlikleri bağlamında ayrılmaktadır. Fakat etnik kimlik paralelinde yaşanan toplumsal ve siyasal geçişkenlikler, seküler ve İslamcı kimliklerde daha yumuşak bir görünüm arz etmektedir.

Türkiye’de de laiklik ve İslam/İslamcılık tartışmaları yaşanmaktadır. Araştırma Türkiye dışında, Türkiye’ye sınır olan Irak devletinin Kürt bölgesindeki İslamcılık ve sekülerizm tartışmalarına eğilmektedir. Araştırma, Kürt sekülerizmi ve Kürt İslamcılığına, Irak Kürtleri bağlamında sınırlandırılmış bir çerçeveye ışık tutmaya çalışacaktır. Kürt sekülerizmi ve Kürt İslamcılığı, Kürtlerin yaşadığı farklı ülkelerde benzer izdüşümlere sahip hareketler olmakla birlikte farklı tarihsel ve siyasi tecrübelerle sahiptirler. Farklı tecrübeler; hareketlerin örgütsel yapılanmalarından, ideolojik kabullerine kadar ılımlı ve radikal pozisyonlarına yansımaktadır. Araştırma, Irak Kürt Bölgesi’nde siyasi partiler bağlamında yaşanan etnik, seküler ve dini tartışmaların seyrine ve sosyolojisine ışık tutarak Türkiye’deki sosyal bilim çalışmalarına mütevazı bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

Tez konusunun belirlenmesinde ve yürütülmesinde teşvik ve desteklerini sürekli yanımda hissettiğim danışman hocam sayın Prof. Dr. İhsan TOKER’e teşekkür ediyorum. Yine çalışmam boyunca teknik destekleriyle yanımda olan Öğr. Gör. Cihan ALPTEKİN’e, İngilizce kaynakların okunmasında desteklerini esirgemeyen Arş. Gör. İlyas SAYIM’a ve görüşmecilere ulaşılmasında yardımlarını esirgemeyen Erbil Anadolu Ajansı müdürü Salih BİLİCİ’ye teşekkür ediyorum.

İkram FİLİZ
2019-ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	İ
İÇİNDEKİLER.....	İİİ
KISALTMALAR.....	VI
GİRİŞ.....	1
1. ARAŞTIRMA PROBLEMİ.....	13
2. TEZİN AMACI VE ÖNEMİ	14
3. ARAŞTIRMANIN SAYILTI LARI.....	15
4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	17
5. YÖNTEM	18
5.1. Araştırma Süreci ve Araştırma Verileri.....	19
5.1.1. Sanal Etnografi	19
5.1.2. Görüşmeler	21
5.1.3. Dokümanlar	22
5.1.4. Araştırmacının Rolü	23
6. ANALİZ BİLGİLERİ	24

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. BİR ANLAM DÜNYASI OLARAK SEKÜLERİZM	25
1.1. Etimolojik Tartışmalar Bağlamında Sekülerizm	29
1.2. Kavramsal Tanımlara Dair Sekülerizm	32
1.3. Irak Kürt Bölgesi Bağlamında Kürt Sekülerizmine Dair Tarihsel Bir Okuma ...	38
2. BİR ANLAM DÜNYASI OLARAK İSLAMCILIK	45
2.1. Kavramsal Tartışmalar Bağlamında İslamcılık	49
2.2. Irak Kürt Bölgesi Bağlamında Kürt İslamcılığına Dair Tarihsel Bir Okuma.....	55
3. BİR ANLAM DÜNYASI OLARAK ULUSALCILIĞA DAİR.....	62

3.1. Kürt Ulus Kimliğinin İnşa Edilme Sürecinde Etnik Kimlik ve Aşiret Olgusu Bağlamında Kürtler.....	69
3.2. Irak Kürt Bölgesi Bağlamında Kürt Milliyetçiliğine Dair Tarihsel Bir Okuma..	74
4. SEKÜLER VE İSLAMCI KÜRT KİMLİĞİN İNŞA EDİLMESİNDE ROL OYNAYAN DİNİ TARTIŞMALARA DAİR.....	85
4.1. Radikalizm ve Dini Şiddet Bağlamında Tartışmalar	88
4.2. Selefilik ve Cihad	94
4.3. Daiş ve Yezidiler	104
4.4. Kadim Bir Kök Arayışı Olarak Zerdüştlük	112

İKİNCİ BÖLÜM

SEKÜLER KÜRT PARTİLER

1. KÜRDİSTAN DEMOKRAT PARTİSİ (KDP).....	120
1.1. Barzaniler ve Molla Mustafa Barzani.....	125
1.2. Kurucu Liderden Sonra Mesud Barzani	131
2. KÜRDİSTAN YURTSEVERLER BİRLİĞİ	134
2.1. Kurucu Lider Olarak Celal Talabani	139
3. GORAN HAREKETİ.....	143
3.1. Kurucu Lider Olarak Mustafa Neşirvan	146
4. SEKÜLER PARTİ ÇEVRELERİNDE SEKÜLARİZASYONA DAYALI DÜNYA GÖRÜŞÜNÜN ANA HATLARI.....	148
4.1. Seküler Kürt Milliyetçiliği.....	161
4.2. İslam'ın Araçsallaştırılarak Sekülerizasyona Tabi Tutulması.....	168
4.3. Dini Azınlıklara Seküler Yaklaşımlar	172
4.4. Tarihin Siyasallaştırılması Bağlamında Anakronik Unsurlar.....	174
5. SİYASİ VE FİKRİ SEKÜLER BİR HAREKET OLARAK <i>DABİRAN</i>.....	178
6. KÜRT SEKÜLERİZMİNİN İSLAMCILIK OKUMALARI.....	182

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAMCI KÜRT PARTİLER

1. KÜRDİSTAN İSLAMİ HAREKETİ.....	190
1.1. Kurucu Lider Olarak Şeyh Osman	196
2. KÜRDİSTAN İTTİHAD-I İSLAM PARTİSİ.....	200
2.1. Kurucu Lider Olarak Muhammed Bahaddin	203
3. KÜRDİSTAN CEMAAT-İ İSLAMİ PARTİSİ.....	206
3.1. Kurucu Lider Olarak Ali Bapir.....	210
4. İSLAMCI PARTİLERİN İSLAMCI TUTUMLARININ ANA BOYUTLARI	217
4.1. İslamcı Kürt Milliyetçiliğine Dair	220
4.2. İslamcılar ve Demokrasi.....	224
4.3. İslamcı Partilerin Seçimlerde Aldıkları Oylar Bağlamında Müslüman ve İslamcı Dikotomisi.....	230
5. KÜRT İSLAMCILIĞININ SEKÜLERİZM OKUMALARI	234
SONUÇ	240
KAYNAKÇA.....	252
ÖZET	269
ABSTRACT	270

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
ev.	: Çeviren
DAİŞ	: Irak ve Şam İslam Devleti
İŞİD	: Irak ve Şam İslam Devleti
KDP	: Kürdistan Demokrat Partisi
KOMEL	: Cemaat-i İslami Partisi
KYB	: Kürdistan Yurtseverler Birliği
PARTİ	: Kürdistan Demokrat Partisi
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan
YEKGİRTU	: İttihad-ı İslami Partisi
YEKİTİ	: Kürdistan Yurtseverler Birliği

GİRİŞ

Toplumsal hayat içinde din; işlevsel boyutları, toplumsal yansımaları, bireysel etkileri, tarihsel ve siyasi yönleri ile toplumsal ve sosyolojik bir olgu olarak ortaya çıkar.¹ Böyle bir yaklaşımdan yola çıkarak pek çok sosyolog, dini olanı toplumsal olanla özdeşleştirme yoluna gitmeyi tercih eder.² İnsanlar, dini olanın karşısında veya yanında olsa da din, toplumsal bir olgu olarak (ne olduğu ve etki derecesi tartışılmakla birlikte) şimdiye kadar varlığını sürdürmüştür. Bu durum dinin metafizik bir olay olarak kabul veya reddedilmesinden öte onun toplumsal alanda işlevini, (pozitif veya negatif) görünürlüğünü toplumsal ve sosyolojik açıdan önemli kılmaktadır. Dini zeminde tanımlanan toplumsal, siyasal ve bireysel alanlara yönelik itiraz olarak ortaya çıkan sekülerizm ile dini olanın karşılaşma alanı,³ Orta Çağ'da dinin bireysel, siyasal ve toplumsal etkisinin/yaygınlığının bir neticesi olabilir. Böyle bir tanımdan yola çıkıldığında dini olan ile seküler olanın karşıtlığından söz edilebilir.⁴

Dinin ötekisi olarak da ifade edilebilecek olan sekülerizm; dini olanın bireysel ve toplumsal boyutunu şekillendirme, sınırlandırma ve belki de yok etme işlevine sahip olarak dini olan ile çatışmalı bir ilişki içine girer.⁵ İnsana ve toplumsala yönelik iddia sahibi olma, dini ve seküler alan arasındaki çatışmaların kaynağı olarak görülebilir. En nihayetinde iki olgunun da insan eylemlerine yönelik farklı okuma ve anlama biçimlerine sahip olduğundan söz edilebilir.

Sekülerizm, Batılı bir paradigma olarak ortaya çıkmasına rağmen Jack Goody tarafından kökleri tarih öncesine kadar götürülebilmektedir. Bununla birlikte o, belirgin özelliklerine Orta Çağ Avrupası'nda kavuşur. Modern dönemde ise sekülerizm etkisini kalıcı olarak devam ettirir. Ortadoğu'da yaşanan seküler tecrübenin Avrupa'da yaşandığı şekliyle belli bir toplumsal ve tarihsel tecrübeye sahip olmadığı da ifade edilebilir.⁶ Bu bağlamda Ortadoğu toplumlarında sekülerleşme süreci, Batı ile girilen siyasal ve toplumsal ilişkilerle başlar. Bu ilişkinin yönü Batı'dan Doğu'ya doğru, Batı'nın siyasal ve kültürel iktidarının tahkim edilmesi şeklinde sürer. Ortadoğu toplumlarında gerçekleşen hegemonik tek yönlü seyir, sekülerizmin farklı uygulama

¹ Hans Freyer, **Din sosyolojisi**, çev. Turgut Kalpsüz, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2013, s.53-54.

² Gordon Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**, çev. Osman Akinhay, Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2005, s.156-157.

³ Peter L. Berger, Dinin Sosyolojik Teorisinin Ana Unsurları **Kutsal Şemsiye**, Çev. Ali Coşkun, 5. Baskı, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015, s.194.

⁴ Talal Asad, **Sekülerliğin Biçimleri** Hristiyanlık, İslamiyet ve Modernlik, çev. Faruk Burak Aydar, İstanbul: Metis Yayınları, 2007, s.43-45

⁵ Anthony Giddens, **Sosyoloji**, Haz. Cemal Güzel, İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2012, s.615-618.

⁶ Jack Goody, **Rönesanslar**, Çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, s.77-94.

biçimleriyle toplumsal ve siyasal zeminde değişim ve dönüşüme uğrayarak yer bulmasıyla neticelenir. Yeni sürecin sonunda Ortadoğu sekülerizmi olarak tanımlanabilecek olgu, dışarıdan gelen iktidar gücünün içinde melez bir kimlik olarak tezahür etmesi şeklinde okunabilir. Araştırma konusu bağlamında Irak Kürt Bölgesi'nde faaliyet gösteren seküler ve İslamcı aktörlerin hem düşünsel hem de pratik zeminlerinde görünen farklılıklar veya çatışmalar böyle bir arka plandan beslenerek bugüne taşınmaktadır.

Ortadoğu'da Hristiyanlık, Yahudilik, heterodoks din ve mezheplerin çeşitli oranlarda bağluları bulunmakla beraber bugün bölgenin baskın karakteristik dini rengi İslam olmuştur.⁷ Haliyle tartışmalar ve çatışmalar İslam üzerinden yürümektedir. Günümüzde Ortadoğu'daki Kürt nüfusunun çoğunluğunun İslam dinine mensup olmasından dolayı Kürtler, söz konusu gerilimlerin merkezine yerleştirilerek tartışılmaktadır. Bundan dolayı Kürtler, diğer Ortadoğu halklarından farklı olarak Zerdüştlük dininin tarihi müntesipleri olarak da gündemleştirilmektedir. Seküler ve İslamcı Kürtlerin din eksenli tartışmalarının veya farklılaşmalarının bir nedeni de Zerdüştlük dini etrafında yapılan değerlendirmelerdir denilebilir. İslamcılar açısından dinin toplumsal ve siyasal alanda görünür olma boyutunun daha ön planda olduğu ifade edilebilir. Bu anlayışa göre din; birey, aile, toplum, siyaset, eğitim, ekonomi, vb. alanların tümünde söz sahibidir.⁸ Kürt sekülerizmi ise tam da buna itiraz etmektedir. Aynı zamanda Zerdüştlük, seküler Kürt aktörler tarafından modern, seküler, efsanevi ve milli bir din olarak yeniden kurgulanarak İslamcı iddiaların karşısına konumlandırılmaktadır.⁹ Seküler Kürt aktörlerin, Ortadoğu'da çeşitli ülkelerde faaliyet gösteren diğer seküler aktörlerden farklı olarak Zerdüştlük dini ile kurduğu ilişki ayırt edici bir özellik olarak kendisini göstermektedir. Kürt sekülerizmini temsil eden siyasi partilerin işlendiği ilgili bölümde bu konular ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

Sekülerizm ve İslamcılık karşıt iki kutup olarak Ortadoğu'da gündemin ve güncelin konusu olduğu gibi Irak Kürt Bölgesi'nde de gündemin ve güncelin konusu olarak dikkat çekmektedir. Araştırmada, yapılan mülakatlarla ve ilk elden kaynaklarla bölgedeki siyasi seküler ve İslamcı aktörlerin değerlendirilmesine, betimlenmesine ve analiz edilmesine çalışılacaktır.

---

⁷ Charles Lindholm, **İslami Ortadoğu** Tarihsel Antropoloji, Ankara: İmge Kitabevi, 2004, s.29-30.

⁸ Ali Bapîr, **Binema Şerîyekan u Hêlegîştîyekanî Komelî İslamî**, Çapî 2., Hewlêr: Kitêbxane Giştîyekan, 2012, s.24.

⁹ Selam Nawxoş, **Efsanekani Sîkulerî Kurd**, Hewlêr: Nusîngey Tefsîr, 2013, s.20-28.

Sekülerizm ve İslamcılık, Ortadoğu genelinde tartışılan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatta denilebilir ki bölgedeki gerginlikler ve çatışmalar, zihinsel arka plan itibariyle söz konusu kavramlar üzerinden gerçekleşmektedir. Ortadoğu bağlamında sekülerizm ve İslamcılık, sadece teorik düzeyde değil aynı zamanda fiili olarak tartışmalara ve çatışmalara neden olan bir vakıa olarak kendini göstermektedir. Çoğu zaman farklı ideolojik kimliklere sahip bu iki yaklaşımın hem fikirsel hem de bilfiil çatışmayla tezahür ettiğine şahit olunmaktadır. Irak Kürt Bölgesi de mevcut tartışmalardan payına düşeni almaktadır. Bölge açısından mevcut durumun tarihsel arka planında ise yıkılan bir imparatorluğun var olduğu ve sonrasında gelişen bölgesel, ideolojik ve siyasi ayrışmaların etkili olduğu ifade edilebilir.¹⁰

Osmanlı sonrası Ortadoğu, sadece sınırları belirleyen farklı haritalara sahip parçalı bir bölge haline gelmemiştir/getirilmemiştir. Aynı zamanda Osmanlı Devleti'nden kopan farklı milletler ve sonrasında ortaya çıkan devletler; ideolojik farklılıkların, çekişmelerin, çatışmaların, savaşların, dış güçlerin ve araştırma konusu bağlamında ifade etmek gerekirse seküler ve İslamcı aktörlerin/hareketlerin merkezi haline gelmiştir. Büyük oranda ideolojik bir bütünlük arz eden Osmanlı dönemi Ortadoğu coğrafyası, sonrasında parçalanmışlığın neredeyse kader olarak görüldüğü bir coğrafyaya evrilmiştir denilebilir. Bu parçalanmışlık sadece ortaya çıkan yeni ülkelerin hudutları ile sınırlandırılabilir bir olguya karşılık gelmemektedir. Parçalanmışlığın diğer ayağını da ötekisini¹¹ kendi coğrafyasından arayıp bulan yaklaşımlar oluşturmaktadır. Geçmişin tarihsel ötekisi dışarıda ve uzak bir coğrafyada iken yeni durumun bir sonucu olarak öteki, büyük oranda dini zemin ve kimlikten koparak, etnik¹² ve mezhebi bir karaktere bürünmeye doğru evrilmektedir. Aynı coğrafyanın içinden çıkarılan öteki, coğrafi olarak çok yakında olmasına rağmen din, siyaset, mezhep ve etnik kimlik bağlamında artık uzaktaki ve yabancıdır. Farklı toplumsal ve etnik grupları bir arada tutabilen dünün bütünleştirici kimliği ortadan kalkmış yerini yeni kimliklerin ne olacağına dair ortaya çıkan çatışmalı ve bölünmüş bir zemine bırakmıştır. Irak Kürt Bölgesi'nde İslamcılık ve sekülerizm tartışmaları böyle tarihsel bir arka plan ve bugüne ait bir bağlam üzerinden okunabilir.

---

¹⁰ Zachary Lockman, **Hangi Ortadoğu** Oryantalizm Tarih Siyaset, Çev. Burcu Birinci, 2.Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2013, s.253-259.

¹¹ Ötekinin tanımlanması ve değerlendirilmesi bağlamında bkz. Amin Maalouf, **Ölümçül Kimlikler**, Çev. Aysel Bora, 1.Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000, s.9-12.

¹² Etnik kimlik tartışmaları ile ilgili olarak bkz. Umut Özkırımlı, **Milliyetçilik Kuramları** Eleştirel Kuramlar, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1999, s.201-212.

Ortadoğu'da yaşanan değişim ve dönüşümden İmparatorluğun merkezi olması hasebiyle Türkiye de etkilenmiştir. Bundan dolayı da Ortadoğu genelinde ortaya çıkan ideolojik kimlikler arası çatışmalara benzer görüntüler Türkiye'de de görülebilmektedir. Nitekim Türkiye'de laiklik ve İslamcılık,¹³ milliyetçilik ve ümmetçilik, din ve devlet ilişkileri, Kürtler ve Türkler vb. tartışmaların daha keskin ve sert tonda Kürt bölgesinde tartışıldığına şahit olunmaktadır. Araştırmada, Irak Kürt Bölgesi özelinde bu tartışmaların benzerliği ve farklılığı üzerinde de kısmen durulacaktır. Çünkü Kürt bölgesindeki tartışmalara milliyetçilik, sekülerizm ve İslamcılık bağlamında Türkiye tecrübesi de dâhil olmaktadır. Yapılan mülakatlar ile elde edilen görsel ve yazılı kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla Türkiye bir şekilde hem seküler aktörler nezdinde hem de İslamcı aktörler nezdinde tartışmaların içine çekilmektedir.

Araştırma konusu olan Irak devleti sınırları dahilindeki Irak Kürt Bölgesi, Birinci Dünya Savaşı ile birlikte İngiliz mandası olan Irak'ın sınırları içinde kalır. 1930'lu yıllarda İngilizlerin Irak'ın bağımsızlığını tanınmasıyla Irak'la beraber İngiliz mandasından çıkar. İngilizler Mekke Şerifi Hüseyin bin Ali'nin oğlu Faysal'ı Irak'ın ilk kralı olarak tanır. Kurulan bu yeni yapı bir devlet¹⁴ olmakla beraber doğal sınırlardan öte suni sınırlar üzerinden oluşturulmuş bir yapı olarak karşımıza çıkar. Yeni devletin yönetim şekli krallık olur. Daha sonrasında 14 Temmuz 1958 yılında Tümgeneral Abdülkerim Kasım ve Yüzbaşı Abdüsselam Muhammed Arif tarafından düzenlenen bir darbeyle kral devrilerek Irak Cumhuriyeti ilan edilir. Bu devletin ilk başbakanı Yüzbaşı Abdüsselam Muhammed Arif olur.¹⁵ Birbirini izleyen darbe dönemlerinden sonra Baas Partisi 1968 yılında ülke yönetimini kesin bir şekilde ele geçirerek darbeler dönemini sonlandırır.¹⁶ Fakat Baas yönetimi de 2003 yılında Amerika destekli koalisyon güçleriyle yürütülen İkinci Körfez Savaşı'nın sonunda devrilir. Kurulduğundan İkinci Körfez Savaşı'na kadar olan dönemde savaşların, darbelerin, çatışmaların alanı olarak karşımıza çıkan Irak, bu tarihten itibaren yeni bir savaş alanına girerek belki de tarihte nadir rastlanan kanlı bir iç savaşa sürüklenir. Söz konusu araştırmanın sınırı olarak belirlenen Irak Kürt Bölgesi, bugünkü Irak sınırları içinde artık federatif bir bölgedir.

---

¹³ Türkiye'de daha çok laiklik kavramı üzerinden tartışmalar yürütülmektedir. Irak Kürt Bölgesi'nde ise sekülerizm kavramı laikliği de içine alacak şekilde daha geniş anlamda kullanılmaktadır. Kürt bölgesinde beliren kavramsal zemin birinci bölümde irdelenecektir.

¹⁴ William L. Cleveland, **Modern Ortadoğu Tarihi**, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008, s.175-180.

¹⁵ Muhammed Suheyl Takkuş, **Tarihu'l-Iraki'l-Hadis ve'l-Muasir**, Lubnan-Beyrut: Daru'n-Nefais, 2015, s.263-265.

¹⁶ a.g.e., s.316-317.

Şüphesiz Irak'ın yaşadığı sosyal, siyasal ve tarihi şartlar Irak Kürtlerini de etkilemiştir. Irak Kürtleri, Osmanlı sonrasında Irak devleti sınırları içerisinde kalarak Irak devletinin yaşadığı sorunları bilfiil yaşamıştır. Kürtler, bu tarihsel süreç içinde kimi zaman Irak kralını deviren darbeci subayların yanında yer alarak özgürlük alanlarını genişletmiş, kimi zaman ise özgürlüklerini ellerinden alan darbecilere karşı silahlı isyanlar çıkartmışlardır. Kürtler açısından Irak tarihini, paradoksal bir şekilde çatışmaların ve uzlaşmaların yaşandığı, bazen yerel bazen de küresel etkilerle bu çatışmaların ve uzlaşmaların devam ettiği/ettirildiği bir tarih olarak nitelendirmek mümkündür.

Irak devleti Kürtlerin yoğun yaşadığı bölgeleri de içine alacak şekilde kurulurken/kurdurulurken, devletin kuruluş aşamalarından başlamak üzere Kürtler, çeşitli şekillerde ve çok sayıda isyan hareketleriyle mevcut devletin karşısında yer almışlardır. İsyandar, kimi zaman başarısızlıkla sonuçlanmış kimi zaman da özerk siyasal hakların elde edilmesiyle nihayete ermiştir. Irak Kürtleri açısından Irak, tarihi sosyal ve siyasal açıdan çalkantılı bir tarih olarak resmedilebilir. Osmanlı sonrasında istikrarlı siyasal bir sisteme sahip olamayan Irak, Irak Kürtlerinin de toplumsal ve siyasal anlamda istikrarlı bir seyir takip etmelerine engel olmuştur. Bu engellere; Şeyh Muhammed Berzenci ile başlayan İngiliz ve Irak krallığı karşıtı isyan hareketi, Kralı deviren darbeci askerlerle ilk dönemler birlikte hareket etme, daha sonrasında ise yaşanan çatışmalar, Kürt siyasal hareketinin geleneksel yerel dini bir aktörü olan Molla Mustafa Barzani tarafından 1975 yılına kadar yürütülen faaliyetler, ABD öncülüğünde yürütülen İran ve Irak arasında 1975'te imzalanan Cezayir Antlaşması¹⁷ gibi gelişmeler örnek olarak verilebilir.

Irak Kürtleri açısından bir dönüm noktası olan Cezayir Antlaşması ile Kürtler o güne kadar elde ettikleri kazanımların birçoğunu kaybetmişlerdir. Cezayir Antlaşması, bir yandan elde edilen kazanımların kaybedilmesi diğer yandan ise o güne kadar geleneksel dini argümanlarla yürütülen Kürt siyasal hareketinin parçalanarak seküler, dini ve ideolojik temelde çoğulcu hale gelmesine yol açacaktır. Daha önce Kürt siyasal hareketinin öncülüğünü yapan geleneksel dini aktörlerin yerini bu tarihten itibaren seküler aktörler alır. Böylece belirgin seküler ideolojik kimlikle ortaya çıkan siyasal aktörler, Kürt toplumsal ve siyasal hareketlerine belirgin anlamda rengini vererek onları değişim ve dönüşüme tabi tutmuşlardır. Cezayir Antlaşması, aynı zamanda İslamcı

---

¹⁷Mesud Ebdulxaliq, **Nasnamey Hizbe Kurdistanîyekan** Rewtiyan Aydiyolojiyan Helsengandiniyan, Hewlêr: Hêvî, 2012, s.106-110.

düşüncenin geleneksel dini zeminden koparak bağımsız İslamcı hareketler olarak şekillenmesinde rol oynamıştır.

Günümüzde seküler siyasi hareketlerin İslamcı hareketlere nazaran hala baskın karaktere sahip olduğuna dair genel manzara Irak Kürtleri üzerinde müşahede edilebilmektedir. Bu bağlamda seküler ve İslamcı aktörler bu çalışmanın nirengi noktası olarak; güç dağılımının, farklılıkların, benzerliklerin, çatışmaların, uzlaşmaların; seküler ve dini, siyasi ve toplumsal aktörleri bağlamında ele alınacaktır.

Araştırma konusu olan Irak Kürt Bölgesi, Birinci Körfez Savaşı sonrasında çizilen sınırlarla şekillenir. Böylece bugün Kuzey Irak denilen bölge 1990-1991 yıllarında ABD öncülüğünde gerçekleştirilen Birinci Körfez Savaşı'nda Kürtlerin yoğun yaşadığı yerlerin uçuşa yasak bölgeler olarak ilan edilmesiyle oluşur. Sosyal ve siyasal alanlarda Irak Kürtleri, Birinci Körfez Savaşı sonrasında Cezayir Antlaşması öncesi dâhil olmak üzere daha önce sahip olmadıkları imkânları elde eder. Haliyle bölgedeki siyasi ve toplumsal aktörler; toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel anlamda ciddi oranda değişim ve dönüşüme tabi olur. Irak devleti içinde özerk bir bölge statüsü kazanan Irak Kürtleri, bu durum neticesinde fiili olarak da bir devlet gibi hareket etmeye başlar. Bu durum Irak devletinin kurulduğu günden Birinci Körfez Savaşı'na kadar savaşlar, göçler ve isyanlarla geçen tarihsel bir sürecin büyük oranda nihayete ermesiyle, göçebe ve kırsal alandaki yoğun Kürt nüfusun şehirlere akması/yerleşmesi ile devam eder. Irak Kürtlerinin geçirdiği toplumsal, siyasal değişim ve dönüşümden seküler ve İslamcı aktörlerin etkilenmesi araştırma konusu içinde irdelenecektir.

Sekülerizm konusu, bölgede tartışmaların odağında yer almaktadır. Sivil toplum örgütleri ve siyasal partiler sekülerizm tartışmasında ön plana çıkmaktadır. Bölgenin parçalı, istikrarsız ve çatışmalı ortamı mevcut tartışmaların bazen fiili çatışmalara evrilmesinde etkili olabilmektedir. Bu durum da sekülerizm karşısında konumlanan İslamcı partilerin kimliklerinin netleşmesini sağlamıştır. Nitekim bu çalışma bağlamında oluşturulan kategorizasyon, tarafların sekülerizm konusuna yönelik ideolojik konum alışlarından dolayı kolaylaşmaktadır. Denilebilir ki seküler kimliğin yanında duruş veya karşısında konumlanma tarafların toplumsal ve ideolojik renklerinin, kimliklerinin ve tavırlarının anlaşılmasına olanak verebilmektedir.

Araştırma konusunun seküler aktörler bölümünde seküler partiler üzerinde durulacaktır. Bu paralelde bu partilerin amaç ve hedefleri, genelde dine fakat özelde ise

İslam'a yönelik politikaları,¹⁸ seküler toplum idealleri ve Kürtler, din karşıtlığı ve dinin araçsallaştırılması, İslam'a ve İslamcılara bakış, demokrasi ve İslam ilişkisi, Şiiilik ve Sünnilik çatışması bağlamında çözüm olarak sunulan laiklik, ötekiler bağlamında Araplar, Farslar ve Türkler, etnik milliyetçilik konuları seküler aktörlerin perspektifinden işlenmeye çalışılacaktır. Aynı zamanda yine seküler aktörlerin gözüyle Kürt milliyetçiliği ve İslam konuları çalışma konusu içerisinde değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Bu doğrultuda seküler bir kimlikle yola çıkmayan, daha çok yerel geleneksel dini bir formla hareket eden ama sonradan seküler bir kimlik edinmeye doğru evrilen KDP, seküler partiler kategorisi içerisinde ilk parti olarak değerlendirilecektir. Hem bölgede faaliyet gösteren ilk parti olması hem de diğer seküler partilerin de bu partiden ayrılarak yeni parti olarak ortaya çıkmalarına neden olması, çalışmada ilk olarak KDP'nin değerlendirilmesini gerektirmiştir. KDP'den sonra ise ikinci parti olarak 1975 yılında imzalanan Cezayir Antlaşması'nı KDP'nin başarısızlığı olarak görüp KDP'nin içinden doğan KYB'yi¹⁹ ve son olarak da KYB'ye yönelik iç itirazlardan yola çıkarak 2009 yılında ortaya çıkan GORAN HAREKETİ çalışmanın seküler aktörleri bağlamında oluşturulan kategorizasyon çerçevesinde değerlendirilecektir. KYB'nin KDP'den ayrılma gerekçelerinden biri olarak bu partinin benimsediği ayırt edici seküler sol kimlik ön plana çıkmaktadır denilebilir. Şüphesiz daha başka irili ufaklı farklı seküler siyasi aktörler de Irak Kürt Bölgesi'nde olmakla birlikte bunlar bölge halkı tarafından çok az desteklendikleri için çalışma içerisinde oluşturulan kategorizasyon içerisine dâhil edilmemişlerdir.

Çalışma konusunun İslamcı aktörler bölümünde ise İslamcı aktörler değerlendirilecektir. İslamcı aktörler tarihsel arka plan ile birlikte²⁰ süreç içinde özellikle Müslüman Kardeşler teşkilatının Irak'a gelmesiyle ve sonrasında da Irak Kürt Bölgesi'nde örgütlenmeleri ile belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Müslüman Kardeşler teşkilatının Ortadoğu coğrafyası ve Müslümanların yaşadığı bölgelerde etkili olduğu bilinmektedir. Özellikle 1950'den sonra Irak'ta ve bölgede Muhammed Mahmud Savvaf önderliğinde yoğun bir şekilde faaliyet gösteren İhvan'ın etkisiyle, siyasal ve toplumsal bir hareketlilik gösteren Irak Kürtlerinin İslamcı şeklinde kategorize edilebilecek bir çerçevede değerlendirilmesi imkânı ortaya çıkmaktadır.²¹

¹⁸ Seküler partilerin İslam'dan farklı dinlere yaklaşımları ile İslam'a yaklaşımları arasında fark gözlenmektedir. Bu konu tarafların yaklaşımları ve kendi aralarındaki farklılıkları, kendileriyle yapılan mülakatlar, video kayıtları ve ilk elden verilerle gösterilmeye çalışılacaktır.

¹⁹ Mesud Ebdulxaliq, **Nasnamey Hizbe Kurdistanîyekan**, s.116.

²⁰ İdrîs Siweylî, **Rewtî İslamî Le Başurî Kurdistan 1946-1991**, Çapî 2., 2009, s.20

²¹ İdrîs Siweylî, **Rewtî İslamî Le Başurî Kurdistan 1946-1991**, s.42.

Şüphesiz Müslüman Kardeşler teşkilatından önce Irak Kürt Bölgesi'nde faaliyet gösteren dini grup ve hareketler mevcuttu. Bu dönemde bölgede faaliyet gösteren dini grup ve hareketler daha çok geleneksel dini anlayış ve formda çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Bu da daha çok bölgedeki din adamları, medreseler ve tarikatlar eliyle gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda geleneksel dini cemaatlerden bazıları İhvan etkisiyle evrilerek modern anlamda İslamcı kategorisinde değerlendirilebilecek bir forma kavuşmuşlardır. Bu aktörlerden biri olan hem mele²² ve Nakşi şeyh²³ Osman 1950'li yıllardan itibaren İhvan ile girilen ilişkilerden başlamak üzere bölgedeki İslamcı hareketlerin öncülüğünü yapar. Sonrasında Şeyh Osman, İhvan ile yollarını ayırmasına rağmen modern anlamda İslamcı örgütlenmeye devam eder ve diğer İslamcı Kürt hareketlere de ilham kaynağı olur. Şeyh Osman'ın başlattığı İslamcı Hareket de sonrasında KDP'ye benzer bir akıbete maruz kalır. Kendi bünyesinden ayrılan yeni İslamcı hareketlerin ortaya çıkmasıyla İslamcı hareketlerin çeşitlenmesi, farklılaşması, radikalleşmesi ve ılımlılaşması söz konusu olur. Denilebilir ki Şeyh Osman'ın vefatından sonra ayrışma süreci derinleşir. Bu ayrışma, ılımlı çizgide hareket eden siyasi yapılardan, Selefi El-Kaide çizgisine kadar geniş bir spektruma sahip olarak farklı toplumsal ve siyasal dini hareketlerin ortaya çıkmasıyla neticelenmiştir.

İslamcı aktörler bağlamında çalışma konusu içinde değerlendirilen temel üç hareket veya partiden söz edilebilir. Bunlar kuruluş tarihleri itibariyle sırasıyla; *İslami Hareket*, *İttihad-ı İslami* ve *Cemaat-i İslami* partileridir. İslamcı partilerin; sekülerizme yaklaşımları, din devlet ilişkilerinin niteliğine dair fikirleri, İslam devleti algısı, Kürt milliyetçiliği ve din hakkındaki görüşleri, Kürtler ve ötekilere dair yaklaşımları, Şia ve Sünnilik hakkındaki düşünceleri, seküler Kürt partiler ile ilişkileri, demokrasiye yönelik tutumları, DAİŞ bağlamında kendilerine yöneltilen eleştirilere yaklaşımları, geleneksel dini cemaatler ile ilişkileri gibi konular çalışma içinde yer alacaktır.

Irak Kürt Bölgesi, seküler ve İslamcı aktörlerin hem siyasal hem de toplumsal arenada çekişmelerine sahne olmakta ve tarafların tamamı siyasal arenada parti olarak mücadele etmektedirler. Hâliyle partiler arası rekabet ideolojik tercihlerin siyasal zemine yansımalarıyla şekil almaktadır. Bundan dolayı partiler arası mücadelenin nedenlerine inilirken ideolojik tercihlerin bilinmesi, partiler arası mücadelenin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

---

²² Kürtçe'de din adamı/hoca/molla anlamında kullanılır.

²³ Şeyh Osman için kullanılan Nakşi şeyh kelimesi tarikat şeyhi anlamında değil din adamı/mela/molla anlamında kullanılır.

Çalışmada, mevcut tartışmaların Ortadoğu genelinde yürütülen tartışmalara benzerlik arz ettiği anlatılmaya çalışılacaktır. Özellikle seküler partiler ile kendilerini İslamcı partiler olarak nitelendiren aktörler arasındaki tartışmalar bu minvalde bir seyir takip etmektedir. Bu bağlamda İslam ve demokrasi ilişkisi, İslam ve sekülerizm, İslam devleti ve İslam devletinin mahiyeti gibi konular Ortadoğu ülkelerinde karşılaşılan tartışmalara benzer bir şekilde yaşanmaktadır denilebilir. Farklı olarak bir de bölgenin içinde bulunduğu toplumsal ve siyasal durumun bir neticesi olarak İslam ve Kürtlük, Kürtler ve İslam tarihi, Zerdüştlük, Sünnilik ve Şiilik, Kürt devleti ile İslam ve bunun Kürt ulusal bilinçle ilişkisi gibi konular Irak Kürt Bölgesi'nde seküler ve İslamcı aktörler nezdinde tartışılmaktadır. Çalışmada, bu konular üzerinde de durularak tarafların söz konusu tartışma konuları ile ilgili olarak nerede durdukları resmedilmeye çalışılacaktır.

Irak'ta kimi zaman farklı mezhepler arasında kimi zaman da seküler gruplar arasında tartışmalar ve çatışmalar sürmektedir. Irak Kürt Bölgesi'nde ise geçmişteki durumun aksine tartışmalar, büyük oranda sosyal ve siyasal bir zeminde gerçekleşmektedir. Bu anlamda Kürt Bölgesi'nde, Irak'ın diğer bölgelerinde olduğu gibi fiili çatışmalı bir ortamdan söz edemeyiz. Fakat sosyal ve siyasal çatışma ortamının etkileriyle seküler ve İslamcı aktörlerin bölgede yaşanan gelişmeleri buldukları yerlerden değerlendirdikleri, birbirlerini suçladıkları, birbirlerinin aleyhinde mevcut gelişmeleri yorumladıkları gözlenebilmektedir. Bu durum araştırmada anlatılmaya çalışılacaktır. Özellikle DAIŞ ve Haşdu'ş-Şabi gibi grupların taraflar açısından nelere karşılık geldikleri aktörlerin ideolojik kimlikleri bağlamında farklılık arz edebilmektedir. Bu meyanda tarafların argümanları, mevcut şiddet ortamına nasıl yaklaştıklarıyla netleştirilebilmektedir. Çalışmada, seküler ve İslamcı aktörlerin dini radikalizme ve şiddete yönelik yaklaşımlarının neler olduğu betimlenecektir.

İslamcı ve seküler Kürt aktörler araştırmanın kavramsal çerçevesi bağlamında üç kavram etrafında anlaşılmaya ve değerlendirilmeye tabi tutulacaktır. Bunlar sekülerizm/seküler kesim, İslam/İslamcılık ve ulus/ulusalcılık şeklinde tasnif edilmiştir. Konuyla ilgili olarak oluşmuş bir literatürden söz edilebilir. Söz konusu kavramlar, araştırma konusunu oluşturan seküler Kürt ve İslamcı aktörler hakkında yazılmış birincil veri kaynakları kullanılarak izah edilecektir. Bu kaynaklar Kürt Bölgesi'ne gidilerek gerçekleştirilen mülakatlarla da desteklenecektir. Aynı zamanda internette yayınlanan videolar ve televizyon programlarında gerçekleşen tartışmalar, görüntülü kayıt altına alınmış panel ve konferanslarla veriler güçlendirilecektir. Elde edilen veriler

sayesinde kimi zaman benzeşme ve farklılaşmanın kimi zaman da geçişkenliğin Kürt sekülerizmi, İslamcılığı ve ulusalcılık bağlamında nasıl gerçekleştiği gösterilebilecektir.

Araştırma konusunun temel kavramlarından biri olmak üzere sekülerizm ve seküler kesimler, tarihsel koşullar ile birlikte göz önünde bulundurularak anlatılacaktır. Sekülerizm ile ilgili tarihsel şartlar, farklı teorik tartışmalar, kavrama yüklenen anlamlar, Batı ile Batı dışı toplumlara yansıma biçimi, toplumsal, siyasal ve dini manzaralarının çeşitliliği, çalışma konusu ile irtibatlandırılarak izah edilme yoluna gidilecektir.²⁴ Sekülerizm tartışmalarında bölgedeki tarafların nerede durdukları, bölgede farklı toplumsal ve siyasal kesimlerin yazılı ve görsel literatürlerinde sekülerizmin nasıl işlendiğiyle ilgili çalışmalardan istifade edilerek izah edilmeye çalışılacaktır. Bu anlamda Irak Kürt Bölgesi'nde ulaşılan birincil kaynaklar mevcut tartışma konuları bağlamında işlenecektir. Seküler Kürt partilerin açık veya gizli bir şekilde destek verdikleri ve içeriden perspektiflerin, yazılı ve görsel yayınların anlaşılması/öğrenilmesi açısından kurumsal bir merkez olarak açılmış *Dabıran* ve "Kurdistan Secular Centre" kuruluşlarından da söz edilecektir.²⁵

Çalışma konusunun bir diğer tarafını İslam ve İslamcılık oluşturacaktır. Bu kavramlar, Türkiye'de olduğu gibi Irak Kürt Bölgesi'nde de geniş bir tartışma ortamına sahiptir. Şu farkla ki, bölgede, Türkiye'deki durumdan farklı olarak siyasal partiler, resmi olarak İslamcılık veya İslami bir kimlikle faaliyet gösterebilmektedirler. Bahse konu olan olgu, farklı İdeolojilere sahip taraflarla ilgili sınırların net çizilebilmesi anlamında araştırmaya kolaylık sağlamaktadır. İslamcı kategoride değerlendirilen siyasal partiler, hem tüzüklerinde hem de siyasal faaliyetlerinde bu durumu net bir şekilde göstermektedirler. İslamcı partilerin, halk tarafından İslamcı iddialarla faaliyet yürüttükleri bilinmekte ve genel seçimlerde kullanılan oylar bu yönde şekillenmektedir.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ortaya çıkmış, İslam dünyasının içerisinde bulunduğu iç ve dış kaynaklı krizlere alternatif bir çözüm üretme iddiasında olan İslamcılık, günümüzde de varlığını ve etkisini devam ettirmektedir. Tarihi bir arka plana sahip olan İslamcılık, taraftarları açısından İslam dünyasının içerisinde bulunduğu sorunlara bir çözüm olarak, muhalifleri açısından ise farklı boyutlarıyla negatif bir öge olarak tanımlanmaktadır. Muhalifler açısından İslamcılık; yerel ve ulusal değerlere sahip olmamakla veya ulusal değerler için mücadele etmemekle, ümmetçilik adı altında

---

²⁴ Talal Asad, **Sekülerliğin Biçimleri**, s.11-19.

²⁵ <http://www.kurdistansecular.com/ku/> Erişim Tarihi: 03.07.2018. Bu kurum çalışmalarını panel, seminer, konferanslarla, yazılı ve görsel materyallerle sürdürmektedir. Görsel ve yazılı materyallerin birçoğuna ulaşılmış olup toplanan materyaller üzerinden kurum anlatılmaya çalışılacaktır.

Arapçılık yapmakla, Kürtlerin bağımsız bir devlete sahip olma hakkının yanında yer almamak gibi argümanlar üzerinden eleştiriye tabi tutulmaktadır.²⁶ Yani seküler Kürt siyasetinin gözünde İslamcılık, yerel Kürt realitesine ve Ortadoğu’da yaşanan sorunlara çözüm olmaktan uzak olarak görülmektedir. Irak Kürt Bölgesi’nde, çözülmeyi bekleyen devasa sorunların, İslamcılara göre sadece İslamcılık düşüncesi ile çözüme kavuşturulacağına inanılmaktadır. Diğer taraftan ise seküler aktörlere göre İslamcılık, bu sorunların bizzat müsebbibi olarak gösterilmektedir.

Irak Kürt Bölgesi’nde, İslam dünyasındaki sorunlara tarafların çözüm önerileri olmakla birlikte sorunların daha çok bölgede yaşanan hadiseler bağlamında yerelleştiği ifade edilebilir. İslam dünyasında yaşanan makro sorunlara yönelik yaklaşım ve çözüm önerilerinden ziyade bölgede; Kürtler, Kürt sorunu, Kürt ulusçuluğu, İslam ve Kürtler vb. konular özelleştirilmiştir. İslam dünyasında yaşanan toplumsal ve siyasal gelişmeler asgari seviyeye indirilerek önem derecesi tali olacak şekilde değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Araştırmada bölgenin içerisinde bulunduğu sorunların İslamcılar nezdindeki manzarasına ışık tutulmaya çalışılacaktır. Aynı zamanda Irak Kürt Bölgesi’nde İslamcılığın nasıl görüldüğü ve muhaliflerinin perspektifinden nasıl algılandığı anlatılacaktır. Genel manzarayı taraflar açısından resmeden bu perspektifin, bölge İslamcılığının anlaşılmasına katkı sağlayacağı varsayılmaktadır.²⁷ Genel anlamda Ortadoğu’da yürütülen tartışmalar, özel anlamda ise daha yoğunluklu olarak Irak Kürt Bölgesi’ndeki tanımlamalar ve tartışmalar, İslamcılığın anlaşılmasında referans çerçevesini oluşturacaktır.²⁸

Araştırmanın merkezinde yer alacak kavramlardan bir diğeri de ulusalcılıktır. Üzerinde çeşitli tanımlamaların ve tartışmaların olduğu ulusalcılık, hem içerisinde doğduğu toplumların²⁹ hem de sonradan yayıldığı diğer toplumların üzerinde toplumsal ve siyasal anlamda ciddi etkilerde bulunmuştur. Bu kavram, modern dönemin şartları bağlamında ortaya çıkmasından modern dönem öncesine götürülmesine kadar farklı

---

²⁶ Bextiyarî Şemeyî, **Riwangekan Derbarey İslami Siyasi Kurdi**, 2016, s.2-3. Kitabın PDF’sine ulaşılmış olup orijinaline ulaşılamamıştır. Kitap, Iraklı Kürt seküler perspektiften bir örnek olmak üzere İslamcıların nasıl görüldüğü ile ilgili olarak önemli ipuçları vermektedir. Kitabın başlıklarından bir kaçını alıntılırsak maksat anlaşılabilir olur. Bu başlıklardan olmak üzere: “İslamcı Kişiler ve Gruplar Kürtler ve Kürt Milliyetçiliği İçin Yeni Düşmanlardır.”, “Kürdistan Ekonomisinin Zayıflamasının Nedeni Olarak Hacc ve Umre.”, Kürt IŞİD’inin Ortaya Çıkış Sebepleri Olarak Camiler, Mollalar ve İslamcılar” vb. Ayrıca gerçekleştirilen mülakatlarla İslamcılara yönelik eleştiriler, seküler Kürt aktörlerin yazılacağı ikinci bölümde gösterilecektir.

²⁷Tarafların değerlendirilmesi, anlaşılması, dili, dünyayı algılayış biçimleri ve pratikleri etnometodolojik bir yaklaşımla ele alınacaktır. Yaklaşım konusunda bir kaynak için bkz. Alain Coulon, **Etnometodoloji**, çev. Ümit Tatlıcan, 2.Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2015, s.29.

²⁸ Türkiye’de mevcut İslamcılık tartışmalarına girilmeyecektir.

²⁹ Anthony D. Smith, **Milli Kimlik**, çev. Bahadır Sina Şener, 7.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s.117.

yaklaşımlara konu olmuştur. Milliyetçilik kuramları ya kadim tarihte keşfedilerek gün yüzüne çıkartılan ilkçi yaklaşımlar ya modern dönemde ortaya çıkmış toplumsal ve siyasal bir olgu olarak modern yaklaşım ya da iki uçtaki yaklaşımın sentezi mahiyetinde önerilen etno-sembolcü yaklaşımlar şeklinde kategorize edilmektedir.³⁰ Araştırmada modern milliyetçilik yaklaşımı aracılığıyla Kürt ulusalcılığı izah edilmeye çalışılmaktadır.³¹ Bu görüş çerçevesinde; tarafların gözünden ulusun kadimliği, ulusun mensup olunan yeni veya kadim dinle/dinlerle ilişkisi, ulusal bilinç ve tarih okumalarının felsefesi, ötekilerin konumlanmasında dostlar ve düşmanlar, din ve ulusalcılık, ulusal ve etnik kimlik, milli olma perspektifinin siyasete yansıma biçimleri gibi anlam dünyalarını oluşturan kavramlar üzerinde durulacaktır. Burada çalışma açısından önemli olan durum, ulus bilincinin dinle ilişkisi ve buradan yola çıkılarak ötekisinin kimliğine dair negatif veya pozitif yaklaşımların neler olduğudur. Söz konusu edilen kavramlar dinle irtibatlı, din karşıtı ve ikisi arasında orta yol şeklinde yer bulabilmektedir. Bunlar keşfedilmeye çalışılacaktır.³²

Araştırma; giriş, üç bölüm ve sonuç kısımlarından oluşacaktır. Giriş bölümünde araştırma konusu genel hatlarıyla resmedilerek anlatılacaktır. Bu durum araştırma zemininin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca giriş bölümünde araştırma konusu ile ilgili olarak hangi yöntem veya yöntemlerin kullanıldığı ile ilgili bilgi verilecektir. Bu bağlamda nitel araştırma, mülakat, etnometodoloji, birincil veri kaynakları olarak müracaat edilen yazılı ve görsel materyaller ile konu işlenecektir. Araştırmanın problemi, amacı, önemi ve sınırlılıkları başlıklar halinde giriş kısmında irdelenecektir. Birinci bölümde; sekülerizm, İslamcılık, kimlik, etnik yapı, milliyetçilik ve din gibi kavramlar üzerinde durulacak olup bu kavramlar üzerinden araştırmanın diğer bölümleri inşa edilecektir. İkinci bölüm bölgedeki seküler aktörler hakkındadır. Bu çerçevede seküler aktörlerin kimler olduğu ve bunların neden seküler aktörler kategorisinde değerlendirildiği izah edilecektir. Bu bağlamda mülakat esnasında taraflara sorulan sorular ve seküler aktörlerin hem kendi yazılı ve görsel materyalleri ölçü alınacak hem de seküler aktörlerin karşısında konumlandırılan İslamcı aktörlerle gerçekleştirilen mülakatlar ile yazılı ve görsel materyaller değerlendirilecektir. İlgili aktörler siyasal parti olarak görünür olduklarından aktörlerin parti tüzükleri de konunun anlaşılması

---

³⁰ Umut Özkırımlı, **Milliyetçilik Kuramları**, s.74-75.

³¹ a.g.e., s.30-32,

³² “Etnometodolojik pratiğin temel bir özelliği, araştırılacak sorunları betimlemekten ziyade keşfe çalışmaktadır. Etnometodoloji üyelerin ortak toplumsal yaşantılarını düzenlemek için kullandıkları araçları göstermeyi amaçladığı için, bir etnometodolojik stratejisinin ilk görevi üyelerin neler yaptıklarını betimlemektir.” Bkz. Alain Coulon, **Etnometodoloji**, s.64.

bağlamında değerlendirilecektir. Üçüncü bölümde İslamcı aktörler işlenecektir. Bunun için yetkilerle yapılan görüşmeler ve yazılı görsel materyallerden istifade etme yoluna başvurulacaktır. Sonuç kısmında ise de çalışmanın genelinde ortaya çıkan verilerin müsaade ettiği çıkarımlar ve tespitlere yer verilecektir.

1. ARAŞTIRMA PROBLEMİ

Sosyal bir varlık olarak insan, çevresindeki siyasal ve toplumsal olaylardan etkilenir. İnsanın çevresiyle birlikte var olduğu düşünüldüğünde kimlik oluşumu da bu etkileşimle varlık sahnesine çıkmakta, şekillenmesini bununla sağlamaktadır. Bu anlamda Osmanlı sonrası ortaya çıkan toplumsal yapıların siyasal, sosyal, ekonomik, kültürel ve dini alanlarda yaşanan değişim ve dönüşümlerin etkisinde kalarak yeniden tanımlanmaları, muhtevalarının yeniden belirlenmesi/doldurulması çalışmaları söz konusu olmaktadır. Toplumsal ve tarihi dini krizlerin buradan başladığı ifade edilebilir.

Osmanlı sonrasında, dağılan imparatorluğun ardından sadece siyasi zeminde bir değişim ve dönüşümden değil aynı zamanda toplumsal zeminde de daha önce karşılaşılmayan değişim ve dönüşümlerden söz edilebilir. Bu durum, toplumların biz kimiz sorusuna farklı bir düzlemde, farklı cevaplar vermesi şeklinde tezahür ederek çeşitlenmeye devam eder. Bir yandan din/İslam merkezli bir dünya ve toplum tasavvuruna sahip siyasal sistemden yeni çıkmış bir toplumsal yapının dini görünümü ve dini arayışları diğer yanda ise bizzat toplumsal ve siyasal geriliğin kaynağı olarak geçmiş suçlayan seküler arayışların olduğundan söz edilebilir. Bu bağlamda problemin kaynağını mevcut yeni durumun ne olması gerektiğine dair sorular ve yönelimler oluşturur. Böyle bir tarihsel arka planın farklı varyasyonları ile birlikte iki temel yönelim olarak sekülerizm ve İslamcılık, problemin kategorik unsurları olarak ifade edilebilir.³³ Mevcut sorunların çözümüne dair senaryolar ile ön plana çıkan seküler ve İslamcı yaklaşımlar, Osmanlı sonrası şekillenen Ortadoğu coğrafyasında sürekli gündemde kalmıştır. Türkiye’de de benzer tartışmalara şahit olunmaktadır. Bu tartışmalar, Kürt bölgesinde de siyasetin ve toplumun gündeminde olacak şekilde devam etmektedir. Türkiye’deki partilerden farklı olarak İslamcı Kürt partilerin siyasetinde; yasama, yürütme ve yargının İslami olması merkezi bir konuma sahiptir.

---

³³ Burada kategorizasyon bağlamında sınırları net çizilmiş, eskilerin tabiriyle "ağyarını mani efradını cami" bir tutumdan öte araştırma konusunun muhataplarının bulunduğu zeminin anlaşılmasına dair yapılan işlevsel bir sınıflandırmadan söz edilebilir. Yoksa keskin ayrımlardan veya mutlak sınıflandırmalardan söz edilmemektedir. Bkz. Zygmunt Bauman, **Sosyolojik Düşünmek**, çev. Abdullah Yılmaz, 7.Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2010, s.65-68.

Türkiye’de ise İslamcı parti olarak ifade edilen siyasal partilerin böyle bir özelliğinin olmadığı görülebilir.³⁴

Türkiye’de Irak Kürt Bölgesi üzerine yapılan çalışmalar genel olarak siyasal bir perspektifle ele alınmıştır. Bu yaklaşımın bir neticesi olarak Kürt bölgesi denildiğinde siyasetin dışında bir alan ya da araştırma akla gelmemektedir. Bölgeye yönelik sosyolojik çalışmaların yokluğu ya da en azından yetersizliği bölgenin toplumsal sosyolojisinin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Kürt bölgesi mevcut çalışmalardan farklı olarak sosyolojik bir perspektifle de ele alınmalıdır. Bu yönüyle mevcut araştırma, bölgeye sosyolojik olarak bakmanın imkânlarını aramaktadır. Bu imkânlar çerçevesinde Türkiye’de de devam eden laiklik ve İslamcılık, din ve toplum ilişkisi, geleneksellik ve modernizm, sekülerizm ve toplumsal tezahürleri, etnik yapı ve onun dinle ilişkisi, kimlik, (alt kimlik üst kimlik) siyaset ve din gibi konular, Irak Kürt Bölgesi bağlamında araştırılacaktır. Partiler, seküler ve İslamcı kategoriler halinde sosyolojik düşünmenin imkânları ile irdelenecektir.³⁵

2. TEZİN AMACI VE ÖNEMİ

Iraklı Kürtler, son yüz yıllık dönemde tartışmalara konu olan, yaşadıkları bölgenin siyasal anlamda statüsü belirlenmemiş, etnik bir yapısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Onlar tarihi, siyasi ve sosyolojik nedenlerle dini ve seküler hareketlerin etkisi altında kalmaktadırlar. Bu nedenle Kürtler, içinde bulunulan negatif toplumsal ve siyasal zeminin ürettiği olumsuzluklara karşı çözüm arayışı içine girmişlerdir. Tarihsel süreç itibariyle ilk dönemlerde (Osmanlı Devleti’nin son dönemleri ve yıkılışı) mevcut sorunlara yönelik geleneksel dini lider ve hareketlerle çözüm bulma arayışı içinde olmuşlardır. Sonrasında ise dini lider ve hareketlerin yerini sol seküler ve ulusalcı Kürt liderler ve hareketler almıştır. Bu durum bölgede yaşayanlar üzerinde siyasal, toplumsal ve dini anlamda belli bir etki oluşturmuştur. Araştırmanın temel amaçlarından biri bölgedeki siyasi aktörlerin dinin karşısında veya yanında bulunmaları sonucunda ortaya çıkan farklılıklarını sekülerizm ve İslamcılık kategorileri paralelinde betimleyip çözümlenektir. Türkiye’de bu minvalde yapılan çalışmaların eksikliği araştırma konusunun önemini artırmaktadır.

Irak Kürtleri, Irak sınırları içinde belli bir coğrafyada mezhebi ve etnik anlamda homojen bir görünüme sahiptir. Bununla birlikte yaşadıkları bölgenin siyasal statüsünün

---

³⁴ Irak Kürt Bölgesi’nde siyasi partilerin İslami yönetim taleplerinin önünde anayasal bir engel yoktur. Bu yüzden bölgede İslamcı ve seküler partiler belirgin özellikleri ile birbirinden ayrışabilmektedir.

³⁵ Zygmunt Bauman, **Sosyolojik Düşünmek**, s.25-27.

belirsizliği hem seküler hem de İslamcı aktörler nezdinde tarih, toplum, din, milliyetçilik vb. konuların daha yoğun bir şekilde gündeme gelmesine neden olmaktadır.

Tezin temel amaçlarından bir diğeri ise Türkiye’de Irak Kürt Bölgesi’ne yönelik araştırmaların sadece siyasal ve güvenlik odaklı olduğu gerçeğinden hareketle bu araştırmalardan farklı olarak bölgedeki din-siyaset ilişkisini tarafları da içine alacak şekilde incelemektir. Bu bakımdan bölgenin sosyolojisine dikkat çekmek ve belki de bölgeyi farklı toplumsal kesimleri ile birlikte anlamaya çalışmak öne çıkan bir amaç olmaktadır.

Irak Kürt Bölgesi, Türkiye’ye komşu bir coğrafya içerisinde yarı otonom bir bölge olarak varlığını devam ettirmektedir. Tarihi arka planda ise Osmanlı toprakları içinde yer alan bir coğrafyadır. Bundan dolayı Türkiye ile tarihi, dini, kültürel benzerliklere sahiptirler. Osmanlı Devleti sonrasında çizilen sınırlar, Türkiye ile Kürt bölgesi arasında doğal olan tarihi, kültürel, dini akrabalığı ortadan kaldıramamıştır. Bu yüzden hemen yanı başımızda var olan bir bölgenin sosyolojisinin araştırılması ve bilinmesi önem taşımaktadır. Araştırma mevcut siyasal araştırmalardan farklı olarak bölgenin toplumsal dinamikleri seviyesinde sosyolojik zeminde keşfedilmesi gerektiği iddiasındadır.

Araştırma Kürt bölgesinin toplumsal dinamiklerini ve aktörlerini, bunların dinle, özellikle İslam’la ilişkisini sosyolojik bir zeminde farklı boyutlarıyla anlamaya çalışmaktadır. Araştırmanın bölgenin sosyolojik zeminin anlaşılmasına bir katkı ve daha sonra yapılabilecek çalışmalara da belki bir giriş niteliği arz edeceği düşünülmektedir.

3. ARAŞTIRMANIN SAYILTILARI

Irak Kürt Bölgesi’nde seküler aktörler ile İslamcı aktörler arasında yaşanan tartışmaların, çatışmaların, farklılaşmaların nedeni tarafların seküler ve dini anlayışlarıdır. Taraflar arasında süreç içinde gelişen farklılaşmalar; yönü ve şiddet derecesi değişmekle birlikte devam etmektedir. Seküler ve İslamcı kategorizasyon, söz konusu ayrışma üzerinden temellendirilmektedir.

Araştırma konusu olan Kürt seküler ve İslamcı aktörlerin ulus kimliğine yönelik benzer yaklaşımlara sahip olduğu iddia edilmektedir. Etnik kimlik, tüm taraflarda baskın bir unsur olarak görünmektedir. Toplumsal meşruiyeti elde etme bağlamında etnik kimlik başat bir rol oynamaktadır. Toplumsalın ve siyasal olanın nasıl olması ve hangi ideolojik saiklerle inşa edilmesi gerektiğine yönelik farklılaşmalar olmakla

birlikte Kürt ulus kimliğinin varlığı konusunda benzeşme hatta aynılaşma söz konusu olabilmektedir. Ulus kimliğini inşa etmeye çalışırken din, tartışmaların merkezine oturtulmaktadır.

Kürt milliyetçiliği ve ümmetçilik birbirine zıt anlayışlar olarak İslamcı ve seküler aktörler nezdinde çatışmanın, İslamcılar arasında ise melez kimliklerin oluşumunda rol oynamaktadır. Seküler aktörler açısından ümmetçilik Kürt ulusal bilincinin oluşmasının önünde bir engel olarak görülmektedir. Bu bağlamda ümmetçilik fikrine yönelik keskin bir karşıtlıktan söz edilebilir. Bunun yanında İslamcılar arasında ise ümmeti de içine alan fakat Kürt-İslam sentezi diye tanımlanabilecek etnik kimlik ile İslam'ın iç içe geçtiği bir vakıya rastlanmaktadır.

Irak Kürt Bölgesi'nde din, merkezi önemini korumaktadır. Araştırma konusu olan partilerin tüzüklerinde, söylemlerinde, dini grup ve hareketlerle ilişkilerinde dinin merkezi konumu görülebilmektedir. Bir yönüyle din, statüsüz bırakılan ve devletsiz olarak görülen Kürtlerin yegâne kurtarıcı misyonunu üstlenirken diğer yanda din bizzat statüsüz kalmanın, devletsiz olmanın nedeni olarak görülmektedir. Bu da gösteriyor ki her hâlükârda din/İslam, tartışmaların merkezinde yer almaktadır.

Birinci Körfez Savaşı'ndan beri Irak Kürt Bölgesi seküler partilerin iktidarı ile yönetilmektedir. İktidarda bulunan seküler aktörlerin 1991 yılından beri uyguladıkları toplumsal politikalar, bölgenin sekülerleşmesinde rol oynamaktadır. Seküler aktörlerin İslamcı aktörler ile kimi zaman yaşadığı silahlı çatışmalar, bugün yerini siyasi mücadeleye bırakmıştır. Fakat 27 yılı aşan sekularizasyon politikaları, Kürtlerin geleneksel dini yapılarını seküler aktörler lehine olmak üzere değiştirip dönüştürmektedir. Burada söz konusu varsayım geleneksel dini Kürt toplumsal yapısının değiştiği yönündedir.

Büyük oranda Osmanlı Devleti sınırları içinde olup Birinci Dünya Savaşı sonunda statüsüz bırakılan Iraklı Kürtler açısından bir Kürt devleti, ütopyik ve kutsal bir objeye karşılık gelmektedir. Bir Kürt devleti ideali, ideolojik farklılıklarına rağmen bölgede faaliyet gösteren seküler ve İslamcı partilerin/hareketlerin neredeyse hepsinin üzerinde ittifak ettiği temel bir olgudur.

Kürtler, diğer Ortadoğu unsurlarından farklı olarak İslam dışındaki diğer dinlerle de tartışmaların içine çekilmektedir. Bölgede bu paralelde Yezidilik ve Zerdüştlük üzerinden Kürt kimliğinin oluşturulmaya çalışıldığı gözlenmektedir. İslamcılar, Kürtlerin asli kimliğinin İslam olduğunu ifade ederek bir Kürt kimliği inşa etme yoluna gitmektedir. Buna karşılık seküler aktörler, Kürtlerin kadim dinleri olarak görülen

Yezidilik ve Zerdüştlük vurgusu ile ön plana çıkmaktadır. Araştırma, Kürtler için hangi din sorusuna seküler ve İslamcı kabullere göre verilen cevapların farklı olduğu iddiasındadır.

Bu araştırma ile bölgenin seküler ve İslamcı aktörler sınırlaması ile din-toplum, din-siyaset, din-ulus boyutunun çatışmalı/tartışmalı ve kimi zaman melez seyrine ışık tutulabileceği varsayılmaktadır.

4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Araştırma konusunun uygulama alanı; sınırları Birinci Körfez Savaşı sonrası çizilen, İkinci Körfez Savaşı sonrasında ise büyük oranda şekillenen ve Irak merkezi devletine bağlı federal bir bölge olan Irak Kürt Bölgesi'dir.³⁶ Araştırma, muhteva açısından Kuzey Irak'ta İslamcı ve seküler kimlikleri ile ön plana çıkan altı parti ile sınırlandırılmıştır. Bu altı parti dışındaki partiler araştırmaya dâhil edilmemiştir.³⁷ Söz konusu altı partiden üçü seküler üçü de İslamcı kategorisinde değerlendirilecektir. Bu partilerin İslam algısı, İslam ile ilgili değerlendirmeleri sosyolojik bir zeminde araştırmaya konu olacaktır. Bu çerçevede dine yüklenen anlam, sınırı belirleyecektir.

Bu araştırmada, amacına uygun olarak sosyolojik boyutlarla sınırlandırılmakla birlikte tarihi ve aktüel olgulardan da veri olarak faydalanma yoluna gidilmektedir.

Araştırmada, söz konusu partilerin üyelerinin ve parti üyesi olmasalar da konuyla ilgili çalışmaları olan Irak Kürt Bölgesi'ndeki yazar ve akademisyenlerin çalışmalarından faydalanılacaktır.

Araştırma, bölgeye gidilerek yapılan mülakatlar ve yine görsel ve yazılı basın, medya, internet, video kayıtları kullanılarak nitel çalışma kapsamında düşünülen verilerle desteklenecektir. Bölgeden temin edilen ve internet ortamından elde edilen PDF formatlı Arapça ve Soranice yazılı dokümanlar da araştırmanın veri kaynakları

---

³⁶ Araştırma konusu bölge, Irak anayasasında, Irak Kürdistan Bölgesi olarak geçer. Türkiye'de Kuzey Irak veya Irak Kürt Bölgesi şeklinde kullanımı görülür.

³⁷ Irak Kürt Bölgesi'nde parlamento seçimlerinin dört yılda bir yapılması gerekmele birlikte 1992 yılından günümüze kadar sadece beş seçim yapılabilmektedir. En son 2018 yılında seçimler yapılmıştır. Kürt bölgesinin Yüksek Seçim Kurulu'nun resmi sayfasında 2013 yılında seçimlere giren partilerin listesi verilmekle birlikte 2018 yılındaki liste verilmemiş gözükmektedir. Bundan dolayı ulaşılmış olduğumuz 2013 verilerine göre parlamento seçimlerine 17 parti girmiştir. Araştırma konusu altı parti dışında seçimlere liste olarak giren partiler; Sosyalist Liste, Özgürlük Listesi, Üçüncü Yol Listesi, Rafidin Listesi (Bunlar Şii Kürtler, toplam aldıkları oy 6145), Aşuri, Keldani ve Suryani Listesi (Toplam aldıkları oy 5730), İlerici Türkmen Listesi (Toplam aldıkları oy 5259), Erbil Türkmenleri Listesi, Değişim ve Yenilikçi Türkmen Listesi, Irak Türkmen Cephesi Listesi, Ebnau'n-Nehreyn Listesi ve son olarak Ermeni Listesi (Toplam aldıkları oy 531)dir. Söz konusu veriler için Irak Kürt Bölgesi Yüksek Seçim Kurulu resmi internet sitesine bkz. http://www.khec.krd/dreje_about.aspx?jimore=291&type=9 Erişim Tarihi: 02.08.2019

olarak kullanılacaktır. Araştırma, 2014-2018 yılları arasında Irak Kürt Bölgesi'ndeki seküler ve İslamcı aktörlerin İslam algısına dair bir çalışma ile şekillenmiştir.

5. YÖNTEM

Nitel bir desene sahip bu çalışmada veriler, seküler ve İslamcı aktörlerin kendi anlam dünyalarından betimlenerek aktarılmaya ve analiz edilmeye çalışılacaktır. Zygmunt Bauman'ın belirttiği gibi: "Sosyoloji en başta insan dünyası hakkında bir düşünme biçimidir; ilke olarak aynı dünya hakkında başka yollarla da düşünebiliriz."³⁸ Farklı dünyaların içeriden nasıl görüldükleri öte yandan kendilerinin dışında olanlar tarafından nasıl kurgulandıkları ve inşa edildikleri görülebilir. Toplumsalın istikrarlı özelliklerini yeniden keşfedebilmek³⁹ ve bu dünyaya yönelik dışarıdan farklı okuma biçimleri söz konusu olabilmektedir. Bu aynı zamanda araştırma konusu olaya veya olguya içerden bakabilme, onu yorumlayabilme, açıklayabilme, farklı ve çeşitli algılara sahip olabilme imkânı anlamına gelmektedir.⁴⁰ Araştırma konusu boyunca aktörlerin çoklu gerçeklikleri bu şekilde betimlenecektir.

Nitel metotlar, çeşitli yaklaşımların izlerini taşır ve çeşitli amaçlara ve çalışmalara yönelik farklı yol yöntemler anlamına gelir. Karmaşık ve kültürel olayların yorumuna odaklanma, nitel yöntemin genel özelliği olarak kabul edilir. İnsanların sosyal habitatlarında incelenmesi ve onların iç dünyalarına inme çabası nitel yöntemle sağlanmaya çalışılır.⁴¹ Bunun için de betimleyici⁴² ve keşfedici perspektif, araştırmaya konu olan aktörlerin incelenmesinde yol gösterici olacaktır.⁴³

Araştırma konusu boyunca çoklu gerçeklik, farklı algılar, betimleme ve keşfetme kavramları, araştırmanın temel şemasını yansıtmada kullanılacaktır. Böyle bir yaklaşım İhsan Toker'in ifade ettiği şekliyle "Sosyoloji, içerisindeki mevcut makro-mikro ayrımlarını bir ölçüde dengelemeye aday bir potansiyele sahip görünmektedir. Çünkü bunlardan birini diğerine tercih etmek yerine, her ikisini de dikkate alıp sosyal hayatın bütünlüğünü çoklu araştırma tekniklerini bir arada kullanmak suretiyle analize

---

³⁸ Zygmunt Bauman, **Sosyolojik Düşünmek**, s.17.

³⁹ Harold Garfinkel, **Etnometodolojide Araştırmalar**, çev. Ümit Tatlıcan, Ankara: Heretik Yayınları, 2010 s.59-62.

⁴⁰ Ali yıldırım, Hasan Şimşek **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, s.30.

⁴¹ Peter b. Clarke, **Din Sosyolojisi Kuram ve Yöntem**, s.374.

⁴² Harold Garfinkel **Etnometodolojide Araştırmalar**, s.347.

⁴³ Ömer Miraç Yaman, **Apaçi Gençlik** Gençlerin Toplumsal Davranış ve Yönelimleri: İstanbul'da Apaçi Altkültür Grupları Üzerine Nitel Bir Çalışma, 7.Baskı, İstanbul: Bir Yayıncılık, 2016, s.24.

dönük ciddi gayretlerin varlığı söz konusudur.”⁴⁴ Araştırmada da böyle bir perspektif göz önünde bulundurulmuştur.

5.1. Araştırma Süreci ve Araştırma Verileri

Irak Kürt Bölgesi’ndeki seküler ve İslamcı aktörler araştırma konusu olarak seçilmiştir. Bölge, Irak devleti sınırları içinde federal bir bölge olarak anayasada yer bulur. Mevcut çatışmalı ortam nedeniyle burası güvenlik açısından riskli bir bölge olma özelliğine sahiptir. Araştırma süreci içinde bölgeye gidildiği dönemlerde araştırmacıya yönelik yaşanacak muhtemel güvenlik sorunlarından dolayı güvenlik tedbirleri alınmıştır. Bunlardan olmak üzere kendileriyle mülakat yapılacak kişilerle iletişim içine girilirken bu kişilere ulaşabilecek ve araştırmacıya referans olabilecek kişilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Mülakat esnasında sorun yaşanacağı veya sorulacak sorular üzerinden gerginlik olması ihtimalleri öngörüldüğü durumlarda başta sorulması planlanan bazı sorulardan vazgeçilmiştir veya sorular daha da yumuşatılarak sorulma yoluna gidilmiştir. Özellikle seküler aktörlerle yapılan görüşmelerde söz konusu yönetime başvurulmuştur. Genel olarak İslamcı aktörlere ulaşma ve görüşme noktasında sorunlarla karşılaşılmamıştır. Fakat söz konusu seküler aktörler olunca hem kendilerine ulaşma hem de istenilen düzeyde iletişime geçme konularında sıkıntılarla karşılaşmıştır. Bu yüzden seküler aktörler ile ilgili olmak üzere görüşmeye dayalı veriler ile birlikte internette gerçekleştirilen konuşmalardan, bölgedeki konferans ve seminerlerden, yine bölgede tarafların yayın organlarından ilgili konuda olmak üzere istifade etme yoluna gidilmiştir. Böylece araştırma konusunun eksik kaldığı düşünülen yerleri giderilmeye çalışılmıştır.

Araştırma nitel bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Tarafların toplumsal görünürlükleri bu veriler ışığında da değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Nitel bir araştırma olarak tasarlanan çalışmanın bölgedeki siyasi ortam nedeniyle sınırlı kalmış olduğu düşünülebilir. Bu bakımdan araştırma, sanal etnografya ile desteklenerek güçlendirilmeye çalışılmıştır.

5.1.1. Sanal Etnografi

Bilgi iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte sosyolojik araştırmaların yönü dijital ortama doğru evrilmiştir. Söz konusu alan, yüz yüze ilişkilerle ve belli bir

---

⁴⁴ İhsan Toker, **Bir Yapılaşma İlişkisi Olarak Kadınlar ve Din -Başkent Kadın Platformu Örnek Olayı-**, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, SBE, Ankara 2005, s.9.

mekânda gerçekleşen etnografi araştırmalarının format değiştirerek sanal/dijital/internet ortamında gerçekleşmesine imkân vermektedir.⁴⁵

İnternet, başlı başına sosyolojik bir araştırma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda internet; verilere ilk elden ulaşılması, araştırılmak istenen konularla ilgili yazılı ve görsel verilere hızlıca ulaşılabilmesi, araştırma konularına bulunulan yerden ulaşılabilmesi, saha çalışmalarına bizzat sanal dünyada erişilebilmesi, sanal görüşmelere imkân tanınması, videolar, görüntülü seminer; tartişma programları, konferanslar vb. boyutlarıyla önem arz etmektedir. Böylece sanal dünya, sosyolojik araştırmalara malzemeler tařımaktadır⁴⁶

Sanal etnografi kavramı; tartişmaları da beraberinde getirmektedir. Özellikle kavramın “sanal” ile ifade edilmesi kavrama yönelik gerçekçi olmayan, kurguya dayalı, hayali olan vb. anlamların yüklenmesine neden olmaktadır. Hâlbuki günümüzde sanal dünya evirim-içi olan milyonlarca insanın yaşadığı gerçek bir dünyaya karşılık gelmektedir. Bundan olsa gerek evirim-içi dünyanın etnograflar arasında kabulü zaman almıştır.⁴⁷ Söz konusu tartişmaları bir yana bırakırsak bizim burada yapmak istediğimiz şey sanal dünya içinde hem yazılı hem de görsel literatüre anında ve hızlı erişim imkânı sunması bağlamında ondan faydalanma yoluna gitmektir. Etnografik yöntemin sanal dünyada uygulanabilme imkânı da burada sınanmıştır. Bu yönüyle sanal dünya, günümüzde araştırma alanlarına ve araştırma verilerinin elde edilmesine yönelik bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Mekân ve zaman sınırlarının ortadan kalktığı sanal dünya, kullanıcılarına sınırsız imkânlar sağladığı gibi araştırmacılara da çeşitli imkânlar sağlamaktadır.⁴⁸

Sanal dünyadaki verilere ulaşabilme imkânının kolaylığına karşılık araştırmacılar, sanal dünyada uygulanacak yöntem sorunlarına dikkat çekmektedir.⁴⁹

---

⁴⁵ Oya Morva, **Chicago Sosyoloji Okulu'nun Etnografik Mirasını Yeniden Okumak: Dijital Etnografi ağında Sembolik Etkileşimcilik**, Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel alışmalar Dergisi, Moment Dergi, 2017, 4(1): 135-154

⁴⁶ Nimet Önür, Sefer Kalamın, **Dijital Gündelik Yaşam: Yeni Toplumsallıklar ve Dijital Yabancılaşma**, The Journal of Academic Social Science Yıl: 4, Sayı: 35, Aralık 2016, s. 269-289.

⁴⁷ Nevin Şahin Malkoç, **“Oturduğı Yerden Antropoloji”:** DORYO'larda Siberetnografiyi Düşünmek, CİU Folklor/Edebiyat Dergisi, 2012, C.18, S.72, s.154-156. Ayrıca internet dünyasını yeni bir toplumsal metin olarak tanımlayan Ünal Şentürk'ün makalesine bakınız: Ünal Şentürk, **Yeni Toplumsal Bir Metin Olarak İnternet**, Sosyoloji Divanı, Sosyoloji Divanı, Yıl:5, Sayı: 9, Ocak-Haziran 2017, s.21-44.

⁴⁸ Ebru Güzel, **Dijital Kültür ve evrimii Sosyal Ağlarda Rekabetin Aktörü: “Dijital Habitus”**, e-GIFDER, Cilt/Volume:4, Sayı/Number:1, Mart/March 2016, s.82-103.

⁴⁹ Söz konusu sorunların minimize edilebilmesi için araştırmada kullanılan materyallere yönelik bazı tedbirler alınmıştır. Örneğin pdf dosyaları ve video kayıtları indirilerek arşivlenmiştir. Bu konuda sadece internet adreslerinin linklerinin verilmesi ile yetinilmemiştir. Ayrıca araştırma konusu seküler ve islami aktörlerin kullandığı sosyal medya hesaplarında yaptıkları paylaşımlar sonradan kaldırılabilceğı düşünceyiyle ekran kaydı alınarak arşivlenmiştir.

Bunlardan ilki; “Web sitelerinin geçiciliği; sayfaların birden ortaya çıkması ve aniden kaybolabilmesi durumuyla ilgilidir. Bu özellik, web sitelerinin ve sitelerin içeriğini oluşturan metinlerin sabit olmamasına sebep olur.”⁵⁰ Araştırmacıların karşılaştığı bir diğer sorun da internetin değişen hızlı dünyasıdır. Araştırmacılar hızlı bir şekilde değişen internet dünyası içinde araştırmaya nereden başlayabilecekleri ilgili olarak sorun yaşayabilmektedir. Araştırmanın başlangıç noktası tespit edilse bile internet sitesine erişimin ortadan kalkması sorun olarak ortaya çıkabilmektedir. Hızlı değişim, bilginin güncelliğini yitirmesine neden olabilmektedir.⁵¹ Fakat bugün internet ile birlikte araştırma yöntemlerine dair arayış ve yönelişlerin çeşitlendiğinden söz edilebilir. Son dönemlerde sosyal bilimler alanlarında gerçekleşen araştırmaların artmasının temel nedenlerinden biri hatta en önemli nedeni internet/sanal/dijital ortamdır.⁵²

Araştırmada internet ortamında ulaşılan verilerin kaybolma ihtimaline karşılık yazılı ve görsel materyallerin indirilmesi yoluna gidilmiştir. Böylece çevrimiçi bilgilerde oluşabilecek aksaklıkları materyallerin doğrudan offline olarak da tedarik edilmesiyle, ihtimal dâhilinde olabilecek aksaklıkların önüne geçilmeye çalışılmıştır.⁵³

5.1.2. Görüşmeler

Araştırmada, bölgede faaliyet gösteren İslamcı aktörler ve geçmişte İslamcı gruplar içinde aktif bir şekilde yer alan kişiler üzerinden araştırma konusunun taraflarına ulaşılmaya çalışılmıştır. İslamcı kimliğinden dolayı KDP tarafından El Kaide suçlaması ile cezaevinde yaklaşık üç yıl kalan Baran,⁵⁴ araştırmanın hem İslamcı hem de laik aktörlerine ulaşılmasında kilit rol oynamıştır. Ayrıca Irak Kürt Bölgesi’nde faaliyet gösteren Erbil Anadolu Ajansı ve TRT Kurdi yetkilileri ile görüşülerek özellikle seküler aktörlere ulaşmada referans olmaları sağlanmıştır. Erbil Anadolu Ajansı sorumlusu Salih Bilici bu konuda kilit rol oynamıştır.

Irak genelinde devam eden silahlı çatışmalardan ülkenin geneli etkilenmektedir. Bir devlet aygıtından veya devlet gücünden söz etmek zorlaşmaktadır. Irak Kürt Bölgesi’nde, çatışmalar olmamasına rağmen özellikle seküler KDP ve KYB’nin iktidarı

---

⁵⁰ Selva Ersöz Karakulakoğlu, **İnternet Araştırmalarında Yöntem Sorunu**, Erciyes İletişim Dergisi “akademia” 2014, 3: 4, (122-134)

⁵¹ a.g.m., s.122-134.

⁵² a.g.m., s.122-134.

⁵³ a.g.m., s.122-134.

⁵⁴ Güvenlik kaygısıyla gerçek isim verilmemiştir. Baran ve ailesi İslamcı kimlikleri tanınan, İslamcı camia içinde bilinmektedirler. Yine Baran, söz konusu mülakatların yapıldığı akademisyenlere ve milletvekillerine ulaşmada yardımcı olmuştur.

altında güvenlik önlemleri had safhada gerçekleşmektedir. Bu yönüyle yürütülen çalışmanın hem laik aktörleri hem de İslamcı aktörleri kapsamı itibariyle aslında risk alınmıştır. Nitekim KYB temsilcisi ile yapılan bir görüşmede gerginlik yaşanmış, referans olan kişinin arabulucu olması sayesinde bu gerginlik giderilmiş ve sonrasında görüşme bir sonraki gün gerçekleştirilebilmiştir.⁵⁵

Araştırmanın politik ve çatışmalı bir zeminde yürütülmesi nedeniyle araştırma verilerinin sadece görüşmelerle desteklenmesi ile bırakılmamasına, mevcut olumsuzlukların verilerin çeşitlendirilmesi ile aşılması yoluna gidilmiştir. Bu durum verilerin çeşitlenmesine olumlu katkıda bulunmuştur. Konuyla doğrudan ilgili olan yüze yakın video izlenmiş ve bunlardan 60dan fazlası indirilmiştir. Yine internette yayınlanan konferanslar ve seminerler takip edilmiştir. Konuyla ilgili verilere bölgenin konuştuğu Soranice ve Arapça üzerinden ulaşılmıştır. Dil engelini olmaması, tarafların kitle iletişim araçlarına, sosyal medya hesaplarına ulaşılmasına büyük oranda katkıda bulunmuştur.

Araştırma boyunca ses kaydı alınan 7 ve ses kaydı alınmayan 3 görüşme gerçekleştirilmiştir. Ses kayıtları, ilgili kişilerin izni alınarak gerçekleştirilmiştir. Bu anlamda araştırmanın etik boyutu göz önünde bulundurulmuştur. Erbil’de Baran’ın evinde kalınmış ve burada çeşitli İslamcı gruplardan kişilerle görüşülmüştür. Yine Erbil’de eski ve tanınan bir kitabevinin Irak İhvanı’ndan olan sahibiyile görüşülmüş ama görüşmenin kayıt altına alınması kendisi tarafından istenmemiştir.

Irak Kürt Bölgesi’ne yapılan ziyaretler sonucunda konuyla ilgili tarafların temsilcilerine ve akademisyenlere ulaşmaya çalışılmıştır. Yine araştırma konusuyla ilgili bölgedeki farklı dillerle yayınlanmış yazılı ve görsel materyallere ulaşmaya çalışılmıştır.

5.1.3. Dokümanlar

Bölgede konuşulan Kürtçenin Soranice lehçesi ve Arapçanın araştırmacı tarafından bilinmesi İslamcı ve seküler aktörlerin; resmi internet sitelerine, sosyal hesaplarına, sosyal medyadaki paylaşımlarına, konuyla ilgili tartışma programlarına, videolara, televizyon programlarına ilk elden ulaşılmasına imkân vermiştir. Bu durum Irak’a gidilerek sınırlı sayıda gerçekleştirilebilen mülakatların dışında yazılı ve görsel medyadan da faydalanılarak çalışmanın veri kaynaklarının çeşitlendirilmesini sağlamıştır. Bu anlamda araştırmadaki veri çeşitliliğini sağlayabilecek üç durumdan söz

⁵⁵ Yaşanan gerginlik, ses kaydı alınırken mülakat esnasında kayda geçmiştir.

edilebilir. Birincisi Irak Kürt Bölgesi'ne gidilerek gerçekleştirilen mülakatlar, ikincisi bölgede konuyla ilgili yazılı literatür anlamında Kürtçenin Soranice lehçesi ve Arapça yazılı kaynaklar ve üçüncüsü ise Arapça ve Soranice yayın yapan internet, sosyal medya, televizyon, video paylaşım siteleri, resmi sosyal medya hesapları gibi kitle iletişim araçlarıdır.

5.1.4. Araştırmacının Rolü

Seküler ve İslamcı aktörler, Irak Kürt Bölgesi'nde siyasi partiler aracılığıyla faaliyet yürütmektedirler. Bölgenin içinden geçtiği toplumsal ve siyasi şartlar, aktörlerin teori ve pratiklerinde dönüşümlerin gerçekleşmesi ile sonuçlanmaktadır. Söz konusu değişim ve dönüşümlerin gerçekleştiği merkezi mecranın sekülerizm ve İslam arasında Kürt kimliğinin inşasına yönelik tutum ve politikaları içerdiği görülmektedir. Seküler siyasi iktidarın elde edilen kazanımlardan yola çıkarak Kürt kültür ve dinamiklerini seküler bir zeminde yeniden inşa etme çabaları İslamcı inşa çabaları ile çatışmalı bir karakter göstermektedir. Araştırma boyunca dikkat çeken nokta, seküler ve İslamcı Kürtlerin, Kürt kimliğinin nasıl olması gerektiğine dair kabullerinin çoğu zaman çatışmalı ve bazen de uzlaşmaya dayalı seyri olmuştur.

Kürt bölgesinin araştırma konusu olarak seçilmesinin temel nedenlerinden biri varoluş koşulları yeniden yaratılmak istenen bir halkın hangi kültürel, toplumsal ve siyasi saiklerle inşa edileceğidir. Ayrıca, Kürt bölgesinde ulaşılan yazılı ve görsel kaynaklar, mülakatların yapılabilmesini sağlayacak olan kişi ve kuruluşlara ulaşabilme imkânı ve doğrudan iletişim anlamında dil engelinin olmaması araştırmada olumlu bir husus olmuştur. Irak Kürt Bölgesi'ndeki Erbilli ve İslamcı bir kişilik olarak Baran ile tanışılması söz konusu fikirlere sahip olunmasında, bilgi ve belgelere ulaşılmasında merkezi bir rol oynamıştır.

Araştırmaya başlama sürecinde araştırmacının bölgedeki seküler ve İslamcı aktörlerle ilgili varsayımları söz konusu olmuştur. Araştırmacının da belli bir etnik ve kültürel dünyası olması hasebiyle araştırmanın sübjektif bir zemine taşınmamasına azami dikkat edilmeye çalışılmıştır.⁵⁶ Araştırmacıdan beklenen kendisinin ve kendisi dışında kalan araştırma konularına olabildiğince önyargılardan arınmış bir şekilde yaklaşmaktır. Elde edilen verilerin analiz edilmesinde ön kabullerinin ve kültürel dünyasının farkında olmak, araştırmacının üzerinde durması gereken özelliklerdir.

---

⁵⁶ Donatelle Della Porta, Michael Keating, **Sosyal Bilimlerde Yaklaşımlar ve Metodolojiler** Çoğulcu Bir Perspektif, çev. Sabri Gürses, İstanbul: Küre Yayınları, 2009, s.377.

Verilerin elde edilmesinde birincil veri kaynaklarına ulaşabilme araştırmacının konuyu daha yansız olarak değerlendirebilme imkânını elde etmesini sağlayacaktır.⁵⁷

6. ANALİZ BİLGİLERİ

Nitel araştırmalar, analiz edilirken nicel araştırmalara göre farklılık arz etmektedir. Araştırma nesnesine yüklenilen anlam, araştırma yöntemlerini de birbirinden ayırılmaktadır. Nitel araştırmanın yoruma dayalı yapısı, araştırmacıya geniş bir alanda hareket edebilme olanağı vermektedir.⁵⁸

Bu araştırmanın verilerini; mülakatlar, literatür taraması ve dijital yazılı ve görsel materyaller oluşturmuştur. Yapılan mülakatlar kayıt altına alınmıştır. Kayıt altına alınan mülakatlar tekrardan dinlenerek çevrilip deşifre edilmiştir. Çevirilerde genel olarak anlamdan yola çıkarak serbest bir çeviri yapma yoluna gidilmiştir. Fakat konuşmacının temel felsefesini yansıttığı düşünölen ibareler harfi tercüme yoluyla çevirilerek dipnotlar aracılığıyla açıklamalar yapılmıştır. Araştırmanın veri kaynaklarından bir diğeri de konuyla ilgili yazılı literatür olmuştur. Bunun için de Kürt bölgesine gidilerek Soranice ve Arapça eserlere ulaşılmaya çalışılmıştır. Kimi kitaplar, araştırma konusu ile ilgili eser kaleme alan yazarlardan tedarik edilmiştir. Seküler Kürt aktörler ile sınırlı bir şekilde yapılabilen mülakatlar, yetersiz görölüp bunun giderilmesi için internet ortamında söz konusu aktörlerin verdiği seminer, demeç, konferans ve panellerden yararlanma yoluna gidilmiştir. İzlenen videolardan notlar alınmıştır.

Toplanan verilerin; çevirilmesi, deşifre ve analiz edilmesi, sınıflandırılması aşamalar halinde gerçekteştirilmiştir. Araştırma konusu olan seküler ve İslamcı aktörler, elde edilen veriler doğrultusunda benzerlikleri ve farklılıkları bağlamında sınıflandırılmaya tabi tutularak tez metni oluşturulmuştur.

---

⁵⁷ Ali Yıldırım, Hasan şimşek, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, s.88.

⁵⁸ İhsan Toker, **Bir Yapılaşma İlişkisi Olarak Kadınlar ve Din -Başkent Kadın Platformu Örnek Olayı-**, s.25.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde, araştırma konusunun teorik ve kavramsal çerçevesini belirleyecek olan kavramlar üzerinde durulacaktır. Buna bağlı olarak Irak Kürt Bölgesi'nde siyasal parti olarak faaliyet gösteren seküler ve İslamcı aktörlerin değerlendirildiği ve kategorize edildiği kavramlar olarak sekülerizm ve İslamcılık üzerinde durulacaktır. Yine taraflar açısından farklı şekillerde tanımlanmakla beraber Kürt seküler ve İslamcı yaklaşıma bir şekilde yön veren milliyetçilik kavramı irdelenecektir.

1. BİR ANLAM DÜNYASI OLARAK SEKÜLERİZM

Sistematik düşünmenin somut tezahürleri olan ideolojiler -inançları şekillendirme potansiyeli taşıyan zihinsel kodlar- bireyi ve toplumu değerlendirmede, onları değiştirip dönüştürmede ve anlamada rol oynar. İnsanlar, zihniyetleriyle veya zihinsel kodlarıyla çevrelerinde gelişen olayları anlamaya ve anlamlandırmaya, kendini ve hayatı okumaya çalışır. Ortaya çıkan sorunların ve teklif edilen çözümlerin müracaat kaynağı söz konusu zihinsel kodlara dayalı olur. “İnsanoğlu çevresindeki dünyayı ve bunun içinde kendi rolünü, diğer bir deyişle hayatın anlamını sorguladığından bu yana iç tutarlılığı olan modeller yaratma çabası içine girmiştir.”⁵⁹

İnsan, ontolojik zemini itibariyle, ulaştığı sistematik sonuçlar sayesinde belli bir anlama ulaşır. İnsanların sahip olduğu zihinsel kodlar ile anlam dünyaları arasında doğrudan bir ilişki olduğu söylenebilir. İnsan pratiği böyle bir arka plandan beslenir. Tasavvura yön veren bu olgu; insanın ben kimim, kimin için ne yapmayalım, toplum nedir, hayata yön veren değerler nelerdir ve ne olmalıdır, tanrı veya din nedir vb. bireyi ve toplumu büyük oranda kuşatan sorular, sorunlar; tecrübeye, kabule, inanca, ideolojiye yön verir. İnsanın, toplumun ve toplumsal yapının arasındaki ilişkinin anlaşılmasında ve burada gerçekleşecek olan değişimin irdelenmesinde zihniyet ön plana çıkar.⁶⁰ Çünkü değişim evveliyatında zihniyetle başlar.

Zihniyet, insanın anlam dünyasındaki belli kategorilerin oluşmasında ve onunla dünyaya belli bir çerçeveden bakarak bütünlüğü yakalamasında önemli bir rol oynar. Zira zihniyet, insanın düşünsel ve duygusal bütünlüğünün oluşmasında ve şekillenmesinde başat bir faktördür. Bu çerçeveden bakıldığında insan davranışlarının

⁵⁹ Etyen Mahçupyan, **Türkiye’yi Anlamak** Zihniyet, Değişim ve Kriz, İstanbul: Profil Yayınları, 2015, s.18.

⁶⁰ Etyen Mahçupyan, **Batı’yı Anlamak** Zihniyet, Değişim ve Kriz, İstanbul: Profil Yayınları, 2015, s.56.

şekillenmesinde zihinsel kodların belirleyici güç olduğu ifade edilebilir. Hiç hesaba katılmayan, hatta gayet sade ve basit görülen, davranışların arka planında (bazen görülme de) zihniyetin varlığından söz edilebilir. İnsan için zihniyet, muharrik güç mesabesindedir. İnsan, dünyaya belli bir zihniyetle bakar, onunla hayata anlam katar, toplumu dizayna tabi tutar ve önceliklerini onunla belirler. Hülçası bizler ve ötekilerin buluşma-ayrışma noktasını zihniyet oluşturur. Her insan ve toplum açısından görece bir zemine sahip olmasına rağmen zihniyetin; aynı zamanda insanın ve toplumunun hakikati olduğu ifade edilebilir. Farklı zihniyetlerden söz etmek izafi zemini beslerken zihniyet, hakikatin kendisi olarak görünebilir. Bu anlamda, bir anlam dünyası olarak seküler zihin de böyle bir içkinliğe sahiptir.

İdeolojiler,⁶¹ böyle bir anlayışın dışavurumu olarak özellikle modern dönemde⁶² insan, toplum değerlendirmelerine mührünü vururken, din de bireysel, toplumsal ve siyasal görünürlüğü değişmekle birlikte aynı sosyolojik zemin üzerinden şekillenmektedir. Seküler veya dini muhtevaya sahip din görünümlü modern ideolojiler,⁶³ geçmişin tarihsel aktörleri olan dinlerin icra ettiği benzer işlevler görür. Günümüz dünyasında din, geçmişin toplumsal ve siyasal iktidar gücünü tekeline bulduran bir fenomen olmaktan uzaklaşarak farklı seküler anlam dünyaları ile yan yana yürümektedir.

Din; modern zamanların anlam dünyasında kendisinden beklenen rol itibarıyla ilkin gerilemesi ve sonra ortadan kalkması beklenen geleneksel dünyanın büyüdür. Tabiat, pozitivist modern anlayışın kültürel egemenliğinden önce tanrının/tanrıların yürütme alanıdır. Burada gerçekleşen olaylar dini varlıklar ile açıklanmaktadır. Söz konusu olan ise büyü/din/tanrı/tanrılar ile iç içe olan bir dünyanın hükümferma olmasıdır.⁶⁴ Böylece modern seküler zamanla birlikte din, icra ettiği tarihi yükümlülüğün sonuna geldiği düşünülerek bugünün değil ancak kadim günlerde insanın yanlış bilincinin hakikati veya bir diğer anlatımla yanılsamasıdır.⁶⁵ Böyle bir tasavvurla din, modern zamanlarda insanın kendisine yabancılaşması⁶⁶ olarak anlam bulmaktadır. Böylece insanın anlam dünyasında gelişen sorulara cevap dinde değil modern zamanların zihinsel kodlarında, ideolojilerinde ve felsefelerinde aranmaktadır. Din,

⁶¹ "İdeoloji, bir anlam kümesi olarak toplumun stratejik fonksiyonlarının birinin başköşesini tutmaktadır. İdeolojileri bu açıdan ele aldığımız zaman onları, insanlara istikamet vermeye yarayan birer "harita" olarak görürüz." Bkz. Şerif Mardin, **Din ve İdeoloji**, 21.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s.25.

⁶² Şerif Mardin, **Din ve İdeoloji**, s.17.

⁶³ Carlton J.H. Hayes, **Milliyetçilik: Bir Din** Batı Siyasal Düşüncesinde Ulusalçılık Tasavvuru, çev. Murat Çiftkaya, 2.Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık, 2010, s.26-28.

⁶⁴ Claude Lévi Strauss, **Din ve Büyü**, Çev. Ahmet Güngören, İstanbul: Yol Yayınları, 1983, s.19.

⁶⁵ Peter L. Berger, **Kutsal Şemsiye**, s.172.

⁶⁶ a.g.e., s.184-192.

burada ontolojik zemininin dışında sadece toplumsal işlevleri ile yer bulmaktadır.⁶⁷ Yeniden tanımlanan veya anlaşılmaya çalışılan dini fenomenler, yeniden kurgulanarak modern seküler zamanların anlatımlarına evrilmektedir. Dönemin anlam merkezinde seküler temelleriyle insan, dünya, bilim ve madde vardır. Ötesi ise varlığa ve insana dair spekülasyon ve manipülasyondur.

Tarihi süreç boyunca yaşanan değişimin geldiği nokta olarak sekülerizm; birinci anlamıyla insanın, tanrıdan bağımsız bir kamu yaratabilme ve düşünebilme zeminine evrilmesidir. İnsan, tanrısız bir kamu tasarlamakta ve tanrısız bir kamunun mimarı olmak istemektedir. Böylece “Tanrıyla karşılaşmadan yürütülmek istenen kamusal alan” için tanrıya veya kutsala atıfta bulunma ihtiyacı ortadan kalkar.⁶⁸ İkinci anlamıyla insan pratiği, dini temelde şekillenmekten uzaklaşır. İnançlardan veya inanç pratiklerinden uzaklaşma anlamında; “sekülerlik dini inançları ve pratikleri bırakmak, insanların tanrıya sırt çevirmeleri... Kamusal alanda tanrıya yapılan göndermeleri hala az çok koruyan toplumlar bile bu anlamda sekülerleşmiştir.”⁶⁹ Seküler anlam dünyası, insana dair senaryoların merkezinde yer alarak seküler zeminin inşa edilmesinde, tahkim edilmesinde rol oynar. Üçüncü anlamıyla sekülerizm, dini bir dünyadan dini olanın kabulünün zorlaştığı bir dünya anlamına gelir. Böylece; “sekülerliğe geçiş, başka şeylerin yanı sıra, tanrıya sorgusuz sualsiz ve hatta sorunsuzca inanılan bir toplumdandır... Zor bir seçenek olarak görüldüğü bir topluma geçmek demektir.”⁷⁰ Seküler kamunun varlığı, dini inanç ve pratiklerin ikincil konumu veya bırakılması, dinin kabulünün zorlaşması böyle bir değişim ve dönüşümün sonuçları olarak okunabilir. En nihayetinde seküler düşünce, ötekisi olan din/inanç üzerinde negatif veya pozitif bir zeminde de tanımlanabilir. Bu paralelde; “Sekülerleşme, başka şekillerde kavramsallaştırılması mümkün olsa da temelde insanların inançlarıyla ilgilidir. Bir toplumun bir başka toplumdandır daha seküler olduğunu söylediğimizde temelde kastettiğimiz şey, ikinci topluma kıyasla ilk toplumda daha az sayıda insanın hayatının dinsel inançlardan etkilendiğidir.”⁷¹

Seküler dünyanın, dini tezahürlere benzer olgusal özelliklerinden de söz edilebilir. Burada dinsel tezahür, modern ve seküler zeminde yeniden kurgulanarak, yeni zihniyet kodlarıyla dünyalı hale gelir. Özü itibarıyla zihniyetin ve zihinsel kodların

⁶⁷ Ünver GÜNAY, **Din Sosyolojisi**, 10.Baskı, İstanbul: İnsan Yayınları, 2011, s.222-226.

⁶⁸ Charles Taylor, **Seküler Çağ**, çev. Dost Körpe, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, s.4.

⁶⁹ a.g.e, s.5.

⁷⁰ a.g.e., s.5.

⁷¹ a.g.e., s.505.

değişmesi neticesinde gerçekleşen bu durumun bir boyutu, ontolojik anlamda dini niteliklerden farklılaşmaya tekabül ederken diğer boyutta ise dini uygulamalara tezahürleri ile benzeşmeyi veya dini olanın ne olduğuna dair farklılaşmayı ifade eder.⁷² Buna, dinin ve uygulamalarının seküler bir zeminde yeniden ama tersinden üretilmesi denilebilir. Söz konusu olan ise bireyin, toplumun, tarihin, ailenin, sağlığın, siyasetin, bilimin, zihnin vb. seküler bir zeminde ve seküler bir zihinle yeniden kurgulanması ve okunmasıdır.⁷³

Sekülerizm, tarihsel arka planı itibariyle Batılı bir kavram olarak karşımıza çıkar. Tarihin belli dönemlerinde ve coğrafyalarında izdüşümleri görülmekle birlikte hem tarihi hem de coğrafi anlamda seküler düşüncenin doğduğu ve şekillendiği zeminin Batı dünyası olduğu ifade edilebilir.⁷⁴ Bernard Lewis'in telmihte bulunarak ifade ettiği şekliyle; İsa, İncil'in Matta kısmında Sezar'a vergi vermenin şeriata/kutsal yasaya uygun olup olmadığını soranlara yönelik, kullanılan paranın üzerinde resim ve yazıdan yola çıkarak: "Öyleyse Sezar'ın hakkını Sezar'a tanrının hakkını da tanrıya verin." der. Buradan yola çıkan Bernard Lewis konuyu İslam'a getirerek böyle bir ayrımın İslam toplumunda olmadığı üzerinde durur. Bu çerçevede, Batı dünyasının seküler kökenlerinin Hristiyan inancında bulunduğu ifade edilmiş olur. Ona göre, seküler düşüncenin Batılı kökeni anlamında Hristiyanlık'ta papalık ve krallık, tanrı ve Sezar, kilise ve devlet, seküler (laik, halk) ve dini kurum olarak kilise ayrımları İslam toplumlarında bulunmamış hatta bu ayrımlar İslam toplumu için anlamsız görülmüştür.⁷⁵ Buradan yola çıkarak Nilüfer Göle'nin belirttiği gibi Bernard Lewis, sekülerizmi Batı dışı toplumlara yabancı bir ideoloji olarak görmektedir.⁷⁶ Yine Niyazi Berkes'in dikkat çektiği gibi devlet ve kilise (din) arasında yaşanan ikilik veya karşıtlık, seküler anlayışın Batılı zemininde anlaşılabilir olgulardır. Bu anlamda İslam toplumlarında böyle bir sosyolojik ve tarihi ikilik ve karşıtlıktan söz edilemez.⁷⁷

Seküler düşünce, kökeni itibariyle Batı'nın toplumsal, siyasal ve dini şartlarında bulunmakla birlikte, Batı dışı toplumlara sömürgecilik ve modernleşme üzerinden taşınmıştır. Batılı bir paradigma olarak sekülerizm Batı dışı toplumlara taşınırken tıpkısının aynısı olarak kalmamaktadır. Buralarda sekülerizmin çoğul hallerine tanık olunmaktadır. Sömürgecilik ve modernleşme üzerinden tanımlanan sekülerizm, Batı dışı

---

⁷² Peter b. Clarke, **Din Sosyolojisi**, Çağdaş Gelişmeler, çev. Ed. İhsan Çapçioğlu, Ankara: İmge Kitabevi, 2012, s.321-325.

⁷³ a.g.e., s.20-22.

⁷⁴ Talal Asad, **Sekülerliğin Biçimleri**, s.33-39.

⁷⁵ Bernard Lewis, **İslam'ın Siyasal Dili**, çev. Fatih Yaşar, İstanbul: Rey Yayıncılık, 1992, s.9-10.

⁷⁶ Nilüfer Göle, **Seküler ve Dinsel: Aşınan Sınırlar**, İstanbul: Metis Yayınları, 2012, s.13.

⁷⁷ Niyazi Berkes, **Teokrasi ve Laiklik**, İstanbul: Adam Yayıncılık, 1984, s.25.

toplumlarda Batılı ruhunu korumakla birlikte taşındığı yeni zeminde değişim ve dönüşüme uğramaktadır. Mevcut karşılaşma alanında seküler düşünce ile dini olan arasında geçişkenliklerin, yeni bileşimlerin, çatışmaların ve taklitlerin olduğuna şahit olunmaktadır.⁷⁸

Sekülerizm; tarihsel kökenleri, din/kilise karşıtlığı, dini tanımlama yetkisi, farklı toplumsal yapılarda tezahür etme biçimleri, Batı dışı toplumlar bağlamında sömürgecilik ve modernleşme ile ilişkisi, tanım düzeyinde hem içinden doğduğu zeminde hem de taşındığı Batı dışı toplumlarda geçişkenliklere ve çeşitlenmelere maruz kalması, Ortadoğu'da Osmanlı sonrasında ortaya çıkan iktidarların ideolojisi olarak kabul görmesi vb. olay ve olgular üzerinden tartışmaların merkezinde yer alır. Irak Kürtleri bağlamında Kürt sekülerizmi üzerinden tartışılan konulara bakıldığında ise çeşitli şekillerde olmak üzere yukarıdaki özelliklerin olduğu görülebilmektedir. Bu özelliklerden olmak üzere erken dönem Kürt sekülerizmi, Osmanlı'nın son dönemleri ve hemen sonrasında gelişen toplumsal ve siyasal zeminin izlerini taşır. Yine modern paradigmalara tanışıldıkça Kürt sekülerizminin sistematik bir görünüme kavuştuğu görülür. Sömürge dönemi ve sonrası şekillenen Ortadoğu sekülerizmi bağlamında görülebilecek özellikler, Kürt sekülerizmi için de söz konusudur.

1.1. Etimolojik Tartışmalar Bağlamında Sekülerizm

Sekülerizm, hem etimolojik kökeni hem de kavramsal çerçevesi itibariyle geçmişten günümüze toplumsal ve siyasal zeminde tartışılmaktadır. Sekülerizm hakkında tarihi ve toplumsal şartları bağlamında, kendi zemininde ve sonradan nakledildiği Batı dışı toplumlarda etimolojik ve kavramsal çerçevede gelişen farklı yaklaşımlar söz konusu olmuştur. Bununla birlikte etimolojik köken ve kavramsal çerçeveye dair ortak noktalardan da söz edilebilir. Bu bağlamda karşımıza iki kelime çıkar. Bunlardan biri "*secularism*" diğeri de "*laïcisme*" kelimeleridir.

Türkiye'de seküler kelimesinden ziyade laik kullanılmaktadır.⁷⁹ Hatta Nilüfer Göle tarafından laiklik, "*Türk sekülerizmi*" olarak kavramsallaştırılmaktadır.⁸⁰ *Laïcisme* sözcüğü Katolik mezhebinin de etkisi ile daha çok Fransızca'da yaygın olarak kullanıldığına şahit olunmaktadır. Kökeninde Niyazi Berkes'in ifade ettiği şekliyle "*halksallaştırma*" anlamı vardır.⁸¹ Yine ona göre kelimenin kökeninde Grekçe olarak

⁷⁸ Nilüfer Göle, **Seküler ve Dinsel: Aşınan Sınırlar**, s.14-15.

⁷⁹ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, yay. Haz. Ahmet Kuyaş, 4. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003, s.18.

⁸⁰ Nilüfer Göle, **Seküler ve Dinsel: Aşınan Sınırlar**, s.12.

⁸¹ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, s.18.

“*laos*” yani halk anlamı ve “*laikos*” yani “*halksal*” anlamı bulunur. Kelime, köken anlamlarını da çağrıştıracak şekilde Avrupa’da, Hristiyanlığın siyasi iktidar olduğu dönemde kiliseden olmayan, din adamları dışında⁸² kalan halk anlamında kullanılmaktadır.⁸³ Türkiye söz konusu olduğunda ise laiklik, daha çok siyasal alanın dizayn edilmesine yönelik kullanılmaktadır. Bu anlamda din ve devlet ilişkileri denildiğinde akla ilkin sekülerizm değil laiklik gelmektedir. Türkiye’de yaygın olan teori ve uygulamalar üzerinde Fransız tipi laikliğin etkisinden söz edilebilir. Fransız tipi laiklikte Amerika’da olduğu şekliyle devletin ve dinin keskin sınırlarla ayrışması değil devletin, dini denetim altına alma uygulamalarından söz edilebilir.⁸⁴ Irak Kürt Bölgesi’nde ise Türkiye’de yaygın olarak kullanılan laiklik kavramının aksine sekülerizm kavramı kullanılmakta ve bölgedeki kabuller ve değerlendirmeler sekülerizm kavramı etrafında yürütülmektedir. Araştırma başlığında laiklik kavramının değil de sekülerizm kavramının kullanılması söz konusu zeminden kaynaklanmaktadır.

Katolik dünyanın dışında kalan yerlerde, bilhassa Protestan mezhebinin etkili olduğu İngiltere ve Almanya’da, seküler kelimesinin kullanımı revaçtadır. Kelime, köken itibarıyla Grekçe değil Latince bir kelimedir.⁸⁵ Buna göre seküler kelimesi, “*saecul*” kelimesinden türemekte ve “*uzun tarihi dilim*” anlamında kullanılmaktadır. Sonraki süreçlerde ise “*saecularis*” şeklini alarak “*çağa ait olan*” anlamını elde etmiştir.⁸⁶ Niyazi Berkes, kelimenin etimolojik anlamından yola çıkarak Türkçe’ye “*çağdaşlaşma*” şeklinde çevrilmesini uygun bir karşılık olarak görmektedir⁸⁷ Yine Al-Attas kelimenin Latince “*saeculum*” anlamından yola çıkarak çift anlama geldiğini söyler. Bu anlamlardan birisi mekâna diğeri de zamana işaret eder. Zaman anlamı şimdi ve burada mevcut olana atıfta bulunur. Mekân anlamı ise dünyaya veya dünyalı olmaya atıfta bulunur. Bu yönüyle “*saeculum*” modern olan, bu çağa ait olan olay ve olgudur. Bu zaviyeden bakıldığında “*saeculum*” değişip dönüşen, dünya ait olmanın, dünyalı olmanın sonucu olarak değerlerin de değişim ve dönüşümden payını alması anlamında görece bir zeminin oluşmasına katkı sunar.⁸⁸

Sekülerizm farklı kelime anlamlarıyla değerlendirilirse; ilk tanım olarak dünyaya ait olmakla ilgili veya geçici olan anlamında kullanılır. İkincisi görünür bir

⁸² Mehmet Taplamacıoğlu, **Din Sosyolojisi**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963, s.130.

⁸³ Nilüfer Göle, **Seküler ve Dinsel: Aşınan Sınırlar**, s.18.

⁸⁴ Graham E. Fuller, **İslamsız Dünya**, çev. Hasan Kaya, 2. Baskı, İstanbul: Profil Yayıncılık, 2010, s.220.

⁸⁵ Niyazi Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, s.18

⁸⁶ Ahmet Demirhan, **Modernlik**, İstanbul: İnsan Yayınları, 2004, s.15-16.

⁸⁷ Niyazi Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, s.18

⁸⁸ Seyeed Muhammad Naquib, al-Attas, **İslam And Secularism**, 2. Baskı, Malaysia: Art Printing Works Sdn. Bhd. Kuala Lumpur, 1993, s.16.

şekilde dindar olmamayı, dindarlığın ayırt edici bir özellik olarak görülmemesidir. Üçüncü olarak kiliseye ait olmama veya ruhban olmanın zıddına karşılık gelir. Dördüncü olarak seküler toprak sahipleri anlamında, toprakları kiliseye ait olmayan kişiler anlamına gelir. Beşinci olarak manastır yeminlerine veya kurallarına bağlı olmamayı yani dini bir düzen içinde kalmamayı veya cemaat⁸⁹ bağının dışında olmayı ifade eder. Son olarak bir kez meydana gelen veya bir yüzyılda gerçekleşen, belirsiz uzun bir süre anlamlarında kullanılır.⁹⁰

Daha önce ifade edildiği şekliyle Irak Kürt Bölgesi'nde, laiklik kavramından öte sekülerizm kavramı ön plana çıkmaktadır. Buradaki Kürtler, Arapların kullandığı şekliyle *el-'almâniyye* kelimesini sekülerizm anlamında, Kürtçede el takısı olmadan *'almânî* şeklinde kullanmaktadırlar. Yine kullanımda seküler kelimesi de bulunmaktadır. 'Almânî ve seküler kelimeleri laik kişi ve kurumları belirtmek için kullanılan iki kelimedir. Kürt bölgesinde, İslamcı ve seküler aktörlerin söz konusu kelimeler üzerinden gerçekleştirdikleri etimolojik ve kavramsal tartışmalar ve analizler, Arap dünyasında olduğu şekilde yapılmaktadır. Irak Kürt Bölgesi'nden Osman Ali, 'Abdu'l-Vehhab el-Mesîre'den aktararak kelimenin Arapçaya *el-'almaniyye* olarak İngilizce *secularism* kelimesinden yola çıkarak aktarıldığını yazar. Ona göre sekülerizm, dünya veya âlem yani kilisenin karşısında konumlanan anlamında kullanılır. Bu anlamın tarihi arka planında ise Avrupa'da gerçekleşen 30 Yıl Savaşları'ndan sonra 1648 yılında imzalanan Vestfalya Antlaşması bulunur. Bu antlaşma ile Avrupa'da din savaşları sona ermiş ve ulus devletlerin temeli atılmıştır. Aslında yeni başlayan bu süreç din ve devletin birbirinden ayrılmaya başladığı süreçtir. Böyle tarihi bir süreç, sekülerizm kavramına din ve devletin birbirinden ayrılması anlamını yükler. Osman Ali, *el-'almâniyye* kelimesinin *secularism* karşılığı olarak kullanımının yanlış olduğuna dair görüşlere de yer verir. Burada da kelimenin Arapçaya doğru tercümesinin *la dîniyye* veya *dünyeviyye* olması gerektiğini söyleyenlerin görüşlerini aktarır. Sekülerizm sadece ahiret karşıtı olan dünya anlamında değil aynı zamanda dinle ilgili olmama veya dinle çelişik olma, tezat olma anlamındadır. Bu paralelde sekülerizm; "İnsanların dikkatlerini, yönelimlerini ahiretten dünyaya çevirmeyi hedefleyen sosyal bir harekettir."⁹¹

Sekülerizm kelimesinin Arapça doğru tercümesinin ne olduğuna dair anlamlarından biri olarak *el-'almâniyye* kelimesini tercih edenlerin dışında *el-*

⁸⁹ "Cemaat" burada dinin yerine kullanılan kilisedir. İslami literatürdeki cemaat anlamında düşünmemek gerekir.

⁹⁰ <https://www.merriam-webster.com/dictionary/secular> Erişim Tarihi, 08.09.2018

⁹¹ Osman Ali, *Hîvaru'l-İslamî ve'l-'Elmanî fî Kurdistan* Dirasetun fî Telakkiyi'l-İslamî ve'l-'Almaniyye, Hevlêr: Narîn, 2015, s.20.

‘ilmaniye kelimesinin kullanılması gerektiğini ifade edenler de vardır. Kabul gören ilk kavrama göre âlem⁹² kökünden türemektedir ve dünya, anlamın merkezine yerleşmektedir. İkinci kavrama göre ise ilim⁹³ kökünden türemektedir ve bilgiyi merkeze almayı gerektirmektedir. Bu anlamıyla da din karşıtı değildir.⁹⁴ Bu tartışmalar olmakla birlikte Kürt bölgesinde, seküler anlamında ‘almânî kelimesinin yaygın kabulünden söz edilebilir. Kürt bölgesinde bazen de seküler kelimesi olduğu gibi (seküler) kullanılmaktadır.

Sekülerizm bağlamında, üzerinde durulması gereken kullanımlardan birinin de *secularisation* olduğu görülmektedir. Sekülerizasyon ilkin toprak ve arazinin kiliseden alınması anlamında din savaşlarından hemen sonra kullanılır. Bu kullanım, dini ve mezhebi bir toplumsal yapıdan sivil bir toplumsal yapıya geçişin adı olarak anlaşılmaktadır. Modern toplumun yapı taşlarının dinden bağımsız bir şekilde yeniden kurgulanmasına atıfta bulunur.⁹⁵ Roma dinî hukukuna göre müridin dünyaya eğilimine karşılık gelir. Hristiyan din adamlarına göre sekülerizasyon dinden uzaklaşma, dinsizleşme anlamında negatif bir örüntüye sahipken, modern insanın dünyasında ilerlemeyi ve dinsel hegemonyadan kurtuluş anlamını ifade eder. Bu anlamda sekülerizasyon, Batılı modern insanın tarihsel arka planla birlikte ulaştığı sonuç ile toplumsal ve kültürel alanların dini yapı ve sembollerden kurtulma sürecine karşılık gelir. Ayrıca bireylerin dünyayı ve kendilerini dini yorumlardan bağımsız bir şekilde anlamaya çalışmalarıdır. Sekülerizasyon, küresel dünyanın küresel bir olgusu olarak tezahür etse de form ve muhtevası farklılaşmaktadır.⁹⁶

1.2. Kavramsal Tanımlara Dair Sekülerizm

Bir önceki başlıkta daha çok sekülerizm ve ilgili kavramlar bağlamında etimolojik tahliller üzerinde durulmaya çalışıldı. Bu başlık altında ise sekülerizmle ilgili yaklaşımlar ve tanımlar betimlenerek anlatılmaya çalışılacaktır.

Ortaçağ Avrupa tarihi, toplumsal ve siyasal gücün kilisenin/dinin egemenliğinde olduğu bir tarih olarak görülür. Bu dönemde dini düşünce, her yerde dışsallaşarak iktidarını göstermektedir. Hayat bütün dışavurumlarıyla dini sembollere doymuş bir görünüm arz eder. Ortaçağ dindarlığında “Hiçbir şey ve eylem yoktur ki imanla ilişkisi

⁹² Burada sekülerizm, Arapça علم kelimesi ile irtibatlandırılır.

⁹³ Burada ise sekülerizm, Arapça علم kelimesi ile irtibatlandırılır.

⁹⁴ Osman Ali, **Hivaru’l-İslami ve’l-‘Elmani fi Kurdistan**, s.47-48.

⁹⁵ a.g.e., s.21.

⁹⁶ Peter L. Berger, **Dinin Sosyolojik Teorisinin Ana Unsurları Kutsal Şemsiye**, s.194-197..

kurulmaya çalışılmasın.”⁹⁷ Her şeyin dini olarak tasavvur edildiği bir ortamda çatışma ve kriz, buna itiraz eden veya bunu reformize etmeye çalışan bir zeminde gelişir. Reformun temel formülasyonunda “tanrının yeryüzüne çok sık indirilmemesi”⁹⁸ vardır. Bir yandan dinin toplumsal görünürlüğü üzerinden geliştirilen itirazlar, diğer yandan buradan beslenen siyasi ve dini güç odakları arasında yaşanan çatışmalar ve krizler, kendinden sonra gelecek Yeniçağın ve sonrasında Yakın Çağın ortaya çıkmasını sağlayacak yeterince malzemeye sahiptir. Bunlardan olmak üzere, kilisenin Orta Çağ’da, bilim, sanat, edebiyat gibi insanı ve toplumsalı ilgilendiren her alanda otoritenin kaynağı olarak kendini görmesi, ortaya çıkacak krizlerin nedenlerinden biridir. Yaşanan süreç, seküler bir zeminde gelişen Rönesans faaliyetleri ile kilise iktidarının aleyhine olmak üzere seküler bir seyir takip eder. Rönesans faaliyetleri ile dini otoritenin tekelinden çıkarılmaya çalışılan bilim, sanat, edebiyat gibi bilimum bilgiye ve eyleme dair alanlar, sadece kilisenin otoritesinin zayıflaması ile sonuçlanmaz. Aynı zamanda başlangıç olarak kabul edilebilirse kilise dışında kalan seküler bilgi otoritelerinin doğmasına, şekillenmesine ve güçlenmesine yol açar. Bilginin otoritesinin dönüşüm ve değişimi, bireysel ve toplumsal alanda da mevcut dini otoritenin/kilise otoritesinin sorgulanmasına hatta reddedilmesine neden olur. Rönesans faaliyetleri ile başlayan süreç, “Avrupalı din ve kimliğin değişim süreci ile birlikte 19.yüzyılda zirveye çıkar.”⁹⁹

Toplumsal değişim ve dönüşümlerin dinamik yapısı göz önünde bulundurulduğunda süreç reformasyon hareketleriyle bizzat kilisenin/dinin çeşitlenmesiyle sonuçlanır. Daha önce kilisenin iktidar alanları üzerinde gerçekleşen tasarruf şimdi ise bizzat kilisenin/dinin kendisine yönelen bir tasarrufa dönüşür. Rönesans ile kilisenin iktidar alanı daraltılmış reformasyon ile de bizzat kilisenin iktidarı hedeflenmiştir. İnsana ait her türlü bilgi ve pratiğin, kilise otoritesi/otoriteleri dâhil çeşitlenmesi sürecin sonunda gelinen noktadır. Dini otoriteler kendi içlerinde çeşitlenmekle kalmamakta aynı zamanda dini otoritelerin dışında kalan seküler otoritelerin de iktidarın taraflarından biri olarak çeşitlenmeleri söz konusu olmaktadır. Bir yandan reformasyon hareketleriyle Katoliklik ve Protestanlık şeklinde ayrışan dini otoriteler arası çatışmalar bir yandan da seküler otoritelerin iktidar ortağı olma veya iktidar olma çalışmaları dönemin ayırt edici özellikleri olarak ortaya çıkar. Yaşanan

---

⁹⁷ Johan Huizinga, **Ortaçağın Günbatımı**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi, 1997, s.220.

⁹⁸ a.g.e., s.225.

⁹⁹ Bedri Gencer, **İslam’da Modernleşme (1839-1939)**, 3. Baskı, Ankara: Doğubatu Yayınları, 2014, s.116.

gelişmelerin sonucunda sekülerleşmenin nihai hedefi olarak tanımlanabilecek “*dini dönüşüm*” gerçekleşir.¹⁰⁰

Yaşanan toplumsal, siyasal ve tarihi değişim ve dönüşümlerin şahitlik ettiği çatışmalı süreç, sekülerizm olgusunun da artık yerleşik hale gelmesiyle neticelenir. Böyle çatışmalı tarihi arka planda ortaya çıkan sekülerizm ve seküler kavramları 19. yüzyılda din dışı suçlamalardan kurtulmak, kilisenin hışmından korunmak için entelektüeller eliyle İngilizceye sokularak bir çeşit korunma kalkanı görevini icra eder. Kavramı 1851 yılında ilk kullanan George Jacob Holyoake, sekülerizm kavramıyla onun toplumsal, siyasal ve etik amaçlarının ateizm ile özdeşleştirilmesinin gerekmediğini anlatmaya çalışır. Ona göre, sekülerizm salt dini olanın karşısında konumlanmış olarak değerlendirilmemelidir. Talal Asad ise sekülerizmi bu paralele kendisinden önce var olan dini olanın devamı olarak görmemektedir. Fakat kavramın, “*dinden basit bir kopuş*” anlamında da anlaşılması gerektiği üzerinde durur. Kendisi, seküler kavramını “*modern dönemin belli davranışları, bilgileri ve duyarlılıkları*” anlamında kullanmaktadır.¹⁰¹ Ona göre, modern olay ve olgular seküler kavramıyla bütünleşiktir. Haliyle modern dönemin veya modernizmin bizzat sekülerizm olgusuyla irtibatı kavramın anlaşılmasında önem arz eder.

Jack Goody, sekülerizmin tarihsel serüveninden bahsederken onu dünyaya ait olan her şey ile ilişkilendirir. Bu anlamda onun için sekülerizm, dünyevi olanın merkezi konuma gelerek “*hegemonik hakikatin reddi*” anlamında kullanılır. Daha önce hakikat, dinin yorum ve açıklamaları üzerinden tanımlanır ve anlaşılırken seküler anlayışla birlikte hakikatin açıklanmasında ve yorumlanmasında dinin iktidarından azade olmak veya dine müracaat etmeye ihtiyaç duymaktan kurtulmak merkezi bir işlev edinir.¹⁰² Yine kilise bağlamında tekelleşmenin bir sonucu olarak toplumsal ve siyasi meşruiyetini dini otoriteden alan kültür, sanat ve edebiyat alanında pagan döneme dönüş seküler varoluşun izlerini taşır.¹⁰³ Seküler anlayışın toplumsal ve siyasi zeminde güçlenmesine paralel “*inancın denetimi yitirmesi*” olgusundan söz edilir.¹⁰⁴ Bu çerçevede sekülerizm; bilimin ve siyasetin, her şeye gücü yeten Tanrı’ya karşı özgürlüğünü elde etmesidir.¹⁰⁵ Daha önce her türlü düşüncenin ve pratiğin meşruiyet kaynağını oluşturan din, “*insanileştirilerek*” yani seküler bir perspektifle meşru hale

---

¹⁰⁰ a.g.e., s.117.

¹⁰¹ Talal Asad, **Sekülerliğin Biçimleri**, s.36-37.

¹⁰² Jack Goody, **Rönesanslar**, s.11.,

¹⁰³ a.g.e., s.14.

¹⁰⁴ a.g.e., s.23.

¹⁰⁵ a.g.e., s.83-84.

gelir.¹⁰⁶ Böyle bir değişimin sonucunda insan hakları kavramı da seküler bir zeminde temellendirilir.¹⁰⁷ Sekülerizm, insana dair her şeyin hümanist bir perspektifle insanın merkeze alınarak okunmasıdır. Hümanizma bu anlayışı besler. Çünkü “Hümanizm temelde insanlığın otonomi kapasitesinin tasavvur ve takdir edilmesidir. Bundan kasıt... moderniteyi teşkil eden şey, insanın kendini tüm temsillerinin ve eylemlerinin kaynağı, onların temeli (öznesi) ya da müsebbibi olarak görmesidir. Hümanizmin insanı artık normlarını... Tanrıdan almayan, onları kendi aklına ve istencine dayanarak belirleyen insandır.”¹⁰⁸ Hümanist felsefe, tanrının yerine insanın merkeze alınması anlamında sekülerdir.

Sekülerizm, dini olana göndermede bulunur. Din, tarihsel süreç boyunca bireysel ve kamusal alanda elde ettiği iktidarının zayıflaması ile karşı karşıyadır. Veya din, sekülerleşme sürecinin sonunda yok olmaya mahkûmdur. Yine din, seküler davranış paralelinde gerileyen veya gerilemeyen ama form ve muhteva değişimine uğrayan bir inanç ve pratik olarak tezahür eder. Son olarak da modern dönemin şartları içinde anlam kazanan bir inanç ve bağlılık türü olarak din, modern seküler zamana dâhil olur.¹⁰⁹ Burada da din ontolojik yönüyle değil, toplumsal bir yapı olarak veya toplumsal işlevleri ile değerlendirmelerin konusu olur. Din, sınırları keskinleştirilmiş veya yumuşatılmış bir şekilde de olsa farklı tanım ve formlarıyla seküler düşüncenin ötekisi¹¹⁰ konumundadır. Biri diğeri olmadan tanımlanabilecek bir zeminden mahrumdur.

Charles Taylor, kavramın Batı’da başlayan ve yükselen tarihsel öyküsünden söz ederken; dışlayıcı hümanizmanın 18. yüzyıl sonlarında Hristiyanlığa ve onun ürettiği insan profiline ve pratiğine karşı çıkmasının seküler temeline işaret eder. Böyle bir karşı çıkışın sonucunda insan için farklı seçeneklerin ortaya çıkması, farklı seçeneklerin bir arada bulunabilmesi söz konusu olur. “Herkeseye açık seçenekler” oluşmasında rol oynayan seküler gelişmenin etkisiyle kimi inançlı, kimi inançsız ve kimisi de kategori dışı konum alışlar, Batılı tarihsel toplumsal sınıflar arasında görünmeye başlar. Tarihi şartların neticesinde dini veya din dışı olan seçenekler artar. Aynı zamanda dinsel olanın toplumsal konumunda değişimler gerçekleşir.¹¹¹ Yaşanan dönüşüm ve değişimlerin bir sonucu olarak sekülerizm, süreç olarak tarif edilebilecek sekülerleşme olgusunun daha

---

¹⁰⁶ a.g.e., s.91.

¹⁰⁷ a.g.e., s.109.

¹⁰⁸ Charles Taylor, **Seküler Çağ**, s.688.

¹⁰⁹ a.g.e., s.20.

¹¹⁰ Talal asad, **Sekülerliğin Biçimleri**, s.34.

¹¹¹ a.g.e., s.498.

bir ön plana çıkmasını sağlar. Sekülerleşme olgusundan hareketle dinin; altın çağının sonuna gelmesi, inanç çağına ait imgelerin sorgulanması veya dinin büyük bir alan kaplamadığı anlamına ulaşılır.¹¹² Sekülerleşme olgusu bağlamında iki kabulden söz edilebilir. Kabullerden biri dini inanç ve tutumların modernitenin etkisi ile yok olma eğilimine sahip olmasıdır. Diğeri ise “türev olgu olma tezi” anlamında dini inanç ve tutumların işevsel özelliklerinin ön plana çıkmasıdır.¹¹³ Charles Taylor’un anlatımıyla; “inançta ve pratikte gerilemenin gerçekleştiği ve bunun ötesinde, inancın geçmiş yıllarda yararlandığı dokunulmazlık statüsünü yitirmesi”¹¹⁴ temel sekülerleşme fenomenidir.

Sekülerizm kozmosun büyüünün bozulmasıdır. Evreni idare eden gizemli güç veya güçlerden evreninin arındırılmasıdır. Newton fiziğinin etkisiyle sonraki dönemlerin karakteristik özelliği olarak ön plana çıkan sihri bozulmuş bir kozmos, kutsal varlıkların, dünyanın işleyişinde görülmediği veya hissedilmediği bir dünya tasarımına evrilir. Newton inançlı biri olsa da geliştirdiği teori nedeniyle, elinden sihirli değneği alınmış kutsalın, kozmosun işleyişinde yeri kalmamıştır.¹¹⁵ Dinle sihirli veya büyüü özdeşleştirme tartışmaları parantez içine alınarak sihirsizleşme/büyüsüzleşme anlatılmak istenirse eğer; “sihirli dünyanın, ruhlar ve anlamlı nedensel güçler dünyasının, orman perileri ve rölikler dünyasının dağılmasıdır.”¹¹⁶ Dünyanın büyüü bozulmuştur.¹¹⁷ Buna göre büyüü dünya, çarkları kurulmuş mekanik bir saate benzer biçimde tanrıdan bağımsız veya tanrının bir seferliğine yaratıp bıraktığı kendi kendine işleyen mekanik bir dünyaya evrilmiştir.

Toplumsal ilişkilerin yapılandırılmasında dinin ikincil konumda değerlendirilmesi anlamında sekülerizm toplumsalın merkezine oturur. Bu anlamda örgütlü dini yapının, alt sistemler olarak değerlendirilebilecek aile, eğitim, hukuk, tıp vb. üzerinde etkisini yitirmesidir.¹¹⁸ Toplumsal ilişki biçiminin, bireyin, toplumun, her türlü ile kurumların hatta dini kurumların seküler bir zeminde tanımlanması, anlaşılması böyle bir düşünsel değişimin sonucunda gerçekleşir. Zihin de burada sekülerleşmiştir. Toplumsal ve bireysel sekülerleşmenin bir sonucu olarak zihin de artık kategorik düşünerek toplumsal ve bireysel alanları dini olan ve olmayan şeklinde

---

¹¹² a.g.e., s.501.

¹¹³ a.g.e., s.509-510.

¹¹⁴ a.g.e., s.622.

¹¹⁵ a.g.e., s.525.

¹¹⁶ a.g.e., s.648.

¹¹⁷ Ralph Schroder, **Max Weber ve Kültür Sosyolojisi**, çev. Mehmet Küçük, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1996, s.29.

¹¹⁸ Peter B. Clarke, **Din Sosyolojisi Çağdaş Gelişmeler**, s.13.

kompartımanlara ayırır. Dinin müdahil olabileceği veya müdahil olmaması gereken alanlar modern seküler zihin tarafından kurgulanır ve belirlenir.¹¹⁹

Sekülerizm büyük bir anlatı olarak ortaya çıkar. Dinlerin süreç içinde yok olacağı veya zayıflayacağı öncülünden yola çıkan bu anlatı; toplumun, bireyin, eğitimin, siyasetin, hukukun, devletin, tıbbın, zihnin, duyguların ve yok olmazsa eğer dinin de sekülerleşeceği varsayımında bulunur. Fakat modern dönem, dinin yok olmadığına tanıklık etse de din, seküler temelde yeniden inşa edilerek çeşitlenmiştir denilebilir. Birey ve toplumun tüm faaliyet alanlarının, dünyevi bir temelde yeniden kurgulanması seküler anlatının bir boyutunu teşkil eder. Sekülerizm ile din karşılaşmasında üç öncülden söz edilebilir. Bunlardan birincisi, dinin yok olacağı varsayımına dayanır, ikincisi dinin zayıflayacağı iddiasında bulunur. Üçüncüsü ise Nilüfer Göle'nin seküler ve dini olanın karşılaşması bağlamında ifade ettiği şekliyle; “yeni bileşimler, gerilimler, iç içe girişler, benliğin ve gündelik hayat pratiklerinin yeniden tanımlanması”¹²⁰ biçiminde melez desenler oluşur. Ona göre melez desenler; “melezlenme kavramı... Negatif değer yüklü olması, köklerin belirsizleşmesi, soyun bozulması gibi kaygılara yol açan bir saflık kaybını dile getirmesindedir. Ama aynı zamanda melezlenme birbirinden etkilenme, öğrenme, karşılıklı bağımlılığı dile getirdiği ölçüde de bir arada yaşayabilmenin koşulu ve sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Melez Desenler, saflık arayışları ve karmalaşma arasındaki gelgitler üzerine bir eskiz.”¹²¹ Melez biçim, seküler ve din karşılaşmasında yeni bir sentez olarak anlaşılabilir.

Sekülerizm devleti idare şekli olarak da tezahür eder. Bu anlamda siyasal olanın alanı içinde yer alır. Batı dışı toplumlara taşındığında ise “*medeniyet getirme misyonuna*” sahiptir.¹²²

Seküler anlatı ve tanımlarda bir çeşitlikten söz edilebilir. İlk dönem anlatılar, kesin hatları içeren anlatımlara sahip olsa da son dönem anlatıları biraz daha mütevazı tanımlamalarda bulunuyor denilebilir. Tanımlamaların yoğunlaştığı yönler belirlenmek istenirse: Sekülerizm tarihsel arka planı itibariyle tanrı ve din karşıtlığını felsefi içinde barındırmaktadır. İkinci olarak dinin sekülerizm karşısında ortadan kalkacağı varsayımı dinin zayıflayacağı varsayımına evirilmektedir. Burada, dini kurum ve sembollerin eskiye nazaran toplumsal ve bireysel etkilerinin kaybolması ve zayıflamasını içeren bir anlatım vardır. Üçüncü olarak dini muhtevada, değişim ve

¹¹⁹ a.g.e., s.22.

¹²⁰ Nilüfer Göle, **Seküler ve Dinsel Aşınan Sınırlar**, s.19

¹²¹ Nilüfer Göle, **Melez Desenler** İslam ve Modernlik Üzerine, 4. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları, 2011, s.17

¹²² Nilüfer Göle, **Seküler ve Dinsel Aşınan Sınırlar**, s.19

dönüşüm gerçekleşmiştir. Din burada yeryüzünün konusu haline gelerek toplumsal işlevleri bağlamında değerlendirmeye tabi tutulur. Kültürel karşılaşmalar sonucunda ortaya melez yaklaşımlar çıkmaktadır. Dördüncü olarak toplumsal sahnede görünürlüğünün azalması ile birlikte dindarlık olgusunun değişiminden söz edilebilir. Beşincisi dini kurumlar olarak görülen toplumsal kurumlar dini olanın dışında görülerek laik alana hasredilir. Yani tanrıdan emir alan kurumsal yapıların yerini, insanın ve toplumun var ettiği kurumsal yapılar alır. Kurumsal alan seküler zeminde inşa edilen değerler bağlamında yeniden yapılandırılır. Altıncısı, dünyaya ait olan her şey kutsal olan ile açıklanmaz, açıklamalar ve yorumlar aklın öncüllerine göre açıklanmaktadır. Bilginin ve zihnin sekülerizasyonundan söz edilebilir. Son olarak davranışın meşruiyeti, dini bir argüman bağlamında ele alınsa bile seküler pragmatist ve rasyonel bir zeminde kurgulanır.¹²³

Sekülerizm; siyasal sistem anlamında dinin siyasi otorite olarak görülmemesi, toplumsal anlamda dinin aşkın varlık boyutu değil toplumsal bir yapı olarak görülüp işlevsel bir zeminde değerlendirilmesi, bilim anlamında bilimsel araştırma geliştirme faaliyetlerinin ve bilginin dini meşruiyete ihtiyaç duymaması, bireysel anlamda dinin manevi bir işleve indirgenmesi ve zihnin; din-toplum, din-insan, din-siyaset, din-bilim kategorizasyonu bağlamında düalist düşünmesi şeklinde tanımlanabilir. Dinin seküler çerçevede yeniden tanımlanarak kabul edilebilir bir zemine taşınmasından dolayı zayıflaması veya değişim ve dönüşüm geçirmesi de dinin sekülerleşmesi şeklinde okunabilir. Yine sekülerizmin salt din karşıtı olarak yorumlanamayacağı dinin ve siyasetin kendi alanlarına çekilerek iyi bir sonucun gerçekleşebileceğine dair düşüncelerden de söz edilebilir.¹²⁴

1.3. Irak Kürt Bölgesi Bağlamında Kürt Sekülerizmine Dair Tarihsel Bir Okuma

Batı dışı toplumların sekülerizm ile tanışmaları büyük oranda sömürgeci faaliyetlere dayanır. Bu anlamda sekülerizm, Batılı faaliyet alanı içinde yer alan kavram ve pratiklerle iç içe geçer. Batılı güçler antropoloji gibi disiplinlerle, sömürdükleri toplumlara ait kültürel malzemeleri en ince ayrıntılarına kadar toplayarak; birincisi iktidar alanlarını tahkim etme yoluna giderler. İkinci olarak da kültürel hegemonya kurarak bu toplumları medenileştiren, modernleştiren, sekülerleştiren bir misyon

¹²³ Zeki Aslantürk, M. Tayfun Amman, **Sosyoloji Kavramlar Kurumlar Süreçler Teoriler**, 7. Baskı, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2011, s.480-481.

¹²⁴ Andrew Davison, **Türkiyede Sekülerizm ve Modernlik**, çev. Tuncay Birkan, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, s.12-13.

yüklenirler.¹²⁵ Batılı olmayıp seküler paradigmayı transfer eden toplumlar için, Batılı toplumsal ve siyasal gücün iktidar olduğu bir zaman diliminde seküler paradigmayla karşılaşan ve onu siyasal sisteme uyarlamaya çalışırken kültürel, toplumsal ve siyasi çatışmaların yaşandığı toplumlar şeklinde bir tanımlama yapılabilir. Denilebilir ki, Doğu ve Batı dikotomisi arasındaki ilişki biçimi, Batılı teori ve pratiklerin lehine olmak üzere tek yönlü bir ilişkidir. Batı'dan doğuya doğru akış; toplumun, siyasetin, dinin, kültürün, bireyin, hukukun bir şekilde Batılı seküler paradigmanın doğrudan veya dolaylı yollardan etkisine girmesiyle gerçekleşmektedir. Söz konusu kültürel ve siyasi kavşak noktalarında buluşmalar, kimi zaman melez sonuçlar ortaya çıkarmasına rağmen, hükmeden Avrupalı ve hükmedilen Avrupalı olmayan uluslar gerçeği kendini bir şekilde göstermektedir.¹²⁶ Sekülerizm bu anlamda bir iktidar ideolojisidir.

Kürt sekülerizminin oluşum aşamaları, karşılaşma alanları için yukarıda anlatılanlara benzer bir durumdan söz edilebilir. Farklı olarak belki de doğrudan sömürge faaliyetlerine maruz kalmaktan öte Kürt sekülerizmi, ana hatlarıyla Osmanlı son dönemlerinde şekillenen ve sonrasında da Osmanlı modernleşmesine ait özelliklerle devam eden bir mahiyete sahiptir. Yani doğrudan Batılı ile girilen ilişkilerden çok Batılı modernite ile tanışan Osmanlı elitleri vasıtasıyla şekillenen ve çeşitlenen bir süreçten söz edilebilir. Bu anlamda Osmanlı ve Kürtler bağlamında sekülerizm, benzeşmelerin veya farklılaşmaların oluşumunda rol alan tarihi ve kültürel olgularla anlaşılabilir. Bu durum ikili arasındaki toplumsal, siyasal ve kültürel geçişlerin anlaşılmasına katkı sağlar.

Kürtlerin yaşadığı bölgeler Osmanlı dönemi ile sonrasında farklılık arz eder. Osmanlı döneminde Kürtlerin yaşadığı toprakların büyük bir kısmı Osmanlı sınırları içindedir. Bu durumun şekillenmesinde Çaldıran (1514) savaşında, Kürtlerin on altı emirlikleriyle birlikte Osmanlı'nın yanında yer alması etkilidir. Bu tarihe kadar parçalı bir görünüm arz eden ve Safevilerin tehditleri arasında kaybedilme riski taşıyan Kürtlerin yaşadığı topraklar, Yavuz Sultan Selim'in, Şah İsmail karşısında zafer kazanması ile Osmanlı'nın eline geçer. Savaşı kazanan Yavuz Sultan Selim, Kürt emirlerin özerkliklerini Osmanlı'ya bağlı kalmaları şartıyla tanır. Kürtler'in, tercihlerini savaştan taraflar arasından Şii Safeviler'e karşı Sünni Osmanlılardan yana yapmalarında Kürtlerin Sünni olmasının etkisi vardır. Din adamı İdris-i Bitlisi'nin çabalarıyla, bir araya gelen emirlerin önderliğinde Sünni Kürtler, tercihlerini Sünni Osmanlı'dan yana

---

¹²⁵ Edward W. Said, **Şarkiyatçılık Batının Şark Anlayışları**, çev. Berna Ülner, 8. Baskı, İstanbul: Metis Yayıncılık, 2014, s.121. Ayrıca bkz. a.g.e., s.260-261.

¹²⁶ Talal Asad, **Antropoloji ve Sömürgecilik**, çev. Ayşe Karınca, Ankara: Ütopya Yayınları, 2008, s.17.

yaparlar.¹²⁷ Çaldıran zaferi, Kürt tarihi ve Kürtler için hem İdris-i Bitlisi'nin dini kimliği üzerinden oynadığı önemli rolü hem de Kürtlerin yaşadığı toprakların büyük bir kısmının Osmanlı'da kalması bağlamında bir dönüm noktasıdır.¹²⁸ Bu tarihten itibaren Kürtlerin yaşadığı bölgeler uzun süre savaştan uzak kalır. Kürt kültür ve edebiyatının gelişimi de Çaldıran Savaşı'ndan sonra ivme kazanır. Fakat bu önemli olay seküler Kürt milliyetçileri açısından Kürtlerin bulunduğu coğrafyanın bölünmesi ve Kürt ulus bilincinin oluşmasına engel olması bağlamında negatif bir şekilde değerlendirilir. Negatif okuma biçiminin nedenlerinden biri, Kürtlerin bir kısmının İran tarafında kalması nedeniyle iki devlet arasında kalan topraklarını bölünmesi, diğeri de din adamı İdris-i Bitlisi'nin dini kimliğini, ulus kimliğinin önüne koyarak Osmanlı'nın yanında yer almasıdır. Seküler Kürt milliyetçiliğinin tarih okumasına dair örnek olarak verilebilecek İran Kürtlerinden olan İzady, Çaldıran savaşı ile başlayan dönemi “Kürtlerin... Ulusal yaşamlarının hızla gerilemeye başladığı dönem” olarak okur ve Kürt topraklarının bu savaşla, “*Pers ve Osmanlı imparatorlukları*” arasında bölünmesinden yakınıdır.¹²⁹ Aslında seküler ve ulusalcı Kürt refleksi olarak nitelenebilecek böyle bir okuma biçimini seküler Kürt hareketlerinde genel olarak görebilmek mümkündür.¹³⁰ Aynı şekilde Abdurrahman Kasımlo da Çaldıran savaşını Kürtlerin başına gelen felaket olarak görür. Öyle ki Kürtlerin geleceği bu felaketin etkisi altına girmiştir. Ona göre bu savaşla Osmanlı iktidarı daha da perçinlenmiş ve Kürtler özerk de olsalar Osmanlı iktidarına tabi olmayı kabul etmişlerdir.¹³¹

Çaldıran Savaşı neticesinde Kürtlerin yaşadığı topraklar ve Kürt nüfusunun çoğunluğunun Osmanlı toprakları içinde kaldığına değinilmişti. Bu olgu Birinci Dünya Savaşı ile değişime uğrar. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı egemenliğinden çıkan ve Kürtlerin bir kısmının da yaşadığı Irak ve Suriye topraklarının İngiltere ve Fransa'da kalması ile yaklaşık 400 yıl boyunca¹³² büyük oranda homojen kalan Kürt nüfusu ve coğrafyası dağılır. Kürtlerin bir kısmı Fransa'nın işgal ettiği Suriye'de, bir

---

¹²⁷ Sedî Osman Herûtî, *Çend Layenêkî Mêjûwî Ramyarî u Komelayetî u Abûrî Kurdistan le Serdemî Usmanîda*, Hewlêr: Çapxaney Hecî Haşim 2013, s.21-32

¹²⁸ Mesud Ebdulxaliq, *Nasnamey Hizbe Kurdistanîyekan*, s.50.

¹²⁹ Mehrdad R. İzady, *Bir El Kitabî Kürtler*, çev. Cemal Atilla, 4. Baskı, İstanbul: Doz Yayıncılık, 2013, s.112.

¹³⁰ Kavramların tarihi ve felsefî anlamları göz önünde bulundurulmadan tarihin her dönemi için yoğun bir şekilde kullanılması, seküler Kürt milliyetçiliğinde görülen genel bir durumdur. Nitekim İzady, 1500'li yılları anlatırken ulusal yaşam, ulusal devletler, uluslararası ticaret gibi birçok kavramı, söz konusu kavramlar modern dönemin anlam dünyası ile şekillenmişken çok rahat bir şekilde kullanabilmektedir.

¹³¹ Abdurehman Qasımlo, *Kurdistan û Kurd Lêkolînek Sîyasî û Aborî*, wer. Elîşêr, Balinge: Weşanên Jîna Nû, 1991, s.44-45.

¹³² Çaldıran savaşını ölçü olarak kabul edersek ve süreci Birinci Dünya Savaşı ile bitirirsek Osmanlı egemenliğinde geçen 400 yıldan söz etmiş oluyoruz. Çaldıran savaşı 1514 yılında olmuşken Birinci Dünya Savaşı da 1914 yılında başlamıştır.

kısmı da İngiltere'nin işgal ettiği Irak'ta kalır. Irak'ta kalan Kürtlerin nüfusu Suriye Kürtlerinden çok daha fazladır. Bu durum İngilizlere karşı Kürtlerin ayaklanmasında ve devlet talebinde bulunmalarında etkili olur. Fakat ayaklanmalar başarısız olur ve devlet talebi de daha önce İngilizler tarafından söz verilmesine rağmen Arapların lehine olmak üzere gerçekleştirilmez. Irak Kürtleri, Osmanlı son dönemlerine kadar Şeyh Mahmud Berzenci liderliğinde kimi zaman koçtukları Osmanlı'dan farklı siyaset izleseler de genel olarak Osmanlı yanlısı siyasal bir tutum takınarak İngilizlere karşı çeşitli ayaklanmalar gerçekleştirirler.¹³³ Ama bu ayaklanmaların tümü İngilizler tarafından bastırılır.¹³⁴ Tarihi detaylara girmeden ifade etmek gerekirse Osmanlı'dan kopuş gerçekleşikten sonra denilebilir ki Kürt sekülerizminin Irak Kürtleri bağlamında gelişimi Osmanlı'dan ayrışır. Yine Osmanlı'dan ayrıldıktan sonra ortaya çıkan küçük devletlerde gelişen ve iktidar olma imkânı bulan seküler hareketlerden farklı olarak seküler Kürt hareketleri, sahip oldukları seküler paradigmayı uygulayabilecek bir toprak parçasına sahip olamamıştır. Bu durum, Birinci Körfez Savaşı (1990-1991) ile birlikte Irak Kürt Bölgesi ortaya çıkana kadar devam eder. Buradaki vakıanın da bir devlete tekabül etmediğini ifade etmek gerekir. Söz konusu olan federe Irak devleti anayasasına bağlı olarak statüsü federe bölge olarak belirlenen Kürt bölgesidir.

Irak Kürt Bölgesi'nde, Birinci Körfez Savaşı sonrası şekillenen yeni durumun neticesi olarak siyasi ve ekonomik iktidarı aralarında paylaşan seküler partiler KDP (Barzani ailesinin liderliğinde) ve YNK (Talabani ailesinin liderliğinde) seküler ideolojiyi sosyal ve siyasal hayatta uygulama çabaları içinde olmuşlardır. Bu durum kimi zaman İslamcı Kürt partilerle silahlı çatışmaların yaşanmasına neden olmuştur.¹³⁵

Kürt sekülerizminin oluşum evreleri göz önünde bulundurulduğunda **ilk evre** Osmanlı son dönemi olarak kabul edilebilir. Bu dönemde Jön Türkler ve İttihad Terakki ile girilen ilişkiler, Kürtler açısından seküler tecrübenin ilk örnekleridir. Seküler Batılı paradigmanın Osmanlı topraklarına ulaşması ile Kürt aydınlar, memurlar, paşalar ve modern okullarda okuyan Kürt öğrenciler; sekülerizm, demokrasi, milliyetçilik gibi akımlarla tanışırlar. Kürt emirlerinin çocuklarının modern okullarda eğitim görmek amacıyla geldikleri başkent İstanbul'un ve onların tanıştıkları

---

¹³³ Wadie Jwaideh, **Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi** Kökenleri ve Gelişimi, çev. İsmail Çekem, Alper Duman, 8. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s.344. Yine bu eserde Şeyh Mahmud Berzenci'nin Türk yanlısı tutumuna değinilmekte ve Irak'a medeniyet götürme hedefinde olan İngiliz karşıtı tutumu küçümsenmektedir. Doktora tezi olan bu kitapta İngiliz yanlısı tutum çok açık bir şekilde görülmektedir. Bkz. a.g.e. s.287-291. Yine bkz. a.g.e., s.339-344.

¹³⁴ Umer Ebdulezîz, **Xebatî Kurd u Rehendî İslamî**, Hewlêr: Nusîngey Tefsîr, 2016, s.223.

¹³⁵ Muhammed Seyyid Nuri el Baziyani, **el-Hareketu'l-İslamiyyeti fi Kurdistani'l-İrak**, Erbil: Mektebu't-Tefsîr, 2006, s.156-159.

İttihatçıların,¹³⁶ Kürt sekülerizminin temellerinin atılmasında önemli etkileri olur. İttihatçı kurucu kadrolar arasında yer alan ve Kürt olan Abdullah Cevdet ve İshak Sükûti, Sultan Abdülhamit yönetimine karşı Osmanlı kimliğini ön plana çıkaran ilk dönemlerde İttihatçı paradigmaya uygun hareket eden kişiler olarak seküler Kürt kimliğinin oluşmasında rol oynar. Bu ikisinden de öne çıkan kişi Abdullah Cevdet'tir.

Tıbbiyeli olan Abdullah Cevdet ilk dönemlerinde Ermeni Kürt ilişkilerinin düzeltilmesini ve Ermenilerin taleplerini destekleyen biridir.¹³⁷ Fakat sonrasında Türklüğü vatandaşlık temelinde kültürel özelliğiyle kabul eden bir eğilime sahip olur. Değişim sadece bununla sınırlı kalmaz ileriki dönemlerde Kürt ve Türk kimliğinin seküler temelde inşa edilmesi gerektiğini dile getirir. Yine o biyolojik materyalizm teorisini savunmuştur. Ona göre dinin toplumda oynadığı rolün yerine biyolojik materyalizm tezine uygun olarak roller belirlenmelidir. Abdullah Cevdet'in 2. Meşrutiyet sonrası, İslam'ın açıktan eleştirildiği tek mecmua sahibi olduğunu da eklemek gerekir. Süreç içinde çıkardığı İçtihad mecmuasının kadrosuna onun gibi düşünen yazarlar dâhil olur. Şükrü Hanioglu'nun belirttiği şekilde, Abdullah Cevdet daha önce İslam'ın araçsal konumunu materyalist yaklaşımı bağlamında önemserken, süreç içinde dinin/İslam'ın araçsal konumunu da reddeden bir yaklaşıma evrilir. Ona göre biyolojik materyalizmle birlikte evrim, kendi doğallığı içinde dinin yerini alacaktır. Bunun için yol da şöyle tarif edilir: "Din avamın ilmidir, ilm havasın dinidir. Havasın dini olan ilm lâyenkati' genişliyor, yükseliyor iken avamın ilmi olan dinin genişlememesi, yükselmemesi, ilme muvazi ve muhâzî olarak terakki ve tevsî' etmemesi âlem-i İslam'ın ve Türkiye'nin maraz-ı aslîsidir. Bu hastalığın ilâcı bendenizce dine kıymet-i ilmiye, ilme kudret-i diniye ifaza etmektir..."¹³⁸

Aslında Abdullah Cevdet, Mekteb-i Tıbbiyye'ye başlarken dindar biridir.¹³⁹ Fakat dindarlıkla başlayan bir sürecin ortalarında sırasıyla Osmanlıcı, sonra ittihatçıların kurucuları arasında yer alan, II. Meşrutiyet döneminde Kürt milliyetçiliğine evrilen, sonunda kültürel seküler Türk kimliğinde karar kılan renkli bir kişiliktir.¹⁴⁰ Mesud Abdülhalik, her şeyde olduğu gibi seküler Kürt kimliğinin de taklide dayandığını, bu bağlamda Kürtlerin seküler kimlik edinmelerinde İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin rolü

¹³⁶ Ahmed Muhammed Ahmed, **Ekradu'd-Devleti'l-Osmaniyye** Tarîhuhum'l-İctimai Ve'l-İktisadi Ve's-Siyasî 1880-1924, Erbil: Metbe'etu Hacı Haşim, 2009, s.283-286.

¹³⁷ David McDowall, **Modern Kürt Tarihi**, çev. Neşenur Domaniç, Ankara: Doruk Yayıncılık, 2004, s.135.

¹³⁸ Şükrü Hanioglu, **Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi**, Ankara: Üçdal Neşriyat, 1981, s.325-328.

¹³⁹ a.g.e. s.5-6.

¹⁴⁰ Naci Kutlay, **İttihat Terakki ve Kürtler**, Ankara: Beybun Yayınları, 1992, s.65-76.

üzerinde durarak Kürt sekülerizminin ittihatçılardan beslendiğini ve onları taklit ettiğini düşünür. Kendisinin anlatımıyla ilk seküler Kürt kimliğinin oluşumunda başat rolü de oynayan İttihatçı Abdullah Cevdet'tir.¹⁴¹ Yine yazar, seküler Kürtlerin Ankara hükümetinden yana tavır almalarını da seküler akrabalığa bağlar. Bunların arasında kimler var denilirse; Abdullah Cevdet, Hasan Hayri, Pirinççizade, Zülfi Begzade, İshak Sükûti ve Bedirhan ailesinin bir kısmı sayılır.¹⁴²

Milliyetçi reflexler ile seküler perspektif II. Meşrutiyet sonrası Kürt hareketlerinin bazılarında belirgin olarak gözüktür. Bu hareketler arasındaki ayrışma noktaları etrafında gelişen tartışmaları sınıflandırmak gerekirse; biri İslam kimliği etrafında yapılan tartışmalar, diğeri Wilson ilkelerinin de etkisiyle Osmanlı'dan bağımsızlığını elde etmiş bir Kürdistan devleti fikri ve son olarak da Osmanlı'ya bağlı kalma ama Kürtlere özerklik tanınması tartışmalarıdır. Çok fazla tarihi malumata girmeden ifade etmek gerekirse kurulan cemiyetler veya hareketler şunlardır: 1908 yılında kurulan Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti kültürel faaliyetleri ile ön planda olmakla birlikte siyasi faaliyetler de yürüten bir cemiyettir. Yine 1912 yılında bir grup Kürt üniversite öğrencisinin kurduğu Kürt Umudu Cemiyeti'nden söz edilebilir. Bu cemiyeti Diyarbakırlı Cemil Paşazade ailesi desteklemiştir ve cemiyet Kürt milliyetçiliği fikrinin gelişiminde önemli bir rol icra eder. Son olarak 1913 yılında kurulan seküler ve ulusalcı kimliği belirgin Hoybun Hareketini de belirtmek gerekir. Hoybun hareketi Osmanlı yıkıldıktan sonra 1927 yılında Lübnan'da Hoybun partisi olarak yeniden kurulur. Fransızların ve Ermenilerin desteğini alır. Hareketin önde gelen liderleri Bedirhan ailesidir. Bunların içinde de ön plana çıkan Celadet Ali Bedirhan'dır. Daha önce kurulan Umut Cemiyeti de 1939 yılında Irak Kürt Bölgesi'nde parti olarak yeniden kurularak yoluna devam eder.¹⁴³

İttihad ve Terakki bağlamında gelişen seküler modern Batılı paradigmayla tanışmanın sonucunda Kürt Osmanlı elitleri, sekülerizmin **ilk evrelerini** oluştururlar. **İkinci evredeki** seküler gelişme ise, Irak Kürtlerinin Osmanlı'dan kopmasından sonraki evre olarak kategorize edilebilir. Bu evrenin ilk dönemi İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemdir. Bu dönemde seküler birey ve gruplardan söz edilebilirse de baskın güç ulusalcı ve geleneksel dini anlayışa¹⁴⁴ sahip hareketlerdir. Bu dönemde Kürt ulus kimliğini seküler bir zeminde savunan kişiler ve gruplar, Kürtlerin toplumsal vakıalarını

¹⁴¹ Mesud Ebdulxaliq, **Nasnamey Hizbe Kurdistanîyekan**, s.106-110.

¹⁴² a.g.e., 2012, s.61.

¹⁴³ <http://www.albayan.co.uk/mobile/MGZarticle2.aspx?ID=6019> Erişim Tarihi: 19.09.2018.

¹⁴⁴ Geleneksel dini anlayıştan kastımız bu hareketlerin lider kadrolarının şeyh ve molla gibi medrese geleneğinden gelmeleridir. Molla Mustafa Barzani, Şeyh Mahmud Berzenci gibi.

göz önünde bulundurarak şeyh, molla geleneğinden gelen büyük ailelerin veya karizmatik dini liderlerin etrafından toplanmışlardır. İkinci dönem, İkinci Dünya Savaşı sonrası şekillenen seküler Kürt kimliğinin sol kimlikle iç içe geçtiği dönem olarak öne çıkar. Demokratik güçlere destek şeklinde gelişen Sovyet yayılcılığını hedefleyen Sovyetler Birliği, 1945 yılında İran'da kurulan Demokratik Kürt Partisi'ne destek verir. Bu partinin kurulmasından bir yıl sonra Irak Demokrat Kürt Partisi de 1946 yılında kurulur. Irak'ta kurulan partinin önemi, Kürt hareketleri bağlamında düşünüldüğünde tüzüğünde ilk defa Marksist komünist maddelere yer vermesinden gelir. Bu partilerin kuruluşunda etkili olan ve 1934 yılında kurulan Irak Komünist Partisi'ni de unutmamak gerekir. Bu partiye bağlı devrim (Şoriş) kolu Kürtlerden oluşmaktadır. Bu dönemde aynı zamanda geleneksel dindar Kürt toplumsal yapısına, İslam'a, şeyh ve mollalara yönelik eleştirilerin ve karşı çıkışların açıktan yapıldığına şahit olunur.¹⁴⁵

Kürt sekülerizminin üçüncü dönemi, 1946 ile 1975 arası olarak kabul edilebilir. Bu dönem, Kürt hareketlerinin farklı fraksiyonlarıyla birlikte tek çatı altında, Molla Mustafa Barzani liderliğinde toplandığı dönemdir. Radikal sol ve seküler örgütlenmeler de bu çatı altındadır. Fakat 1975 Cezayir antlaşması sonrasında Irak Kürtleri, Irak hükümeti karşısında bütün kazanımlarını kaybeder. Yaşanan bu durumdan KDP'yi sorumlu tutup ondan kopan sol örgütlenmeler, KYB çatısı altında bir araya gelir. KYB seküler ve sol kimliği ön planda olan bir harekettir. Böylece KDP de bu kopuşlardan sonra gerici bir parti olarak tanımlanmaya başlar. Üçüncü dönemin sonu 1990- 1991 körfez savaşıdır. Savaşın tarihi olan 1991 yılından günümüze kadar uluslararası alanda statüsü tanınan ve kabul edilen Irak Kürt Bölgesi, seküler iki parti olan KDP ve KYB'nin iktidarı altındadır. Yeni sürecin en bariz özelliği bu partilerin seküler ideolojinin uygulanabileceği bir alana kavuşmasıdır. Nitekim süreç içinde bunun iki parti tarafından hem siyasi hem de toplumsal alanda uygulandığı görülebilmektedir. Günümüzde tartışma konularından birinin de bu olduğu ifade edilebilir.

İttihat ve terakki ile başlayan süreç, dağılan bir imparatorluktan sonra da devam eder. Etkisi altında kalınan aktörler değişir fakat Kürt hareketlerinin sekülerleşmesi sürer. Solun devreye girmesiyle sekülerleşme olgusunun Irak Kürtleri arasında hızlandığı, keskinleştiği ve iktidar gücünün de elde edilmesiyle birlikte seküler aktörlerin toplumsal ve siyasi alanda söz konusu olguyu tahkim ettiği söylenebilir. Solun etkisi, 90'lı yıllardan sonra azalsa da Kürt toplumsal ve siyasi yapısı artık değişip dönüşmüştür. İktidar partileri olan KDP ve KYB de bu değişim ve dönüşümden

¹⁴⁵ <http://www.albayan.co.uk/mobile/MGZarticle2.aspx?ID=6019> Erişim Tarihi: 19.09.2018.

payını alır. Tarihsel sürecin sonucunda, geleneksel muhafazakâr aşiret ilişkilerinin egemen olduğu KDP, biraz daha sekülerleşmiş ve onun karşısında konumlanan KYB ise radikal sol yaklaşımdan uzaklaşmıştır fakat seküler kimliğini vurgulamayı sürdürmüştür. Bu konuda KDP ise daha ürkek bir tavra sahiptir. KYB'den kopan *Goran Hareketi*, demokrat ve liberal bir perspektife sahip olarak İslamcı kesimlerle barışmaya çalışarak, onları bünyesine katacak özgürlükçü bir yol takip etmeyi tercih etmiştir. Araştırmanın ikinci bölümünde seküler kategorizasyona dâhil edilen bu partiler ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

2. BİR ANLAM DÜNYASI OLARAK İSLAMCILIK

Anlam dünyası toplumsal görünürlüğü tanımlamada yol işaretleri olarak nitelendirilebilir. Birey ve gruplar, inanç ve ideolojiler belli bir anlam dünyasına sahip olarak bütünselliklerini korur. İnsanların karşılaştıkları nesnelere ilgili değerlendirmelerde bulunmalarına imkân tanıyan şey bu bütünselliktir.

İslamcılık, felsefi ve ideolojik bütünlüğünün anlaşılmasına yarar belli bir anlam dünyasına sahip olma iddiasındadır. Buna göre; birey ve toplum, din ve siyaset, tarih ve tarihsel figürler, geçmiş ve gelecek, İslamcı paradigma çerçevesinde oluşan/oluşturulan zihinsel kodlarla belli bir bütünlük içinde değerlendirilir. Bu anlamda İslamcı zihinden ve zihinsel kodlardan bahsedilebileceği gibi İslamcı bir bütünsellikten, anlam dünyasından, inançtan ve ideolojiden ya da iddiadan söz edilebilir. İslamcılık hayatı, dünya-ahiret bütünselliği içinde birbirine rapteden toplumsal, siyasal ve dini bir okuma biçimi olarak anlaşılır. Böyle bir çerçevede insanı ilgilendiren hukuksal düzen, bireyin içinde şekillendiği toplumsal yapı, toplumsal düzenin devamını sağlayan kurallar, insan hakları ve özgürlükler bütünsel perspektifin gereği olarak İslamcı söylemin âlem tasavvurunda yer edinir. Batılı paradigmadan farklı bir şekilde bir bütün olarak insan ve onun ilgili olduğu maddi ve manevi her türlü gösterge bütünsel bir yaklaşımla İslam'a bağlanır.¹⁴⁶ İslamcı paradigmanın seküler paradigma ile çatıştığı nokta burada aranabilir.

İslamcı söylemin tarihsel arka planının şekillenmesinde Osmanlı'nın toplumsal ve siyasi sisteminin din mekezi kurgulanmasının olduğu söylenebilir. İslam, Osmanlı siyasal sisteminde sadece bireysel anlam dünyası ile sınırlı olarak anlaşılmamıştır. Bunun yanı sıra siyasal iktidarın meşruiyet zemini ve örgütlenme biçimi ve işleyişi

---

¹⁴⁶ Raşid el Gannuşi, **İslam Devletinde Kamusal Özgürlükler**, çev. Osman Tunç, İstanbul: Mana Yayınları, s.52-53.

İslam ile sağlanmıştır.¹⁴⁷ Bu durum modern dönemlerde yaşananın aksine olmak üzere iktidardaki dinin toplumsal ve siyasal alanda egemenliğinin göstergesidir. Böyle bir tarihi arka plan, İslamcı iddiaların erken dönemlerde ortaya çıkmamasının nedeni olarak okunabilir. Çünkü kendisine dayanan din, siyasal iktidarın olumsuz pratiklerine rağmen, nasıllığı ve niteliği tartışılmakla birlikte iktidarın meşruiyet kaynağı konumundadır. Öte yandan tarihi arka planın beslediği bir sonuç olarak bugün özellikle siyasal alanda iktidar olmadığı kabul edilen dinin, İslamcılar eliyle tekrardan siyasal iktidarın merkezine yerleştirilmeye çalışılmasından söz edilebilir. İslamcı söylemlerin hilafet vurgusu ve Osmanlı imparatorluğunun ortadan kalkmasından sonra siyasal örgütlenme çabaları bu durumun yansımalarıdır. Ortadoğu genelinde ortaya çıkan İslamcı hareketlerin öze dönüş vurgusunda asr-ı saadet olarak kategorize edilen dönem merkeze alınmakla birlikte, hareketlerin ortaya çıkış tarihleri ve modern örgütlenme biçimleri tüm eleştirilere muhatap olmasına rağmen Osmanlı sonrasıdır.¹⁴⁸ Araştırma konusunun bir bölümünü oluşturan Irak merkezli İslamcı Kürt hareketlerin ortaya çıkış tarihleri, örgütlenmeleri ve meşruiyet kaynakları kendileri tarafından veya yazılı literatürlerinde görüldüğü gibi Osmanlı sonrasında ortaya çıkan yeni duruma paralel bir şekilde temellendirilmektedir. Bu söyleme göre dini meşruiyetin siyasal organizasyonu olan hilafet ortadan kalkmış yerine halife olmasa bile meşruiyetini yine dinden alacak ve bütün Müslümanları aynı siyasal organizasyon altında toplayacak siyasal örgütlenmelere ve iktidara ihtiyaç vardır. İslamcılık, tarihi arka planı itibariyle böyle bir zeminden beslenerek bugüne söz söyleme ve bugün için pratik üretme iddiasındadır.

İslamcı iddiaların kökleri İslam'ın ilk dönemlerine kadar götürülmekle birlikte modern bir görünümü vardır. Bu anlamda İslamcı paradigmanın modern somut tezahürlerinden söz edilebilir. Bunlardan olmak üzere bireyin ve toplumun değişim ve dönüşümünde rol oynayan toplumsal ve siyasal örgütlenme biçimi, kitlesel hareket olma özelliği, bilgi ile girilen ilişkinin zemini anlamında bilimsel bilginin neredeyse yüceltilmesi, geleneksel kadın imajı ve pratiğine karşıtlık bağlamında kadının toplumsal ve siyasal rolünün öne çıkartılması, köylü hareketler olmaktan öte okumuş bir kitleye sahip olma özelliğiyle kentli olma gibi olgular, itiraz geliştirilen modern toplumun yansımaları olarak İslamcı paradigmanın anlam dünyası içindeki modern kodlardır. Hem içinden çıkılan modern toplumdaki kaynaklı hem de faaliyet alanları, İslamcı paradigmanın modern tezahürlerin etkisine girme nedeni olarak anlaşılabilir. Olivier

---

¹⁴⁷ Etyen Mahçupyan, **Türkiye'yi Anlamak**, s.264-265.

¹⁴⁸ Mecmuetun Bahisin, **El-Hareketu'l-İslamiyyeti fi Kurdistan**, Dubai: Merkezi'l-Misbar li'd-Dirasati ve'l-Buhusi, 2011, s.124.

Roy'un belirttiği gibi "...çağdaş siyasal İslam'ın ortaya çıkışının, modernleşmeyi reddetmek için kırıla yaslana karanlıkçı Ortaçağ ruhbanının geri dönüşü ile hiçbir ilgisi yoktur."¹⁴⁹

İslamcılık, ideolojiler çağında ortaya çıkar ve iddia sahibi olarak ideolojik görünüm arz eder. İslam dünyasının içinde bulunduğ u sorunlara çözüm getirme iddiasındadır. Soldan ve sağdan Ortadoğ u orjinli siyasal sistemlere yön veren ideolojilere karşı konumlanmış bir durumdadır. İslam dünyasında iktidar veya muhalefette olan ideolojiler İslamcı paradigmanın ötekileri olarak işlev görmektedirler. İslamcı iddiaya göre bu ideolojiler, Müslüman toplumların içine düştüğü toplumsal ve siyasal sorunlara çözüm getirememiştir. Bu yüzden İslamcı iddia, mevcut sorunlara çözüm olarak kendini takdim etmektedir. Ortadoğ u genelinde iktidar olan seküler, ulusalcı ve sol ideolojilerin siyasal başarısızlığının bir sonucu olarak muhalefet merciindedir. İdeolojik krizin yarattığı boşluk¹⁵⁰ İslamcı iddiaların güçlenmesinde rol oynar. Aslında sürecin sonunda gelinen nokta kendisinin de ideoloji olarak görülmesiyle sonuçlanır: "Bugün İslamcılar -siyasi İslam'ın çeşitli biçimlerini savunanlar- İslam'da din ile devletin ayrılamaz birliğini sürekli olarak vurgulasalar da bu algı aslında büyük ölçüde çağdaş bir ideolojik yapıdır."¹⁵¹ Bedri Gencer için bu durum dinin ideolojiye İslamcılar eliyle evrilmesi sürecidir. İslamcılar için din ve ideoloji arasında bir ayrım yoktur ve din ideoloji olarak sunulmaktadır.¹⁵² İslamcılık ideolojik bir formda değerlendirildiğinde ideolojilerin belli başlı derecelerini oluşturan belli bir fikir birliği, perspektif, inanca (seküler veya dini) dayalı yapılanma, sistem vazetme, fikir hareketi gibi¹⁵³ özelliklerin İslamcı paradigma için de söz konusu olduğ u görülebilir.

Din ve ideoloji farklılığı veya benzerliği tartışmalarını parantez içine alarak burada ifade edildiğ i şekliyle, Şerif Mardin'in Shils'ten naklederek ideolojilerin derecelendirilmelerine dair sunduğ u farklılıklar İslamcı ideoloji/ideolojiler için de sunulabilir. Bunlardan olmak üzere "¹⁵⁴a) anlatımın kesinliğı, b) merkezî bir ahlâkî veya bilişsel eksen etrafında sistematik olarak kümelenme derecesi, c) geçmişin veya çağın düşünce türleriyle yakınlığı, ç) yeni unsurlara veya çeşitliliğ e kapalılık derecesi, d) davranışı etkilemeye çalışma derecesi, e) beraberinde getirdiğ i etki, f) katılanlardan istenen fikir birliğı, g) fikrin meşruluğ unun ne oranda bir otoriteye bağlandığ ı h) inancı

¹⁴⁹ Olivier Roy, **Siyasal İslamın İflası**, çev. Cüneyt Akalın, İstanbul: Metis Yayınları, 1994, s.76.

¹⁵⁰ a.g.e., s.79.

¹⁵¹ Graham E. Fuller, 2010, s.132.

¹⁵² Bedri Gencer, 2014, s.320.

¹⁵³ Şerif Mardin, Toplu Eserleri 3 **İdeoloji**, 3.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995, s.14.

¹⁵⁴ a.g.e., s.14.

gerçekleştirmeyi üstüne almış bir kurumla ilişkisi.” İslamcılık “insan, toplum ve insanın kâinatın içindeki yeri konusuna değinen geniş kapsamlı bilişsel ve inanç sistemleri”¹⁵⁵ olarak ideolojik bir görünüm arz etmektedir.

İslamcı söylem, bireyi ve toplumu yeniden tanımlayıcı bir işleve sahiptir. Kimliğin yeniden kurgulanması sonucunda gündelik yaşam biçimleri, kadın erkek ilişkileri, bedenlerin sergileniş biçimi, inanç ve dünyevi olanın düzenlenmesi, Müslüman kimliğin yeniden tanımlanmasına dair ve dünyevi olarak görülenin içinde farklı bir konumlanış talebinde bulunmaktadır. Siyasal alandan kültürel alana geçerken değiştirici ve dönüştürücü özne olma talebindedir.¹⁵⁶ Göle’nin dikkat çektiği gibi “İslamcılık Müslüman kimliğini vurgulayarak onu modern dünya içinde yeniden inşa eder.”¹⁵⁷

İslamcılık, Müslüman toplumların Batılı iktidar ve sömürge dolayımında siyasal, kültürel ve toplumsal iktidarlarını kaybetmeleri sonucunda şekillenir veya ortaya çıkar. Bundan dolayı sadece siyasi bir itiraz olarak kurgulanmamaktadır. Aynı zamanda kaybedilen kültürel iktidarı Batılı kültürel hegemonya karşısında yeniden egemen haline getirme çabasıdır. Batılı medenileştirme misyonuna karşılık İslamcılık, alternatif bir medeniyete sahip olma iddiasındadır. Böyle bir anlatıya göre; “İslam, kültürün köklerinin tarihe dayandığını ve kaçınılmaz olarak kültürün siyasi olduğunu düşünür.”¹⁵⁸ Bu yönüyle İslam toplumunun kültürel belleğini¹⁵⁹ harekete geçirme, güncelleme ve bugüne taşıma misyonuna sahiptir. Batılı paradigmayla karşılaşma sonucunda elde edilen bir olgu olarak kültürel belleğe yaslanma ihtiyacı, İslamcılığın bugünden tarihe bakan meşru zeminini tahkim edici bir işleve sahiptir.

Anlam dünyaları; bireysel, tarihsel, sosyal, siyasal vb. olgu ve olayın etkisi ile şekillenir. Dünün ve bugünün kültürel hafızasının bulunduğu yerden temellendirilir. İnsan tekinin zihinsel kodlarına karşılık geldiği gibi, toplumsal hafızanın da izlerini taşır. Anlam dünyası kültürel, toplumsal ve siyasal zeminden beslenerek oluşturulan bir olgudur. Farklı ideolojilerin veya ideolojik tercihlerin belirlenmesinde, farkına varılacak şekilde veya farkına varmaksızın da olsa sahip olunan anlam dünyası devreye girer. Bu bağlamda İslamcılığın belli bir anlam dünyasına sahip olduğu, dünyayı ve toplumu onunla okuduğu, biz ve ötekiler dikotomosinin onun sayesinde kategorize edilebildiği,

¹⁵⁵ Şerif Mardin, **İdeoloji**, s.15.

¹⁵⁶ Nilüfer Göle, **İslamın Kamusal Yüzleri**, 4. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları, 2013, s.11-12.

¹⁵⁷ Nilüfer Göle, **Modern Mahrem** Medeniyet ve Örtünme, 11. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları, 2011, s.34.

¹⁵⁸ Terry Eagleton, **Kültür Yorumları**, çev. Özge Çelik, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005, s.98.

¹⁵⁹ Jan Assmann, **Kültürel Bellek** En Yüksek Kültürlerde Yazı Hatırlama ve Politik Kimlik, Çev. Ayşe Tekin, 2.Baskı, İstanbul Ayrıntı Yayınları, 2015, s.27-30

dünün ve bugünün anlam haritalarının, pratiklerinin böyle bir anlam dünyasından beslendiği, geliştiği, çeşitlendiği söylenebilir.

2.1. Kavramsal Tartışmalar Bağlamında İslamcılık

İslamcılık, tarihi köken olarak İslam'ın ilk dönemlerine kadar götürülerek içerden bir tanımlana yapılırsa da İslamcılık, hem içerden hem de dışardan farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Günümüzde İslamcılık tanımlamasında çeşitli terkipler ön plana çıkmaktadır. Bunlardan olmak üzere İslamcılık, siyasal İslam, radikal İslam, ılımlı İslam, fundamentalist İslam, İslamizm, Arap âleminde İslamiyyun, araştırma konusu Irak Kürt Bölgesi'nde ise İslamî gibi adlandırmalar kullanılır. Kelimelerin tümü bir şekilde İslam'ın siyasetle ilişkilendirilmesine atıfta bulunur. Yine İslamcı yapıların eylem ve örgütsel boyutunu ifade etme anlamında İslami direniş, İslami hareket, İslami uyanış, İslami tebliğ ve davet, İslami ihya hareketleri, İslami parti, İslami cihat, İslam devleti, İslami terörizm, İslami şiddet, aşırı gruplar/fundamentalist gibi kullanımlardan da söz edilebilir. Bunların her biri kendi içinde çeşitli anlam örüntülerine sahip olarak farklılaşsa da genel olarak modern dönemin toplumsal ve siyasal şartları bağlamında ortaya çıkarak şekillenmiş ve çeşitlenmiştir. Yine idealize edilen bir tarihsel dilime göndermede bulunma anlamında öze dönüş ve asr-ı saadet kavramları İslamcı tarih okumasında kullanılan kavramlardır.

Irak Kürt Bölgesi'nden İdris Siweyli, yukarıda söz konusu edilen kavramlardan bazıları üzerinde durarak İslami hareket terkinin kullanımını tercih eder. Ona göre İslami hareket olgusu yeni bir formla geçmişe dönmeyi ifade etmektedir. Bu anlayışa göre İslam, her türlü toplumsal ve siyasal olay ve olguların kaynağı olarak görülüp kapsamlı bir program şeklinde sunulmaktadır. İslami hareketin iktidar talebi olduğunu ve iktidar için tercih ettiği hukuksal düzenin şeriata karşılık geldiği üzerinde durur. İslami/İslamcı hareket, geleneksel İslami anlayışı bireysel ve manevi pratiğe indirgenmiş bir form olarak tanımlayıp dışarıda tutmaktadır. İslami kelimesinin, hareketin sıfatı halinde düşünülmesi ve tercih edilmesi hareketin ideolojisine atıfta bulunulması ile ilgilidir.¹⁶⁰ Ona göre, İslami hareket dine dönüş çağrısında bulunur. Bu çağrı dini reddeden bir topluma değil dinden kopuk olduğuna inanılan bir topluma yapılmaktadır. Aynı zamanda bu çağrı geleneksel dini anlayıştan farklılaşmayı veya

¹⁶⁰ İdris Siweyli, **Rewfî İslam le Başurî Kurdistan** 1946-1991, s.19.

ayrışmayı çağırır. Din, belli bir bilinçle kabul edilmesi gereken bir olgu olarak tablolandırılır.¹⁶¹

İslamcılık söylemi bağlamında din, sadece bireysel ibadetlerle sınırlı değil aynı zamanda siyasetle de ilgilidir. Toplumsal ve siyasal değişim ve dönüşümlerin adresi dinde aranmalıdır. İslami kaynakların temel alınması ile ortaya çıkan örgütlü yapıların siyasal iktidarı hedeflemesi veya onu ele geçirmesi dini gerekliliğin sonucu olarak görülür. İslam, sadece geçmişin toplumsal ve siyasal iktidarında belirleyici olarak görülmez. Aynı zamanda bugünün dünyasında da mevcut siyasal iktidarların temellerinde yer almalıdır. Buna göre din, geleneksel dindarlığın aksine siyasetin merkezine oturmalıdır.¹⁶² İslamcılık, İslam'ı hayatın her alanı ile ilgili olmak üzere emir ve yasaklar vaz eden kapsamlı bir din olarak her şeyin merkezine yerleştirir. Tanrı ile kul arasında gerçekleşen aracı bir fonksiyon mesabesinde görülen din anlayışı reddedilerek oluşturulmak istenen İslamcı kimliğin dışında tutulur. Bu anlayışa göre din, toplumsal ve siyasi aktörler arasında örgütlenmenin gerçekleştirilmesinde toplumsal ve siyasal bir role sahiptir. İslamcılık bu anlamda dinin toplumsal etkisinin ve görünürlüğünün artırılması için çaba gösterir. Yüzyılları bulan tarihi tecrübe ile oluşan dini kültür ve temel referanslar olarak görülen Kuran ve Sünnet üzerinden bu tür iddialar temellendirilir.¹⁶³

İslamcı söylem ile geleneksel dini söylem arasındaki farklılıklardan söz edilebilir. İslamcı perspektif ile geleneksel İslami/dini perspektif ve uygulamalar arasındaki farklılık şöyle bir tablo ile somutlaştırılabilir. Yazar Enes Sultan “*İslamcılar kimdir? Kavram ve Ekoller*” adlı al-Jazeera’de yayımlanan makalesinde şöyle bir olay anlatır: Bir gün kendisi mescide giderken orada daha önce tanıdığı emekli üst düzey bir memurla karşılaşır. Yıl 2013, vakit akşam ile yatsı namazı arası, aylardan Ramazan ayıdır. Emekli memur, iki namaz arası vakitlerini namaz kılarak, Kur’an okuyarak geçirmektedir. Kendisi emekli memurun yanına gelir ve aralarında İslami/dini meseleleri konuşurlar. Sözün sonunda emekli memur düşüncelerini özetleyecek tarzda der ki: “Bak üstat, din camide kalır ve bu da yeterlidir. Caminin kapısından çıktığında din burada baki kalır.”¹⁶⁴ Caminin dışında Müslüman, Hristiyan, Yahudi, Budist vs. var.

---

¹⁶¹ a.g.e., s.15.

¹⁶² a.g.e., s.17.

¹⁶³ a.g.e., s.18.

¹⁶⁴ Cümleyi Mısır aksanı ile olduğu gibi aktaran yazar. Meseleyi doğrudan şahsın ifade ettiği gibi anlatmayı hedeflediğini yazmaktadır. Biz de çevirirken Türkçeye anlam olarak çevirmeyi uygun gördük. Çünkü cümlenin, Türkçe’ye olduğu gibi çevrilmesi durumunda dinden çıkmak anlamı anlaşılabilir. Cümlenin orijinali “تخلع الدين وانت خارج من الباب” şeklinde gelmektedir. Lafzi çeviri

Fakat hepimiz Mısırlıyız.” Enes Sultan buradan yola çıkarak şöyle bir betimleme yapar. “Bu kişi kendini Müslüman olarak nitelendiriyor. Müslümanların camii dışında, diğer din mensupları olan Hristiyan, Yahudi ve Budistlerden bir farkı olmadığını onlarla eşit olduklarını söylüyor. Buna göre din sadece folklorik ritüellerle sınırlı olmaktadır. Din sadece ibadetlerle sınırlıdır ve cami dışında dinin toplumsal hayatla, siyasetle, iktisatla bir ilgisi bulunmamaktadır.”¹⁶⁵ Anlatımın bu boyutunda İslamcı ve Müslüman karşılaştırması da devreye girmektedir. Ahmet Salim, “*İslamcılar mı Yoksa Müslümanlar mı?*” adlı makalesinde bu duruma dikkat çekerek İslami/İslamcı kelimesinin geleneksel kültürel Müslüman mirasında Müslüman kavramı ile eş anlamlı olduğuna dikkat çeker. Fakat modern dönemle birlikte ortaya çıkan İslami hareketlerin kavramın ilk dönem kullanımının değişiminde rol oynadığına değinir. Ona göre modern dönemde sömürge hareketleri karşısında şekillenen İslami hareketler, İslam’ı referans alarak sömürgecilere itiraz geliştirirler. Yine seküler yönetimlerin Müslümanların siyasetini, kültürünü ve hukukunu laikleştirme uygulamaları İslami/İslamcı hareketlerin Müslüman toplumlar içinde bir grup olarak anlaşılıp ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Kavram, geleneksel kültürel tarihi Müslüman mirasında Müslüman kavramı ile özdeşken modern toplumsal ve siyasal seküler uygulamalara karşı anlam kaymasına maruz kalarak Müslümanlardan olup toplumsal ve siyasal meseleleri merkeze alan kişi veya gruplar şeklinde özelleşir.¹⁶⁶

İslamcılık; seküler zeminden okunduğunda ise dinden bağımsız olarak görülen, dinin siyasallaştırılmasını hedefleyen, dini özün tahrif edilmesi şeklinde değerlendirilen, dini suiistimal ederek iktidara gelmek isteyen siyasal bir hareket anlamına gelmektedir. Osman Ali, bu tür değerlendirmeleri seküler perspektiften İslamcılık başlığı altında ele alarak incelemektedir. Ona göre seküler algının İslamcılara yönelik okuma biçiminden olan ilk yaklaşıma göre İslamcılık: “sahih İslam’dan inhiraf etmek, onu tahrif etmek, İslam anlayışından sapma, İslam’ın büyüklüğünü ihlal, İslam’ın temiz görünürlüğüne bulandırma anlamına gelmektedir.” Yine İslamcılığa davet edenler, kendi kişisel ve siyasi menfaatlerini bu adla yapmaktadır ve dini konularda da bilgi sahibi değillerdir. Her hâlükârda İslamcılık seküler kesimler tarafından kabul edilebilir bir şeye karşılık

---

yapıldığında cümle şöyle olur: “Kapıdan çıktığında dini çıkarırsın.” Dinden çıkarsından kasıt camiden çıktığında dinle ilişkin olmaz anlamındadır.

¹⁶⁵<http://blogs.aljazeera.net/blogs/2017/5/6/%D9%85%D9%86-%D9%87%D9%85-%D8%A7%D9%84%D8%A5%D8%B3%D9%84%D8%A7%D9%85%D9%8A%D9%88%D9%86-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B5%D8%B7%D9%84%D8%AD-%D9%88%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%AF%D8%A7%D8%B1%D8%B3> Erişim Tarihi, 02.01.2018

¹⁶⁶<http://blogs.aljazeera.net/blogs/2016/9/24/%D8%A5%D8%B3%D9%84%D8%A7%D9%85%D9%8A%D9%88%D9%86-%D8%A3%D9%85-%D9%85%D8%B3%D9%84%D9%85%D9%88%D9%86> 02.01.2018.

gelmemektedir.¹⁶⁷ İkinci yaklaşım bağlamında Muhammed Aşmawi'den aktararak Osman Ali, şunları söylemektedir: Aşmawi'e göre " *Dinin siyasallaştırılması veya siyasetin dinileştirilmesi*" dini bilmemekten ileri gelmektedir. Böyle bir durumda yani din siyasallaştırıldığında veya siyaset dinileştirildiğinde din, yapılan veya yapılacak olan haksızlıkların meşrulaştırılmasına hizmet eder pozisyona gelmektedir. Bu yaklaşıma göre, cihat ve şariat gibi kavramlar dine oportünist bir zeminden yaklaşmanın araçsal figürleridir. Yine bu anlamda İslamcılık dünyevi olan bir şeye karşılık gelmektedir. Onun ahiretle bir ilgisi yoktur. Çünkü iktidar talebinde bulunmaktadır ve bu da dünyevi bir taleptir. Devamla Aşmawi der ki: "Kuran'da siyasal iktidarı kapsamına alan veya onu sınırlandıran hiçbir ayet yoktur. Yine siyasal iktidarı kapsama veya onu sınırlandırma anlamında bir hadis de yoktur."¹⁶⁸ Ona göre, İslamcı hareketlerin talep ettiği İslam devleti hem teokratik sistemi hem de mutlak diktatörlüğü içinde barındırmaktadır. Çünkü bu iktidar; din adına, tanrı adına konuştuğu ve hareket ettiği iddiasındadır. İktidarı yönetecek kişi veya grup tanrıdan aldığı yetkiyle hareket ettiğinden tebaanın itiraz etme hakkı elinden alınmaktadır. Buradaki en önemli şey kişisel ve siyasal maslahatların din diye sunulmasıdır.¹⁶⁹

Üçüncü yaklaşıma göre ise tüm zamanları kuşattığı ifade edilen İslam şeriatı/hukuku modern hümanist döneminin değer yargılarına uymamaktadır. Fuat Zekeriya, bu konuda İslam hukuku ile ilgili olmak üzere söylenen onun tüm zamanları ve mekânları kuşattığı söyleminin doğru olmadığını açıklıkla belirtmek gerektiği üzerinde durur. İnsanlık tarihinde böyle bir ilkedен söz edilemeyeceğini vurgulamaktadır. Ona göre, mesela İslam hukuku bağlamında ceza hukuku ve hükümlerin infaz edilme biçimi çok katıdır. Dolayısıyla insanlıkla, insani değerlerle ve insanlığın ürettiği hukukla uyumlu değildir. Peygamber dönemini, kendisinin söylediği bu tür fikirlerden bağımsız görerek istisna tutmaktadır. Çünkü peygamber vahye dayanarak işlerini yürütmektedir. Ama ondan sonra gelenler için böyle bir şey söz konusu değildir. Yine ona göre, İslami devlet talebinin esasında tartışmaya ve uygulamaya yönelik olmak üzere bilgiye dayalı bir programı ve sınırları çizilmiş bir planı bulunmamaktadır.¹⁷⁰

Seküler paradigma bağlamında İslamcılık anlatısına itirazları başlıklar olarak ifade etmek gerekirse a) siyasal İslam'ın dini siyasileştirerek veya siyaseti dinileştirerek bizzat İslam'ın kendisine karşı olduğu, b) İslam ve siyasal sistem özdeşleştirilmesinin

¹⁶⁷ Osman Ali, *Hıvaru'l-İslamî ve'l-Elmanî fi Kurdistan*, s.53.

¹⁶⁸ a.g.e., s.54.

¹⁶⁹ a.g.e., s.55.

¹⁷⁰ a.g.e., s.55-56.

sorunlu yapısı, c)İslami düzen iddiasının teokratik diktatörlük olduğu, d)modern çağda İslam hukukunun uygulanabilme imkânı ve modern siyasi ve toplumsal hayata uygulanabilme yeterliliği, e)seküler teorinin ve pratiğin evrensellik bağlamında insanlığın ortak bir kazanımı olarak öne çıkması, f)demokrasi, insan hakları ve özgürlüklerin sekülerizm ile doğrudan ilişkilendirilmesi, g)sekülerizmin mezhebi ve dini sorunların çözülmesinde alternatif olarak görülerek ve bu paralelde İslamcılık, bölücü bir işleve sahip olarak çok dinli ve mezhepli bir zeminde toplumsal bütünlüğe zarar veren bir işleve sahip olmaktadır.¹⁷¹

Yusuf Karadavi, yukarıda izah edilen seküler söylemlerin karşısında konum olarak İslam'ın “ din ve dünya, akide ve şeriat, ibadet ve muamelat, davet ve devlet, ahlak ve kuvvet” olduğunu belirtmektedir.¹⁷² Siyaset kelimesinin; genel anlamda yönetmek, özel anlamda insanları yönetmek, toplumsal hayatın idare edilmesine dair kurallar, insanları ilgilendiren görev ve yasaklar, sivil toplumun yasama ve idare ile yönetilmesi, güç kullanma hakkı vb. anlamları üzerinde durmaktadır. Buradan yola çıkarak İslam tarihinde siyaset konusuna gelir. Siyaset kelimesinin ve türevlerinin Kuran'da gelmediğini vurgular. Fakat böyle bir olgudan hareketle İslam'da siyaset olmadığına veya siyasal bir organizasyon olarak İslam devleti olmadığına dair iddialara cevap olarak der ki: “Kuran'da siyaset kelimesinin geçmediğinden hareketle İslam'da siyaset olmadığını dile getirenlerin yaptığı şey mugalatadan ibarettir. Siyasetin manası ve muhtevası Kuran'da yaygın bir şekilde mevcuttur.” Konu bağlamında akide kelimesini örnek olarak verir ve bu kelimenin de Kuran'da geçmediğini ifade eder. Kuran'da akide kelimesinin geçmemesinden yola çıkarak Kuran'ın akide vaz etmediği sonucuna varmanın yanlışlığına vurgu yapar. “Mesela kişi buradan yola çıkarak Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve ahiret gününe imanın olmayacağı anlamına erişemez.” der.¹⁷³ Yusuf Karadavi, Siyaset kelimesinin Ebu Hureyre'den nakledilen bir hadiste¹⁷⁴ geçtiğini söyler. Yine bu bağlamda Hz. Ömer döneminde, Amr bin As'tan, Hz. Ali'den nakledilen rivayetlerde ve fıkıhçılardan gelen sözlerde siyaset kelimesinin kullanımına dair örnekler verir.¹⁷⁵ Sonrasında uzun uzun İslam tarihinden, mezheplerden, fıkıhçılardan, kalamcılardan örnekler vererek konuyu anlatmaktadır.¹⁷⁶

---

¹⁷¹ a.g.e., s.51-58.

¹⁷² Yusuf Karadavi, **ed-Din ve es'Siyase Te'sil ve Reddu Şubuhât**, Dublin: el Meclisu'l-Evrubi li'l-İftai ve'l-Buhus, 2007, s.17

¹⁷³ a.g.e., s.19.

¹⁷⁴ a.g.e., s.22.

¹⁷⁵ a.g.e., s.22-23.

¹⁷⁶ Bkz. a.g.e., s.23-33.

Seküler kesimlerin, İslam'ın hayatın her alanını kapsadığına dair İslamcı düşüncelere itiraz ettiklerini vurgulayan Karadavi, seküler tarafların istediği şeyin; “şeriatsız bir inanç, muamelatı olmayan bir ibadet, dünya ile ilgisi olmayan bir din, devlet talebinde bulunmayan tebliğ ve davet, kuvveti olmayan bir hak”¹⁷⁷ olduğunu söylemektedir. Ona göre İslam siyasetli olmaz. Siyasetten soyutlanmış bir İslam anlayışının Budizm'den ve Hristiyanlıktan bir farkı kalmayacaktır. İslam-siyaset birlikteliği birbirinden ayrılmaz iki cüzdür. Bunun da iki temel sebebi vardır. İlkin İslam hayatın tümüne yön verme özelliğine sahiptir. İkinci olarak Müslümanın şahsiyeti siyasi bir şahsiyettir.¹⁷⁸

İslamcılık Arap âleminde; çeşitli dönemlerde yol ve yöntemi, toplumsal ve siyasal görünürlüğü, etki derecesi değişmekle birlikte geçerliliğini koruyan bir protesto hareketi olarak da anlaşılmaktadır. Temelinde ise ataerkil Arap siyasal yapısına itiraz olduğu vurgulanmaktadır. Bu yönüyle, Arap âleminde baskıcı otoriter rejimlerin karşısında konumlanır. İslamcılık bağlamında ayırt edici özellikler olarak gösterilen “modern karakter ve sömürge karşıtlığı” İslamcı kimliğin ve hareketlerin oluşumunda rol oynar. Bu anlamda “dini yabancılaşma ve kültürel bağımlılık” İslamcı anlatının geliştirdiği itirazlarda öne çıkar. Halim Bereket'e göre “din, sömürgeleştirilen ve zulüm görenlerin, sömürgeleştirilen ve zulmedenlere karşı kullandıkları bir tahrik mekanizmasıdır. Aslında İslami uyanış hakkında en önemli düşüncelerden birisi sömürgeci, bağımlı ve baskıcı rejimler karşısında dini hareketlerin aktif faaliyetleridir.” Sharabi'ye göre, modern ideolojilerin başarısızlığının sonucu olarak (Marksizm gibi) İslamcı hareketler, siyasal arenanın merkezine yerleşir. Bu anlamda yaşanan başarısızlığa alternatif olarak İslamcılık, kurtarıcı misyonuyla öne çıkar. Buna göre; “İslam, yeniden kurtarıcı bir misyonla tarih sahnesine çıkarak birey ve toplumun anlamına yeni bir muhteva getiren bir formülasyon” ile toplumsal ve siyasal arenada yeniden kurgulanır.¹⁷⁹

İslamcılık, İslam ümmeti olarak kurgulanan İslami temelli siyasal bir otoritenin peşindedir. Bu formülasyona göre ümmet, “modern dünyada kapsamlı bir İslami hukuk sistemi, hükümeti, eğitimi ve ahlakının tedricen yeniden oluşturulmasını sağlayacak” olan siyasal bir organizasyondur.¹⁸⁰ Bu anlamda üç önemli özellikten söz edilebilir. Birincisi “İslami düşüncenin entelektüel ve dini anlamda yeniden inşası”, ikincisi

---

¹⁷⁷ a.g.e., s.51.

¹⁷⁸ a.g.e., s.77-79.

¹⁷⁹ İbrahim M. Abu-Rabi, **İslami Hareketin Entelektüel Kökenleri**, çev. Mehmet Ali Demirci, İstanbul: Yöneliş, 2001, s.102-103.

¹⁸⁰ a.g.e., s.108-109.

“İslam ve toplum siyasetinin yeniden inşası” son olarak da “İslam ümmetini oluşturan halklar arasında yakınlık kurmaktır.”¹⁸¹ Alev Erkilet Başer’in de belirttiği gibi “İslami hareketler salt bir başkaldırı olmaktan çok, alternatif bir değer sistemini toplumda yapılaştırmak amacı güderler. Amaçları sistemi yeni toplumsal ve kültürel temeller üzerinden yeniden yapılaştırmaktır.”¹⁸²

İslamcılık veya İslami hareket olgusu; Osmanlı sonrasında teorik ve pratik sınırları; toplumsal, siyasal, kültürel ve tarihi zeminde beliren bir olgu olarak tezahür etmektedir. Siyasal boyutu ön plana çıkmakla birlikte entelektüel ve kültürel alternatifler de sunmaktadır. Geleneksel din anlayışından farklı olarak modern form, söylem ve pratik İslamcı söylemin merkezinde yer almaktadır. Birey, toplum ve siyaset modern kültürel evrende din ile harmanlanarak yerel ve küresel pratik ve anlatılarla yeniden inşa edilmektedir. İslamcılık bağlamında geliştirilen itirazların dini, ideolojik ve siyasi çeşitliliği bir yandan İslamcılığın farklı boyutlardan itirazlara konu olmasına neden olmaktadır. Öte yandan İslamcı teori ve pratiklerin de içerde çeşitlenerek değişim ve dönüşüm geçirmesi ile neticelenmektedir. İslamcılık; kimliğin belirginleşmesinde merkezi konumda yer alan ayırt edici siyasi söylemiyle, dağılan bir imparatorluk sonrası ortaya çıkan yeni devletlerde beliren toplumsal ve siyasal bir hareket olarak sömürge karşıtlığıyla, Ortadoğulu olmasıyla, modern örgütlenme biçimiyle, ümmet vurgusu bağlamında tezahür eden ideolojik görüntüsüyle, kültürel ve entelektüel alternatif teori ve pratikleriyle içerden tanımlamayla yerel, dışarıdan tanımlamayla kökü dışarda olarak görülen toplumsal ve siyasal dini bir ideolojik hareket olarak tanımlanabilir.

2.2. Irak Kürt Bölgesi Bağlamında Kürt İslamcılığına Dair Tarihsel Bir Okuma

Osmanlı, seküler Kürt hareketleri için ilham kaynağı olduğu gibi İslamcı Kürt hareketleri için de ilham kaynağı olmuştur. Farklı olarak İslamcı Kürt hareketler, Osmanlı tecrübesini kendi tarihleri bağlamında okumaktadır denilebilir. İslami hilafet olarak kavramsallaştırılan Osmanlı yönetiminin sona ermesi İslamcı Kürtlerin ortaya çıkış nedenlerinden biri olarak gösterilmektedir. Diğer bir neden olarak da Cemaleddin Afgani, Muhammed Abduh ve Reşit Rıza ile başlayan İslami fikriyatın etkisi gösterilmektedir.¹⁸³

---

¹⁸¹ a.g.e., s.111.

¹⁸² Alev Erkilet Başer, **Ortadoğu’da Modernleşme ve İslami Hareketler**, İstanbul: Yöneliş, 1999, s.59.

¹⁸³ Mecmuetu Bahisin, **el-Hareketu’l-İslamiyyetu fi Kurdistan**, Dubai: Merkezu’l-Misbar li’l-Dirasati ve’l-Buhusi, 2011, s.10.

Genel anlamda Kürt İslamcı söylemde Osmanlı, İslami hilafete dayalı bir devlet olarak öne çıkmaktadır.¹⁸⁴ “İslami hilafet” terkihi, Kürt İslamcı söylemin hem tarihini ve meşru devleti bağlamında Osmanlı’yı betimlemektedir. Osmanlı’ya yönelik hem etnik temelde hem de dini temelde getirilen itirazlar, İslami hilafeti temsil eden meşru güce değil, İslami görülmeyen uygulamalara yöneltilmektedir. Buna göre Osmanlı Müslümanların devleti olarak tarihte 600 yıl boyunca Müslümanları temsil etmiştir. Haliyle İslam devleti olarak görülen Osmanlı tüm Müslüman etnik unsurların devleti olarak okunur.¹⁸⁵ Irak Kürt Bölgesi’nde faaliyet gösteren İslamcı hareketler, Osmanlı sonrasında gelişen yeni sürecin devamında ortaya çıkarlar. Araştırma konusuna dâhil edilen üç İslamcı partinin tarihi okuma biçimlerine bakıldığında bu durum görülebilmektedir. Denilebilir ki İslamcı hareketler açısından var olma gerekçesi, Osmanlı’nın yıkılmasından sonra Müslüman dünyada oluşan boşluktur. Söz konusu olan, ortadan kalkan meşru dini siyasal sistemin yerini İslamcı siyasetin alma durumudur.

Kürt İslamcılar, ilkin Kürt toplumunda doğalında var olan geleneksel dindarlıktan beslenir. Sonrasında ise siyasal ve düşünsel argümanlar ile örgütlenme formu bağlamında büyük oranda İhvan-ı Müslimin’in etkisi ile modern bir görünüme kavuşurlar. Bazıyane, ilk dönem İslamcılık ile İhvan etkisinin başladığı dönemleri ayırt eder. Ona göre Kürtler, ilk dönemde fikri düzeyde siyasal İslam düşüncesine sahipler. İkinci dönemde ise İslami hareket anlamında örgütsel siyasal İslam Kürtler arasında yer edinmiştir. Siyasal İslamın fikri zemini, Afgani ile başlayan süreçle oluşur. Örgütsel anlamda, hareket olarak siyasal İslam ise fikri İslamcılıktan sonra gelir. Bu bağlamda ilk dönemi Şeyh Ubeydullah Nehri (d.1826-ö.1883) gibi geleneksel dini önderler temsil ederler. Bunların başlıca amacı ise Osmanlı siyasal sistemi içinde kalarak idari sistemin reforme edilmesine yönelik bir mücadele yürütmektir. Bu dönemin Kürt İslamcıları nezdinde Osmanlı’dan kopuş, hilafetin ortadan kaldırılması ile gerçekleşir. Örgütsel

---

¹⁸⁴ İslamcı partilerin yetkilileri veya onlara yakın duran akademisyen ve yazarlarla gerçekleştirilen mülakatlarda bu yoğun bir şekilde görülebilmektedir. Bu mülakatlarda kendilerine sorulan sorulardan biri de Osmanlı algısının nasıllığı ile ilgiliydi. Konuyla ilgili olarak kendisine sorduğumuz soruya İslamcı İttihad-ı İslam yetkilisi aynı zamanda eski milletvekili Biyan Berwari şunları söylemektedir: “Osmanlı İslami bir hilafettir. Osmanlı, tarihsel bir tecrübe olarak Müslümanların tarihidir. Yanlış ve doğruları ile birlikte değerlendirilmelidir. En nihayetinde kurulan sistem insan tarafından kurulmuştur. Haliyle tarihimizdeki beşeri bir tecrübe olarak görüyorum. Osmanlı İslam’a hizmet etmiştir. Halifelik kendi döneminde bir tecrübe, bir merhale olarak Müslümanların devletini temsil etmiştir.” yine Kürt İslamcı anlatının yazılı kaynaklarında var olan tarih değerlendirmesinde Osmanlı bir milat olarak işlenmektedir, denilebilir. Kürt trajedisi olarak anlatılan dönem İttihatçılarla başlayan ve Osmanlı’nın yıkılması ile zirveye ulaşan bir dönem olarak resmedilmektedir. Bkz. Mesud Ebdulxaliq, **Nasnamey Hizbe Kurdistaniyekan** Rewtiyan Aydiyolojiyan Helsingandiniyan, Çapî 1., Hewlêr: Hêvî, 2012, s.50-57., Yine bkz. Osman Ali, **Hivaru’l-İslami ve’l-Elmanî fi Kurdistan** Dirasetun Fî Telakkîyi’l-İslamî ve’l-‘Almaniyyetî, Hewlêr: Narîn, 2015, s.309-319.

¹⁸⁵ İdrîs Sîweylî, **Rewtî İslamî le Başurî Kurdistan 1946-1991**, s.21.

siyasal İslam veya İslami hareket olgusu ise 1950li yıllardan sonra Irak Kürtleri arasında yer edinir. İslam âlemine benzer şekilde Kürtler arasında da İhvan etkisi ile İslami hareket yayılır.¹⁸⁶

Irak Kürt Bölgesi'nde daha önceden dini faaliyetler cami, tekke ve medrese kökenli din âlimleri tarafından yürütülmektedir. Kürtlerin yaşadığı bölgelerde medrese geleneği Birinci Dünya Savaşı'na kadar faal bir şekilde sürer. Fakat Birinci Dünya Savaşı'nın olumsuz etkileri, Osmanlı imparatorluğunun yıkılması, Kürt bölgesinde medreselerin zayıflatılmasına yönelik İngiliz siyaseti bağlamında modern eğitim kurumlarının açılması ve güçlendirilmesi, bu duruma paralel olarak medreselerin ekonomik gücünün ellerinden alınması, yeni neslin modern okullara yönlendirilmesi, medreselilerin memur olarak görevlendirilmesi¹⁸⁷ bu geleneğin zayıflamasına neden olur. Medreseler sadece din eğitiminin ve faaliyetlerinin yapıldığı eğitim kurumları değil aynı zamanda toplumsal ve siyasal fonksiyonlara da sahip olan kurumlar olarak dikkat çeker. Nitekim seküler veya İslamcı hareketlerin tarihsel arka planında bu medreselerde yetişmiş şahsiyetler bulunmaktadır. Bunlardan öne çıkanlardan olmak üzere Şeyh Ubeydullah Nehri, Şeyh Abdulkadir, Kadı Muhammed, Şeyh Mahmut Berzenci, Şeyh Abdüsselam Barzani gibi isimler sayılabilir.¹⁸⁸ Irak Kürt Bölgesi'nde bugün Berzenciler, Talabaniler ve Barzaniler böyle bir dini ve tarihi arka plandan beslenmektedirler. Bu ailelerin hepsi de siyasi partilerin ya kurucuları ya da yöneticileri konumunda yer almaktadırlar.

Toplumsal ve siyasi boyutlarıyla öne çıkan medrese geleneğinden gelen bazı mollaların, Cemaleddin Afgani etkisi ile İslamcı siyasal fikirler edindikleri görülür. Bunlardan birinin, belki de ilkinin Mela Koyi (d.1876-ö.1943) olduğu ifade edilir. Konuyla ilgili Siweyli, Mela Koyi'nin¹⁸⁹ Afgani'nin fikirleri ile tanışmasından söz eder. Kendisinin yazdığı kitaplarda ve verdiği derslerde Afgani etkisi görülür. Etkilendiği fikirlerden olmak üzere Mela Koyi; Kuran ve sünnete dönüş, İslam dünyasının geri kalmasına neden olan sorunların giderilmesi için çalışma, Müslümanların birlik ve beraberliğini öne çıkarıp farklı mezheplerden ve coğrafyalardan kaynaklı ihtilafları

---

¹⁸⁶ Muhammed Seyyid Nuri el Baziyani, **el- Hereketu'l-İslamiyyetu fi Kurdistani'l-İrak**, s.89.

¹⁸⁷ a.g.e., s.52-53.

¹⁸⁸ Umer Ebdulezîz, **Xebatî Kurd u Rehendî İslamî**, s.17-29.

¹⁸⁹ Mela Koyi, 1876 bugünkü Irak Kürt Bölgesi'nde dünyaya gelir. Çeşitli medreselerde eğitimini tamamlayarak ilkin mela sonra 1912 yılında Koy kazasına müftü olur. Aynı zamanda 1915 yılında Musul vilayeti meclisinin de üyesi olarak seçilir. Kendisi 1925 yılında Irak devletinin kurucu heyetinin de üyesidir. Tefsir başta olmak üzere İslami ilimlerle ilgili eserler kaleme almıştır. 1943 yılında vefat etmiştir.

giderme ve sömürgeciliğe karşı Müslümanlarla birlikte hareket etmenin gerekliliğini vurgulama gibi fikirlere sahip olmuştur.¹⁹⁰

İlk dönem seküler veya dini Kürt hareketlere liderlik eden birçok kişi Kürt medreselerinde yetişmiş ve Kürt toplumunda temerküz etmiş mela/molla, seyda, şeyh gibi sıfatlarla nitelenen şahsiyetlerdir. Öyle ki sol seküler hareket ve partilerin başında bulunanlar dahi ya bir şeyh ailesinden gelmekte veya mela lakabını kullanma gereğini duymaktadır. Mela/molla Mustafa Barzani mela olmamasına rağmen bu lakabı kullanmıştır.

Irak Kürt Bölgesi'nde medreselerin yoğunlaştığı bölge Süleymaniye vilayetine bağlı Halepçe bölgesidir. Bu bölge Osmanlı dönemi ve sonrasında medreselerin zayıflamasına rağmen yoğunluk bakımından aktivitesini devam ettirir. Nitekim Irak Kürt Bölgesi'nde faaliyet gösteren İslamcı hareket, örgüt ve partilerin neredeyse hepsi bu bölgeden çıkmıştır, denilebilir. Silahlı İslamcı gruplardan ılımlı İslamcı gruplara, geleneksel âlimlerden Selefilere kadar Halepçe, İslam ve İslamcılık açısından ön plana çıkan bir bölge olarak dikkat çekmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem Kürtler arasında sol seküler fraksiyonların güçlenmeye başladığı,¹⁹¹ geleneksel dindar önderlerin yerini seküler Kürt ulusalcısı elitlerin aldığı, Kürt entelektüel ve gençlerinin bu hareketler çerçevesinde örgütlendiği, Kürt devleti kurma veya Kürtler ile ilgili temel hak ve özgürlükler noktasında alternatifler arama çabalarının sol hareketler içinde kümelenildiği bir dönemdir. Milliyetçi Kürt hareketlerine liderlik eden geleneksel dini liderler, sol seküler kimliği ön plana çıkaran liderlere evrilir. KDP'nin kurucusu Molla Mustafa Barzani, KDP'yi sol sosyalist bir parti olarak kurmamasına ve tasarlamamasına, kendisi sol Marksist fikre veya fikri zemine sahip olmamasına rağmen dönemin yerel ve küresel gelişmelerinin etkisiyle pragmatist bir tutum takınarak Marksist bir hareket olduklarını belirten bir maddeyi parti tüzüklerine yazdırır.¹⁹² Süreç sol örgütlenmelerin lehine olmak üzere ilerlemekte ve yerel örgütlenmeler ve liderler bu akım üzerinden kendilerini tanımlamaktadır. Öte yandan, geleneksel dini anlayış ve pratik de yükselen sol trend karşısında gerilemekte ve alternatif argümanlar geliştirme konusunda zayıf kalmaktadır.

¹⁹⁰ İdrîs Sîweylî, **Rewtî İslam le Başurî Kurdistan 1946-1991**, s.20-21.

¹⁹¹ Ahmed Hamed Emin, **Rewtî Çep le Başurî Kurdistan** Komeley Rencederanî Kurdistan Wek Nimûne, Hewlêr: Çapxaney Rojhilat, 2016, s.24.

¹⁹² Salah El-Horasan, **Et-Teyyarutu's-Siyasiyeti fi Kurdistanî'l-İrak** Kiraetun Fi Milefatî'l-Herekati Ve'l-Ehzabi'l-Kurdiyyeti Fi'l-İrak 1946-2001, Tebetu'l-Ula, Beyrut Lübnan: Müessesetu'l-Belağ, 2001, s.58.

Irak kürtleri arasında Irak merkezli yayılan sol seküler örgütlenmelere karşılık yine Irak merkezli olmak üzere İslamcı hareketler 1950li yıllardan sonra belirmeye başlar. Irak Kürt Bölgesi'nde faaliyet göstermeye başlayan İhvan-ı Müslimin, İslamcı fikriyatın İslamcı harekete evrilmesinde başat rol oynar. İhvan hareketi 1950li yıllarda ilkin Halepçe üzerinden Kürt seydalarla irtibata geçer.¹⁹³ Dönem itibariyle geleneksel Kürt âlimleri sol ve seküler modern argümanlara karşı alternatifler geliştirememektedir. Bu durum bir yandan dönemin ruhuna uygun dini teorik ve pratik yetersizlikleriyle izah edilebilirken, diğer yandan toplumsal değişim ve dönüşüme paralel geleneksel dini toplumsal güçlerinin yeni yetişen üniversiteliler nezdinde kabul görmemesi veya zayıflaması hatta yeni neslin gözünde hor görülmesi ile açıklanabilir. İhvan hareketi tam da burada geleneksel Kürt seydalarının içine düştüğü negatif koşulların değiştirilmesine ve alternatif, modern, İslami argümanlar edinmelerine yönelik bir çözüm önerisi sunar. Dini temelli modern argümanlar, toplumsal ve siyasi ekonomik talep ve öneriler, Kürt medreselerinin ve seydalarının zaten sahip oldukları bilgilerini yeni neslin diliyle anlatabilecekleri bir zemine ve dile kavuşmalarına imkân verir. Seydalar açısından İhvan, yeni nesle dinin anlatılmasının önündeki engellerin kaldırılmasının aracı olurken, İhvan açısından ise Kürt mollalarla geliştirilen ilişkiler ve kurulan bağlar, Kürt bölgelerinde örgütlenme zemini sağlar. İhvan örgütlenmesinde irtibata geçilen önemli kişilerden biri ve sonradan en önemli kişi olarak ön plana çıkan Şeyh Osman'dır.¹⁹⁴

Şeyh Osman, İhvan hareketinin temsilciliğini Kürt bölgelerinde üstlenir.¹⁹⁵ Şeyh Osman, bir yandan geleneksel Kürt medreselerinin formasyonuna sahip olmanın avantajını kullanır. Bu durum zaten tanınmış olan molla bir ailenin ferdi olarak kendisinin yerel zeminde kabul görmesini sağlar. Öte yandan ise İhvan ile gelen modern argümanlar ise kendisini, İslamcı fikir ve örgütlenmenin bölgedeki taşıyıcısı konumuna sürükler. Daha sonra İhvan-ı Müslimin'den ayrılmasından sonra da Şeyh Osman İslami örgütlenmeyi sürdürür. Kendisi hayatta iken büyük oranda homojen bir görünüm arz eden İslamcı örgütlenme vefatından sonra çeşitlenir ve farklılaşır.¹⁹⁶ Daha önce Kürt medreselerinde fikri düzeyde başlayan İslamcılık, İhvan hareketi ile birleştikten sonra ameli bir zemine taşınır. Burada geleneksel dini zemini mollalar aracılığı ile yanına alan modern İslamcı akımların Kürtlerin yaşadığı bölgelerde örgütlü olmayı başarabildikleri söylenebilir.

¹⁹³ Muhammed Seyyid Nuri el Baziyani, **el- Hareketu'l-İslamiyyet fi Kurdistani'l-İrak**, s.76.

¹⁹⁴ a.g.e., s.89-93.

¹⁹⁵ a.g.e., s.91.

¹⁹⁶ a.g.e., s.215-218.

Cezayir antlaşmasından sonra ulusalcı Kürt siyasi hareketlerinde bölünmeler olur. Dönem itibariyle Irak Kürt bölgesine has olmak üzere Irak'tan ve İhvan-ı Müslim'den bağımsız bir yapılanma olarak Kürt İslamcı hareket Irak Kürt Bölgesi'nde yoktur. İhvan çatısı altında bulunan Kürt İslamcılar, faaliyetlerine inişli çıkışlı da olsa devam etmektedir. Fakat Kürt İslamcılarının 1975 yılından sonra İhvan ile yaşadıkları sorunları da gün yüzüne çıkar. Cezayir antlaşmasından sonra 1978 yılında Şeyh Osman liderliğinde İslami hareket çatısı altında gizli bir şekilde örgütlenmeye gidilir. Dönemin siyasal atmosferi bunda rol oynar. İlk resmi örgütlenme ise 1987 yılında gerçekleştirilir. Resmi örgütlenmeye gidildikten sonra daha önce kurulan *İslami Rabıta Hareketi* de *İslami Hareket*'e katılır. İslami hareket bu dönemde Şeyh Osman liderliğinde Saddam rejimine karşı cihat ilan eder.

Birinci körfez Savaşı'ndan sonra Kürt bölgesinin Irak'tan bağımsız sayılabilecek bir zemine oturmasıyla daha önce gizli bir şekilde hareket eden Kürt İhvanı da gün yüzüne çıkar. Kuruluşunu 1994 yılında ilan eden Kürt İhvan'ı¹⁹⁷ İttihad-ı İslam ismini alır. Böylece Kürt bölgesi, daha önce İhvan'dan ayrışan Şeyh Osman ve Kürt İhvan'ı olarak nitelenen *İttihad-ı İslam* ile somut İslamcı örgütlenmelere tanıklık eder. İki hareketin de siyasal parti olarak örgütlendiklerini belirtmek gerekir. Sonrasında Şeyh Osman'ın 1999 yılında vefat etmesi ile birlikte İslami Hareket bölünür. Karizmatik ve ilmi kişiliği hareketi bir arada tutan Şeyh Osman'ın vefatı hareketin içinden ılımlı gruplardan, radikal silahlı ve selefi gruplara kadar birçok grubun çıkmasına neden olur. Bunların içinden ise en güçlü grup olarak çıkan ve sonradan siyasi parti olarak faaliyetlerine devam eden Ali Bapir liderliğinde kurulan *Cemaat-i İslami*'dir.

İslamcı hareketlerin gelişiminde birkaç evreden söz edilir. İlk evre 1950li yıllar ile birlikte Irak Kürtlerinin yaşadığı bölgelerde faaliyetlerini yürüten ve sonraki yıllarda da Kürt İslamcılarının oluşumunda ve çeşitlenmesinde etkili olan İhvan hareketidir. İkinci evre olarak 1979 yılında gerçekleşen İran İslam devrimi olarak gösterilmektedir.¹⁹⁸ İran'da yaşanan devrim coğrafik ve kültürel yakınlığın kurulabildiği Kürt İslamcılar üzerinde etkili olur. Bu paralelde İran'da gerçekleşen devrim, Kürt İslamcılar nezdinde kendi adlarına da bir kazanım olarak görülür. Devrimin hemen ardından Irak'ın İran'a saldırması ile birlikte İran devrimine olan inanç ve güven artar. Bu yüzden sol ve seküler olarak görülen Baas rejimi karşısında İslami olarak görülen İran'ın yanında yer alınır. Şeyh Osman bu dönemde Irak'a karşı cihat ilan eder. İran ile girilen ilişkilerin

¹⁹⁷ Hareketin Kürt İhvan'ı olarak nitelendirilmesi hakkında bkz. Macîd Xelîl, **Mekrî İslamiyekanî Kurdistan**, s.16-17.

¹⁹⁸ Muhammed Seyyid Nuri el Baziyani, **el-Heraketu'l-İslamiyyetu fi Kurdistani'l-İrak**, s.101..

sonucunda Kürt İslamcılar açısından İran devrimin iki boyutundan söz edilebilir. Bunlardan ilki devrim, laik despotik bir yönetim olan şah rejimin devrilmesi ile neticelenmiştir. Bu paralelde Baas rejiminin de devrilebileceği umudu doğmuştur. İkinci olarak da Saddam rejimi altında yaşayan Kürtlerin de bağımsızlık elde etme umudu doğmuştur. İslamcı hareketin etnik ve dini gerekçeleri İran devriminin yanında yer almalarında etkili olur. Kürt İslamcılar açısından olumsuz bir durum ise İran devriminin Şii karakteridir. Nitekim sonraki dönemlerde Şii karakterin belirginleşmesi ile birlikte kendileri Sünni olan İslami hareket ile İran arasında ilişkilerin seyrinde olumsuzluklar yaşanır. İran devrimi etkisiyle gelişen İslamcı hareketlerin bu etkiden kaynaklı olarak seküler Kürt partiler tarafından kökü dışarıda olmakla suçlanmaları da söz konusu olmuştur.

Üçüncü evre olarak Afgan cihadı ise dünyanın çeşitli yerlerinde faaliyet yürüten İslamcı hareketler üzerinde etkili olduğu gibi Iraklı Kürt İslamcılar üzerinde de etkili olur. Silahlı Kürt İslamcı hareketler Afgan cihadına bilfiil destek verirler. Bu dönemde Irak Kürt Bölgesi'nden savaşmak için Afganistan'a gidenler olduğu gibi dini eğitim almak için gidenler de olur. Aynı zamanda Afgan cihadı İslamcı Kürtler içinde selefi eğilimlerin ortaya çıkmasında da etkili olur. Afganistan savaşı bittikten sonra Irak Kürt Bölgesi'ne dönen İslamcılar selefi eğilimlere paralel Kürt İslamcılar arasında radikal silahlı grupların güçlenmesinde etkili olur. Savaş deneyimi kazanan birey ve gruplar savaşı Irak Kürt Bölgesi'ne de taşırlar.

Yine bu dönemde Kürt İslamcılarının radikalleşmesinde, silahlı gruplara evrilmesinde ve doğrudan sefileşmesinde etkili olup Mısır'dan gelen cemaatten söz edilir.¹⁹⁹ Bu cemaat İran devriminin etkisiyle Mısır'dan gelerek Kürtlerin yaşadığı bölgelere yerleşir. Bunlar bölgede evler tutar ve tuttıkları bu evlerde kendi cumalarını kılmaya başlarlar. Aynı zamanda imamların arkasında namaz kılmazlar. Bölgenin jeopolitik ve jeostratejik yapısı gereği, burada kolaylıkla silah elde edilebilmesi bu grubun buralara yerleşmesinde etkili olur. Öte yandan Kürt İslamcı hareketler bu grupların aracılığıyla selefi cihadi fikirlerle doğrudan tanışmış olurlar. Buradaki genel çıkarımlardan, gizli bir şekilde hareket ettiği dönemde de sonradan resmi olarak kuruluşunu ilan ettiği 1994 yılından sonra da olmak üzere Kürt İhvan-ı şeklinde tanımlanabilecek *İttihad-ı İslam* istisna tutulabilir. İttihad-ı İslam, İhvan geleneğine bağlı olarak Irak İhvan'ı ile birlikte olduğu dönemde de Irak Kürt Bölgesi'nde bağımsız olarak ortaya çıktığı dönemde de şiddet içeren eylemlerin karşısında durmuş ve hiçbir

---

¹⁹⁹ Muhammed Seyyid Nuri el Baziyani, **el- Hereketu'l-İslamiyyetu fi Kurdistani'l-İrak**, s.102.

şekilde gerek Saddam'a karşı gerekse de içerdeki sol seküler partilere karşı silahlı mücadele içine girmemiştir.

Dördüncü evre olarak Amerika'nın 2003 yılında Irak'ı işgal ettiği dönem gösterilebilir. Bu dönemdeki İslamcı yapılanmalar ikiye ayrılabilir. Bunlardan ilki daha önce İslami hareket içinde yer alıp sonradan onlardan ayrılan ve el Kaide'ye biat eden gruplardır. Bu gruplar ABD'ye karşı savaşır. Bunların birçoğu yerel kimliklerinden uzaklaşarak Irak içinde diğer cihadi ve selefi gruplar içinde kaybolur. İkincisi ise iki kategoride değerlendirilebilir. Birincisi daha önce silahlı gruplar iken ABD işgali ile birlikte silahları bırakan ve siyasal partiler olarak yollarına devam eden *Cemaat-i İslami* ve *İslami Hareket*'tir. İkincisi ise zaten hiçbir şekilde silah kullanmamış olan *İttihad-ı İslam*'dir.

İslamcı hareketlerin ortaya çıkması ve şekillenmesi bağlamında Irak Kürt Bölgesi'nden sol kimliği ile tanınan ve daha önce sol sosyalist hareketler içinde yer alan Bextiyarî Şemeyî şunları ifade etmektedir. Ona göre, Irak Kürtleri bağlamında İslamcı fikriyat ve hareketin gelişmesinin nedenleri olarak; a)İslami Osmanlı hilafetinin yıkılışı, b)Arap nasyonalizminin yenilgisi bağlamında Nasırizm ve Baasizm, c)şahlık rejiminin devrilmesi ve akabinde İslamcı bir iktidarın kurulması, d)kapitalizm ve sosyalizm ideolojisine sahip devletlerin çekişmeleri ve mücadeleleri, e)Sovyetlerin Afganistan işgali, f)Sovyetlerin yıkılışı, g)sosyalist sistemin başarısızlığı, h)sekiz yıl süren İran Irak savaşı, j)Irak devleti yıkıldıktan sonra gelişen demokrasi ve özgürlük ortamının İslami hareketlerin bu ortamdan beslenerek hem Irak'ta hem de Irak Kürt Bölgesi'nde güçlenmesi, k)KDP ile KYB arasındaki silahlı çatışmaların İslamcılarının güçlenmesi ile sonuçlanması²⁰⁰ başlıca nedenler olarak gösterilmektedir.

3. BİR ANLAM DÜNYASI OLARAK ULUSALCILIĞA DAİR

Ulus kelimesi Avrupa'da, önceleri aileden büyük, kabileden küçük insan grupları anlamında kullanılmıştır.²⁰¹ Önceleri ortak kültürel paylaşımlara sahip olan gruplar ve aynı toprağı paylaşan hemşeriler için kullanılırken, modern dönemle birlikte anlam içeriği genişleyerek siyasi çağrışımlar edinir.²⁰² Hobsbawm'a göre ulus etimolojik anlam itibariyle köken veya soy anlamını içinde barındırmaktadır. Burada kendisinin dikkat çektiği şey ise kelimenin soy veya köken anlamını taşımasıyla birlikte

²⁰⁰ Bextiyarî Şemeyî, *Riwangekan Derbarey İslamî Siyasî Kurdî*, s.6.

²⁰¹ Elie Kedourie, *Avrupa'da Milliyetçilik*, çev. M.Haluk Demirtaş, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1971, s.5-6.

²⁰² Craig Calhoun, *Milliyetçilik*, s.13.

herhangi bir devletin kurucu unsurları şeklinde anlaşılamayabileceğidir. Ulus tarihsel süreç içinde yabancılar, eyalet, etnisite ve bugünkü anlamını kazanacak şekilde bir gelişim sergiler. Yine ona göre ulus kavramı modern ve siyasal anlamıyla “*genç bir kavramdır.*”²⁰³ Bununla birlikte anlam genişlemesine ve muhteva değişimine uğrayan ulus, modern dönemler birlikte toplumsal ve siyasal tezahürleriyle merkezi bir konum almıştır.

Modern bir olgu olarak ulusalcılık, içinden doğduğu Avrupa toplumlarını ve sonrasında Avrupa dışında kalan diğer toplumları etkilemiştir. Ulusalcılık, çeşitli tarihsel süreçlerden geçerek şekillenir. Carlton J. H. Hayes’e göre bu süreç şöyle ilerler; a)evrensel entelektüel zihinden vazgeçip bunun yerine yerel kültürü koyan entelektüeller ve bunun sonucunda ortaya çıkan ulus kültürün ve yerli edebiyatın güçlenmesine paralel Latincenin zayıflaması b)feodal örgütlenme ve Roma döneminden kalma şehir devletlerinin yerini krallık ile yönetilen ulus devletlerin alması c)yerel ekonomik birimlerin ulusal ekonomiye dönüşmesi sonucunda tarımın, sanayinin ve ticaretin ulusal zeminde düzenlenmesi ve son olarak da dini tekel olarak var olan Katolik kilisesinin yerini ulusal kiliselerin alması.²⁰⁴

Rönesans ve reform hareketleri ulus bilincinin oluşmasında ulus öncesi erken döneme ait tarihi faktörler olarak ön plana çıkar. Bunlardan mülhemle Fransız devriminin, ulusçuluğun tarihi bir aşaması olarak tezahür ettiği söylenebilir. Bu anlamda Fransız devrimi, ulus fikrinin hem İngiltere’ye hem de Batı Avrupa’ya taşınmasında rol oynar.²⁰⁵ Fransız devrimi siyasal bir otorite olarak “*millet meclisi*” olgusunun ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Buna göre millet artık sadece soylulardan, din adamlarından, sınıflardan ve gruplardan oluşmayacaktı. Milleti oluşturan unsurlar bireylerin tümü olarak kabul edilmişti. Millet meclisi de oy kullanma hakkına sahip olan bu bireylerden oluşmuştu. Söz konusu meclis siyasal meşruiyetin kaynağını millet olarak kabul ederek günümüze kadar ulus devletlerin varoluşsal gerekçelerinin meşru zeminini de şu sözle tescil etmiştir: “Tüm hâkimiyet ilkesi esas olarak millettir, hiçbir kurum ya da kişi doğrudan millettten alınmamış bir yetkiyi kullanamaz.”²⁰⁶ Ayrıca Fransız devrimi ile birlikte eğitim belli bir sınıfın tekelinden çıkarılarak millileştirilmiştir. Artık Fransız ulusuna mensup olan herkes bundan faydalanabilecekti. Eğitimin muhtevası da ulusalcı bir muhtevaya kavuşturulacaktı. Teorik boyutlarıyla

²⁰³ E. J. Hobsbawm, **Milletler ve Milliyetçilik** Program, Mit, Gerçeklik, çev. Osman Akınhay, 4.Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2010, s.30-33.

²⁰⁴ Carlton J.H. Hayes, **Milliyetçilik**, s.45.

²⁰⁵ a.g.e., s.59.

²⁰⁶ a.g.e., s.67.

eğitimin herkesi kapsayacak şekilde yayılması hedeflenirken bu gerçekleşmedi. Fakat var edilen Fransız ulusu askeri yükümlülükle sorumlu tutulmuştu ve bu büyük oranda gerçekleşti.²⁰⁷ Fransız devrimi ulusa dair tartışmalı ve teorik söylemlerin somut tezahürü olarak okunabilir. Bu anlamda eğitim, askerlik, din, kültür ve siyasetin ulus bilinci ve ulus kimliği paralelinde tektipleştirilmeye çalışıldığı ifade edilebilir.

Fransız devrimi sonrası, ulusçuluğun tarihi seyrinde bir diğer ayırt edici unsur olarak görülebilecek sanayi devrimi, ulus bilincinin toplumsal zeminini güçlendirmede rol oynayan etmenlerden biri olarak kabul edilir.²⁰⁸ Sanayi devrimiyle başlatılabilecek modern zaman²⁰⁹ yeni bir toplumsal ve siyasal organizasyonun tezahürü olarak okunabilir. Sanayi devrimi bir yandan kitlesel göçlerin ve yer değiştirmelerin sebebi olurken, milliyetçilik ise kitlesel hareketlenmelerin ve yer değiştirmelerin ideolojik alt yapısını sağlar. Daha önce dinin organize ettiği sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik hayatın yerine sanayi devrimin hızlandırmasıyla birlikte ulus, toplumsal ve siyasal zeminde meşru güç olarak yer edinir.²¹⁰ Toplumsal ve siyasal çalkantılardan geçen Avrupa, milli bilinç ve milli devletlerle yıkılan düzenin inşası sürecine girer. Bu anlamda ulus bilinci ve ulus devlet olgusu Avrupa açısından bakıldığında yaşanan sorunlara çözüm geliştirmeye yönelik toplumsal ve siyasal ihtiyaçlardan ortaya çıkmıştır denilebilir. Antony D. Smith; “Milliyetçilik 19.yüzyılın başlarında Avrupa’da icat olunmuş bir doktrindir.”²¹¹ diyerek kavramın tarihsel zeminine dikkat çeker. Sanayi devrimi sonucunda ortaya çıkmış sanayi toplumu da yine Avrupalı bir olgu olarak ulusçuluk ideolojisine hammadde taşımıştır. Bu anlamda ulusçuluk sanayi toplumunun sonucu olarak okunabilir.²¹² Belki de ulusalcılık “sanayi toplumunda ve sanayileşmiş bir toplumda kültürün yeni rolüdür.”²¹³

Ernest Gellner’e göre; ulusalcılık “*türdeşliğe duyulan nesnel ihtiyacın*” yansımasıdır. Modern dönemle birlikte sanayileşme, eğitim öğretim faaliyetleri, eğitimin tabana yayılması, nüfusun sınırlı ve sınırlandırılmış mekânlardan şehirlere taşınması ve burada oluşan hareketlilik ulusalcılığın ihtiyaç duyduğu türdeşliğin ortaya

---

²⁰⁷ Carlton J.H. Hayes, **Milliyetçilik**, s.69-70.

²⁰⁸ a.g.e., s.100.

²⁰⁹ Anthony Giddens, **Modernite ve Bireysel Kimlik** Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum, çev. Ümit Tatlıcan 1.Baskı, İstanbul: Say Yayınları, 2010, s.29.

²¹⁰ Ernest Gellner, **Uluslar ve Ulusçuluk**, çev. Büşra Ersanlı Behar, Günay Göksu Özdoğan, İstanbul: İnsan Yayınları, 1992, s.73-78

²¹¹ Anthony D. Smith, **Milli Kimlik**, s.117.

²¹² Ernest Gellner, **Uluslar ve Ulusçuluk**, s.81.

²¹³ Ernest Gellner, **Milliyetçiliğe Bakmak**, çev. Simten Coşar, Saltuk Özertürk ve Nalan Soyarık, 4. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s.93.

çıkmasında etkili olur.²¹⁴ Ona göre ulusalcılık vatanperverliğin belli bir türü olarak okunabilir. Modern dünyada toplumsal şartların sonucunda yayılmış ve yaygın egemen güç olmuştur. Kültürel ve siyasal yekpareliği hedefleyen ulusal pratiğin sınırları içinde istenen şey, sert alt gruplaşmaların olmamasıdır. Halklar burada belli bir devinim içindedirler. Ulusal pratiğin merkezinde bireyin mensup olduğu alt gruplar bulunmaz, bunun yerine alt gruplar ulusal kültürün içinde siyasal sistemin üyesi kabul edilirler. Ulusalcılık denildiğinde türdeşlik, okuryazarlık ve anonimlik temel özellikler olarak belirir. Bu dönemin sanayi öncesi toplumlardan farklılaşan en bariz özelliği modern siyasal amaçlara bağlı olarak homojenleştirmeye gitmesi ve bunu gerçekleştirmeye çalışmasının zorunluluk ilkesine bağlı olmasıdır.²¹⁵

Ulusalcılık modern dönemin ruhunu taşıdığı da daha kadim dönemlerin sembollerini ve fikirlerini de yansıtır. Ulus öncesi dönemler taşıdıkları kültürel hammaddelerle ulus fikrini tahkim eder. Bunun için tarihsel miras kullanılır ve yeni şartlarla sentezlenerek kristalize edilir. Bu anlamda ulusun; “Everest tepesi gibi ulusçuluk çağının çok öncesinden bugüne hep var olduğu düşünülür.”²¹⁶ Ulusu var etmek adına kadim kök arayışı tarihten destek alır. Tarih, ulusların var olma savaşında bugünden düne doğru yeniden inşa edilecek bir zaman dilimi ve aynı zamanda bir mekândır. Keşif edilen kültürel semboller, mekânlar ve kahramanlar ulusun tarihsel kökenine dair malzemeler sunar. Tarihi malzemelerden derlenerek gün yüzüne çıkarılan tarihsel kahramanlar milli bilinç paralelinde yeniden üretilir. Tarihsel kahramanların söz konusu millete ait olup olmadıkları veya bu bilgeye sahip olunup olunmadığı da çok önemli değildir. Soylu bir tarihin soylu mitolojik kahramanları ulusun inşa edilmesinde kurucu unsurlar olarak bugüne taşınır.²¹⁷ Bugünün tarihi dünden kurgulanırken dün de başarılarla örülmüş bir tarih, azizlerle ve kahramanlarla dolu altın bir çağa dönüştürülür.²¹⁸ Fakat “milliyetçi kendini-anlamalar tarihsel yanılgılar içerseler bile, yaşanmış deneyimin veçheleri ve hareket temelleri olarak gayet gerçekçiler.”²¹⁹

Ernest Gellner ulus ideolojisinin sonradanlığı bağlamında “ulusçuluk ulusların bir ürünü değil, tam tersine ulusları meydana çıkaran ulusçuluğun kendisidir.”²²⁰ der. Ona göre uluslar, varlıklarını ulus ideolojisine borçludur ve ulusa dair fikriyat ulusun

---

²¹⁴ Ernest Gellner, **Uluslar ve Ulusçuluk**, s.89-90.

²¹⁵ a.g.e.,s.225.

²¹⁶ a.g.e., s.90-91.

²¹⁷ Anthony d. Smith, **Milli Kimlik**, s.198.

²¹⁸ a.g.e., s.248.

²¹⁹ Craig Calhoun, **Milliyetçilik**, s.48.

²²⁰ Ernest Gellner, **Uluslar ve Ulusçuluk**, s.105.

kendisinden önce gelir, sonra değil.²²¹ Benedict Anderson da ulusun “*hayal edilmiş bir siyasal topluluk*” olduğuna vurguda bulunur. Bu topluluk egemen ve sınırlı içkin yapısı ile “*hayal edilmiş bir cemaattir.*” Ona göre ulus; “hayal edilmiştir, çünkü en küçük ulusun üyeleri bile diğer üyeleri tanımayacak, onlarla tanışmayacak, çoğu hakkında hiçbir şey işitmeyecektir ama yine de her birinin zihninde toplamlarının hayali yaşamaya devam eder.”²²²

Millet oluşturma süreci ile birlikte farklı etnik yapıların tek bir ulus içinde eritilerek aristokrat bir soya bağlanması, farklı ve önemli etnik yapıların asimilasyona tabi tutulması, bürokratik devlet ile birlikte modern eğitim araçlarından faydalanarak egemen sınıfın ve egemen etnik kimliğin oluşturulması söz konusu olur.²²³ Uluslaştırma süreci ile birlikte ortak bir kültür, dil, coğrafi alan ve tarih üzerinden müşterek bir kimliğe sahip olan insan topluluğu var edilir.²²⁴ Burada söz konusu olan ulus oluşturma sürecinin genellikle etnisitesi o ülkeden farklı insanların kültürlerinin yok olma çabasını da içerdiği.²²⁵ Bu durumda ulusalcılık alt kültürlerin egemen olduğu bir toplumsal alanda üst kültürün zora dayalı formunu yansıtmaktadır.²²⁶ Böylece “ideoloji ve sembolizm olarak milliyetçilik önceden var olan yatay etnik kimliğe yeni bir milli siyasi kimlik aşılır.”²²⁷ Milliyetçilik tarihten günümüze gelen dini ve ailevi kültürün yerine geçer. Din ve aile milli kültür üzerinden olumlanır. Kültürün yeniden üretimi olarak milliyetçilik; içinde “*bir ideoloji, bir dil, mitoloji, sembolizm ve bilinç*” barındırır. Bu durumda da millet söz konusu senaryonun içine dâhil edilen bir kimlik tipidir.²²⁸ Milleti oluşturan farklı etnik unsurların tek bir ulusa evrilme süreci neticesi itibarıyla yeni ve tek bir kimliğin kabul ve onaylanma sürecidir.

Modern dönemle birlikte dünya genelinde milli kimliğin kolektif kimlikler arasında en yaygın kabule mazhar olduğu söylenebilir.²²⁹ Ulusalcılık farklı toplumsal ve siyasal kimlikler karşısında güçlü pozisyonunu korur. Her zaman ulus kimliğinin başarılı olacağı söylenemese de ulus kimliğinin genellikle diğer kolektif kimlikler karşısında

---

²²¹ Craig Calhoun, **Milliyetçilik**, s.31

²²² Benedict Anderson, **Hayali Cemaatler** Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması, çev. İskender Savaşır, 2.Baskı, İstanbul: Metis Yayınları, 1995, s.20

²²³ Craig Calhoun, **Milliyetçilik**, s.160-161.

²²⁴ William A. Haviland vd., **Kültürel Antropoloji**, s.597

²²⁵ a.g.e., s. 804.

²²⁶ Ernest Gellner, **Uluslar ve Ulusçuluk**, s.107.

²²⁷ Anthony d. Smith, **Milli Kimlik**, s.167.

²²⁸ a.g.e., s.147.

²²⁹ a.g.e., s.221.

galip geleceği söylenebilir.²³⁰ Bugünün dünyasında tablonun en bariz rengi olarak ulus, toplumsal ve siyasal bir gerçeklik olarak kendini göstermektedir.

Ulusalçılık/milliyetçilik farklı boyutlarıyla anlaşılmaya çalışılabilir. Birinci boyut olarak siyasal organizasyon olarak devletin kurulma ve sürekliliğine dair bir süreci içine alır. İkinci boyutuyla herhangi bir ulusa ait olma bilinci ve hissiyatına dairdir. Üçüncü boyutuyla ulusun dil ve sembolleri ile ilgilidir. Dördüncü boyutuyla ulusların ve ulusal iradenin amaçlanan hedeflere bağlanarak kurgulanmasıyla oluşturulan bir çözüm ve ideolojidir. Son olarak ulusal iradenin ulusal amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilmesine koşulmuş toplumsal ve siyasal hareketleri barındırır.

231

Anthony D. Smith'e göre, milli ideoloji bazı özelliklere sahiptir. Bunlar a) yeryüzünde farklı ulusların var olduğuna dair gerçeklik iddiası, böylece ötekilerin varoluşsal gerçekliğinden kendi gerçekliğine ulaşma çabası b) ulusal iradenin toplumsal ve siyasal iktidar gücünün kaynağını millettten alması ve bu anlamda milletin "*bütün öteki sadakat bağlarının üstündedir*" şeklinde kurgulanması c) özgürlüğün teminatı ve kendini gerçekleştirmenin yolunun bir milletle özdeşleşmekten geçmesidir.²³² Bu durumda modern ulus devletler içinden geçtikleri tarihsel sürecin sonunda toplumun ve bireyin koruyucusu durumuna gelir. Toplum ve birey, belli bir ulusa ve ulus devlete mensup olarak varlığını garanti altına almış olur.

Ulusalçılık, insanın seküler evreninde sorun olarak beliren ölümü aşmanın yolu olarak da düşünülebilir. Milli bilinci kuşanmış birey milli olanla özdeşleştiğinde sonlu olmayı hatırlatan ölümden kurtularak sonsuzluğa ulaşır. Böylece milli birey unutulmaktan kurtulur. "*Tarihi ve kaderi olan güçlü bir topluluğa ait*" olarak "*süper aile*"ye katılmış olur.²³³ Ulusal kimliğe aidiyet manevi bir karaktere sahiptir. İnsanların duygularına hitap etmesi boyutuyla ulusal kimliği benimsemiş bireyleri etkiler. Belli bir ulusa aidiyet geliştiren kişi, ulusun içinde ölümsüzlük arzusuna ulaşır. Kişi, kadim tarihte bulunan atalarıyla bağ kurar. Gelecekteki neslin hayatıyla da aynılaşır. Ulusalçılık dini hislere benzer duygusal zeminlerin oluşmasını sağlar.²³⁴

Craig Calhoun, ulusalçılığın ortaya çıkmasına dair açıklamaları şöyle özetler: Ulusalçılık; varlığını korumaya devam eden çeşitli etnik unsurların, sanayi devrimi

²³⁰ Ernest Gellner, **Uluslar ve Ulusçuluk**, s.91.

²³¹ Anthony d. Smith, **Milli Kimlik**, s.118-119.

²³² a.g.e., s.120.

²³³ a.g.e., s.247.

²³⁴ Carlton J.H. Hayes, **Milliyetçilik: Bir Din**, s.21-31.

sonrası gerçekleşen toplumsal ve siyasal değişimlerin, tüm toplumu kuşatacak tarzda oluşturulan ekonomik faaliyetlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan ekonomik eşitsizlikten beslenen ayrılıkçı yapıların, ortaya çıkan yeni iktidar gücünü ellerinde bulunduran elitlerin eski elitlerden ve aynı ulusal aidiyet içinde bulunmayan ötekilere yönelik farklı statülere sahip olma iddialarının ve hırslarının, kapitalizmin meşrulaştırılmasında ideolojik destek ihtiyacına bağlı olarak hizmete koşulmasının, modern devletin merkezileşme eğilimlerine paralel olarak ortaya çıkan ulusal birliği sağlamasının bir sonucudur.²³⁵

Ulus kimliği, etnisite ve soy bağları ile çakışabilir. Bir toplumsal dayanışma biçimi olarak ulus, etnisiteyi ve soy bağını da kuşatan bir görünüm arz etmesine rağmen farklı etnik grupların, mevcut toplumsal dayanışma örüntüsüne itiraz olarak belirmesine de neden olabilir. Bu anlamda ulusal birlik, hatırlatıcılar vazifesini görerek ötekisi olan farklı etnik grupların kendinin, kendi etnik kimliğinin farkına varmasıyla da neticelenebilir. Ulusal kimliğin tekleştirici özelliği bir yandan dayanışmanın ve birliğin kendisine evrilirken öte yandan ayrıştırmanın ve çatışmanın nedeni de olabilmektedir. Bu durum “geniş bir “ulusal” dayanışmanın ortaya çıkmasına ciddi bir engel oluşturur.”²³⁶ Toplumsal birliktelik ve dayanışma her zaman ulusal kimliğin zorunlu sonucu olarak ortaya çıkmayabilir.²³⁷

Ulusalçılık; kökenlerini tarihten alsa da daha çok modern bir olgu olarak karşımıza çıkar, Avrupa'nın tarihsel süreci ile ilgilidir; ama orayla sınırlı kalmamıştır, Rönesans ve reform hareketleriyle nüvelenmiş sonrasında ise Fransız devrimi ve sanayi devrimi ile somut toplumsal ve siyasal tezahürler olarak belirmiştir, homojenleştiricidir; birey, toplum, ekonomi, eğitim, askerlik vb. toplumsal yapı ve kurumların yekpareliğini hedefler, bireyin ve toplumun dini ve sınıfsal aidiyet eksenine alternatif olarak aidiyetlerin merkezine yerleşir, simge ve semboller ile örülse de bir gerçeklik olarak etkisini sürdürür ve ötekisiyle var olur.

Ulus kimliğinin inşa edilmesi sürecinde ortaya çıkan bazı temel özelliklere ulaşılabilir. Bu özelliklerin Kürt ulusunun inşa edilmesi sürecinde görülebilmesi mümkündür. Bunlardan olmak üzere kadim bir kök arayışı, ötekisini dün ve bugünde keşfedip onun üzerinden ulus kimliği oluşturma süreci, mitolojilerden derlenmiş simge ve sembollerle ulusal aidiyetler oluşturma çabası ve Kürt ulus kimliğinin diğer sınıfsal, toplumsal ve dini aidiyetlerin merkezine yerleştirilmesi gibi özellikler sayılabilir.

---

²³⁵ Craig Calhoun, **Milliyetçilik**, s.28-29

²³⁶ a.g.e., s.42.

²³⁷ a.g.e., s.45.

3.1. Kürt Ulus Kimliğinin İnşa Edilme Sürecinde Etnik Kimlik ve Aşiret Olgusu Bağlamında Kürtler

Etnik grupların tanımlanmasında; ortak ata kültürü, bu ataya uzanan gerçek veya mitolojik köken arayışları veya kabulleri,²³⁸ benzer tarihsel gelenekler bağlamında yaşanan tecrübeler ön plana çıkar. Etnik kelimesi bir yandan ulus anlamını içinde barındıran “*ethnikos*” diğer yandan gelenek anlamında kullanılan “*ethnos*” kelimesinin anlam içeriğine sahiptir. Ortak kültürel paylaşımların, kabullerin, görüşlerin dışavurumu etnik kimliğe veya gruba dair bilgiler verir.²³⁹ “Etnik kimlik, farklı niyetler, anlam inşaları ve çelişkiler içeren toplumsal süreçler içinde yaratılır, yaşatılır ve yerleştirilir.”²⁴⁰ Kültürel varoluşların toplumsal tezahürleri etnik kimliğe tarihsel süreçler içinde rengini vererek onu yeniden inşa eder.

Etnisite genel anlamda modern bir olgu olarak ortaya çıkan ulusların tarihsel kökenlerine ulaşılabilmenin ilk aşaması olarak görülür. Fakat modern pratiğin ve algının inşa ettiği ulusun tek bir etnik kökene sahip olduğu iddiası tartışmalıdır. Etnik kökenin tartışmalı durumuna paralel ulus kavramı daha karmaşık bir seyir kazanır. Ortak kimliğin tarihsel örgütleniş formu olarak etnisite farklı kolektif örgütlenme biçimlerinden biri olarak düşünülebilir. Modern kolektif örgütlenme biçimi olarak ulus kimliği etnik kimlikle işin özü itibarıyla iç içe geçer.²⁴¹ Ulus kimliği köken olarak etnik kimliği ve grupları barındırsa da süreç onun farklı etnik unsurların bir araya gelmesiyle veya getirilmesiyle devam eder. Toplumsal ve kültürel etkileşim, coğrafi ve siyasi yakınlık, tarihsel birliktelik etnisitenin tanımlanmasında karşımıza çıkan olgulardır. Farklı tanım ve yaklaşımlar da parantez içine alınarak ifade etmek gerekirse; etnisite soy birlikteliği olarak öne çıkan akrabalık ile ulus formatı arasında bir yerdedir.²⁴²

Etnik grup kendi içinde akraba ve soy ilişkilerine dayalı karışımdan ortaya çıkan kavramsal zeminlerde örgütlenir. Kendi içinde karmaşık ve izafi bir zemine sahip olmasının yanı sıra etnik grup, toplumsal ve siyasal ötekiler nezdinde belli bir homojenliğe sahip olarak görülür.²⁴³ Etnik grup ve kimlik, ötekisi olan etnik kimlik ve gruplarla ortaya çıkar. Craig Calhoun dediği gibi: “Etnik kimlik yalnızca grup içinden doğmaz, bir çoğul etnik kimlikler dünyasında ürer. Birleştirici olduğu kadar bölücüdür;

²³⁸ Anthony D. Smith, **Milli Kimlik**, s.40-41.

²³⁹ William A. Haviland v.d., **Kültürel Antropoloji**, çev. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu, 1.Baskı, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2008, s.107.

²⁴⁰ Craig Calhoun, **Milliyetçilik**, s.51.

²⁴¹ a.g.e., s.52

²⁴² a.g.e., s.56.

²⁴³ a.g.e., s.57.

grup, sınırlarını iç benzerlikler kadar dış farklılıklara da borçludur. Bu bakımdan, etnik kimlikler ulusal kimliklere benzer; ikisi de hiçbir zaman yalnız başına var olmaz.”²⁴⁴

Etnisite azınlık olgusu ile karşılıklı ilişki içinde değerlendirilebilir. Denilebilir ki tanımlansa da tanımlanmasa da azınlık olgusu etnik kimliğin oluşmasında, şekillenmesinde uyaran rolüne sahiptir. “Azınlık statüsü, etniklik bilincini bir kimlik arama süreci olarak uyarmaktadır.”²⁴⁵ Etnik kimlik, etnik grup ve etnik bilinç; "Dil, din ve kültürel farklılaşmaların bir yansıması"²⁴⁶ olarak tezahür eder. Etnik öteki, karşısında konumlandığı diğer etnik kimliğin inşa edilmesinde istem dışı da olsa da rol oynar. Etnik kimliği bir yandan azınlık olgusu, diğer yandan baskın etnik ve milli kimlik besler.

Kürtler bir yandan buldukları bölgelerde azınlık konumundadırlar. Bir yandan ise etnik kimliğin bir üst aşaması olarak nitelendirilebilecek ulus kimliğine evrilme süreci içindeler. Ötekisi ile var olan, ötekisinden güç alan etnik Kürt kimliği kendi olabilmenin ya da kendini yeniden var etmenin imkânlarını aramaktadır. Bunun için; sınırları belli kutsal bir coğrafya belirlenmeye çalışılmakta, ortak ataya veya kadim kökene ulaşabilmek için tarih işe koşulmakta,²⁴⁷ Kürtlerin mazlum fakat onlarla aynı tarihi ve coğrafyayı paylaşan ulusların zalim olduğu bir dikotomik senaryo üretilmekte, kadim düşmanlar kategorisinde etnik veya ulusal ötekiler var edilmekte, Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgelerde yaşayan farklı etnik gruplar Kürt ulus kimliğine dâhil edilmekte, din kadim Kürt kimliğinin kadim tarihinde aranarak Zerdüştlükle mücessem hale gelmektedir. Ulusu var etmek adına gerçeğin bilgisinden öte bilginin gerçeğine seçici yaklaşmaktadır.

Etnik Kürt kimliğinin tartışmalı ve çatışmalı seyrinde din de kimliğin inşa sürecinde tartışmaların içine dâhil edilmektedir. Seküler Kürt söylemi bağlamında şöyle bir betimleme yapılabilir: Yeni bir halk yaratılacaktır. Bu halkın dini, ulus kimliği besleyen özelliklere sahip olmalıdır. Ulusun merkezi konumuna göre, Kürtlerin tarih boyunca mensup oldukları dinler kategorize edilecektir. Diğer dinlerden bir din olan İslam böyle bir perspektiften işe koşulduğunda kültürel bir unsur olarak ulusal bilinci tahkim ettiği oranda kabul görecektir. Denilebilir ki seküler Kürt kimliği ile İslamcı kimliğin tartışmalı ve çatışmalı alanı burada ortaya çıkmaktadır. Kriz, tarafların dine yaklaşımlarında en net sınırları ile belirlemektedir. Din, seküler inşa sürecinde etnisitenin

---

²⁴⁴ a.g.e, s.60.

²⁴⁵ Orhan Türkdöğen, **Etnik sosyolojisi**, 3.Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 1999, s.8.

²⁴⁶ a.g.e., s.11.

²⁴⁷ Anthony D. Smith, **Milli Kimlik**, s.42-43.

kurucu unsuru olarak görülmemektedir. Seküler Kürt söylemi içinde din, belli bir dinden öte Kürtlerin mensup olduğu diğer dinleri de içermektedir. Böyle bir kabulden yola çıkıldığında din ile Kürtlerin mensup olduğu çeşitli dinlerden Yezidilik, Zerdüştlük, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam kastedilmektedir. İslam, Kürt etnik/ulus kimliği içinde ayırt edici bir özellik olarak düşünülmemektedir.²⁴⁸ İslamcı söylem içinde din/İslam ise Kürt ulus kimliğinin olmazsa olmaz özelliği olarak değerlendirilmektedir. İslamcı anlatı içinde din tekildir. Dinden kasıt İslam'dır. Kürt ulus kimliği içinde kurucu unsur olarak görülmektedir. Diğer dinlere mensup olan Kürtler de kabul edilmekle birlikte onlar, Kürt nüfusunun çok az bir kısmını oluşturduğundan kimliğin tanımlanmasında dışarıda tutulmaktadır. Ezici çoğunluğu Müslüman Kürtler oluşturmaktadır.²⁴⁹ Bu yüzden İslam, Kürt kimliğinin ayırt edici özelliği olarak ortaya çıkar. Tasarlanan ulus kimliğinde İslam, İslamcı söylemin merkezinde yer alır.

Irak Kürt Bölgesi'nde toplumsal ve siyasal hareketlerin belirgin ayrışma ve buluşma alanları içinde kimliğin nasıl tanımlandığı yer almaktadır. Kimliğin tanımlanmasında öne çıkan söz konusu durum hareketlerin anlaşılmasına dair ipuçları vermektedir. Bir yandan etnik kimliğin ulus kimliği formatında inşa edilerek öne çıkartılmasına tanık olunmaktadır. Öte yandan ise Kürt ulusu fikrine itiraz edilmemekle birlikte dinin/İslam'ın, Kürt kimliğinin asli unsuru olarak kabul edilmesinin savunulduğu görülmektedir. Tartışmalar ve tercihler ulus kimliği ile dini kimlik arasında icra edilmekle birlikte tarafların sentez sonuçlara da ulaşabildiği ifade edilebilir. Seküler ve İslamcı aktörler en nihayetinde Kürt kimliğinin merkezi etkisi ile hareket edebilmekte, bunun için argüman geliştirebilmekte ve kimi durumlarda da ittifak edebilmektedir. "Kim daha fazla Kürt" psikolojisi belirgin etkisini seküler ve İslamcı Kürtler üzerinde göstermektedir.²⁵⁰

---

²⁴⁸ Mahir A. Aziz, **Irak Kürtleri** Irak Kürdistan'ında Milliyetçilik ve Ulusal Duygu, çev. Zülal Kılıç, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013, s.64-65.

²⁴⁹ Ali Bapir, **Waqî Herêmi Kurdistan: Dîdekî İslamiyane**, Hewlêr: Nusîngey Tefsîr, 2008, s.61

²⁵⁰ Bunun için araştırma konusu siyasi partilerin parti tüzüklerine bakmak önemli veriler elde edilmesini sağlar. Bölgedeki en güçlü parti KDP, tüzüğünün ikinci maddesinde şöyle tanımlanır: "KDP; demokratik ulusal bir partidir. İnsan haklarına, toplumsal adalete, bireysel özgürlüğe, Kürt ulusunun ve diğer ulusların haklarına inanır ve onların kendi kaderini tayin hakkı olduğunu kabul eder. Bunun için de bilimsel metotlarla, barışçıl ve demokratik yollarla Kürt ulusunun özgürlük mücadelesinden ilham alarak, ölümsüz Barzani'nin bıraktığı mücadele ve ulusal mirasa sahip çıkarak, diğer ulusların da Kürdistan gerçekliğine uygun tecrübelerinden de faydalanarak mücadele eder." Yine bir başka seküler parti olan hatta seküler kimliği KDP'den daha belirgin olan YNK parti programında giriş bölümünde şöyle tanımlanır: "YNK Irak Kürdistan halkının sosyal demokrat partisidir... YNK Kürdistanlı bir partidir. Faaliyet alanı Irak Kürdistan Bölgesi ile beraber bütün Irak'tır... Kürt halkı için çalışır ve federal bir Irak devletinin oluşması için mücadele eder..." Son olarak İslamcı parti İttihad-ı İslam'ın programında dile getirilen ilk maddeye de değinilebilir. Burada şöyle denir: "İttihad-ı İslam ulusal reformcu bir partidir. Toplumsal, siyasal ve ekonomik sorunlar ile Kürdistan toplumunun entelektüel sorunlarına çözüm için mücadele eder." Farklı fraksiyonlar ve ideolojik tutum alımlar partilerin Kürt ulusu, Kürt devleti, Kürdistan vb.

Kürt kimliğinin oluşmasında toplumsal ve siyasal bir örgütlenme biçimi olarak yer alan aşiret olgusu da dikkat çeker. Aşiret olgusu, Kürt kimliğinin ulus kimliğine evrilmesinde rol oynar. Özellikle seküler ve sol Kürt örgütlenmeler nezdinde ulus bilincinin önünde engel olarak görülmelerine rağmen aşiretler ve onlara liderlik edenler, Kürt ulus bilincinin inşa edilmesinde etkili olmuşlardır.²⁵¹ Bir yandan Kürtlerin uluslaşma sürecini engelleyen aşiretlerin neden olduğu parçalı yapı olumsuzlanırken, diğer yandan ise bu aşiretlere liderlik edenlerin ulusalcı Kürt hareketlere öncülük etmeleri ve onların toplumsal gerçekliği, aşiret karşıtı ulusalcı Kürtlerin onlarla iç içe geçmelerine zemin hazırlar. Söz konusu paradoksal durum ise ulusun var edilmesi ve ulusa hizmet etme yolunda çalışılmasıyla aşılmaya çalışılır. Bu durum özellikle seküler sol milliyetçi Kürt grupların aşiret olgusuna itiraz etmelerine rağmen aşiretlerin toplumsal ve politik iktidarlarından kaynaklı olmak üzere onlarla ilişki içine girmekten kaçınamamaları şeklinde okunabilir. Diğer taraftan aşiret reisleri de yükselen eğilim olarak Kürt milliyetçiliğini içeriye alarak iktidarlarını tahkim etme yoluna başvurur.

Toplumsal ve siyasal bir gerçeklik olarak aşiretler, Kürtlerin doğal örgütlenmeleri olarak düşünülebilir. Aşiret olgusu, doğal Kürt yaşamının vazgeçilmez kimliği olarak nitelendirilebilir. Hatta Wadie Jwaideh'e göre "bağımsız Kürt siyasal örgütlenmesi hiçbir zaman aşiret düzeyinin ötesine geçememişti."²⁵² Yine ona göre aşirete bağlılık Kürtler nezdinde dine bağlılıktan önce gelebilmektedir.²⁵³

Aşiretlerin ortak soyağacına dayanıp dayanmadığı²⁵⁴ bir yana Kürtler için aşiretlere dair yapılanma ekonomik, toplumsal ve siyasal sonuçları itibariyle önem arz etmektedir. Aşiret kimliğinin güçlü bir fenomen olarak belirlediği, insan ilişkilerinin bunun üzerinden tanımlandığı toplumsal ve siyasal bir zeminin Kürtler arasında mevcudiyeti geçmişten günümüze etkisini sürdürmektedir.²⁵⁵ Kürtlerin modern ideolojilerle tanışması sonucunda aşiret kimliğinin eskiye nazaran etkili olmadığı savunulsa da bunun bütünüyle ortadan kalktığı iddia edilemez.²⁵⁶ Tarihsel süreç içinde gelişen Kürt milliyetçiliğinin ve bugün Irak Kürt Bölgesi'nde faaliyet gösteren ulusalcı siyasal partilerin özellikle de güçlü siyasal partilerin hem tabandaki örgütlenmelerinin

---

konularda ayrışmalarıyla sonuçlanmamaktadır. Seküler aktörler ile İslamcı aktörlerin ulus devletin muhtevasında anlaşamadıkları ifade edilebilir.

²⁵¹ Martin Van Bruinessen, **Ağa, Şeyh, Devlet**, çev. Banu Yalkut, 8. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s.403-408.

²⁵² Wadie Jwaideh, **Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi**, s.75.

²⁵³ a.g.e., s.79-80.

²⁵⁴ Faleh A. Jabar, Hosham Dawod, **Aşiretler ve İktidar** Ortadoğu'da Etnisite ve Milliyetçilik, s.14-15

²⁵⁵ Muhammed Amir Derşevî, **el-Bunyetu'd-Diniyyetu es-Siyasiyyetu fi Kurdistan** Xilale Merheleti Kiyadeti'l-Barzani li'l-Hereketi'l-Kevmiyyeti'l-Kurdiyyeti, Erbil: Hivi, 2016, s.25.

²⁵⁶ Martin Van Bruinessen, **Ağa, Şeyh, Devlet**, s.19.

hem de kurucu unsurlarının ve liderlerinin tarihten günümüze doğru aşiretlere dayandığı görülebilir.²⁵⁷ Aşiretlere mensubiyet Birinci Körfez Savaşı sonrasında şehirleşmenin artmasıyla eskiye nazaran kısmen güç kaybına uğrasa da bugün Irak Kürt Bölgesi'nde temel politik aktörler yine de aşiretlerdir. Aşiret olgusu, Irak Kürtleri arasında devam etmekte ve Kürtlerin ulus kimliğine evrilme sürecinde rol oynamaktadır. Kürt aşiretleri Martin Van Bruinessen'in tanımlamasıyla; "Gerçek veya gerçek olduğu varsayılan ortak bir ataya dayanan ve akrabalık temelinde örgütlenmiş, genellikle toprak bütünlüğü de olan kendine özgü bir içyapıya sahip toplumsal ve politik bir birimdir."²⁵⁸

Kürt aşiretler, Osmanlı İmparatorluğu döneminde merkezi sistem tarafından tanınmaktadır. Bu durum aşiretlerin güçlenmesine neden olur. Aşiretlerin siyasal taraflar olarak kabul edilmeleri ve tanınmaları onların siyasal, ekonomik ve toplumsal güçlerine katkıda bulunur.²⁵⁹ Kürt aşiretlerinin Osmanlı merkezileşme politikaları çerçevesinde bir araya getirilerek tek çatı altında toplanması II. Abdülhamit döneminde Hamidiye alayları adı altında gerçekleşir.²⁶⁰ II. Abdülhamit devrildikten sonra bu aşiretler dağıtılmalarına rağmen tekrardan birkaç yıl sonra yeniden kuruldular. Kürtler, Birinci Dünya Savaşı'nda söz konusu aşiret yapılanmaları ile yer aldılar.²⁶¹ Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı imparatorluğu sınırları dışında kalan Irak'ta Kürtler arasında aşiret olgusunun hem sosyal hem de siyasal gerçekliği devam eder. Daha önce de ifade edildiği şekliyle Kürt milliyetçiliğinin şekillenmesinde, örgütlenmesinde bu aşiretler ve onları yöneten liderler vardır.²⁶²

Etnik kimlik tartışmaları arasında bir üst aşama olarak görülebilecek ulusalcılık, Kürtlerin aşiret gerçekliğinden beslenir ve günümüze kadar gelir. Ulusal bilinç, aşiret dayalı tarihi ve olgusal realiteyi de arkasına alarak Irak Kürtleri arasında neredeyse konsensüse kavuşmuştur.²⁶³ Laik ve seküler aktörler büyük oranda milli Kürt kimliği etrafında bütünleşirken söz konusu İslam olduğunda bu bütünleşik durumun bozulabildiğine şahit olunabilmektedir.

Kürtler için ulus kimliği, güçlenmesini teorik ve pratik zeminde sürdürmektedir. Ulus kimliğin çatışmalı zemini dini/İslami kimlikle karşılaştığında krizlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Çatışmalı zemin, birkaç sonucun ortaya çıkmasına neden

---

²⁵⁷ a.g.e., s.403-404.

²⁵⁸ a.g.e., s.82.

²⁵⁹ Faleh A. Jabar, Hosham Dawod, **Aşiretler ve İktidar** Ortadoğu'da Etnisite ve Milliyetçilik, s.162-163.

²⁶⁰ a.g.e., s.166.

²⁶¹ a.g.e., s.167.

²⁶² Martin Van Bruinessen, **Ağa, Şeyh, Devlet**, s.403-408.

²⁶³ Mahir A. Aziz, **Irak Kürtleri**, s.75.

olur. Bunlardan biri Kürt ulus kimliğinin İslami gelenekle karşıt kutuplarda konumlandırılması şeklinde kurgulanması iken diğeri İslam ile Kürt ulus kimliğinin sentez sonuçlara ulaşarak inşa edilmesine neden olmaktadır. Bir sonraki başlık çatışmanın ve sentez sonuçların resmi olarak okunabilir.

3.2. Irak Kürt Bölgesi Bağlamında Kürt Milliyetçiliğine Dair Tarihsel Bir Okuma

Osmanlı sonrasında ortaya çıkan Ortadoğu'daki devletler, Batı'dan alınan siyasal sistemler ve kavramlar üzerinden ulus devlet formatına geçiş yapmaya çalıştılar. Bugün siyasal sistemin kendisi üzerinden tanımlandığı ulus devlet, Ortadoğu ülkelerine rengini vermektedir. Fakat toplumsal, siyasal ve kültürel zemin Osmanlı mirasının izlerini taşımaktadır.

Osmanlı kültürel mirası belli bir toprak parçasına dayalı devlet fikrine de ulus fikrine de yabancıydı. Bundan olsa gerek Kemal H. Karpat, Osmanlı siyasal sisteminin çöküşünü veya başarısızlığını teritoryal devlet ve ulusa dayalı organizasyon ile geleneksel Osmanlı örgütlenmesi arasında sentez sonuçların ortaya çıkmamasına bağlar. Buna karşılık geleneksel, toplumsal ve siyasal Osmanlı organizasyonun bir sonucu olarak ümmetçilik ise geleneksel aidiyetlerin Osmanlı siyasal kimliğine bağlanması olarak tezahür etmiştir. Fakat on dokuzuncu yüzyılda sistematize edilen ümmetçilik karşısında etnik ulusal kimlikler, özellikle de Müslüman olmayan halklar arasında konumlanarak yayıldı.²⁶⁴ Yayılma, geleneksel miras ile modern toplumsal ve siyasal gelişmelerin sentezinden öte çoğu zaman tepkisel, zora dayalı ve taklit içeren bir çerçevede gelişmiştir.

Osmanlı imparatorluğunu; dini, siyasi ve toplumsal bütünleşik bir sistem olarak niteleyen Karpat; Osmanlı siyasal sisteminin değişimini üç aşamayla kategorize eder. Bunlardan olmak üzere ilk aşama egemen devletin kendi otoritesi altındaki halkları, etnik ve dini yapılarına göre kalıcı bir örgütlenmeye tabi tuttuğu dönemdir. Bu dönemin sınırlarını kabaca 1413 ile 1839 arası dönem olarak çizer. Ona göre sistemin, mevcut tarihsel vakıa üzerinden yeniden tanımlanması ve örgütlenmesi dönemin şartlarına da uygundur. İkinci aşama, 1839 ile 1865 arası dönemde Osmanlı Devleti'nin, hem dışardan gelen siyasal baskılar nedeniyle hem de içerideki toplumsal yapıların baskısıyla dini ve etnik yapıları değişime zorlamasıdır. Son olarak da Birinci Dünya Savaşı'na kadar uzanan süreçtir. Onun tanımlanmasıyla bu süreç "*ulusal dönüşüm*"

²⁶⁴ Kemal H. Karpat, **Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, çev. Recep Boztemur, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2001, s.49-50.

sürecidir. Bu dönemde ulusal kimlikler güç kazandı. Sonucunda ise ulus kimliğine dayalı devletlerin ortaya çıkması söz konusu oldu. Ona göre Batı’da yaşandığı şekliyle ulus inşasının nihayete ermesinden farklı olarak “ulusal dönüşüm” Ortadoğu’da hala devam etmektedir.²⁶⁵ Kürt ulus kimliğinin inşa edilme sürecinin devam ettiği göz önünde bulundurulduğunda Karpat’ın “ulusal dönüşüm” kavramsallaştırılmasının Kürtler bağlamında devam etmesine tanık olunmaktadır.

Osmanlı siyasal ve toplumsal sistemi bağlamında düşünüldüğünde ve modern anlam içeriğiyle sadece millet kavramı Osmanlı İmparatorluğuna yabancı bir kavram değildir. Aynı zamanda “milli devlet” de yabancı bir kavramdır. Yine Osmanlı Devleti’nin dağılmasıyla ortaya çıkan Ortadoğu devletleri de çok uluslu veya etnik yapılarıyla ulus devlet pratiğine de yabancı bir konumdalar. Söz konusu devletlerin bulunduğu coğrafyada daha önceleri özellikle Müslümanlar söz konusu olduğunda toplumsal sistemin bir tarafında aileler ve aşiretler varken diğer tarafında bunları bir arada tutan ve şemsiye kavram olarak ümmet vardır. Yine çok uluslu ve çok dinli yapısıyla Osmanlı İmparatorluğu, aynı dine mensup farklı uluslar ile farklı dinlerden farklı ulusların aynı toprak parçasında iç içe yaşamasına imkân vermektedir. Bunlardan olmak üzere Ermeniler ve Kürtler mesela böyle bir iç içeliğin somut tezahürleri olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁶⁶

Osmanlı İmparatorluğu, dini kimliğin merkezi konumuna rağmen, etnik kimlikleri de tanımaktadır. Dini kimliğin egemen konumunda Müslüman toplum bulunmaktadır. Müslümanlar aynı dinin mensupları olarak homojen, farklı dil ve etnik gruplar içinde bulunmaları hasebiyle heterojen bir görünüm arz etmektedir. Osmanlı Müslüman toplum içindeki farklı etnik grupları içinde barındırmakta ve aynı zamanda tanımaktadır. Fakat bu herhangi bir siyasal meşruiyete sahip değildir. İslami öğretinin “Müslümanlar kardeştir” düsturu Müslüman cemaatin bir arada olmasını sağlayan bir zemine sahiptir. Karpat’ın ifadesiyle bu durum “kabile ve ulusal bağlılığın diğer Müslümanlar üzerinde hâkimiyet kurmak amacıyla kullanılmasını yasaklamaktadır.”²⁶⁷ Fakat Osmanlı millet sistemi on dokuzuncu yüzyıldan başlamak üzere değişip dönüşmeye başlar. Etnik ve dini cemaate dayalı geleneksel yapı ile simge ve semboller de dâhil olmak üzere öncelikler sıralaması değişir. Gayr-i Müslim Osmanlı tebaasından başlamak üzere ulusal kimliklere dönüşüm süreci Müslüman halklarla devam eder.²⁶⁸ Müslüman halklar arasında Jön Türklerin uyguladığı Türk kimliğine dayalı seküler

²⁶⁵ Kemal H. Karpat, *Ortadoğu’da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, s.49-50.

²⁶⁶ Martin Van Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, s.392-393.

²⁶⁷ Kemal H. Karpat, *Ortadoğu’da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, s.64.

²⁶⁸ a.g.e., s.64.

ulusal siyaset, tepkilerin oluşmasına zemin hazırlar. Bununla birlikte Müslüman toplumlar, yöneticilerini yabancı etnik ya da dinsel bir grup olarak görmediklerinden alternatif devlet oluşumlarına gitmemişlerdir.²⁶⁹ Osmanlı siyasal sisteminin meşruiyetini dinden almasının böyle bir olgunun ortaya çıkmasında etkili olduğu ifade edilebilir. Ulusların dini dayanışması şeklinde anlaşılacak ümmet söz konusu siyasal sistemin şemsiye kavramıdır.²⁷⁰

Müslüman halklardan müteşekkil ulus devletlerin Osmanlı'ya rağmen ortaya çıkmadıkları ve yaygın tarihi kabullerin aksine olmak üzere Karpat'ın ifadesiyle; "Ortadoğu devletlerinin Osmanlı ülkesinden kendiliklerinden ayrılmadıkları, fakat onları bir arada tutan yetkenin -yani Osmanlı devletinin- yenilgiyi kabul edip ortadan kalktığı 1918'den sonra, genellikle Avrupalıların manda yönetimleri altında kendilerini yeni siyasal yapılar halinde düzenlemeye zorlanmış olmalarıdır."²⁷¹ Dolayısıyla doğal sürecinde inşa olan bir ulus veya ulus devlet formatı Ortadoğulu milletler için söz konusu olmamıştır. Avrupa'da ortaya çıktığı şekliyle veya Avrupa'nın tarihsel tecrübesine paralel bir olgunun Osmanlı toprakları içinde mevcut olduğundan bahsedilememektedir.

Arkasına Osmanlı mirasına dayalı tarihi realiteleri ve tecrübeleri alan Kürt milliyetçiliği, Osmanlı'nın son dönemlerinde ortaya çıkan ulus düşüncesine dair fikriyatların izlerini taşır. Farklı olarak Kürt milliyetçiliği, Ortadoğu'da yaşandığı şekliyle ulus ideolojisine dayalı, ulusun teorik ve pratik izdüşümleriyle daha geç bir dönemin eseridir. Farklılık Kürt ulus kimliğinin geç doğumudur.²⁷² Kürt ulus kimliğine yönelik geç dönemlerde oluşan farkındalık ve Osmanlı siyasal sisteminin ulus kimliğini öteleyen, bunun yerine farklı ulusal kimlikleri din bağı ile bir araya getiren politikaları, ulusa dair bilincin geç oluşmasında etkili olur. Kürt ulusuna dair fikriyat ise Kürt aydınlarının ve elit ailelerin yani aşiretliğin çocuklarının Jön Türklerle tanışması sonucunda ortaya çıkmıştır denilebilir.²⁷³

Osmanlı son dönemlerinde Kürt aydınlar ve mirlerin çocukları İttihad ve Terakki içinde bulunmaktadır. Batı hayranlığı ve Abdülhamit karşıtlığı genel anlamda İttihatçılar, özel anlamda ise Kürt İttihatçılar bir arada tutan saiklerdir.²⁷⁴ Abdülhamit devrildikten sonra İttihatçılar içinden çıkan bir grup Kürt, sürecin sonunda Kürt

²⁶⁹ a.g.e., s.120.

²⁷⁰ Martin Van Bruinessen, **Ağa, Şeyh, Devlet**, s.392.

²⁷¹ Kemal H. Karpat, **Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, s.121.

²⁷² Martin Van Bruinessen, **Ağa, Şeyh, Devlet**, s.390.

²⁷³ Osman Ali, **el-Hereketu'l-Kurdiyyetu'l-Muasiretu**, Erbil: Mektebetu't-Tefsir, 2011, s.170-171.

²⁷⁴ Wadie Jwaideh, **Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi**, s.207-209.

milliyetçiliğine evrilir. Aydın ve elit Kürtlerin siyasal örgütlenmesinin ilk adımı da bu süreçte; 1908 yılında Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti ile atılır.²⁷⁵ Sonrasında ardı sıra gelen Kürt örgütlenmeler bir yandan Kürtlerin ulusal fikriyata dair düşüncelerinin pratize edilmesine ön ayak olur diğer yandan İttihatçılar ile ayrışmanın temellerini de atmış olur. İttihatçılar iktidarı ele geçirdikten sonra elde ettikleri güce paralel Türk milliyetçiliğini daha da pekiştirme yoluna başvururken²⁷⁶ bunlardan ilhamla Kürt örgütlenmeler etrafında bir araya gelen Kürtler de tersinden Kürt milliyetçiliğini tahkim etmeye çalışır. Dönem itibariyle Kürt milliyetçiliğinin sosyal zemininde seküler ve dindar Kürtler net sınırlarla ayrılmış değillerdir.²⁷⁷ Bununla birlikte İttihatçıların 1908 yılından itibaren aşamalı bir şekilde Türk milliyetçiliğini öne çıkarmaları karşısında Kürtler iki şekilde bunun karşısında durmaktadır. Bunlardan ilki Kürt örgütlenmeleri yoluna başvurmak diğeri de itttihatçılara muhalif Osmanlı örgütlenmeleri içinde bulunarak karşılık vermek şeklinde olur.²⁷⁸

İlk Kürt milliyetçileri, farklı siyasi görüşlere sahip olmalarına rağmen genel olarak buralardaki öncü kadrolar din adamlarından oluşmaktadır. Bunda aşiret liderlerinin sadece aşiret liderliğine dayalı bir kimliğe sahip olmaları yanı sıra dini liderlik vasfına da sahip olmaları etkili olmuştur. Dini liderlik ile aşiret liderliği iç içe geçmiştir.²⁷⁹ Dönemin tablosunda ulus kimliği, aşiret liderliği ve dini önderlik Kürt milliyetçiliğine rengini vermektedir. Bu paralelde Barzanlı Şeyh Abdüsselam ve Duhoklu Şeyh Nur Muhammed tarafından Osmanlı yönetimine sunulmak üzere yazılan talepler dinin ve ulusun aşirete dayalı toplumsal liderlikle iç içe geçmiş karakterinin anlaşılması adına önem taşır. Taleplerin bir yandan Kürt kimliğine bir yandan da İslami kimliğe yönelik vurgusu tablonun netleşmesine katkıda bulunur. Bu talepler; 1) beş Kürt kazasında Kürtçenin resmi dil olarak tanınması 2) Kürtlerin yaşadığı bölgelerde Kürtçenin eğitim dili haline getirilmesi 3) bu bölgelere Kürtçe konuşan yöneticilerin atanması 4) adalet ve hukuk mekanizmasının şeriata uygun bir şekilde yürütülmesi 5) kadı ve müftülerin Şafii mezhebine mensup olanlardan seçilmesi 6) vergilendirme sisteminin şariat hükümlerine göre düzenlenmesi ve şeriata uygun olmayan vergilerin tümünün silinmesi 7) Kürtlerin yaşadığı bölgelerde toplanan vergilerin buraların imar edilmesinde işe koşulmasıdır.²⁸⁰

---

²⁷⁵ a.g.e., s.211.

²⁷⁶ Osman Ali, **el-Hereketu'l-Kurdiyyetu'l-Muasiretu**, s.161.

²⁷⁷ Wadie Jwaideh, **Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi**, s.212.

²⁷⁸ Osman Ali, **el-Hereketu'l-Kurdiyyetu'l-Muasiretu**, s.167.

²⁷⁹ Martin Van Bruinessen, **Ağa, Şeyh, Devlet**, s.20-21.

²⁸⁰ Wadie Jwaideh, **Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi**, s.215-216.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında İttihatçıların politikalarının başarısızlıkla sonuçlanması, hilafet karşıtlığı tutum ve davranışları, Türk milliyetçiline dayalı siyasetleri, Osmanlı Devleti'nin büyük oranda güç kaybetmesi gibi nedenler Kürt milliyetçilerinin ayrılıkçı hareketler içine girmelerine zemin hazırlar.²⁸¹ Birinci Dünya Savaşı Osmanlı imparatorluğu iktidarı altında yaşayan Müslümanlar açısından bir dönüm noktası olarak okunabilir. Savaşın nihayetinde dağılan bir imparatorluktan çok sayıda devlet orta çıkmıştır. Kürtler için ise yeni durum diğer Müslüman halklardan farklılık arz etmektedir. Artık onlar, dağılan bir imparatorluktan sonra ortaya çıkan ulus devletlerin sınırları içinde bölünmüş bir şekilde kalan bir halktır. Yeni durumun sonucu olarak Kürtler iki şeyle karşı karşıya kalmıştır. Ya içinde buldukları ulus devlet sınırları içinde ulus devlet paradigmasına uygun olarak hareket etmek veya bu devletlere isyan etmek şeklinde olmuştur. Tarihsel bağlamda düşünüldüğünde her iki örneğe de rastlanmaktadır. Ayrıca Kürtler açısından fikirsel ayrışmalar da gerçekleşmektedir. Seküler temelde inşa edilmek istenen Kürt ulusu ayrışmanın bir tarafını oluştururken diğer tarafını ise İslam'ı merkeze almaya çalışan Müslüman Kürt ulusu oluşturmaktadır.

Kürtler, Birinci Dünya Savaşı'nın sonrasında kimisi bağımsız olmuş kimisi de manda yönetimi altında kalmış devletler içinde kendilerini bulur. Irak Kürtleri ise Irak devletinin sınırları içinde kalır. İngilizlerin Irak'ı işgali sonrasında; Osmanlı'nın Kürtlerin yaşadığı bölgelerden çekilmesi, bölgedeki Osmanlı yöneticisi Ali İhsan Paşa'nın aldığı emir üzerine yönetimindeki Süleymaniye bölgesini Şeyh Mahmud öncülüğünde hareket eden Kürtlere bırakması, Irak'ın mandater yönetim altına alınarak Osmanlı'dan koparılması ve Irak devletinin kurulması Irak Kürtleri²⁸² açısından yeni bir dönemin başlangıcına neden olan olaylar zincir olarak kabul edilebilir.

Irak Kürtleri artık Osmanlı'dan koparılan ve İngiliz işgali altında bulunan Irak sınırları içinde kalmışlardır. İngilizler önceleri Şeyh Mahmud Berzenci öncülüğünde Irak sınırları içinde Kürdistan kurulması fikrine sıcak bakmışlardır.²⁸³ Veya Şeyh Mahmud Berzenci İngilizlerin kendisine verdikleri yetkilerden yola çıkarak böyle bir sonuca varmıştır.²⁸⁴ Fakat sonradan anlaşılan o ki İngilizler birleşik bir Irak'tan yana olmuşlardır. Bundan dolayı olsa gerek Şeyh Mahmud 1919 yılında İngilizlere karşı cihat çağrısında bulunur. Fakat Kürt toplumsal yapısının aşiretlere dayalı parçalı yapısı

---

²⁸¹ a.g.e., s.217-218.

²⁸² Osman Ali, **el-Hereketu'l-Kurdiyyetu'l-Muasiretu**, s.289-293

²⁸³ Denise Natali, **Kürtler ve Devlet** Irak Türkiye ve İran'da Ulusal Kimliğin Gelişmesi, İstanbul: Avesta Yayınları, 2009, s.69.

²⁸⁴ Wadie Jwadih, **Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi**, s.324-328.

burada da kendisini gösterir ve Şeyh Mahmud'un Süleymaniye merkezli olmak üzere İngilizlere karşı başlattığı mücadele Arap ve İngiliz kuvvetlerin birlikte hareket etmesiyle kaybedilir.²⁸⁵ Bugün Irak Kürt Bölgesi'nde Şeyh Mahmut Kürt ulusal mücadelesinin milli kahramanı olarak yâd edilmektedir.

Şeyh Mahmud, ulusal Kürt kimliği ile İslami kimliğin sentezinin tezahürü olan bir kişilik olarak okunabilir. İngilizler karşısında yürüttüğü mücadelede kullandığı dini argümanlar ve bayrak sembolü bu tezahürün göstergeleri olarak anlaşılabilir. İngilizler karşısında kullandığı bayrak, bugün Irak Kürt Bölgesi'nin kabul ettiği bayraktan farklı olarak Müslüman toplumların hilal gibi sembolik öğelerini içermektedir.²⁸⁶ Şeyh Mahmud'un merkezinde bulunduğu isyanlar 1919 yılında başlar ve aralıklı olarak 1931 yılına kadar devam eder ve nihayetinde İngilizlerin hava kuvvetleriyle Araplara verdiği destek sayesinde kanlı bir şekilde bastırılır.²⁸⁷

Kürt bölgesinde 1940 yılların başında aşiretlerin ve dini önderlerin (aynı zamanda bunların çoğu aşiret lideri) öncülüğünde yürütülen Kürt milliyetçiliği farklı formatlara evrilir. Toplumsal ve dini geleneğin merkezi konumu değişmeye başlar. Yeni dönem seküler okullarda eğitimlerini tamamlayan mekteplilerin ve sol fikirlerle tanışan şehirlilerin rengini alır.²⁸⁸ C. J. Edmonds 1940'lı yıllarda görünürde Kürt milliyetçiliğinin hiçbir siyasi belirtisi olmadığını belirtir. Fakat Şeyh Mahmut sonrası pasifize olan ve görünür olmayan Kürt örgütlenmeler, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllar, hem Barzanilerin hem de çeşitli sol Kürt grupların örgütlenerek ve Kürt milliyetçiliğini merkeze alarak sahaya çıkmalarına şahitlik eder.²⁸⁹ Irak'ta Barzaniler ve hükümet arasında yaşanan sorunlar, feodal yapılanmalara itiraz eden Kürt milliyetçilerinin Barzanilerle bir araya gelmelerine de imkân tanır.²⁹⁰

İkinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde Kürt milliyetçiliğini temsil eden grup ve hareketler ile sol fraksiyonlar "*halkların kendi kaderlerini tayin etme hakkı*" üzerinden bir araya gelirler. 1934 yılında kurulan Irak Komünist Partisi'nin Iraklı Kürt entelektüel ve siyasetçiler üzerinde etkisinin olduğu dönemdir. Bu etki ile 1930lu yılların sonlarına doğru Kürtler arasında irili ufaklı örgütlenmeler kurulur. Bu süreçte Kürt milletçiliğini besleyen iki ideolojik akımlardan biri sosyalist ve komünist fikirler

---

²⁸⁵ Denise Natali, **Kürtler ve Devlet**, s.222.

²⁸⁶ Umer Ebdulezîz, **Xebatî Kurd u Rehendî İslamî**, Hewlêr: Nusîngey Tefsîr, 2016, s.429.

²⁸⁷ a.g.e., s.223-224.

²⁸⁸ David McDowall, **Modern Kürt Tarihi**, s.385.

²⁸⁹ a.g.e., s.388.

²⁹⁰ a.g.e., s.394.

diğeri de Arap milliyetçiliğidir.²⁹¹ Kürt milliyetçileri önceleri Irak Komünist Partisi ile hareket ederler. Sonrasında ise KDP'nin kurulması ile birlikte sosyalist düşüncelere sahip bu siyasetçilerin çoğu KDP'ye katılır. Bunlardan bir kısmı da Irak Komünist Partisi içerisinde kalır. Irak Komünist Partisi'nden ayrılmalarının temel nedeni olarak Kürt milliyetçiliği gösterilebilir. Komünist partiden ayrılan Kürtler, halkların kardeşliği temelinde ifade edilen enternasyonal duyguların yanına Kürt milliyetçiliğini de alarak yol almaya çalışırlar.²⁹² Aralarındaki asıl sorun, ideolojik Marksist kimlik paralelinde gelişen enternasyonal tutum ile Kürt ulusu ve Kürt devletini savunan ulusal tutum arasında ortaya çıkmaktaydı. Irak Komünist Partisi içinde bir araya gelen sol fikirler söz konusu fikrinsel ayrışma paralelinde Kürt komünistlerin kendi partilerini kurmaları gerektiği fikrine evrilmekteydi.²⁹³ Bu yıllar Kürt milliyetçiliğinin geleneksel öncü aktörlerin zayıfladığı, bunların yerini seküler, sol ve milliyetçi Kürt gençlerinin aldığı yıllardır. En belirgin özellik belki de Milliyetçi Kürt söylemin sol ile birlikte seküler bir zemine taşınmış olmasıydı.²⁹⁴ Milliyetçilik ile sol ideoloji mezc edilerek Kürtlerin devletleşme ve uluslaşma sürecinin ulusal sol ve seküler sentezden geçtiği işlenmeye çalışılmıştır. Sonuç itibarıyla daha önce Komünist Parti içerisinde bastırılmış milliyetçi duygular KDP ile birlikte yeni ve daha yerli bir zemine taşınmıştır.

Irak'ta Barzaniler öncülüğünde Kürdistan Demokrat Parti'sinin ortaya çıkması seküler sol Kürt milliyetçiliği için yeni bir mecradır. KDP, farklı ideolojik argümanlara sahip Kürt grup ve hareketlerin bir araya geldiği ana eksenini ifade etmektedir. 1946 yılında sol ideolojiye sahip "*Kurtuluş Partisi*" ve "*Devrim*" hareketi KDP'de bir araya gelir.²⁹⁵ Kürt milliyetçiliği mevcut durumda merkezi ideolojidir. Bu eksen etrafında farklı ideolojik kesimler bir aradalar. Ulusal Kürt hareketinde kabaca 1940 ile 1950 arası dönem geleneksel Kürt liderlerinin öncülük ettiği Kürt milliyetçiliğinin yerini solun etkisiyle kentli ve seküler öncülerin almasıdır. İstisna olarak ise Molla Mustafa Barzani sayılabilir.²⁹⁶

Sosyalist Kürtler, Irak Komünist Partisi'nden ayrılarak KDP'ye geçerek KDP içerisinde hızlı bir şekilde örgütlenmeye giderler. Daha önce sahip oldukları siyasi ve entelektüel birikimle KDP gibi geleneksel Kürt toplumunun toplumsal ve siyasal örgütlenmesini ifade eden bir partinin üst yönetiminde yer etmeyi başarırlar. Süreç

---

²⁹¹ Mahir A. Aziz, **Irak Kürtleri**, s.102.

²⁹² a.g.e., s.103-105.

²⁹³ David McDowall, **Modern Kürt Tarihi**, s.395.

²⁹⁴ a.g.e., s.396.

²⁹⁵ Mesud Ebdulxaliq, **Nasnamey Hizbe Kurdistanîyekan**, s.101-102.

²⁹⁶ Mahir A. Aziz, **Irak Kürtleri**, s.109.

içerisinde KDP'nin gençlik kolları ve siyasi büronun çoğu Marksist fikirlere sahip²⁹⁷ Kürtlerden oluşur.²⁹⁸ Partinin kurucusu Molla Mustafa Barzani Marksist biri olmamasına rağmen Kürtlerin tek çatı altında toplatılması hedefi, mevcut durumun devam ettirilmesi yönünde tutum sergilemesine sebep olur. Öyle ki KDP içerisinde önemli yerlerde bulunan Marksist Kürtlerin yoğunluğundan dolayı İngilizler Molla Mustafa Barzani'ye "Kızıl İmam" lakabını takmışlardır.²⁹⁹ Hâlbuki Molla'nın yaptığı şey tamamıyla pragmatist bir tutumun sonucuydu. Hedef Kürt milli birliğini her türlü ideolojik farklılığına rağmen sağlamaktı.

Molla Mustafa Barzani tartışılmaz lider statüsüne oturtularak öne çıkar.³⁰⁰ Sosyalist Kürtler bundan haz etmese de özellikle toplumsal ve siyasal şartlar onları buna zorlar.³⁰¹ Toplumsal şartlar bağlamında ifade edilebilecek nedenlerinden biri Kürt toplumsal yapılanmasının Molla Mustafa Barzani'nin lehine olmasıdır. O da mevcut durumu kendi lehine çevirmede başarılı olur. Selam Nawxoş'un Molla Mustafa Barzani bağlamında çizdiği tabloda anlattıkları söz konusu toplumsal şartların anlaşılmasına yardımcı olabilir. Ona göre; Barzani, molla olmamasına rağmen molla lakabını kullanır. Molla olmanın Kürtler arasında sosyal statüsü vardır. Barzani, Sünni ve Nakşi bir aileden gelmektedir. Bunun dışında dini bir konumu veya statüsü yoktur. Fakat molla lakabı kendisine yönelik gelebilecek eleştirilere karşı koruyucu bir kalkan görevi görmektedir. Selam Nawxoş'a göre Molla Mustafa Barzani'nin dindarlığını ifade etmek için halk arasında bazı hikâyeler bile uydurulur. Bunlardan biri şöyledir. "Molla Mustafa genelkurmay başkanlığını yaptığı Mahabad Cumhuriyeti'nin yıkılmasından sonra Sovyetlere iltica eder. Burada on seneden fazla kalır. Hikâyeye göre Molla Mustafa bir gün elinde Kuran okurken Lenin yanına gelir. Lenin Kuran okuduğunu görünce der ki: On senedir buradasın hala Kuran mı okuyorsun? Hikâye bu ama hikâyede sorunlar var. Molla Mustafa Barzani 1947 yılında Sovyetlere ancak ulaşır. Hikâyede söz edilen Lenin ise 1924 yılında ölmüştür."³⁰² Anlaşılan Molla Mustafa Barzani, kişiliği ve kimliği etrafında (bir kısmı doğru olsa da) örülen hikâye ve

---

²⁹⁷ Celal Talabani ve Newşîrwan Mustafa KDP'nin siyasi bürosunda etkili olan Marksist şahsiyetlerdir. Celal Talabani KDP içerisinde bulunan Marksist grubun liderliğini yapmaktadır. Ayrıca bkz. Salah El-Horasan, **et-Teyyarutu's-Siyasiyeti fi Kurdistani'l-İrak** Kiraetun Fi Milefati'l-Herekati Ve'l-Ehzabi'l-Kurdiyyeti Fi'l-İrak 1946-2001, Beyrut Lübnan: Müessesetu'l-Belağ, 2001, s.319.

²⁹⁸ Mesud Ebdulxaliq, **Nasnamey Hîzbe Kurdistaniyekan**, s.105. Ayrıca bkz. Ferid Eseserd, **İtticahatu'l-Fikri's-Siyasiyyi'l-Kurdi B'ede'l-Herbe'l-Alemiyeti's-Saniyeti**, Suleymaniye: Merkezi Kurdistan Li'd-Dirasati'l-İstraticiyeti, 2015, s.45-46

²⁹⁹ Selam Nawxoş, **Ayîni Kurd**, Hewlêr: Çapxaney Rojhelat, 2012, s.58.

³⁰⁰ Mahir A. Aziz, **Irak Kürtleri**, s.103.

³⁰¹ a.g.e., s.105.

³⁰² Selam Nawxoş, **Ayîni Kurd**, s.61

senaryolarla Kürt milliyetçilerinin sentez figürü olarak tezahür etmektedir. Fakat bu durum sürekliliğini koruyamamıştır.

Pragmatist tutum Molla'nın siyasi açıdan zayıflaması ile birlikte etkinliğini yitirir. Cezayir antlaşması bu dönemin kritik eşiğidir. Kürtlerin aleyhine olmak üzere İran ve Irak arasında 1975 yılında imzalanan Cezayir antlaşması KDP'nin her alanda zayıflaması ile sonuçlanır. Molla ülke dışına çıkmak zorunda kalır.³⁰³ Bu durum uzun süredir parti içerisinde örgütlenen sosyalist Kürtlerin KDP'den ayrılarak yeni bir parti kurmaları ile neticelenir. Üstelik başarısızlığın nedeni olarak Molla ve onun sahip olduğu geleneksel Kürt anlayışı gösterilir.³⁰⁴ Celal Talabani'nin başını çektiği Marksist yapılanma KYB'nin temelini oluşturur.³⁰⁵ Kurulan KYB sosyalist bir ideolojiye sahip olduğunu deklare eder. Sol kimlik artık parti düzeyinde belirgin olarak açığa çıkar. Kürtlerin kurtuluşu da bu çerçevede temellendirilir. Partinin silahlı ve siyasi faaliyetlerinin yanında Kürt toplumunun seküler bir kimlik temelinde yeniden inşa edilmesi gerektiği ile ilgili hedefleri de teorik ve pratik çerçevesiyle partinin faaliyetleri arasında yerini alır. Bu yıllarda Marksist Kürtlerin Kürt toplumuna dönük temel hedefleri arasında Marksist seküler ideolojiyi Kürtler arasında yayma vardır. Bunun için teorik ve pratik olmak üzere birçok alanda seküler ideolojinin yayılmasına çalışılır. Bunların Marksizm ile bağları o kadar güçlü ki İslamcı yazarlardan Selam Nawxoş onlar için; "Marks'tan daha Marksist, Lenin ve Stalin'den daha sert idiler."³⁰⁶ der.

Irak Kürt Bölgesi bağlamında Kürt milliyetçiliği geleneksel din adamları ile başlayan sürecin sonunda seküler ve sol düşünceyle sentezlenerek; tartışmaların, farklılaşmaların hatta çatışmaların gölgesinde bugüne dek çeşitlenerek ulaşır.

Irak Kürtleri bağlamında Kürt milliyetçiliğinin gelişim sürecinin en önemli tarihsel aşamasını, Birinci Körfez Savaşıyla birlikte 1991 yılından itibaren Kürtlerin yaşadığı bölgelerin de facto özerklik elde etmesi oluşturur. Bu dönemde ulusal kimliğin inşa edilebileceği somut bir zemin elde edilir. Mahir A. Aziz'e göre Irak Kürt Bölgesi'nde Kürt ulusunun inşa edilmesinin gerçek tarihi bu dönemdir.³⁰⁷ Çünkü Kürt ulus kimliğinin inşa edilebileceği bir toprak parçası elde edilmiştir. Böylece Ulusal kimliğin siyasal sistem eliyle inşa edilme imkânına kavuşulmuştur. Daha önceleri örgütler ve partiler eliyle parçalı ve dar bir çerçevede inşa edilmek istenen ulus, artık bizzat Kürt devletinin resmi kurumları eliyle inşa edilmeye başlanmıştır. Ayrıca

³⁰³ Salah El-Horasan, **et-Teyyarutu's-Siyasiyeti Fi Kurdistani'l-İrak**, s.233-234.

³⁰⁴ a.g.e., s.336.

³⁰⁵ a.g.e.,s.315-317.

³⁰⁶ Selam Nawxoş, **Ayîni Kurd.**, s.60.

³⁰⁷ Mahir A. Aziz, **Irak Kürtleri**, s.122.

entelektüel kişiler ve partiler tarafından desteklenen ulusal kurumlar eliyle ulus kimliği daha sistematik bir şekilde tahkim edilmeye çalışılarak milli eğitim müfredatı, okullar, üniversiteler, basın yayın, medya gibi alanlar ulusun var edilmesinde hizmete koşulmuştur. Din de ulusal inşa sürecinden nasıplenecek millileşme sürecine tabi kılınmıştır.

De facto özerk Irak Kürt Bölgesi'nde daha önceden hem sosyal hem de siyasal zeminleri güçlü olan, örgütlenmelerini uzun yıllar devam ettiren ve silahlı güçleri olan KDP ve KYB iktidarı ele geçirir. Bölgedeki toplumsal ve ideolojik ana gövdeyi her iki parti oluşturmaktadır. Fakat yeni süreçle birlikte KDP ve KYB dışında, bölgede milliyetçi örgütlenmeler çeşitlenir. Çeşitli sol partiler KDP ve KYB öncülüğünde yürütülen hükümete katılır. Bunların birçoğu bu partiler içinde kaybolur gider.³⁰⁸ Yeni süreçle birlikte İslamcı yapılanmaların da daha görünür bir duruma geldikleri görülür. İslamcı partiler İslami Kürdistan çağrısında bulunarak ulusal Kürt siyasetinin içine dâhil olur. Bu gruplar ve partiler özellikle halk arasında medya ve sosyal yardım faaliyetleri ile öne çıktılar.³⁰⁹ İslamcı partiler 2001 yerel seçimlerinde Kürt bölgesinde daha önce sahip olmadıkları güce kavuştular. Özellikle Barzanilerin güçlü olduğu Duhok ve Erbil gibi yerlerde yüzde yirmiye yakın oy alabildiler. Talabani'nin güçlü olduğu Süleymaniye'de ise daha zayıf kaldılar. İslamcılar geleneksel, toplumsal, siyasal ve dini Kürt örgütlenmelerinin yoğun olduğu Barzaniler'in kontrolündeki bölgelerde güçlü olmayı başarırken daha seküler ve elit Kürt milliyetçilerinin bulunduğu Talabani'nin kontrolündeki bölgelerde aynı başarıyı gösteremediler.³¹⁰

Kürt milliyetçiliğinin üzerine inşa edildiği zeminin, tarihsel arka plandan da destek alınarak bugüne dair belli bir kategorizasyonuna gidilebilir. Bunlardan biri, geleneksel, toplumsal ve siyasal reel zeminden yola çıkan hareketler temelinde gelişen Kürt milliyetçiliği anlayışıdır. Burada din ve ulus iç içedir. Seküler bir Kürt kimliği talep edilmekle birlikte söz konusu din olduğunda geleneksel toplumsal yapının mümkün mertebe karşısında görülmemeye çalışılmaktadır. Hatta geleneksel dini kurumlar desteklenmektedir. Söz konusu kategorizasyon, "*geleneksel Kürt milliyetçiliği*" tanımlamasıyla ve bu anlayışın temsilcileri olarak da Barzaniler ile somutlaştırılabilir. Kürt milliyetçiliğinin diğer kategorik boyutunda sol ideolojinin etkisinde gelişen "*seküler Kürt milliyetçiliği*" vardır. Geleneksel toplumsal yapının sol seküler temelde yeniden inşa edilmesi gerektiği hedefini paylaşır. Bunun için de yoğun

---

³⁰⁸ David McDowall, **Modern Kürt Tarihi**, s.506-507.

³⁰⁹ Denise Natali, **Kürtler ve Devlet**, s.114-115.

³¹⁰ a.g.e., s.119.

ideolojik çalışmalar içinde yer alır. Seküler sivil toplum örgütlenmeleri açıktan veya gizli bir şekilde desteklenir. Parti programında toplumun sekülerleştirilmesi gerektiği bir hedef olarak ifade edilir. Kategorizasyonun bu tarafına Talabaniler liderliğinde KYB öncülük eder. Bunların temsil ettiği teorik ve pratik zemin “*seküler Kürt milliyetçiliği*” çerçevesinde kategorize edilebilir. Son olarak İslamcı partilerin Kürt milliyetçiliği şeklinde bir kategorizasyona gidilebilir. İslamcı partiler, İslam hukukunun uygulanması paralelinde diğer iki kategorizasyondan keskin sınırlarla ayrılmaktadır. Fakat Kürtlerin toplumsal ve siyasal hakları bağlamında gelişen talepler noktasında diğerleriyle benzer tutum ve pratiklere evrilmektedir. İslamcı aktörler nezdinde Kürt devleti arzusu ve talebi İslami hukukla temellendirilerek meşru bir zemine oturtulmaktadır. İslamcılar iddialarına dini zemin sağlayarak Kürtlerin devlet taleplerini meşrulaştırmaktadır denilebilir. Böylece Kürtlerin toplumsal ve siyasal zemininde alıcı bulan Kürt milliyetçiliğinin tarafı olmaktadır. Bu durum “*İslamcı Kürt milliyetçiliği*” şeklinde adlandırılabilir.

Irak Kürt Bölgesi'nin oluşum seyrinin başladığı 1991 yılından bugüne kadarki dönem, seküler ve geleneksel din anlayışına sahip Kürt aktörler arasında ortak payda olarak Kürt ulusu ve Kürt devleti fikrinin tartışma götürmez bir gerçek olarak kabul edildiği dönem şeklinde değerlendirilebilir. Kürt milliyetçiliğinin seküler ve dini çatışma ve ayrışmasının tarihi; geleneksel dini kimlikle başlayan, seküler Kürt ulusu inşa etme çabalarıyla devam eden, sol seküler kimliğin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra daha belirgin olarak Kürt ulus kimliğinin inşa edilmesinde etkin konuma gelmesiyle devam eden, yine İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra geleneksel dini kimlikten ayrışarak oluşmaya başlayan İslamcılık ve son olarak da bugün itibariyle sentez sonuçların ortaya çıktığı aşamalardan mürekkep bir tarih olarak okunabilir.

Ulus paradigmasının bir sonucu olarak ortaya çıkan özelliklerin Kürt milliyetçiliği için de söz konusu olduğu ifade edilebilir. Bunlardan olmak üzere şunlar söylenebilir: Ulusun var edilmesi adına belli teorik ve pratik gerekçeler inşa edilir. Eğer topluluk içinde üst kültürel unsurlar yoksa bunların yaratılması yoluna başvurulur. Kültürel farklılıkların minimize edilerek kültürün türdeş kılınması için çalışılır. Yurt edinme çabasına bağlı olarak tarihsel yurdun var edilmesi; ulaşılabilecek bir hedef olarak kabul edilmesi ve kutsallaştırılması için bir toprağın keşfedilmesi sağlanır. Ulusun siyasal organizasyonu olarak devlet kurma talebinde bulunulur. Tarihin nesnesi durumunda olduğu düşünülen etnik yapının millet formatında kurgulanarak tarihin öznesi haline getirilmesi süreci işletilir. Tarihin milli formata evrilmesi sürecinde

ulaşılan bilgi ve belgelere yönelik seçici davranılır. Bunun için ulusu var edecek olan önemli bilgi ve belgeler hatırlanır buna karşılık etnik kimliğin milli kimliğe dönüştürülmesinde engel olarak ortaya çıkacak olan bilgi ve belgeler de unutulabilir. Ulusun inşa edilmesi sürecinde “*hatırlamak kadar unutmak da önemlidir.*”³¹¹ Kadim bir millet, kadim bir tarih, kadim bir yurt ve kadim bir din söz konusu senaryonun yapıtaşlarını oluşturur. Özellikle seküler Kürt milliyetçiliği, İslamcı Kürt milliyetçiliğinden farklı olarak kadim ve milli bir dinin keşif veya icat edilmesine de başvurur.³¹² Burada da Zerdüştlük, seküler ve milli Kürt kimliğinin inşa edilmesinde işe koşulur.

Bugün gelinen noktada seküler Kürt milliyetçiliği, pragmatist bir tutumla İslam’ı daha önce dışarda tutan katı ve sert yaklaşımlarını terk etmiş gözükmektedir. Daha yumuşak bir geçiş tasarlanarak İslam, kültürel bir formata indirgenerek kabul dairesi içine dâhil edilmektedir. Belki de “*ulusal dönüşüm*” süreci bağlamında özellikle seküler Kürt milliyetçiliğinin evrildiği süreç, Karpat’ın işaret ettiği gibi Müslüman toplumların şu özellikleri ile açıklanabilir; “etnik, kültür ve dil farklılıklarının geçmişte olduğu gibi devam etmelerine rağmen bu yeni kimlikler, hiçbir zaman sözcüğün Avrupalı etnik-kültürel-dilsel anlamında "ulusal" olmayacaklardır. Büyük bir miktar laiklik, etnik-dilsel nitelikleri ulusal kimliğin kaynağı haline getirebilir. Ancak laikliğin İslami kimliği zayıflatma olasılığına rağmen, Müslümanların ulus ve milliyet kavramlarının temel ilkesini oluşturan İslami kimliği ortadan kaldırma olanağı yoktur.”³¹³

4. SEKÜLER VE İSLAMCI KÜRT KİMLİĞİN İNŞA EDİLMESİNDE ROL OYNAYAN DİNİ TARTIŞMALARA DAİR

Kimlik, bireyin ve toplumun anlaşılmasında, inşa edilmesinde; ötekilerle kurulan veya kurulacak olan ilişkilerde çoğu zaman belirleyicidir. Farklı aidiyetlerle oluşan kimlik, benin ve ötekinin sistematik bilgisine ulaşılmasına imkân verir. Kimliğin anlaşılmasında ve inşasında ötekiler, belirgin bir role sahiptir. Ötekilerin merkeze alınarak ifade edilmesi bağlamında “*kimliğim beni başka hiç kimseye benzemez yapan şeydir.*”³¹⁴ Salt kendi olabilmenin imkânı kimliksel inşa ve zemin itibarıyla tartışılabilir de bireysel ve toplumsal boyutlarıyla kimlik, ben kimim sorusuna cevap verebilme imkânını içinde taşır. Kimliğin oluşumunda özne olarak görülebilecek içine doğulan

³¹¹ Anthony D. Smith, **Milli Kimlik**, s.196-197.

³¹² Osman Ali, Selam Nawxoş, **Zerdeştîyefî Dîndarî u Zerdeştîyefî Siyasî** Dû Tiwêjînewey Şîkarî, Hewlêr: Nusîngey Tefsîr, 2017, s.89-90

³¹³ Kemal H. Karpat, **Ortadoğu’da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, s.123.

³¹⁴ Amin Maalouf, **Ölümcül Kimlikler**, s.16.

kültür ve toplum, etkili ve de yetkili olarak görülse de aynı kültürel havza içinde yetişen bireylerin farklılığı, kültürün ve toplumun mutlak belirleyici olmasını gölgelemektedir. Aynı coğrafyanın, dinin, ulusun, kültürün, toplumun, mezhebin, ailenin bireyleri olan kişi veya grupların farklılaşması ve farklı seyirlerde tercihlerde bulunması, hatta bazı dönemlerde aynı etnik ve dini grupların çatışmalar içine girmesi kimliğin salt kültürel ve toplumsal etkilerle izah edilemeyeceğini göstermektedir. Bu bağlamda kimliğin oluşumunda, kültürel ve toplumsal etkiler olmakla birlikte, içerden ve dışardan değişim ve dönüşümlerle etkileşime giren kimliğin oluş halindeki dinamik yapısından söz edilebilir.³¹⁵

Kimlik; tanımlanmış, sınırları belirlenmiş, geçmişte başlayan şimdi ise burada olan bitmiş bir olgudan öte sürekli bir devinim içinde yeniden oluşmakta ve tanımlanmaktadır. Kimliğin inşa edilmesinde bitmiş olan toplumsal ve kültürel statik bir süreç değil hareket halinde olan toplumsal ve kültürel dinamik bir süreç etkili olmaktadır.³¹⁶ Kimlik, tarihin derinliklerden gelen kültürel kodlara sahip olduğu gibi bugünün dünyasında yeni kültürel anlam dünyası içinde kendini yeniden üreterek yer bulur. Yine Modern öncesi dönemlerde homojen bir görünüm arz ederken modern dönemle birlikte kimliğin oluşum seyri, yerini daha karmaşık, daha seküler, daha ideolojik, daha bireysel, daha dinamik bir çerçeveye bıraktığı varsayılabilir.³¹⁷ Fakat bu durum çoklu ve farklı aidiyetlerin birbirine eklenmesi anlamına gelmemektedir. Kimlik bu anlamda “*yamalı bohça*”³¹⁸ değildir. Farklı aidiyetlerin melezlenmesi sonucunda ortaya çıkan bütünün bireysel ve toplumsal tezahürü olarak anlaşılabilir.

Seküler ve İslamcı Kürt aktörler bağlamında kimliğin öne çıkan boyutları, onları kimi zaman birbirine yaklaştırmakta kimi zaman da birbirinden uzaklaştırmaktadır. Tarafların bu anlamda buluşma noktalarında etnik aidiyet merkezi faktör iken ayrışma noktalarında ise dini aidiyetin, dine yüklenen anlamın ve bazen de bizzat dinin kendisi görülebilir. Bu yönüyle taraflardan biri olan seküler Kürt aktörler nezdinde etnik aidiyet, kimliğin başat özelliği olarak tezahür ederken ve ötekilerin tanımlandığı merkezi bir öneme sahip iken onların karşısında konumlanan İslamcı aktörler nezdinde ise etnik ve dini aidiyet kimliğin inşasında iç içe geçer. Kimliğin inşasında rol oynayan benzer tezahürler ve pratikler bağlamında seküler ve İslamcı aktörlerin etnik aidiyeti belirgin bir şekilde ön plana çıkar. Din veya dine yaklaşım taraflar açısından ayrıştırıcı bir görünüme sahipken, etnik kimliğin söz konusu aktörler nezdinde beni ve ötekini

³¹⁵ a.g.e., s.18.

³¹⁶ Mehmet Anık, **Kimlik ve Çokkültürcülük Sosyolojisi**, 2012, İstanbul: Açılım Kitap, s.35.

³¹⁷ a.g.e., s.17-18.

³¹⁸ Amin Maalouf, **Ölümcül Kimlikler**, s.27.

belirleyici ve tayin edici etkisinden söz edilebilir. Güçlü bir aidiyet duygusu olarak ulus kimliği içerideki ötekini de tanımlar. Bizimkiler kulvarı içinde kalanlar, pozitif bir algı ve değerlendirmenin konusu olurken, ötekiler nesneleştirilerek kötünün objesi haline getirilebilmektedir.³¹⁹ Ötekinin etnik aidiyetinin sorunsal zemini İslamcı aktörlerde daha soft tezahür ederken, seküler aktörlerde ise bunun daha belirgin bir şekilde ifade edildiği söylenebilir. Aynı coğrafyanın paylaşıldığı halklar, toplumsal, siyasal ve tarihsel nedenlerle benin/kimliğinin/ulusun inşa edilmesine katkı sağlayan ötekiler kategorisine dâhil edilebilmektedir. Irak sınırları içinde kalan çoklu dini, mezhebi ve etnik durum seküler ve İslamcı Kürt kimliğinin öteki karşısında içe kapanmasına, korumacı özelliğine katkı sağlamaktadır.

Irak Kürtleri, Irak sınırları içinde yaşayan çeşitli etnik ve dini gruplar ile ülkenin ana gövdesini oluşturan Arap ve Türkmenler bağlamında düşünüldüğünde tüm Irak'ta heterojen kimlikler ile karşı karşıyadır. Irak'ın genelinden farklı olarak buldukları Kürt bölgesinde ise etnik ve mezhebi temelde büyük oranda homojen bir yapı mevcuttur.³²⁰ Irak'ta nüfuslarının fazlalığı bağlamında ifade etmek gerekirse önce Araplar sonra Kürtler ve en sonunda Türkmenler gelir. Nüfusları az olan diğer etnik, mezhebi ve dini yapılar, söz konusu üç etnik yapı karşısında azınlık konumunda kalmaktadırlar. Araplar ve Türkmenler kendi içlerinde Şii ve Sünni diye iki büyük gövdeye ayrılırken, Kürt nüfusu %90'ın üzerinde; dini, mezhebi ve etnik görüntüsüyle homojendir.³²¹ Etnik kimlik anlamında Kürtlük, dini kimlik anlamında İslam ve mezhebi kimlik anlamında Şafiilik Iraklı Kürtlerin genel tablosunu oluşturmaktadır.

Kürtler, dini ve mezhebi homojen yapılarının aksine olmak üzere ideolojik ve aşiretsel boyutlarıyla ise heterojen bir seyir takip eder. İdeolojik ayrışmalar modern dönemin bir tezahürü olarak Kürtler arasında yer bulurken, aşiretler ise Kürt tarihi boyunca Kürt kimliğiyle iç içe geçen, onun ayrılmaz vasfı olarak ön plana çıkar. Günümüz Irak Kürt Bölgesi'nde ideolojik tercihlerin üzerinde aşiretsel yapının da etkili olduğu söylenebilir. İdeolojik tercihler toplumsal yapıyı oluşturan farklı dini ve mezhebi grupları ideolojik boyutlarıyla ön plan çıkartır. Bu bağlamda seküler aktörlerin, farklı dinlerden ve mezheplerden olup Kürt olan veya Kürt olmayan Nasturi, Keldani,

³¹⁹ a.g.e., s.30.

³²⁰ https://ckb.wikipedia.org/wiki/%DA%BE%DB%95%D8%B1%DB%8E%D9%85%DB%8C_%DA%A9%D9%88%D8%B1%D8%AF%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86 Erişim Tarihi:24.10.2018

³²¹ https://ar.wikipedia.org/wiki/%D8%B3%D9%83%D8%A7%D9%86_%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A7%D9%82#%D8%A7%D9%84%D8%AA%D9%88%D8%B2%D8%B9_%D8%A7%D9%84%D8%A5%D8%AB%D9%86%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D8%AF%D9%8A%D9%86%D9%8A_%D9%84%D9%84%D8%B3%D9%83%D8%A7%D9%86 Erişim Tarihi: 24.10.2018

Süryani, Yahudi ve Ermeni gibi etnik ve dini gruplara vurgu yaptıkları görülür. Kürt bölgesinde etnik, dini ve mezhebi homojenliğin aksine seküler aktörler tarafından öne çıkarılan çeşitlilik seküler siyasi bir yapının gerekliliği vurgulanarak işlenir.

Seküler veya İslamcı kimliğin inşa edilmesinde etnik ve dini kimlik etrafında yürütülen tartışmalar tarafların hangi gerekçelerle neye ve kime itiraz ettiklerini göstermektedir. Tartışmaların dini boyutunda İŞİD, İslam, Yezidilik, Zerdüştlük gibi konular yer almaktadır. Etnik boyutunda ise ulus ve ümmet tartışmaları görülmektedir. Bu bağlamda Türk, Arap ve Farslarla girilen ilişkilerin mahiyeti Kürt ulus kimliğine yönelik samimiyetin göstergesi olarak okunur. Irak Kürt Bölgesi'nde farklı boyutlarıyla tartışılan konular tarafların kimliğine dair verilerin elde edilmesine yardımcı olur

4.1. Radikalizm ve Dini Şiddet Bağlamında Tartışmalar

Dünyanın çeşitli bölgelerinde insanlar, inançlar ve ideolojiler ile ilgili olmak üzere radikal pratikler geliştirmektedir. Yaşanılan bu durum, (insanın doğası ile ilgili tartışmaları dışarda tutarsak) büyük oranda toplumsal ve siyasal değişim ve dönüşümler paralelinde gelişen olayların bir sonucu olarak okunabilir. Radikalleşme olgusu bir süreç olarak ele alınırsa karşıt duruşları veya radikal ötekinin de içinde olduğu bir süreci anlatır.³²² Radikalizm bu bağlamda karşıt duruşların melez entegrasyonu karşısında konumlanan, seküler veya dini bağlamda ötekine temelden karşıtlığı içeren, itiraz edilen toplumsal olay ve olgulara yönelik istenen değişim ve dönüşümün esastan gerçekleşmesini savunan, sınırları kesin ve keskin olarak belirlenmiş teori ve pratiklerdir. Radikalizm, belli başlı özellikleri ile ön plana çıkar. Bunlardan olmak üzere TDK' sözlükte ifade edildiği şekliyle; a) “bilimde, dinde, siyasette kökten yenilikler yapma eğilimi”ni içinde taşır, b) “ele alınan konunun/konuların temel nedenlerine, köklerine kadar inen düşünce biçimi” özelliğine sahip, c) “yaşama biçimlerini, yaşama ilişkilerini eleştirip kökten değiştirme eğiliminde sonuna kadar giden görüş”, d) “kurulu düzenin temellerine yönelik toplumsal ve ekonomik değiştirmelerden yana olan tutum veya öğretisi”³²³ radikalizmi yansıtır. Yine radikalizmi çağrıştıran kavramlar anlamında Türkçe'de kullanıldığı şekliyle fundamentalizm, köktencilik, köktendincilik, dini şiddet, terörizm ve anarşizm yer alır.

Dini şiddet, radikalizmle bütünleşmiş bir kavram olarak karşımıza çıkar. Terkibin içinde bulunan din, şiddet olgusu ile tanımlanmaktadır. Arapça'da “*Unfu'd-*

³²² Peter b. Clarke, **Din Sosyolojisi Çağdaş Gelişmeler**, s.452.

³²³ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=206719
Erişim Tarihi 31.10.2018

Dini” olarak kullanılan dini şiddet terkinin şiddet kısmı; katılık, sertlik, birinin şiddetli bir şekilde başkasına muamele etmesini, şiddetin sürekliliğine vurgu ve bu sürekliliğin toplumsal meşruluğun elde edilmesini içinde barındırmaktadır. Yine yumuşak ve hoşgörölü olmanın zıttı olarak tarif edilir. Buradan yola çıkarak herhangi bir şeyin tabiatına yönelik dışarıdan zora dayalı uygulamaların tümü şiddet kapsamında görülür. Toplumsal değişim ve dönüşümlerin güce dayalı gerçekleştirilmesi şiddetin özelliği olarak okunur. Söz konusu değişim ve dönüşümler, tabii seyirleri dışında vuku bulur.

Ortadoğu toplumları bağlamında dini şiddet ise mevcut siyasal sistemlere yönelik silahlı veya silahsız şiddet hareketlerinin temel özelliği ve yöntemi olarak görülür. Şiddeti bir yöntem olarak kabul eden hareketler tarafından itiraza konu olan siyasal sistem veya toplumsal yapının, kültürel ve tarihsel süreklilik dikkate alınmadan zora dayalı olmak üzere değiştirilmesi hedeflenmektedir.³²⁴ Ortadoğu’da muhalefetin önde gelen aktörleri olarak İslamcı yapılar, dini şiddetin özelleştiği belki de sadece onların kast edildiği bir zemin içinde bulunmaktadır. Araştırma konusu İslamcı Kürt hareketler de bu paralelde muhalifleri olan seküler aktörler tarafından mevcut durumdan yola çıkılarak dini şiddetin kaynağı olarak görölmektedir.

Dini şiddet tartışmalarında, şiddetin dini kökenlerine vurguda bulunulur. Bu anlayışa göre din özü itibariyle şiddet eylemleri barındırır. Dini ritüellerden olmak üzere kurban, şiddetin dini kökenine işaret olarak değerlendirilir. Buna göre, tanrının öfkesinden korunmak isteyen insan, kurban edimi ile korunmuşluk zırhına bürünür. Kutsal kitaplarda anlatılan Habil ve Kabil öyküsündeki kurban anlatımı da şiddetin bir tezahürüdür.³²⁵ Dolayısıyla, “Kurban, sonuçta bir "insanlık numunesi" olarak değil, bir canavar kopya, kutsal bir varlık olarak ortaya çıkmaktadır... Burada açığa çıkan, insan ilişkilerinin ve toplumun hakikatidir.”³²⁶ Dinlerdeki şiddet sembolleri dinin kökenine dair şiddet anlatımında ön plana çıkmaktadır. Bunlardan olmak üzere, Şia’daki matem kutlamaları, Hristiyanlık’ta İsa’nın çarmıha gerilmesi, Yahudilik’te bulunan kanlı savaş anlatımları, İslam’da cihat anlayışı din savaşları ve mitolojiler çeşitli örnekler sunmaktadır.³²⁷

³²⁴ https://www.mominoun.com/articles/%D8%A7%D9%84%D8%B9%D9%86%D9%81-%D8%A7%D9%84%D8%AF%D9%8A%D9%86%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D8%AF%D9%84%D8%A7%D9%84%D8%A7%D8%AA-%D9%88%D8%A7%D9%84%D8%AE%D9%84%D9%81%D9%8A%D8%A7%D8%AA-3695#_ftn1
Erişim Tarihi 31.10.2018.

³²⁵ René Girard, **Şiddet ve Kutsal**, çev. Necmiye Alpay, 1. Baskı, İstanbul: Kanat Kitap, 2003, s.3-10.

³²⁶ a.g.e., s.398.

³²⁷ Peter b. Clarke, **Din Sosyolojisi Çağdaş Gelişmeler**, s.450.

Dini şiddetin, dinin kökeninden öte sosyal ve siyasal süreçler bağlamında araçsallaştırılmış boyutundan da söz edilebilir. Din, tarih boyunca sahip olduğu kültürel ve toplumsal güçten dolayı iktidar alanı içinde gücün temerküz etmesinde başat rol oynamaktadır. Bu yönüyle dini şiddet, mevcut toplumsal ve siyasal yapının değiştirilip dönüştürülmesinde “*devrimci bir nitelik*” taşımaktadır. Din sadece “sembolik güç ve imkânı, manevi motivasyonu” içinde barındırmamaktadır, aynı zamanda “potansiyel olarak politik hareketlenme için de bir kaynak teşkil etmektedir.”³²⁸ Nitekim modern Ortadoğu’da şiddetin meşru aracı olarak tasarlanan din, sosyal ve siyasal hareketlerde örgütlenmenin, motivasyonun, meşrulaştırmanın, haklılaştırmanın ve mevcut sorunların üstesinden gelmenin adı olarak tezahür etmektedir. Din, modern olanın yıkmaya veya geriletmeye çalıştığı dini ve ahlaki alanın içinden yeniden ortaya çıkararak itiraz geliştirmektedir. Bireysel, sosyal, kültürel ve siyasal alanda kaybedilen iktidar, dinin yeniden canlanmasıyla gün yüzüne çıkmaya başlamaktadır. Din bu anlamda “*bastırılanın dönüşünü temsil eder.*”³²⁹ Modern toplumun dini olanı periferiye iten kurumsal ayırıştırıcı gücü karşısında din, otorite olma talebinde bulunmaktadır. Otorite talebinin bir yönü seküler iktidarın dini ötekileştirmeye yönelik geliştirdiği radikal pratiğe karşı radikal bir cevap vermektedir. Diğer yönünde ise kaybedilen dini otoritenin merkezine yerleşmek vardır.³³⁰ Yine seküler anlatının merkeze alınması paralelinde Habermas’ın dikkat çektiği hatalı sekülerleşme süreci köktenci şiddetin artmasında rol oynamaktadır.³³¹

Dini şiddet anlatıları, genel olarak seküler ve Batılı paradigmanın izlerini taşır.³³² Din ve şiddet kavramlarının bir araya getirilmesinin altında, dinin ve şiddetin birbirine mündemiç olduğu kabulü yatar. “*Seküler şiddet*” terkihi değil de “*dini şiddet*” terkihinin kavram ve uygulamalar paralelinde izah edilmesinin, dini olanı şiddet temelinde olumsuzlayan muhtevayla ilgisinden söz edilebilir. Dini şiddetin merkezi coğrafyası olarak görülen Ortadoğu, şiddetin kendisiyle özdeşleştirilerek toplumsal ve siyasal okumaların ve analizlerin merkezine oturur. Ortadoğu’da, şiddetin meşru olanı ve olmayanı ekseninde gelişen tartışmaların iktidar ve ideolojik tarafgirlik bağlamında yönü değişir. Bu paralelde seküler iktidar güçlerinin ve hareketlerin uyguladığı şiddet, meşru görülerek ve akılcı bir şekilde temellendirilerek, dini şiddetin karşısında ve

³²⁸ a.g.e., s.456-459.

³²⁹ Antony Giddens, **Modernite ve Bireysel Kimlik** Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum, Çev. Ümit Tatlıcan, İstanbul: Say Yayınları, 2010, s.258-260.

³³⁰ Peter b. Clarke, **Din Sosyolojisi** Yaşadığımız Dünya, çev. Ed. İhsan Çapçioğlu, Ankara: İmge Kitabevi, 2012, s.279-280.

³³¹ Peter b. Clarke, **Din Sosyolojisi Çağdaş Gelişmeler**, s.477.

³³² William T. Cavanaugh, **Usturet’l-Unfu’d-Dini** el-İdolociya’l-Elmaniyyeti ve Cuzuru’s-Sirai’l-Hadis, Ter. Usametu Gawci, Beyrut: el-Mektebetu’r-Reisi, 2017, s.7.

barışın hizmetinde olan bir olgu olarak okunur. Buna göre demokratik değerlerin yerleştirilmesinde şiddet, geri kalmış bir toplumun uyandırılmasında, şartlar gereği başvuru arızı bir durumdur.

William T. Cavanaugh, Seküler ve Batılı söylemin, din ve şiddeti bütünleşik görmesinden söz eder. Bu anlatıma göre, yukarıda da ifade edildiği şekliyle dinin özü itibariyle şiddeti içerdiği. İkincisinde ise din, özü itibariyle şiddet içermez fakat dinin ideolojiye evrilmesi sürecinde şiddet dine eklenir.³³³ Ona göre modern iktidar aygıtı olarak şiddeti tekelleştiren devlet aygıtı, buradan aldığı meşru güçle var olma çabası içine girer. Farklı ideolojik görünüşleriyle meşru şiddet, ötekisini dini şiddet kavramsallaştırması üzerinden olumsuzlar. Ortadoğu'da ise söylemin merkezinde dini şiddetin hem kendisi hem de kaynağı olarak Müslüman toplumlar görülür. Çünkü Müslüman toplumlar seküler değerlerin karşısında konumlanmış, din ve siyasetin karşısında durmuştur. Ona göre buradaki asıl mesele dinin şiddeti barındırması veya şiddetin ideolojik argümanı olarak kullanılıp kullanılmaması değil şiddetin dine inhisar edilmesidir.³³⁴

Dini şiddet olgusunun, dindarlar tarafından kabul görmemesi de bir problem olarak karşımızda durmaktadır. Dindar söylemde din, şiddetin her türüsünden uzak olarak görülmektedir. Bu paralelde, Haçlı seferlerini düzenleyenler aslında dindar değillerdi ve seferi düzenleyenlerin amaçları da siyasi ve ekonomik çıkarlarla ilgiliydi. Böyle bir değerlendirmenin temelinde dinin, siyasetten ve ekonomiden bağımsız olduğuna inanılan bir ön kabul vardır. Aynı zamanda Batılı düalist perspektifin sonucu olarak din dünya ayırımının kabulünün böyle bir ayırımı etkili olduğu söylenebilir. William T. Cavanaugh'e göre, genel anlamda dinlerin naslarında şiddet olgusu görülebilmektedir. Mesela dinlerin mensupları inandıkları değerler adına savaşmaktadır. Dolayısıyla şiddet olgusu ve pratiği dinlerde bulunmaktadır. Kendisinin itirazı ise bunun dinlere hasredilmesidir. Ona göre, şiddetin Yahudilik, Hristiyanlık, İslam, Hinduizm vb. dinlerle ilgisi olduğu gibi; seküler ideolojiler olan ulusalcılık, Marksizm ve kapitalizmle de ilgisi var. Unutulmaması gereken ise Batı'da gelişen seküler veya mezhebi hareketler ve bunların sonucunda ortaya çıkan seküler ulusalcı devletler kullandıkları şiddetle iktidarı ele geçirdiler. Burada şiddetin genel anlamda dine hasredilmesi onun tarafından "efsane" olarak nitelendirilmektedir. Şiddet herhangi bir ideolojik tanımlama olmaksızın somut olarak tanımlanabilir. Ona göre, genel anlamda zarar veren, öldürücü

---

³³³ a.g.e., s.8.

³³⁴ a.g.e., s.9-10.

olan, işkence olarak tezahür eden, maddi şiddet olarak savaş ve terörizm şiddetin tanımını içinde barındırmaktadır.³³⁵

Şiddet olgusu; dini veya seküler olanın muhtevasında ve pratiğinde görülen, modern dönemin olgusu ideolojiler için kimi zaman hedef kimi zaman da araç olan, insan eylemlerini ilgilendiren ve ötekine yönelik radikal somut tutum alışı içinde barındıran bir mahiyete sahiptir.

Her türlü ile şiddet içeren dini ve ideolojik eylemlerin, Irak sınırları içinde görüldüğü ifade edilebilir. Sürecin başlangıcında ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgali vardır. İşgalden sonra ülkede, şiddet içeren radikal toplumsal ve siyasal değişimler gerçekleşir. Siyasal iktidara yönelik yapılan dış müdahale ile birlikte ülke; farklı etnik, dini ve mezhebi gruplar arasında şiddetli çatışmalara sahne olur. Irak, tarihinde belki de hiç görülememiş bir şekilde, şiddetin somut tezahürlerine tanıklık eder. Şiddetin faillerini, bir yandan ülkeyi işgal eden güçler oluştururken diğer yanda ise işgalci güçlere karşı savaş veren gruplar oluşturmaktadır.³³⁶ Hem işgalciler hem de yerel güçlerin eliyle gerçekleştirilen şiddetin somut hali ise; havadan ve karadan atılan bombalarla yerle bir edilen şehirler, yakılıp yıkılan evler, intihar eylemleri, mezhepler arası gerçekleşen katliamlar, kadınlara yönelik tecavüzler, etnik ve mezhebi temizlik, toplu katliamlar, kimyasal silah kullanımı, toplama kampları, şiddetin ve tecavüzün sistematik işkence olarak icra edildiği hapishaneler, radikalleşme, terör örgütleri ve eylemleri olarak sıralanabilir.

Farklı tanım ve boyutlarıyla şiddet, Irak sınırları içinde yaygın bir şekilde yer bulmaktadır. Dolaylı veya doğrudan, toplu veya dağınık, psikolojik veya fiziksel, dini veya siyasi, araçsal veya amaçsal, bireysel veya kolektif, dar veya geniş anlamıyla³³⁷ şiddetin tanım ve anlatıları Irak'ta görülmektedir. Savaşla birlikte Irak'a miras kalan ise etnik ve mezhebi kimlikleriyle keskin bir şekilde ayrılmış bir toplum, sınırları içinde sınırların ortaya çıktığı bir ülke, uluslararası güçlerin yerleştiği bir coğrafya, petrol zengini olunmasına rağmen yaşanan ekonomik çöküş, iktidarını tüm ülke sathında kaybeden bir devlet ve yerel silahlı güçlere terk edilmiş alanlardır. Irak devleti sınırları içinde olan Irak Kürt Bölgesi de böyle yakın tarihli sosyal ve siyasi olayların içinden geçmekte ve yaşanan süreçten doğrudan veya dolaylı bir şekilde etkilenmektedir.

---

³³⁵ a.g.e., s.11-13.

³³⁶ Aras Kadir Muhyiddin, **el-Unfu's-Siyasi fi'l-İraki B'ede Amin 2003** Dirasetun Siyasiyyetun-İctimaiyyetun, Suleymaniyetu: Merkezu Kurdistan li'd-Dirasati'l-İstiraciyyeti, 2003, s.75

³³⁷ Artun Ünsal, **Genişletilmiş Bir Şiddet Tiplolojisi**, Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi, 6-7 (1996) s.29-36.

ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra Irak Kürt Bölgesi, Irak'ın geri kalan bölgelerine göre şiddet içeren eylemlere daha az maruz kalır. Fakat gerek bölgenin içindeki Selefi silahlı Kürt grupların intihar veya bombalı eylemleri ve gerekse de savaşın şiddeti bir şekilde devam ettiği bölgelere yakın sınırlarda yerleşik olmaları nedeniyle Kürtler, mevcut şiddet eylemlerinden etkilenmekte ve kimi zamanda savaşa dâhil olmaktadır. Yine ABD'nin yanında yer alan peşmerge güçlerinin savaşta yer alması Kürt bölgesinin de farklı boyutlarda olmak üzere şiddetle tanışmasına neden olmaktadır.

Irak Kürt Bölgesi'nde faaliyet yürüten İslamcı ve seküler Kürt aktörlerin şiddete yönelik tepkilerinin şekillenmesinde mevcut savaş ortamı rol oynamaktadır. Şiddeti bir amaç ve araç olarak eyleme döken Selefi dini gruplar paralelinde gelişen itirazların, İslamcılara yöneltilmesi ve onların dini şiddet üzerinden olumsuzlanması, Kürt seküler aktörlerin temel argümanları içinde yer almaktadır.³³⁸ Buna göre İslamcılık, siyasalın dine alet edilmesi veya dinin siyasal bir zeminde ideolojiye çevrilmesinde rol oynadığı için, yaşanan dini şiddetin/terörün ortaya çıkmasında pay sahibidir. Böyle bir değerlendirmenin ardından ise Kürt İslamcı aktörler ile “İslamcı teröristler” olarak adlandırılan selefi silahlı gruplar arasında özdeşlik kurulmaktadır. Onlara göre, Kürt İslamcılar, Irak Kürt Bölgesi'nde iktidarı ele geçiremediklerinden ve Kürtler arasında çoğunluğa ulaşamadıklarından barışçıl gözükmektedirler. Onlar, Irak'ta faaliyet gösteren selefi cihadi İslamcı gruplardan ontolojik anlamda ayrışamaktadırlar. Çünkü Kürtlerle ilgili olmak üzere, silahlı Selefi Kürt grupların ortaya çıkmasında, bunların Kürtleri kâfirler olarak görüp öldürmesinde, Afganistan'dan Irak'a kadar seyyar Selefi silahlı Kürt grupların³³⁹ oluşmasında ve bunların da DAİŞ'le aynı saflarda yer almasında veya onlar gibi düşünmelerinde siyasal İslamcılarının rolü vardır. Yine Kürtlerin ulusal birliklerinin inşa edilmesine zarar verilmesinde doğrudan veya dolaylı olarak İslamcılık düşüncesi etkilidir. Daha ileri gidenler Kürt ulusu düşüncesinin oluşmamasını veya olgunlaşmamasını Kürtlerin İslamlaşmasına kadar götürmektedir.³⁴⁰

Seküler aktörlerin İslamcılara yönelik dini şiddet ve radikalizm bağlamında yaptıkları eleştiriler, DAİŞ'in ortaya çıkmasıyla ve İslam adına yaptıkları uygulamalarla daha da güçlenmiştir, denilebilir.

³³⁸ Bextiyarî Şemeyî, *Riwangekan Derbarey İslamî Siyasî Kurdî*, s.18-19.

³³⁹ Mecmuetun Bahisin, *el-Hereketu'l-İslamiyyeti fi Kurdîstan*, s.205-207.

³⁴⁰ Azad Kazaz, *Rohî Kurd le Bin Destî Nasyonalîzm İslamîzm u Marksîzm da*, www.pertwk.com 2007, s.30.

4.2. Selefilik ve Cihad

Günümüzde Selefilik farklı boyutlarıyla tartışılmaktadır. Kimisine göre İslam toplumunda fikri hayatın donuk ve muhafazakâr yüzünü temsil etmektedir. Bunların içinden bir adım daha ileri gidip Selefi anlatıyı fikri planda gericilikle eş değer görenler de var. Diğer taraftan Selefilik'in dini boyutuyla değerlendirilmesi söz konusu olduğunda ise onu, bidat ve hurafeler karşısında yer alması hasebiyle özgürlükle bağlantılı görenler var. Buna göre dinin toplumsal hayat içinde bidat ve hurafelerle iç içe geçmesine itiraz eden ve itirazını da dini öze dönme şeklinde pratize eden protest bir özelliğe sahiptir. Dini fikrin aydınlanmasında kendisine önemli bir rol biçilir.³⁴¹ Bu anlamda hem negatif hem de pozitif zeminde değerlendirilmektedir denilebilir.

Selef kelimesi halef kelimesinin zıttı olarak kullanılır. Selef öncekiler anlamında iken halef ise seleften sonra gelenler anlamındadır. Seleften kastın ne olduğuna dair tartışmalar olmakla birlikte genel olarak peygamber sonrası ilk üç nesil vurgulanarak ön plana çıkmaktadır. Bu anlayışı destekler mahiyette Buhari ve Müslim'de geçen "En hayırlı dönem benim dönemim, sonra bu döneme erişenler ve sonra bunların ardından gelenler..." hadisi gösterilir.³⁴² Selefi anlatı bağlamında kendisine merkezi bir rol biçilerek kullanılan Selefilik kelimesinin Kuran ve Sünnet'te geçmediğini de belirtmek gerekir.³⁴³

Selefilik belli bir mezhepten öte "*Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat*" kavramsallaştırılması bağlamında değerlendirilir. Buna göre kurtuluşa hak kazanmış fırka ve Allah'ın yardımına mazhar olan grup "*Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat*"tir. Mezhepler, Sünnilik bağlamında dört ile sınırlandırılırken, bağlayıcılık anlamında ise Kuran ve Sünnet ile İslam'ın ilk dönemlerinde yaşamış olanların dinden ne anladığı merkeze oturmaktadır. Bu anlayışa göre "Asr-ı Saadet" in altın nesli sırasıyla; sahabe, onları görmüş ve onlardan dini öğrenmiş Tabiin ve son olarak da sahabeden dini öğrenen tabiin gibi, dini tabiinden öğrenen tebe-i Tabiin'dir.³⁴⁴

Selefi akide veya yöntemin oluşmasında Müslüman toplumların farklı din ve kültürlerle karşılaşması rol oynar. Tarihsel arka planda karşılaşılan yeni kültürel unsurlara reaksiyoner tutumun olduğu ifade edilebilir. Bu bağlamda dört halife dönemi ile başlayan, Emeviler dönemi ile devam eden ve Abbasîler döneminde zirveye ulaşan

³⁴¹ Muhammed Ammara, **es-Selefiyyetu**, Susetu Tunus: Daru'l-Mearif Li't-Tebaeti Ve'n-Neşri, 1994, s.5.

³⁴² Şeyh Kazım es-Salihi, **es-Selefiyyetu'l-Muasiretu** Cuzuruha't-Tarihiyyeti ve Temedduha'l-Cuğrafi, en-Necef: el-Merkezu'l-İslami li'd-Dirasati'l-İstiraticiyeti, s.7.

³⁴³ a.g.e., s.8.

³⁴⁴ a.g.s., s.16.

farklı din ve düşüncelerle yaygın bir şekilde karşılaşma bu reaksiyoner davranışı besler. Özellikle Abbasîler döneminin başlangıcında dini, siyasi ve felsefi hareketler, Müslümanlar arasında yaygınlaşmış ve çeşitlenmiştir. Gerek İslami ilimler alanında yeni ilimlerin ortaya çıkması gerekse de felsefe, tıp, astronomi gibi ilimlerin revaç bulması, ayrışmaların, farklılaşmaların ortaya çıkmasına neden olur.³⁴⁵ Çeşitlenmenin veya farklılaşmanın sebeplerinden biri Müslümanların Latince, Yunancadan, Süryaniceden, Pehleviceden Hintçeden vb. tercüme ettiği³⁴⁶ eserlerle gelen farklı dini ve felsefi konular gösterilebilir. Yeni kültürel karşılaşma alanları toplumsal ve kültürel değişimlerin yaşanmasında ve selefi anlayışın bunlara tepki olarak ortaya çıkıp süreç içinde şekillenmesinde etkili olur. Selefi anlayış, İslami ilimlerin merkezine hadisin yerleştirilmesi, Kuran'dan ve Sünnet'ten anlaşılanın İslam'ın ilk üç nesli ile sınırlandırılması,³⁴⁷ dönemin tarihsel koşullarının etkisiyle yabancı görülen kültür ve felsefelerle karşı iddia edildiği şekliyle saf İslami kültürü koruma refleksi olarak okunabilir. Selefi söylemde dünyevi ve uhrevi kurtuluşun adresi tarihin örnek şahsiyetleri olarak görülen “*Selefi Salihin*”de tecessüm etmektedir. Kuran ve Sünnet'in en ideal ve somut pratiklerini ifade eden altın çağ, dini ve dini yorumlama biçimini belirler.³⁴⁸

Tarihi bağlamda Selefilik denildiğinde genel olarak akla ilk olarak İbn-i Hanbel (MS. 780/855) gelir. Onun döneminde Selefi tutum; Klasik İslami dönemin tartışma konularına yaklaşımı bağlamında selefi zihnin yapı taşı olarak açıklanabilecek nass ve nakli önceleme, bunların karşısında yer alan akli ve yorumu ise reddetme veya daha hafif bir tabirle ikincil kılma özelliğine sahiptir.³⁴⁹ İbn-i Hanbel'den sonra selefi literatürün bir diğer önemli ismi İbn-i Teymiyye (MS. 1263/1328) olarak gösterilmektedir. İbn-i Teymiyye İbn-i Hanbel sonrasında selefiliğin sistematize edilmesinde belirgin bir rol oynamıştır. Cihat ve siyaset, Şia mezhebi, bidat ve hurafe karşıtlığı onun belirgin özellikleri olarak sayılabilir. İbn-i Teymiyye, modern Selefi akımların neredeyse tümünü etkilemiştir.³⁵⁰ Selefi literatürde ismi öne çıkan kişilerden bir diğeri de İbn-i Teymiyye'nin öğrencisi İbn-i Kayyım (MS.1292/1350)dir. İbn-i

³⁴⁵ Said Adalet Nejad, **Selefiyanê Tekfirî Ya El-Cihadiyyun Xastgah ve Endişêha**, Tarîx ve Temeddunê İslamî, 13 (1390), s.165-194. http://jhcin.srbiau.ac.ir/article_3963.html pdf.

³⁴⁶ Eyyüp Tanrıverdi, **Arap Kültüründe Çeviri Çalışmaları Ve Huneyn B. İshak Ekölü**, Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi, c.12, say.23(2007/2), s.93-150.

³⁴⁷ Şerko Kirmanc, **Be Siyasîkirdinî İslam Diyardey İslamîzm**, Silêmanî: Dezgay Çap u Bexşî Serdem, 2005, s.144.

³⁴⁸ Ferhat Koca, **İslam Düşünce Tarihinde Selefilik: Tarihsel Serüveni ve Genel Karakteristiği**, İlahiyat Akademisi Dergisi c.1, say.1-2(2015), s.15-70.

³⁴⁹M. İlyas Bozkurt, **Selefiliğin Tarihsel Gelişimi ve Felsefi Altyapısı**, Tesam Akademi Dergisi, (2016/1), s.9-52.

³⁵⁰ a.g.m., s.28-30.

Kayyım daha çok hadis alanında selefi düşüncenin yerleşmesinde rol oynamıştır. Son olarak 18. yüzyılda yaşamış olan Muhammed bin Abdu'l-Vehhab (MS. 1703/1791)'tan söz edilebilir. Abdu'l-Vehhab ilkin Necd bölgesinde örgütlenir. Bölgede yaşayan Arap aşiretlerini egemenliği altında toplar. Türbelere yönelik ritüelleri şirk olarak değerlendirir. Bunu yapanları kâfir olarak nitelendirir. Ondan sonra gelen Selefi hareketlerin benimsediği tekfir tutumu böyle bir tarihi arka plandan beslenir. Günümüzde Vehhabilik olarak isimlendirilen ve uygulamaları Suudi Arabistan'da görülen anlayışın ortaya çıkmasında Muhammed bin Abdu'l-Vehhab rol oynamıştır. Vehhabilik selefi anlayışın kurucu ögesi olarak ön plana çıkar. Körfez ülkeleri ile başlayan süreç sonrasında İslam âleminde hatta Avrupa ve Amerika gibi ülkelerde de revaç bulur. Bidat olarak görülen geleneksel uygulamalara yönelik itiraz şiddetle sarmalanarak günümüze kadar gelir.³⁵¹

Modern İslami anlayışın şekillenmesinde rol oynayan Cemaleddin Afgani (1839-1897), Muhammed Abduh (1849-1905), Reşit Rıza (1865-1935), Seyyid Kutup (1903-1966) ve Hasan el-Benna (1906-1948) gibi şahsiyetler, Osmanlı dönemi sonrasında ortaya çıkan şiddet karşıtı veya şiddeti bir yöntem olarak kabul eden Selefi hareketlerin şekillenmesinde dolaylı ve dolaysız rol oynar. Özellikle Seyyid Kutup dolaylı da olsa Selefi cihadi hareketlerin teorik altyapısının inşa edilmesinde etkili olur.³⁵²

Süreç içinde Selefi hareketlerin kendi içinde çeşitlendiğini hatta çatıştığını da eklemek gerekir. Genel bir kategorizasyona tabi tutmak gerekirse özellikle körfez ülkelerinde faaliyet gösteren *Suudi Selefiligi* ile onların karşısında konumlanan *Cihadi Selefilik* karşıt iki kutup olarak belirir. İlkinde görülen temel espri, Suudi yönetimi merkeze alınarak siyasi ve dini sorunların üstesinden gelinmeye çalışılmasıdır. Suudi yönetiminin dini meşruiyet kaynağını bu anlayış beslemektedir. Aynı zamanda bunlar dış ülkelerde Suudi yönetiminden destek de almaktadırlar. Selefi gruplar arasında ayrışma süreci veya belirgin karşıtlık 1990lı yıllardan sonra başlatılmakta birlikte³⁵³ Cihadi Selefilik kökeni Mısır'a kadar götürebilir. Mısır'da iktidar ve devleti tekfir eden çeşitli gruplar, *İhvan-ı Müslimin* bünyesinden ayrılarak 1940'lı yıllardan sonra çeşitlenerek ve şiddet yanlısı bir tutum takınarak yayılırlar. İlkın Mısır ile başlayan

³⁵¹ John L. Espostio, **Mustekbelu'l-İslam**, Ter.Daru'n-Neşri li'l-Camiati, Kahire: Daru'n-Neşri li'l-Camiati, 2012, s.108-109.

³⁵² Said Adalet Nejad, **Selefiyanê Tekfirî Ya El-Cihadiyyun Xastgah ve Endîşêha**, Tarîx ve Temeddunê İslamî, 13 (1390), s.165-194. http://jhc.in.srbiau.ac.ir/article_3963.html pdf.

³⁵³ Mehmet Ali Büyükkara, **11 Eylül'le Derinleşen Ayrılık: Suudi Selefiyye ve Cihadi Selefiyye**, Dini Araştırmalar; c.7, say.20, 2004, s.205-234.

süreç, Arap ülkelerinde yaygınlaşan selefi gruplarla devam eder. Sonrasında Pakistan ve Afganistan gibi ülkelerde de taraftar bulurlar.³⁵⁴ Afgan cihadı selefi cihadi anlayışın yerleşmesinde ve yaygınlaşmasında bir dönün noktası olarak görülebilir.³⁵⁵ Afgan cihadı bağlamında Sovyetlere karşı savaşan Selefi gruplar Afganistan'da iktidarı ele geçirdikten sonra daha önceleri Sovyetlere karşı destek aldıkları ABD³⁵⁶ ile de çatışmaya başlar. ABD ile yaşanan çatışma 11 Eylül saldırıları ile zirveye ulaşır.

Irak Kürt Bölgesi'nde Selefilik bağlamında gelişen tartışmaların İslam âlemindeki genel durumu yansıttığı ifade edilebilir. Bunlardan olmak üzere Selefi anlatının kendi karşısında konumlandığı, Şiilik, tasavvuf, kabirlere hürmet ve tazim, bidat, hurafe ve şirk gibi geleneksel tartışma konuları yer alır. Yine Siyasal tartışmalar bağlamında ulu'l-emre itaat, cihat, İslamcılık ve İslam hukuku etrafında gelişen tartışmaların yapıldığı görülür. Son olarak da Selefilik'in ne olduğu ve Selefilerin kimler olduğu, Suudi yönetimi ve Vehhâbilik, İslamcılarının ya da el-Kaide gibi örgütlerin Selefilik meselesi gibi konular Kürt bölgesinde hem selefiler hem İslamcılar hem de seküler gruplar nezdinde tartışılır.

Kürt bölgesi'nde Selefilik anlayışının tarihi arka planında Kürt mollalar bulunur. Bunlar Musul ve Bağdat'ta bulunan İslami ilimler fakültelerinde öğrenci oldukları dönemlerde Selefilik düşüncesi ile tanışırlar. Araplardan naklen tanışılan Selefilik, eğitimlerini tamamlayıp dönen öğrencilerle bölge içine taşınır. Bunların temel hedefleri ve iddiaları; toplumlarını, içinde buldukları yanlış ve batıl olarak gördükleri dini anlayıştan kurtarmak ve onları selefi sahih dini akideyle tanıştırmaktır. Bu mollaların selefi anlayışı benimsemesinde Kürt toplumunda yaygın olarak bulunan bidat ve hurafelerin yer almasının etkili olduğu ifade edilir.³⁵⁷

Kürt bölgesi'nde selefi fikirlerin yayılmasında merkezi rol oynayan kişi Molla Hamdi'dir. Kendisi Selefi fikriyata sahip olmakla birlikte aynı zamanda Molla Mustafa Barzani liderliğindeki KDP'nin Amidi bölgesindeki temsilciğini de yapar.³⁵⁸ Tarih 1950'li yıllardır. Bu dönem aynı zamanda İslamcı fikirlerin de Irak Kürt Bölgesi'nde İhvan eli ile yayıldığı bir dönemdir. Bu yıllarda Selefi anlayışa sahip Hamdi Selefi ile diğer İslamcılar arasında herhangi bir sorun yoktur. Ortak amaç Baasçılara, komünistlere ve laiklere karşı mücadele etmektir. Fakat Birinci Körfez Savaşı'ndan

³⁵⁴ Said Adalet Nejad, **Selefiyanê Tekfirî Ya El-Cihadiyyun Xastgah ve Endîşêha**, Tarîx ve Temeddunê İslamî, 13 (1390), s.165-194. http://jhcin.srbiau.ac.ir/article_3963.html pdf.

³⁵⁵ John L. Espostio, **Mustekbelu'l-İslam**, s.111-112.

³⁵⁶ ³⁵⁶ Şeyh Kazım Es-Salihi, **es-Selefiyetu'l-Muasiretu** Cuzuruha't-Tarihîyeti ve Temedduha'l-Cuğrafî, s.145.

³⁵⁷ a.g.e., s.76.

³⁵⁸ <http://www.ekurds.com/arabic/mullahamdisalafi.htm> Erişim Tarihi 21.11.2018

sonra 1991 yılında Kürtlerin yaşadığı Irak'ın kuzeyi de facto özerkliğe kavuşur. Saddam Hüseyin iktidarına bağlı Irak askerleri Kuzey Irak'tan çekilir. Kuzey Irak de facto özerk olduktan sonra yönetim Barzaniler ve Talabani arasında paylaşılır. Barzani'ye bağlı KDP'nin iktidarını tahkim ettiği bu dönemde Hamidi Selefî, İslamcı hareketleri şiddetli bir şekilde eleştirmeye başlar. Öyle ki Kürt bölgesinde faaliyet yürüten İhvan-ı Müslimin'e bağlı Kürtleri ve Şeyh Osman liderliğindeki İslami Hareketi Arap ajanları olarak suçlar. Burada ilginç olan ise kendisi ve etrafındakilerinin Suudi yönetiminden ve körfez ülkelerinden maddi destek almalarıdır.³⁵⁹ Hamidi Selefî Kürt bölgesinde özellikle Barzanilerin kontrolü ve iktidarı altındaki bölgelerde faaliyet gösteren Selefileri Mesud Barzani liderliğinde bulunan KDP etrafında toplamaya çalışır.

Barzani'yi ulu'l-emr olarak gören selefiler, İslamcıları ve özellikle bunların içinden Müslüman Kardeşleri mevcut yönetimin karşısında konumlandırılarak onlarla mücadele eder. Bu konuda arkalarındaki destekçileri de Barzanilerdir. Kürt İhvan'ına yönelik yürütülen uygulamalardan olmak üzere İhvan mensupları şikâyet edilir, üniversitelerde görev yapanların atılmasına çalışılır ve bazıları da atılır, camilerde görev yapanların görevlerine son verilir ve yine kimisi tutuklanır. İhvan aleyhine yayınlar hazırlanır. Radyo ve televizyon yayınları bu konu çerçevesinde kullanılır. Selefilerin yoğun İslamcı ve İhvan karşıtlığı seküler Kürtler tarafından teveccüh görmelerini de sağlar.³⁶⁰ Fakat yoğun bir şekilde İslamcılık ve İhvan karşıtlığı selefilerin kendi aralarında anlaşmazlığa düşmelerine neden olur. Öyle ki selefi bir grup molla bu durumdan rahatsızlıklarını belirtir ve Barzani'nin Selefilerinden uzak olduklarını deklere ederler. Bu kabilden şunlar söylenir: “Biz gerçek Selefiler Barzani'nin Selefilerinden ve yaptıklarından beriyiz. Onlara çağrımız şudur ki tövbe etsinler ve doğru yola gelsinler. Çünkü biz onların internet sitelerinde, gazetelerde ve dergilerde laiklere ve zalimlere yönelik meyillerine tahammül ettik... Onlara diyoruz ki: sakın zalimlere meyletmeyin...”³⁶¹

Irak Kürt Bölgesi'nde *Cihadi Selefîlik* ise *İslami Hareket* lideri Şeyh Osman'ın ölümünden sonra hareketin parçalanması ile ortaya çıkar. Söz konusu *İslami Hareket*, daha önceleri diğer seküler Kürt partileri gibi silahlı bir partiydi.³⁶² İslami Hareket parçalandıktan sonra hareketin içinden çeşitli fraksiyonlar ortaya çıkar. Bunların içinde

³⁵⁹ Şeyh Kazım Es-Salihi, **es-Selefiyetu'l-Muasiretu** Cuzuruha't-Tarihiyyeti ve Temedduha'l-Cuğrafi, s.76.

³⁶⁰ a.g.e., s.77.

³⁶¹ a.g.e., s.77.

³⁶² Macîd Xelîl, **Mekrî İslamiyekânî Kurdistan** Xwêndineweyekî Rexnegirane Bo Pêrew U Pirogramî (Yekgirtû, Komel U Bizotnewey İslamî, Silêmanî:Dezgay Aydiya, 2013,s.4,

ılımlı selefilik anlayışına sahip denilebilecek Ali Bapir liderliğinde *Cemaat-i İslami* büyük gövdeyi oluşturur. Irak, ABD tarafından işgal edildikten sonra ise *İslami Hareket* içinden çıkan *Cundu'l-İslam* sonra ise bu örgütün ismi değiştirilerek *Ensaru'l-İslam* adıyla cihadi selefi gruplar ortaya çıkar ve liderliğini *İslami Hareket*'in önemli isimlerinden Molla Kirêkar yapar.³⁶³ Cihadi Selefilik'in ortaya çıkmasında *İslami Hareket*'in geçmişte silahlı olması ve Pakistan Peşaver'de silahlı eğitim aldığı merkezlerinin olması etkili olur. Buraya dünyanın çeşitli yerlerinden Afganistan'da savaşmak üzere cihadi selefi gruplar gelir. Bunlar Afgan cihadına katılırlar. *İslami Hareket* mensupları da bu merkezlerde silahlı eğitim alır. *İslami Hareket*'in 1980'li yıllarda başlayan bu süreci aynı zamanda dünyanın çeşitli yerlerinden gelen selefi cihadi gruplarla ve onların fikirleriyle tanışma sürecidir.³⁶⁴

Kürt bölgesi açısından kritik olan gelişme Afganistan'da savaşmaya gitmiş ve orada cihadi selefi fikirler edinmiş *İslami Hareket* elemanlarının bölgeye geri dönmeleridir. Nitekim *Ensaru'l-İslam*; güçlü oldukları Kürt bölgelerinde şeriatı ilan etmiş ve buralarda şarkı türkü söylenmesini yasaklamış, buralarda bulunan tarikatlar ve heterodoks dini grup Kakaileri Müslüman olarak görmeyip hedef almış, Irak Kürt Bölgesel Yönetim'ini tekfir etmiş, iktidarın devrilmesi için silahlı mücadele kararı almıştır. Bunların güçlü oldukları bölge, Talabani liderliğinde bulunan KYB'nin kontrolünde olduğundan daha çok KYB peşmergeleri ile çatışmışlar ve onlardan birçok peşmerge öldürmüşlerdir. Aynı zamanda el-Kaide'ye de biat etmişlerdir.³⁶⁵

Ensaru'l-İslam, ABD'nin Irak'ı işgaliyle birlikte ABD saldırılarının da hedefi olur. Gruba yönelik peşmerge desteğiyle yapılan operasyonlarda başarılar elde edilir. Grup silahlı gücünü kaybeder. Grubun lideri olarak görülen Molla Kirêkar Avrupa'ya geçer. Bir süre hapisanede kalır. El kaide bağlantısı nedeniyle yargılanır. Ama kendisi bu bağlantıyı reddeder. Şimdi Norveç'te yaşamaktadır.³⁶⁶ Irak Kürt Bölgesi'nde ise grubun görünür herhangi bir etkinliği kalmamıştır. Görüşülen kişilerden alınan bilgiler grubun gücünü kaybettiği ve bunlardan bir kısmının sonradan Daiş'e katıldığı, bir kısmının gruptan koptukları ve bir kısmın da yer altına çekildiği ifade edilmektedir.³⁶⁷

³⁶³ Şaxewan Birayim Ebdulla, **İslamî Siyasî le Gutarî Tundrewiyewe bo Xewnî Xelafet**, s.45-47.

³⁶⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=xVKWAluQKfM> Erişim Tarihi 21.11.2018. Konuyla ilgili olmak üzere al-Hiwar TV'de araştırmacı yazar Uzzam et-Temimi Molla Krêkar ile program yapar. Program 5 bölüm şeklinde yayınlanır. Videoların internet ortamında silinebileceği kanaatiyle videolar indirilerek arşivlenmiştir.

³⁶⁵ Şaxewan Birayim Ebdulla, **İslamî Siyasî le Gutarî Tundrewiyewe bo Xewnî Xelafet**, s.47-48.

³⁶⁶ Konuyla ilgili olmak üzere Molla Kirêkar ile yapılan 5 bölümden oluşan uzun röportaja bakınız: <https://www.youtube.com/watch?v=xVKWAluQKfM> Erişim Tarihi 21.11.2018.

³⁶⁷ Daha önceki dipnotlarda da güvenlik kaygısı nedeniyle gerçek isimler verilmemiştir. Baran'ın abisi söz konusu mülakatların yapıldığı akademisyenlere ve milletvekillerine ulaşmada yardımcı olmuştur.

Irak Kürt Bölgesi'nde Barzani Selefiligi denilebilecek selefiler, Barzani tarafından desteklenerek İslamcılara karşı kullanılmaktadır. Bunlar hem cihadi Selefilere hem İslamcılara reddetmektedirler. Kürt bölgesindeki İslamcı cenah ve seküler partilerin temsilcileri ile yapılan mülakatlarda bu duruma dikkat çekilmektedir. Kendisiyle mülakat yapılan akademisyen Selam Nawxoş³⁶⁸ şunları söyler:

Geleneksel dini cemaatler oylarını İslamcı partilere değil seküler partilere veriyor. Seküler partiler içerisinde geleneksel dini cemaatlerden sırasıyla ifade etmek gerekirse en fazla oyu alan Parti (KDP), Yekiti (KYB) ve Goran'dır. Bu durum laik partilerin geleneksel dini cemaatlerin desteğini alarak onları İslamcılara karşı kullanmaları ile ilgilidir. Mesela diyorlar ki İslamcılar dini siyasete alet ediyor. İşte tarikatlar, selefiler, yezidiler, Kakailer vb. bize destek veriyor.” Açıklamayı yapan Selam Nawxoş'a Selefilerin seküler partilere destek vermesi, oy vermesi hakkında sorulan soruya: “Evet onlar da destek veriyor. Bunlar Irak Kürt Bölgesi'nde yeniler. Yani tarihleri çok eskilere gitmez. Kürtlerin ezici çoğunluğu Sünni ve Şafii'dir. Bu durum Selefiler'in Irak Kürt Bölgesi'nde taraftar bulmalarına neden oluyor. Bunları bir de İslamcı karşıtlığı bağlamında seküler partiler de destekleyince güçleniyorlar. Irak Kürt Bölgesi hükümetini meşru görüyorlar. Barzani'ye ulu-l emir diyorlar.”³⁶⁹

Geleneksel Selefî grupların seküler partilere yakınlığı, seküler partiler içinden ise özellikle Barzaniler ile birliktelikleri ve Mesud Barzani'yi İslami terminoloji ile nitelendirerek ulu'l-emr görmeleri dikkat çekmektedir. Selefilerin Barzanilere yakınlığı sadece İslamcılar tarafından dile getirilmemektedir. Onların Barzaniler tarafından desteklendiğini seküler bir parti olan KYB Erbil temsilcisi siyasi büro sorumlusu Sadi Ahmed Pir de kendisiyle gerçekleştirdiğimiz mülakatta ifade ederek şunları söylemiştir:

³⁶⁸ Associate Professor Selam Nawxoş, Uluslararası Selahaddin Üniversitesi'nde dilbilim alanında akademisyen olarak çalışıyor. Selam Nawxoş çok sayıda kitap kaleme almıştır. Bunlar konu başlıkları bağlamında Kürt nasyonalizmi, Kürtlerin dinleri, Zerdüştlük, Kürt tarihi ve laikler, Kürt dili ve Kürt milliyetçiliği, din ve nasyonalizm, İngilizce Kürtçe dilbilim sözlüğü vb. başlıklarda ifade edilebilir. Kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz sorumuza “kendimi Müslüman olarak nitelendiriyorum. Fakat İslami yönetimi inancımın bir gereği olarak görüyorum. Şu an herhangi bir İslamcı hareketle organik bir ilişkim yok.” diye cevap vermiştir.

³⁶⁹ Selam Nawxoş, - Akademisyen, İslamcı Yazar-, “**Siyasal Partiler Bağlamında Seküler Aktörler ve İslamcı Aktörlerin İslam Algısı (Irak Kürt Bölgesi Örneği)**” Konulu Görüşme, Erbil, 2017. Diğer mülakatlarda olduğu gibi burada da izin alınarak ses kaydı gerçekleştirilmiştir.

Mesela Duhok ilinde selefiler var. Bunların arasında aşırı olanlar var. Barzani bunları destekliyor. Bunlar Daiş tarzı bir Selefilığe sahip değiller doğru. Ama bunların arasında aşırılıklar var. Barzani bunlara İslamcılara geriletmek için destek veriyor. İslamcılara karşı selefiler İslamcılara zayıflatacak ona göre. Genel olarak Irak Kürt Bölgesi'nde çoğulculuk var. Özellikle Erbil ve Süleymaniye çok çeşitli inanç ve mezheplerin bir arada yaşadığı yerler. Yani her gruptan her dinden insan var. Selefiler farklı inanç ve mezheplerin bulunduğu buralarda güçlü değil. Ama Dihok'ta durum farklı burada tek din var. O da İslam... Mezhep olarak da Sünni Şafii... Parti olarak da sadece KDP var. Haliyle bu ortam Selefilere güçlendiriyor. Bunlara ben KDP'nin Selefilere diyorum. Zaten oylarını da KDP'ye veriyorlar.

Yine Sadi Ahmed Pir'i destekleyecek ifadeler kullanan eski İslamcı Dr. Azad Ali İsmail kendisiyle yaptığımız mülakatta Sufilerin³⁷⁰ ve Selefilerin seküler partileri destekleyip desteklemedikleri ile ilgili olarak sorduğumuz soruya şu yanıtları vermektedir:

Sufiler³⁷¹ Kürt partilerinden önce de bu toplumda vardılar. Örgütlenmelerini tarikatlar eliyle gerçekleştiriliyorlardı. Osmanlı'nın son dönemlerinde bu Kürt tarikatlar, milliyetçi Kürt hareketlerin temelini oluşturdu. Kürt partilerin ortaya çıkmasının nedeni Kürt tarikatlarıdır. İkinci olarak da Sufiler iktidarda kim varsa onu destekler. Mesela Baas rejiminin Irak'ta iktidar olduğu dönemlerde, Baas yöneticileri Kürt bölgesine geldiklerinde bu tarikatları ziyaret ediyorlardı. Tarikat şeyhleri ile görüşüyorlardı. Üçüncü olarak Sufiler bölgemizde eski toplumsal güçlerini koruyabilmiştir. Bu durumu fark eden laik partiler de onları ekonomik olarak desteklemiştir. Haliyle destek ve oylar bu partilere gitmiştir. Son olarak Sufiler İslamcılara desteklemiyor. Hatta onların karşısında duruyor. Geçmişte emperyalizm karşıtı hareketler Sufi idi. Mesela Sennusi hareketi, bizde Şeyh Ubeydullah Nehri, Kafkaslarda Şeyh Şamil böyleydi. Şimdi ise

---

³⁷⁰ Kuzey Irak'ta tarikatlara mensup olanlar için kullanılır.

³⁷¹ Sufiler için sorulan aynı soru Osman Ali'ye de sorulduğunda şunları ifade etmektedir: "Selefiler Kürt bölgesinde İslamcılara karşı destekleniyor. Laik partiler onlara maddi destek veriyor. Siyasi bir iddiaları yok. Barzani'ye ulu'l emr gözüyle bakıyorlar. Yine Sufiler laik partilere oy veriyor. Onlara destek veriyorlar. Bu durum sadece bizim burada değil, Arap ülkelerinde de buna benzer bir durum var. Aynı zamanda Nakşibendi şeyhi olan Şeyh Osman diye biri vardı. Bunun çocukları ya Barzani'nin ya da Talabani'nin partisindeler."

bu hareketler, İslamcı partilerin karşısında laik partilerin yanında yer alıyor.

Selefiler ise mevcut iktidarı meşru görüyor. Mesud Barzani'yi bölgenin başkanı olması hasebiyle ulu'l emr olarak görüyorlar. Dolayısıyla ona karşı her türlü muhalefeti ulu'l emre karşıtlık şeklinde değerlendiriyorlar. İslamcıların karşısında olmalarının bir diğer nedeni İslamcıların din anlayışdır. Selefiler Kuran böyle der, hadis böyle der derler. İslamcılar ise bu anlamda daha geniş bir perspektiften dini okurlar. Haliyle bu durum Selefilerin, İslamcıların karşısında yer almalarına neden olur. Laik partiler de mevcut farklılık ve ihtilaftan faydalanarak onları destekler. Laik partiler, hem Selefilere hem de tarikatlara İslamcılar karşısında destekleyerek dinin meşrulaştırıcı gücünden fayda sağlıyor. Halka, bakın işte bunlar İslamcı değil. Gerçek İslam, İslamcıların anlattığı gibi değil diyorlar. Böylece laik partiler İslam'ın siyasileştirilmesine itiraz ettiklerini, İslam'ın karşısında olmadıklarını bunlar sayesinde anlatmış oluyorlar. Tabii bu durum İslamcıları zayıflatıyor. İki taraf da seçimlerde oylarını laik partilere veriyor.³⁷²

Gerek İslamcıların gerekse de seküler partilerin selefiler bağlamında değerlendirmeleri büyük oranda Barzaniler ile ilişkilendirilerek yapılmaktadır. Aynı zamanda tarihsel arka planda da Barzani ve Selefiler ilişkisi görülebilmektedir. Kavramsallaşma sürecine de giren Selefilik, Suudi Selefilğine benzer şekilde “Barzani Selefilere” şeklinde adlandırılmaktadır.

Bugün, Irak Kürt Bölgesi'nde Selefilerin önde gelen liderlerinden Abdullatif Ahmed Selefî ön plana çıkmaktadır. Abdullatif Selefî Barzani'ye bağlı Rudaw TV de katıldığı programlarda yukarıda ifade edilen yargıları destekleyecek ifadeler kullanmaktadır.³⁷³

Selefilik hiçbir kimseyi tekfir etmez. Halk tekfir edilemez. Selefilik ve tekfircilik farklı şeylerdir... Geçmişte Irak Kürt Bölgesi'nde yönetime karşı silahlı mücadele eden İslamcı grupları uyaran biziz.

³⁷² Azad Ali İsmail, - Eski İslami Hareket Mensubu -, “Siyasal Partiler Bağlamında Seküler Aktörler ve İslamcı Aktörlerin İslam Algısı (Irak Kürt Bölgesi Örneği)” Konulu Görüşme, Erbil, 2017

³⁷³ Konuyla ilgili Rudaw TV de yayınlanan iki program dinlenmiş ve ileriki dönemlerde videolara erişim sorunu yaşanabileceği kaygısıyla program videoları indirilerek arşivlenmiştir. Söz konusu programlara aşağıdaki linklerden ulaşılabilir. <https://www.youtube.com/watch?v=FGaJLmN4J68> ve <https://www.youtube.com/watch?v=PRzzmGlqAmQ> Erişimi Tarihi: 29.11.2018.

Yaptıklarının cihat olmadığını geçmişte kendilerine ifade ediyorduk... Irak Kürt Bölgesi'nde Daiş'e katılanların nedeni Şeyh Osman'a bağlı İslami Hareket'in Seyyid Kutup gibilerinin kitaplarını bölgeye getirmeleridir... Biz Irak Kürt Bölgesi'ni kim yönetiyorsa ona itaat ederiz. Fakat Allah'a isyan söz konusu olduğunda kula itaat etmeyiz. Bu onlara isyan edeceğimiz anlamına gelmez. Yaptıklarının yanlış olduğunu, İslam'a aykırı olduğu ifade eder, onlara nasihat ederiz... Biz Irak Kürt Bölgesi'ni yöneten başkanı ulu-l emir olarak görüyoruz.

Irak Kürt Bölgesi'nde Selefilik cihadi ve geleneksel Selefilik şeklinde kategorize edilebilir. Buradaki Cihadi Selefilik anlayışı ve pratiği tarihi kökenleri itibarıyla Afgan cihadına ve içinden doğdukları İslamcı hareketlere kadar uzanır. ABD'nin Irak'ı işgali ile birlikte, bunların toplumsal ve siyasal etkileri Kürt bölgesinde minimize olmakla birlikte faaliyetleri yer altında devam etmektedir. Norveç'te bulunan Molla Kirêkar bunların lideri olarak gözükmektedir. Molla Kirêkar; Barzani, Talabani ve Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'ni tekfir etmektedir. Kürt bölgesindeki mevcut İslamcı partiler dâhil tüm siyasal partileri meşru görmemektedir. Bu anlamda İslamcı partilere ağır eleştiriler yönelmektedir ve onları tağuti sistemle işbirliği içinde olmakla itham etmektedir. Molla Kirêkar konuşmalarında Kürt bölgesindeki Selefilerin sayısını yüksek tutmakla birlikte sahada ulaşılan İslamcı ve seküler taraflar ile yazılı kaynak ve belgeler bu durumu doğrulamamaktadır. İkinci kategorideki geleneksel Selefilik/Suudi Selefililiği veya Kürt bölgesinde ifade edildiği şekliyle Barzani Selefilileri Kürt bölgesinde etkili olmaktadır. Siyasal iktidarın desteğini almaları ve siyasal sistemi dini zeminde meşrulaştırmaları toplumsal etkilerini güçlendiren olgular olarak öne çıkmaktadır. Siyasal iktidarın desteğini almaları onlara toplumsal ve siyasal meşruiyet sağlamaktadır. Diğer taraftan mevcut iktidarı dini zeminde meşrulaştırmaları Barzanilere dinsel meşruiyet sağlamakta ve onların dindar Kürtler nezdinde meşru görülmelerini sağlamaktadır. Bu durum aynı zamanda Barzani karşıtı İslamcı partileri zayıflatan bir etken olarak gözükmektedir. Barzani Selefililerin, karşıt olduğu gruplar anlamında bir kategorizasyona gidilebilirse bu gruplar; tarikatlar, İslamcılar ve cihadi selefiler olarak sayılabilir. Onların tarikat karşıtlığı şirk ve bidat olarak görülen tasavvufi dini ritüeller nedeniyle olmaktadır. İslamcı karşıtlığı siyasal parti olarak örgütlenmeleri ve ümmetin içine fitne koymaları şeklinde gerçekleşmektedir. Onlara göre İslam'da siyasal parti kurmak ve siyasal parti zemininde örgütlenmek ve mücadele etmek bidattir.³⁷⁴ Son olarak Cihadi Selefililiği de

³⁷⁴ İslamcı İttihad-ı İslam üyesi ve milletvekili Musenna Emin ile Selefi Abdullatif Ahmed arasında Rudaw TV de yapılan program için bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=PRzzmGIqAmQ> Erişim

tekfircilik, savaş, ulu'l-emre itaat etmeme ve Müslümanların kanlarını akıtmakla nitelendirip karşıt kutupta görmektedirler. Bu anlamda DAİŞ ve el-Kaide gibi örgütler tekfir edilmemekle birlikte bağı kategorisinde değerlendirilmektedir.

İlginç olan durum Kürt bölgesinde genel anlamda Barzani'ye destek veren ama karşıt kutuplarda yer alan tarikatlar ve Selefilerin Barzani konusunda hemfikir olmalarıdır. Denilebilir ki her iki kesime göre Mesud Barzani veya Barzaniler ortak kabul olarak görülmektedir. İki kesime göre de o ulu'l-emr yetkisine sahiptir. Bir diğer nokta iki tarafın da İslamcı karşıtlığında buluşmalarıdır.

4.3. Daiş ve Yezidiler

Irak sınırları içinde Şiilerden sonra Sünniler ana gövdeyi oluşturmaktadır. Sünniler Irak'ta büyük oranda Şafii ve sonrasında ise Hanefi mezhebindeler. Sünniler içinde ise az bir kısım Basra'nın güneyinde bulunan Zübeyir şehrindeki Hanbeli mezhebine mensup olanlar yer alır. Bunların sayısı çok az olmakla birlikte Suudi yanlı siyasete yakın durmaları hasebiyle Vehhabi olmakla itham edilmektedirler. Vehhabilik anlayışının Irak sınırları içine 1790'lı yıllarda girmeye başladığı ifade edilir. Bu anlayış özellikle aşiretler arasından taraftar bulmaya çalışır. Bunların Osmanlı yönetimine karşı bir duruşları vardı.³⁷⁵ Buna rağmen Irak'ta Vehhabi anlayış yerleşik hale gelememiştir. Sünni Şafii ve sonrasında Hanefi mezhebi ana gövdeyi oluşturmaya devam etmektedir. Vehhabilik ise İkinci Körfez Savaşı sonrası Irak'ta ABD işgaline karşı savaşan Selefi grupların ve DAİŞ'in güçlenmesi ile yeniden gündeme gelmiştir. ABD işgaliyle başlayan iç savaş Şiilik ve Sünnilik bağlamında mezhebi; Kürt ve Arap bağlamında etnik kutuplaşma ile sonuçlanmıştır. DAİŞ'in ortaya çıkması mevcut farklılıkların daha da keskinleşmesine yol açmıştır.

Irak'ta DAİŞ'in kökleri 2006 yılına kadar götürülmektedir. Bu tarihte Irak'ta bulunan çeşitli silahlı gruplar bir araya gelerek liderleri olarak Ebu Ömer el Bağdadi'yi seçerler. Bunun 2010 yılında öldürülmesi üzerine grupların başına Ebubekir el Bağdadi geçer. Ebubekir el Bağdadi bu süreçte Irak'ta ardı ardına saldırılar gerçekleştirir. Bunlardan olmak üzere Irak merkez bankası, adalet bakanlığı ve Ebu Gureyb cezaevi baskınları sayılmaktadır. Baskınlar onun ve grubunun popülaritesini artırır. Diğer

---

Tarihi 29.11.2018. Aynı zamanda video indirilerek arşivlenmiştir. Musanna Emin ve Abdullatif Ahmed İslam akidesi alanında doktora yapmışlar.

³⁷⁵ Fuad İbrahim, **Daiş Mine'n- Necdiyyi ile'l-Beğdadiyyi** Nustalciya'l-Hilafeti, Teb'etu 1., Erbil Beyrut: Merkezi Eval Li'd-Dirasati Ve't-Tevsik, 2015, s.106-107. Yine bakınız; Abdulbari Atvan, **ed-Devletu'l-İslamiyye fi'l-İrak ve's-Şam** el-Cuzur et-Tevehhuş el-Mustekbel, Lübnan Beyrut: Daru's-Saki, 2015, s.122.

yandan Suriye’de 2011 yılında iç savaşın başlaması üzerine çeşitli silahlı gruplar ortaya çıkar. Bunlardan biri olan ve süreç içinde en güçlü grup haline gelen Cebhetu’n-Nusre 2011 yılının sonlarına doğru kurulur. Cebhetu’n-Nusre 2013 yılında o zamanki ismiyle Irak İslam Devleti’ne biat eder. Böylece Irak merkezli örgüt, Irak ve Şam İslam Devleti’ne evrilmiş olur. IŞİD veya DAİŞ kısaltmaları bu son durumun sonucunda telaffuz edilmeye başlanır. Güçlenen DAİŞ, Irak’ta bulunan büyük Sünni kentleri Felluce ve Musul’u ele geçirerek iktidar alanını genişletir.³⁷⁶ Kuzey Irak Bölgesi ile sınır olan Sincar ve Şengal gibi Kürtlerin, özellikle Yezidi Kürtlerin yoğun yaşadığı bölgeler de DAİŞ’in kontrolüne geçer. Irak Kürtlerinin Daiş ile doğrudan temasını da buralar oluşturur. Buralarda yaşayan Yezidiler Daiş tarafında öldürülür. Müşrik olarak görülen Yezidilerin kadınları ve kızları cariyeleştirilir.³⁷⁷

Gücünü savaş ortamında keskinleşen dini ve etnik çatışmalardan alan DAİŞ³⁷⁸ hızlı bir şekilde geniş bir alanda hâkimiyet sağlar. Abdülbari Atvan’ın dikkat çektiği gibi Saykis Picot antlaşmasından beri sınırları aşmış iki devleti yani Irak ve Suriye sınırlarını birleştiren başka bir vakiya Ortadoğu şahitlik etmemiştir. Arap baharı ile birlikte ortaya çıkan DAİŞ Arap baharını da aşan bir etkiye sahip olmuştur.³⁷⁹ 2016 ve 2017 yıllarında etkisi kırılmakta birlikte Irak ve Suriye sınırlarını birleştirerek egemenliği altında yaklaşık altı milyon insanı barındıran bir güce ulaşmıştır. Egemen olduğu alanlarda hilafeti ilan edip şeriat hukukunu uygulamayı hayata geçirme iddiası ile hareket etmiştir.³⁸⁰

DAİŞ zihinsel kodları itibariyle Selefi anlayışa sahiptir. Bu anlayışa göre tarih, İslam öncesi dönem anlamında “*cahiliye*” ve onu takip eden İslami dönem şeklinde iki bölüme ayrılır. Bugün de Cahiliye olarak görülen mevcut dönemde çıkış yolu olarak üç temel ilkedden söz etmektedir. Bunlardan ilki iman yani İslam’ı dünyevi ve uhrevi iddiaları olan bir din olarak kabul etme, ikincisi hicret yani Müslümanların kâfir bir devletten Müslüman bir topluma göç etmeleri ve sonuncusu ise cihat yani ümmetin iktidar olduğu bir İslam devletidir. Bu üç merhale aynı zamanda DAİŞ’in kanlı

³⁷⁶ Kasi Tarık, **ed-Devletu’l-İslamiyyeti fi’l-İrak ve’ş-Şam Daiş**, Bağdad: Metbe’etu Lis 2014, s.22-23.

³⁷⁷ Davud Murad Xetarı, **Cînosaydî Êzdiyekan Gundî Koço**, Wergêr: Teha Silêman, Çapî 2., Binayî, 2016, s.194-195. Pdf. Bu kaynakta DAİŞ tarafından kaçırılan Yezidi çocuk ve kadınların listesi verilmektedir.

³⁷⁸ Örgüt ülkemizde önceleri IŞİD sonra DAESŞ diye telaffuz edildi. Arap ülkelerinde ise DAİŞ şeklinde telaffuz edilmektedir. Yine araştırma konusu Kürt bölgesinde de DAİŞ diye telaffuz edilmektedir. DAİŞ, Irak ve Şam İslam Devleti (الدولة الاسلامية في العراق والشام) kısaltmasıdır. Yine kimi zaman Arap medyasında Ed-Devle (الدولة) veya Ed-Devletu’l-İslamiyye (الدولة الاسلامية) şeklinde kısaca ifade edilmektedir. Batı medyasında kısaca ISIS veya İSLAMİC STATE kullanımları söz konusu olmaktadır. Araştırmamızda DAİŞ kısaltması tercih edilecektir.

³⁷⁹ Abdülbari Atvan, **ed-Devletu’l-İslamiyye fi’l-İrak ve’ş-Şam**, s.21.

³⁸⁰ a.g.e., s.22.

eylemlerini canlı canlı medyada gören farklı ülkelerdeki Müslümanların neden DAİŞ saflarına katıldığını anlaşılır kılmaktadır.³⁸¹ Tüm bunları, siyasal sistemin dini dayanağı olarak ilan edilen hilafet de güçlendirmiştir.³⁸² Tekfir, hicret ve cihat DAİŞ'in itikadi zemininde yer ederek uygulamaya koyduğu şiddet eylemlerini meşrulaştırmaktadır.³⁸³

Irak Kürtleri DAİŞ saldırılarına ilkin ülke içinde tanık olur. Sonrasında ise Kürtlerin yaşadığı bölgeler ve bunların içinde de Yezidilerin bölgeleri DAİŞ saldırılarına muhatap olur. Yezidilerin yaşadığı bölgeler DAİŞ kontrolüne geçtikten sonra buralardaki Yezidi kadınlar ve kızlar alınıp cariyeleştirilir.³⁸⁴ Yine Yezidi çocukları ailelerinden alınarak DAİŞ için eğitilip savaştırılır. Yezidiler³⁸⁵ bağlamında gelişen trajedi, Irak Kürtleri üzerinde toplumsal ve siyasal sonuçlar doğurur. Özellikle İslamcı fikriyatın DAİŞ'le pratize edildiği üzerinde durularak, İslamcılar DAİŞ üzerinden propagandaya tabi tutulmaktadır. Denilebilir ki DAİŞ'in mevcut uygulamaları ile Irak Kürt Bölgesi'ndeki seküler aktörlerin argümanları güçlenmektedir.

Yezidilere yönelik DAİŞ saldırıları, Irak Kürt Bölgesi'nde faaliyet gösteren seküler aktörler nezdinde siyasal İslam'ın somut uygulamaları olarak işlenmektedir. Gelecekte İslamcıların iktidar olmaları durumunda benzer olayların yaşanacağı vurgulanmaktadır. Bu anlatıya göre her ne kadar İslamcılar, DAİŞ'in kendileriyle ve İslamcılıkla bir ilgilerinin olmadığını ifade etseler de seküler aktörler nezdinde aslında Daiş özü itibariyle siyasi İslamcı olarak görülmektedir. Çünkü onun gibi diğer İslamcıların da İslam devleti talebi vardır. Aralarındaki fark İslamcı partilerin parlamentoya gelmeleri, demokrasinin nimetlerinden faydalanmaları ve yasal zeminde toplumsal alanların tümünde faaliyet göstermeleridir.³⁸⁶ Buna göre, değişen şey siyasal İslamcıların faaliyet alanlarıdır. Kimisi sivil faaliyetlerde yer almaktadır, kimisi hayır hasenat işlerinde çalışmaktadır, kimisi de siyasi faaliyet yürütmektedir. Yine eğitim, davet, medya çalışma alanları içinde yer almaktadır. Görünür farklılıklar, onların

---

³⁸¹ a.g.e., s.22-23.

³⁸² a.g.e., s.24.

³⁸³ Fuad İbrahim, **Daiş Mine'n- Necdiyyi ile'l-Beğdadiyyi** s.49.

³⁸⁴ Şaxewan Birayim Abdulla, **İslamî Siyasî le Gutarî Tundrewiyewe bo Xewnî Xelafet** s.17.

³⁸⁵ Yezidiler DAİŞ'in ele geçirdiği bölgelerde uzun süredir yaşamaktadırlar. Mevcut coğrafi konumun Yezidileri komşu halklardan tecrit edici ve yerel dini kimliklerini güçlendirmede etkili olmuştur. Yezidiler Kürt olarak görülmelerine rağmen Yezidi dini kimliğin daha baskın olduğu ifade edilebilir. Kürtlerin eski inançlarına, Hristiyanlığa ve İslam'a ait öğeler Yezidilik dini içinde melez dini kimliğin ortaya çıkmasında etkili olduğu dile getirilmektedir. Şeytana tapanlar olarak görülmelerinde Âdem kıssasında geçen şeytanın onlar tarafından Melek-i Tavus olarak görülüp kutsanmasıdır. Kürtlerin kadim dininin Yezidilik olduğu inanılmaktadır. Bunda Kürtler dışında Yezidi başak bir halkın olmamasının etkili olduğu söylenebilir. Bkz. Faleh A. Jabar, Hosham Dawod, **Aşiretler ve İktidar** Ortadoğu'da Etnisite ve Milliyetçilik, Çev. Ömer Ögünç, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013, s.177-178. Ayrıca bkz. Dilşad Numan Ferhan, **Muanatu'l-Kurdi'l-Ezidiyyin fi Zilli'l-Hukumati'l-İrakiyeti 1921-2003**, Dihok: Merkezu'd-Dirasati'l-Kurdiyyeti ve Hifzi'l-Vesaik/Camietu Dihok, 2008, s.11-17.

³⁸⁶ a.g.e., s.18-19.

birbirinden ayrıştıklarını göstermekle birlikte bu grupların hepsi mesela DAİŞ, el-Kaide, Nusra, Müslüman Kardeşler, İslamcı partiler, Kürt bölgesindeki İslamcılar; sivil topluma, demokratik siyasi faaliyetlere, toplumun ilerlemesine/aydınlanmasına, devlet içinde yasama faaliyetlerinin dini yasalara aykırı düşmesine karşı ortak özelliklere sahiptirler. Demokrasi ve siyasi alan onlar için araçsal bir işleve sahiptir.³⁸⁷

DAİŞ'in elemanları, Irak'ın çeşitli bölgelerini ele geçirdiğinde Yezidilere uyguladıkları özel hukuku başkalarına uygulamamıştır. Bunlardan olmak üzere DAİŞ'in kontrolü altında bulunan Hristiyanlar zimmi hukuku bağlamında muameleye tabi tutulmuştur. Dolayısıyla bunların erkeklerinin öldürülmesi ve kadınlarının köle olarak alınması yoluna gidilmemiştir. Fakat yezidiler Ehl-i Kitap olarak görülmediğinden daha da ilerisi şeytana taptıklarına inanıldığından müşrik kategorisinde değerlendirilmiştir. Nitekim Yezidilerin yoğun yaşadığı Şengal bölgesi ele geçirildiğinde onlara Müslüman olmaları veya olmadıkları takdirde öldürülecekleri bildirilir. Bu tekliflere karşılık Yezidilerin çoğunluğu Müslüman olmayı kabul etmemiş ve kendilerine Hristiyanlara uygulanan hukukun³⁸⁸ uygulanmasını talep etmişlerdir. Fakat bu talep kabul görmemiştir. DAİŞ'in elemanları, müşrik kategorisinde gördükleri Yezidileri ilk önce İslam'a davet etmiştir. Bunu Kabul ettiklerinde Müslümanların hukukuna tabi olacakları kabul edilmiştir. DAİŞ tarafından Müslüman olma teklifine sınırlı da Yezidi kadınlar arasında rastlanmıştır. Fakat İslam'ı kabul etmeyen erkek ve kadınlar ayrıştırılarak erkekler, gruplar halinden buldukları mıntikalardan çıkarılarak öldürülmüştür. Kadınlar, kızlar ve çocuklar ise köle olarak kabul edilerek kimisi kurulan köle pazarlarında cariye olarak satılmış ve kimisi de Müslümanlığı kabul ederek böylece köleleştirilmekten kurtulmuştur.³⁸⁹

Seküler Kürt aktörler yaşanan bu olayların kökeninde İslam'ın veya İslamcılarının devlet talebini görür. Onlara göre mevcut İslam kültürü ki bunu büyük oranda fıkıh üretmektedir Yezidilere uygulanan muamelelerin sorumlusudur. İslamcılarının iktidar olduğu bir devlette de uygulanacak hukuk bu hukuktur. Bu yüzden toplumsal ve siyasi çözüm, dinin devletten ayrılması ve seküler bir devletin inşa edilmesi ile mümkündür.³⁹⁰ Seküler Kürt aktörlerin bu tür argümanlarına yönelik kendisiyle gerçekleştirdiğimiz mülakatta Selam Nawxoş şunları söyler:

---

³⁸⁷ a.g.e., s.20-21.

³⁸⁸ Yezidiler, Hristiyanlarla iç içe yaşadıkları bölgelerde bu tür uygulamalar şahit olmuşlardır. Bunun üzerine DAİŞ'e böyle bir teklifte bulunmuş olabilirler.

³⁸⁹ Davud Murad Xetarî, *Cînosaydî Êzdiyekan Gundî Koço*, s.36-44

³⁹⁰ Şaxewan Birayim Ebdulla, *İslamî Siyasî le Gutarî Tundrewiyewe bo Xewnî Xelafet* s.100-101.

İslam tarihinde DAİŞ benzeri yapılar olmuştur. Fakat DAİŞ'in anlayışını İslam ile özdeş görmek doğru değil. Bizdeki seküler kesimler Daiş uygulamalarını İslam diye anlatıyorlar. Bu uygulamaları İslam'ın kendisi olarak gösterme çabası içerisindedir. Bunu ifade ederken de özellikle Kuran'da geçen savaş ile ilgili ayetleri delil gösteriyorlar. Daiş üzerinden İslam sonrasında da İslamcılar Daiş gibi gösterilmeye çalışılıyor. Hâlbuki İslam insanlara ya İslam'ı tercih ederseniz ya da öldürülürsünüz demez. Mürtedin öldürülmesi meselesi var. Mürtedin öldürülmesi Kuran'da geçmez. Yine zina edenin öldürülmesi ile ilgili hüküm de Kuran'da yok. Bu tür örneklerden yola çıkıp İslam'a veya İslamcılara saldırmak doğru değil. İslam ayrı Müslüman ayrıdır. Daiş'in yaptıkları hiçbir şekilde İslam ile ilişkilendirilemez. Müslümanların dini anlama biçimlerinde sorun olabilir. Dini anlama biçimi dinin kendisi olarak görülmemeli. Bana göre Daiş akli köylü bir akıldır. İslam'ın değil ama Müslümanların ürünüdür.

Yine Selam Nawxoş ile birlikte Mesud Abdulxaliq da aynı mülakatta kendisine Daiş ve İslamcılar bağlamında sorduğumuz soruya şöyle cevap verir:

Cihadi selefiler³⁹¹ bana göre Arap aklını temsil ediyor. Bunlar elbette Müslüman; fakat bunların yaptığı her şeyi İslam olarak göremeyiz. Daiş'in uygulamalarının temelinde Arap fıkhı vardır. Mürtet olanın öldürülmesi ile ilgili hükümler, kadın konusu, cariyeler, daru-l harp, daru-l İslam bunlar hepsi fıkhıta geçtiği şekliyle Daiş tarafından uygulanıyor.

İslamcılara DAİŞ üzerinden yapılan eleştiriler gerek İslamcılar tarafından gerekse de onlara yakın olanlar tarafından tepkiyle karşılanmaktadır. Burada öne çıkan iki argümandan söz edilebilir. Bunlardan ilki DAİŞ'in Müslüman olmakla birlikte İslam ile ilgisinin olmadığı diğeri ise DAİŞ'in İslamcı kategorisinde değerlendirilemeyeceğidir. Cemaat-i İslami lideri Ali Bapir konuyla ilgili olarak şunları söylemektedir:

DAİŞ meselesine değinmek isterim. DAİŞ gibi örgütler İslami değiller. Dünyadaki Müslümanların %95 bu tür grupları desteklemiyor. İslam

³⁹¹ DAİŞ, El Kaide, Boko Haram gibi selefi cihadi gruplar.

*rahmet ve barış dinidir. Müslümanlar Daiş gibi örgütler üzerinden tanımlanamaz.*³⁹²

Geçmişte İslamcı kesim içinde yer alan şimdi ise bağımsız olan Dr. Azad Ali İsmail konuyla ilgili olarak sorduğumuz soruya şöyle cevap verir:

*DAİŞ'in fikriyatı bütün İslam toplumlarında var. Dolayısıyla bizde de bu fikir bir dereceye kadar var. Selefi olarak nitelendirilirler. Yani siyasi Selefilik tabii ki. Bizdeki Selefilerin siyasi bir yönü yok. Zaten seküler partilere verdikleri destek ve İslamcılarının partisel mücadelesine yönelttikleri eleştiri bunu gösteriyor. En azından şimdilik siyasi bir faaliyetleri yok. DAIŞ ise bana göre tarih boyunca oluşmuş İslam hukukunu literal anlamıyla anlıyor ve uyguluyor. Bu fikir Afrika, Mısır, Suriye, Suudi Arabistan'da var. Ama bizde toplumsal bir zemini yok.*³⁹³

İslamcılar, DAIŞ üzerinden sadece seküler kesimler tarafından eleştirilmez. Aynı zamanda Barzani Selefileri (veya Kürt selefiler de denilebilecek) tarafından da DAIŞ üzerinden eleştirilir. Bunlardan biri olan ve Kürt bölgesinde Selefi grupların içinde en güçlü grubun lideri olarak öne çıkan Abdullatif Ahmed Selefi konuyla ilgili şunları söyler:

Daiş gibi gruplar İslam âlimlerinden ve İslami bilgidен uzaklar. Bunlar İslam tarihindeki Hariciler gibiler. Bunlar İslam'ı yanlış bilen dindarlardır. Fakat DAIŞ kâfir olarak nitelendirilemez. Fakat İslami literatürde onlar bağı olarak nitelendirilir. Ben kendim DAIŞ'in

³⁹² Bakınız, KYB'nin önde gelen yöneticilerinden olan Mela Bahtiyar ve Ali Bapir arasında gerçekleşen tartışma programı, uydudan yayın yapan ve aynı zamanda merkezi Irak Kürt Bölgesi'nde bulunan Barzani'ye yakın Rudaw kanalının aracılığıyla 10.04.2016 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Program, Kürt bölgesinde demokrasi ve sekülerizm tecrübesi başlığı altında icra edilir ve iki buçuk saat sürer. Tartışma programında İslamcı kanadı temsilen Ali Bapir ve seküler kanadı temsilen Mela Bahtiyar seçilmişlerdir. İki buçuk saat süren programda Ali Bapir ve Mela Bahtiyar programcının belirlediği sorular bağlamında tartışmışlardır. Tartışma programı, programı yürüten Nevzat Ahmet ve Fransız sosyolog Prof. Dr. Michel Wieviorka gözetiminde yürütülüyor. İlk yarım saat İslamcı olarak Ali Bapir sorulan sorulara cevap veriyor. Sonrasında yine yarım saat seküler olarak Mela Bahtiyar sorulara cevap veriyor. Program tekrardan sırasıyla Ali Bapir'e ve Mela Bahtiyar'a on beşer dakikalık süre verilerek devam ettiriliyor. Michel Wieviorka bundan sonra konuşulanlar ile ilgili genel bir değerlendirme yapıyor. Program tarafların son sözlerini ifade etmelerinden ve programa katılan dinleyicilerin sorularıyla sona eriyor. İlgili programın linkine aşağıdan ulaşılabilir; <https://www.youtube.com/watch?v=kAfhJugiDvY> Erişim Tarihi: 21. 04. 2017 aynı zamanda erişim sorunları olabileceği göz önünde bulundurularak programın videosu indirilerek arşivlenmiştir.

³⁹³ Azad Ali İsmail geçmişte İslami hareket içinde bulunan biridir. Daha sonraları İslami hareketten ayrılmış. Uzun süre Malezya'da yaşamış. Orada doktora eğitimini tamamladıktan sonra Irak'a dönmüş. Bugün Irak Kürt bölgesinde, Koy üniversitesinde assistant professor olarak görev yapmaktadır. Kendisini bağımsız biri olarak tanımlıyor. Kendisiyle Kuzey Irak'a 2017 yılının ocak ve şubat aylarında Erbil'de mülakat yaptık. Mülakat esnasında ses kaydı izin alınarak yapılmıştır.

*yaptıklarının tümünü lanetliyorum. Onların yaptıkları İslam'a veya selefiliği mal edilemez. DAİŞ'e karşı savaşan peşmergeleri şehit olarak görüyoruz. Hadislerde malı için, canı için, namusu için savaşanların şehit olduğu geçer. Peşmergelerin savaşı da cihattır. DAİŞ'i ortaya çıkaran iki neden vardır. Birincisi zalim yöneticiler, ikincisi de almış oldukları tekfirci eğitimidir. Bunları ortaya çıkaran ise Seyyid Kutup ve Said Havva gibilerinin kitaplarıdır.*³⁹⁴

Irak Kürt Bölgesi'nde DAİŞ, seküler kesim ve İslamcılar bağlamında yürütülen tartışmaları genel hatlarıyla Osman Ali³⁹⁵ şu şekilde özetlemektedir:

...Daiş konusu yoğun bir şekilde işleniyor. Daiş İslam'ını, Arap İslam'ı olarak görüyorlar. Bizdeki İslamcı Kürtleri de Arap İslam'ının temsilcileri olarak görüyorlar. Bu kanallarda boy gösteren seküler Kürt aydınlardan bazıları da Daiş'i, İslam'ın kendisi olarak anlatıyor. İşin özü itibariyle İslam'ın Daiş ile somutlaştığını ifade ediyorlar. Bunların, İslam tarihine bakışında benzer bir durum var. Onlar tarih boyunca birikerek günümüze gelen İslami mirası da aynı Daiş'in uygulamalarında görüldüğü gibi şiddet ve katliamların somutlaştığı bir miras diye görüyor. Yani bunlara göre İslami miras eşittir Daiş'tir. Tabii olarak İslamcı Kürtler de Daiş'ten farklı değiller. Onlara göre İslamcı Kürtler bugün yarın gerçek yüzlerini gösterecekler. Seküler Kürtlerin bu konuda ciddi saldırıları ve propagandaları var. Bundan dolayı İslamcı Kürtler ve mollalar, Daiş'in uygulamalarını kınadıklarını ifade etmek zorunda hissediyorlar kendilerini. Daiş'in İslam'ı temsil etmediğini falan söylüyorlar. Aslında Daiş'in Irak Kürt Bölgesi'nde bir tabanı yoktur. Öyle olsaydı Daiş'in en güçlü olduğu dönemlerde güçlerini gösterirlerdi. Biz Kürtler Şafii'yiz. Yanımızda Yezidiler, Kakailer,

³⁹⁴ İslamcı İttihad-ı İslam üyesi ve milletvekili Musenna Emin ile Selefî Abdullatif Ahmed arasında Rudaw TV de yapılan program için bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=PRzzmGIqAmQ> Erişim Tarihi 29.11.2018. Aynı zamanda video indirilerek arşivlenmiştir. Musanna Emin ve Abdullatif Ahmed İslam akidesi alanında doktora yapmışlar.

³⁹⁵ Dr. Osman Ali Iraklı bir Kürt ve aynı zamanda Kanada vatandaşıdır. Mastır ve doktorasını Kanada'da bulunan Toronto üniversitesinde tamamlamış. Doktora konusunu 1918-1932 arası İngiliz hükümetinin Kürt siyaseti üzerine tamamlamış. Akademik çalışmalarını Malezya'da sürdürmüştü. Burada altı yıl kalmış. Dr. Osman Ali Kanada'da 30 yıldan fazla kaldıktan sonra 2011 yılından beri Irak Kürt Bölgesi'nde yaşamaktadır. Kürt seküler ve İslamcı hareketler üzerine kitap ve makaleler yazmıştır. Türkiye'yi de yakından takip eden akademisyen Osman Ali 2013 yılı basımlı "Ak Parti ve Kürt Sorunu" adında Arapça bir eser de kaleme almıştır. Osman Ali geçmişte Şeyh Osman liderliğindeki İslami Hareket içinde faaliyet yürütmüştür.

Hristiyanlar var. Birlikte yaşıyoruz. Müsamaha bizde fazladır. Aramızda da herhangi bir sorun yok.

Kendisine DAİŞ bağlamında bir tanımlama yapmak gerekirse ne söylenebilir sorusuna Dr. Osman Ali şöyle cevap vermiştir:

Bence Daiş Arap bedevi aklını temsil ediyor. Körfez, Arap, Suudi zihniyetine sahipler. Irak Arapları bu zihniyette değil. Buraya Daiş akli dışarıdan gelen bir akıldır. Irak'ta, savaştan dolayı Daiş'in sosyolojik bir zemini oluştu. Yoksa bizim buralarda böyle bir anlayış barınamaz. Bizim bölgemizde taban bulamaz. Ama şunu da söyleyelim bazı gençler etkilenip DAİŞ'e katılmıştır. Bunlar çok sınırlı olmuştur. Yani tabanları yoktur.

İslami Hareket siyasi büro üyesi Abdullah Wertî de İslamcılar ve DAİŞ'i aynı çerçevede değerlendirme çabalarına yönelik şunları ifade etmektedir:

Bu büyük bir haksızlıktır. Bazı kişiler bu düşüncüyü işliyorlar. İslamcılar DAİŞ'ten farklı değildir diyorlar. Bunları İslamcılar Kürt toplumunda olumsuz göstermek için yapıyorlar. Bunların söyledikleri yalandır. İslamcılar DAİŞ'in yaptıklarını reddetti. Resmi bir dille bunu yaptılar. Hatta peşmergelerle birlikte DAİŞ'e karşı savaştılar.

Abdullah Wertî, Seküler kesimlerin İslamcılara yönelik, onlar DAİŞ'e hala Müslüman muamelesi yapıyor ve DAİŞ'i tekfir etmiyorlar, sözlerini nasıl değerlendiriyorsunuz sorusuna şöyle cevap vermektedir:

Biz ehli kible olan kimseyi tekfir etmeyiz. Daiş namaz kılıyor. Biz tekfir edemeyiz. Sadece onlar değil. Hatta laikler de edilemez. Eğer Allah'a ve peygambere inanıyorlarsa niye tekfir edilsinler!

Irak Kürt Bölgesi'nde DAİŞ'ten kaynaklı Yezidilerin yaşadığı trajediler kimliklerin inşa edilmesinde rol oynamaktadır. Kadim Kürt kimliğinin ve dininin temsilcileri olduklarına inanılan Yezidilere yönelik saldırılar Kürtlere yapılmış olarak işlenmektedir. Bu durum, seküler Kürt hareketlerin seküler ve ulusal argümanlarını güçlendirmekte ve buna karşılık İslamcı hareketlerin İslamcı argümanlarını zayıflatmaktadır. İslam ve İslamcılık, DAİŞ ile özdeşleştirilerek siyasal sistemin dine dayandırıldığında ortaya çıkacak vahim sonuçlarına delil olarak gösterilmektedir. Buna karşın İslamcı hareketlerin DAİŞ karşısında konumlanması yetmemekte aynı zamanda kendilerinden devletin şeriata göre yönetilmesi gerektiği gibi düşüncelerden

vazgeçmeleri talep edilmektedir. Seküler kimliğin ve devletin, tüm farklı etnik ve dini toplulukların garantörü olduğu ifade edilmektedir. Dini kimliğin ise kültürel bir unsur olarak kalması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Kendisiyle mülakat yaptığımız Abdullah Agri³⁹⁶ konu bağlamında şunları ifade eder:

Din siyasi işlere karışmamalı, toplumsal hayatı düzenlememelidir. Yani topluma yönelik hizmet ve dürüstlük olmalı ama siyasetin alanında olmamalıdır. Din siyasal bir sistem olarak düşünülmemelidir. Daiş'e bakın mesela Avrupa'dan gelip Daiş'e katılanlar var. Bu insanları ta Avrupa'dan buralara getiren siyasal İslam anlayışdır. Siyasal İslam'ın temsilcilerine bakın İhvan, Hamas, El Kaide, Daiş gibi hepsinde şiddet, silah, kan var. Mesela Daiş'in buralarda yapmadığı zulüm kalmadı. Şiiler de onlar gibi Ebu Azrail diye bir adam var Haşd-i Şabi'nin içinde. Diyor ki ben üç Daişliyi diri diri yaktım. Bu İslam mı sizce? Biz özgürlüğü ve demokrasiyi bilmiyoruz. Birbirimizi kabul etmiyoruz. Kilisenin tarih boyunca işledikleri katliamlara bakın. Onlar da siyasete müdahil olmak istedikleri için katliamlara başvurdular. Kilisenin siyasi iktidar talebi zulümleri de beraberinde getirdi.³⁹⁷

4.4. Kadim Bir Kök Arayışı Olarak Zerdüştlük

Zerdüş'tün kim olduğu, nerede ve ne zaman doğduğu ile ilgili farklı yaklaşımların olduğu ifade edilebilir. İsmi ve şahsiyeti etrafında bir ittifaktan söz etmek mümkün değildir. İslami kaynaklarda onun peygamber olarak kabul edildiği görülebilmektedir.³⁹⁸ Bizi ilgilendiren boyutu ise onun iddia edilen Kürt kimliği³⁹⁹ ve bu kimlik üzerinden inşa edilmek istenen Kürtlük'tür. Dikkat çekmek istediğimiz ise Zerdüş'tün Kürt olarak kabul edilmesinin paralelinde Zerdüştlük inancının Kürtler ile

³⁹⁶ Abdullah Agri, Mesud Barzani'ye bağlı KDP'nin kültürel işlerinden sorumludur. Kendisi ile yapılan röportaj özet olarak yazıya geçirildi. Önemli görülen yerler ise doğrudan tercüme edilerek aktarıldı. Sorulan sorulara belli bir sırada cevap vermemesinden, konu dışına çıkmasından ve yaklaşık 40 dakika kadar görüşebileceğini ifade etmesinde dolayı sorular istenilen şekilde sorulamadı.

³⁹⁷ Abdullah Agri, -Kürdistan Demokrat Partisi Kültürel İşlerinden Sorumlu-, "Siyasal Partiler Bağlamında Seküler Aktörler ve İslamcı Aktörlerin İslam Algısı (Irak Kürt Bölgesi Örneği)" Konulu Görüşme, Erbil, 2017.

³⁹⁸ Ahmed Abdulaziz Mahmud, **Enmatu ve Sulukiyyetu's-Sahsiyeti'l-Kurdiyyeti**, Erbil: et-Tefsir li'n-Neşri ve'l-İ'lam, 2010, s.168.

³⁹⁹ a.g.e., s.169.

özdeş kılınma çabalarıdır.⁴⁰⁰ Bu duruma dikkat çeken Minorsky, Kürtlerin atalarının Zerdüş olduğu dair inancı “*resmi kült*” olarak nitelendirmektedir.⁴⁰¹

Irak Kürt Bölgesi’nde Zerdüşlük; Kürt ulus kimliği, İslam tarihi ve Kürtlerin Müslümanlaşması bağlamında tartışmaların içine dâhil edilmektedir. Çatışma, seküler ve İslamcı aktörlerin Kürtlerin Müslümanlaşmasının nasıllığı ve Kürt ulus kimliğinin teşekkülünde dinin veya hangi dinin rolü olduğu/olması gerektiği etrafında gerçekleşmektedir. Kimi seküler siyasetçi ve entelektüellerin Zerdüşlüğe pozitif bir anlam yüklemeleri, Zerdüşlük ile ilgili çalışmaları desteklemeleri ve kimi zaman da bu çalışmaların içinde bulunmaları İslamcı aktörler nezdinde eleştiriye tabi tutulmaktadır. Bunlardan olmak üzere Selam Nawxoş ve Osman Ali birlikte kaleme aldıkları “*Dini Zerdüşlük ve Siyasi Zerdüşlük*” adlı kitaplarında bu konuyu ele almaktadırlar. Konuyla ilgili Irak Kürt Bölgesi’nde iki güçlü parti KDP ve KYB’nin bunların arkasında oldukları da ifade edilmektedir. Zerdüşlerin Süleymaniye şehrinde bulunan merkezlerine KYB’nin kurucu kadrolarından biri olan ve hala aktif bir şekilde KYB’de görev yapan Mela Bahtiyar’ın Zerdüşleri maddi ve manevi olarak destekledikleri üzerinde durulmaktadır.⁴⁰² Iraklı seküler siyasi ve entelektüellerin Zerdüşlüğü destekledikleri ile ilgili tartışmalar, Irak Kürt Bölgesi’nde çeşitli televizyon kanallarında gerçekleştirilen tartışma programlarına da konu olmaktadır.⁴⁰³

İslamcı ve seküler aktörler nezdinde farklı Zerdüşlük anlatılarının olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Bu bağlamda tarafların bu inanç etrafından örülen Kürt kimliğine ve tarihine nasıl yaklaştıkları üzerinde durmak gerekirse: İslamcılar, Zerdüşlük inancının Kürtler’in İslam öncesi tarihinde merkezi konumda görülmesine itiraz geliştirmektedirler.⁴⁰⁴ Onlara göre, Müslüman Araplar resmi dini Zerdüşlük olan ve Pers olan Sasanilere karşı savaşmışlardır. Kürtler bu dönemde hem iktidarda değiller hem de Müslüman Arapların merkezi hedefi değiller. Bilakis Kürtler, İslam ile ilk karşılaştıklarında Sasaniler’in zulmü altında idiler. Sasaniler’in Kürtlerden aldığı ağır vergiler, Sasani yönetimi altındaki Kürtlerin zorunlu askerliğe tabi tutulması, yine Kürtlerin Zerdüşlükteki kast sisteminden dolayı ikinci sınıf olarak görülmeleri gibi

⁴⁰⁰ Osman Ali, Selam Nawxoş, *Zerdeştîyefî Dîndarî u Zerdeştîyefî Siyasî Dû Tiwêjînewey Şîkarî*, Hewlêr: Nusîngey Tefsîr, 2017, s.5-6.

⁴⁰¹ V. Minorsky, TH. Bois, D.N. Mac Kenzie, *Kürtler Ve Kürdistan*, 2.Baskı, İstanbul: Doz Yayınları, 2004, s.148.

⁴⁰² Osman Ali, Selam Nawxoş, *Zerdeştîyefî Dîndarî u Zerdeştîyefî Siyasî*, s.13.

⁴⁰³ <https://www.youtube.com/watch?v=6qYOhnMcL3s> Erişim Tarihi: 26.04.2019. Bu programda daha önce solcu olan ve seküler Kürt partilerinin içinde aktif görev alan ama şimdi Irak Kürt Bölgesi’nde Zerdüşlerin dini lideri olarak ön plana çıkan Pir Lokman da soruları cevaplamaktadır. Sorulan sorulardan biri de onun seküler ve solcu geçmişi ile seküler partilerin onlara destek verip vermedikleridir. Programın videosu ayrıca indirilerek arşivlenmiştir.

⁴⁰⁴ Osman Ali, Selam Nawxoş, *Zerdeştîyefî Dîndarî u Zerdeştîyefî Siyasî*, s.5-6.

nedenler, Kürtlerin Müslümanlaşmasını hızlandıran faktörler olarak görülmektedir denilebilir. Buna göre yaşanan bu olumsuz durumlar, Kürtlerin Müslümanlaşmasını ve genel olarak da İslam'ı gönüllü bir şekilde kabul etmelerini sağlamıştır. Bu anlayışa göre Kürtler, Müslüman olduktan sonra böylece Sasanilerin zulmünden kurtulmuşlardır.⁴⁰⁵

Zerdüştlük ile ilgili olmak üzere kendisi ile mülakat yaptığımız akademisyen Osman Ali bölgede yoğun bir şekilde Zerdüştlük dininin işlendiği üzerinde durmaktadır. Kendisine bölgede Zerdüştlük olup olmadığı sorusuna ise Osman Ali şu cevabı vermiştir:

Hayır, yok ama faaliyetleri var. Kürtlerin kadim dini falan üzerinden Zerdüştlüğü buralarda Kürtlere anlatıyorlar. Bu süreçte Zerdüştlük olan Kürtler de oldu. Süleymaniye ilinde bir Zerdüştlük tapınağı yaptılar. Bunları Sünni İslam'a karşı İran destekliyor. Aynı zamanda PKK da bunları destekliyor. Bunlar diyorlar ki biz kadim dinimize dönüyoruz. Yani asli dinimize dönüş yapıyoruz. Yani İslam'ı bırakıyoruz. Hem resmi kurumların eliyle hem de laik medyayla Zerdüştlük yoğun bir şekilde işleniyor. Arap olan Muhammed'in yerine Kürt olan ve daha insancıl olan Zerdüştlük propaganda ediliyor. Bu da İslamcılar ve laikler arasında çatışma nedeni oluyor. Laik Kürtler, Zerdüştlüğü öyle bir işliyorlar ki zannedersiniz Zerdüştlük tam olarak laikliği savunan bir dindir. Bana göre laik bir Zerdüştlük betimlemesi var. Kadın burada özgürdür, bireydir, boşanma hakkına sahiptir. Bu gibi özellikler sayılarak kadın üzerinden bir portre çiziliyor. Hâlbuki bu söylemin asıl Zerdüştlükle bir ilgisi yok.⁴⁰⁶

Konuyla ilgili makalesinde Edith Szanto da benzer bir duruma dikkat çeker. Ona göre, özellikle DAİŞ saldırıları ile birlikte Kürt sol seküler kesimler arasında İslam'a alternatif olmak üzere Zerdüştlük gündeme getirildi. Irak Kürt Bölgesi'nde bu faaliyetler neticesinde İslam'dan dönenler de oldu. Bunların dile getirdikleri Zerdüştlük inancı modern bir görünüme sahipti. Onun anlatımıyla söz konusu Zerdüştlük yeniden yaratılarak Kürt milliyetçiliğinin hizmetine koşulmak için araçsallaştırılmıştır. Öyle ki Zerdüştlük; Kürt milliyetçisi, post modern, kadının özgürleşmesini isteyen, insan haklarına

⁴⁰⁵ Ahmed Mirza Mirza, **İntişaru'l-İslam fi Kurdistan** Dirasetun Tarihiyyetun Tehlilyetun, Erbil. Mektebu't-Tefsir, 2016, s.19-27.

⁴⁰⁶ Osman Ali, - Akademisyen Yazar-, "**Siyasal Partiler Bağlamında Seküler Aktörler ve İslamcı Aktörlerin İslam Algısı (Irak Kürt Bölgesi Örneği)**" Konulu Görüşme, Erbil, 2017

saygılı ve liberal bir profil olarak betimlenmiştir. Haliyle Kürtler İslam'a geçerek daha ilerici bir din olan Zerdüştlükten de çıkarak gerilemişlerdi.⁴⁰⁷ Benzer iddialarda akademisyen Selam Nawxoş da bulunuyor. Kendisiyle gerçekleştirdiğimizde mülakat da şunları söylemiştir:

Zerdüştlük seküler kesim tarafından öne çıkartılıyor. Ben buna siyasi Zerdüştlük diyorum. Yani öyle bir şey ki: Kürtlerin orijinal dini, özgürlük dini, kadının özgürlüğünü tanıyan bir din olarak sunuluyor. İslam Kürtleri bu güzel dinden uzaklaştırarak dinlerine son vermiştir şeklinde işleniyor. Zerdüştlük bir din olmanın ötesinde tarif ediliyor. Bu yüzden ben buna siyasi Zerdüştlük diyorum.

Seküler söylemin Zerdüştlük betimlemesinde, Kürtlerin kadim dini olarak ön plana çıkar. Bu bağlamda İslam, Kürtlerin kadim dini Zerdüştlüğe son vererek onun ortadan kaldırılmasına neden olmuştur. İzady, seküler Kürt aydınının Zerdüştlük inancına dair yaklaşımını oryantalist ve nasyonalist kökenlerde arar. Ona göre Avrupa'da yaşayan Kürt aydınlar, Kürtlerin Aryaniliği üzerinden Zerdüştlük inancını öne çıkarttılar. Bugün Kürtlerin içinde bulunan Yezidilik, onlar tarafından Zerdüştlüğün günümüzdeki devamı olarak okundu. Elit ve seküler Kürt aydınlar İslam öncesi dönemde Kürtlerin sahip olduğu inançları hayranlıkla anlatıp işlediler. Bu inançlar köken olarak Zerdüştlüğe bağlanarak İslam'ın karşısında konumlandırıldılar.⁴⁰⁸

Zerdüştlük için Kürtlerin kadim dini tanımlaması ve bu inancın özgürlükle ilgisinin kurulmasına dair Kürt Bölgesi hükümetinin resmi internet sayfasında Soranice yayınlanan ve Şiwan Barzan'a ait yazıda da değinilmektedir. "Kürtlerin Geleceğinde Tehlikeli Faktörler" adlı yazının Zerdüştlük ile ilgili kısmında onun kadim Kürtlüğüne vurguyla birlikte modern, aydın, kadın erkek eşitliğini savunan ve Kürt özelliklerine değinilmektedir. Şiwan Barzan'a ait yazıyı önemli kılan Irak Kürt Bölgesi'nde iktidarı elinde bulunduran iki seküler partinin kontrolündeki hükümetin resmi internet sitesinde yayınlanmasıdır. Yazının ilgili paragrafı şöyle:

Eğer, peygamber ve dahi kadim Kürt Zerdüştlük'e dönersek, onun sözlerinde demokratik sürecin gerçeklerine rastlarız. Onun sözlerinin bir kısmında kadının haklarına, bir kısmında farklı düşünen insanların düşüncelerine saygı, bir kısmında inançlara saygı, bir kısmında bireysel sermayeyi koruma, çevreye saygının esas alındığını ve kötü

⁴⁰⁷ Edith Szanto, **Zoroaster Was A Kurd! Neo-Zoroastrianism Among The İraqi Kurds**, Caucasian Centre For Iranian Studies(Yerevan 1996), İran And The Caucasus 22(2018), s.96-110.

⁴⁰⁸ Mehrdad R. İzady, **Kürtler**, s.252-253.

işlerden uzak durulması gerektiği var... Vb. Bu durum esas itibariyle Kürt ulusunun barış ve iyilik yanlısı olduğunu ve insan haklarına saygı duyduğunu göstermektedir. Aynı zamanda doğru düşünmenin ve yaşamın merkezi olmuştur. Söz edilen bu şeyler demokratik kaynakların şartları olarak isimlendirilebilir. Yine birbirinin fikrini ve inancını kabul etme, ötekinin haklarına saygı, kadınlar ve erkekler arasında eşitlik her zaman Kürtlerin gelenekleri ve fikirleri arasında makas bulmuş ve böyle olagelmıştır. Bunların hepsi birlikte bir miras olarak Zerdüştlük'ten bize kalmıştır.⁴⁰⁹

İslamcı ve seküler Kürtler arasındaki çatışmanın nasıllığı ve niteliği Zerdüştlük söylemlerinde bariz bir şekilde ortaya çıkar. İslamcı söyleme göre Zerdüştlük inancı Sasanilerin resmi dini olmuştur. Kürtler, başlarda bu dini zora dayalı bir şekilde kabule mecbur kalmışlardır. Dolayısıyla o sadece Kürtlerin dini değildir. Yine bu söyleme göre Kürtlerin kadim dini diye bir tanımlama da doğru değil. Dolayısıyla bu din, Kürtlere hasredilmiş bir din değildir. İddia edildiği şekliyle Zerdüştlüğün, özgürlükle de bir ilgisi yoktur. Çünkü bu dinde kast sistemi vardır. Kürtler bu dönemde yönetici sınıfa mensup değildirler. Dolayısıyla kast sistemin tepesinde de yer almamaktadırlar. Aksine kast sisteminin alt basamaklarındadırlar. Bu durum aynı zamanda Kürtlerin daha erken dönemde Müslüman olmalarının izahı olarak da sunulmaktadır.⁴¹⁰

Irak Kürt Bölgesi'nde yayın yapan NRT TV'de "Din Değiştirme Meselesi" programında Müslüman din adamı Halo Heme Reşid ile Zerdüş Awat Hüsameddin⁴¹¹ arasında geçen konuşmalar konunun bölgedeki durumuna ışık tutmaktadır.⁴¹² Programın sunucusu Awat Hüsameddin'e din değiştirme konusunun Zerdüştlük inancında nasıl olduğunu sorar. O şöyle cevap verir:

Din değiştirme konusu Zerdüştlük ile İslam'da farklı şekillerde olur. Biz meseleye İslam'daki gibi bakmıyoruz öncelikle. Bölgemizde bizden İslam'a dönenler bulunmuyor. İslam'dan bizim dinimize dönenler var.

⁴⁰⁹ Yazının tümüne ulaşmak için bkz. <http://www.gov.krd/a/print.aspx?l=13&smap=010000&a=9246> Erişim Tarihi: 29.04.2019. Ayrıca internet adresinden yazıya ulaşamayabileceği gerekçesiyle yazı Word ortamına aktarılarak arşivlenmiştir.

⁴¹⁰ Osman Ali, Selam Nawxoş, **Zerdeştîyetî Dîndarî u Zerdeştîyetî Siyasî**, s.9-18. Ayrıca bkz. Ahmed Mirza Mirza, **İntişaru'l-İslam fi Kurdistan** Dirasetun Tarihiyyetun Tehlilyyyetun, Erbil. Mektebu't-Tefsir, 2016, s.10-14.

⁴¹¹ Awat Hüsameddin aynı zamanda Irak Kürt Bölgesi'nde federe hükümete bağlı Diyanet İşleri Başkanlığı'nda Zerdüştlük temsilcisi olarak görev almaktadır.

⁴¹² Programda aynı zamanda Yezidilerin ve Hristiyanların temsilcisi de yer almaktadır. Konu Irak Kürt Bölgesi'nde din değiştirme meselesidir. Bkz. https://www.youtube.com/watch?v=s_1rJTiwins Erişim Tarihi, 29.04.2019. aynı zamanda programa ait video indirilerek arşivlenmiştir.

Aslında Kürtler kendi dinlerine dönüyorlar. Bildiğiniz gibi 1400 yıldan fazladır İslam Kürtlerin yaşadığı bölgeye gelmiş. Kürtlerin bu dönemde tümü Zerdüş'tü.

Konuşmanın bu kısmında Halo Heme Raşid, Awat Hüsameddin'in aksine olarak şunları söyler:

Kürtler'in hepsi Zerdüş't değildi. Onların bir iktidarı da yoktu. Devlet onların devleti değildi. Romalıların iktidarı altında idiler ve birçoğu Hristiyan'dı. Kürt devleti nerede idi. Hangi Kürt devleti Zerdüşlüğü resmi din yapmıştı. Kendi adınıza konuşun bütün Kürtler adına değil.

Zerdüştlere temsilcisi Awat Hüsameddin programda seküler bir anayasa olması gerektiği üzerinde de durur. Ona göre Zerdüştlük de zaten böyle bir şey talep ediyor. seküler anayasa talebinde Zerdüştlere talepleri ile seküler partilerin talepleri uyumaktadır. Bu durum Zerdüştlüğü yayan kurumların seküler partiler tarafından finanse edildiği ve onların bunlara destek verdiği iddialarını söylemler bağlamında düşünüldüğünde güçlendirmektedir.⁴¹³

Irak Kürt Bölgesi'nde uluslararası yayın yapan NRT TV, din değiştirme ile ilgili olarak 2017 yılında yaptığı programda bazı bilgiler verir.⁴¹⁴ Buna göre Irak Kürt Bölgesi'nde ve Irak yasalarında din değiştirme ile ilgili özel bir yasa bulunmamaktadır. Fakat 2015 yılında çıkan bir yasa ile (ki bu Irak Kürt Bölgesi'ni de bağlamaktadır) Müslümanlar dışındaki dinlere mensup olanlar isterlerse dinlerini değiştirebilirler. Din değiştirme nedenleri arasında kişisel nedenler, okuma ve araştırma sonucunda ulaşılan sonuçlar, farklı dinlere mensup kız ve erkekler arasında gönül ilişkileri, ekonomik nedenler gösterilmektedir. Din değiştirenler bağlamında İslam'dan Zerdüştlük'e ve Hristiyanlık'a geçenler ile Yezidilikten İslam'a geçenler örnek olarak verilmiştir.

İslam ve Kürtlük etrafında dönen tartışmalarda, Seküler ve İslamcı Kürtlerin yaklaşımları farklılaşmaktadır. Kürtler, "İslam'ı kılıçla mı yoksa barışçıl bir şekilde mi kabul etmişlerdir?"⁴¹⁵ tartışmaları etrafında gelişen farklılaşmalar ve konum alışlar

⁴¹³ İlginç olan bir durum da Zerdüş Awat Hüsameddin'in Hz Muhammed için İslam peygamberi tabirini kullandıktan sonra salavat getirmesidir. Ayrıca programa seyirci olarak katılanlar arasında daha önce Müslüman olup Zerdüştlük'e geçen kişiler de bulunmaktadır. Bunlar da din değiştirme nedenlerini programda ifade etmektedirler.

⁴¹⁴ Programın videosuna daha önce internet ortamında ulaşılıyordu. Fakat son araştırmalarımız sonucunda videonun kaldırıldığını gördük. Daha önce ilgili programa dair tedbir olarak indirdiğimiz video arşivimizde bulunmaktadır.

⁴¹⁵ Konuyla ilgili yazılmış kitaplardan birinin doğrudan ismi " Kürtlerin Kılıçla Müslüman Olması" ismini taşır. Kitabın yazarı Kürt ve sol seküler bir geçmişten geliyor. Bkz. Dana Celal, **Eslemetu'l-Kurd bi Heddi's-Seyf**, Beyrut: Daru Mezubutameya, 2017.

böyle bir soru çerçevesinde şekillenmektedir denilebilir. Yukarıda ifade edildiği şekliyle Zerdüştlük tartışmalarında görüldüğü gibi Kürtlerin Müslümanlaşma sürecine dair tartışmalar canlılığını sürdürmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

SEKÜLER KÜRT PARTİLER

Irak Kürt Bölgesi'nde seküler Kürt partiler denildiğinde kastedilen, kendilerini İslamcı parti olarak tanımlamayan ve hem Irak Kürt Bölgesi için hem de Irak'ın tümü için seküler anayasa talebinde bulunan partilerdir. Böyle bir ayrımı kolaylaştıran ise karşıt kutupta yer alan İslamcı partilerin, açık İslamcı kimlikleri ile birlikte İslam hukukunu savunmalarıdır. Mevcut Irak anayasası İslam hukukunu esas aldığından⁴¹⁶ Kürt İslamcılar anayasal meşruiyete sahipler, denilebilir. Bununla birlikte seküler partilerin demokratik ilkelere vurgu yapan anayasa maddesine dayanarak seküler uygulama alanlarını genişletmeye çalıştıkları görülebilir.

Söz konusu partilerin seküler başlığı altında kategorize edilmesinin daha özel nedenleri olarak ise bu partilerin seküler olarak nitelendirilmeleri, bizzat söz konusu partilerin tüzüklerinde neliği ve nasıllığı değişmekle birlikte seküler atıflarda bulunulması, bu partilere mensup milletvekili veya entelektüellerin üye oldukları partilerin yanında seküler kimlikleriyle ön plana çıkan kurum ve kuruluşları maddi ve manevi desteklemeleri sayılabilir.⁴¹⁷ Yine Irak Kürt Bölgesi'ni de kapsayan Irak anayasası 2005 yılında hazırlanırken anayasaya laiklik maddesinin girmesi yönünde KDP ve KYB'nin birlikte oy kullandıklarını belirtmek de gerekir.⁴¹⁸

Irak Kürt Bölgesi'nde birçok seküler Kürt partisi olmasına karşılık araştırmada sadece üç parti seçilerek sınırlamaya gidildi. Bunun en temel nedeni söz konusu partilerin özellikle KDP ve KYB'nin, Irak Kürt Bölgesi'nin tarihsel kurucu unsurları olarak ön plana çıkmaları ve halen iktidarı ellerinde bulunduruyor olmalarıdır. Ayrıca *GORAN HAREKETİ'nin* KYB'nin devamı olarak ortaya çıkması, liberal demokrat ve ılımlı seküler bir hareket olarak belirmesi onun da söz konusu seküler kategorizasyona dâhil edilmesinde etkili oldu. Söz konusu seküler partilerin tarihsel buluşma ve ayrışma noktaları da benzer öykülere sahiptir. Denilebilir ki bu partiler tarihten bugüne ayrışarak

---

⁴¹⁶ Irak anayasası 2005 yılında kabul edildi. Anayasanın ikinci maddesine göre; 1) Devletin resmi dini İslam'dır ve İslam yasamanın temel kaynağıdır; a) İslam hukukunun sabitelerine aykırı olmak üzere b) demokratik ilkelere aykırı olmak üzere c) bu anayasada bulunan temel hürriyetlere ve hukuka aykırı olmak üzere yasa çıkarılamaz. 2) Bu anayasa Irak halkının galibiyetini temsil eden İslami kimliği korur. Yine herkesin dini yaşama ve dini özgürlükler konusunda dini haklarını korur; Hristiyanlar, Yezidiler, Sabiiler gibi.

⁴¹⁷ Seküler kurumsal kimliği ile ön plana çıkan *Dabıran Hareketi* söz konusu seküler kuruluşların içinden faal ve görünür olmasıyla dikkat çekmektedir. Hareketin basın yayın faaliyetleri, verdikleri seminer, konferans, sempozyumlar seküler ve elit Kürt entelektüellerin kitlesel katılımları ve destekleri ile gerçekleşmektedir. KYB'nin lider kadrosu içinde yer alan Mela Bahtiyar, hareketin ilk açılış konuşmasını yaparak onlara desteklerini bilfiil de göstermektedir.

⁴¹⁸ Mesud Abdulxaliq, -Kürt Araştırmalar Merkezi İmtiyaz Sahibi-, "Siyasal Partiler Bağlamında Seküler Aktörler ve İslamcı Aktörlerin İslam Algısı (Irak Kürt Bölgesi Örneği)" Konulu Görüşme, Erbil, 2017.

gelmişlerdir. Böyle bir tarihsel arka plandan olsa gerek seküler partilerin tarihsel öyküleri hakkında Selam Nawxoş şunları söyler:

KDP geçmişte Müslüman Kürt kimliğiyle faaliyet gösteriyordu. Kürt ve Müslüman olmak bu partinin temel özelliklerinden biri idi. Fakat sonradan Marksistlerin KDP'nin içindeki faaliyetlerine bağlı olarak orada bir Marksist seküler damar oluştu. Sonraki seküler hareket ve partilerin temelini KDP'den ayrılan bu gruplar oluşturdu. Bu gruplar entelektüel idi. KYB'nin ve sonrasında Goran Hareketi'nin kuruluşunda da bu entelektüellerin olduğu görülür. Sonradan KDP'nin kendisi de daha yumuşak olmakla birlikte seküler bir kimliğe evirildi.

1. KÜRDİSTAN DEMOKRAT PARTİSİ (KDP)

Kürdistan Demokrat Partisi (KDP)⁴¹⁹ 16 Ağustos 1946 yılında Molla Mustafa Barzani liderliğinde kurulur.⁴²⁰ Partinin ismi ilkin Kürt Demokrat Parti'dir.⁴²¹ Daha sonra ise 1953 yılında yapılan kongrede partinin ismi Kürdistan Demokrat Partisi olarak değiştirilir.⁴²² Böyle bir değişikliğin yapılmasında belli bir etnik yapıya vurgu yapmaktan öte belli bir bölgeye vurgu yapılması gerektiği saiki rol almış olabilir.

İlk başlarda dönemin uluslararası konjonktürüne ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında Irak Kürt Bölgesi'nde yükselen sol trende uygun olarak KDP'nin kuruluşunda sosyalist hareketlerin rolü olur. Bunlardan “Kurtuluş” ve “Devrimci Sol” gibi hareketler özellikle partinin kuruluşunda etkili olan sol hareketlerdir. Partinin kurucu liderleri arasında bir yandan Molla Mustafa Barzani ve Şeyh Latif⁴²³ vardır. Öte yanda ise PARTİ'nin kurucu unsurları arasında sosyalist hareketler ve liderleri vardır.⁴²⁴

⁴¹⁹ Barzanilerin liderliği altında olan KDP Türkçeye, Kürdistan Demokrat Parti olarak çevrilmektedir. Buna göre de kısaltma Türkçeye KDP olarak geçer. Partinin resmi Kürtçe ismi ise Partî Dîmokratî Kurdistan (پارتی دیموکراتی کوردستان) buna göre de partinin kısaltması PDK şeklindedir Bölgesinde “PARTİ” kelimesi kullanıldığında kastedilen KDP'dir. PARTİ kelimesi KDP'nin künyesi haline gelmiştir denilebilir.

⁴²⁰ Ahmed Abdulaziz Mahmud, **Enmat ve Sulukiyyetu's- Şahsiyyetu'l-Kurdiyyeti**, s.218.

⁴²¹ Mesud Ebdulxaliq, **Nasnamey Hizbe Kurdistanîyekan**, s.101. Ayrıca bkz. Salah El-Horasan, **Et-Teyyarutu's-Siyasiyyeti fi Kurdistanî'l-İrak** Kiraetun Fi Milefati'l-Herekati Ve'l-Ehzabi'l-Kurdiyyeti Fi'l-İrak 1946-2001, Tebetu'l-Ula, Beyrut Lübnan: Müessesetu'l-Belağ, 2001, s.53.

⁴²² KDP'nin kuruluş tarihi ve kökenleri ile ilgili olmak üzere yapılan tartışmalar için bkz. Mesud Ebdulxaliq, **Nasnamey Hizbe Kurdistanîyekan** Rewtiyan Aydiyolojiyan Helsengandiniyan, Hewlêr: Hêvî, 2012, s.100-105.

⁴²³ Ahmed Abdulaziz Mahmud, **Enmat ve Sulukiyyetu's- Şahsiyyetu'l-Kurdiyyeti**, s.219.

⁴²⁴ Muhammed Amir Derşevî, **el-Bunyyetu'd-Diniyyetu es-Siyasiyyetu fi Kurdistan**, s.244-247.

İlginç bir sentez olmakla birlikte Kürt milli bilinci tarafların tümünü bir araya getiren bir çimento vazifesi görmüştür.

PARTİ'nin kuruluşunu takip eden ilk kongrede bazı kararlar alınır. Alınan kararlardan bazıları şunlardır: PARTİ'nin Kürt halkının hedeflerini siyasetinin temel bir unsuru olarak kabul eder. Bunu demokratik ve ulusal bir hak olarak görür. Aynı zamanda Irak devleti sınırları içerisinde temel demokratik ve ulusal hakların korunması ve bu hakların Irak devleti içerisinde kalarak güvence altına alınmasına çalışır. Parti krallık yönetimi⁴²⁵ ile onu kuran ve sonrasında destek veren İngiliz emperyalizmine karşıt bir konumda kendini konumlar. Kürt ve Arap kardeşliğini savunur. Kürtler ile ilgili daha özel hedefler bağlamında ise PARTİ şu kararları alır: Toplumsal ve ekonomik alanlarda reformlar yapılmasını güdecektir. Kürtlerin yaşadığı bölgelerde eğitimin Kürtçeleşmesi ve bir üniversitenin açılmasına çalışacaktır. Yine Kürtçenin idari, siyasi ve eğitim öğretim alanında resmi dil olarak kabul edilmesini Özerk Kürdistan Bölgesi bağlamında savunacaktır.⁴²⁶

PARTİ, 1950li yıllarda krallık karşıtı siyasi hareketlerle birlikte hareket eder. Aynı zamanda krallık karşıtı sosyalist hareketlerle de birlikte hareket edilir.⁴²⁷ Süreç içerisinde sosyalist Kürt ve Arap hareketleri ile girilen ilişkiler Üçüncü Kongre'de tüzüğe şöyle bir madde eklenmesi ile neticelenir: "Partimizin yeni iç tüzüğüne göre partinin siyasi ve ideolojik çizgisi Marksist Leninist bir çizgidir. Bu çizgi partinin temel prensibi olarak kabul görmüştür."⁴²⁸ Bu madde ile dönemin şartlarına uygun olarak Kürtler içerisinde aktif olan sosyalist hareketleri PARTİ çatısı altında bir araya getirmek ve güç birliğine gitmek hedeflenir.⁴²⁹ Öte yandan bu dönemde Molla Mustafa Barzani, Sovyetlerde sürgünde bulunmaktadır. Parti tüzüğüne eklenen bu madde ile Sovyet desteği kazanılmak istenir.

KDP 1958 yılına kadar Irak krallığına karşı mücadelesini devam ettirir. 1958 yılına gelindiğinde ise General Abdülkerim Kasım tarafından kralı devirmeyle sonuçlanan darbe gerçekleştirilir. KDP gerçekleşen darbeye desteğini ilan eder. Bunun için parti merkezi toplanır ve karar alır. Aldığı kararda partinin tüm gücüyle Irak

⁴²⁵ Kongre 1953 yılında gerçekleştirilir. Dönem itibariyle Irak krallık ile yönetilmektedir. Irak krallığı 1958 yılına kadar devam eder. Bu tarihte krallık askeri bir darbe ile sona erdirilir. Bkz. Eyyub Barzani, **el-Heraketu't-Teherriyyetu'l-Kurdiyyetu** ve Sira'u'l-Kuve'l-İklimiyyeti ve'd-Devliyyeti 1958-1975, Sivisre: Daru Neşri Hekaiki'l-Meşrik, 2011, s.37-45

⁴²⁶ Ahmed Abdulaziz Mahmud, **Enmat ve Sulukiyyetu's-Şahsiyyetu'l-Kurdiyyeti**, s.218-219.

⁴²⁷ Vahid Omer Micedin, **Danustanekanî Bizutnewey Rizgarîxiwazî Neteweyîy Kurd U Hikumetekanî Îraq 1921-1968**, Silêmanî: Senterî Lêkolînewey Sitraticîy Kurdistan, 2006, s.77-78.

⁴²⁸ Ahmed Abdulaziz Mahmud, **Enmat ve Sulukiyyetu's-Şahsiyyetu'l-Kurdiyyeti**, s.220.

⁴²⁹ Muhammed Amir Dêrşewî, **el-Bunyetu'd-Diniyyetu es-Siyasiyyetu fi Kurdistan**, s.248.

Cumhuriyeti'ni desteklediği ve gerekirse bunun için bedel ödemeye hazır olduğunu, mevcut askeri ve siyasi potansiyelini devrimci liderliğin hizmetine koşacağını, emperyalizm karşısında devrimci güçlerle birlikte olduğunu ilan eder.⁴³⁰ Darbeden hemen sonra da Sovyetlerde sürgünde bulunan Molla Mustafa Barzani'nin ülkesine dönmesi için yönetimi ele geçiren darbecilerden talepte bulunulur.

Irak'ta 1958 yılında gerçekleşen darbeden sonra, Molla Mustafa Barzani Irak'a döner. Kendisi 1946 ile 1958 yılları arasında Sovyetlerde sürgünde kalmıştır.⁴³¹ Bu durum onun hem PARTİ üzerindeki etkinliğini zayıflatan bir unsur olarak ön plana çıkmasına neden olmuş hem de Marksist Leninist ideolojinin iç ve dış nedenlerle parti içerisinde güçlenmesi ile sonuçlanmıştır. Molla Mustafa Barzani, Irak'a döndükten sonra Marksist Leninist partili kadrolara yönelik tasfiye girişiminde bulunur.⁴³² Bu durum belki de onun pragmatist yönünün bir sonucu olarak okunabilir. Aynı zamanda geleneksel Kürt toplumun lideri olma pozisyonunu korumaya yönelik atılan adımlar olarak da anlaşılabilir. Sonrasında parti içerisindeki tartışmalar da büyük oranda Molla Mustafa Barzani'nin kişisel karizması sayesinde onun lehine olmak üzere neticelenir. Fakat vefatından sonra PARTİ içindeki sol Marksist kanat tekrar güçlenir.⁴³³

Askeri darbeden sonra Irak devleti yeni bir ideoloji ile yeni bir siyasal sisteme geçiş yapar. Krallık gitmiş yerine ise askeri darbe ile cumhuriyet kurulmuştur. Bu durum Kürt hareketinin argümanlarının değişmesine yol açar. Ortaya çıkan yeni konjonktüre bağlı olarak yeni hükümetten bir takım taleplerde bulunulur. Bunlar arasında, Kürdistan'ın özerk olması, Kürt dilinin serbestçe öğretilmesi gibi talepler vardır. Taraflar arasında süren görüşmeler neticesinde ortaya çıkan kriz ise özerkliğin ne olduğu ve sınırlarının nerede biteceği/başlayacağı ile ilgili yeni hükümet ile girişilen müzakereler sonucu patlak verir.⁴³⁴

Yeni hükümet ile sürdürülen görüşmelerden netice alamayan Molla Mustafa Barzani 1961 yılında Moskova'ya gider. Moskova'daki görüşmelerinde kendisi ile yeni yönetim arasındaki ihtilafların giderilmesi için Sovyetlerden arabulucu olmaları ile ilgili olmak üzere yardım talebinde bulunur. Fakat Sovyet yönetimi Kürt sorunu gibi hassas ve tarihi bir soruna müdahale eden bir pozisyona düşmek istemez. Bu yüzden gelen talebi reddeder. Bu arada General Kasım, Sovyet desteğini de alamayan partiye karşı

⁴³⁰ Ahmed Abdülaziz Mahmud, **Enmat ve Sulukiyyetu's- Şahsiyyetu'l-Kurdiyyeti**, Erbil: Daru't-Tafsir, 2010, s. 220.

⁴³¹ Martin Van Bruinessen, **Kürdistan Üzerine Yazılar**, Çev. Nevzat Kırış, Bülent Peker vd.,2.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 1993, s.323.

⁴³² Ahmed Abdülaziz Mahmud, **Enmat ve Sulukiyyetu's- Şahsiyyetu'l-Kurdiyyeti**, s.222.

⁴³³ Mesud Ebdulxaliq, **Nasnamey Hizbe Kurdistanîyekan**, s.105.

⁴³⁴ Ahmed Abdülaziz Mahmud, **Enmat ve Sulukiyyetu's- Şahsiyyetu'l-Kurdiyyeti**, s.222-223.

Kürtlerin yoğun yaşadığı bölgelerde Molla Mustafa Barzani karşıtı aşiretlere destek verir. Onları Molla'ya karşı siyasi ve ekonomik açıdan destekler. Aşiretler arasında siyasi ve ekonomik açıdan desteklenip öne çıkarılan Barzaniler karşıtı aşiretler, aynı zamanda tabanı aşiret örgütlenmesine dayanan partiyi zor durumda bırakır.⁴³⁵

General Abdülkerim Kasım 1964 yılında yapılan darbe ile devrilir. Sonrasında ise idam edilir. Yeni sürecin sonunda iktidara gelen yönetim, Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgeler üzerinde daha önce General Kasım hükümetinin oluşturmuş olduğu askeri, siyasi ve ekonomik kuşatmayı kaldırır. PARTİ de General Kasım hükümeti ile ilişkilerin bozulmasından dolayı başlattığı savaşı sona erdirir. Yeni yönetime yönelik desteklerini sunar. Yeni yönetimle 1966 yılına kadar bölgenin toplumsal ve siyasal durumu, statüsü ile ilgili olarak derecesi azalıp yükselen dozda görüşmeler gerçekleştirir. Sonuç itibariyle görüşmelerden bir netice alınamaz ve KDP ile Irak hükümeti arasında savaş yeniden başlar. Baas Partisi'nin 1968 yılında Irak'ta yönetimi ele almasından sonra çatışmalar devam eder. 1969 yılına gelindiğinde ise Saddam Hüseyin başkanlığında bir heyet ile müzakere masasına oturulur. Burada hükümet Kürtler'e bir takım haklar tanır. Geçmişteki yönetimlerin Kürtlerin lehine olmak üzere kabul ettiği şartlar kabul edilir. Öyle ki Kürtlerin yaşadığı bölgeler bağımsız bölgeler haline gelir. Bu durum 1974 yılına kadar inişli çıkışlı da olsa devam eder.⁴³⁶

KDP, İran-İrak arasında süregelen ihtilaflardan faydalanmaktadır. Her iki ülkenin de aleyhine gerçekleşen bu duruma son vermek amacıyla İran ve Irak arasında Amerika'nın arabuluculuğu sayesinde iki ülke 1975 yılında Cezayir Antlaşmasını imzalar. Bu antlaşma ile iki ülke arasındaki sorunlar nihayete erer.⁴³⁷ Ama Kürtler açısından antlaşma mevcut kazanımların sıfırlanması anlamına gelir. Antlaşmadan sonra İran KDP'ye verdiği siyasi, ekonomik ve askeri desteği keser, komşu Kürtlerin İran'a geçişini engellemek için sınır kapılarını kapatır. Böylece Molla Mustafa Barzani liderliğinde elde edilmiş Kürt devrimi de nihayete erer. Sonrasında tartışmalar, ayrışmalar ve suçlamalar başlar.⁴³⁸ Ve okların hedefinde KDP vardır.⁴³⁹

Cezayir Antlaşması, KDP içerisinde bulunan sol cenahın Celal Talabani liderliğinde örgütlenerek yeni bir parti olarak ortaya çıkmasına neden olur.⁴⁴⁰ Molla

⁴³⁵ Ahmed Abdulaziz Mahmud, *Enmat ve Sulukiyyetu's- Şahsiyyetu'l-Kurdiyyeti*, s.223.

⁴³⁶ a.g.e., s.226-229.

⁴³⁷ Kameran Cemal Babanzade, *Rêkkewtinamey Cezaîr U Rehendekanî Le Ser Kêşey Kurd Le Kurdistanî Başur*, Silêmanî: Çapxaney Kemal, 2013, s.108-114.

⁴³⁸ Martin Van Bruinessen, 1993, s.192.

⁴³⁹ Ali Rıza Şeyh Attar, *Kürtler Bölgesel ve Bölgedışı Güçler*, 2.Baskı, İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 2008, s.168.

⁴⁴⁰ Martin Van Bruinessen, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, s.327.

Mustafa Barzani'nin vefatından sonra partinin başına ise oğlu Mesud Barzani geçer.⁴⁴¹ Bu arada 1980 yılında İran Irak savaşı patlak verir. KDP bu savaşta genel olarak İran tarafını destekler.⁴⁴² Fakat 1987 yılında Halepçe'ye yönelik gerçekleştirilen kimyasal saldırı hem partinin hem de Kürtlerin büyük kayıplar vermesine yol açar. Sonrasında gerçekleştirilen *Enfal Operasyonu*⁴⁴³ ile de on binlerce Kürt hayatını kaybeder.⁴⁴⁴ İran ile 1988 yılında anlaşılan Irak devleti antlaşmadan sonra yalnız kalan Kürtlerin üzerindeki baskılarını devam ettirir. Bu süreç ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerinin 1991 yılında gerçekleştirdiği Birinci Körfez Savaşı ile birlikte Kürtlerin lehine olmak üzere nihayete erer. Birinci Körfez Savaşı'nın sonunda yenilen Irak Hükümeti Kürt bölgelerinden çekilmek zorunda kalır. Bu durum KDP ve Irak Kürtleri için yeni bir süreç olarak ortaya çıkar.⁴⁴⁵

Birinci Körfez Savaşı sonrasında Kürtler de facto özerklik elde ederler. Bugün Irak Kürt Bölgesi olarak ifade edilen bölge, Birinci Körfez Savaşı sonrası sınırları çizilen bölgeye karşılık gelmektedir. Yeni konjonktür, Kürtlerin Irak tarihinde belki sadece kendilerinin iktidar olduğu bir bölgeyi ele geçirmeleri anlamında ilktir. Savaşın sonunda Irak ordusu ve memurları bölgeden çekilir. Her şeyiyle bölge Kürtlerin eline geçer. Yeni durumun bir sonucu olarak Kürt partiler özellikle KDP ve KYB hızlı bir şekilde seçimlerin düzenlenmesine ve sonrasında parlamentonun oluşturulmasına çalışır.⁴⁴⁶

Irak Kürt Bölgesi Baas rejiminin bölgeden çekilmesinden sonra KDP ile KYB arasında de facto ikiye bölünür. İki taraf güçlü oldukları bölgelerde diğerinin faaliyet yürütmesine izin vermez. Bu durum ikili bir yapının ortaya çıkmasına neden olur. Bölgenin güneyi KYB'nin iktidar alanı olur, Türkiye tarafında bulunan kuzeyi ise

---

⁴⁴¹ a.g.e., s.326.

⁴⁴² a.g.e., s.327.

⁴⁴³ Enfal Operasyonu, İran Irak savaşı döneminde İran'ı destekleyen Kürtlere yönelik olmak üzere, Saddam Hüseyin yönetiminde olan Irak Hükümeti tarafından 1988 yılında Kürt bölgelere yönelik gerçekleştirilen kapsamlı ve kanlı bir operasyonun adı olarak tarihe geçer. Kimyasal saldırılar ile de desteklenen operasyon sonucunda on binlerce Kürt hayatını kaybeder. Operasyonun Kuran surelerinden olan Enfal Suresi ile isimlendirilmesi seküler Kürt milliyetçilerinin sürekli gündemde tuttuğu bir argüman olarak karşımıza çıkar. Kürt İslamcılar; Enfal operasyonu üzerinden vurularak, İslam'ın Kürtler için soykırım olduğu teması işlenmeye çalışılır. Buna göre Müslüman Arapların, Kürtlere yönelik operasyonlarına bu ismi vererek Kürtleri nasıl gördükleri de anlaşılmış olur. Enfal ganimetler anlamına gelmekte Kuran'da geçtiği bağlamda ise müşriklerden alınan ganimetlere karşılık gelmektedir. Seküler Kürt milliyetçileri İslam karşıtı söylemlerinde bu durumu gündemde tutar. Bu söylemlerin etki derecesi ile olsa gerek Enfal kelimesi, Enfal operasyonunun gerçekleştiği tarihten sonra Kürtçeye "*Enfalkirdin*" şeklinde geçer. Kürtçede anlam kaymasına uğrayan kelime soykırım, katliam gibi olumsuz anlamlara gelecek şekilde kullanılır. Enfal operasyonu ile ilgili Bkz. Ali Teter Nêrwey, **Bizavî Rizgarîxwazî Neteweyî Kurd Le Kurdistanî Êraq Le Salekanî Cengî Êraq-Îran Da 1980-1988**, Hewlêr: Hacî Haşim, 2008, s.492.

⁴⁴⁴ Ali Rıza Şeyh Attar, **Kürtler Bölgesel ve Bölgedışı Güçler**, s.199.

⁴⁴⁵ a.g.e., s.200-201.

⁴⁴⁶ a.g.e., s.207-214.

KDP'nin kontrolünde kalır. İkili durumun oluşturduğu bölünmüşlük tarafların bir süre sonra aralarında savaşmalarına sebebiyet verir. Kardeş kavgası⁴⁴⁷ olarak Kürt tarihine geçen olayda 1994-1998 arasında KDP ve KYB birbiriyle savaşır. Savaş iki taraftan yüzlerce insanın kaybıyla sonuçlanır. Savaş, iki taraf arasında Amerika'nın arabulucu olması ile nihayete erer. Fakat taraflar buldukları bölgelerde iktidarlarını devam ettirirler. Aynı zamanda partilerin her biri kendi bölgesinde diğer partinin faaliyet yürütmesini engellemeye devam eder.⁴⁴⁸

De facto özerk bölgenin yaşadığı bir önemli gelişme de İkinci Körfez Savaşı'dır. Savaşın sonunda Saddam rejimi sona erer. Saddam rejiminin yıkılmasından sonra KDP de yeni Irak anayasası için gerçekleştirilen çalışmalar içerisine dâhil olur. 2005 yılında gerçekleştirilen anayasa çalışmalarında anayasanın laik bir anayasa olması yönünde KYB ile birlikte oy kullanır. Fakat onları da bağlayacak olan Irak anayasası İslami bir anayasa olarak kabul edilir.⁴⁴⁹

Bugün KDP bölgede faaliyet gösteren partiler içerisinde en güçlü parti olma konumunu devam ettirmektedir. KDP 2017 yılında tek başına olmak üzere Kürdistan devletinin kurulması için bağımsızlık referandumuna gitme kararı alır. Karar sonrası gerçekleştirilen referandumda oyların yüzde 90'ı evet olarak çıkar. Fakat KDP'nin başlatmış olduğu bu süreç iç ve dış sorunlar nedeniyle KDP'nin istediği şekilde yürümez. Partinin başında halen Molla Mustafa Barzani'nin oğlu Mesud Barzani bulunmaktadır.

1.1. Barzaniler ve Molla Mustafa Barzani

Barzan bölgesi Irak, İran ve Türkiye arasında bulunan geniş dağlık araziye verilen isim olarak geçer. Barzan bölgesi üç ülke sınırlarının kesiştiği engebeli dağlık ve iklim şartlarının, özellikle kışın insanların yaşamını güçleştirdiği bir bölgedir.⁴⁵⁰ Osmanlı döneminde bölge büyük oranda İmparatorluk sınırları içerisinde idi. Osmanlı Safevi çekişmesinde bölgenin az bir kısmı da İran sınırları içerisinde kalmıştır. Daha önce bir köyün ismi olarak kullanılan Barzan, süreç içinde bölgenin ve aşiretin ismi olarak anlam çeşitlenmesine uğramış olup Irak Kürt Bölgesi'nde bulunan Erbil'e

⁴⁴⁷ Tarihe Kürtçe olarak "Şerrê Birakuji" olarak geçer.

⁴⁴⁸ Ali Rıza Şeyh Attar, **Kürtler Bölgesel ve Bölgedışı Güçler**, s.227-230.

⁴⁴⁹ Irak anayasası çalışmaları ile ilgili olarak bkz. Saad N. Jawad, **The Iraqi Constitution: Structural Laws and Political Implications**, LSE Middle East Centre Paper Series / 01, November 201.

⁴⁵⁰ Ebulhesen Tefreşiyani, **Barzaniyekan** Çend Lapereyek Le Xebatî Serbaze Winbuwekanî Komarî Demokratî Kurdistan, Werg.Bextiyarî Şemeyî, Çapî 1, Holende: Bizütnewey Ferhengî Kurd, 1996, s.15.

bağlıdır.⁴⁵¹ Barzan bölgesi dağlık bir bölge olması hasebiyle ziraata elverişli bir bölge değildir. Bu yüzden bölgede geçmişten günümüze hayvancılık gelişmiştir. Temel geçim kaynaklarını hayvancılık oluşturmuştur.⁴⁵² Fakat 1991 Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra petrolün bölgeden çıkartılması ile birlikte toplumsal ve ekonomik yapının da buna paralel olarak değişime uğradığı gözlenebilir.

Barzaniler sadece aşiret olarak nitelendirilmemektedir. Aynı zamanda Barzan şeyhleri olarak da bilinmektedirler. Aşiret dini liderlik ile aşiret liderliğini bir arada toplayarak toplumsal ve dini bir yapıya bürünmüştür.⁴⁵³ Toplumsal ve siyasal ve dini liderliğin tarihsel bir öyküsü de vardır: “İmadiye emirliğinin iki oğlu vardır. Baba iki oğlundan büyük olanın kendisinin vefatından sonra emir olmasına dair vasiyette bulunur. Fakat baba vefat ettikten sonra küçük oğul iktidarı ele geçirir. Büyük oğul da bölgeyi terk etmek zorunda kalır. Büyük oğul Mesud uzlete çekilmeye karar verir. Bugün Barzan bölgesi olarak ifade edilen dağlık bölgede mesken tutar. Burada halktan uzak bir şekilde tasavvufî bir hayat yaşar. Süreç içinde halk arasında dindarlığıyla meşhur olur. Buradakiler onu evlendirir ve imam olarak kabul ederler. Bir gün İmadiye emirliğine bağlı görevliler köye vergi toplamak için gelir. Mesud bu köyden vergi alınmaması için kardeşinin yanına gider. Kardeşi de bunu kabul eder.”⁴⁵⁴

Barzani aşireti aynı zamanda çeşitli nedenlerle yaşadıkları bölgeye gelip yerleşen göçebe ve köylü gruplarla desteklenerek güçlenmiştir. Dini ve sosyal otoritenin güç kaynağı olarak kullanıldığı bir zemin, aşiretin gelişiminde rol oynamıştır. David Mcdowall, Barzani vakasını dinin grup dayanışmasını güçlendiren önemli bir örneği olarak değerlendirir.⁴⁵⁵

Barzani aşiretinden 19. Yüzyılda Osmanlı döneminde yaşamış olan Şeyh Taceddin aşiretin lideri olarak ön plana çıkar. Şeyh Taceddin aynı zamanda Mevlana Halid Bağdadi'nin halifesidir. Nakşi tarikatına mensup olan Şeyh Taceddin aşiret liderliği ile dini liderliği şahsında cem eder.⁴⁵⁶ Osmanlı döneminde Barzanilerden öne çıkan bir diğer kişi de Şeyh Abdüsselam'dır. Osmanlı yönetimine karşı ayaklanan Şeyh Abdullah Şemzinani'ye aşiretiyle birlikte destek vermiştir. Fakat isyan bastırılmıştır.⁴⁵⁷

⁴⁵¹ Heyder Cewher Ehmed, **Rengdanewey Kesayefî Barzanî Mistefa Le Şî'ri Çend Şa'îrêkî Kurd Da**, Dihok:Çapxaney Xanî, 2009, s.24-26.

⁴⁵² Haşim Şêrwanî, **Devera Barzan Cugrafya Dîrok Keltûr**, Hewlêr:Çapxaney Wezaretî Roşinbirî, 2008, s.11-12.

⁴⁵³ Ebulhesen Tefreşîyan, , **Barzaniyekan**, s.15.

⁴⁵⁴ Mamxan Şêrwanî, **Barzan u Reçelekî Barzaniyyan** Lêkolîneweyekî Meydanî u Mêjuwî ye Le Ser Barzan, Stockholm: Kurdistanpost, 1995, s.17-18.

⁴⁵⁵ David Mcdowall, **Modern Kürt Tarihi**, s.41.

⁴⁵⁶ Fereydûn Nûrî, **Bizavî Barzanî**, Hewlêr: Kitêbxaney Giştî, 2007, s.107.

⁴⁵⁷ a.g.e., s.109.

Şeyh Abdüsselam yakalanarak idam edilmiştir. Barzani aşiretinin başına kardeşi Şeyh Ahmed geçer. Dönem Birinci Dünya Savaşı'nın da başladığı dönemdir.⁴⁵⁸ Şeyh Ahmed ilginç dini bir kişiliktir. Hristiyanlık ve İslam dininden karma bir inanç sistemi ortaya çıkarır. Bunlardan olmak üzere köpeğin ve domuzun necis sayılmaması⁴⁵⁹ ve kendisini tanrının cisimlenmiş hali olarak⁴⁶⁰ görmesi sayılabilir. Bundan dolayı kardeşi Şeyh Mustafa onun inançlarını düzeltmeye çalışır. Aynı zamanda Şeyh Ahmed'in bu durumuna tepki duyan Barzani aşireti ile iletişimi de o sağlar.⁴⁶¹

Molla Mustafa Barzani, Şeyh Muhammet Barzani'nin beş çocuğundan sonuncusudur. O, 13 Mart 1903 yılında Barzan köyünde dünyaya gelir. Bir yıl sonra babası hayatını kaybeder. Aşiretin başına büyük ağabeyi Abdüsselam geçer. Mustafa Barzani üç yaşındayken, Osmanlı ile Barzani aşiret arasında yaşanan savaşta ağabeyi ile birlikte aile boyu sürgün edilir. Aynı aile fertlerinden bazıları dokuz ay hapse mahkûm edilir.⁴⁶²

Barzaniler Şeyh Mahmud Berzenci'nin 1919 yılında başlattığı isyan hareketine katılır. Bu isyan İngiltere mandasında bulunan Irak hükümetine yönelik yapılır. Irak hükümeti İngilizlerin desteğini alarak bu isyanı bastırır.⁴⁶³ Yine 1931 ile 1932 yılları arasında İngilizlere karşı yapılan savaşta aşiret olarak yer aldılar. Bu dönemde Molla Mustafa Barzani ise askeri sorumluluk alır. Bu kendisi için bir tecrübe olur. Irak krallığı 1932 yılında İngilizlerin desteği ile Kürt muhalefetini bastırmak için mücadeleye girişir. Bu dönemde Barzanilerin başında Şeyh Ahmet vardır. Savaş İngilizlerin desteğini alan Irak krallığının lehine sonuçlanır. Molla Mustafa Barzani de Şeyh Ahmet ile birlikte sürgün edilir. Sürgün edilen Musul'da molla Mustafa Barzani ulusalcı düşünceler ile tanışır.⁴⁶⁴

Şeyh Ahmet'ten sonra Kürt muhalefetinin başına Molla Mustafa Barzani geçer. Barzanilerin zorunlu ikamete tabi tutulduğu Bağdat'ta Molla Mustafa Barzani, bir yolunu bulur aşiretinin bulunduğu Barzan bölgesine ulaşır. Burada isyan başlatır. İsyanın sonucunda Irak hükümeti Molla Mustafa Barzani ile anlaşma yoluna gider.

---

⁴⁵⁸ a.g.e., s.109.

⁴⁵⁹ Ali Rıza Şeyh Attar, **Kürtler Bölgesel ve Bölgedışı Güçler**, s.126.

⁴⁶⁰ Martin Van Bruinessen, **Kürdistan Üzerine Yazılar**, s.159. Ayrıca bu iddiaların gerçeği yansıtmadığı ile ilgili olmak üzere bkz. Muhammed Amir Derşevî, **El-Bunyetu'd-Diniyyetu Es-Siyasiyyetu Fi Kürdistan**, s.132-134.

⁴⁶¹ Ali Rıza Şeyh Attar, **Kürtler Bölgesel ve Bölgedışı Güçler**, s.126.

⁴⁶² Heyder Cewher Ehmed, **Rengdanewey Kesayeti Barzanî Mistefa Le Şî'rî Çend Şa'îrêkî Kurd Da**, s.35

⁴⁶³ Fereydûn Nûrî, **Bizavî Barzanî**, s.114-115.

⁴⁶⁴ Ali Rıza Şeyh Attar, **Kürtler Bölgesel ve Bölgedışı Güçler**, s.126-127.

Sonrasında hem aşireti içerisinde hem de Kürt muhalefeti üzerinde bu dönemden sonra etkili bir kişilik olarak öne çıkar.⁴⁶⁵

Irak krallığı Kürtlerle yaşanan çatışmaların sona ermesi için genel af ilan eder. Bu af hükümete karşı savaşıyan peşmerge güçlerine ve Barzani ailesine yöneliktir. Genel affın neticesinde Barzanilerin liderliğini yaptığı Kürt muhalefetinin silahlı mücadelesi 1936 ile 1943 yılları arasında durur.⁴⁶⁶ Bu tarihlerden sonra çatışmalar yine başlar. İkinci Dünya Savaşında müttefik devletler içerisinde yer alan İngilizler bölgede çıkarlarına zarar verecek bir ortamın oluşmasını istememektedir. Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde bulunan petrol kaynaklarını da İkinci Dünya Savaşı sürecinde kaybetmek istememektedir. Petrol bölgesi taraflar arasında süren çatışmaların durmasıyla güvenlik altına alınmış olacaktır. Bundan dolayı İngilizler, Irak devletinin yanında Kürtlerin karşısında konumlanmasına rağmen çatışmaların sürmesinin menfaatlerine aykırı olmasını hesap ederek tarafları bir araya getirir. Taraflar antlaşmaya varır. Antlaşma maddeleri içerisinde Kürtlerin anadillerinde eğitim yapabilmelerinin önü açılır. Nüfuslarının yoğun olduğu bölgelerde de güvenlik silahlı Kürt peşmergelere bırakılır. Bu antlaşma sadece bir yıl sürer. İkinci Dünya Savaşının bitmesine doğru 1945 yılı itibariyle de antlaşma bozulur ve taraflar arasındaki silahlı çatışmalar yeniden başlar.⁴⁶⁷

Irak devleti tarafından 1945 yılında, Kürt hareketine yönelik büyük bir savaş başlatılır. Bu savaş İngilizler ve Irak ordusu tarafından icra edilir. Barzanilere yönelik savaşın İngiltere desteğiyle 1945 sonrasında başlamasının nedeni İkinci Dünya Savaşı'nın Batılı güçler lehine sonuçlanmasıdır. İngilizler İkinci Dünya Savaşı'ndan muzaffer çıkmış ve böylece müttefikleri Irak ile Kürtlere karşı savaşın yolu açılmış olur. Savaşın başlangıcında Kürtler, Irak ordusuna karşı ciddi kazanımlar elde ederken savaşa İngiltere'nin hava kuvvetleriyle dâhil olması ve Barzaniler ile birlikte Irak ordusuna karşı savaşıyan Zibar ve Bıradost aşiretlerinin taraf değiştirmesi ile savaşın seyri değişir. Barzaniler hem dışarda hem içerde zor durumda kalıp bu tarihten itibaren geri çekilmek zorunda kalırlar. Silahlı Kürt güçleri ve Barzaniler İran topraklarına çekilir.⁴⁶⁸

Barzaniler, İran'a geçtikten sonra İran şahlığına karşı mücadele veren İran Kürtlerine askeri destek olurlar. İran Kürtlerinin mücadeleleri sonucunda, 1946 yılında Sovyetlerin desteği ile Mahabad Cumhuriyeti kurulur. Bu savaşta Barzaniler askeri

⁴⁶⁵Vahid Omer Micedin, **Danustanekanî Bizutnewey Rizgarîxiwazî Neteweyîy Kurd u Hikumetekanî İraq 1921-1968**, s.64

⁴⁶⁶ Salah el-Horasan, **et-Teyyarutu's-Siyasiyeti fi Kurdistani'l-İrak**, s.39.

⁴⁶⁷ Salah el-Horasan, **et-Teyyarutu's-Siyasiyeti fi Kurdistani'l-İrak**, s.40-43.

⁴⁶⁸ Ali Rıza Şeyh Attar, **Kürtler Bölgesel ve Bölgedışı Güçler**, s.130.

yetenekleri ile Mahabad Cumhuriyeti'nin kuruluşunda yer alırlar. Sonrasında ise Molla Mustafa Barzani Kürdistan Mahabad Cumhuriyeti'nin genelkurmay başkanı olur. Sovyetler, Kürdistan Mahabad Cumhuriyeti'nin kurulmasına İran Şahı'nın İngiltere yanlısı politikalarından dolayı destek çıkar. Böylece İngiltere yanlısı İran cezalandırılmış olur. Ancak sonraki dönemlerde Sovyetlerle antlaşma yolunu tutan İran Şahı, Sovyetlerin Kürtlerden desteğini çekmesini sağlar. Böylelikle Mahabad Cumhuriyetine yönelik, cumhuriyet daha bir yılını tamamlamadan İran ordusu tarafından bir operasyon gerçekleştirme kararı alınır. Mahabad Cumhuriyeti'nin başında bulunan Kadı Muhammed, kurulan devlete hem isim hem de başkent olan Mahabad şehrini İran'la anlaşarak çatışmasız bir şekilde teslim eder. İran ordusu şehre herhangi bir direnişle karşılaşmadan girer. Kadı Muhammed ise kaçmaz ve yapılan antlaşma gereği teslim olur. Kadı Muhammed hakkında idam kararı verilir ve idam edilir. Barzaniler ise tekrardan göç yolunu tutar. Fakat Barzanileri Irak'a karşı elinde bir güç olarak tutmak isteyen İran şahı, Barzanilerin yerleşik hayata geçmeleri için onlara tarım arazileri verip İran içerisinde tutmak ister. Fakat Molla Mustafa Barzani bu teklifi reddeder. Sonrasında ise Barzaniler Irak'a geçer. Irak'ta yasaklılar listesinde bulunan Molla Mustafa Barzani ile birlikte bir grup peşmerge Sovyetlere sığınır.⁴⁶⁹

Molla Mustafa Barzani, 1958 yılında General Kasım'ın bir askeri darbeyle Irak krallığını devirmesine kadar Sovyetler Birliği'nde 11 yıl kalır. Bu tarih aynı zamanda Molla Mustafa Barzani açısından dönüş tarihidir. Sovyetler'den ilkin Irak'a sonra Irak Kürt Bölgesi'ne geçer.⁴⁷⁰

Irak'ta 14 Temmuz 1958 yılında General Abdülkerim Kasım tarafından krala yönelik askeri darbe gerçekleştirilir. General Kasım, Sovyetlerin desteği ile Irak'ta kurulan krallık sistemine son verir, yerine cumhuriyeti ilan eder. Bu durumun bir neticesi olarak Mustafa Barzani ülkesine geri döner. Kürtlerle iyi geçinmek isteyen General Kasım da Barzani'nin geri dönüşünden memnun olur. Iraklılık üzerinden bir kimlik oluşturulmaya çalışılır. Yeni dönemde Kürtler açısından da özgürlüklerin önü açılır. Fakat bu durum çok uzun sürmez. Cumhuriyetin ilk dönemleri, Barzaniler açısından olumlu geçmesine rağmen sonraki süreçlerde durum değişir. Kürtlere verilen sözlerin tutulmamasından dolayı Barzaniler, uzun bir aradan sonra tekrar 1961 yılında

⁴⁶⁹ Ali Rıza Şeyh Attar, **Kürtler Bölgesel ve Bölgedışı Güçler**, s.131-134.

⁴⁷⁰ Ebulhesen Tefreşiyani, **Barzaniyeke**, s.157.

isyan başlatırlar.⁴⁷¹ Taraflar arasındaki savaş, 1961 yılında daha da şiddetlenir. Savaş iki taraftan ağır kayıpların verilmesine neden olur.

Irak, 1958 ile 1968 arasında çok sayıda darbeye tanıklık eder. Son olarak 1968 yılında bir darbe daha olur. Baasçılar bu darbeyle iktidarlarını tahkim ederler. Cumhurbaşkanı Ahmet Hasan el-Bekir yardımcısı da Saddam Hüseyin olur. Yeni durumun ortaya çıkardığı şartlar bağlamında Mustafa Barzani yeni hükümet ile diyaloga girmeye çalışır. Gerçekleşen görüşmeler neticesinde taraflar arasında 1970 yılında antlaşmaya varılır. Irak Devleti de Barzaniler ile savaşarak sorunun çözülemeyeceğini kabul eder. Antlaşma yolunu tercih eder. Antlaşma Molla Mustafa Barzani ile Baas'ı temsilen Saddam Hüseyin arasında imzalanır. Irak hükümeti Kürtlerle ilgili verdiği taahhütleri yerine getirir. Bu antlaşmaya göre Kürtler Irak Devleti tarafından tanınırlar. Kürt Dili, varılan antlaşmaya göre Irak Devleti'nin ikinci resmi dili olarak kabul edilir. Kürtler antlaşma gereği yeni sistemde özerklik elde eder, buldukları bölgeyi yönetme hakkına sahip olurlar. Dönemin sloganı "Irak için demokrasi Kürdistan için özerklik"tir.⁴⁷² Bu süreç kesintili ve bazen sorunlu olsa da 1974 yılına kadar devam eder. Irak devleti antlaşmanın yürürlükte olduğu dönemlerde gizli olarak, İdris Barzani'ye ve Kürt hareketinin yöneticilerine yönelik suikastlar tertip eder. Suikastlar başarısızlıkla neticelenir. Suikastların Irak hükümeti tarafından yapıldığı ise sonradan ortaya çıkar.⁴⁷³

Molla Mustafa Barzani'ye yönelik son darbe ise İran ve Irak arasında, ABD'nin öncülüğünde 1975 yılında imzalanan Cezayir Antlaşması ile Kürtlerin özerklik hayallerinin bitmesi ile vurulur. Antlaşmanın bir tarafında dönemin Amerika Dışişleri Bakanı Henry Kissinger diğer tarafında ise Irak Devleti'ni temsilen Saddam Hüseyin ve İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi vardır. Cezayir Antlaşması Kürtlerin elde ettikleri kazanımların sonu olur.⁴⁷⁴ Cezayir antlaşması sol seküler ve geleneksel toplumsal yapıları Kürt milliyetçiliği çatısı altında bir araya getiren Molla Mustafa Barzani'nin tek başına yürüttüğü liderliğinin sona ermesi anlamına geldiği gibi aynı zamanda da Kürt milliyetçiliğinin örgüt ve liderlikler bağlamında çeşitlenmesine yol açmıştır. İşte Celal Talabani liderliğinde KYB böyle bir zeminin sonucunda ortaya çıkacaktır.⁴⁷⁵

Aynı zamanda Molla Mustafa Barzani'nin de hastalandığı dönem Cezayir Antlaşması'nın imzalandığı dönemdir. 1975 yılında imzalanan Cezayir Antlaşması'nın

---

⁴⁷¹ Mahir A. Aziz, **Irak Kürtleri**, s.106-108.

⁴⁷² a.g.e., 110-113.

⁴⁷³ Fereydûn Nûrî, **Bizavî Barzanî**, s.356-359.

⁴⁷⁴ a.g.e., s.386-387.

⁴⁷⁵ Mahir A. Aziz, **Irak Kürtleri**, s.114.

Molla Mustafa Barzani'nin yakalandığı kanser hastalığının üzerinde etkisinin olup olmadığı bilinemez. Fakat bu tarih Barzani'nin aktif siyasi faaliyetlerinin bittiği tarihtir. Barzani kanser teşhisi sonrasında, tedavi olmak için Amerika'ya gider. Amerika'da 1975 ile 1979 yılları arasında tedavisi yapılmaya çalışılır. Fakat tedavisi sonuç vermez. Barzani 1979 yılında Amerika'da hayatını kaybeder. Naaşı Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı İran Kürdistan'ı olarak tabir edilen bölgede defnedilir. Sonrasında ise buradan da alınarak Irak'ta bulunan Barzan bölgesine getirilir ve burada tekrardan gömülür.⁴⁷⁶

Molla Mustafa Barzani Irak Kürtlerinin milli kahramanı olmayı başarmış ve Kürt milliyetçiliğini dini ve seküler zeminde tahkim edebilmiş görünmektedir. Ona yönelik sol seküler itirazlar, onun toplumsal ve siyasi gücünden dolayı sönük kalmıştır.⁴⁷⁷ O, Irak'ın dışındaki Kürt milliyetçileri arasında da kabul görebilmiştir.⁴⁷⁸ Molla Mustafa Barzani pragmatist bir kişilik olarak da ön plana çıkar. Toplumsal ve siyasi kazanımları adına zıt kutuplarda bulunan Sovyetler ve ABD ile ilişkilere girebilmiştir. Daha da ötede ABD'nin 51. eyaleti olmak istediğini dile getirmiştir.⁴⁷⁹

Molla Mustafa Barzani aşiretinin dini ve toplumsal zeminini, modern anlamda ulusal bilinç düzeyine taşıyabilmiştir. Kitlesele tabanı aşiret olmasına rağmen kentli Kürt milliyetçilerinin de desteğini alabilmiştir. Fakat ölümünden sonra sol seküler bir kitle Celal Talabani liderliğinde örgütlenerek onun öncülük ettiği KDP'den ayrılmışlardır.⁴⁸⁰ Sol seküler grupların KDP'den ayrılması hareketin bütünüyle aşiretsel ve ulusalcı kimliğinin seküler ve sol argümanlardan uzaklaştığı anlamına gelecek şekilde yorumlanmamalıdır. Molla Mustafa kendisi dâhil liderlik ettiği geleneksel toplumsal yapı seküler temellerine erişmişti. Bruinessen, bu durumdan yola çıkarak Molla Mustafa Barzani'yi tanımlarken onun, dini ve aşiretsel aile yapısından güç alan biri olarak laik bir milliyetçi olduğuna vurguda bulunur.⁴⁸¹

1.2. Kurucu Liderden Sonra Mesud Barzani

Molla Mustafa Barzani'nin oğlu Mesud Barzani İran'a bağlı Mahabad'ta 1946 yılında dünyaya gelir.⁴⁸² Mahabad Cumhuriyeti'nin 1947 yılında yıkılması üzerine

⁴⁷⁶ Fereydûn Nûrî, **Bizavî Barzanî**, s.395-400

⁴⁷⁷ Ali Rıza Şeyh Attar, **Kürtler Bölgesel ve Bölgedışı Güçler**, s.141.

⁴⁷⁸ Martin Van Bruinessen, **Kürdistan Yazıları**, s.297.

⁴⁷⁹ a.g.e., s.209.

⁴⁸⁰ a.g.e., s.301-302.

⁴⁸¹ a.g.e., s.40.

⁴⁸² KDP'nin kurucu lideri olan Molla Mustafa Barzani'nin oğlu, aynı zamanda partinin başına geçen ikinci lider ve halen KDP'nin başındaki kişi olarak Mesud Barzani'nin hayatı ile ilgili bilgiler Irak Kürt bölgesi hükümetinin resmi sitesinden alınmıştır. Bkz.

babası Molla Mustafa Barzani Sovyetlere göç etmek zorunda kalır.⁴⁸³ Mesud Barzani, babası sürgünde iken Musul'da ilkokula başlar. İlkokulu burada bitirdikten sonra ortaokula da Bağdat'ta devam eder. Barzani on yıl aradan sonra babasının Irak'a dönebilmesiyle birlikte babasını görebilir. Bağdat'ta babası ile birlikte bir süreliğine kalırlar. Sonrasında 1961 yılında babasının Bağdat'ı terk etmesi ile birlikte kendisi de altı ay sonra Bağdat'ı terk eder, ailesinin yaşadığı Barzan bölgesine geçer. Bu durum Mesud Barzani'nin eğitimini yarıda bırakmasına neden olur. Eğitimini yarıda bırakmasına karşılık Kürtçenin yanında Arapça ve Farsçayı iyi düzeyde öğrenir. Bunlara bir de babasıyla Amerika'da geçirdiği üç yıl zarfında İngilizceyi de ekler. Aynı zamanda üç ciltten oluşan *Barzaniler ve Kürt hareketi* adında bir kitap kaleme alır. Çeşitli dergi ve gazetelerde makaleler ve röportajları yayınlanır.

Mesud Barzani 1962 yılında peşmerge olur. 1965 yılında amcasının kızıyla evlenir. Fakat evlilikten hemen sonra yerleşim yerlerini tek etmek zorunda kalırlar. Irak'a dönüşü ve peşmerge oluşu sonrasında Mesud Barzani KDP içerisinde aktif görev alır. Nitekim 1970 yılında Barzaniler'in temsilcisi olarak Irak hükümeti ile görüşmelerde bulunur. Fakat bu görüşmelerden herhangi bir netice alınamaz.

Molla Mustafa Barzani'nin Irak'ı terk etmesinden sonra başsız kalan KDP'de geçici başkanlık ilan edilir.⁴⁸⁴ Molla Mustafa Barzani'nin dışarıda olmasına rağmen 1976 yılında tekrar Irak hükümetine karşı savaş başlatılır. Bu savaş KDP tarihinde Mayıs ayında başlaması hasebiyle "Mayıs Devrimi" olarak KDP'nin literatüründe yer bulur. Mesud Barzani, babasının 1979 yılında Amerika'da vefat etmesinden birkaç gün önce İran'a gitme kararı alır. İran'a ulaştığı gün ise babası vefat eder. Bu durum tedavi görmek için ABD'ye giden Molla Mustafa Barzani yerine sembolik olarak ilan edilen KDP'deki geçici başkanlığın sonu olur ve Mesud Barzani de babasının mirasçısı olarak KDP'nin başına geçer.

Mesud Barzani'nin, babasının vefatından önce 1979 yılında İran'a dönme nedeni, 1979 yılında Şahlık rejiminin devrilmesiydi. Fakat babasının vefat etmesi kendisinin partinin başına geçmesini sağlar. İran'daki rejim değişikliği başlarda Kürtlerin lehine de facto bir durumun ortaya çıkmasına neden olur. Mesud Barzani de yeni durum ve

---

<http://cabinet.gov.krd/a/d.aspx?r=233&l=13&s=04040000&a=18398&s=010000> Erişim Tarihi:

12.05.2019

⁴⁸³ Sovyetlerde bulunulan dönemler için bkz. David McDowall, **Modern Kürt Tarihi**, çev. Neşenur Domaniç, Ankara: Doruk Yayıncılık, 2004, s.336.

⁴⁸⁴ Molla Mustafa Barzani sonrasında oluşturulan geçici yönetim ve Mesud Barzani'nin geçici yönetimin başına geçmesi hakkında bkz. Salah El-Horasan, **et-Teyyarutu's-Siyasiyeti fi Kurdistani'l-İrak** Kiraetun fi Milefati'l-Herekati ve'l-Ehzabi'l-Kurdiyyeti fi'l-İrak 1946-2001, Tebetu'l-Ula, Beyrut Lübnan: Müessesetu'l-Belağ, 2001, s.260.

imkânlardan faydalanarak güçlenir.⁴⁸⁵ Nitekim KDP'nin güçlenmesinin ve İran'da kurulan yeni rejimin Baas hükümetinin karşısında yer alması sonucunda Irak hükümeti Kürtlerle barış yolunu tutar. Mesud Barzani 1980 yılında KDP'nin temsilcisi olarak Irak hükümeti ile çeşitli müzakereler yürütmeye başlar. Fakat yapılan bu müzakerelerden bir netice elde edilmez.

Saddam Hüseyin sonraki süreçlerde Barzani ile görüşmelerde bulunmak istemese de Birinci Körfez Savaşı'nın verdiği sıkıntılar nedeniyle Kürt taraflarla görüşmek zorunda kalır. Mesud Barzani, görüşmeyi gerçekleştirmek üzere Bağdat'a gider. Buralarda Iraklı yetkililerle görüşmelerde bulunur. Barzani, İkinci Körfez Savaşı'ndan sonra Saddam Hüseyin rejiminin devredilmesinden sonra yeni kurulan hükümetin üyesi olur. Irak Kürt Bölgesi'nde 2005 yılında gerçekleştirilen seçimlerde ise bölgenin başkanı olarak seçilir. Yine 2009 yılında bölgede gerçekleştirilen başkanlık seçimlerinde oyların %69.60'ını alarak bölgenin başkanı olarak tekrar seçimleri kazanır. 2013 yılında gerçekleştirilmesi planlanan başkanlık seçimleri olağanüstü şartlar gerekçe gösterilerek ertelenir. KYB ile KDP arasında gerçekleştirilen antlaşma ile Barzani'nin görev süresi iki yıllığına uzatılır. Fakat sonraki süreçlere Irak Kürt Bölgesi'nde tartışmalar başlar. Mesud Barzani'nin seçimle başa gelmediği ve dolayısıyla meşru olmadığı şeklinde itirazlar yükselir. Taraflar arasında antlaşmaya varılmaz.⁴⁸⁶ Bir taraf Barzani'nin görev süresinin bittiği ve parlamento tarafından seçilmesi gerektiği itirazını yükseltirken diğer taraf görev süresinin yasal değişikliklerle uzatıldığını dolayısıyla yasal olduğu ve seçimin de parlamento değil halk tarafından yapılması gerektiğini savunur.

Barzani'nin iki yıllığına uzatılan görev süresi 2017 yılına gelindiğinde de devam etmekteydi. Barzani 2017 yılında Irak Kürt Bölgesi'nin Irak'tan ayrılıp bağımsız bir devlet olması yönünde referandum kararı alır. Barzani'nin tek taraflı olarak aldığı referandum kararı sadece Irak hükümetinin değil aynı zamanda bölgede faaliyet gösteren diğer siyasi partilerin de tepkisini çeker. Kuzey Irak parlamentosunda KDP'den sonra en fazla koltuğa sahip olan *Goran Hareketi* bu karara muhalefette başı çeker. Talabani'ye bağlı KYB başlarda itiraz geliştirmesine rağmen sonrasında KDP ile varılan anlaşma sonucunda referanduma destek kararı alır. Fakat KYB'nin üst düzey yöneticilerin tümünün ikna olmadığı sonraki süreçte anlaşılmıştır. İslamcı partilerden *İttihad-ı İslam* ise alınan bu kararı desteklemiş, diğerleri muhalefet etmişlerdir.

---

⁴⁸⁵ İran devrimi ile Kürt muhalefeti arasındaki ilişkiler hakkında bkz. David McDowall, **Modern Kürt Tarihi**, s.460-463.

⁴⁸⁶

https://ckb.wikipedia.org/wiki/%D9%85%DB%95%D8%B3%D8%B9%D9%88%D9%88%D8%AF_%D8%A8%D8%A7%D8%B1%D8%B2%D8%A7%D9%86%DB%8C Erişim Tarihi: 13.05.2019

Referandumun yapılacağı 25 Eylül 2017 tarihine gelindiğinde referandum kararına muhalefet eden partiler Kürdistan devletine ihanet etme pozisyona düşmemek için referandumda Kürdistan devletine evet diyeceklerini açıklamışlardır.⁴⁸⁷ Sonuç itibariyle referandum, yüzde doksanın üzerinde Kürdistan devletine evet oyuyla geçti. Fakat içeride Irak devletinin itirazları, dışarıda komşu ülkelerin, Avrupa ve ABD gibi müttefiklerin itirazları referandumun kadük kalmasına neden olmuştur. Barzani referandum sonrası aleyhine gelişen iç ve dış konjonktürden dolayı istifaya zorunda kalmıştır. Fakat Barzani, KDP'nin başında görevine devam etmektedir.⁴⁸⁸

2. KÜRDİSTAN YURTSEVERLER BİRLİĞİ (KYB)

Irak'ın genelinde örgütlenmiş Kürt sivil ve siyasi kurumlar Cezayir antlaşması sonrası kapatılır. Gazeteler, dergiler, sendikalar, gençlik komiteleri vb. örgütsel yapılanmaların tümü ya ortadan kalkar/kaldırılır ya da pasifize edilir. Böyle bir vasatta farklı alternatif siyasi arayışlar milliyetçi Kürt grupların; özellikle sol tandanslı olanların yeni arayışlar içerisine girmelerine neden olur. Denilebilir ki Cezayir Antlaşması sonrası gelen hezimet KDP içerisinde bulunan sol cenahın yeni bir siyasi yapılanmaya gitmesine fırsat sağlar. KDP içerisinde bulunan sol cenahın öncüleri arasında yer alan ve KDP'de önemli görevlerde bulunan Celal Talabani yeni bir parti kurmak için arayışlara girer. Irak dışına çıkmak zorunda kalan Celal Talabani yeni arayışlar için sadece Irak içerisinde değil aynı zamanda Irak dışında da destek turlarına çıkar. Hedef ise yeni bir fikir, yeni bir ideoloji (sol), yeni bir pratik, yeni taktik ve stratejiler, yeni örgütlenmeler, özgürlük ve demokrasi yanlılarını birlikteliğe sevk etmek, devrimci mücadeleyi başlatmak, ulusal Kürt hareketi etrafında birliği ve beraberliği yeniden tesis etmek ve modern bir liderlik⁴⁸⁹ geliştirmektir. Geliştirilecek yeni fikir ve pratiklerin

⁴⁸⁷ Referandum ile ilgili tartışmalar ve referandum süreci hakkında bkz. <http://www.kcdme.com/Bakhtiar%20Shamaiy%2009.08.2017.pdf> ve [https://ckb.wikipedia.org/wiki/%DA%95%DB%8E%D9%81%D8%B1%D8%A7%D9%86%D8%AF%DB%86%D9%85%DB%8C_%D8%B3%DB%95%D8%B1%D8%A8%DB%95%D8%AE%DB%86%DB%8C%DB%8C%DB%8C_%D8%A8%D8%A7%D8%B4%D9%88%D9%88%D8%B1%DB%8C_%DA%A9%D9%88%D8%B1%D8%AF%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86_\(%D9%A2%D9%A0%D9%A1%D9%A7\)](https://ckb.wikipedia.org/wiki/%DA%95%DB%8E%D9%81%D8%B1%D8%A7%D9%86%D8%AF%DB%86%D9%85%DB%8C_%D8%B3%DB%95%D8%B1%D8%A8%DB%95%D8%AE%DB%86%DB%8C%DB%8C%DB%8C_%D8%A8%D8%A7%D8%B4%D9%88%D9%88%D8%B1%DB%8C_%DA%A9%D9%88%D8%B1%D8%AF%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86_(%D9%A2%D9%A0%D9%A1%D9%A7)) Erişim Tarihi: 13.05.2019

⁴⁸⁸ Mesud Barzani'nin resmi internet sayfasından hayatı ve son referandum süreci ile ilgili bilgiler hakkında bkz.

<https://www.masoudbarzani.krd/ku/%DA%98%DB%8C%D8%A7%D9%86%D9%86%D8%A7%D9%85%DB%95/> Erişim Tarihi: 13.05.2019

⁴⁸⁹ Modern bir liderlik vurgusu Molla Mustafa Barzani'ye yönelik geliştirilen eleştiriler sonucunda ifade edilen bir söylemdir. Molla Mustafa Barzani geleneksel dini aşiret yapılanmasını arkasına alan, feodal Kürt milliyetçisi olan bir profile sahip olarak tanımlanmaktadır. Bunun karşısında ise Celal Talabani ve ekibi; modern, seküler, demokrat, sol ve entelektüel Kürt milliyetçileri olarak yer alır. Bu durum geleneksel Kürt dindarlığı ile mezc olmuş olarak görülen Molla Mustafa Barzani'nin karşısında olmak üzere seküler, sol, Kürt milliyetçiliğinin konumlanması olarak okunabilir. Bkz. Martin Van Bruinessen, **Kürdistan Üzerine Yazılar**, Çev. Nevzat Kıracı, Bülent Peker vd., 2.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları,

özünü ise Kürt milliyetçiliği oluşturacaktır. Buradan yola çıkarak denilebilir ki Kürtler hem ideolojik anlamda hem de siyasi parti anlamında farklılaşma ile neticelenecek yeni bir sürece girerler.⁴⁹⁰

Kürtler açısından yeni bir durumun ortaya çıkması ile kendilerini devrimci gençler olarak nitelendiren aydın sol kesimler 1975 yılından sonra yeni bir parti kurmak için görüşmelerde bulunur. Süreç Irak içerisinde ve dışında ardı sıra gerçekleştirilen toplantıların icra edilmesi ile devam eder. Bu toplantılar hem Ortadoğu'nun çeşitli ülkelerinde hem de Avrupa'da gerçekleştirilir. Bu dönemde Celal Talabani ise Marksist Leninist fikirler bağlamında örgütsel ilişkilere girmiştir.⁴⁹¹ Suriye'nin başkenti Şam'da 22 Mayıs 1975 yılında KYB'nin kurulması için ilk toplantı yapılır. Toplantının sonucunda KYB'nin kurulmasına karar verilir. Kuruluş beyannamesi hazırlanır ve daha önce örgütlenmenin olduğu yerlere bu beyanname gönderilir. Buradan sonra Avrupa'ya geçen Celal Talabani KYB'nin tanıtımına yönelik toplantılar düzenler. KYB'nin 1 Haziran 1975 yılında resmi olarak kurulması da Avrupa'da gerçekleştirilen bu toplantıların sonucunda kesinleşir.⁴⁹²

KYB üç hareketin bir araya gelmesi ile yapılanmasını sağlar. Bunlar *Marksist Leninist Kurdistan Örgütü* (KOMALA), *Kurdistan Sosyalist Hareketi* ve *Kitle Hareketi* olmak üzere daha önce bazıları KDP içerisinde hareket eden oluşumlardır.⁴⁹³ Bu hareketlerin bir araya gelmesi ile oluşturulan KYB, bağımsız örgütlenmelerin kendi içerisinde devam etmesine izin verir. Fakat parti içerisinde ortak bir yönetim, ortak bir bütçe, ortak siyaset; içeride ve dışarda ortak açıklamalar ve ortak silahlı güçlerin varlığı kabul edilir. Üç partinin oluşturduğu üç ayrı liderlik de sürer. Bu durum Kürtler için yeni bir durumdur. Bu durum yeni ve ileri bir tecrübe olarak KYB tarafından sunulmasına rağmen, aynı zamanda KYB içerisindeki farklı fraksiyonların sonraki süreçlerde bölünmelerinin nedeni olarak da ortaya çıkmasını sağlar. Bu dönemde farklı örgütlenmelerin oluşturduğu birliktelik Baas rejimi karşısında verilen ortak mücadele ile elde edilebilmiştir denilebilir.

1993, s.324. Ayrıca bkz. Ali Rıza Şeyh Attar, **Kürtler Bölgesel ve Bölgedışı Güçler**, 2.Baskı, İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 2008, s.141.

⁴⁹⁰ Ali Rıza Şeyh Attar, **Kürtler Bölgesel ve Bölgedışı Güçler**, s.168-169.

⁴⁹¹ Mehrdad R. İzady, **Bir El Kitabı Kürtler**, s.373.

⁴⁹² Salah El-Horasan, **et-Teyyarutu's-Siyasiyeti fi Kurdistani'l-İrak**, s.316-317.

⁴⁹³ Mesud Ebdulxaliq, **Nasnamey Hizbe Kurdistaniyekan**, s.115-120. Ayrıca söz konusu hareketlerin çekirdek yapılarının daha önce KDP içinde bulunduğu dair bkz. Selah Ehmed, **Mam Celal Dîdarî Temen Le Lawêtiyewe Bo Koşkî Komarî**, Beşî Yekem, Çapxane Karo, 2017, s.419-420 Bu eser 1990 yılında Celal Talabani ile yapılmış röportajın yazıya geçirilmesi ile oluşmuştur. Eser iki cilt şeklinde <http://iqra.ahlamontada.com/> tarafından hazırlanmıştır. Esere bu siteden ulaşılabilir.

KYB, KDP'den farklı olarak sol siyasi fikri ve devrimci bir ideoloji benimser. KYB'nin ortaya çıkmasıyla birlikte, daha önce tek elden ve tek aileden yürütülen milliyetçi Kürt hareketi çeşitlenir.⁴⁹⁴ Çeşitlenme sadece örgütsel zeminde farklılaşmayı kapsamaz aynı zamanda ideolojik zeminde de netleşmeyle sonuçlanır. İdeolojik zeminde üretilen eleştiriler aşiretçilik, feodalite, din, kadın, ulus, seküler yaşam vb. kavramlar etrafında döner. David McDowall mevcut durumu şöyle özetler: “Kürdistan bölünmüş parça parça olmuştu. Bir tarafta Ahmet, Talabani ve KDP önde gelenleri, geçen 20 yıl boyunca şekillenen ideolojik konumlarını savunuyor diğer tarafta Molla Mustafa muhafazakârları, Kürdistan'ın aşiret ve dini liderlerini bir araya getirmeyi başarıyordu. Bunlar açısından mesele dini ile laik olanlar, ümmetçi ile milliyetçi olanlar arasında, geleneksel olanla ateist Marksizm arasındaki mücadeleden ibaretti.”⁴⁹⁵ Yine Bruinessen'e göre söz konusu çeşitlenme, bugün de söz konusu olmak üzere iki kutuplu toplumsal ve siyasi hareketler olarak KDP ve KYB'nin sosyolojisi hakkında bize bilgi verir: “Talabani⁴⁹⁶ çoklukla kentli, eğitilmiş Sorani konuşan kesimlerin desteğini toplarken, Barzani daima aşiret desteğine bağımlı kalmıştır. Aynı zamanda, Sorani konuşulan bölgelerdeki genç kentli nüfus ise; Barzani'nin yalın ve pragmatik milliyetçiliğinden çok, Talabani'nin radikal ve ilerici siyasi sloganlarını daha çekici bulmuştur.”⁴⁹⁷

Kurulduktan sonra KYB, sadece siyasi planda değil aynı zamanda silahlı mücadele planında da Baas rejimine karşı savaşmaya devam eder. Peşmerge faaliyetleri dağlarda, özellikle Kandil'de devam eder. KYB'nin 1980li yıllarda Baas karşıtı silahlı eylemleri artar. Bu yıllar Baas rejimi ile çatışmaların şiddetlendiği yıllardır. KYB bu yıllarda Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde protesto gösterilerinin düzenlenmesinde de rol oynar. Çatışmaların ve gösterilerin devam ettiği ve yoğunlaştığı dönemin neticesinde 1983 yılına girildiğinde Baas rejimi KYB ile görüşmelerde bulunmak üzere girişimlerde bulunur. Bu tarihte İran KDP'si sekreteri Doktor Kasımlo⁴⁹⁸ üçüncü kişi olarak taraflar arasında arabulucu rol oynar. Görüşmeler ve diyaloglar 1985 yılına kadar devam eder ama görüşmelerden bir sonuç alınamaz.

---

⁴⁹⁴ Martin Van Bruinessen, **Kürdistan Üzerine Yazılar**, s.190.

⁴⁹⁵ David McDowall, **Modern Kürt Tarihi**, s.423-424.

⁴⁹⁶ Elimizdeki kitabın çevirisinde ibare Talabani değil Barzani olarak geçmektedir. Fakat söz konusu metin incelendiğinde ve Talabani hareketi ile Barzaniler arasında temel toplumsal ve siyasi farklılıklar bilindiğinde ibarenin kastının Talabani olduğu anlaşılmaktadır. Bundan dolayı kitabın çevirisinden kaynaklı yanlış olduğu düşünülen kısımda geçen “Barzani” yerine Talabani yazıldı.

⁴⁹⁷ Martin Van Bruinessen, **Kürdistan Üzerine Yazılar**, s.301-302.

⁴⁹⁸ Doktor Kasımlo İran KDP'sinin başındadır. İran'a karşı bu dönemde silahlı mücadele vermektedir. Haliyle Saddam Hüseyin tarafından İran'a karşı desteklenmektedir.

KYB görüşmelerden herhangi bir sonuç alınamamasından, Baas rejimini sorumlu tutar.⁴⁹⁹

Genel anlamda bölgedeki Kürt gruplar özel anlamda ise KYB ile Baas rejimi arasındaki savaşlar 1988 yılına gelindiğinde Halepçe'ye yönelik kimyasal saldırı ve *Enfal operasyonu* ile zirveye ulaşır. Bu durum 1975 yılındaki yenilgiden daha büyük bir yenilgi olarak kabul edilir.⁵⁰⁰

Birinci Körfez Savaşı'yla birlikte gelişen yeni durum ile Baas rejimi Kürtlerin yaşadığı bölgelerden çekilmek zorunda kalır. Bölge tümüyle Kürt hareketlerin eline geçer. Saddam'ın çekilmesi ile birlikte özellikle iki parti bölgede hâkimiyet kurar. Bunlardan biri KYB diğeri de KDP'dir. Yapılan ilk seçimde neredeyse bölge yüzde elliye elli iki parti arasında de facto paylaşılır.⁵⁰¹ Birinci Körfez Savaşı ile birlikte Kürt hareketler ilk defa toprak parçası elde ederler. Daha önce kırsal bölgelerde gizli, sivil ve silahlı grupların hâkimiyetinden söz edilebilirken şimdi şehirler dâhil ele geçirilen yerler vardır. Fakat elde edilen iktidar KYB ve KDP'nin kendi aralarında silahlı çatışmaları ile neticelenir.⁵⁰² Silahlı çatışmalar bölge dışı ülkelerin devreye girmesi ve tarafların antlaşması ile sona erer. Fakat bölge; toplumsal, siyasi ve coğrafi anlamda iki parti arasında paylaştırılmıştır.⁵⁰³

KDP'ye yönelik tek adamla yönetilme, aşiretçilik ve Barzanilerin merkezi konumuna karşı geliştirilen itirazlar, KYB'nin kuruluş aşamasında geliştirdiği argümanlardır. İtirazların sonucunda KDP'den ayrılarak kurulan KYB, Birinci Körfez Savaşı sonrası dönemde elde ettiği partisel kazanımların sonucu olarak aynı akıbete uğrar denilebilir. Barzanilerin liderliği nedeniyle gerici ve feodal güçlerin tasallutu altında bulunan Kürtler⁵⁰⁴ iddiasıyla yola çıkan KYB bu sefer ideolojik olarak sol ve seküler bir çizgide hareket eden Talabani ailesinin Barzani ailesinin yerini almasıyla benzer bir durum ile karşı karşıya kalır. Kawa Hasan, *Carnegie Ortadoğu Araştırmaları Merkezi* için kaleme aldığı makalesinde bu durumu saltanat düzeni olarak niteler⁵⁰⁵ Barzaniler gitmiş, Talabaniler gelmiştir. Nitekim 2000li yıllardan sonra parti içerisinde Celal Talabani üzerinden gelişen tek adamlık itirazları bu durumu gösterir.

⁴⁹⁹ Ali Rıza Şeyh Attar, **Kürtler Bölgesel ve Bölgedışı Güçler**, s.184-191.

⁵⁰⁰ a.g.e., s.199

⁵⁰¹ Ahmed Abdulaziz Mahmud, **Enmatu ve Sulukiyyetu's-Şahsiyeti'l-Kurdiyye**, s.231-232.

⁵⁰² a.g.e., s.232.

⁵⁰³ Mahir A. Aziz, **Irak Kürtleri**, s.128-129.

⁵⁰⁴ David McDowall, **Modern Kürt Tarihi**, s.468

⁵⁰⁵ <https://carnegie-mec.org/2015/08/18/ar-pub-61024> Erişim Tarihi: 20.05.2019

İkinci Körfez Savaşı ile birlikte 2003 yılında Baas rejiminin sona ermesiyle Kürtler, kurulan yeni Irak'ta yönetimde yer alırlar. Yeni koşulların verdiği imkânla Celal Talabani 2005 yılında Irak genelinde gerçekleştirilen seçimlerden sonra Irak Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturur. Celal Talabani ağır hastalığı sürecinde pratikte partinin başında olmamasına rağmen resmi parti liderliğini devam ettirir. Parti içerisinde rahatsızlıklara yol açan bu durum Celal Talabani'nin 2017 yılında ölümüne kadar sürer. Ölümü ile birlikte parti içerisinde muhalif kanatlar arasındaki görüş ayrılıkları keskinleşerek devam eder. Ulusal ve uluslararası gelişmeler de KYB'nin farklı mecralara sürüklenebilme durumunu belirleyecektir denilebilir.

KYB birçok sol grubun bir araya gelmesi ile oluşmuş sol seküler Kürt milliyetçisi bir parti olarak tanımlanabilir. Parti, siyasi alanda yürüttüğü faaliyetleri ile birlikte silahlı mücadele de verir. KYB, Kürt toplumunda değişim ve dönüşümünün gerçekleşmesi için sadece parti düzeyinde verilen siyasi ve silahlı mücadele ile yetinmez. Kendilerinin argümanları ile ifade edilecek olursa KYB; Kürtlerin sosyal ve kültürel alanda gelişiminin önünde yer alan gerici, dini, geleneksel ve aşiretsel unsurların karşısında yer alır. Buna bağlı olarak Kürtlerin ilerici, sol ve ulus düşüncesini merkeze alan temel bir düşünceye sahip olması da hedeflerinin arasında yer alır. Gazete, kitap, dergi gibi yazılı materyaller ve köylere gidilerek yapılan çalışmalar, Parti tarafından Kürt aydınlanmasının gerçekleştirilmesi için aracı unsurlar olarak görülür.⁵⁰⁶

Bu anlayışa göre Kürtler geleneksel dini ve aşiret liderliği ile siyasi bağımsızlığına kavuşamaz. Siyasi ve silahlı mücadele sol aydın ilerici güçlerin ideolojik eğitimleri ile desteklenerek Kürtleri geleneksel liderlik pratiğinden kurtarmalıdır. KYB'nin geleneksel liderlik itirazı Molla Mustafa Barzani üzerinden gerçekleştirilen bir itirazdır. Buna göre kendileri bu anlayışın yani Barzanilerin pratiği üzerinden gelişen ve tahkim edilen liderliğin karşısında konumlanır. KYB'nin itirazları geleneksel liderliğe itiraz, Kürt toplumsal yapısının bel kemiği olarak nitelendirilebilecek aşiretçiliğe itiraz ve Kürtlerin millet olmasının önünde engel olarak görülen dine/ İslam'a/İslami anlayışa⁵⁰⁷ itiraz olarak özetlenebilir.

Parti'ye göre ilerici demokrat ve milliyetçi Kürt kimliğinin gelişiminde aydınlar, gençler, kadınlar, öğretmenler, işçiler, köylüler yer almalıdır. Kürt toplumunun

⁵⁰⁶ <http://www.pukonline.org/kurdistan.aspx?jimare=7877> Erişim Tarihi: 20.05.2019

⁵⁰⁷ İslam'a mı itiraz ediyorlar yoksa İslami anlayışa mı itiraz ediyorlar şeklinde yöneltililebilecek bir soruya cevaben: KYB ile ilgili kurumların ve entelektüellerin çıkardıkları dergi, gazete ve kitaplara bakıldığında buralarda din ile ilgili itirazların doğrudan İslam'a yönelik olduğu anlaşılabilir. Örneğin Mela Bahtiyar... Fakat birebir konuşmalarda ise itirazın İslam'a değil İslami anlayışa; yani Araplar, Farmlar ve Türkler özelinde gelişen İslami anlayış, itirazın konusu olarak işlenmektedir denilebilir. Kendisi ile görüşme yapılan KYB siyasi sözcüsünün... İfadeleri söylenmek istenilen bu duruma ışık tutabilir.

geleneksel gerici unsurlardan⁵⁰⁸ kurtarılması bu aktörler sayesinde gerçekleştirilecektir. Bunun için muhafazakâr, gerici ve geleneksel örgütlenmelerin karşısında yer alarak devrimci, yenilikçi, ilerici güçlerin güçlenmesi için mücadele vermek gerekir. Edebiyat kültür sanat faaliyetleri bu anlayışın yerleştirilmesinde işe koşulur. KYB, görevlerinden biri olarak gördüğü, Kürt toplumunun laik seküler bir zeminde yeniden inşa edilmesini hedef edinmektedir.⁵⁰⁹

2.1. Kurucu Lider Olarak Celal Talabani

Celal Talabani 1933 yılında Kosret Dağı'nın bulunduğu mıntıkada bulunan Kelkan köyünde dünyaya gelir.⁵¹⁰ Bu köyde çocukluğunun birkaç yılını geçirir. Sonrasında babasının, Koy ilçesinde bulunun Talabani Tekkesinin⁵¹¹ başına geçmesiyle birlikte ailece buraya taşınırlar.⁵¹² Burada ilkokula başlar. Okulda başarılı bir performans sergiler. Celal Talabani'nin yaşadığı bölge Kürtlerin yoğun yaşadığı bir bölge olması hasebiyle daha küçük yaşlarda, Kürtlük ile ilgili görüşlerle tanışır.⁵¹³ Celal Talabani ilk defa 1945 yılının Nevruz'unda kalabalığın karşısında Kürt ulusal bilinci ile

⁵⁰⁸ Geleneksel gerici tabiri doğrudan kendilerine ait bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Kürtçesi "Teqlidiye Konekanî Komelî Kurdî" (تەقلیدییه کۆنەکانی کۆمەڵی کوردی) olduğu gibi çevrilirse "Geleneksel Gerici Kürt Toplumunu" şeklinde olur.

⁵⁰⁹ <http://www.pukonline.org/kurdistan.aspx?jimore=7877> Erişim Tarihi: 05.07.2019

⁵¹⁰ Celal Talabani'nin hayatı ile ilgili bilgiler KYB'nin resmi sitesinden alınmıştır. Aynı zamanda bu bilgiler pdf olarak da arşivlenmiştir. Ayrıca farklı kaynaklarda onun hayatı ile ilgili bilgiler de derlenerek kaynakların çeşitlenmesi yoluna başvurulmuştur.

⁵¹¹ Nakşibendilik ve Kadirilik KDP ve KYB'nin tarihsel kökeninde farklılaşma unsurları olarak yer almaktadır. Bugün KDP'nin geleneksel dini aşiretsel kimliği ile KYB'nin sol seküler kimliği arasında çatışmanın izleri tarihsel kökenlerde de bulunabilir. Geçmişte KDP'nin kurucu unsurları olan Barzaniler bağlamında Nakşibendilik ve KYB'nin kurucu lideri olan Celal Talabani ailesinin mensup olduğu Kadirilik çatışmanın unsurlarını teşkil ediyordu. İki partinin de çatışmalı tarihsel kimlikleri bugün Kürt milliyetçiliğine önderlik etme noktasında yine çatışma halindedir, denilebilir. Bruinessen bununla ilgili olmak üzere şunları söyler: "Geçmişte pek çok tarikatın bulunduğu bölgede bugün yalnızca Nakşibendi ve Kadiri tarikatları kayda değer bir varlık göstermektedir. Irak'taki iki tanınmış şeyh ailesinden Talabaniler Kadirilikle; Barzaniler Nakşibendilikle ilişkilidir. Kendileri şeyh olmayan önemli milliyetçi liderler Molla Mustafa Barzani ve Celal Talabani, ailelerinin geleneksel dini rollerine çok şey borçludurlar. 1920'lerin en önemli milliyetçi lideri olan ve hatta kendisini Kürdistan kralı ilan eden Şeyh Mahmut Berzenci Kadiri şeyh aileleri arasında en etkili olanın reisiydi. Türkiye'de Atatürk rejimine karşı ilk Kürt isyanını yöneten çağdaşı Şeyh Sait de isyanın diğer önemli yerel liderleri gibi Nakşibendi'di. Milliyetçi bir karakter taşıyan ilk Kürt isyanı 1880'de başka bir Nakşibendi şeyhi, Hakkârî'de Nehrili Ubeydullah tarafından yönetilmişti. Ubeydullah'ın isyanını izleyen yarım yüzyıl içerisinde henüz yeni başlamakta olan Kürt hareketine liderlik edenler esas olarak şeyhlerdi." Bkz. Martin Van Bruinessen, **Kürdistan Üzerine Yazılar**, Çev. Nevzat Kırac, Bülent Peker vd., 2.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 1993, s.35.

⁵¹² Koy'da bulunan tekkedeki yılları için Talabani şunları söyler: "Tekke çok geniş bir alana sahipti. Bağ ve bahçeleri vardı. Her gün orada zikir ve tahlil yapılırdı, namaz kılınırdı. Cemaatle namaz ve beş vakit ezan bizleri dini bir atmosfere sokardı. Bu atmosferin içinde derviş, tekke, Kuran okumak, tahlil ve zikir vardı. Çocukken zikir halkasına gittiğimi hatırlarım. Yani zikir, tahlil ve ibadete katılırdım. Okula gitmeden önce hücrede Kuran okuyorduk ve öğreniyorduk. Benim Kake Sur isminde büyük bir amcaoğlum vardı. Onunla birlikte şeyh rıza Talabani'nin şiirlerini öğreniyorduk..." b kz. Selah Ehmed, **Mam Celal Dîdarî Temen le Lawêtiyewe bo Koşkî Komarî**, Beşî Yekem, Çapxane Karo, 2017, s.21-22.

⁵¹³ Selah Ehmed, **Mam Celal Dîdarî Temen le Lawêtiyewe bo Koşkî Komarî**, s.23.

ilgili muhtevaya sahip bir şiir okur.⁵¹⁴ Hamasi duygularla okuduğu şiir onun tanınmasına ve süreç içerisinde Kürt örgütlerle tanışmasına vesile olur.

Celal Talabani, 1946 yılında öğretmenlerinin de yönlendirilmesi sayesinde birkaç arkadaşıyla birlikte Kürtlerin içerisinde Kürtçe okuma yazmayı sağlayacak, Kürtçe okuma yazma oranını artıracak gizli bir örgüt kurar. Örgütün ismi *Okumayı İlerletme Grubu* (کۆمەڵەی پێشخستنی خوێندنهوه/Komeley Pêşxistinî Xiwêndinewe) olarak belirlenir⁵¹⁵ ve Celal Talabani de bu grubun sekreteri olarak seçilir.⁵¹⁶

Aynı yılın Temmuz ayında Molla Mustafa Barzani liderliğinde kurulan Kürdistan Demokrat Partisi'ne (پارتی دیموکراتی کوردستان / Partî Demokratî Kurdistan) üye olur. Kısa adıyla KDP içerisinde eğitim alanında çalışmalarda bulunarak aktif görevler alır.⁵¹⁷ KDP'nin içerisinde siyasi faaliyetleri belirgin bir hal alır. KDP'nin gizli olarak çıkardığı Kurtuluş Gazetesi'nde (ژێنامهی رزگاری /Rojnamey Rizgarî) müstear bir isimle kısa bir makale yayımlar. 1947 yılına gelindiğinde KDP içerisinde artık tanınan biri haline gelir. Sonrasında popülaritesinin etkisiyle Parti içerisinde önemli görevlerde bulunur.⁵¹⁸ Bu arada eğitimine de devam eder ve 1948 yılında temel eğitimini tamamlar. Celal Talabani 1948 yılında Koy ilçesindeki öğrencilerin temsilcisi olarak seçilir ve temsilcilik görevi nedeniyle düzenlenecek kongre için ilk defa Bağdat'a gider.⁵¹⁹

Celal Talabani 1951 yılında KDP'nin düzenlemiş olduğu İkinci Kongre'de merkez yönetim üyeliğine seçilir. Merkez yönetime seçilmesine rağmen Talabani, hapisneden çıkan arkadaşına görevini devreder. Aynı yıl bir grup arkadaşıyla birlikte Musul'a geçer. Burada siyasi faaliyetlerine devam eder. Musul'dan sonraki durağı eğitimini tamamlamak için Kerkük olur. Burada eğitimine devam etmenin yanında KDP'nin örgütlenme faaliyetleri içerisinde de bulunur. Nihayetinde Kerkük'te KDP'nin teşkilatlarından sorumlu olur. Aynı yıl Kürtler ile ilgili yayın yapan basın yayın işleri ile

⁵¹⁴ a.g.e., s.24.

⁵¹⁵ Selah Ehmed, **Mam Celal Dîdarî Temen le Lawêtiyewe bo Koşkî Komarî**, s.32-33. Söz konusu grubun ismi Celal Talabani'nin hayatının anlatıldığı KYB'nin resmi sitesinde yukarıda yazıldığı şekilde geçmektedir. Fakat kendi dilinden hayatının anlatıldığı bu kitapta “کۆمەڵەی پێشکەوتنی خوێندمواری” (*Komeley Pêşkewtinî Xwêndewarî*) şeklinde geçmektedir. Anlam olarak ise ikisi de belli nüanslarla aynı anlama gelmektedir. Bu grup daha sonra KDP'nin kontrolü altına girer.

⁵¹⁶ Eğitim ve öğretim faaliyetlerinde Kürtçenin yasak olması hasebiyle Kürtler, çeşitli yöntemler ve örgütlenme biçimleriyle Kürtçenin öğretimine çalışırlar. “Okumayı İlerletme Örgütü” de bu durumun sonucunda ortaya çıkmış bir örgüt.

⁵¹⁷ Selah Ehmed, **Mam Celal Dîdarî Temen le Lawêtiyewe bo Koşkî Komarî**, s.33.

⁵¹⁸ a.g.e., s.35.

⁵¹⁹ a.g.e., s.38-39.

de gizli bir şekilde uğraşır. Kerkük'teki faaliyetlerinin ardından 1952 yılında Bağdat'a geçer. Bir süre sonra hukuk fakültesini kazanır.⁵²⁰

KDP zor dönemlerden geçer. Celal Talabani KDP'nin Parti içerisindeki ayrılıklar ve ihtilafları karşısında toparlayıcı role sahip olur. Mevcut sorunları aşmak amacıyla KDP 1953 yılında Üçüncü Kongre'sini yapar. Celal Talabani Kongre'de merkez komiteye seçilir. Yine Kongre'de KDP'ye bağlı *Kürdistan Öğrencileri Birliği*'nin sekreteri olur. Aynı yıl içerisinde yine KDP'ye bağlı olmak üzere *Kürdistan Demokrat Gençliği Birliği*'ni kurar. Bütün faaliyetlerini KDP'nin temsilcisi olarak icra eder.⁵²¹ Celal Talabani 1954 yılında KDP'ye bağlı siyasi büroya üye olarak seçilir.

Celal Talabani İlk defa 1955 yılında Irak dışına çıkar. Yolculuk Sovyetlere olur. Burada Varşova'da gerçekleştirilen dünya ve gençlik festivaline katılır. Moskova'da Molla Mustafa Barzani ile görüşür.⁵²² Irak'a döndükten sonra siyasi faaliyetlerinden dolayı hakkında tutuklama kararı çıkartılır. Artık çalışmalarını yeraltından devam ettirir. Bu yüzden hukuk fakültesini 1956 yılında dördüncü sınıfta bırakmak zorunda kalır.⁵²³

Askeri darbe döneminde Celal Talabani Bağdat'a geçer. Bu darbeyle birlikte kısa süreli de olsa Kürtler için özgür bir ortam doğar. Molla Mustafa Barzani darbenin ardından sürgünde olduğu Sovyetlerden geri döner. Irak Kürtleri için yeni bir dönem başlar. Celal Talabani de yeni dönemde siyasi faaliyetlerini sürdürür ve gazete işleri ile uğraşır. Kürtlerin de destek verdiği darbenin başarılı olması ile birlikte KDP'nin artık bir Irak partisi olması gerektiği ile ilgili parti içerisinde tartışmalar başlar.⁵²⁴ Bağdat'ta iken KDP içerisinde bazı kadroların partiyi Irak partisi yapmaya çalışmalarının karşısında durur. Celal Talabani bu fikrin karşısında muhalif bir duruş sergiler.⁵²⁵ KDP içerisindeki tartışmalar bu minvalde devam ederken Celal Talabani 1959 yılında bir kere daha KDP'ye bağlı merkezi komiteye ve siyasi büroya üye olarak seçilir.⁵²⁶ 1960 yılında da KDP'nin Süleymaniye siyasi bürosunun başına geçer. 1961 yılında Kurdistan Gazetesi'nin başyazarı olur.

Bağdat yönetimi ile Kürtler arasında askeri darbe sonrası esen iyimser hava 1961 yılına gelindiğinde bozulur. Kürtler ile ilgili yayın yapan Emek gazetesi 1961 tarihinde kapatılır. Celal Talabani Kurdistan gazetesinde sistemin diktatörlük olduğunu ifade

---

⁵²⁰ a.g.e., s.41-43.

⁵²¹ a.g.e., s.65.

⁵²² a.g.e., s.88.

⁵²³ a.g.e., s.91.

⁵²⁴ David McDowall, **Modern Kürt Tarihi**, s.409-410.

⁵²⁵ a.g.e., s.423.

⁵²⁶ Ali Rıza Şeyh Attar, **Kürtler Bölgesel ve Bölgedışı Güçler**, s.147.

eden bir yazı kaleme alır. Bu yazıdan sonra kendisi hakkında tutuklama kararı çıkar. O da gizli bir şekilde tekrar Süleymaniye'ye döner. 1961 yılının Eylül'ünde Irak Kürtleri mevcut yönetime karşı silahlı isyan başlatır. Celal Talabani bu dönemde partinin Süleymaniye sorumlusu olur. Burada Bağdat yönetimine karşı silahlı savaş veren peşmergenin başına geçer. Süleymaniye'yi savunmakla sorumlu olan KDP peşmergeleri ciddi başarılar elde eder. Peşmergelerin başında iken başarılarla imza atan Celal Talabani'nin popülaritesi artar. Popülaritesinin neticesi olarak Talabani, ilerleyen tarihlerde Irak Kürt Bölgesi'ndeki tüm peşmergelerin başına getirilir. Peşmerge komutanlığına getirildikten sonra Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde Irak hükümetine bağlı polisler için saldırılara komutanlık eder. Saldırıların sonucunda bu bölgelerden Irak polisleri çekilir ve kontrol peşmergelerin eline geçer.

Irak'ta 1963 yılında bir askeri darbe daha gerçekleşir. General Abdülkerim Kasım yönetimden uzaklaştırılır. Celal Talabani Kürtleri temsilen yeni yönetimle görüşmelerde bulunur. Askeri darbe sonrasında yeni kurulan hükümet başlarda Kürtler ile barışçıl görüşmeler yapar, iyi ilişkiler geliştirir. Kürtlerin hakları tanınır. Kürtlerle çatışmalara son verilir. Bu dönemde Celal Talabani ülke dışına çıkar. Mısır'ı ve Cezayir'i ziyaret eder. Mısır'da Abdülnasır ile Cezayir'de ise Bin Bella ile görüşür. Aynı yıl içerisinde Avrupa turuna da çıkar. Avrupa'da Kürtlerin temsilcisi olarak bir takım görüşmelerde bulunur. Kürtleri Avrupa'ya tanıtmak hedefiyle buralarda faaliyetlerde bulunur. 1964 yılında Avrupa'dan Irak Kürt Bölgesi'ne geri döner. Molla Mustafa Barzani ile ideolojik ayrışma çatışmaya dönüşür. Fakat silahlı çatışmadan Molla Mustafa galip çıkar. Irak devleti Barzanilerin karşısında Talabani grubunu destekler.⁵²⁷

Cezayir antlaşması ile gelen yenilgiden sonra KDP arasındaki ayrılıklar şiddetlenir. Partinin sol kanadı olarak nitelendirilebilecek Talabani yanlıları antlaşmadan hemen sonra 1975 yılında Celal Talabani öncülüğünde bir araya gelir. Celal Talabani Beyrut'da bir grup arkadaşı ile birlikte *Kürdistan Yurtseverler Birliği*'ni (Yekêti Nîştimanî Kurdistanî / یهكێتی نیشتمانیی كوردستانی) kurar. 1976 yılında ise kurulan partinin genel sekreteri olur. KYB kurulduktan sonra siyasi ve silahlı faaliyetlerde bulunur. Bölgenin dağlık kesimlerinde Irak hükümetine karşı silahlı mücadelesini devam ettirir. Yurt dışındaki faaliyetleri kapsamında sosyalist siyasi hareketlerle işbirliğine girer. Bunların düzenlediği kongrelerde yer alır.⁵²⁸

⁵²⁷ a.g.e., s.147-150.

⁵²⁸ Salah El-Horasan, *et-Teyyarutu's-Siyasiyeti fi Kurdistani'l-İrak*, s.316-319.

Celal Talabani sadece siyasi faaliyetleri ile ön plana çıkmaz. Aynı zamanda diplomasi ile ilgilenmiş ve diplomatlarla ilişkiler geliştiren bir kişiliktir. Gizli veya açık bir şekilde çıkan gazetelerde gazetecilik ve gazete yazarlığı yapar, sendikal faaliyetlerde bulunur, edebiyat ve şiir de ilgi alanları içerisinde. Siyasi meselelerle ilgili yazdığı kitaplar da bulunmaktadır. Yazdığı kitaplar Kürtçe ve Arapça'dır.

Amerika'nın 2003 yılında Irak'ı işgali sırasında Irak devletine son verilir. Saddam rejimi sona erer. Rejim yıkıldıktan sonra Celal Talabani yeni kurulan Irak parlamentosunda yasama heyeti üyeliğine seçilir. Sonrasında ise bu heyetin başına geçer. Irak parlamentosunda 2005 yılında yapılan seçimlerde Irak Cumhurbaşkanı olarak seçilir. Aynı zamanda Irak tarihinde seçimle işbaşına gelen ilk cumhurbaşkanı unvanına erişir. Celal Talabani hayatı boyunca yaptığı faaliyetlerde hem Kürtlerin hem de Irak genelinin tanınan bir şahsiyeti olarak ön plana çıkar. Celal Talabani 2005 ile 2014 yılları arasında Irak devletinin cumhurbaşkanlığı görevini devam ettirir.

Celal Talabani 2012 yılında cilt kanserine yakalanır. Tedavi için Almanya'ya gider. Hastalığının ağırlaşmasından dolayı sık sık Almanya'ya gitmek zorunda kalır. Bu yüzden 2014 yılında Irak Cumhurbaşkanlığı görevini bırakır. Sonraki süreçlerde tedavisi sonuç vermez ve Memleketi Süleymaniye'ye geri döner. Süleymaniye'de 3 Ekim 2017 yılında ölür.⁵²⁹

3. GORAN HAREKETİ

Irak Kürt Bölgesi'nde faaliyet gösteren diğer siyasi partilere göre *Goran Hareketi*,⁵³⁰ yeni bir harekettir. Hareketin kendisi yenidir; ama kurucuları uzun süre Irak Kürt Bölgesi'nin siyasetine yön veren *Yekiti* içinde önemli yerlerde görev almışlardır. Goran, 2009 yılında KYB'nin yönetici kadroları arasında olan Nevşirvan Mustafa ve ekibi tarafından kurulur.⁵³¹ O, KYB içinde bulunurken sadece yöneticilik

⁵²⁹ Celal Talabani'nin hayatı ile ilgili bilgiler genel olarak KYB'nin resmi sitesi olan https://www.pukmedia.com/KS_Sereta.aspx alınmıştır. Erişim Tarihi: 15.06.2019

⁵³⁰ Türkçeye "Değişim Hareketi" olarak çevrilebilir. Kürtçe yazılışı ise (بزوتنهوی گۆران) "Bizutnewey Goran" şeklindedir.

⁵³¹

https://ckb.wikipedia.org/wiki/%D8%A8%D8%B2%D9%88%D9%88%D8%AA%D9%86%DB%95%D9%88%DB%95%DB%8C_%DA%AF%DB%86%DA%95%D8%A7%D9%86 Erişim Tarihi: 23.05.2019

Ayrıca Goran Hareketi'nin resmi internet sitesine bkz. <https://www.gorran.net/about.aspx?jicare=1> Erişim Tarihi: 23.05.2019. Yine bkz.

https://ar.wikipedia.org/wiki/%D9%86%D9%88%D8%B4%D9%8A%D8%B1%D9%88%D8%A7%D9%86_%D9%85%D8%B5%D8%B7%D9%81%D9%89 Erişim Tarihi: 27.05.2019

<https://www.aljazeera.net/encyclopedia/movementsandparties/2017/6/23/%D8%AA%D8%B9%D8%B1%D9%81-%D8%B9%D9%84%D9%89-%D8%AD%D8%B1%D9%83%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%BA%D9%8A%D9%8A%D8%B1-%D8%A7%D9%84%D9%83%D8%B1%D8%AF%D9%8A%D8%A9->

özelliğiyle değil aynı zamanda entelektüel ve sol kimliği ile de tebarüz eder. Yekiti'nin sahip olduğu sol ideolojinin şekillenmesinde Nevşirvan Mustafa'nın da rolünden söz edilebilir. Dönem itibariyle radikal sol ideolojinin tarafında yer almasına rağmen süreç içerisinde liberal bir çizgiye evrilir. Bunun sonucunda ise modern, Batılı, demokratik ve liberal öğeler onun kurucusu olduğunda *Goran Hareketi'nde* ana temalar olarak ön plana çıkar. Bunlar aynı zamanda KYB ve KDP'ye yönelik geliştirdiği itirazların esaslarını oluşturur.

Nevşirvan Mustafa, yaşadığı değişim ve dönüşümün neticesi olarak parti içi muhalefet çalışmalarına başlar. Parti içinde reform yapılması gerektiğini savunur. Fakat buradan bir netice elde edemez. 2006 yılında parti içinde yapılması istenen reformlardan umudunu kesen reform kanadı, Nevşirvan liderliğinde Yekiti'den ayrılır. Ayrıldıktan sonra basın yayın faaliyetleri ile Irak Kürt Bölgesi'nde siyasi değişim ve reformların olması gerektiği yönünde yayın yapmaya başlar. Yaptığı yayınlarla hareket, bölgede iki şeye odaklanır. Bunlardan birincisi şeffaf ekonomik bir sistemin inşası diğeri de bölgedeki özerk yönetimin iki partinin tekelinde olmasına yönelik olarak getirilen itirazdır. Irak Kürt Bölgesi'nde faaliyet gösteren iki parti KDP ve KYB siyasi, ekonomik ve askeri gücü elinde bulundurmaktadır. Petrolden elde edilen gelir, iki parti arasında paylaştırılmaktadır. Aynı zamanda asker ve polis gücü de bu iki partinin üyeleridir. Yani asker ve polis kanadının iki partiye bağlı olduğu bir sistem söz konusudur. Bölge de iki parti arasında sınırları belirlenmiş bir şekilde Süleymaniye merkezli olmak üzere KYB ve Erbil merkezli olmak üzere de KDP şeklinde de facto ikiye ayrılmıştır. *Goran Hareketi*, daha çok içinden çıktığı *Yekiti*'ye yönelik olmakla birlikte iki parti arasında paylaştırılmış siyasi ve ekonomik iktidara itirazlar sonucunda ortaya çıkmıştır, denilebilir.⁵³²

Goran Hareketi, 2006 yılında Yekiti'den koptuktan sonra siyasi parti olmaya yönelik çalışmalarına hız verir. İlk siyasi bir oluşum olarak değişim listesi ile seçimlere girer. Girdiği ilk seçimlerde 100 kişilik parlamento seçimlerinden 25 kişilik kürsü elde eder. Bu seçimde *Yekiti*'nin kalesi olarak görülen Süleymaniye ilinde oyların %51'ini alır. Bu durum Süleymaniye ilinde iktidarını 18 yıl boyunca devam ettiren Yekiti'nin başarısızlığı şeklinde yorumlanır. Süleymaniye'de *Yekiti*; askeri, siyasi ve ekonomik alanlarda yegâne iktidardır. KYB'nin Irak Kürt Bölgesi'nde 1991 yılından sonra elde ettiği iktidar gücü Goran'ın ortaya çıkması ile sarsılır. Fakat buna rağmen

---

[%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A7%D9%82%D9%8A%D8%A9](#) Erişim Tarihi: 23.05.2019

⁵³² Yusif Mihemmed, Ako Hime Kerfîm, Serdar Ezîz vd., **Kurdistan u Êraq Milmilanêy Nawxoyî u Ayindey Siyasî**, Çapxaney Pîremêrd, 2015, s.110-118.

Yekiti, özellikle askeri ve ekonomik iktidarı elinde bulundurmaya devam eder. *Goran*, seçimlerde gösterdiği başarıyı KDP'nin güçlü olduğu bölgelerde gösteremez. Bu durum harekete gelen oyların daha önce birlikte oldukları *Yekiti*'den geldiğini gösterir. Aynı zamanda *Yekiti*'nin de güç kaybettiği şeklinde yorumlanabilir. Daha önce Irak Kürt Bölgesi'nde KDP'den sonra ikinci parti olan ve iktidarı da sahip olduğu güç sebebiyle KDP ile paylaşan *Yekiti*, seçimler sonucunda ortaya çıkan sonuca göre temsil gücünü *Goran* 'a kaptırır.⁵³³

Irak Kürt Bölgesi'nde *Yekiti* ile başlayan ayrılıklar ve sonrasında sistemin kendisine yönelik itirazlarla muhalefet kanadının en güçlü temsilcisi *Goran hareketi* olur. Bir yandan elde ettiği gücün karşılığını almak için mücadele ederken diğer yandan karşılarında iktidarlarını onlarla paylaşmak istemeyen KDP ve KYB vardır. Hareket bölge için modern bir devlet ve sistem tasavvur eder. Parti diktatörlüğü, aşiretsel ilişkiler, muhalefete hayat hakkı tanınmaması, demokrasinin yokluğu, şeffaf ekonomik ve siyasi bir sistemin olmaması vb. konular hareketin eleştirileri arasında yer alır. Bu yönüyle Batılı tarzda modern, liberal, demokratik, seküler bir sistem tasarlamaktadır denilebilir. *Goran*, bölgenin içinde bulunduğu feodal görüntüden Batılı anlamdaki bir sistemle kurtulacağı anlayışını temel olarak kabul eder.⁵³⁴

Hareket 2013 yılında girdiği son seçimlerde de en fazla oyu alan ikinci parti olmaya devam eder. Ana muhalefeti temsil eden *Goran Hareketi*, 2017 yılında KDP tarafından tek taraflı olarak ilan edilen referandum kararına itiraz eder. Kürdistan devletinin kurulmasına yönelik gerçekleştirilen referandum, parlamentodan bağımsız ve sadece bir partinin ilanı ile olur. *Goran* böyle önemli bir kararın herkesi ilgilendirdiği, dolayısıyla sadece bir partinin ilanı ile alınamayacağından hareketle referanduma itiraz eder. Referandumdan bağımsızlık yanlısı oyların ezici bir çoğunlukla çıkmasına rağmen iç ve dış koşullar sonucun uygulamaya geçirilmesine engel olur. *Goran* 'ın nedenleri ile birlikte referandum kararına yaptığı itirazlar da böylece doğrulanmış olur.

Nevşirvan Mustafa'nın 2017 yılında vefatından sonra hareketin başına Ömer Seyyid Ali geçer. Irak Kürt Bölgesi'nde dört yılda bir yapılması gereken seçimler yapılmamaktadır. *Goran Hareketi* böyle bir ortamda meşru bir hükümetten söz edilemeyeceğinden hareketle parlamenterlerini meclisten çeker.

---

⁵³³ Zehir Atuf, **et-Tecrubetu'l-Hizbiyyeti fi'l-İrak B'ede 2003 el-Waki'u ve't-Teheddiyat**, Merkezi İdrak li'd-Dirasati ve'l-İstışarat, kanunu's-sani/yenayir 2018. <https://idraksy.net/> Erişim Tarihi: 23.05.2019

⁵³⁴ Nevşirvan Mistefa, **Ême u Ewan Nakokiyekaniman le Ser Çîn**, Çapî 4., Silêmanî: Çapxaney Zergete, 2009, s.10-11.

3.1. Kurucu Lider Olarak Mustafa Nevşîrwan

Newşîrwan Mustafa Emin 1944 yılında Irak Kürt Bölgesi içerisinde bulunan Süleymaniye şehrinde doğar.⁵³⁵ Süleymaniye şehri Kürt entelektüel hareketlerine öncülük etmiş bir şehirdir. Büyük oranda Kürt yazarlar Osmanlı döneminde ve sonrasında bu şehrin kültürel havzasından neşet etmiştir, denilebilir. Newşîrwan Mustafa da Süleymaniye'nin kültürel havasını teneffüs eden, Süleymaniye'de tanınmış ve entelektüel bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelir. Aile sahip olduğu büyük bir kütüphane ile Süleymaniye'de tanınan bilinen bir ailedir. Babası dönemin Kürt aydınlarından.

Newşîrwan Mustafa temel ve lise eğitimini doğduğu şehir olan Süleymaniye'de tamamlar. Sonrasında ise üniversite eğitimini almak için Bağdat'a gider. Bağdat'ta siyasi bilimler fakültesini okur. 1967 yılında Fakülte'den mezun olur. Siyasi faaliyetlerine ise 1960'lı yılların başlarında başlar. Katıldığı ilk siyasi teşkilat *Kürdistan Öğrenciler Birliği*'dir. Bu teşkilat içerisinde aktif olarak görev alır. Newşîrwan Mustafa 1963 ile 1964 arasında *Kürdistan Öğrenciler Birliği*'nin genel sekreterlik üyesi olur. Bu dönemde Öğrenciler Birliği, KDP'ye bağlı olarak hareket etmektedir. Üniversiteyi bitirdikten sonra memleketi Süleymaniye'ye döner. Süleymaniye'de 1967 yılında KDP'nin Süleymaniye şubesinin üyesi olur.⁵³⁶

Newşîrwan Mustafa entelektüel bir kişilik olarak tezahür eder. Entelektüel bir kişilik olmasının sonucu olarak Parti içerisinde etkisini ve etkinliğini gösterir. Nitekim 1960'lı yıllarda KDP içerisinde entelektüel kimliği ile gösterilen nadir kişilerden biridir.⁵³⁷

Newşîrwan Mustafa solcu *İşçi Komitesi*'nin kurulmasında rol oynar. Bu gruba ait olarak çıkarılan *Kurtuluş Dergisi*'nde (1969) yazarlık yapar. Derginin imtiyaz sahibi de Newşîrwan Mustafa'dır. Bu dergi bir yıl içerisinde 13 sayı çıkartır. Dergi aynı

⁵³⁵ <https://www.shafaq.com/ar/%D8%AA%D9%82%D8%A7%D8%B1%D9%8A%D8%B1-%D9%88%D8%AA%D8%AD%D9%84%D9%8A%D9%84%D8%A7%D8%AA/%D9%86%D9%88%D8%B4%D9%8A%D8%B1%D9%88%D8%A7%D9%86-%D9%85%D8%B5%D8%B7%D9%81%D9%89-%D9%81%D9%8A-%D8%B3%D8%B7%D9%88%D8%B1/> Erişim Tarihi: 27.05.2019

⁵³⁶ Newşîrwan Mustafa ile ilgili bilgiler internet yayın Soranice sitelerden, onun Soranice anlatıldığı belgeselden, kurucusu olduğu Goran Hareketi'nin resmi internet sitesinden ve yazılı kaynaklardan derlenmiştir. Kendisinin hayatının müstakil anlatıldığı bir eser ulaşılamamakla birlikte söz konusu edilen kaynaklardan yararlanarak hayatı hakkında bütünlüklü bir hayat hikâyesi yazılmaya çalışılmıştır. Özellikle hayatının anlatıldığı bu kısımda yazılı kaynaklara da yer geldiğinde atıfta bulunulacaktır.

⁵³⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=LbvFgL-dUBk> Erişim Tarihi: 27.05.2019. Newşîrwan Mustafa'nın hayatının anlatıldığı belgeselde görüşmeler, Irak Kürt Bölgesi'nde faaliyet gösteren ve bir dönem birlikte çalıştığı siyasi parti liderleri ile gerçekleştirilmiştir. Newşîrwan Mustafa'nın hayatı ile ilgili derlediğimiz bilgilerin birçoğu buradan alınmıştır. Belgeselin internet adresine sonradan ulaşılamayacağı düşüncesiyle belgesel video formatında indirilerek arşivlenmiştir.

zamanda KDP içerisindeki solcu Maocu kanadın dergisi olarak tanınır. Kısa bir süre içerisinde *Kurtuluş Dergisi* KDP içerisindeki solcuların merkezi haline gelir. Toplantılar ve görüşmeler derginin çıkarıldığı dairede icra edilir. Newşîrwan Mustafa'nın, derginin kimliği üzerinde merkezi bir rolü vardır. Bu yıllarda KDP içerisinde bulunan Celal Talabani de *Kurtuluş Dergisi*'nin merkezine gelir, siyasi tartışmalar açar ve tartışmalar bağlamında neler yapılması gerektiği ile ilgili fikir alışverişinde bulunur.⁵³⁸ Müzakere edilen kitaplar Maoculuğun anlatıldığı kitaplardır. Kitapları Kürtçeye çevirenlerden biri de Newşîrwan Mustafa'dır.⁵³⁹ Burada oluşan sol entelektüel halka, *Kürdistan İşçi Komitesi*'nin de temellerinin atılmasını sağlar.⁵⁴⁰

Newşîrwan Mustafa hem yüksek lisans yapmak hem de mevcut ortamın siyasi ortamından uzaklaşmak amacıyla Avusturya'ya gider. Yurt dışında kalma nedenlerinden biri de Irak devleti tarafından kendisine hapis cezası verilmesidir.⁵⁴¹ Avusturya'da yüksek lisans öğrenimini tamamladıktan sonra doktora yapmak için de uğraşır. Doktora yapmaya uluslararası hukuk alanında başlar. Fakat Cezayir Antlaşması'ndan sonra Newşîrwan Mustafa KYB'nin içerisinde yer almak için doktorasını tamamlamadan Irak'a geri döner ve kurulan KYB içerisinde yerini alır.⁵⁴²

Doktorasını tamamlamadan ülkesine dönen Newşîrwan Mustafa, KYB'nin genel sekreteri olan Celal Talabani'nin yardımcısı olarak görev alır. Aynı zamanda daha önce kurduğu *Kürdistan İşçi Komitesi*'ni de KYB'ye bağlar ve komitenin başına geçer. Kendisi Avusturya'da iken Maocu olan bu komite Marksist Leninist bir kimlik edinir. Bu komite KYB'nin ideolojik kanadı haline gelir. Newşîrwan Mustafa da böylece, herkes tarafından tanınan siyasi bir şahsiyet olarak siyaset arenasında yerini alır. Aynı zamanda partinin silahlı kanadı olan peşmerge içerisinde de görev alır. Bu dönemlerde komiteye bağlı dergide yazılar yayınlar. Yazdığı yazılar ise daha çok tarih, siyaset ve edebiyat ile ilgilidir.⁵⁴³

Newşîrwan Mustafa, *Yekiti* içerisinde entelektüel, aksiyoner kimliği ile Talabani'den sonra ikinci adam haline gelir. Elde ettiği güçle *Yekiti* içerisindeki muhalefetin de başını çeker. Bu yüzden *Yekiti* içerisinde reformların yapılması gerektiği

⁵³⁸ Salah El-Horasan, *et-Teyyarutu's-Siyasiyeti fi Kurdistani'l-İrak*, s.326-330.

⁵³⁹ Selah Ehmed, *Mam Celal Dîdarî Temen le Lawêtiyewe bo Koşkî Komarî*, s.427.

⁵⁴⁰ KDP içinde sol örgütlenme ve tartışmalar ve Newşîrwan Mustafa'nın sol kimliği hakkında bkz. Selah Ehmed, *Mam Celal Dîdarî Temen le Lawêtiyewe bo Koşkî Komarî*, Beşî Yekem, Çapxane Karo, 2017, s.419-422.

⁵⁴¹ Selah Ehmed, *Mam Celal Dîdarî Temen le Lawêtiyewe bo Koşkî Komarî*, s.424.

⁵⁴² a.g.e., s.32.

⁵⁴³ Newşîrwan Mustafa siyaset, tarih ve edebiyat alanında çeşitli kitaplar kaleme almıştır. tespit edebildiğimiz kadarıyla yirminin üzerinde kitap yapmıştır. Bkz. <http://qadirzada.com/Nawshirwan-mustefa-zjyanname-20-05-2017.html> Erişim Tarihi: 27.05.2019

düşüncesinden hareketle 2004 yılında parti içinde reform grubunu kurar. İki yıl boyunca *Yekiti*'deki faaliyetlerini devam ettirir. Fakat 2006 yılına gelindiğinde partiden ayrılır.

Newşîrwan Mustafa, siyasi hayatına önce solcu Maocu olarak başlar daha sonra yine solcu ama bu sefer Marksist Leninist bir çizgide devam eder. Entelektüel birikimini bu yönde kullanır. Geçmişteki ideolojik sol kimliğin aksine Newşîrwan Mustafa, *Goran Hareketi*'ni demokrat liberal bir zeminde temellendirir. Seçimlere giren *Goran*'ın genel parlamenter profillerine bakıldığında da liberal demokrat özgürlük yanlısı tutum görülebilir.⁵⁴⁴

Devrimci sol bir kişilikten reformcu bir kişiliğe, KYB'ye bağlı askeri kanadın sorumluluğundan siyasi parti başkanlığına geçiş, *Kürdistan Demokrat Parti*'de başlayan siyasi hayat *Kürdistan Yurtseverler Birliği* ile devam edip *Goran Hareketi* ile nihayete erer. Newşîrwan Mustafa, entelektüel tarihçi yazar olarak yirmiye yakın kitabın müellifidir. Yazdığı yirmiye yakın kitabın çoğu tarihle ilgili kitaplardır. Bu kitaplar içerik olarak Kürt tarihi, Sovyet Kürt ilişkileri, Kürt edebiyatı ve folkloru, Kürt partilerin tarihi, Kürtler ve diğer halklar, Kürt gazeteleri gibi başlıklardan oluşur. Newşîrwan Mustafa'nın; yazdığı kitaplar, entelektüel kimliği, gazetecilik, yazarlık, dergi editörlüğü Marksist Leninist bir çizgiden demokrat liberal bir çizgiye geçişiyle ve dine karşı tutumunu yumuşatmasıyla tarihsel serüveni betimlenebilir.

2015 yılında hastalanan Newşîrwan, uzun bir hastalık süreci yaşar. Bu dönemde tedavi olmak için iki defa İngiltere'ye gider. Buradaki tedavilerden bir sonuç elde edilemez. Bu yüzden memleketine geri döner. Memleketi Süleymaniye'de 19 Mayıs 2017 tarihinde hayatını kaybeder.⁵⁴⁵

4. SEKÜLER PARTİ ÇEVRELERİNDE SEKÜLARİZASYONA DAYALI DÜNYA GÖRÜŞÜNÜN ANA HATLARI

Irak Kürtlerinin tarihinde sekülerleşme hareketleri İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra somutlaşmakla birlikte seküler Kürt hareketlerin bölgedeki fiili iktidarı 1991 yılında Saddam Hüseyin hükümetinin bölgeden çekilmesiyle başlar.⁵⁴⁶ Bölgede iktidarı ele geçiren KDP ve KYB, medya ve basın yayın organları ile Irak Kürt Bölgesi'nde sekülerizasyon politikalarına ağırlık vererek iktidarlarının kültürel zeminini tahkim

⁵⁴⁴ Kimi İslamcı şahsiyetler Goran hareketi çatısı altında milletvekili seçilmiştir.

⁵⁴⁵ <http://qadirzada.com/Nawshirwan-mustefa-zjyanname-20-05-2017.html>

Erişim Tarihi: 27.05.2019.

⁵⁴⁶ Osman Ali, *Hivaru'l-İslami ve'l-'Elmani fi Kurdistan*, s.349.

etmektedirler.⁵⁴⁷ Bununla birlikte seküler politikaların boyutu ve formu konusunda partiler, birbirlerinden farklı politikalar takip etmektedirler.

Siyasal, toplumsal ve kültürel alanlarda hayata geçirilmek istenen sekularizasyon politikalarının uygulama biçimlerinde ve teorik çerçevesinde partiler ayrılmaktadırlar. Partilerin içinden geçtiği tarihsel süreçler, toplumsal ve siyasal değişimler üzerinde rol oynamaktadır. Bu durum seküler tutumların hem farklılaşmasında hem de evrime uğramasında etkili olmaktadır. Bununla ilgili olarak partiler arasındaki farklılıklar ve tarihsel süreç içinde gerçekleşen değişim ve dönüşümler hakkında kendisiyle mülakat yapılan akademisyen Azad Ali İsmail⁵⁴⁸ şunları söylemektedir:

Seküler partiler içinde din karşıtı olan partiler var. Ama seküler partilerin tümü böyle değil. seküler partileri üçe ayırabiliriz. Birincisi din karşıtı olanlar, ikincisi din karşıtı olmayanlar ve son olarak da dine yönelik tutumlarında özgürlükçü olanlar diye kategorize edilebilir. Birincisi KYB, ikincisi KDP ve üçüncüsü Goran diyebiliriz. Şunu da unutmamak lazım son dönemlerde toplumsal duyarlılıktan dolayı din karşıtı söylemlerin partisel düzeyde ifade edilmediğini belirtelim. Bu partilerin tümü geçmişte olduğu şekliyle din karşıtı tutumlarında sert değiller. Fakat bunların üst düzey önemli temsilcilerinden bazılarının din karşıtı söylemlerine şahit oluyoruz. Daha çok seküler sivil toplum örgütlerine destek vererek din konusunda toplum içinde seküler düşüncenin yayılmasına çalışıyorlar.

Benzer bir duruma dikkat çeken Mesud Abdulxaliq de seküler Kürt partilerin tarihsel süreçlerini ve toplumsal realiteleri dikkate almaları bağlamında seküler duruşlarını resmederek şunları ifade eder:

Bizdeki seküler partilerin temeli Marksizm'e dayanıyor. Hepsinin içerisinde de Marksistler var. Buna rağmen KDP, KYB ve Goran Hareketi seküler partiler olduklarını ifade etmezler. Mesela bölgemizde Marksist İşçi Partisi var. Bunlar kendilerinin seküler olduklarını söyler. Seçim zamanlarında da bunu söyler ve seküler bir yaşam çağrısında bulunurlar. Doğrusu bu partinin bizde kitlesel düzeyde pek bir karşılığı yok. Ama söz ettiğim KDP, KYB ve Goran Hareketi'nin düşüncelerine ve parti tüzüklerine bakıldığında laik

⁵⁴⁷ a.g.e., s.353.

⁵⁴⁸ Azad Ali İsmail, -Eski İslami Hareket Mensubu-, "Siyasal Partiler Bağlamında Seküler Aktörler ve İslamcı Aktörlerin İslam Algısı (Irak Kürt Bölgesi Örneği)" konulu Görüşme, Erbil, 2017

oldukları görülür. Fakat bunu ifade etmekten çekinirler. Yekiti'de Mela Bahtiyar⁵⁴⁹ diye biri var bu Yekiti'de önemli görevler üstlenmiş, siyasi sözcülüğünü yapmış biridir. Mela Bahtiyar seküler biri olduğunu söyler. Fakat bu durum onun kişisel kanaati olarak görülür. Belki de bu konuda cesur davranan o. Bu partiler pragmatist bir tutuma sahipler. Toplumun hassasiyetleri ve dönemin şartlarına göre hareket ediyorlar.⁵⁵⁰

Kürt sosyolojisinin seküler zeminde yeniden inşa edilmesi sürecinde seküler partiler, öne çıkan belli başlı özellikleriyle betimlenebilir. Bu partilerin en eskisi ve en güçlüsü olarak KDP, geleneksel dini ve aşiretsel yapıya sahip Kürt toplumunun reel şartlarını dikkate alan siyasi bir tutumu tercih eder. KDP seküler siyasetinde reel dengeleri gözeterek seküler duruş ve pratiklerinde yumuşak bir geçişi hedefler. Bundan dolayı olsa gerek KYB ve *Goran*'dan farklı olarak geleneksel dini ve aşiretsel gücü yanında tutmayı başarır. KYB tarafından feodal bir yapı olarak tanımlanarak hedef tahtasına konulmasına rağmen söz konusu tutum ve pratik, KDP'nin kurulduğu günden bugüne bölgedeki en güçlü hareket olarak varlığını devam ettirmesini sağlar.

---

⁵⁴⁹ Gerçek ismi Hikmet Muhammed Kerim olan Mela Bahtiyar 1954 yılında Khanaqin'de doğmuştur. Mela Bahtiyar 1970 yılında Kürdistan Marksist Leninist Örgütü içerisinde yer almış. Bu harekete katıldıktan sonra süreç içerisinde harekette önemli yerlere gelir. 1975 yılında Irak Kürtlerinin aleyhine olmak üzere Irak ve İran arasında Cezayir antlaşması gerçekleştirilir. Ardından kendisinin tutuklanma kararı çıkartılır. Fakat kendisi bulunduğu hareketin gizli örgütlenmesinin başına getirilerek çalışmalarına devam eder. Hareket dönemin Irak yönetimine karşı silahlı mücadele yürütmüştür. Bugün Irak Kürt Bölgesinde KDP'den sonra bölgenin tarihinde en etkili parti olan KYB'ye bağlı siyasi büronun başındadır. Çeşitli konularda yazılı eserleri var. Bu eserler konu olarak demokrasi, modernizm, post modernizm, tarih boyunca ortaya çıkan devrimler, Kürt tarihi başlıkları altında özetlenebilir. Bölgede seküler kesimin önde gelen kişilerinden biri olarak bilinir. Irak Kürt Bölgesi'nde faaliyet gösteren seküler sivil toplum örgütü olan *Dabıran Hareketi*'nin kuruluşunda ilk açılış konuşmasını yapan kişidir. Mela Bahtiyar'ın hayatı ve eserleri hakkında bkz. https://ckb.wikipedia.org/wiki/%D9%85%DB%95%D9%84%D8%A7_%D8%A8%DB%95%D8%AE%D8%AA%DB%8C%D8%A7%D8%B1 Erişim Tarihi: 04.07.2019 Ayrıca bkz. Fuad Sidfı, **Gerdelûfî Siyaset**, Bergî 2, Hewlêr: Wezarefî Roşinbirî Be Rêweberayefî Giştî Çap Û Bilawkindinewe, 2006, s.37-45.

⁵⁵⁰ Mesud Abdulxaliq, - Kürt Araştırmalar Merkezi İmtiyaz Sahibi -, “**Siyasal Partiler Bağlamında Seküler Aktörler ve İslamcı Aktörlerin İslam Algısı (Irak Kürt Bölgesi Örneği)**” Konulu Görüşme, Erbil, 2017. Mesud Abdulxaliq, Kürt Araştırmaları Merkezi⁵⁵⁰ imtiyaz sahibi. Çeşitli gazete ve dergilerde yazarlık yapmış. Geçmişte ilkin seküler sonrasında da İslamcı partilerde görev almış. Şimdi ise bağımsız bir şekilde hareket etmektedir. Kürtlerin yaşadığı bölgelerdeki partiler üzerine kitap kaleme almış, yine “*Laiklik Ve Din Açısından Kadın*” adlı kitabın yazarı ve mastırını da laiklik ve din konusunda tamamlamıştır. Kitaplarının ve yazılarının konularını; Kürt partiler, laikler, İslamcılar, laiklik ve din, Kürt tarihi, Irak siyaseti vb. konularda sınıflandırabiliriz. Halen Irak Kürt Bölgesi'nde faaliyetlerine devam etmektedir. Bir ara Celal Talabani'ye bağlı YNK'den ayrılan GORAN Hareketi'ni desteklemiş; fakat şu an bağımsız hareket etmektedir. Kendinizi ne olarak tanımlıyorsunuz sorumuza “*insan yani Müslüman*” diye cevap vermiştir. <http://skurd.net/> Kürt Araştırmaları Merkezi resmi sitesi, Erişim Tarihi 22.08.2017

KDP sekülerizminin anlaşılmasında kendisiyle mülakat yapılan Abdullah Agri'nin⁵⁵¹ sözleri meselenin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Abdullah Agri, İslam-siyaset ilişkisi bağlamında şunları ifade etmektedir:

Bana göre İslam manevi bir meseledir. İlahi aşkla, ahiretle ilgisi var. Bu yüzden İslam demokrasi gibi diğer ideolojiler gibi görülmemelidir. Yani bir nizam veya siyasal bir sistem olarak düşünülemez. Demokrasi özgür bir akıl var eder. Demokratik olmak için özgür bir akla ihtiyaç var. Mesela biz demokrat olduğumuzu söylüyoruz. Fakat uygulamamız böyle mi? Doğrusu böyle olduğunu düşünmüyorum. Eğer rasyonel bir düşünceye sahip olursak İslam ile demokrasi arasında bir tezat görülmez. Bunlar birbirlerini de destekler. Özgürlük ve İslam şahsi hukuk bağlamında değerlendirilmelidir. Ben siyasal İslam'a inanmıyorum. İslam şahsi bir meseledir. Siyasal İslamcılar ahiret ile ilgili olan bir meseleyi getirip dünyevi meselelerin içine dâhil ediyorlar. Yalan atıyorlar,⁵⁵² popülizme başvuruyorlar. Kendi şahsi görüşlerini bize din diye anlatıyorlar.

Seküler tutum KDP'de pragmatist bir seyir takip etmektedir. Kimi zaman bunun için din adamları devreye girer. Bunlar KDP'nin dini yüzünü yansıtır. Kimi zaman da seküler KDP yöneticileri devreye girer bunlar da partinin seküler yüzünü yansıtır. Taraftarların bu iki yönden birine odaklanarak KDP'yi anlattıkları görülür. KDP'nin dini yüzünde tarikatlar, Barzani Selefleri ve mollalar ön plana çıkar. Selam Nawxoş konuyla ilgili olarak şunları söyler:

KDP'de diğer seküler partilere göre çeşitlilik çok daha fazladır. KDP'nin içerisinde laik olanlar, dindarlar, Yezidiler, Kakailer, tarikatlar, selefler vb. bulunabiliyor. Ama diğer seküler partilerin içerisinde bu çeşitlilik görülmez.⁵⁵³

⁵⁵¹ Abdullah Agri, Mesud Barzani'ye bağlı KDP'nin kültürel işlerinden sorumludur. Kendisi ile yapılan röportaj özet olarak yazıya geçirildi. Önemli görülen yerler ise doğrudan tercüme edilerek aktarıldı. Sorulan sorulara belli bir sırada cevap vermemesinden ve konu dışına çıkmasından dolayı sorular istenilen şekilde sorulamadı. Bkz. Abdullah Agri, -Kürdistan Demokrat Partisi Kültürel İşlerinden Sorumlu-, "**Siyasal Partiler Bağlamında Seküler Aktörler ve İslamcı Aktörlerin İslam Algısı (Irak Kürt Bölgesi Örneği)**" Konulu Görüşme, Erbil, 2017.

⁵⁵² Metinler Soranice'den Türkçe'ye çevrilirken sözün genel anlamı merkeze alınarak çeviri yapılmıştır. Fakat çeviride önemli görülen ve konuşanın meramını doğrudan anlatabilmek için bazen literal çeviriye başvurulmuştur. Buradaki "*yalan atıyorlar*" ifadesi olduğu gibi çevrilerek aktarılmıştır.

⁵⁵³ Selam Nawxoş, - Akademişyen, İslamcı Yazar-, "**Siyasal Partiler Bağlamında Seküler Aktörler ve İslamcı Aktörlerin İslam Algısı (Irak Kürt Bölgesi Örneği)**" Konulu Görüşme, Erbil, 2017.

Konuyla ilgili olarak Mesud Barzani'nin İslamcılarını eleştirirken dile getirdiği sözler de ilgili durumun anlaşılmasını sağlar. Mesud Barzani, Irak Kürt Bölgesi'ndeki din adamları ile yaptığı toplantıda onlardan radikalizm ile mücadele konusunda kendisine destek vermeleri talebinde bulunur. Kürt gençlerinin Suriye'de savaşa katılmalarını örnek göstererek bu anlayışla mücadele edilmesi gerektiği üzerinde durur. Cihadın kendi halkımızın hakları için yapılması gerektiğini vurgular. İslamcılarla ilgili olarak ise şunları söyler:

İslamcı partiler hem Arap dünyasında hem de bizim bölgemizde siyasi partidirler. Onları İslami parti olarak görmüyorum. Eğer bir tane İslami parti olsaydı ve tüzükleri de Kuran üzerine olsaydı baş göz üstüne... Onlar hangi konuda ihtilaf ediyorlar. Acaba bir nass üzerinde veya bir hadis üzerinde mi ihtilaf ediyorlar. Yoksa parlamentoya girmek için mi çalışıyorlar? Kaç parlamenter çıkaracaklarının hesabını mı yapıyorlar? Aynı şeyi seküler partiler de yapıyor. Onların seküler partilerden bir farkları yok.⁵⁵⁴

KDP'nin seküler görünen yüzünde bizzat Barzani ailesinden herhangi bir kimse olmamasına rağmen partinin değişik kademelerinde görev yapan yöneticiler ve partiye üye akademisyen ve yazarlar KDP'nin seküler yüzleri olarak tezahür etmektedirler. Bunlardan biri de Irak Kürt bölgesi için yurt dışında çalışmış, *Barzani Yardım Vakfı*'na danışmanlık yapmış ve Barzani medyasında İngilizce sayfasında yazar olan Peri-Khan Aqrawi'dir. Peri-Khan KDP'nin yurt dışındaki yüzü olarak, sekülerizmi Kürt kimliğinin esası olarak görmektedir. Bununla ilgili yazısında şunları söyler:

Kürdistan toplumu, birçok din ve inancın birlikte yaşadığı bir toplum olarak varlığını sürdürmektedir fakat Kürtlerin bir millet olarak varlığı ancak güçlü seküler kimlikleri sayesinde olmuştur. Bu, Kürtleri mürtet ilan etmiş olan İslam Devleti için menfur bir manzardır. Birçok Kürt hakikatte kendini Müslüman olarak tanıtsa bile inançlı (ya da inançsız) herkesin kanun önünde eşit bir şekilde korunması demek olan seküler bir toplum için sonuna kadar mücadele edecektir.⁵⁵⁵

⁵⁵⁴ Mesud Barzani'nin din adamları ile yaptığı konuşma sonradan internet adresine ulaşılamayabileceği düşünülerek indirilerek arşivlenmiştir. Konuşma linki için bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=J15551W6Vjw> Erişim Tarihi: 04.07.2019

⁵⁵⁵ <https://www.kurdistan24.net/en/news/828209b9-b737-4253-88b2-af0e4e53dba1/Secularism--essential-to-Kurdish-identity> Erişim Tarihi: 04.07.2019

KDP ve KYB'nin 2005 yılında oylanan Irak anayasası için seküler bir anayasa talebinde buldukları da unutulmamalıdır. Irak Kürt Bölgesi'ndeki anayasa tartışmalarında anayasanın seküler mi İslami mi olması gerektiği konusunda KDP'nin seküler bir anayasaya destek verdiği de bilinmektedir. Seküler Irak anayasasına destekleri ile ilgili olmak üzere kendisiyle mülakat yaptığımız Mesud Abdulxaliq söz konusu partilerin tavırlarını şöyle anlatır.

Bir olay anlatayım. Irak Kürt Bölgesi için anayasa hazırlama çalışmaları vardı. O zaman Goran Hareketi yoktu. O dönemde Yekiti'den ayrılmamışlardı. Anayasa çalışmasında Yekiti (KYB) ve Parti (KDP) laiklik ilkesinin anayasada bulunmasını istiyorlardı. Yine Irak anayasası hazırlanırken Irak anayasasında laiklik maddesinin bulunmasını sadece bizdeki iki parti talep etmişti. Irak anayasasına konulan yasaların İslami ahkâma aykırı olamayacağı maddesine itiraz ediyor ve anayasanın laik bir anayasa olmasını talep ediyorlardı. O dönemde KYB'nin başında bulunan Celal Talabani Irak Cumhurbaşkanı, KDP'nin başında bulunan Mesut Barzani ise Irak Kürt Bölgesi'nin başkanı idi. İkisi de aynı zamanda partilerinin başındaydılar. Bu iki parti Irak parlamentosunda anayasa maddelerinin oylanmasında Irak genelinde kabul edilecek anayasanın laik bir anayasa olması yönünde oy kullandılar. Bunca şeye rağmen kendilerinin laik insanlar olduklarını Irak Kürt Bölgesi'nde ifade etmezler.⁵⁵⁶

KDP sekülerizmde din ve devlet birbirinden ayrılmaktadır. İslamcı ve Müslüman ayırımına gidilmektedir. Bununla ilgili KDP yöneticilerinden, parlamenter ve akademisyen olan Arafat Kerem, anayasanın seküler mi İslami mi olması gerektiğinin tartışıldığı programda şunları söylemektedir:

Sekülerizm iki anlamda kullanılır. Birinci anlamıyla “kapsamlı sekülerizm”⁵⁵⁷ yani her türlü kutsalın kendi kutsal zemininden ayrıştırılmasıdır. İkinci anlamıyla sekülerizm dinin devletten ayrılmasıdır.⁵⁵⁸ Ben ikinci anlamıyla sekülerizmde bir sorun

⁵⁵⁶ Mesud Abdulxaliq, - Kürt Araştırmalar Merkezi İmtiyaz Sahibi -, “**Siyasal Partiler Bağlamında Seküler Aktörler ve İslamcı Aktörlerin İslam Algısı (Irak Kürt Bölgesi Örneği)**” Konulu Görüşme, Erbil, 2017.

⁵⁵⁷ Arafat Kerem ibareyi Arapça olarak “العظمانية الشاملة”, İngilizce olarak da “comprehensive secularism” şeklinde kullandı.

⁵⁵⁸ Arapça kullandığı tabir ile “فصل الدين عن الدولة”

görmüyorum. Çünkü İslam din ve devlet değil din ve dünyadır. Bana göre Kürt bölgesindeki seküler kesimler de sekülerizmi anlamış değiller. İslamcılar da bunu anlamış değiller. Mesela Dabıran'ın Süleymaniye'deki konferansına katıldım. Dabıran diyorlar. Yani ne? İslam ile bağı koparmak. Ben birinci anlamıyla sekülerizmin de yine siyasal İslamcılığın da bölgemizde başarılı olacağına inanmıyorum. Kürtler Müslüman bir halktır, mütedeyyindir. Din, insanların hayatlarından koparılamaz ama din devletten ayrılmalıdır. Ben bu anlamdaki dinin devletten ayrılması gerektiği seküler anlayışı kabul ediyorum... İslam ve mezhep ayrı şeylerdir. Eğer bunu aynılaştırırsak İslam'a da zulüm etmiş oluruz. Bakın ben Irak anayasası hazırlandığında onlara dedim ki yasalar şeriata aykırı olamaz maddesini bu şekilde yazmayın. Maddeyi yasalar İslam'ın sabitelerine aykırı olamaz şeklinde yazın. Çünkü İslami ahkâm İslam'dan farklı bir şeydir... Bakın biz Müslümanız İslamcı değiliz. Allah Kuran'da o sizi "Müslüman olarak nitelendirdi" buyurur.⁵⁵⁹

Seküler Kürt partilerinden bir diğeri olan KYB, sekülerizasyon politikalarında daha sert bir duruş sergiler. Bunun için der ki: "Yekiti, toplumun sekülerleştirilmesi, Kürtlerin iktidar sahibi olması, kurulacak sisteminin savunulması, gerici, dogmatik ve terörist güçlerin karşısında koruyucu bir güç olarak gereklidir.⁵⁶⁰ KYB'nin hem resmi hesaplarında hem de KYB'ye bağlı ve orada yöneticilik yapan şahsiyetler sekülerizasyon tutum ve politikalarında KDP'ye göre daha nettirler denilebilir. KYB'de bu konuda öne çıkan kişi Mela Bahtiyar'dır. Ona göre laiklik şöyledir:

Laiklik kilisenin karşısında yer alarak ortaya çıkmıştır. Ama sadece bununla sınırlı değil. Laikliğin bu anlamda tarihle, ticaretle, burjuvaziyle de ilgisi vardır. Laiklik alternatif bir sistem olarak dünyayı idare etmenin adıdır. Gerçekte laiklik ateizm değildir. Ben de kendim ateist değilim. Komünist ideolojide ateizm var bu doğru. Ama laiklik için böyle bir şeyden söz edemeyiz. Laikliğin Tanrı'nun birliğini inkâr etmek gibi bir özelliği de yoktur. Laik düşüncüyü biz

⁵⁵⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=ILGacNX-6tI> Erişim Tarihi: 05.07.2019. Ayrıca programın videosu sonradan programın linkine ulaşılabilir hale getirilmiştir.

⁵⁶⁰ <http://www.pukonline.org/kurdistan.aspx?jicare=7877> KYB'nin resmi internet sitesinden ibare olduğu gibi çevrildi. Metnin orijinali; *پێویستە، بۆ پرۆسەى بەعەلمانیکردنی کۆمەڵ و سیستمی فەرمانڕه‌وایی (پێویستە، بۆ پرۆسەى بەعەلمانیکردنی کۆمەڵ و سیستمی فەرمانڕه‌وایی) کوردستان و بەرگریکردن لەم سیستمە بەرەنگاریبونەوه‌ی رەوتی کۆنەپەرسستی و دۆگمایی و دیاردەى تیرۆر* Erişim Tarihi: 05.07.2019. Ayrıca metin kopyalanarak arşivlenmiştir.

İsa'nın şu sözünde de görürüz: "Tanrının hakkı tanrıya Sezar'ın hakkı Sezar'a." Yani iki bin yıl önceki bir durumdan söz ediyoruz. Bugün Avrupa'da insanlar istedikleri gibi kiliselere gidebilmektedir. Eskiden kiliseye bağlı olmak zorunda idiler. Bugün eğer Avrupa'da özgürlükten söz ediyorsak bunun nedeni laikliktir. Batı'da özgürlük laiklikle sağlanmıştır. Geçmişte kilise özgürlüğü sınırlarken laiklik özgürlüğün, demokrasinin ve hatta kilisenin özgürleşmesini de sağlamıştır... Kendimi tanımlamam gerekirse "kendimi Müslüman olarak biliyorum⁵⁶¹ ve Sünni'yim."⁵⁶² Bana sen Şii'sin dedikleri için bunları söylüyorum. İnsan yeryüzünü imar eder. Felsefeleri, medeniyetleri, imparatorlukları, bilimi, sanatı, edebiyatı var eden insandır. İnsan yeryüzüne akli ile çekidüzen verir. İnsan tanrı tarafından yaratılmamış mı? Eğer bunu kabul ediyorsak o zaman insanın yeryüzünü kendi akli ve iradesi ile düzenlemesi de doğaldır. İnsanlığın son beş yüzyıllık tarihi insan aklının başarısıdır. Ondan önce dinlerin kanlı tarihinden söz edilebilir. Karşılaştırma yapmak istemiyorum ama gerçek bu. Son beş yüzyıllık tarihte insan teknolojinin, bilimin, endüstrinin, reformların müsebbibi olarak aklın iktidar olmasını sağlamıştır. Bunlar insan akli, bilim sayesinde gerçekleştirilmiştir. Gaybten gelen bilgiler ile gerçekleştirilmemiştir.⁵⁶³ Gayb, ruh dinginliği maneviyatla ilgilidir. Mutluluk verir. Huzur verir. İnsanın Tanrı ile ilişkisi manevidir. Hükmetmek meselesi ise siyasi anlamda insanın işidir. Bu anlamda sekülerizmin, modernizmin, bilimin, aklın başarısından söz edebiliriz.⁵⁶⁴

⁵⁶¹ İfade olduğu gibi çevrildi.

⁵⁶² İbare olduğu gibi tercüme edilmiştir. Irak Kürt Bölgesinde bulunan Kürtler büyük oranda Sünni'dir. Bölgedeki toplam Kürt nüfusuna oranla az sayıda da Yezidi Kürtler vardır. Irak'ın farklı yerlerinde Kürt Bölgesi dışında az sayıda da Şii Kürtler vardır. Bunların sayısı çok az. Kürt Bölgesel Yönetimi, Sünni Kürt nüfusun denetimindedir. Mela Bahtiyar'ın ben Sünni'yim demesi bölgenin baskın Sünni Kürt nüfusu ve iktidarından kaynaklanmaktadır. Meselenin bir de bölgede Şiiliğin iyi görülmemesi boyutuyla ilgisi var. Buradan gelebilecek eleştiriler de kapatılmış oluyor. Irak Kürt Bölgesi'nde İslamcı ve seküler kaynaklara ulaşmamız konusunda bize yardımcı olan Baran'a göre; "Mela Bahtiyar aslında Şii bir Kürt... Çünkü onun doğduğu bölgede Şii Kürtler var. Bunu gizliyor."

⁵⁶³ Gaybten gelen bilgi ifadesi olduğu gibi tercüme edilmiştir. İbare kendisine aittir.

⁵⁶⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=kAfhJugiDvY> Erişim Tarihi: 05.07.2019. Program, uydudan yayın yapan ve aynı zamanda merkezi, Irak Kürt Bölgesi'nde bulunan Rudaw kanalının aracılığıyla 10.04.2016 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Programda İslamcı kesim içinde sekülerizm hakkında kitaplar kaleme alan ve aynı zamanda Cemaat-i İslami lideri Ali Bapir ile KYB yöneticisi ve seküler entelektüel kimliğiyle ön plana çıkan Mela Bahtiyar arasında gerçekleştirilmiştir. Tartışma programı kitlesel katılımın olduğu yaklaşık iki buçuk süren bir tartışma programıdır. Programda ayrıca Fransız toplumsal velog Prof. Dr.

“Kürdistan; Seküler ve Demokratik Bir Tecrübe” programında kendisinin Müslüman ve Sünni Şafii olduğunu dile getiren Mela Bahtiyar, yine aynı programda demokrasinin tarihsel gelişim sürecini anlatırken dinlerin ve inançların nasıl ortaya çıktığı ile ilgili olarak da şöyle bir betimleme yapar:

Demokrasi insanlık tarihinde bir aşama olan komünal dönemde yoktu. Komünal dönemden sonra ortaya çıktı. Aslına bakılırsa bu dönemde din, devlet, inanç, mezhep, toplum da yoktu. İnsan sadece insandı. Komünal dönemden sonra ortaya çıkan feodalite döneminde biz Yunan demokrasisinin ortaya çıktığını görüyoruz. Yunanlılar da özgür olanlar arasında demokrasiyi uygulamışlardır. Sonrasında Rönesans, Reform Hareketleri, sanayi devrimi ile birlikte demokrasi gelişerek bugüne kadar gelmiştir. Demokrasinin yerleşmeye başladığı dönemlerde çatışmalar ortaya çıkmıştır. Sonrasında yeni bir felsefe, ideoloji ve ulus fikri ortaya çıkmıştır.

Mela Bahtiyar, seküler *Dabıran Hareketi*'nin açılış konuşmasını yapmak üzere davet edilmiştir. Buradaki konuşmasında da demokrasi, sekülerizm ve düşmanları hakkında şunları söylemektedir:

Şunu unutmayalım demokrasi entelektüel ve seküler sistemle birebir ilişkilidir. Bunlar birbirinden ayrıştırılmaz... Biz şu anda küresel bir sistem içinde yaşıyoruz. Bu sistemin sadece teknolojisini ve teknik şeylerini alırsak diye bir lüksümüz yok. Küresel sistemin felsefesini ve rasyonalitesini almadan herhangi bir gelişme içine giremeyiz... İçinde yaşadığımız çağ, seküler ve rasyonel bir çağdır. Demokrasinin cevherini de bunlar oluşturmaktadır... Aklın tüm hurafelerden azat edilmesi gerekmektedir. Bunun için de bölgemizdeki üç bakanlığa önemli işler düşmektedir. Bunlar Üniversite Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Basın Yayın Bakanlığıdır. Yeni bir felsefeye ihtiyacımız var. Hükümetin bu felsefeyi okullarda ve üniversitelerde hayata geçirmesi gerekiyor. Daha önce buna önem verilmedi. Bakın bölgemize, oradan IŞİD çıktı. Kürtlerin içinden Cundu'l-İslam, Ensaru'l-İslam gibi örgütler çıktı. Bizlerden birçok insanı öldürdüler. Fakat bu durumdan biz ders almadık. Unuttuğumuz şu, bunlar

---

Michel Wieviorka da taraflara soru sorarak ve kimi yerlerde açıklama yaparak katkıda bulunmaktadır. Program, “Kürdistan Experiencing Secularism And Democracy” başlığı altında Soranice olarak gerçekleştirilmiştir. Programın videosu indirilerek arşivlenmiştir.

kaynaklarını gericilikten, İslamcılıktan, Selefilik'ten ve gerici akıldan alıyor... IŞİD ile çok fazla vaktimi harcamak istemiyorum ama IŞİD'i ortaya çıkaran kaynaklar hala bizim toplumsal ve siyasal hayatımızda hayatiyetini devam ettiriyor. Hükümet bunların önünü kesmelidir. Bakın camilerimizde vaaz veren Selefi imamlara, onlar IŞİDÇİ ve gerici bir akılla vaaz veriyorlar. Seleflerin camilerini, hücrelerini, merkezlerini, kanallarını hepimiz görüyoruz bölgemizde. Bunlar IŞİD'in zehrini bizim toplumumuza sürekli zerk ediyorlar. Bu durum tehlikeli bir durumdur. Hükümetin bunun üzerinde durması lazım. Bunların yaptıklarının özgürlükle bir ilgisi yok. Bunlar demokrasi düşmanı, özgür aklın düşmanı, kadın düşmanıdır...⁵⁶⁵

KYB Erbil siyasi büro sorumlusu Sadi Ahmet Pir konuyla ilgili olarak kendisine sorduğumuz soruya şöyle cevap vermektedir:

Din insan ile ilgili bir mesele iken siyaset toplumla ilgili bir meseledir. Bizim toplumumuzda bu oturmuştur... Bölgemizde diyanet işleri başkanlığı, din âlimleri sendikaları var. Saddam döneminde bile bizim buralardaki camiler fazla idi. Celal Talabani ve Mesud Barzani dönemlerinde camiler yapıldığı kadar başka bir dönemde yapılmamıştır... Irak Kürt bölgesinde uygulanan sistem laik bir sistemdir. Gerçi Irak anayasası İslam dinini yasamanın temeli olarak görmektedir. Yani çıkarılacak yasalar İslam'a aykırı olmamalı diyor. Yine aynı anayasada yasaların demokrasi ile çelişmemesi gerektiği de belirtiliyor. Bu saçma bir şey. Irak'a has bir durum bu... Fakat bizim bölgemizde özgürlük var. Dileyen camiye gider dileyen gitmez. Dileyen Kuran okur dileyen okumaz. İsteyen istediği şeyi yapar. Dayatma yok.⁵⁶⁶

Son olarak seküler aktörlerden *Goran Hareketi* üzerinde durmak gerekir. *Goran Hareketi*, 2009 yılına kadar KYB içinde bulunmaktadır. Hareketin lideri Mustafa Newşirwan da KYB içindeki lider kadro içinde sol ve seküler bir ideolog olarak dikkat çeker. Fakat KYB'den ayrıldıktan sonra bu hareketin seküler tutumlarında ve

⁵⁶⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=M-bs3iXIGtM> Erişim Tarihi: 05.07.2019. Ayrıca video indirilerek arşivlenmiştir.

⁵⁶⁶ Sadi Ahmed Pir, - KYB Erbil Siyasi Büro Sorumlusu -, "Siyasal Partiler Bağlamında Seküler Aktörler ve İslamcı Aktörlerin İslam Algısı (Irak Kürt Bölgesi Örneği)" konulu Görüşme, Erbil, 2017.

politikalarında değişim ve dönüşümler olur. Girdiği seçimlerde İslamcı kadrolara yer veren *Goran Hareketi*, siyasal iktidarı ellerinde bulunduran diğer iki seküler partiyi yolsuzluklar ve demokrasi konusunda eleştirmektedir. Öte yandan kendilerine destek veren seküler çevreler tarafından seküler bir hareket olup olmadığı konusunda netleşmesi istenerek eleştirilmektedir. *Goran Hareketi* içinde bulunan sınırlı sayıdaki İslamcı kadroları dışarda bırakırsak kadrolarını KYB'den gelenler oluşturmaktadır. Bu durum, parti içinde gerginliklerin oluşmasına neden olmaktadır ve aynı zamanda partinin ideolojisinin netleşmesinin önünde engel olarak görülmektedir. Fakat yeni partinin lideri Mustafa Newşirwan yeni sürecin ruhuna uygun olarak cami ziyaretleri yapmakta ve dini çevrelerle iletişime geçmektedir. Süleymaniye ilinin en büyük camiinde din adamları ile görüşmesinde şunları söyler:

Bizim tarihimizde din adamları aynı zamanda ulusal özgürlük hareketlerimizin öncüleri idiler... Şundan emin olun nasıl ki siz Allah'ın emri olarak dini nifaka karşı çalışmaktasınız ben de siyasi nifaka karşı mücadele etmekteyim. Dini nifak nasıl ki insanın imanına ve ahiretine zarar veriyorsa siyasi nifak da milletimize zarar veriyor. Bana göre siyaset de ibadettir. Bu hizmeti sadece kendim içinde değil milletim için ve İslam dini için yapıyorum. Burada şunu söylemek istiyorum ki ben kendimi Müslüman olarak tanımlıyorum... Ben Allah'ın birliğini kabul eden, toplumsal adalete inanan ve adaleti toplumda geçekleştirmek istiyorum tıpkı sizin yaptığınız gibi.

Mustafa Newşirwan paralelinde benzer ifadeleri kendisiyle mülakat yaptığımız KDP'den Abdullah Agri de kullanmaktadır:

Bizde eskiden medreseler vardı. Mollalarımız vardı. Din camilerde yaşıyordu. Siyasi Kürt hareketlerinin başında bu geleneksel din adamlarımız vardı. Geleneksel dini anlayışımız, bu topraklara, bizim topraklarımıza ait Kürt hareketlerinde temsil ediliyordu. Bunlar Kürt milliyetçisi idiler. Kürtlerin hakları için savaş yürüttüler. Peki, siyasal İslam böyle mi? Elbette hayır! Bizim mollalarımız dine yaslanıp kendi halkının karşısında durmuyordu. Özgürlüğün karşısında değillerdi. Kürt halkına karşı savaşmadılar. Kürt devletini talep ediyorlardı. Bizim eskiden mollalarımız böyleydi. Ya Kürt hareketlerine öncülük ediyorlardı ya da milli Kürt hareketlerinin yanında idiler. Molla

Mustafa Barzani bir mollaydı. Halkı için savaştı, sürgün hayatı yaşadı, halkına önderlik etti.

Ali Bapir, Mustafa Newşirwan ile görüşmesinden söz eder. Bu görüşmeden onun İslam devletine razı olduğunu ifade ettiğini söyler. Mela Bahtiyar, Rudaw TV'deki programda Rebwar Kerim Weli tarafından kendisine konuyla ilgili olarak sorulan soruya şöyle cevap verir:

Ben bunu dinledim. Ali Bapir'e saygı gösteriyorum. Fakat burada Ali Bapir'in biz demokrasiyi, özgürlüğü ve Kürdistan devletini istiyoruz açıklamalarına Mustafa Newşirwan, böyleyse biz de İslam devletine razıyız demektedir... Goran, bizden bunun için ayrıldı. Ayrıca Ali Bapir eskiden demokrasiye karşıydı. Ona cevap verenlerden biri de Mustafa Newşirwan idi. Bu siyasi bir açıklamadır. Goran bizden ayrıldıktan sonra İslamcı parti olarak kendini ilan etmedi.

Mustafa Newşirwan din adamları ile yaptığı görüşmede İslam hukukuna ve bunun öğrenilmesi için Arapça öğrenilmesi gerektiği üzerinde durur. Mustafa Newşirwan, din adamları, şeriat ve Arapça vurgularını konuşmasının sonunda bunların milletin hizmetinde olması gerektiğine bağlar. Bununla ilgili olarak konuşmasına şöyle devam eder:

Kürt toplumunda İslami prensiplere göre ahlaki değerleri ikame etmek için çalışalım. Bizim toplumumuzda din adamlarına saygı var. Toplum sizi dinliyor. Mesela İslam ahkâmına dair emir ve yasakların ne olduğu, toplumsal birlikteliğimizi bu çerçevede nasıl güçlendirmemiz gerektiği, kendi milletimiz için çalışmamıza dair meselelerde söyledikleriniz önemlidir... Adaletin İslam'da neye karşılık geldiği, Müslümanlarla ve Müslüman olmayanlarla ilişkilerimizin adalet temelinde nasıl olması gerektiği gibi konular önemlidir. Bana göre sizin rolünüz bu konularda yeni nesil gençlerimiz üzerinde etkilidir... Maalesef okullarımızda Arap dili ihmal edilmektedir. Gençlerimiz Arapça öğrenemiyor.⁵⁶⁷ Bu yüzden

⁵⁶⁷ Birinci Körfez Savaşı'nın çıktığı 1991 yılından itibaren Iraklı Kürtler kendi bölgelerinde de facto özerklik elde ettiler. Bu yıldan itibaren iktidarı ellerinde bulunduran seküler KDP ve KYB bölgedeki okullarda ve toplumsal hayatta Kürtçenin etkisini artıracak Arapçanın etkisini kırarak şekilde siyaset takip ettiler. Bundan dolayı 1991 yılından sonra doğan çocuklar Arapça öğrenemediler veya çok sınırlı sayıda öğrenenler oldu. Bu da Araplarla iç içe yaşayan kesimler için söz konusu olabildi. Eğitim sisteminin iktidardaki seküler partiler eliyle Kürtleştirilmesi, süreç içinde Arapçanın etkisini kırdı. Muhtemelen Mustafa Newşirwan bu duruma dikkat çekerek üzüntülerini belirtmektedir. Bölgede

Kuran'ı anlamak ve hadisleri öğrenmek konusunda geride kaldık. Gençlerimiz hukuk fakültesini bitiriyor ama Arapça bilmiyor, İslam şeriatını bilmiyor. Benim şahsi kanaatim İslami kimliğimizle Kürt kimliğimiz iç içe olmalıdır.

Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra de facto özerklik elde edilen alanda Kürt sosyolojisini seküler zeminde inşa edebilmek için seküler partiler, büyük fırsat yakalamıştır. Daha önceleri sürekli savaş halinde olunması hasebiyle sistematik bir eğitim sistemine sahip olunamamıştır. Fakat yeni süreçle birlikte seküler partilerin artık bir devleti vardır. Burada eğitimden toplumsal hayata kadar her alanda sekülerizasyon politikaları sistematik bir şekilde devreye girmektedir. Fakat anlaşılan toplumsal gerçeklikle tanışılması sonucu; sekülerizasyon tutum ve politikalarında sol ideolojik argümanlarda yumuşama, geleneksel ve dini toplumsal yapıyı değiştirmeyi sürece bırakma şeklinde siyasal bir tavır takınma, sekülerizasyon politikalarının uygulanması konusunda seküler partilerin kendi aralarında çeşitlenmesi ve ayrışması söz konusu olmuştur.

Sekülerizasyon tutum ve politikaları başlıklar halinde kategorize edilebilir. Bu bakımdan; seküler bir zeminde ulusun yaratılması yoluna başvurulması, İslam'ın araçsallaştırılarak sekülerizasyona tabi tutulması, bölgedeki dini azınlıkların varlığından yola çıkıp dini çoğulculuk anlatısına başvurarak İslam'ın bu dinlerle eşitlenmesi, tarihin sekülerizasyon politikalarından nasibini alarak yeni bir toplumsal yapının inşa edilmesinde hizmete koşulması gibi tezahürlere tanık olunmaktadır. Bu anlamda KDP'nin diasporadaki yüzü olarak Peri-Khan Aqrawi, sekülerizmi Kürt kimliğine içkin bir olgu olarak sunar. İlgili yazısında o, şunları söyler:

Sekülerizm ayrıca Kürt bölgelerinin iki bin yılı aşan çeşitli ortak yaşamlarının doğal bir yan ürünü olarak da görülebilir. O, aynı zamanda Kürtlerin tarih boyunca farklı dinlere intisaplarının kazandırdığı bir bilinçtir. Bölgede Yahudilik, Hıristiyanlık, Maniheizm, İslam, Ehl-i Hak ve Bahailik'e geçişten önce Zerdüştlük ve Yezidilik gibi Aryan dinler hüküm sürmekteydi. İnanılmaz sayıda dinî ekol ve inançla karşılaşmış oldukları ve akabinde çokça dönüşüme uğradıkları için Kürtlerin aşırılık ve hoşgörüsüzlüğe

---

Kürtlerin kullandığı alfabe Kürtçeyle uyumlu hale getirilmiş Arap alfabesidir. Arap alfabesinin bırakılıp onun yerine Latin alfabesine geçilmesi gerektiğine dair tartışmaların devam ettiğini hatırlatmakta da fayda vardır. İslamcı partiler şiddetle bunun karşısına durmaktadırlar. Anlaşılan Mustafa Newsîrwan din adamlarıyla yaptığı bu görüşmede bu duruma da dikkat çekerek tarafını belirtmektedir.

kıyasla sekülerizme ve dinî hoşgörüye daha meyilli olduklarını doğrulayacak yeterince delil vardır. Bu meyil geçmiş yüzyıllarda hız kazanmış ve öncüsü Iraklı diktatör Saddam Hüseyin olan ve Kürtlerin kâfir olarak etiketlendikleri katliam seferberliği boyunca zirveye ulaşmıştır (bu harekâta Kuran'ın sekizinci suresi El-Enfâl ismi verilmiştir). Bu seferberlik 180,000 Kürd'ün sözde Müslüman kardeşlerinin eliyle topluca kıırma uğratılması ile neticelenmiştir. Böylesi bir dehşetin ardından Kürtler, nasıl olur da dinî kimliklerinden ziyade seküler ve millî kimliklerine yönelmezler?⁵⁶⁸

Seküler Mela Bahtiyar'ın İslamcı Ali Bapir ile gerçekleştirdiği tartışma programında sarf ettiği şu sözleri sekülerizm ile ilgili genel tutuma dair bilgilendirici olabilir:

Ali Bapir sekülerizmi ve seküler kesimleri eleştirdi. Fakat kendisi bölgemizi kan gölüne çeviren İslamcıları hiç eleştirmede. Mesela Daiş, el-Kaide, Selefiler... Bunları da eleştirebilirdi fakat görmedik. Elbette bizim ideolojimiz, felsefemiz, uygulamalarımız, iç sorunlarımız İslamcılardan farklılık arz etmektedir. Bazı seküler partilere yönelik eleştiriler olabilir. Fakat sekülerizmin kendisine yönelik bütün olarak bir red kabul edilemez.

Mela Bahtiyar, hükümrancılık meselesini ise şöyle tarif eder:

Allah'ın hükümrancılığı düşüncesini kabul ediyorum. Ama öbür dünyada... Allah öbür dünyada mutlak hükümdardır. Bu dünyada ise egemenlik insana aittir. Ve insan yöneticilik yapıp yönetecektir.

4.1. Seküler Kürt Milliyetçiliği

Irak Kürtleri, Osmanlı sonrasında Irak sınırları içinde kalmışlardır. Bu dönemde Irak devletine karşı silahlı Kürt hareketlerine din adamları liderlik etmişlerdir. Din, Kürt ulusu fikriyatını söz konusu din adamlarının eliyle beslemiştir. Fakat İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem ile birlikte Kürt milliyetçiliği, seküler bir zeminde yeniden inşa edilme sürecine girmiştir. Daha önceleri molla ve şeyhlerin öncülük ettiği Kürt milliyetçiliği, bu dönemle birlikte seküler Kürt milliyetçiliğinin lehine olmak üzere

⁵⁶⁸<https://www.kurdistan24.net/en/news/828209b9-b737-4253-88b2-af0e4e53dba1/Secularism--essential-to-Kurdish-identity> Erişim Tarihi: 04.07.2019

çeşitlenmiştir.⁵⁶⁹ Söz konusu Kürt milliyetçiliğinin tarihi serüveni hakkında Osman Ali şunları söyler:

Bence Kürt milliyetçiliği olarak düşünülebilir mi bilmiyorum ama kürtlük düşüncesi mollalarla birlikte başlar. İslam ve Kürtlük arasında herhangi bir ayırım yoktu başlarda. Fakat 1970li yıllardan sonra Irak Kürt Bölgesi'nde Komünist İşçi Partisi faal olmaya başladı. Bu tarihten itibaren İslamcı ve laik Kürtler arasında ayrışmaların başladığından söz edebiliriz. 1976 yılından sonra İslamcı ve laikler arasında tartışmalar ve çekişmeler başlar. Aslında Molla Mustafa Barzani'nin yaşadığı süre içinde İslamcı diye bir kanat yoktu. Onlar Barzani'nin partisi içinde bulunuyorlardı. Barzani özellikle bölgedeki mollaların desteğine sahipti. İşçi Partisi 1976da yaklaşık 20-30 mollayı camilerde öldürdü. Bu mollalar onların fikirlerinin karşısında mücadele ediyorlardı. Şunu anlatmaya çalışıyorum komünistler ortaya çıkana kadar laikler ve İslamcılar diye bir ayırım yoktu. Veya ayırım diye nitelendirilebilecek bir durum yoktu. Herkes için önemli olan şey Kürt olmak idi. Müslüman olmak, Kürt olmak iç içe bir şeydi... Bu dönemde Kürt hareketinin başında Barzani vardı... Komünizm fikrine karşı mollalar ve dindar talebeler mücadele etmeye başladı. Aralarında çatışmalar çıktı. Bu çatışmalar 1980 yılına kadar devam etti. Çatışmaların sonunda komünistlere karşı İslami Rabıta Hareketi kuruldu. İslami rabıta, silahlı karşılık vermeye başladı. Bu arada 1979 İran devrimi olmuştu. İran da İslami Rabıta Hareketi'ni ekonomik ve askeri alanlarda destekledi. Sonrasında diğer İslami hareketler ortaya çıktı diyebiliriz. Şunu diyebiliriz Kadı Muhammed'den Molla Mustafa Barzani'nin son dönemlerine yakın İslamcılar ve Kürt milliyetçileri birlikte idiler. Kadı Muhammed, biz komünist değil Müslümanız diyordu. Onlar için temel mesele Kürdistan'ın özgürlüğü idi.⁵⁷⁰

Araştırma konusu partiler için Kürt milliyetçiliği merkezi bir öneme sahiptir. Bölgenin toplumsal ve siyasal şartları sadece seküler Kürt partileri değil İslamcı partileri de milliyetçi politikalara sürüklemektedir. Fakat söz konusu güçlü etki, seküler

⁵⁶⁹ Mesud Ebdulxaliq, **Nasnamey Hizbe Kurdistanıyekan**, s.266-267.

⁵⁷⁰ Osman Ali, - Akademisyen Yazar-, **“Siyasal Partiler Bağlamında Seküler Aktörler ve İslamcı Aktörlerin İslam Algısı (Irak Kürt Bölgesi Örneği)”** konulu Görüşme, Erbil, 2017

partilerde daha yoğun hissedilebilmektedir. Bu yüzden partiler tüzüklerinde, İslam ve dini azınlıklar meselesinde milliyetçilik üzerinden inşa edilen bir anlatıya sahipler. Konuyla ilgili olarak KYB'den Sadi Ahmed Pir'in sözleri söz konusu bu durumu somutlaştırmaktadır:

*Bölgemizde mezhep savaşları yoktur. Olmamıştır. Irak'taki gibi bölgemizde bu tür şeyler olmaz. Bizde aşiretler arasında savaşlar olmuştur. Bizde mezhep temelinde bir ayrışma ve tartışma olmamıştır. Biz kişilerin Kürt olup olmadıklarına bakarız. Bizim için ulusal mesele önemlidir. Din ve mezhep değil. Bize din ve mezhep gözlüğüyle bakanlar dışarıdan bakıyor ve yanılıyor.*⁵⁷¹

Kürt milliyetçiliği konusunda seküler partilere bağlı yazarların paylaşımları da konuyla ilgili ipucu vermektedir. Bunlardan biri KDP'ye bağlı Rudaw yazarı ve programcısı Rebwar Kerim Weli'dir. Rebwar Kerim tartışma konusu olan bir paylaşımında şu ifadeleri kullanır: *“Bizim Kürt bir tanrıya ihtiyacımız var.”*⁵⁷²

Partilerin tüzükleri Kürtlük ve Kürt devleti ile ilgili maddeler ile başlar. Akabinde gelen maddeler de büyük oranda ilk maddeleri destekler. KDP'nin konuyla ilgili tüzüğünde geçen maddelere bakıldığında Kürt olmanın ve Kürt devletinin merkezi önemi anlaşılır:

*Kürdistan Demokrat Partisi*⁵⁷³ kendini Kürtleri ve diğer milletleri kendileri hakkında karar verebilme hakkına sahip olarak gören bir parti olarak tanımlar. Aynı zamanda halkların özgürlüğünden yana olan, bu çerçevede özgürlük taraftarları ile birlikte özgürlüklerin ve Kürtlerin özgürlüğünün yanında duran, bunları yaparken demokratik ve barışçıl bir yol takip eder.⁵⁷⁴ Kürt halkının siyasi, ekonomik, kültürel kazanımlarını korur. Mevcut hakların geliştirilmesi ve daha

---

⁵⁷¹ Sadi Ahmed Pir, -KYB Erbil Siyasi Büro Sorumlusu-, “**Siyasal Partiler Bağlamında Seküler Aktörler ve İslamcı Aktörlerin İslam Algısı (Irak Kürt Bölgesi Örneği)**” Konulu Görüşme, Erbil, 2017

⁵⁷² Söz konusu paylaşım 27.06.2017 tarihinde ve Soranice yapıldı. Paylaşımın, sonradan kaldırılabilceği düşünülerek ekran görüntüsü alınıp arşivlenmiştir.

⁵⁷³ Söz konusu tüzüğe KDP'nin resmi sitesinden ulaşılabilir. Site farklı dillerde yayın yapmaktadır. Tercihen tüzüğün Soranice kısmından faydalanılmıştır. Ayrıca tüzük pdf dosyası olarak arşivlenmiştir. Bkz. <http://www.kdp.info/p/p.aspx?p=6&l=13&s=010000&r=347> Erişim Tarihi: 06.07.2019

⁵⁷⁴ KDP bu iddialara sahip olmasına rağmen kurulduğu tarihten bugüne hiçbir zaman silahlı mücadeleyi bırakmamıştır. Kürtler arasında gerçekleşen iktidar mücadelesi ve Irak hükümetleri ile girilen çatışmalarda silahlar, partilere bağlı peşmerge birlikleri tarafından kullanılmıştır. Pratikte içeride ve dışarıda güçlü iktidara sahip olmanın yolu silahlarla sağlanmıştır. Bugün Irak Kürt Bölgesi'nde siyasi parti olarak mücadele veren İslamcı partiler ve *Goran Hareketi* dışında KDP ve KYB silahlı peşmerge birliklerine sahiptir.

ileriye taşınması için mücadele yürütür. Kazanımlarını Kürt halkının tarih boyunca ödediği bedellerin bir sonucu olarak görür. Demokrat ve barışçıl partilerle iyi ilişkiler gerçekleştirmek, özellikle Kürt partilerle birlik ve beraberliğin, Kürtlerin kazanımlarını güçlendirmek adına sağlanmasına çalışmak, Kürtler arasında şiddet ve çatışmaya dayalı yöntemlerin karşısında durup Kürt ulusal menfaatleri adına hareket etmek hedeflerine sahiptir. Bunun için diyalog kültürünün Kürtler arasında yayılmasına çalışır. Kürt sorununu uluslararası gündeme taşımak, bunun için bölgesel ve küresel örgütlenmelerle diyaloga geçip Kürt ulusal hareketlerinin buralarda meşrulaşmasını sağlamak ve buralara üye olmalarına çalışmaktadır. Buradaki temel amaç, Kürt ulusal hedeflerinin uluslararası meşruluğunu sağlamaktır. KDP, Irak genelinde yaşayan bütün Kürtleri, Kürtlerin bir parçası olarak görür. Bunların haklarının ve hukuklarının sağlama alınmasına çalışır. Aynı zamanda Kürtler arası ilişkilerin sağlamlaştırılması ve Kürt kültürünü korumak amacıyla bunlarla ilişkilerini güçlendirmeyi amaçlar.

Goran Hareketi de tüzüğünde benzer özelliklere sahiptir. Bu çerçevede *Goran Hareketi* tanımlanırken şu ifadeler kullanılır:

*Goran Hareketi Kürdistan vatanına aidiyet bilinciyle kurulmuştur. Kürdistanlı olmak bize göre kapsayıcı bir aidiyettir. Kürdistan bölgesinde oturan her etnik yapı, dini azınlıklık, mezhep mensupları bu çerçeve içindedir.*⁵⁷⁵

KYB de Kürtler ve Kürdistan ile ilgili olarak tüzüğünde şunları söyler:

Kurdistan Yurtseverler Birliği Kürdistanlı bir partidir. Faaliyet alanı Irak Kürdistan Bölgesi ve bütün Irak'tır. Kürtlük için çalışmayı görev bilir. Aynı zamanda demokratik federal Irak için mücadele eder.

Seküler Kürt milliyetçiliğinin anlam dünyasında Kürtlük merkezi bir konuma sahiptir. Seküler partiler, ideolojik tutumlarında ayrılmakla birlikte Kürtlük konusunda birbirine çok yakın tutum sergilemektedirler. Din ve İslam konusunda takındıkları yumuşak veya sert tavır en nihayetinde Kürt milliyetçiliğine bağlanabilmektedir. İslamcılık eleştirisinin dayandığı temeller de buralarda anlam kazanmaktadır. İslamcılık

⁵⁷⁵ *Goran Hareketi* 'nin resmi internet sitesinden tüzüğüne ulaşılmış olup tüzük indirilerek arşivlenmiştir.

Kürt ulusuna hizmet ettiği oranda olumlanırken bundan uzaklaştığında da olumsuzlanmaktadır. İslamcılık bu paralele geçmişte milli olmamakla suçlanabilmektedir. Buradaki anlam dünyası hakkında Mela Bahtiyar'ın Ali Bapir ile yaptığı tartışma programında dile getirdiği şu ifadeler ipucu verir:

İslamcı hareketler bundan onlarca yıl evvel gerek bizim topraklarımızda gerekse de Arapların topraklarında Kürtler'in lehine olarak tek bir tane adım atmamışlardır. Bizim İslamcılar son dönemlerde demokrasiden ve Kürtler'in haklarından söz etmeye başlamışlardır. Bu iyi bir durumdur her şeye rağmen. Fakat geçmişte böyle değillerdi. Kürtlere yönelik gerçekleştirilen katliamlara da sessiz kalmışlardı. Müslüman Kardeşler Hareketi de böyleydi. Bizde seküler ve de sosyalist hareketler Baasçılara karşı savaşmışlardır. Sözlerimi şununla bitireyim: Biz buna inanıyoruz ki en kötü Kürt devleti işgal altındaki Kürt topraklarında yaşamaktan daha iyidir.⁵⁷⁶

Irak Kürt Bölgesi'nde kullanılan takvim de seküler Kürt milliyetçiliğinin karakteri hakkında önemli bir veri sunmaktadır. Kürt bölgesindeki okullarda okutulan Kürtçe öğretimi kitaplarında kitapların basım tarihleri verilirken ilk önce iki takvim kullanılır. Bu takvimlerden biri miladi takvim diğeri de miladi takvim yılına eklenmiş 700 yıl farkla kullanılan takvimdir. Buradaki fark Kürtlerin ataları olduklarına inanılan Med İmparatorluğu'nun kuruluş yıl dönümünden kaynaklanmaktadır. Medler, milattan önce 700 yılında kurulmuş bir Kürt imparatorluğu olarak kabul görmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı'nın bastırıldığı kitaplarda bu iki tarih birlikte kullanılmaktadır. İlginç olan elimizdeki kitaplardan 2008 yılında basılan kitapta hem miladi takvim hem de ikinci tarih olarak 2708 gösterilmektedir. Fakat 2014 yılında yine Milli Eğitim Bakanlığı'nın bastırıldığı Kürtçe öğretim kitabına üçüncü bir takvim eklenmiştir. Bu da Hicri takvimdir. Hicri takvime göre de kitabın basım yılı 1435dir. Kürt takvimi olarak isimlendirilen takvim için de yıl 2714e karşılık gelmektedir.⁵⁷⁷ Irak Kürt Bölgesi Hükümeti tarafından beşinci sınıflar için hazırlanmış Kürtçe dilbilgisi ve okuma kitabında Kürt takvimine dair yazılmış şu ifadeler söz konusu anlam dünyasına ışık tutmaktadır:

⁵⁷⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=kAfhJugjDvY> Erişim Tarihi: 05.07.2019.

⁵⁷⁷ Konuyla ilgili olarak Irak Kürt Bölgesi Milli Eğitim Bakanlığı'nın 2008 yılında bastırıldığı "İlkokul Kürtçe Öğretimi" kitabı ile 2014 yılında bastırıldığı "İlkokul Kürtçe Öğretimi" kitaplarına bakılabilir. Her iki nüsha da pdf olarak indirilip arşivlenmiştir.

*Biz Kürtler bu topraklarda kadim bir medeniyete sahibiz. Medeniyetimizin tarihi 2700 yıl öncesine dayanmaktadır. Bu yüzden bilime ulaşmak ve bilimi geliştirmek için çabalamamız gereklidir.*⁵⁷⁸

Kürt milliyetçiliğine dair anlatıların bir kısmını Fars milliyetçiliğine benzeterek karşılaştırırken Osman Ali ise şunları söyler:

*Seküler Kürtler, İslam'a karşılar. Fakat seküler Araplar Muhammed'e veya İslam'a karşı değiller. Çünkü Muhammed Arap idi. Fakat bana göre Fars ve Kürt sekülerizmi İslam'a karşıdır. Buna karşılık bizdeki İslamcılar; Kürtlerin Müslüman bir halk olduğunu, İslam'dan ayıramayacaklarını daha yoğun bir şekilde işliyorlar. Bu bağlamda bir Kürt-İslam sentezinden söz edebiliriz. Seküler Kürt milliyetçiliğinin temelinde İslam karşıtlığı, ruhunda ise Zerdüştlük var.*⁵⁷⁹

Osman Ali “*Sekülerizm ve İslam'ın Kürdistan'da Diyaloğu*” adlı kitap çalışmasında seküler Fars ve Kürt milliyetçiliğinden söz ederken yukarıdaki ifadelere benzer açıklamalarda bulunur. Ona göre: “İran milliyetçiliği üç esas üzerinde şekillenir. Bu esaslardan ilki Ari ırkı yani Aryanilik, ikincisi Fars dili ve üçüncüsü ise Zerdüştlük dinidir. Bu üç temel özellik ulus kimliğine iki boyutlu olarak rengini verir. İlk olarak ırka dayalı efsaneler İranlıları, Aryanilik üzerinden Batı'ya bağlar. Dil ve din üzerinden ise Batı'dan ayırır. İkinci boyutunda ise farklı İslami coğrafyalardan dil, din ve ırk olarak ayırır. İran milliyetçileri diğer benzer hareketlerde olduğu gibi geçmişte Zerdüştlük inaçları ile birlikte Fars imparatorluğuyla avunur. Bu durum Fars milliyetçilerinin zayıf noktasıdır. Özellikle İslami kimliğin Fars kimliğinin üzerindeki etkisini yok sayarak bu duruma düşmüşlerdir. Aynı şekilde kimi aşırı Kürt milliyetçileri de Fars milliyetçilerinin Aryanilik ve Zerdüştlük üzerinden içine düştükleri bu olumsuz

⁵⁷⁸ Lijneyek Le Wezaretî Perwerde, **Rêziman u Xiwêndinewey Kurdî** Bo Polî Pêncemî Bineretî, Çapî 9, Wezaretî Perwerde, 2016, s.80. Ayrıca aynı kitapta “*Demirci Kava*” efsanesi üzerinden milattan 700 yıl önce Kürt ulusunun başkaldırısı anlatılmaktadır. Kürt takvimi bu olaya tarihlenmektedir. Bkz. Lijneyek Le Wezaretî Perwerde, **Rêziman u Xiwêndinewey Kurdî** Bo Polî Pêncemî Bineretî, Çapî 9, Wezaretî Perwerde, 2016, s.97. Seküler Kürt milliyetçiliği anlatısında “*Demirci Kava*” merkezi bir öneme sahiptir. *Demirci Kava* bir yandan Kürtleri var eden ulusal kahramandır bir yandan da Aryanilerin atasıdır. Kürt Milli Eğitim Bakanlığı'nın altıncı sınıflar için çıkardığı Kürtçe öğrenme kitabında geçen şiirde söz edilen durum şöyle anlatılmaktadır: “Aryaniler nevruz ile özgürlük gününü ikame ettiler, yirmi bir mart bayram ve yıldönümü olarak bir hediyedir, Aryanilerin ulu atası Demirci Kava özgürlük gününü karanlıklardan çıkardı...” Bkz. ⁵⁷⁸ Lijneyek Le Wezaretî Perwerde, **Rêziman u Xiwêndinewey Kurdî** Bo Polî Şeşemî Bineretî, Çapî 9, Wezaretî Perwerde, 2016,s.128.

⁵⁷⁹ Osman Ali, - Akademisyen Yazar-, “Siyasal Partiler Bağlamında Seküler Aktörler ve İslamcı Aktörlerin İslam Algısı (Irak Kürt Bölgesi Örneği)” Konulu Görüşme, Erbil, 2017

durumdan ders almamışlardır.”⁵⁸⁰ Osman Ali’nin aşırı olarak nitelendirdiği seküler Kürt milliyetçilerinden biri olan Bahtiyar Şemeyî’nin *Kürt Siyasal İslam’ı Hakkında* adlı kitabının giriş sayfasındaki dini semboller içeren şu cümleleri, anlatılmak istenenin somut örnekleri olarak okunabilir: “Kutsalımız, dinimiz ve hayatımız sadece vatandır, sadece Kürdistan’dır.”⁵⁸¹ Yine ilerleyen sayfalarda tarihi şahsiyetlerden alınan şu ifadeler söz konusu düşüncenin yapı taşlarını sunmaktadır: “Zerdüş; iyi fikir, iyi söz ve iyi amel...”, “Konfüçyüs; bir insanın hayatını kurtarmak bir mabed yapmaktan daha değerlidir.”, “Richard Dawkins; eğer Arabistan’da doğmuşsan Müslüman olursun! Eğer Hindistan’da doğmuşsan Hindu olursun! Eğer Amerika’da doğmuşsan Hristiyan olursun. Sizin dininiz sadece coğrafyanın zorlaması ile ortaya çıkar. Dinler üzerinde yaptığınız araştırmalar ve fikirleriniz değil doğduğunuz yer dininizi tayin eder.”⁵⁸²

Söz konusu aşırı seküler Kürt milliyetçiliği tavrı sadece sivil ve entelektüel kesime hasredilecek gibi de gözükmemektedir. Bununla ilgili olarak Irak Kürt Bölgesi’nde İslamcı *Cemaat-i İslami* dışında seküler ve İslamcı partilerin kabul ettiği ulusal marş söz konusu tavrın içkin durumuna ışık tutmaktadır. Ulusal Kürt marşında geçen şu ifadeler meramın anlaşılmasına katkı sağlayacaktır:

*Bizler Medler ve Keyhüsrev’in*⁵⁸³ *gençleriyiz.*⁵⁸⁴

Dinimiz kutsalımız sadece vatanımız.

Kimse Kürtlerin öldüğünü söylemesin

Diridirler, bayrakları asla inmez.

Dini öğelerle Kürdistan sevgisinin anlatıldığı benzer bir paragraf da beşinci sınıf Kürtçe kitabında geçen bir şiirin satırlarında şöyle anlatılmaktadır:

⁵⁸⁰ Osman Ali, *Hîwaru’l-İslamî ve’l-‘Elmanî fî Kurdistan*, s.204-205.

⁵⁸¹ Bextiyarî Şemeyî, *Riwangekan Derbarey İslamî Siyasî Kurdî*, 2016, s.1.

⁵⁸² Bextiyarî Şemeyî, *Riwangekan Derbarey İslamî Siyasî Kurdî*, 2016, s.1.

⁵⁸³ Med İmparatorluğu ve Fars Ahamenişlerin kurucusu Kiros veya şiirdeki adıyla Keyhüsrev hakkında bkz. Gene R. Garthwate, *İran Tarihi* Pers İmparatorluğundan Günümüze, Çev. Fethi Aytuna, İstanbul: İnkılap, 2018, s.20-28.

⁵⁸⁴ Kürtlerin, Medlerin torunları olduğu anlatısı seküler Kürt milliyetçilerinin yazdığı siyasi ve tarihi kitaplarda neredeyse üzerinde ittifak edilen bir konudur. Bu anlatılarda genel olarak Medler, destanlaştırılıp kadim kültür ve medeniyetlerin çekirdeği olarak görülür. Kürtler de böyle bir anlatı üzerinden kadim kültür ve medeniyetin merkezine yerleştirilir. Bunun için bkz. Abdurehman Qasimlo, *Kurdistan û Kurd* Lekolînek Siyasî û Aborî, Balingen: Jîna Nû, 1991, s.42-43., Ebdullah Qeredaxî, *Ayinî Kon u Koçkirdin Le Kurdistan Da*, Silêmanî: Hikumetî Herêmî Kurdistan, 2013, s.8., Denise Natali, *Kürtler ve Devlet* Irak Türkiye ve İran’da Ulusal Kimliğin Gelişmesi, İstanbul: Avesta Yayınları, 2009, s.20., Ali Rıza Şeyh Attar, *Kürtler Bölgesel ve Bölgedışı Güçler*, 2.Baskı, İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 2008, s.38. Ayrıca Irak Kürt Bölgesi hükümetinin resmi internet sayfasında da Kürtlerin Medlerden geldiği ifade edilmektedir. Bunun hakkında bkz. <http://previous.cabinet.gov.krd/p/page.aspx?l=13&s=050000&r=329&p=240&h=1> Erişim Tarihi: 10.07.2019

Ey genç ve güzel Kürdistan, sen benim kiblegahımsın⁵⁸⁵ şüphesiz.⁵⁸⁶

Şüphesiz Irak Kürt Bölgesi'nde bulunan seküler sivil örgütlenmeler ile onlara destek veren seküler partilerin tavrı birbirinden ayrılmaktadır. Seküler sivil kuruluşlar daha net bir şekilde sekülerizm ve İslam konusunu birbirine karşıtlık bağlamında işlemekle birlikte seküler siyasal partiler geleneksel toplumsal yapıyı dikkate alan bir siyaset gütmektedirler. Ayrıca seküler siyasi partiler geleneksel toplumsal yapıya yönelik yaklaşımlarında ayrılmaktadırlar. Fakat Kürtlük ve Kürt milliyetçiliği bu partilerin tümü için ana eksenini oluşturuyor denilebilir. Bunun için İslam da Kürtlüğü ve Kürt milliyetçiliğini tahkim ettiği oranda olumlanarak ulusun inşa edilmesi siyasetinde içeriye dâhil edilmektedir. Seküler Kürt partilerin Kürt kimliğine atfettikleri merkezi konumun anlaşılmasında KDP'nin uluslararası yüzü olarak Peri-Khan Aqrawi'nin İngilizce kaleme aldığı yazısı ipuçları vermektedir:

...Kürdistan'ın güçlü millî kimliği bağlamında düşünüldüğünde daha az şaşırtıcı görünecektir. Kürtler kendilerini her zaman için önce etnisiteleri, sonra dinî bağlılıkları ile tanıtmışlardır. Biri önce Kürt olur, sonra Müslüman, Yezidi, Yahudi, Hristiyan, vd... En ünlü Kürt yazar, şair ve filozoflarından biri olan Ahmed-i Hanî (1650-1707) Kürt prensliklerinin Osmanlı ve Fars imparatorlukları arasında tampon bölge işlevi gördüğü bir zamanda Kürtlerin kendi kaderlerini tayin etmelerinin gerekliliği hakkında bir kitap yayınladı. O, destansı kitabı Mem û Zîn'de (1692) Kürtlerden bir "millet" olarak bahseder ve kendisinden bin yıl önce Kürt ruhunu temsil etmiş olan atalarını över. Ortadoğu'da birçok insanın kendisini etnisiteden çok din ile ifade ettiği bir zamanda Ahmed-i Hânî, Kürt kimliğinin ardında yatan ve dini gölgede bırakan ideolojiyi açıkça belirtmiştir.

4.2. İslam'ın Araçsallaştırılarak Sekülerizasyona Tabi Tutulması

Irak Kürt Bölgesi'ndeki seküler anlayış ve pratiğin şekillenmesinde ve yerleşik hale gelmesinde Marksist ideolojilere sahip örgütlenmeler etkili olmuştur.⁵⁸⁷ Nitekim seküler Kürt kişi ve örgütlenmelerin tarihsel yönelimlerinin şekillendiği sosyolojinin ne olduğuna dair Selam Nawxoş şunları söylemektedir:

⁵⁸⁵ Şiirde kullanılan "Kiblegah" kelimesi Türkçe'de de kullanıldığı için olduğu gibi alınmıştır.

⁵⁸⁶ Lijneyek Le Wezaretî Perwerde, **Rêziman u Xiwêndinewey Kurdî** Bo Polî Pêncemî Bineretî, Çapî 9, Wezaretî Perwerde, 2016, s.110.

⁵⁸⁷ Mesud Ebdulxaliq, **Nasnamey Hizbe Kurdistanîyekan**, s.386. ve s.211.

Bizdeki aydınlar eskiden şeyhleri tarikatları kabul etmezlerdi. Mesela Osmanlı'nın dağıldığı dönemlerde Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra Şeyh Mahmud Berzenci İngilizlere karşı savaşmıştır. Bizdeki aydınlar Şeyh Mahmud Berzenci'yi İngiliz işgaline karşı savaşmış ve bir süreliğine de olsa Kurdistan krallığını kurmuş olmasına rağmen takdir etmezlerdi. Mesela bizdeki aydınlar Mustafa Kemal'i takdir ederlerdi. Bunlardan birisi de Cemal İrfan'dır. Cemal İrfan Birinci Dünya Savaşında Ruslara karşı savaşmış ve Rusların eline esir düşmüş. Esir olduğu dönemde Bolşevik ihtilali gerçekleşmiş. Bu dönemde kendisi komünizmden ciddi oranda etkilenmiştir. Sonrasında ülkesine geri döndüğünde Şeyh Mahmud Berzenci'ye destek vermiş fakat gittiği her yerde de komünizmin propagandasını yapmıştır. Yine Molla Mustafa Barzani kendisi de bizim aydınlar tarafından kabul görmezdi. Stratejik birliktelik vardı aralarında ama düşünce dünyaları birbirinden farklıydı. Yine İran Kürtlerinden ve Mahabad Cumhuriyeti'ni kuran Kadı Muhammed de bunlar tarafından sevilmezdi. Sizin orada Şeyh Said de aynı duruma örnektir. Yine Şemdiniler aşireti İslami bir devlet istiyordu ama Bedirhaniler bunun karşısında idiler.

KDP ve KYB içinde etkili olan örgütlenmeler süreç içinde toplumsal ve siyasal pragmatizmin etkisiyle İslam hakkındaki düşüncelerini yumuşatmış gözükmektedir. Öte yandan siyasi partiler içinde söz edilemeyen veya yapılamayan şeyler seküler partiler tarafından dolaylı veya dolaysız olarak desteklenen sivil toplum örgütleri eliyle icra edilebilmektedir. Özellikle Birinci Körfez Savaşı sonrası sürecin, iktidardaki seküler partilerin böyle bir pragmatizme yönelmelerinde etkili olduğu söylenebilir. İslam karşıtlığından beslenen tutum ve davranışların yerine İslam'ın siyasal boyutları dışarıda tutularak araçsallaştırılması, günümüzdeki seküler partilerin genel yönelimi olarak okunabilir. Yeni dönemin siyasi pratiği ve ruhu bağlamında KYB'nin Erbil siyasi büro sorumlusu Sadi Ahmed Pir'in sözleri konuyla ilgili olarak ipuçları taşımaktadır:

Kürtler dindar bir halktır. Müslüman bir halktır. Fakat İslamcı değiller. Kürtlerin nezdinde İslam kul ile Allah arasında şahsi bir meseledir. Bizim bölgemizde 3000'den fazla cami var. Bu camilerin hemen hepsinde Cuma namazı kılınır. Yaklaşık olarak da 1.300.000 insan camiye gider. Bunlar arasında ise yaklaşık olarak 150.000

kadın cumaya gider. Kadınların camiye gitmesi bizim kültürümüz ile ilgilidir. Yoksa din ile taassup ile ilgili bir durum değil bu. İslamcılıkla da bir ilgisi yok. Kadınlar Irak Kürt Bölgesi'nde aktif bir konumdalar. Bu, camilere gitmelerine de yansımıştır.

Irak Kürt Bölgesi'nde yaşanan seküler serüvenin değişim ve dönüşüm sürecini Azad Ali İsmail şöyle betimlemektedir:

Bizim buralara laiklik fikirsel bir temel üzerinden gelmedi. Fikirden öte laiklik, siyasetle birlikte geldi buralara. Yani partiler üzerinden millet, laiklik ile tanıştı. Bizde komünistler dahi namaz kılıyor. Bizdeki laik partilerin ortaya çıkması tepkiseldir. Yani komşu ülkelere yönelik tepkiden söz ediyorum. Yine bizdeki laik partiler silahlı olmuştur. Birbirleriyle de çatışma içine girdiler. Son dönemlerde dini konularda yumuşama olmuş. Ama o da laik kesimler tarafından siyasi maslahatlar bağlamında kullanılıyor. Bu yüzden din adamları ile ilgili kurumlar oluşturup bunlar üzerinde kendilerinin din anlayışını anlatmak için uğraş vermekteler. Bu laik kesimlerden bazıları Stalinist bir yapılanmaya sahip olmalarına rağmen din karşısında yumuşamışlar.

Günümüzde Kürt milliyetçiliğinin merkeze alındığı ve bunun üzerinden dostların ve düşmanların belirlendiği bir zemini Irak Kürt Bölgesi'nde bulabilmek mümkündür. İslam, burada Arapların ve diğer komşu hakların kullandığı bir araç olarak değerlendirilerek Kürtlerin de hizmetine koşulabilecek bir toplumsal gerçeklik olarak kullanım alanına dâhil edilmek istenmektedir. Temel sorun ise önce Kürt mü yoksa Müslüman mı olduğu sorusu etrafında dönmektedir. Seküler ılımlılışmanın gelinen noktadaki görünümü, ulusal Kürt fikriyatına hizmet edebilecek ve siyasi iddialarında soyutlanmış bir İslam'a evet şeklinde betimlenebilir.⁵⁸⁸

KDP'nin parlamenterleri de olmuş akademisyen Arafat Kerem Situni, İslamcılar ve kendilerini seküler olarak nitelendiren kesimlerle ilgili olarak Barzanilere bağlı *Gulan Dergisi*'nde "Sekülerizm dine karşı mı?"⁵⁸⁹ başlıklı yazısında şunlara dikkat çeker. Ona

⁵⁸⁸ Mesud Ebdulxaliq, **Nasnamey Hizbe Kurdistaniyekan**, s.386-387.

⁵⁸⁹ Söz konusu yazıda sekülerizmi 'ilmaniyet olarak kaleme alır. Daha önce kelimenin dünyevileşme anlamında 'elmaniyet veya ilim/bilgi anlamında 'ilmaniyet olarak kullanıldığı ifade edilmişti. Yazar dünyevileşme anlamında değil bilginin merkeze alınması anlamında 'ilmaniyet kelimesini tercih etmektedir. Tercihini de tanımlarken "kısmi sekülerizm" olarak tanımlamaktadır. Söz konusu yazı hakkında bkz. Arafat Kerem Situni, **Aya İlmaniyet Dijî Ayîn e**, www.gulan-media.com S.1204 (29.1.2019), s.42-45.

göre; İslamcılar da sekülerler de sekülerizmi anlamış değiller. İslamcıların sekülerizme saldırıları altında iki temel neden bulunmaktadır. Birincisi İslamcılar, radikal seküler hareketlerin anlatımlarından yola çıkarak bir sekülerizm tarifine ulaşıyorlar. İkincisi Kürt İslamcılar sekülerizmi Arap ve Müslüman toplumların yazdığı kaynaklardan öğreniyorlar. Dolayısıyla onların söylediklerini taklit ediyorlar. Buna karşılık seküler Kürtler özellikle din karşıtı kaynakları kullanıyorlar. Bu kaynakların çoğu da akademik olmaktan uzaktır. Üstelik dini radikalizmin beslenmesine katkıda bulunmaktadır. Hâlbuki Kürt toplumunda bunun karşılığı yoktur. Fakat dinin de korunmasını ve temiz kalmasını sağlayacak “kısmi sekülerizmi” yani siyaset ve din ilişkisini sona erdirmek gereklidir. Bunun kendisine özgü koşulları vardır. İlkin din, partilerin ve kişilerin tasallutundan korunmalıdır. İkinci olarak din kendi asli alanında yani manevi alanında desteklenmelidir. Çünkü din toplumsal yapı içinde gereklidir ve etkisi reddedilemez. Üçüncü olarak insanın dine ihtiyacı vardır. Ama dinin insana ihtiyacı yoktur. Böyle olunca din toplumsal yapının içinde pozitif bir etkiye sahip olur ama insanın kontrolünde ve pragmatist tutumlarına araç olduğunda etkisi negatif olur. Devletin resmi dini olmamalıdır. Devlet bütün dinler karşısında eşit olmalıdır. İslam tarihinde ortaya çıkan devletler İslam devleti şeklinde adlandırılmamıştır. Aslında bu devletlerin tümü içtihatlarla ikame edilmiştir. Dolayısıyla ona göre bu yüzden bu devletlere belki İslam devleti değil Müslümanların devleti denilebilir.

İslam'ın araçsal bir zeminde değerlendirilmesine dair Sadi Ahmed Pir'in anlatımlarına da bakılabilir. IŞİD'in Erbil'de gerçekleştirdiği intihar saldırısı ve bu zihniyetle mücadele ederken izledikleri yolu anlatırken Sadi Ahmed Pir şunları ifade etmektedir:

Kürtlerde dini radikalizm azdır. Doğru, Daiş'in içinde Kürtler de var. Fakat bu durum tüm dünyada yaşanan genel durum ile ilgilidir. Yoksa Kürt toplumunda dini radikalizmin bir temeli yoktur. 2014 yılında Erbil'de bize yönelik gerçekleştirilen bir saldırı oldu. Bu saldırıda yüzün üzerinde insan şehit oldu. Bu olay Erbil halkında bir nefret uyandırdı. Saldırıyı yapan Daiş şiddetle kınandı. Bu olaydan sonra Daiş'le mücadele etme kararı aldık. Partimizde yaptığımız istişareler sonucunda şu konularda karar aldık. Daiş'e karşı savaşta koalisyon güçleriyle birlikte hareket etme ve camilerde onlarla mücadele etme. Camiler bizim olmalı mollalar bizim olmalı. Ayet ve hadisleri kullanıyorlar. Biz de aynı şekilde mücadele edecektik. Onların gerçek

*İslam'ı temsil etmediklerini, İslam'ı karalamak istediklerini anlattık.
Bunun için camilerden ve mollalarımızdan faydalandık.*

4.3. Dini Azınlıklara Seküler Yaklaşımlar

Irak Kürt Bölgesi Hükümeti resmi sitesinde bölgedeki dinler ve dini azınlıklar ile ilgili bilgiler verilmektedir. Buradaki bilgilere göre bölgede Yezidiler, Alevi Kızılbaşlar (Şebekler de deniyor), Ehl-i Hak (Bunlara Kakai ve kimi zaman da Yarsani deniliyor.), Sabiiler, Sünni ve Şii Müslümanlar, Hristiyanlar (Keldaniler, Süryaniler ve Ermeniler) ve Yahudiler (Bunlar 1948 yılından sonra bölgeden ayrılmakla birlikte bölgede güçlü bir lobiye sahipler), Bahailer ve son olarak da Zerdüştiler (Bunlar 2010 yılından itibaren bölgede örgütlenerek Süleymaniye kentinde bir Zerdüş mabedi de açtılar).⁵⁹⁰ Bölgedeki çeşitli dini grup ve mezheplere mensup olanlarla ilgili sayı verilmekle birlikte bu konuda net sonuçlara ulaşabilmek güç görünmektedir. Buna karşılık söz konusu dini grup ve mezheplerden farklı olarak Irak Kürt Bölgesi'ndeki Kürt nüfusun yüzde doksan beşe yakınının Sünni ve Şafii olduğu belirtilmektedir.⁵⁹¹

Irak Kürt Bölgesi'nde bulunan dini ve mezhebi azınlıklar Sünni Şafii Kürt nüfusu karşısında sayısal anlamda çok ciddi bir yekûn tutmamaktadır. Bunların içinde özellikle heterodoks dini grup ve mezhepler İslam öncesi dönemin izlerini taşımaktadır. Söz konusu dini gruplardan Yezidilik Kürtlerin kadim ve orijinal dini olarak görülmektedir.⁵⁹² İlginç bir şekilde aynı iddia hem Zerdüştlük hem de Kakailik için de edilebilmektedir.⁵⁹³ Bölgedeki dini çeşitlilik aynı zamanda din değiştirme tartışmalarını da beraberinde getirmektedir. Din değiştirme tartışmalarında ön plana çıkan ise Zerdüştlük dinidir.⁵⁹⁴ İslam, bu tartışmalar içinde Kürtlerin sonradan kabul ettiği bir din olarak belirlemektedir. Seküler ve İslamcı Kürt aktörler arasında gerçekleşen tartışmaların

⁵⁹⁰ <http://previous.cabinet.gov.krd/p/page.aspx?l=13&s=050000&r=329&p=240&h=1> Erişim Tarihi: 11.07.2019

⁵⁹¹ Irak Kürt Bölgesi'nde dinler ile heterodoks dini grup ve mezhepler hakkında Misbar araştırma merkezinin çıkardığı “**el-Edyan fi Kurdistani'l-İraq**” 2018 yılında çıktı. Misbar araştırma merkezinin internet sitesinde kitapla ilgili bilgi verilmektedir. Bkz. <https://www.almesbar.net/%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%AF%D9%8A%D8%A7%D9%86-%D9%81%D9%8A-%D9%83%D8%B1%D8%AF%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A7%D9%82/> Erişim Tarihi: 11.07.2019. Ayrıca söz konusu dini grup ve mezheplerle ilgili olarak yazılmış Soranice eser bağlamında bkz. Simko Mihemed, **Ayin u Keminekan Le Kurdistan** Êzîdî Kakeyî Sabîe, Ermenî Heqqe Qerec, Hewlêr: Çapxaney Hêvî, 2011

⁵⁹² Simko Mihemed, **Ayin u Keminekan le Kurdistan** Êzîdî Kakeyî sabîe, ermenî Heqqe Qerec, Hewlêr: Çapxaney Hêvî, 2011, s.17.

⁵⁹³ <http://previous.cabinet.gov.krd/p/page.aspx?l=13&s=050000&r=329&p=240&h=1> Erişim Tarihi: 11.07.2019

⁵⁹⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=xIL2YeT0ViI> Erişim Tarihi: 11.07.2019. Haberi yapan kanal Barzanilere bağlı K24 TV, haberi sunarken Zerdüştlük ilk tek tanrı inancını temsil eden ve Kürtlerin kadim dini olduğu iddiaların olduğuna dikkat çekmektedir.

ve farklılaşmaların belirgin hale geldiği zeminin böyle bir sosyolojiden beslendiği ifade edilebilir.

Dini ve mezhebi çeşitliliği bünyesinde barındıran sosyolojik zemin, seküler argümanların işe koşulmasında ön plana çıkartılmaktadır. Böylece ön plana çıkarılan Kürt bölgesindeki dini ve heterodoks mezhebi azınlıklar, seküler bir devletin ve toplumun gerekliliğine bağlanarak neticelendirilmektedir. Mela Bahtiyar, Kürt bölgesini dini ve mezhebi olarak betimlerken şunları ifade etmektedir:

Biz demokratik ve seküler bir devlet olması gerektiği kanaatindeyiz. Devlette din de olur. Bu bizim için İslam'dır. Tüm mezheplerin bir arada yaşayabileceği bir modelden söz ediyorum. Yezidiler, Kakailer, Şebekler, özgürce yaşasınlar. Mezhepçilik veya herhangi bir mezhebin üstünlüğü şeklinde bir durum olmasın istiyoruz.

Dini azınlıklar konusunun seküler bir yönetimle çözüme bağlanabileceğini ve bunun da bütün dinlere karşı tarafsız olmakla sağlanabileceğini Peri-Khan Aqrawi, dile getirmektedir. Seküler Kürt yapılanmaların iktidarda olduğu bölgelerde de bunun uygulandığını dile getirmektedir:

2012'de yarı bağımsız Irak Bölgesel Kürt Yönetimi (IBKY) dinî tarafsızlığa dönük olarak Irak'ın geri kalanından ve komşu ülkelerden ayrılık anlamına gelen esaslı bir adım attı. Onun bağımsız parlamentosu okulların dinen tarafsız olacağını ve bütün temel dünya dinlerinin eşit ölçekte ve tarafgirlik olmaksızın öğretileceğini ilan etti. Bu, özellikle çarpıcıydı, zira nüfusun çoğunluğu Sünni Müslümanlardan oluşmaktadır. Şaşırtıcı olsa da bugün için IBKY ve Rojava'daki Kürt yönetimi bölgede herhangi bir dini telkin etmeyen biricik yönetimlerdir...

Seküler söyleme göre İslamcılık, Kürtleri sadece İslam dini üzerinden değerlendirmektedir. Hâlbuki Kürtler, farklı din ve mezheplere sahiplerdir. İslamcılar iktidar olduklarında çok dinli ve çok mezhepli Kürt toplumunda, dinlerini ve mezheplerini egemen kılacaklardır. Bu durum sadece insan hakları, dini ve bireysel özgürlükler konusunda Kürt toplumunun zarar görmesi anlamına gelmemektedir aynı zamanda bizatihi İslam'ın da zarar görmesi anlamına gelmektedir. İslamcılar Kürt toplumu için merkezi önemde yer alan ulusal bilincin yerine dini/İslami bilinci yerleştirme çabasındadırlar. Böylece Kürt toplumu, İslamcıların iktidar olmaları

durumunda hem milli kimliğinden uzaklaşacak hem de çok dinli bir toplumsal yapıdan tek dinli ve mezhepli bir anlayışın iktidarına teslim olacaktır.⁵⁹⁵

4.4. Tarihin Siyasallaştırılması Bağlamında Anakronik Unsurlar

İslam tarihi seküler anlatıda Kürtlerin zorla Müslümanlaştırıldığı bir tarihi dilim olarak okunmaktadır. Bu anlatıya göre Araplar 14 asır önce Kürtlerin yaşadığı bölgelere savaşarak girmişlerdir. Söz konusu savaşlar, Kürt medeniyetinin yok olması ile sonuçlanmıştır. Savaşı kaybeden Kürtlerin yaşadığı yerlerde bulunan kütüphaneler ve kitaplar halife Ömer'in emriyle yakılmıştır.⁵⁹⁶ Böyle bir anlatının somutlaştığı ifadeler Mela Bahtiyar'ın şu sözlerinde de görülmektedir:

İslam bizim topraklarımıza kanla, kılıçla, ordularla gelmiştir. İslam bizim halkımız tarafından gönüllü olarak kabul edilmemiştir. İşgaller zora dayalı bir şekilde gerçekleştirilmiştir. İnsanlar zorla Müslümanlaştırılmıştır.

Osman Ali'ye göre seküler Kürtlerin bu tür anlatımlarında tarihi gerçeklik bulunmamaktadır. Seküler Kürtlerin İslam karşısında takındıkları tavır ideolojik bir tavidir. Yine ona göre, günümüzde bunların elinde bulunan kitle iletişim araçları da bu çerçevede İslam'ın işgalci ve yabancı bir din olduğunu ve Kürtlerin asıl dininin Zerdüştlük olduğunu işlemektedir. Yine Osman Ali'ye göre bu konuda neredeyse seküler Kürtler arasında bir mutabakat vardır. Bu yüzden kendisi onların İslamcılık bağlamında yaptıkları eleştirileri İslamcılığa değil İslam'a yönelik yapılan eleştiriler olarak görür.⁵⁹⁷ Mesud Abdulkaliq da söz konusu duruma benzer ifadeler kullanarak şunları söyler:

Laikler İslam'ın Kürtlere zorla dayatıldığını söylüyor. Müslümanların Kürtleri zorla Müslümanlaştırıldığını ve bunu Kürtlerin uğradığı ilk katliam olarak görüyorlar. Kürtlerin uğradığı birinci katliam Halife Ömer'in hilafeti döneminde İslam ordusunun Kürtlere karşı savaşı, ikincisi de Saddam Hüseyin'in Kürtleri kimyasal silahlarla katletmesi olarak görüyorlar. Ben Kürtlerin zorla Müslümanlaştırıldığına dair bir belge bilmiyorum Kürtlerin çocuklarının isimlerine bakın hepsi neredeyse Ahmet, Muhammed, Ömer, Osman, Ali'dir. Fakat Kürtlerin arasında Yezdicerd, Timurleng gibi isimlere rastlamazsınız. Zorla

⁵⁹⁵ Selam Ebdulkerîm, **Gotarî İslamî u Giriftî Opozîsyonî Siyasî**, s.40.

⁵⁹⁶ Osman Ali, **Hivaru'l-İslami ve'l-'Elmani fi Kurdistan**, s.350.

⁵⁹⁷ Osman Ali, **Hivaru'l-İslami ve'l-'Elmani fi Kurdistan**, s.351

Müslüman olan bir halkın çocuklarına Müslüman önderlerin isimlerini vermesi mümkün gibi durmuyor. Osmanlı tüm olumsuzluklarına rağmen mesela bir Müslüman devletidir. Kürtler Osmanlı devleti içerisinde çok geniş haklara sahip olarak yaşıyorlardı. Sultan Selim ile başlayan çok geniş özerk haklara sahip oldular. Hatta Kürtlerin tarihinde bunun gibi özerk ve özgür oldukları bir dönem yok denilebilir. Ama bakın Osmanlı yıkıldıktan sonra laik devletler ortaya çıktı. Bu laik yönetimler bırakınız Kürtlerin en temel düzeyde haklarını vermeyi onları tanımadılar bile. Tabii bizde ilginç örnekler var. Bakıyorsunuz adam namaz kılıyor, camiye gidiyor fakat adamla konuşunca bakıyorsunuz ki adam Kürtlerin yaşadığı toprakların İslam orduları tarafından işgal edildiğini söylüyor.

Kürtlerin Müslümanlaşma sürecini KDP'ye bağlı Abdullah Agri de şu şekilde anlatmaktadır:

Bütün dünyada sömürü hareketleri var olmuştur. İşgal hareketleri olmuştur. İslam ilk ortaya çıktığında da durum bu yöneydi. Yani ya İslam'ı kabul ederdiniz ya da öldürülürdünüz. İslam tarihine bakın bunun sayısız örneklerini görürsünüz. Abbasilere bakın Osmanlılara bakın aynı şeyi görürsünüz. Kürtlerin en kötü dönemi Osmanlı dönemidir. Osmanlı Kürt topraklarını işgal etmiş ve onların topraklarını İran ile kendi aralarında paylaşarak parçalamıştır.⁵⁹⁸

Seküler Kürt söyleminde İslam tarihi boyunca kurulan devletler, ulusal devletler bağlamında değerlendirilir. Buna göre Abbasî devleti Arap devletidir. Eyyubi devleti de bir Arap devletidir. Yine Osmanlı bir Türk devleti ve Safevi devleti de bir Fars devletidir. Tarihin uluslar bağlamında okunmasıyla birlikte İslam tarihi, Kürt ulus kimliğine zarar veren bir olgu olarak ön plana çıkmaktadır.⁵⁹⁹ Seküler ve ulusalcı Kürt anlatısında İslam tarihine dair algının nasıllığı, Mela Bahtiyar'ın anlatısında görülmektedir:

Kuran Arapçadır. Peygamber ve dört halife de Arap'tır. Ben bu yüzden İslam kültürünü yüzde doksan olarak Arap kültürü olarak

⁵⁹⁸ Abdullah Agri, İslam'dan söz ederken kutsal dinimiz İslam ve peygamberin ismini dile getirirken salavat getiriyordu. Salavat Kürtçe dile getiriliyordu. Fakat aynı zamanda İslam'ın yayılırken zorla kendini kabul ettirdiğinden söz ediyordu. Ona göre İslam tarihi boyunca ortaya çıkan devletler ve imparatorluklar da aynı politikayı devam ettirmişler.

⁵⁹⁹ Osman Ali, Hivaru'l-İslami ve'l-'Elmani fi Kurdistan, s.392-393.

görüyorum. Ortadoğu'dan çıkan bir aşiret Arapları, Bizanslıları, Sasanileri, Afrikalıları kendi iktidarı altına alıyor. Halifeliğin İslam ile ilgisi nedir? Bizanslıların başkenti bunlar tarafından işgal ediliyor.⁶⁰⁰ İslam tarihinde Mutezile'nin akli kullanmasını çıkartırsak savaşımlardan, Müslümanların birbirlerini öldürmelerinden, katliamlardan başka bir şey görülüyor. İslam tarihinde özgür düşünceye ve akla izin verilmemiştir. Kendine halife diyenlerin emri ile bizzat bu olmuştur. Bırakınız felsefe vb. konularda fikir özgürlüğünü tefsir ve hadis gibi temel İslami bilimlerde bile özgürlük olmamıştır. Orada da yine birbirlerini öldürmüşler.

Mela Bahtiyar ile Ali Bapir arasında gerçekleşen tartışma programında Ali Bapir, Batı'nın tarihinin kanlı olduğundan söz eder ve Müslümanların tarihinin bu anlamda Batılıların tarihi gibi olmadığını dile getirir. Ali Bapir buradan seküler pratiğin ve zihnin geçmişten bugüne uzanan kanlı bir tarihe sahip olduğunu iddia eder. Buna karşılık İslam tarihinden örnekler vererek İslam tarihini anlatan Mela Bahtiyar şunları söyler:

Ortadoğu'nun tarihinden söz ettiler. Buraların tarihi seküler olanların tarihi değil. Bilakis halifelerin, sultanların yani Müslümanların tarihidir. Yani buralarda Obama, Marks gibi batılılar yaşamamış ki buradan onları değerlendirelim. Ortadoğu'da yaşanan katliamların tarihinde bunlar yok. Bilakis halifeler, sultanlar, Müslümanlar var. Laik olanların, bizlerin bu tarihle bir ilgimiz yok. Mesela bizim "Basra harap olduktan sonra" diye bir sözümüz var. Bu söz Abbasiler döneminde söylenmiş bir söz ve Basra'nın yakılıp yıkıldığını, orada taş üstünde taş bırakılmadığını ifade ediyor. İslam tarihinde Kâbe dahi yıkılmış hem de iki defa. Kâbe'yi laik olanlar yıkmadı. Peygamberin torunlarını bizler öldürmedik. Halifeleri biz mi öldürdük? Ehl-i Beyt'i katledenler de laikler değildi. İslam tarihinde halifelerle başlayan, Emeviler ve Abbasilerle devam eden katliamların sorumlusu laikler mi? Hristiyanların tarihinde katliamlardan söz etti Ali Bapir. Hâlbuki Müslümanların tarihinde de bu katliamlar var. Osmanlılar balkanlarda Hristiyanlara yönelik katliamlar yapmıştır.

---

⁶⁰⁰ İslami fetihler kendisi tarafından işgal olarak adlandırılıyor.

Yine Osmanlı Müslüman Araplara karşı da savaşmıştır. Tüm bunları laikler mi yapmış.

Seküler tarih anlatısında dikotomiler devreye girer. Dikotomonin bir tarafında kadim Kürt ulusuna dair bir senaryo vardır. Diğer tarafında Kürt ulusuna karşı savaş ilan etmiş Müslüman Arapların gerçekleştirdiği İslami işgal vardır. Böylece seküler tarih anlatısına göre Hicri birinci ve ikinci asırdaki savaşlar, Arapların öncülüğünde gerçekleştirilen İslami işgal ile buna karşı direnen Kürt ulusu arasında olmuştur.⁶⁰¹ Anakronik bir şekilde tarih, birbiriyle ilişkili olarak gerçekleşen olaylar zinciriyle işleme tabi tutularak seküler tarih anlatımının hizmetine koşulmaktadır. Bu bağlamda Selam Nawxoş'un ifade ettikleri, seküler Kürt tarih anlatımının anakronik özelliklerine dair ipuçları sunar:

Şimdi İslam ordusunun Kürtlere karşı başlattığı bir savaş yok. Sasani imparatorluğuna karşı Müslümanlar savaşıyor. Bu ordunun içerisinde Kürtler de var. Bu Kürtlere karşı savaşıldığı anlamına gelmiyor. Laik kesim bunu bilinçli olarak çarpıtıyor. Yani Kürtlerin İslam ordularına karşı direndiği, savaştığı ve savaşı kaybettikten sonra zorla Müslümanlaştırıldığını söylüyorlar. Öyle bir tablo çiziyorlar ki İslam orduları sanki gelmiş, savaşacakları kişiler içerisinden Kürtleri özellikle seçmiş. Hâlbuki Sasaniler bir imparatorluk ve imparatorluk içerisinde farklı kabileler, aşiretler, halklar olduğu gibi Kürtler de var. Yoksa özellikle Kürtlere karşı savaşılmamış. Ayrıca bu dönemde Kürtlerin hepsi Sasani ordusu içerisinde yer almamış... Kürtler Sâsânî ordusu içerisinde bulunan askerler olarak İslam ordularına karşı savaşmışlardır. Sâsânî ordusunun bir kısmını Kürtler teşkil ediyordu. Fakat Kürtlerin çoğunluğu İslam ordusuna karşı savaşmadan İslam'ı kabul etmişlerdir. Bugün Kürtlerin yaşadığı bölgelerde farklı mezhep ve dinlere sahip insanlar var: Asuriler, Nesturîler, Kakailer, Yezidiler, vb. İslam'ın Kürtlerin yaşadığı bölgelerde 13. yüzyıla kadar yayılmaya devam ettiği görülüyor. Bu yıllara kadar Kürtlerin İslamlaşma süreci devam etmiştir.

Seküler tarih anlatımında modern argümanlara da sıklıkla rastlanır. Bu paralelde Kürt ulus kimliğine dair bilincin geç dönemlere kadar oluşmamasına dair anlatıda, komşu Müslüman halkların belirgin olumsuz etkilerine dikkat çekilmektedir. Buna göre,

⁶⁰¹ Osman Ali, *Hivaru'l-İslami ve'l-'Elmani fi Kurdistan*, s.402.

Arapların, Türklerin ve Farsların İslam'ı kendi emelleri için kullanmaları söz konusu olmuştur. İslam söz konusu milletler için egemenliklerini tahkim etme aracı olarak kullanılmıştır.⁶⁰²

Anakronik tarih anlatımı en nihayetinde yine Kürtlerin yaşadığı bölgelerdeki kadim seküler kimliğe atıflarda bulunur. Böylece bugünden düne doğru uzanan senaryonun merkezine seküler Kürt kimliğinin doğal sosyolojisi yerleştirilir. Konuyla ilgili Peri-Khan Aqrawi'nin anlatımları söz konusu doğal sosyoloji hakkında bilgiler vermektedir:

Kürdistan yalnızca bölgedeki yegâne istikrar adalarından biri değil, aynı zamanda dinî aşırılıklarla dolu bir bölgede sekülerizmin güvenli son sığınaklarından biridir. Her ne kadar sözde İslam Devleti [DAİŞ], En-Nusra ve çeşitli Şia milisleri gibi radikal İslamcı gruplar, kimilerini din olgusunu açıkça reddetmeye sevk etmişse de, Kürdistan bugüne değin devam eden uzun bir hoşgörü tarihi ile iftihar etmektedir.

5. SEKÜLER SİYASİ VE FİKRİ BİR HAREKET OLARAK *DABİRAN*

Dabıran Hareketi, 2015 yılında Kürt bölgesinde kurulmuş seküler, siyasi, entelektüel, toplumsal ve sivil bir hareket olma iddiasıyla kuruluşunu ilan eden bir platformdur. Hareketin faaliyet alanı olarak Kürt bölgesi ve çevresi gösterilir. Hareket bölgenin doğrudan demokratik ve seküler bir zeminde inşa edilmesi için çalışır. Böyle bir sürecin yürütülmesinde özgür bir aklın ve düşüncenin öncülüğünde eleştirel bir tutum takındığını savunur. Siyasal İslam'ın karşıtı olarak konumlanır. *Dabıran*, kelime anlamına uygun olarak tarihsel dini mirastan epistemolojik kopuşu gerçekleştirmek için çabalar. Epistemolojik kopuşun genel felsefesini ise “*din birey için demokrasi herkes için.*” sloganı yansıtır.⁶⁰³

Dabıran hareketi için bilimsellik, toplumsal ve siyasal olayların temel belirleyici etkeni olarak görülmektedir. Buna göre dini, mezhebi ve geleneksel bütün kültürel öğeler, modern küresel perspektifle değerlendirilerek araştırılır. *Dabıran*, fikrîsel ve eleştirel nitelikleriyle modern bir harekettir. Toplumsal ve siyasal alanda söz konusu niteliklerin inşa edilmesinde seküler bir sistemi gerekli görür ve bunların hayata

⁶⁰² Abdulfettah Ali El-Butani, *Bidayetu's-Şuuri'l-Kavmi'l-Kurdi fi't-Tarihi'l-Hadis*, Duhok: Havar, 2005, s.39-40.

⁶⁰³ *Dabıran Hareketi*, resmi internet sitesinde dini, toplumsal ve siyasal görüşlerini açıklamaktadır. Bunun hakkında bkz. <http://www.dabran.org/Darbara.aspx?jimore=1> Erişim Tarihi: 15.07.2019

geçirilmesi için mücadele yürütür. Çünkü *Dabıran*; modern, özgür ve sivil bir toplumun seküler bir perspektif ve pratikle inşa edilebileceğine inanır.

Dabıran Hareketi, çalışma ve araştırma alanlarını belli başlıklar halinde kategorize eder. Birincisi dini ve mezhebi çalışmaları, faaliyetlerinin içinde görür. Söz konusu çalışmaları yürütürken muhafazakâr toplumsal yapının etkisinden uzak olacak şekilde ve seküler perspektifi esas alacak bir tutuma sahiptir. İkincisi dini ve mezhebi metinlerin incelenmesini toplumsal ve siyasal iktidardan bağımsız olarak gerçekleştirir. Üçüncüsü araştırma ve inceleme konuları bilimsel bir metotla sağlanır. Dördüncüsü dine ve mezheplere dair yeni fikirler ile birlikte yaşama dair felsefenin yayılmasına çalışır. Son olarak da üniversitelerin, eğitimin ve dini öğretilerin reformasyona tabi tutulması için mücadele yürütür. *Dabıran Hareketi*, faaliyetlerini çeşitli alanlarda yürütür. Bunun için kitle iletişim araçları, basın yayın, konferans, seminer, tartışma programları, dergi vb. araçlar kullanılır.⁶⁰⁴

Kürt bölgesinde seküler parti yöneticilerinin *Dabıran Hareketi* içinde olduğu görülmektedir. Bunlardan KDP ve KYB harekete destek vermektedir. Fakat bölgenin toplumsal ve siyasal durumu söz konusu partilerin harekete yönelik desteklerinin stratejik bir zeminde gerçekleşmesini gerektirmektedir. Konuyla ilgili olarak hem hareketin sosyolojisini hem de destekçilerinin durumunu Osman Ali şu şekilde ifade eder:

Bizde Mela Bahtiyar diye biri var. Dabıran diye bir kurum oluşturmuş. Kelimenin anlamı kesilmek yani İslam'dan kesilmektir. Bu kuruluş İslam karşıtı yayınlar çıkarıyor. Kürtlerin İslam'dan kurtulması gerektiğini bazen açık bazen ise dolaylı olarak propaganda ediyor. Bu düşüncelerini de Irak Kürt Bölgesi'nin her yerinde hem sahada hem de basın yayın faaliyetleri ile yayıyor. Bugün Mesud Barzani'nin eğitim bakanı olan Piştewan Sadık da bu teşkilatın içindedir. Dabıran hareketine özellikle bizdeki Kakailer destek veriyor. Yine KDP'den farklı olarak KYB'nin içinde beş Kakai yönetici var. İslamcılar ise Sünni'dir. Aralarında alevi veya Kakai yoktur. Özetle bunlar İslam'a karşılar. Kürtçülük ismiyle. Dabıran hareketi de burada aracı rol oynuyor. Laik partiler doğrudan

⁶⁰⁴ *Dabıran Hareketi* ile ilgili olarak ifade edilen bilgiler ve betimlemeler hareketin resmi internet sitesinin Soranice sayfasından sağlanmıştır. Bunun hakkında bkz. <http://www.dabran.org/Darbara.aspx?jimare=1> Erişim Tarihi: 15.07.2019

yapamadıkları, konuşamadıkları şeyleri onlar vasıtasıyla topluma anlatıyor. Çünkü korkuyorlar.

Osman Ali, *Dabıran Hareketi*'nin Kürt bölgesinde sosyolojik bir karşılığının olup olmadığı konusunda ise şunları ifade etmektedir:

Bence yok. Daha çok entelektüel Kürtler arasında var. Çoğu solcu. Süleymaniye ilinde güçlüdürler. Daiş'in yaptığı katliamlarla bu hareketin argümanları güçlendi. Bu konuyu çok kullanıyorlar.

Dabıran Hareketi'ne öncülük eden KYB'den Mela Bahtiyar dışında KDP'den olup ilk dönemlerde *Dabıran* içinde olan bazı isimler hareketle yollarını ayırır. Bunlardan biri olan akademisyen Adil Baxewan 2016 yılında *Dabıran*'dan istifa ettiğini ilan eder. İstifa ettiğini bildirdiği yazısında Adil Baxewan, ayrılışının yol arkadaşları ile dostluğunun bittiği anlamına gelmeyeceğini dile getirir. Ayrıca *Dabıran* için başarılar diler. Söz konu ayrılıştan sonra istifa gerekçesi ile ilgili olarak İslam'a yönelik açıktan saldırıların etkili olduğu ifade edilmektedir.⁶⁰⁵ Yine KDP'den bir diğer isim olan Arafat Kerem Situni, *Dabıran*'a yönelik tepkisini şöyle dile getirir:

Dabıran diyorlar. Yani ne? Yani kopuş. Neden kopuş peki? İslam'dan kopuş. Böyle olmaz.

Arafat Kerem, seküler bir devleti savunmakla birlikte toplumsal yapı içinde dinin siyasal konumuna itiraz etmektedir. Ona göre din ve devlet ayrı olmalıdır ama dinin toplumsal hayattan sökülüp atılması doğru değildir. Çünkü Kürtler, Müslüman bir halktır. Gerek Arafat Kerem gerekse de Adil Baxewan'ın *Dabıran Hareketi*'ne metodoloji ve seküler köktencilik karşıtlıkları bağlamında itiraz geliştirdikleri söylenebilir.

Irak Kürt Bölgesi'nde *Dabıran Hareketi*'ne yönelik itirazlar Mela Bahtiyar'a da yöneltilmektedir. O diğer seküler parti mensupları aksine *Dabıran* içinde görünür bir şekilde hareket etmektedir. Mela Bahtiyar, söz konusu itirazlara karşılık verir. Ona göre yapılan itirazlar demokrasi düşmanlarının itirazıdır. *Dabıran Hareketi* beyan ettiği ilkeler çerçevesinde faaliyetlerini yürütmektedir. Ve hareketin herhangi bir siyasi partiyle ilgisi yoktur. *Dabıran*, düzenlemiş olduğu konferanslarda dini kutsallara hakaret etmez ve etmemiştir. Esas amacı toplumsal bilincin gelişimine katkı sağlamak, özgür birey ve toplumun inşa edilmesini sağlamaktır. *Dabıran*, mülhit⁶⁰⁶ bir hareket

⁶⁰⁵ <http://www.shanpress.com/Wtardetails.aspx?jimare=110> Erişim Tarihi: 15.07.2019

⁶⁰⁶ Kelime Soranice'ye Arapça'da geçmiştir ve ateist anlamında kullanılmaktadır. Türkçe'de de böyle bir kullanım söz konusu olduğundan kelime olduğu gibi alınmıştır.

değildir. Fakat dini ve mezhebi kabullerin tartışılmasını ve bunun sonucunda doğruya ulaşılmasını hedeflemektedir. Mela Bahtiyar'a göre *Dabıran*'a yönelik saldırıların altında Selefi ve gerici gruplar vardır. Onun da söz ettiği saldırı konularından biri *Dabıran*'ın faaliyetlerine harcanan masraflarla ilgilidir. Sorulan sorulardan biri ise *Dabıran Hareketi*'nin faaliyetlerine ekonomik desteği nereden bulduğudur? Konuyla ilgili KYB ve hükümetin başında olması hasebiyle KDP suçlanmaktadır. Ama özellikle KYB'nin suçlamalarda ön plana çıktığı söylenebilir. 2016 yılında gerçekleşen konferans için harcanan paranın 15 bin dolar olduğu ifade edilmektedir.⁶⁰⁷ Mela bahtiyar ilgili yazısını şöyle bitirmektedir:

Gelin tarihten örnek alın. Bilin ki Avrupalı Katolikler aydınlara karşı birçok suç işlediler. Fakat aydınlar karşısında yenildiler. İki yüzyıl önce Katolikler ve Protestanlar arasında başlamış olan savaş bugün yerini diyaloga bırakmıştır. Bugün bütün Batılı sistemler sekülerdir ve toplumlari aydındır. Batı'da yaşayan Müslümanlar da oraya doğru gitmektedir.

Mela Bahtiyar, suçlamalar karşısında kendilerinin İslam karşıtı olmadıklarını dile getirirken üç şeye dikkat çeker. Ona göre *Dabıran Hareketi*'nin Allah, Kuran ve Peygamber ile bir sorunu yoktur. Onun açıklamalarına yönelik ise *Kürdistan Seküler Merkezi*⁶⁰⁸ kuruluşu ile *Dabıran* içinde aktif bir konuma sahip olan Aso Kemal, *Dabıran* (kopuş) geri çekilmeyle sonuçlandı diye tepki gösterir. Yaşanan durumun *Dabıran*'ın asli hedeflerini felç ettiğini dile getirir.⁶⁰⁹ Ayrıca *Kürdistan Seküler Merkezi*'nde yayınlanan bir başka yazısında *Dabıran*'ı "bir adım ileri iki adım geri" şeklinde tanımlar.⁶¹⁰

Dabıran Hareketi, *Dabıran* ismiyle iki aylık bir dergi çıkarmaktadır. Dergide genel olarak; din, İslam, İslamcılık, mezhepler, selefilik, ulusalcılık, batılı ideoloji ve akımlar (feminizm gibi) vb. konular yer almaktadır. Derginin ilk sekiz sayısına

⁶⁰⁷ Mela Bahtiyar tarafından kaleme alınan yazıda *Dabıran* ile ilgili itirazlar ve iddialara haftalık *Çawdêr* gazetesinde cevap verilmektedir. Bunun için bkz. *Çawdêr*, 26.09.2016, S.580. Ayrıca gazeteye şu linkten ulaşılabilir. https://issuu.com/chawder_news/docs/580 Erişim Tarihi: 15.07.2019

⁶⁰⁸ Diasporadaki ve Irak Kürt Bölgesi'ndeki gazeteci, yazar ve akademisyenlerin kurduğu bir kuruluştur. *Dabıran* ile benzer özelliklere sahiptir. Farklı olarak açıktan İslam karşıtlığı, ateizm ve sekülerizm konuları işlenmektedir. Kürdistan seküler merkezi temel amacını şöyle açıklamaktadır: "Kürdistan Seküler Merkezi, Kürdistan'da faaliyetlerinin yürütür. Temel hedefi Kürdistan bölgesinde seküler bir sistem kurmaktır. Bunun için; dinin devletten ayrılması ve bunu anayasada yer etmesi, bireyler arasında dini, mezhebi, ulusal ve cinsiyetçi imtiyazların kaldırılması, kadın ve erkek eşitliğinin toplumsal ve hukuksal alanlarda sağlanması, üniversite ve eğitim sisteminin dini kurallardan arındırılması, dini kurumlara maddi desteğin kesilmesi ve radikalizmin ile tekfirin bütün kurumlarda yasaklanması için çalışır." Bkz. http://www.kurdistansecular.com/ku/?page_id=7 Erişim Tarihi: 15.07.2019.

⁶⁰⁹ <http://www.asokamal.com/index/?p=1709> Erişim Tarihi: 15.07.2019.

⁶¹⁰ <http://www.kurdistansecular.com/ku/?p=2119> Erişim Tarihi: 15.07.2019.

Dabıran'ın internet sitesinden ulaşılabilmektedir.⁶¹¹ Dergide yayınlanan yazı başlıklardan bazıları dergilerin içeriği ile ilgili fikir verebilir. Derginin ikinci sayısında başyazar Emin Osman'ın kaleme aldığı yazının başlığı "İslam Sorundur Çözüm Değildir", derginin yazarlarından Haydar Leşker'inin yazısının başlığı "Tasavvuf Dinin Siyasallaştırılması İle Kayboldu"...şeklindedir. Genel olarak yazı başlıkları ise şunlardır: "Dinde ve Din Biliminde Değişim ve Reforma Dair Bir Proje",⁶¹² "Marksizm'e Göre Din", "Selefilik Şeriatının Çocuğu Daiş",⁶¹³ "Siyasal İslam'ın İkiyüzlülüğü", "Din Adamlarının Ahlakı Kaybetmesi", "Din ve Efsane", "İslamcı Propaganda İle Tarihsel Eleştiriler Arasında Örtü",⁶¹⁴ "İslami İşgaller, Medain Şehirlerine Yönelik Üç Saldırı", "İnsanın Diri Diri Yakılması İslam Fakihleri Arasında", "Kürdistanlı Bireyi Türkleştirme Projesi", "Kürt Toplumunda Çok Evlilik"⁶¹⁵

6. KÜRT SEKÜLERİZMİNİN İSLAMCILIK OKUMALARI

Seküler Kürt aktörlerin İslamcılık anlatılarında öne çıkan bazı temel özelliklerden söz edilebilir. Bunlar; kürtlük kimliğine aidiyet ve onu önceleyip öncelememe bağlamında yerli olup olmama, İhvan-ı Müslimin, selefilik, el-Kaide ve DAİŞ eleştirileri bağlamında siyasal İslam ve radikalizm, modern toplumsal bir yapıya itiraz anlamında sekülerizm karşıtlığı ve yanlış ve yanlış bilgiler üzerine inşa edilmiş Batı düşmanlığı başlıkları altında kategorize edilebilir.

Seküler siyasal anlatıya göre Kürt bölgesinin tarihsel ve toplumsal zemininde İslamcılık, arızı bir olgu olarak negatif bir okumanın nesnesidir denilebilir. İslamcılık, Kürt toplumsal yapısına aidiyeti bağlamında sorunsal bir zemine taşınarak ötekileştirilmektedir. Seküler Kürt anlatıya göre, Kürtlüğe ve Kürt toplumsal yapısına aidiyeti sorunlu olan ve yerli olmayan İslamcılık,⁶¹⁶ Kürtlerin yaşadığı bölgelere işgalci Arap hükümetleri ile Arap aklına hizmet eden İslamcı yapıların bir projesi olarak veya etkisiyle gelmiştir. KDP'den Abdullah Agri'nin ifadeleri seküler anlatının kodlarına dair bilgi vermektedir:

Kürt siyasal İslamcılar Kürt gibi düşünmüyor. Arap gibi düşünüyor. Peygamber Arap'tı, Kuran Arapça'dır falan diyerek bize Araplığı

⁶¹¹ <http://www.dabran.org/> Erişim Tarihi: 15.07.2019. Ayrıca dergiler indirilerek arşivlenmiştir.

⁶¹² bkz. Govarî Dabıran, 2015 Aralık, S.2.

⁶¹³ bkz. Govarî Dabıran, 2015 Haziran, S.1.

⁶¹⁴ bkz. Govarî Dabıran, 2016 Mayıs, S.3.

⁶¹⁵ bkz. Govarî Dabıran, 2016 Eylül, S.4.

⁶¹⁶ Selam Ebdulkerîm, *Gotarî İslamî u Giriftî Opozîsyonî Siyasî*, s.35.

anlatıyorlar. Bu yüzden geleneksel din âlimlerimizi, mollalarımızı İslamcılardan ayrı düşünmek gereklidir.

Geleneksel Kürt âlimlerinin önerdiği dini anlayış üzerinden Arap aklını temsil ettiği kabul edilen İslamcılığa itiraz, dinin yerelleştirilmesi gerektiği anlayışını içermektedir. Abdullah Agri'ye benzer yaklaşımlardan birini de dini taassubun Kürt toplumunda ortaya çıkma nedenlerini izah ederken KYB'den Sadi Ahmed Pir de sergilemektedir:

Irak Kürt Bölgesi'nde dini taassup içerden nedenlerden kaynaklanmıyor. Kürtler içinde son dönemlerde gelişen dini taassup dış etkenlerden kaynaklanmaktadır. Dini taassup bize İran'dan, Irak'tan, Suudi'den, Türkiye'den geldi. Dini nedenlerle öldürme işi bizim toplumumuzda yok. Dış etkenlerle terörist faaliyetler bizim bölgemize taşınmıştır. Bizde İttihad-ı İslam ve Cemaat-i İslam var bunlar yerel olduklarını iddia ediyorlar. Bunlar yerel hareketler falan değil. İdeolojileri dışarıdan devşirmedir.

İslamcıların karşısında konumlandırılan yerel dini düşünce ve hareketlerin sosyolojisi konusunda *Dabıran* ve *Kürdistan Seküler Merkezi* yazarlarından Amed Süleymani, İttihad-ı İslam yöneticilerinden Ebubekir Ali ve İslami Hareket yöneticilerinde Ahmed Werti ile katıldığı tartışma programında şunları söyler:

Geleneksel dini kurumlar Kürtlüklerinden uzaklaşmamışlardır. Yani İslam Kürt kültürü içerisinde yer edinmiştir. Denilebilir ki İslam Kürt kültürünün önüne geçmemiştir. Fakat şimdiki İslamcılar İslam diye Arap kültürünü getirmişlerdir. Geleneksel din adamlarının kültürü Kürtlük iken İslamcıların kültürü Arap kültürüdür. Kürt kimliğinin belirleyici olduğu bir din anlayışı makbuldür. Fakat İslam diye anlatılan Arap kültürü kabul edilemez.⁶¹⁷

Irak Kürt Bölgesi'nde İslamcılar, seküler Kürt aktörlerin anlatımıyla ifade etmek gerekirse ideolojik bir gruptur. Bu anlatıya göre İslamcılık, ideolojik bir tutumla İslam dünyası ile dünyanın çeşitli bölgelerinde örgütlenme yoluna giderek dini siyasi emelleri için kullanmaktadır. İslamcılık ideolojisini benimsemiş Kürtler, şeriatı devletin hukuki düzeni olarak düşünmekte ve onu devlet düzeninin hukuksal sisteminin temeline yerleştirme amacı gütmektedirler. Bu yüzden İslamcı partileri *el-Kaide* ve *DAİŞ*'ten ayrı tutmanın sosyal ve siyasal bir temeli yoktur. Bunlar arasındaki farklılık arızı bir

⁶¹⁷ https://www.youtube.com/watch?v=IeAqqlur_bk Erişim Tarihi: 17.07.2019

durumdur yoksa hepsinin cevheri aynıdır.⁶¹⁸ İslamcı Kürt partilerin farklı oldukları yönündeki algılar yanıltıcıdır. İslamcı partiler, toplumun İslamlaştırılması yönünde çalışmalarına her türlü araç gereçleri kullanarak devam etmektedirler. Bunların tümünü siyasi amaçları için icra etmektedir. Hedef ise Şeriat temelli bir hilafet ve Sünni ideolojik İslam'ı, siyasal ve toplumsal alanda hâkim kılmaktır.⁶¹⁹ Kürt İslamcılar, sekülerizm ve demokrasiye saldırıyorlar. Çünkü bunların onların geleceği üzerinde olumsuz etkileri olacaktır. Demokrasi ve sekülerizm hakkında Kürt toplumunu yanlış ve yanlış bilgilendirerek Kürt toplumunu bunlardan uzaklaştırmak hedefini gütmektedirler.⁶²⁰ Bu anlatıya göre Kürt bölgesindeki İslamcı partiler buradaki sivil toplumun, özgürlük ortamının, özgür aklın ve Kürtlerin gelişmesinin ve bağımsızlığının ruhuna zarar vermektedirler.⁶²¹ Bu yüzden İslam'ı siyasallaştırmaktan vazgeçmelidirler. İslamcıların pratikleri olarak iktidar oldukları İran, Irak, Afganistan, Sudan ve Somali'de kandan, gözyaşından, terörden ve özgürlüklerin yok edilmesinden başka bir şey yoktur.⁶²²

Irak Kürt Bölgesi'nde yaşanan tarihsel tecrübelerle dayalı olarak Ensarul İslam, el-Kaide ve son olarak DAİŞ üzerinden İslamcı partilerin siyasi faaliyetleri eleştiriyeye tabi tutulmaktadır. Siyasal İslam olarak tanımlanan olgu, özü itibarıyla el-Kaide ve DAİŞ gibi uygulamalara gebe olarak görülmektedir. Konuyla ilgili olarak Sadi Ahmed Pir'in şu sözleri seküler aktörlerin yargılarını ortaya koymaktadır:

Daiş'in bizim bölgemizde kitlesel bir karşılığı yok. Fakat İslamcılar arasında aşırılıklar var. Bunların arasında bazı kişileri kendi saflarına çekebilirler.

Potansiyel bir tehlike kabulüyle İslamcı Kürtler de iktidarı ele geçirdiklerinde aynı uygulamalara girişecekleri kabulüyle değerlendirilmektedir. Cihadi Selefî Kürt örgütü *Ensaru'l-İslam*'ın Irak Kürt Bölgesi'nde ele geçirdiği bölgelerde şeriatı uygulayarak örtüyü mecburi kılması, ele geçirdiği bölgelerde yaşayan Kakaileriyi ayrı bir dine tabi olanlar şeklinde niteleyip onlara yönelik baskı politikalarına yönelmesi ve Sufilerin bu hareket tarafından tekfir edilip bunların kutsal saydıkları kabirlerin yıkılması, hükümeti tekfir etmeleri gibi uygulamalar İslamcılarının iktidar olduklarında yapacakları

⁶¹⁸ Şaxewan Birayim Ebdulla, *İslamî Siyasî le Gutarî Tundrewiyewe bo Xewnî Xelafet*, s.18.

⁶¹⁹ a.g.e., s.19.

⁶²⁰ a.g.e., s.9.

⁶²¹ Selam Ebdulkerîm, *Gotarî İslamî u Giriftî Opozisyonî Siyasî*, s.38.

⁶²² Osman Ali, *Hivaru'l-İslami ve'l-'Elmani fi Kurdistan*, s.447-448.

uygulamalara örnek olarak verilir.⁶²³ Son olarak Daiş'in kadınları köleleştirme sonucu olarak pazarlarda satışa çıkarmaları şeklindeki uygulamaları özellikle Yezidi Kürt kadınlarını cariye statüsünde değerlendirip seks köleleri olarak satışa çıkarmaları İslamcılarının hanesine yazılan İslamcı uygulamalar olarak okunmaktadır. Seküler Amed Süleymani İslamcı Kürtlerle yaptığı tartışma programında yukarıda betimlenen durumlara paralel olarak şunları ifade eder:

Daiş ve Selefilik, İslamcılarının veya İslam'ın gerçek yüzüdür. Yani İslamcı yönetimin geleceği noktanın bu anlayışlardan farklı bir görüntüsü olmayacaktır... İslamcılarının reform diye sundukları şeyler dört mezhebin fikhini içerisinde barındırmaktadır. İslamcı partiler bilineni tekrar etmektedirler. İslamcı partilerin sahip çıktığı dört mezhep fikhî ile Daiş'in bugün çağırdığı ve uyguladığı fikhî aynıdır... İslamcılarının aklı 1400 yıl önceki selefi akıl gibi çalışmaktadır... İslamcılar laikliği küfür olarak görüyorlar... Günümüzde, Kuran'ın nasları birebir uygulanamaz. Hatta Kuran naslarını bugün tatbik etmek zarar verir. Mesela hırsızlık yapanın cezasının el kesme olması, çok eşlilik, recm vb. hükümler uygulanamaz. İslamcılar bu ve benzeri cezalarla ilgili herhangi bir değişimden veya reformdan söz edemiyorlar. Çünkü onlar da zaten bu tür hükümlerin uygulanmasına taraftırlar...

Seküler söyleme göre İslamcı partiler, seküler partiler gibi toplumsal değişim ve dönüşüme yönelik plan ve projeye sahiptirler. Bu projenin temelinde ise toplumun İslamlaştırılması yatmaktadır. İslamcı partiler arasında yaşanan ihtilaf da hangi ekolün veya yönetimin toplumun İslamlaştırılmasında uygulanacağına yöneliktir. Yoksa toplumsal ve siyasal planda İslam şariatının Kürt toplumuna egemen olması konusunda hemfikirdirler.⁶²⁴ Selam Nawxoş, İslamcı partiler ile seküler Kürt partileri anlatırken her iki grubun, Kürt devletinin zorunluluğu konusunda aynılaştıklarına ama kurulacak Kürt devletinin muhtevası konusunda ayrıştıklarına dikkat çeker:

İslamcılar Arapların, Farsların, Türklerin devleti varsa neden biz Kürtlerin de devleti olmasın diyorlar. Bu anlamda seküler kesimlerle aynı düşünüyorlar. Aralarındaki sorun Kürt devletinin muhtevası ile

⁶²³ Söz konusu örgütler ve Irak işgali ile birlikte ele geçirdikleri bölgelerde icra ettikleri uygulamalar ile ilgili olmak üzere bkz. Şaxewan Birayim Ebdulla, **İslamî Siyasî le Gutarî Tundrewiyewe Bo Xewnî Xelafet**, s.45-48.

⁶²⁴ Şaxewan Birayim Ebdulla, **İslamî Siyasî le Gutarî Tundrewiyewe bo Xewnî Xelafet**, s.59.

ilgilidir. Yani seküler partiler laik bir devlet ve hukukumuz olsun diyorlar. İslamcılar ise bunun karşısında İslam devletini ve İslam hukukunu talep ediyorlar. Mesela Irak Kürt Bölgesi'nin anayasasını hazırlama çalışmaları vardı. Taslak çalışmada İslam'ı din ve devlet olarak tarif eden bir madde vardı. Fakat seküler Kürt partiler bu maddenin taslaktan çıkarılması gerektiğini söylüyor ve bunun için çalışıyorlardı. Burada özellikle Yekiti ve Goran faal olarak çalışıyor. Parti ise sessiz kalıyor. Ama dolaylı destek veriyor.

İslamcı partilerin Kürt bölgesinde yaygınlaşması, parlamenter hatta bakan olması tehlikeli bir durum olarak takdim edilmektedir. İslamcı partiler 1991 yılında sadece İslami hareket çatısı altında idiler. 1991 yılında bölgenin siyasal koşullarının verdiği imkânlarla 1992 yılında seçimlere girdiler. Seçimlerde KDP ve KYB'den sonra üçüncü parti oldular. Fakat İslamcılar 2013 yılında yapılan seçimlerden sonra toplamda yüzde on yedi gibi bir oya ulaştılar. Yani onların bu süreç içerisinde sayısal olarak çoğaldıkları görülmektedir. Bu durum onların Irak Kürt Bölgesi'nde yaygınlaştıkları ve başarı kazandıkları anlamında yorumlanmaktadır. Yani yirmi yıl içerisinde başarı elde etmiş olmaktadır. Fakat bunun karşısında olan iki güçlü seküler parti olan KDP ve KYB tüm ekonomi, siyasal güç, kitle iletişim araçları ve medya ellerinde olmalarına rağmen bu başarıyı engelleyememiş olmaktadır. Bu durum, Irak Kürt Bölgesi'nin, sosyolojik zemin itibarıyla siyasi İslam fikrine doğru evrildiğini düşündürmekte ve seküler aktörlerin kaygılanmasını da beraberinde getirmektedir.⁶²⁵ İslamcılarının yaygınlaşmalarına dair sebepler bağlamında KYB'den Sadi Ahmed Pir şunları söyler:

KDP ve KYB 1991 yılında kendi aralarında çatıştılar. Bunu fırsat bilen İslamcı ve aşırı dini gruplar bölgede güçlendiler. Bu iç savaş olmasaydı. İslamcı partiler de selefîler de güçlenemezdi. "Bir gün bana Saddam'ın iktidarda olduğu dönemlerde Celal Talabani bütün Kürtler bedbahttır dedi. Ben neden diye sordum. Dedi ki Saddam'ın yanında yer alan Kürtler var. Bunlar haindir. Bir de Saddam'a karşı savaşan Kürtler var. Bunlar da Saddam'a göre hainler. Şimdi ise KYB ve KDP birbirine hain derse o zaman hain olmayan kim kalır." İslamcılar bu durumları fırsat bilip ortaya çıktılar, güçlendiler.

Seküler söyleme göre İslamcı Kürtlerin Irak Kürt Bölgesi'nde azınlıkları tehdit eden bir pozisyonları bulunmaktadır. Kürt bölgesi, İslamcılarının yaygınlık kazanmasıyla

⁶²⁵ Şaxewan Birayim Ebdulla, *İslamî Siyasî le Gutarî Tundrewiyewe bo Xewnî Xelafet*, s.63.

birlikte büyük bir tehlike altına girmektedir. İslamcılar; sanata, edebiyata, kadın erkek eşitliğine ve karma eğitime itiraz etmektedirler. Okullarda karma eğitimin karşısında yer almaktalar. Daha da ileriye giderek bunun haram olduğunu ifade etmektedirler.⁶²⁶ Gençler arasında yaygın olarak okutulan kitaplar da Taberi'nin tefsiri ve Seyyid Kutub'un kitaplarıdır. İslamcı Kürtler de Arap İslamcılar gibi gericidirler ve bilime karşı bir tutum içinde bulunmaktadırlar. Bilgi kaynakları akıl değil nakil olarak öne çıkmaktadır. Seküler anlatıya göre İslamcı Kürtler bazen utangaç da olsa demokrasiden söz etmektedirler. Ama bu durum onların demokrasiyi içselleştirdiklerinden kaynaklanmamaktadır. Çünkü özü itibariyle onlar demokrasinin karşısındadırlar. Demokrasi de bu anlamda onlar için hedeflere ulaşmak için bir araçtır. İktidara ulaştıktan sonra demokrasi diye bir dertleri olmaz. İktidar onlarda olduğunda demokratik bir ortam değil tersine kendi düşüncelerine uygun tek tip vatandaş yetiştirmek için iktidarı kullanırlar.⁶²⁷ Burada betimlendiği şekliyle İslamcılık değerlendirilmelerinde seküler anlatının bir çerçevesi çizilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte özellikle İslamcı aktörlerin Kürt ulusu fikriyatına yaklaşımları veya evrilmeleri sürecinde seküler ve siyasi partiler arasında yakınlaşmalar olduğu ifade edilebilir. Fakat yukarıda sözü edilen yaklaşımları içeren tartışmalar, seküler partilerin etkisi ve yetkisiyle hareket eden kişi ve kurumların eliyle yürütülmeye devam etmektedir.

Goran Hareketi'nin İslamcılık siyaseti, yeni dönemin formuna ışık tutmaktadır. Kürt bölgesinde bir gerçeklik olarak kabul edilen İslamcı parti olgusu *Goran Hareketi* tarafından kabul edilerek içeriye dâhil edilmeye çalışılmaktadır. Temel siyaset olarak Kürtlerin ulusal menfaatleri adına birlikte olmak gerektiği anlayışı, *Goran*'ın İslamcı kesimlere yaklaşmasıyla neticelenmektedir. Bundan dolayı *Goran Hareketi*'ne muhalif olanlar *Goran*'ın din karşısındaki tutumunun net olmamasına eleştiriler yöneltmektedir. Bir yandan hareketin geçmişteki sol ve seküler kimliğine vurgu yapanların *Goran Hareketi*'ni seküler diğer yanda ise seküler partilerin *Goran*'ın siyasi pragmatist tutumuna yönelik ikircikli tutumuna dair yönelttikleri, *Goran* İslamcı bir parti olmaya mı doğru gidiyor tartışmaları bulunmaktadır. *Goran*, bu iki söylem arasında bir yol tutarak tarafların oklarını üzerine çekmemeye çalışsa da yöneticiler düzeyinde olmak

---

⁶²⁶ Burada söz konusu açıklamayı yapan Ali Bapir, KDP'nin resmi internet sitesinde "Aydınlar ve sivil toplum örgütleri Ali Bapir'den bir açıklama beklemektedir." başlığıyla kaleme alınan yazıda eleştirilmektedir. Bunun hakkında bkz. <http://www.kdp.info/a/d.aspx?l=13&a=51608> Erişim Tarihi: 17.07.2019

⁶²⁷ Şaxewan Birayim Ebdulla, **İslamî Siyasî le Gutarî Tundrewiyewe bo Xewnî Xelafet**, s.65-68. Ayrıca bkz. Mecmuetu Bahisin, **el-Hereketu'l-İslamiyyeti fi Kurdistan**, Dubai: Merkezu'l-Misbar li'd-Dirasati ve'l-Buhus, 2011, s.69-71.

üzere parti içinden gelen farklı seslerle muhaliflerinin sorularına net cevaplar vermemek konusundaki tavrını devam ettirmektedir. Din karşıtı olduğu şeklindeki iddialara dini söylemleri artırarak hatta Kürt bölgesinde kabul edilecek bir anayasanın İslam şeriatına dayanması şeklindeki açıklamaları seküler kesimleri tedirgin etmektedir. Çünkü *Goran* sol seküler bir geçmişe sahiptir ve seçimlere girerken de özgürlükçü demokrat ve liberal argümanlarla seçime girmektedir. Tabanın bu anlamdaki ağırlıklı seküler kimliği hareketin tepki çekmesine neden olmaktadır.⁶²⁸

---

⁶²⁸ http://www.kurdistannet.org/2013/index.php?option=com_content&view=article&id=602:2013-03-19-09-02-09&catid=97:2012-01-01-17-24-25&Itemid=2 Erişim Tarihi: 17.07.2019

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAMCI KÜRT PARTİLER

İslamcı aktörler kendi içinde üçlü bir sınıflandırmaya tabi tutulabilir. Birincisi Irak Kürt Bölgesi'ndeki İslamcı hareketlerin ana kaynağını oluşturan ve bugün siyasi parti olarak varlığını devam ettiren Şeyh Osman ailesinin liderliğinde olan *İslami Hareket*'tir. İkincisi *Müslüman Kardeşler* teşkilatının Kürt bölgesindeki uzantısı olarak görülen aynı zamanda Kürt İhvan'ı olarak da anılan ve şiddet karşıtı tutumuyla ön plana çıkan *İttihad-ı İslam* partisidir. Üçüncüsü de *İslami Hareket* ten ayrılan ve bir dönem silahlı örgütlenme içinde de olan *Cemaat-i İslami*'dir.

İslamcı partilerin ortaya çıkış sürecinde KDP'de yaşanan ayrışmaların etkili olduğunu dile getiren Mesud Abdulxaliq, KDP'nin Kürt hareketlerine lider olma özelliğinin zayıflamasıyla seküler ve İslamcı aktörlerin örgütlenme ve sonrasında siyasi partilere evrilme süreçlerini şöyle anlatır:

1976 yılına kadar bölgedeki Kürt hareketleri ayrışmamıştı. Din de 1976 öncesi Kürt hareketi için olmazsa olmaz idi. 1976 yılından sonra Molla Mustafa Barzani önderliğindeki Kürt hareketi parçalandı. Bu tarihten sonra özellikle bu hareket içerisindeki sol seküler kesim ayrılarak Talabani önderliğinde KYB'yi kurdular. KYB'nin seküler kimliği belirgindir. Barzanilerin KDP'si 1980'lerden sonra yeni bir ayrışma ile karşı karşıya kaldı. Bu da bu sefer İslamcı olarak adlandırabileceğimiz bir hareketin ortaya çıkmasıyla sonuçlandı. Bunlar hem KDP'den ayrılanlar hem de o döneme kadar İhvan'ın etkisinde kalanlardı.

Irak Kürt Bölgesi'nde faaliyet gösteren seküler ve İslamcı partilerin tarihsel buluşma noktasının geçmişte Kürt hareketlerine öncülük etmiş ve bundan dolayı da farklı dini ve seküler sol fraksiyonları bir arada tutabilmiş KDP olduğu söylenebilir.

İslamcı partiler tarihsel süreç içinde değişim ve dönüşüm geçirdiler. Değişimin yönü genel hatlarıyla radikalizmden ılımlı olmaya ve Kürtlük perspektifine doğru olmuştur. Söz konusu değişim ve dönüşümü kendisi de daha önce İslamcı hareketler içinde yer alan Azad Ali İsmail şöyle anlatır:

İslami hareketlerin şimdiki fikirleri ile 90'lı yıllarda sahip olduğu fikirleri arasında farklılık var. Yani onlar değişti. Tarihi süreç içinde gelişen siyasal olaylar, farklılaşmaların nedeni oldu. Mesela

bunlardan olmak üzere geçmişte şiddet yanlısı, radikal ve silahlı İslamcı gruplar bugün siyasi parti şeklinde örgütlenerek mücadele yürütmektedirler. Özellikle İkinci Körfez Savaşı'ndan sonra silahlı İslamcı hareketlerden bazı kopmalar yaşandı. Kopan bu kişi ve kesimlerden bazıları El Kaide'ye biat etti. Bunu gören silahlı İslami hareketler silahlı kanatlarını feshedip siyasi arenada partisel mücadeleye yöneldiler. Cemaat-i İslami ve İslami hareket önemli iki örnektir. Farklı olarak İttihad-ı İslam, İhvan geleneğinden geldiği için hiçbir zaman şiddete bulaşmadı. Silahlı mücadelenin karşısında yer aldı. Onlar da 1994 yılında resmi olarak kuruluşlarını ilan ettiler ve bağımsız İslamcı parti olarak seçimlere girdiler.

1. KÜRDİSTAN İSLAMİ HAREKETİ

Irak Kürtlerinin, İslami hareket/İslamcı olgusu ile tanışmaları komşu halklara nazaran geç dönemlerde gerçekleşir. *İhvan-ı Müslimin Hareketi*'nin 1950li yıllarda Irak'ta etkisini göstermesi ile birlikte Irak Kürtlerinin *İhvan* üzerinden İslami Hareket/İslamcılık olgusu ile tanışmaları mümkün olur. Irak Kürtlerinin İslamcılık fikri ile tanışmaları onların daha önce İslami fikirlere sahip liderlere veya hareketlere sahip olmadıkları anlamına gelmemektedir. Bu duruma dikkat çeken Baziyani, daha önce İslami bir fikre sahip olan Kürtler ile sonradan *İhvan* etkisi ile ortaya çıkan İslamcı veya İslami Hareket örgütlenmesi arasında fark gözetir. Buna göre mücadeleciler Kürt şahsiyetlerden olan Şeyh Ubeydullah Nehri, Şeyh Mahmud Berzenci, Molla Mustafa Barzani geleneksel İslami fikre sahip kişiler olarak Kürt hareketlere öncülük etmişlerdir. Söz konusu şahıslar İslamcı olarak nitelendirilemese de İslami fikre sahip şahsiyetler olarak bilinir. Fakat modern ve örgütsel anlamda İslamcılık veya İslami Hareket olgusu bu şahıslardan ve liderlik ettikleri siyasal hareketlerden farklı bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır.⁶²⁹

Geleneksel din âlimleri, Kürt siyasi hareketlerinin tek elden temsilciliğini yapan KDP içerisinde bulunmakta veya KDP içerisinde olmazlarsa bile KDP'ye destek vermektedir. Bu dönem Marksist Leninist hareketlerin de genel olarak KDP içerisinde bulunduğu döneme karşılık gelir. KDP'nin parti olarak merkezi konumu, kurulduğu 1946 yılından Kürt siyasi hareketlerinin parti düzeyinde çeşitlenmesinin ortaya çıktığı

⁶²⁹ Muhammed Seyyid Nuri el Baziyani, *el-Hareketu'l-İslamiyyetu fi Kurdistani'l-İrak*, s.89-90.

yıl olan 1975 yılına kadar devam eder.⁶³⁰ Molla Mustafa Barzani'nin Kürt milliyetçiliğini merkeze alan pragmatist siyasi tutumu, geleneksel Kürt medreselerinde eğitim alan talebeleri ve eğitim veren âlimleri de, modern eğitim veren okullardan mezun olan genelde sol görüşlü Kürt gençlerini de aynı çatı altında tutabilmeyi sağlar. Fakat *İhvan* ile birlikte Irak Kürtleri içerisinde gelişen İslamcılık olgusunun süreç içerisinde taraf bulması tarafların tümü açısından dengelerin değişimi ile neticelenir. Kürt İslamcılar'ın tarih sahnesine çıkmalarını sağlayan değişim ve dönüşümlerin yerli göstergelerine ulaşabilmek için de 1975 yılı sonrasını beklemek gerekir.

Irak Kürt Bölgesi bağlamında *İhvan-ı Müslimin* ile başlatılabilecek İslamcılık olgusu, Irak Kürtleri açısından yeni bir duruma karşılık gelir. *İhvan-ı Müslimin* hareketinin; genel olarak Irak'ta sonrasında ise Irak Kürtlerinin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde faaliyetlere başlaması ve bu faaliyetler sonucunda medrese âlimleri ile irtibata geçilmesiyle birlikte bunlardan bazılarının İhvan ile örgütlü birlikteliğe dâhil olması/edilmesi, Kürtler arasında İslamcı fikriyatın ve örgütlenmenin başlangıcı olarak okunabilir. İki dünya savaşı arası dönem, İslamcı fikriyatın ve örgütlenmenin hazırlık evreleri olarak düşünüldüğünde İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem *İhvan-ı Müslimin* hareketinin somut tezahürlerine tanıklık eder. Musul'da 1946 yılında ilk şube açılarak İhvan ile birlikte hareket edilir. Kürt mollalar üzerinde etkisi olan Emced Zehavi *İhvan*'ın mollalar üzerinden Kürtlerin yoğun yaşadığı bölgelerde yayılmasında etkili olur. Irak'ın Süleymaniye vilayetinde bulunan molla Hüseyin Piskendi bu vesile ile *İhvan*'ın Süleymaniye şubesini 1947 yılında açar. Sonrasında Kerkük ve Erbil *İhvan* faaliyetlerinin yoğunlaştığı iller olur. Savvaf ve Zahavi, 1954 yılında Halepçe'ye giderek *İslami Hareket*'in kurucu lideri Şeyh Osman ile irtibata geçer. Böylece Şeyh Osman'ın *İhvan-ı Müslimin* ilişkisi başlar.⁶³¹

İslami Hareket'in⁶³² kurucusu Şeyh Osman, *İhvan*'nın Irak'taki ilk dönemleri olan 1950li yılların başında Şeyh Muhammed Mahmud Savvaf ile irtibatlıdır. Savvaf *İhvan-ı Müslimin* hareketinin Irak'taki temsilcisidir. Savvaf görüşmesi sonrasında Şeyh Osman *İhvan*'la birlikte hareket etme kararı alır. Şeyh Osman ve ekibi 1954 yılında Irak Kürdistan bölgesinin *İhvan-ı Müslimin* temsilcileri olarak kabul edilir.⁶³³ Irak Kürtlerinin İslamcı örgütlenme ile tanışmaları Şeyh Osman, ailesi ve ekibi ile somut bir zemine oturur. Şeyh Osman, *İhvan*'ın Kürt temsilcisi olarak Kürtlerin yoğun yaşadığı

⁶³⁰ Abdulkaliq, **Nasnamey Hizbe Kurdistaniyekan**, s.315-316.

⁶³¹ İdrîs Sîweylî, **Rewtî İslamî Le Başurî Kurdistan 1946-1991**, s.42-49.

⁶³² Kürdistan İslami Hareketi diye Türkçeye çevrilen partinin Kürtçede ismi "Bizûtneweyî İslamî Le Kurdistan" (بزووتنهوهی ئیسلامی له کوردستان)

⁶³³ Muhammed Seyyid Nuri Baziyani, **el-Hareketu'l-İslamiyyetu fi Kurdistani'l-İrak**, s.90-91.

bölgelerde faaliyetlerine başlar. Sonraki süreçte iç ve dış sebeplerden dolayı, Şeyh Osman *İhvan-ı Müslimin*'den ayrılmış da olsa Irak Kürt Bölgesi'ndeki İslamcı örgütlenmeyi ve fikri kurguyu (*İhvan*'dan bağımsız gibi görünse de) *İhvan* etkisiyle inşa etmiştir denilebilir.⁶³⁴

İran ve Irak arasında imzalanan Cezayir Antlaşması bütün Kürt bölgesinde olumsuz bir etki bırakır. Antlaşma sonrası gücü ele geçiren Irak hükümeti, Kürtlerin yoğun yaşadığı bölgelere yönelik baskı ve tehcir politikalarına hız verir. Gelişen süreç, Kürtlerin silahlı mücadeleye devam etmesi gerektiği şeklinde yoğun bir atmosferin oluşmasına sebebiyet verir. Mevcut atmosferle birlikte Kürt milliyetçileri, solcu örgütler ve partiler silahlı mücadele başlatır.⁶³⁵ Denilebilir ki Cezayir antlaşması sonrası Kürt örgütlenmeler daha da çeşitlenir. Ortaya çıkan örgütlenmeler ve partiler sol, seküler ve Kürt milliyetçiliği kimliğine sahiptir.⁶³⁶ İslamcı parti açısından ise saha boştur. Fakat 1975 yılından sonra yerel İslami hareketlilik de Kürtler içerisinde belirginleşmeye başlar. Bu hareketliliğin sonucu olarak İslamcı Kürt hareketler/örgütler oluşturma gerekliliği üzerinde durulur. Sol ve seküler partilerde yer edip Kürtler için mücadele etmek yerine, İslami bir yapının kurulması gerektiği üzerinde durulur. Milli Kürt kimliği ile İslami kimlik; İslami olan ve Kürtler için mücadele eden silahlı bir yapı içinde somutlaştırılmak istenir. Ön plana çıkan toplumsal kesimler içinde mollalar ve dindar gençler vardır. Milli kimlik ile İslami kimliğin inşa edilmesinde ise şu ayet merkezi bir yer edinir: “Ne olmuş size! Neden Allah yolunda olmak üzere mustazafl kadın, erkek ve çocuklar için savaşmıyorsunuz. Hani Mustazaflar derler ki. “Rabbimiz! Halkı zalim olan bu şehirden bizi çıkar, bize tarafından bir veli gönder, bize katından bir yardımcı yolla.”⁶³⁷

Cezayir Antlaşması sonrasında gelişen yeni süreç, İslamcı Kürt partilerin olmadığı bir boşluğun doldurulmasına yönelik faaliyetlerin hızlanmasına neden olur. *İhvan*, sadece Kürt bölgesini temsil etmediği için Kürt bölgelerinde İslamcı parti veya hareket boşluğunu doldurmada yetersiz kalır. Diğer yandan Kürt bölgelerinde yaşanan silahlı mücadele, *İhvan* açısından kabul edilebilir gözükmemektedir.⁶³⁸ Bu durumun bir neticesi olarak şiddet karşıtı tutumuyla ve Irak'tan bağımsız bir Kürt bölgesi karşısında durarak yerel koşullardan uzaklaşır.⁶³⁹ Yerellik vurgusundan uzak olma hatta kimi

⁶³⁴ a.g.e., s.93.

⁶³⁵ a.g.e., s.94.

⁶³⁶ David McDowall, **Modern Kürt Tarihi**, s.457-458.

⁶³⁷ Muhammed Seyyid Nuri Baziyani, **el-Hareketu'l-İslamiyyetu fi Kurdistani'l-İrak**, s.94-95. Söz konusu ayet Nisa suresinde geçen 75. Ayettir. Meal tarafımızdan yapılmıştır.

⁶³⁸ İdrîs Sîweylî, **Rewfî İslamî Le Başurî Kurdistan 1946-1991**, s.203-205.

⁶³⁹ Mesud Ebdulxaliq, **Nasnamey Hizbe Kurdistaniyekan**, s.336.

zaman bunun karşısında durma, *İhvan* hareketinin bölgede gelişmesinin önündeki engel olarak okunabilir. Bunlara bir de 1975 yılı sonrasında Kürt bölgelerine yönelik gelişen baskı ve tehcir, bölgede yaşanan silahlı çatışmalar eklenince bölge üzerindeki *İhvan* etkisi azalır.⁶⁴⁰ Yaşanan süreç Kürt İslamcılarının değişip dönüşerek ve yerel koşullara entegre olarak yeni bir hareket olarak ortaya çıkmalarında etkili olur.⁶⁴¹ Şeyh Osman'ın liderlik ettiği *İslami Hareket*'in böyle tarihsel bir arka planla daha çok yerel koşullara hitap etmek isteyen Kürt İslamcılarının ilk adresi olması söz konusu olmuştur, denilebilir.

İslami Hareket'in yazılı literatürüne bakıldığında, *İslami Hareket* 1978 yılında ilkin gizli olarak kurulur. Hareket daha çok tebliğ davet çalışmalarına öncelik verir. Medreselerde yetiştirilen gençlerin ilmi ve ahlaki gelişimi için faaliyetler yürütülür. *İslami Hareket*'in resmi olarak kuruluşu ise 1987 yılında ilan edilir. Resmi olarak kuruluşunun ilanının hemen ardından *İslami Hareket*, Saddam Hüseyin rejimine karşı cihat ilan eder. Silahlı mücadele için mekân tutulan yer ise dağlar olur. *Hareket* gün yüzüne çıkmış ve Saddam Hüseyin rejimine karşı cihat ilan ederek gençleri dağlara çağırmıştır. Sonrasında ise 1984 yılında kurulan *Kürdistan İslami Rabita Hareketi*, *İslami Hareket*'e katılarak/biat ederek hareketin güçlenmesinde rol oynar. Medrese âlimlerinin öncülüğünde kurulan *İslami Rabita Hareketi* döneme damgasını vurur. *İslami Rabita Hareketi*'nin başında ise Şeyh Muhammed Necip Berzenci vardır. Şeyh Muhammed Necip Berzenci ve kurucu kadrolar Baas rejimine karşı cihat ilan eden Şeyh Osman'a biat eder. Böylece 1987 yılında "*Irak Kürdistan'ı İslami Hareketi*" resmi bir şekilde kurulmuş olur.⁶⁴²

İslami Rabita Hareketi, *İslami Hareket*'e katılmadan önce 1984 yılında kendisine bağlı silahlı bir kanat oluşturmuştur. Oluşturduğu silahlı kanadın ismini "*Kuran Ordusu*" yapar.⁶⁴³ Diğer İslami hareketlerin merkezi olduğu gibi *Rabita*'nın da merkezi Halepçe'dir. Halepçe halkı dindar bir halk olarak bilinir. Irak Kürt Bölgesi'nde bulunan medreselerin en yoğun olduğu bir bölgedir. Bu yüzden olsa gerek medreselerin yoğunluğu halkının dindarlığı ile birleşince Halepçe, "*Küçük İslam Devleti*" olarak

---

⁶⁴⁰ İdris Siweyli, *İhvan* etkisinin Kürtlerin yaşadığı bölgelerde azalmasına dair dönemi 1978-1991 arası dönem olarak görür. *İhvan* bu dönemlerde Baas rejiminin baskılarına maruz kalmıştır. Bundan dolayı da 1971 yılında faaliyetlerini durdurma kararı almıştır. Bu karar Irak Kürt Bölgesi'nde faaliyet gösteren *İhvan* hareketine bağlı yapılanmaların *İhvan*'dan ayrılarak çeşitlenmesine ve süreç içinde Kürt bölgesinde yer altına çekilmiş *İhvan* hareketinin de yerelleşmesine yol açar. Bkz. İdris Sîweylî, 2009, s.83-84. Mesud Ebdulxaliq, yerelleşmenin adını "*Kürt sorununun İslamleştirilmesi*" olarak ortaya koyar. Bkz. Mesud Ebdulxaliq, *Nasnamey Hizbe Kurdistanîyekan*, s.330-331.

⁶⁴¹ Mesud Ebdulxaliq, *Nasnamey Hizbe Kurdistanîyekan*, s.329-330.

⁶⁴² Muhammed Seyyid Nuri Baziyani, *el-Hareketu'l-İslamiyyetu fi Kurdistanî'l-İrak*, s.95-97.

⁶⁴³ Mesud Ebdulxaliq, *Nasnamey Hizbe Kurdistanîyekan*, s.336.

isimlendirilmiştir.⁶⁴⁴ Halepçe aynı zamanda *İslami Hareket*'in de merkezidir. Medrese âlimlerinden müteşekkil *İslami Rabıta*'nın biati ile birlikte İslami Hareket Halepçe'de rakipsiz olur.

Resmi olarak *İslami hareket* 1987 yılında kuruluşunu ilan eder. Şeyh Osman liderliğinde Halepçe merkezli olarak kurulur. Siyasi ve silahlı bir örgüt olarak ortaya çıkar. Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra 1992 yılında Irak Kürt Bölgesi'nde gerçekleştirilen seçimlere katılır. Bu seçimlerde KDP ve KYB'den sonra en fazla oyu alan üçüncü parti olur. Siyasi ve toplumsal ağırlığını güçlü olduğu Halepçe ve Havraman bölgesinde artırır. Şeyh Osman'ın vefatından sonra 1998 yılında *İslami Hareket* bölünür. Sonrasında 1999 yılında hareketin başına şeyh Osman'ın kardeşi Ali Abdülaziz geçer.⁶⁴⁵ Ali Abdülaziz hareketin başına geçtikten sonra farklı İslami gruplarla birleşme yoluna gider. Farklı İslami grupların davete icabet etmesi ile başlayan yeni süreç, hareketin isminin yeni birlikteliği ifade edilecek şekilde değiştirilmesi ile sonuçlanır. Hareketin ismi *Kürdistan İslami Birlik* olarak değiştirilir. Fakat bu birliktelik uzun sürmez.⁶⁴⁶

Şeyh Osman'ın toparlayıcı kişiliği hareketi bir arada tutan bir fonksiyon görürken Şeyh Ali Abdülaziz böyle bir fonksiyona sahip olamaz. Şeyh Osman sonrası oluşturulan fiili birlik çabaları bir süreliğine devam etmesine rağmen hareketin dağılmasını engellemez. Şeyh Osman ailesinin hareket içerisindeki baskın karakteri ve yönetimi bırakmak istememelerinin etkisi ile yükselen itirazlar bölünmeyi de beraberinde getirir. *Hareket*'in yönetiminin belirlenmesine yönelik yapılan seçimlerde Şeyh Osman ailesinin liderliği kaybetmesine rağmen seçim sonuçlarını tanımaması ve kendi yönetimini dikte etmesi parçalanma ile sonuçlanacak son adım olarak görülür. Böyle bir tarihsel seyri takiben, hareket içerisindeki en güçlü muhalif kanadı oluşturan ve gerçekleştirilen seçimlerde de hareketin yeni lideri olarak seçilen Ali Bapir ve ekibi, çıkan sonucun tanınmamasına yönelik geliştirilen itirazların sonucu olarak hareketten ayrılır. Sonrasında ise Ali Bapir ve ekibi yeni bir hareket olarak *Cemaat-i İslami*'yi kurarlar. Farklı bir itiraz ise *İslami Hareket* içerisinde bulunan selefi kanadı temsil eden Molla Kirêkar ve ekibinden gelir. Onlar da sonrasında *Ensaru'l-İslam* olarak bilinen

⁶⁴⁴ Muhammed Seyyid Nuri Baziyani, *el-Hareketu'l-İslamiyyetu fi Kurdistani'l-İrak*, s.96-97. Ayrıca bkz. Salah El-Horasan, *et-Teyyarutu's-Siyasiyeti fi Kurdistani'l-İrak*, s.422.

⁶⁴⁵ Mesud Abdülhalik, *Nasnamey Hizbe Kurdistaniyekan*, s.339-344.

⁶⁴⁶ Selam Abdülkerîm, *Gotarî İslamî u Giriftî Opozisyonî Siyasî* "Ayindey Milmilanêy Elmanî-İslamî Le Kurdistan Da" Lêkolînewe, Wituwêj, Belgename, Silêmanî: Le Bilawkirowekani Xaney Rehend, 2009, s.77.

hareketi kurarlar. Hareketin başına da Molla Kirêkar geçer.⁶⁴⁷ Burada, *İslami Hareket* dâhil olmak üzere *İslami Hareket*'ten ayrılan grupların da silahlı gruplar olduğuna dikkat çekmek gerekir.

İslami Hareket yukarıda ifade edildiği gibi silahlı İslamcı bir örgüt idi. Ondan kopan gruplar da silahlı gruplar olarak devam ettiler. Bu gruplardan Ali Bapir liderliğinde *Cemaat-i İslami*, İkinci Körfez Savaşı sonrasında gelişen yeni sürece bağlı olarak *Ensaru'l-İslam*'a yardım etmek suçlamasıyla karşı karşıya kalır.⁶⁴⁸ Yine *Ensaru'l-İslam* daha da radikalleşip koalisyon güçlerinin karşısında savaştan *El Kaide*'ye biat ederek yeni bir seyir takip eder. *El Kaide*'nin Kürt yapılanması olarak Irak Kürt Bölgesi'nde faaliyetlerine devam eder. *Ensaru'l-İslam* kontrolü ele geçirdiği bölgelerde şeriatı uygulama kararı alır. Bunlardan olmak üzere örtünün zorunlu tutulması, televizyonların yasaklanması, vergilerin toplanması, spor oyunların engellenmesi, kız çocuklarının okullara gönderilmemesi gibi olaylar sayılabilir.⁶⁴⁹ Sonraki süreçlerde, ABD'nin öncülüğündeki koalisyon güçlerinin Saddam Hüseyin rejimini devirmesi ve bölgede kontrolü sağlaması, *Ensaru'l-İslam*'ın da gücünün kırılmasına neden olur. Erbil'de gerçekleştirilen görüşmelerde ise özellikle bu hareketin silahlı gücünün kırıldığı ama yer altına indikleri ifade edilmektedir. *Ensaru'l-İslam*, Kürt El Kaide'si olarak nitelendirilir. Hareketin sert tekfirci selefi yapısının bölgede faaliyet gösteren diğer İslamcı yapıların faaliyetini olumsuz etkilediği ifade edilebilir.⁶⁵⁰ Özellikle Seküler Kürt partilerin İslamcılık eleştirisinin *Ensaru'l-İslam* üzerinden yapıldığı gözlenmektedir. Tarihsel süreç içerisinde, Irak Kürt Bölgesi'nde İslamcı gruplar arasında bir istisna olarak silahlı mücadele karşıtı *İhvan* hareketi gözükmektedir. *İhvan*'ın Irak Kürt Bölgesi'ndeki devamı olarak 1994 yılında kurulan *İttihad-ı İslami* de aynı *İhvan* çizgisini devam ettirir.

Irak Kürt Bölgesi sınırları içerisinde resmi düzeyde siyasal parti olarak faaliyet gösteren üç İslami parti bulunur. Bunlar *İttihad-ı İslam*, *Cemaat-i İslami* ve *İslami Hareket*'tir.⁶⁵¹ *İslami Hareket* bunların içerisinde en eski İslamcı parti olarak ön plana çıkar. Irak Kürt Bölgesi'nde ilk olarak faaliyet gösteren İslamcı parti olma özelliğinin

⁶⁴⁷ Mesud Ebdulxaliq, , *Nasnamey Hizbe Kurdistaniyekan*, s.342-343. Ayrıca bkz. Muhammed Seyyid Nuri el-Baziyani, *el-Hareketu'l-İslamiyyetu fi Kurdistani'l-İrak*, s.98-99.

⁶⁴⁸ Şaxewan Birayim Abdulla, 2017, s.41-42.

⁶⁴⁹ Mecmuetu Bahisin, *el-Hereketu'l-İslamiyyeti fi Kurdistan*, s.205-208.

⁶⁵⁰ Şaxewan Birayim Abdulla, *İslamî Siyasî le Gutarî Tundrewiyewe bo Xewnî Xelafet*, s.45-48.

⁶⁵¹ Tezin yazıldığı dönemin sonlarına doğru Irak Kürt Bölgesi'nde, geçmişte İslami Hareket içerisinde bulunan ama yaşanan ihtilaflar ve bölünmelerden sonra uzun süre tek başına hareket eden Muhammed Seyyid Nuri Baziyani liderliğinde "*İslah ve Kalkınma Hareketi*" kuruldu. Hareket ve hareketin lideri Baziyani Ak Parti tecrübesi örnek alınarak İslami (İslah) mücadele yürütülmesi gerektiği kanaatindedir. Hareket siyasi parti olarak faaliyet yürütmektedir.

yanında diğer İslamcı parti ve grupların da ilham kaynağı *İslami Hareket* olmuştur denilebilir. Geniş bir çerçevede olmak üzere Irak Kürt Bölgesi'nde faaliyet gösteren; radikalinden ılımlısına kadar, siyasi parti olanından olmayanına kadar, Şeyh Osman liderliğindeki *İslami Hareket* toparlayıcı bir vazife görür. *Hareket* içindeki ılımlı ve radikal fraksiyonlar,⁶⁵² Şeyh Osman'ın vefatından sonra *İslami Hareket* içerisindeki bölünmeler hareketin gücünün azalmasına, hatta süreç içerisinde en zayıf İslamcı parti olarak gerilemesine neden olur. *İslami Hareket*, kendisinin ilklerden olması hasebiyle diğer İslamcı hareketlerden daha güçsüz bir pozisyona düşmesine rağmen kendisini diğer hareketlerin üzerinde görür.⁶⁵³ *İslami Hareket*'in yayın organlarına bakıldığında ve gerçekleştirilen görüşmeler göz önünde bulundurulduğunda bu durumun kendi dillerinden de ifade edildiği görülebilmektedir.

İslamcı hareketlerin Irak Kürt Bölgesi'nde temellerinin atılmasında ve örgütlenmesinde öncü rol alan *İslami Hareket*, Irak Kürt Bölgesi'nde 2013 yılında yapılan en son seçimlerden sadece bir parlamenter çıkarabilmiştir. Son seçimlerde *İslami Hareket*'ten 7 yıl sonra kurulan *İttihad-ı İslam* 100 parlamenter arasından 10 parlamenter, 14 yıl sonra kurulan *Cemaat-i İslami* ise 6 parlamenter çıkarır. Hareketin bugün başında Şeyh Osman ailesinden olan Mamoste⁶⁵⁴ İrfan Ali Abdülaziz bulunmaktadır.

1.1. Kurucu Lider Olarak Şeyh Osman

Şeyh Osman 1922 yılında Halepçe şehrine yakın bir kaza olan Nevrol'de dünyaya gelir.⁶⁵⁵ Bölgede tanınmış dindar, molla olan bir aileye müntesiptir. Ailenin soyunun Hz. Hüseyin'e kadar gittiği iddia edilmektedir. Çocukluğundan itibaren babası Molla Aziz'in yanında dini eğitimini almaya başlar. Dini eğitimi ile ilgili icazeti de babasından alır. Babası İslami ilimlerin yanında İslam edebiyatı ile de ilgilidir. Babasının ardından amcaoğlu Mamoste Salih yanında dini eğitimine devam eder. Şeyh

⁶⁵² Muhammed Seyyid Nuri Baziyani, *el-Hareketü'l-İslamiyyetu fi Kurdistani'l-İrak*, s.216-219.

⁶⁵³ Şaxewan Birayim Abdulla, *İslamî Siyasî le Gutarî Tundrewiyewe bo Xewnî Xelafet*, s.27-28.

⁶⁵⁴ Mamoste, Irak Kürtlerinin konuştuduğu Sorance'de hem öğretmen hem de âlim anlamında kullanılmaktadır. Burada ise kastedilen âlim anlamıdır.

⁶⁵⁵ Şeyh Osman'ın hayatı ile ilgili bilgilere Erbil'de bulunduğumuz 2013 yılında daha önce İslami Hareket içinde bulunmuş kişiler vasıtasıyla ulaşıldı. Hayatı hakkında Cemaat-i İslami'nin basın yayın bürosu tarafından 2007 yılında yayınlanmış yazılar taranarak arşivlenmiştir. Yine İslami Hareket'in resmi internet sitesinde (<http://basknet.org/?p=7277>) hayatı anlatılmıştır. Bu yazı da daha önce yüksek lisans tezimiz için tarafımızdan çevrilmiş ve tezde kullanılmıştır. Bkz. İkrâm Filiz, *Kuzey Irakta Sünni Şia İkiliminde Gelişen Dini Gruplar ve Hareketler (Komeleyi İslami Örneği)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, 2013, s.58-61.

Osman'ın dini kişiliği üzerinde daha gençlik yıllarından okuduğu “İhyau'l-Ulumu'd-Din” kitabının etkili olduğu ifade edilmektedir.⁶⁵⁶

Şeyh Osman geleneksel dini eğitiminden sonra 1954 yılında *İhvan-ı Müslimin* ile tanışır. Bu tanışma aynı zamanda Şeyh Osman'ın, bir *İhvan* davetçisi kimliği ile halka yönelik yapılan tebliğ ve davet çalışmalarında yer almasının da önünü açar. Onun geleneksel dini eğitimin yanında modern bir olgu olarak nitelendirilebilecek *İslami Hareket* tecrübesi böylece başlar.⁶⁵⁷ *İhvan-ı Müslimin* üyesi olan Şeyh Osman 1959 yılında, Irak krallığına son verip darbeye iktidara gelen General Abdülkerim Kasım tarafından tutuklanır. Tutuklananlar arasında büyük kardeşi Molla Ömer, amcaoğlu Molla Salih ve *İhvan* içinde ileri gelen başkaları da vardır. Tutuklandıktan sonra Nasiriye'ye sürgüne gönderilirler. Burada dokuz ay kaldıktan sonra çıkarılan genel af ile memleketlerine dönebilirler.

Bağdat'ta 1960 yılında İslami bir kongre düzenlenir. Kongreye Şeyh Osman da davet edilir. Kongreyi *İhvan-ı Müslimin* tarafından kurulan “*Irak İslam Partisi*” tertip eder.⁶⁵⁸ Şeyh Osman davet edilenler arasında Kurdistan'ın temsilcisi olarak yerini alır. Burada bir konuşma da Şeyh Osman yapar. Kongrede genel anlamda ele alınan konular arasında özellikle komünizm ile mücadele vardır. Komünist hareket, Irak genelinde ve Kürtlerin yaşadığı bölgelerde dönem itibariyle güçlü siyasal ve toplumsal karşılığa sahiptir. Bu dönemde Şeyh Osman Irak genelindeki âlimlerle birlikte dersler, konferanslar vererek Komünist hareketlerin karşısında mücadele verir.⁶⁵⁹ Bu dönemde komünistler hakkında onların Müslüman olmadığı, onlarla ilişkilerin ve evliliklerin haram olduğuna dair Şeyh Osman'ın da altına imzasını attığı bir fetva yayınlanır.⁶⁶⁰

Şeyh Osman Irak'ta General Abdülkerim Kasım ve Abdüsselam dönemlerinde (1959-1968) görüşmeler gerçekleştirir. Görüşmelerde konu olarak İslamcılar ve Kürtler vardır. Şeyh Osman'ın görüşmelerdeki hedefi Müslüman halkların birliğini sağlamak olarak ifade edilir. Kürtler de bu halklardan olarak bu birliğin içindedirler. Bu çerçevede ümmet vurgusunun sonucu olarak Filistin meselesini gündemleştirir. Denilebilir ki Filistin meselesi onunla birlikte Kürtlerin gündeminde yerini alır.

---

⁶⁵⁶ Cemaat-i İslami basın yayın bürosunun 2007 yılında bastığı yazılı materyalde konu anlatılmaktadır. Materyal taranarak arşivlenmiştir.

⁶⁵⁷ Muhammed Seyyid Nuri Baziyani, *el-Hareketu'l-İslamiyyetu fi Kurdistani'l-İrak*, s.91-93.

⁶⁵⁸ a.g.e., s.78.

⁶⁵⁹ İkrâm Filiz, *Kuzey Irakta Sünni Şia İkiliminde Gelişen Dini Gruplar ve Hareketler (Komeleyi İslami Örneği)*, s.59.

⁶⁶⁰ İdrîs Sîweylî, *Rewfî İslamî le Başurî Kurdistan 1946-1991*, s.56.

Irak'ta 1968 yılında bir askeri darbe daha olur. Darbenin sonucunda Baas partisi iktidara gelir. Darbenin ilk dönemlerinde Kürtler ve özgürlük yanlıları baskılara maruz kalır. Kürtler bu dönemde Molla Mustafa Barzani öncülüğünde Baas rejimine karşı mücadele verir. Şeyh Osman bu dönemde “*Kürdistan İslam Âlimleri Birliği*” projesinin yürütücüsü olur. Yanında bulunan âlimlerle birlikte Baas rejimine karşı başlatılan mücadeleye “*Kürdistan İslam Âlimleri Birliği*” olarak katkıda bulunur. Birliğe üye âlimlerle birlikte 1974 yılında Suudi Arabistan'a gider. Burada Kral Faysal ile görüşür. Görüşmede kendilerini tanıtır ve Kürtlerin sorunlarını dile getirir.⁶⁶¹ Irak hükümeti tarafından 1976 yılında tutuklanır. Tutukluluk süresi içerisinde kendisinde bir tefsir yazma düşüncesi oluşur. Tefsir yazarken kendisinin ilham kaynağının da Seyyid kutup olduğu söylenir.

Şeyh Osman'ın İslami aktiviteleri 1978 ile 1979 yılları arasında kesilir. Fakat onun küçük kardeşi Sıddık Abdülaziz İslami bir teşkilat kurma çabasıdır. Şeyh Osman'dan teşkilata doğrudan olmasa da bir İslam âlimi olarak destek talep eder. Bu Şeyh Osman için yeni bir durumdur.

Şeyh Osman 1985 yılında *İhvan-ı Müslimin* hareketinin lideri olur. Bu dönemde Irak'ta *İhvan-ı Müslimin*'e yönelik tutuklamalar, baskılar artmıştır. Şeyh Osman da böyle zorlu bir ortamda hareketin hem Irak'ta hem de Kürtlerin yaşadığı bölgelerde güçlenmesi için mücadele eder. Hedef olarak düşünülen ise Irak'taki İslamcıların birliğinin sağlanmasıdır. Şeyh Osman dağılmış veya pasif hale getirilmiş *İhvan* yöneticilerini kendi etrafında toplar. Fakat bir süre sonra Baas rejimi tarafından kendisi ve hareketin içerisinde bulunan diğer yöneticileri hakkında tutuklama kararı çıkarılır.

Irak rejimi Kürtlerin yaşadığı Halepçe bölgesinde baskılarını artırır. Halepçe topa tutulur, Köyler yakılır/yıkılır, köylüler göç eder, tutuklamalar ve sürgünler başlar. Şeyh Osman yanındaki arkadaşlarıyla birlikte yeni bir durumun ortaya çıktığı düşüncesiyle Baas rejimine karşı bu sefer silahlı mücadele başlatır. Başlatılan silahlı mücadele ile Baas rejimine karşı mücadele veren diğer parti ve hareketlerin yanında yer alır.⁶⁶² *Müslüman Kardeşler* teşkilatından kopuş gerçekleşmiş, silahlı mücadelenin yürütüldüğü harekete de “*Kürdistan İslami Hareketi*” adı verilmiştir.⁶⁶³ Hareketin merkezi olarak da Halepçe seçilir. Bu hareket cihadi ve İslami bir hareket olarak nitelendirilir. Hareketin başına Şeyh Osman geçer. Muhtemelen *İhvan*'dan kopuşun

⁶⁶¹ İkrâm Filiz, **Kuzey Irakta Sünnî Şia İkiliminde Gelişen Dini Gruplar ve Hareketler (Komeleyi İslami Örneği)**, s.59.

⁶⁶² Şaxewan Birayim Abdulla, **İslamî Siyasî Le Gutarî Tundrewiyewe Bo Xewnî Xelafet**, s.28-29.

⁶⁶³ Macîd Xelîl, **Mekrî İslamiyekânî Kurdistan**, s.55,

temel nedeni Baas rejimine karşı başlatılan silahlı mücadelenin içinde yer alınması ve kendilerinin de silahlı bir harekete evrilmeleridir.

Silahlı mücadele dağlarda devam eder. Bu dönemde Şeyh Osman'ın hem ülke içinde hem de ülke dışında Kürt sorunu ile ilgili anlatımlarında bir yoğunluk görülür. Savunulan düşüncenin ana ekseninde, Kürtlerin de Müslüman bir halk olarak diğer Müslüman halkların sahip olduğu haklara sahip olması gerektiğine dair argümanlar vardır. Şeyh Osman tarafından Selahaddin-i Eyyubi üzerinden Kürt Müslüman kimliği öne çıkartılır.

Baas rejimi, 1988 yılının Mart'ına gelindiğinde Halepçe'de kimyasal gaz kullanır. Binlerce Kürt kimyasal saldırıda hayatını kaybeder. Birinci Körfez Savaş'ı Kürtlerin Baas rejiminden kurtulmaları ve Baas'a bağlı memur ve askerlerin Irak Kürt Bölgesi'nden çekilmesi/çıkarılması ile sonuçlanır. Kürtler kendi bölgelerinde de de facto bir yönetime sahip olur. Böyle bir ortamda bölgede seçimlerin yapılmasına karar verilir. İlk seçim de 1992 yılında gerçekleştirilir. Seçime İslamcılar *İslami Hareket* listesi ve Şeyh Osman liderliğinde katılır. *İslami Hareket*, Irak Kürt Bölgesi başkan adayı olarak da Şeyh Osman'ı gösterir. Bölgede yapılan ilk seçimde KDP ve KYB'den sonra üçüncü parti olur.⁶⁶⁴ Şeyh Osman liderliğinde *İslami Hareket* 1993 yılında KYB ile 1993 yılında silahlı çatışmaya girer.⁶⁶⁵

Şeyh Osman 1992–1998 yılları arasında *İslami Hareket*'in liderliğini yapar. İslamcıların bir araya gelip birlik olmaları için uğraş verir. Fakat başarılı olamaz. Nitekim 1998 yılından sonra kendi isteğiyle hareketin liderliğini bırakarak kendini ilmi çalışmalara verir. Hareketin liderliğine de kardeşi Mamoste Sıddık geçer.⁶⁶⁶ Kısa bir süre sonra hastalanan Şeyh Osman, tedavi için 1999 yılında Körfez ülkelerine gitmek üzere yola çıkar. Yolculuğunda Suriye'nin başkenti Şam'da bulunduğu bir sırada hayatını kaybeder. Cenazesi sonradan Halepçe'ye getirilir ve burada defin edilir.

Şeyh Osman, ardında yetiştirdiği çok sayıda âlim ve tanınmış kişi bırakır. Bunlar, genellikle onun medrese eğitiminden geçen ve *İslami Hareket* içerisinde yetişen kişilerdir. Bunların çoğu İslamcı hareketlerin liderleri veya yöneticileri olacaklardır. Şeyh Osman'ın hayatı kategorize edilebilirse şayet; hayatının ilk dönemlerinde tanınmış, dindar ve âlim bir ailede yetişen bir genç, ikinci olarak geleneksel medrese eğitimini veren bir molla, üçüncü olarak *İhvan* ile başlayan İslamcılık tecrübesi, son

⁶⁶⁴ Şaxewan Birayim Abdulla, *İslamî Siyasî le Gutarî Tundrewiyewe bo Xewnî Xelafet*, s.30

⁶⁶⁵ Ali Rıza Şeyh Attar, *Kürtler Bölgesel ve Bölgedışı Güçler*, s.228.

⁶⁶⁶ Şaxewan Birayim Abdulla, *İslamî Siyasî le Gutarî Tundrewiyewe bo Xewnî Xelafet*, s.30.

olarak da *İhvan* sonrası bir tecrübe olarak nitelendirilebilecek İslami Hareket ve cihat aşaması sayılabilir.

Şeyh Osman ardında birçok eser bırakır. Bunlardan da söz etmek gerekirse: Irak İslamcılarını içerisinde Seyyid Kutub'un Kürtçe tefsiri olarak şöhret bulan 15 ciltlik Kürtçe tefsiri, Sahih-i Buhari'nin Kürtçe şerhi de yazdığı eserler arasındadır. Fakat bu çalışma tamamlamadan hayatını kaybeder. Sahih-i Buhari'nin şerh edilen kısımları sonradan basılır. Yine Kuran ilimleri ilgili bir kitap, İslami ilimler ilgili öğrencilere yönelik yazılmış kitapçıklar, Muhammed Kutub'un "*İslam Etrafındaki Şüpheler*" kitabının Kürtçe çevirisi, verilen fetvalarının toplandığı kitapçıklar eserleri arasında sayılabilir.⁶⁶⁷

2. KÜRDİSTAN İTTİHAD-I İSLAM PARTİSİ

Irak sınırları içinde, modern anlamda İslamcı hareketlerin ortaya çıkma nedeni olarak *İhvan-ı Müslimin* hareketi gösterilebilir. Hareketi Irak'a taşıyan isim ise Mahmud Savvaf'tır. Mısır'da eğitim gördüğü yıllarda *İhvan* ile tanışan Iraklı Muhammed Mahmud Savvaf, 1946 yılında ülkesine *İhvan*'ın temsilcisi olarak döner.⁶⁶⁸ Kısa sürede örgütlenme yoluna giden Savvaf, Irak Kürtlerinin bu düşünce ile tanışmasını sağlar. Irak Kürtlerinin yoğun bir şekilde yaşadığı bölgelerde örgütlenmeyi başarılı bir şekilde gerçekleştirir. Kürt âlimler üzerinden geliştirilen ilişkilerin nihayetinde *İhvan-ı Müslimin* Hareketi, 1950li yıllardan itibaren bölgeye yerleşir. İlişki geliştirilen Kürt âlimlerden biri Şeyh Emced Zahavi diğeri de Şeyh Osman Abdülaziz'dir.⁶⁶⁹ Fakat Şeyh Osman ile başlayan ve bir süre devam eden örgütsel birliktelik kesintiye uğrar. *İhvan*'ın faaliyetleri 1960 yılında yasaklanır. Böylece hareket yer altına çekilir.⁶⁷⁰

Hareket, 1954-1960 arası dönem Kürt bölgesinde en faal İslami yapı olarak dikkat çekmesine rağmen bölgeye kitlesel düzeyde nüfuz edememiştir. Bunun iki temel gerekçesinden söz edilebilir. Bunlardan ilki hareketin elit karakteridir. Bu durum kitleler içinde yayılmanın önündeki engel olarak okunur. Özellikle mollalar ve üniversite öğrencileri içinde örgütlenen *İhvan*, bunların Kürt toplumsal sınıfları içindeki oranlarına bağlı olarak sınırlı bir yer işgal eder. İkinci olarak toplumsal ve siyasal bir gerçeklik olarak tezahür eden Kürt sorununu öteleyen tavır, hareketin gelişiminin ve kitleselleşmesinin önündeki bir diğeri engel olarak değerlendirilmektedir. Fakat *İhvan*

⁶⁶⁷ Tarafımızdan taranarak arşivlenmiş belge 2007 yılında Cemaat-i İslami tarafından yayınlanmıştır.

⁶⁶⁸ Muhammed Seyyid Nuri Baziyani, *el-Hareketu'l-İslamiyyetu fi Kurdistani'l-İrak*, s.71-72.

⁶⁶⁹ a.g.e., s.76.

⁶⁷⁰ Mecmuetu Bahisin, *el-Hareketu'l-İslamiyyetu fi Kurdistan*, s.12.

yanlısı Kürt mollaların Kürt sorununa yönelik tutumları 1960'lı yıllardan sonra daha belirgin olmaya başlar. Daha önce Kürt mollalar ve *İhvan* arasında yaşanan sıkıntılardan biri de Kürt sorunudur. Mollalar ve Kürt *İhvan* mensupları, *İhvan*'ın 1960 yılında yer altına çekilmesiyle birlikte daha bağımsız hareket etmiştir. Bundan olsa gerek, seküler ve dindar Kürtlerin liderliği etrafında bir araya geldiği Molla Mustafa Barzani'ye Şeyh Osman ve bir grup molla tarafından "*Din Âlimleri Birliği*" kurulması teklif edilir. Böylece dini ve ulusal sorumluluk yerine getirilmiş olur.⁶⁷¹

Irak genelinde faaliyetleri yasaklanan *İhvan*, 1971 yılında Irak'taki faaliyetlerini resmi olarak durdurur. Yaşanan süreç yeni arayışların ortaya çıkmasına ve yeni örgütlenmelere gidilmesine yol açar. Bu dönemde temel iki çizgiden söz edilebilir. Bunlardan biri Şeyh Osman'ın kardeşi olan Sıddık Abdülaziz liderliğinde faaliyetlerini devam ettirir. Faaliyetlerine son vermeyen bu çizgi, Irak *İhvan*'ı tarafından eleştirilere muhatap olur ve faaliyetlerine son vermesi talep edilir. Fakat her türlü uyarıya rağmen 1985 yılına kadar söz konusu çizgi faaliyetlerine Irak'ın çeşitli illerinde gizli bir şekilde devam eder. Diğer tarafta ise *Yekgirtu*'nun kurucuları arasında yer alan ve ilk genel sekreteri olan Selahaddin Muhammed Bahaddin çizgisi vardır. Bunların faaliyetleri de 1980'li yıllara uzanır. Irak-İran savaşının çıktığı dönemde eski *İhvan* mensuplarını tekrardan bir araya getirmeye çalışır. Fakat Selahaddin Muhammed Bahaddin savaştan dolayı İran'a kaçar. Yine aynı yıllarda eski *İhvan* mensupları da İran'a sığınır. Selahaddin Muhammed Bahaddin, İran'da bulunduğu yıllarda körfez ülkelerine giderek *İhvan* yetkilileri ile görüşür ve onlardan *İhvan*'ın kurulmasına dair izni alır. Böylece 1985 yılında *İhvan*'ın İran'daki ilk temsilcisi olur.⁶⁷² *İhvan*'ın iki hattını temsil eden iki grup 1988 yılında birleşir. Irak Kürt bölgesinin kurulduğu 1991 yılına kadar bu birliktelik devam eder.⁶⁷³ Bölgenin toplumsal ve siyasal şartları diğer İslamcı hareketler için olduğu gibi Kürt *İhvan*'ı için de yeni bir sürecin başlaması anlamına gelir. Buradaki en somut gösterge belki de Kürt sorununa yönelik Irak *İhvan*'ı etkisiyle oluşan mesafe yerini Irak Kürt Bölgesi'nin bağımsızlığını talep etmeye bırakmasıdır.⁶⁷⁴

*İttihad-ı İslam*⁶⁷⁵ arkasına *İhvan* geleneğini alarak ve geçmişin örgütsel yapılanmasını da Kürt bölgesinin yeni toplumsal ve siyasal zeminine taşıyarak 1994

⁶⁷¹ Mecmuetu Bahisin, *el-Heraketu'l-İslamiyyeti fi Kurdistan*, s.12-13.

⁶⁷² Mecmuetu Bahisin, *el-Heraketu'l-İslamiyyeti fi Kurdistan*, s.15-17.

⁶⁷³ a.g.e., s.18-19.

⁶⁷⁴ Mesud Ebdulxaliq, *Nasnamey Hizbe Kurdistaniyekan*, s.348.

⁶⁷⁵ Tam ismi "*Kürdistan İslami Birliği*" olarak Türkçeye çevrilebilir. Türkiye'de İttihad-ı İslam terkihi kullanıldığı ve parti isminin Arapça tercümesinde İttihad-ı İslam (الاتحاد الإسلامي الكوردستاني) olduğu için çalışmada İttihad-ı İslam diye söz edilecek. Partinin Kürtçe ismi ise "*Yekgirtuwî İslamî Kurdistan*" (یەكگرتووی ئیسلامی کوردستان) şeklindedir.

yılında resmi olarak kurulur. *İttihad-ı İslam* partisinin ortaya çıktığı dönemde KDP ve KYB kendi arasında çatışmaktadır. İslamcı ve seküler gruplar silahlı mücadele yürütmektedir. Irak Kürt Bölgesi sosyal, siyasal ve ekonomik anlamda zorlu bir süreç içinden geçmektedir. Hızlı bir şekilde örgütlenen *Yekgirtu*,⁶⁷⁶ camiler yaparak, sosyal yardım faaliyetlerinde bulunarak, *İhvan* geleneğine bağlı olarak ve silahlı çatışmalardan uzak durarak Irak Kürt Bölgesi'nde toplumsal bir taban oluşturur. *Yekgirtu*'nun toplumsal tabana yayılan maddi manevi faaliyetlerinin, toplumsal kabulünün oluşmasında etkili olduğu söylenebilir.⁶⁷⁷ Seküler Kürt milliyetçilerinin iddiasına göre *İttihad-ı İslam*, *İslami Rabıta* gibi farklı Arap İslamcı örgütlerle girdiği ilişkiler sayesinde ekonomik güç elde eder. Burada *İhvan*'ın etkisini de unutmamak gerekir. Girilen uluslararası ilişkiler sayesinde elde edilen ekonomik gücün, yardım faaliyetleri şeklinde yansıtılması sonucunda halka maddi ve manevi destek veren bir konuma erişir.⁶⁷⁸ Yapılan yardımlar sadece maddi yardımlar şeklinde yapılmaz. Bunun yanında okullar, mescitler ve sağlık kurumları yapılır. Sağlık kurumlarının yanında sağlık hizmetleri de verilir.⁶⁷⁹

Önceleri sosyal yardım faaliyetleri ile varlığını devam ettiren *İttihad-ı İslam*, yeni siyasal sürecin bir sonucu olarak siyasal faaliyetlerde de görünür olmaya başlar. Nitekim 1994 yılına gelindiğinde bağımsız siyasal bir parti olarak kuruluşunu ilan eder. Sosyal yardım faaliyetlerini yürüten bir örgüt, *İttihad-ı İslam* Partisi ismiyle siyasal bir parti olarak ortaya çıkar. Gerçekleştirilen ilk kongrede Selahaddin Muhammed Bahaddin genel sekreter olarak partinin başına geçer. Selahaddin Muhammed Bahaddin altıncı kongreye kadar partinin genel sekreterliğini yürütür. Altıncı kongrede aday olmaz ve partinin başına Muhammed Ferec geçer. Fakat 2016 yılında gerçekleşen kongrede Muhammed Bahaddin tekrardan aday olur. Ve bu kongrede partinin başına tekrardan geçer.⁶⁸⁰

İttihad-ı İslam, islah hareketi ve davetçi yönüyle ön plana çıkar. Onu diğer İslamcı partilerden ayıran en temel özelliği silahlı mücadele karşısında durması ve tarihinde de silahlı mücadeleye rastlanılmamasıdır. Saddam Hüseyin rejiminin olduğu dönemlerde de *İttihad-ı İslam*, silahlı mücadele verilmesinin karşısında bir tutum

---

⁶⁷⁶ Yekgirtu, İttihad-ı İslam partisinin Kürtçe "Birlik/İttihad" anlamında kısa ismi olarak kullanılmaktadır.

⁶⁷⁷ Şaxewan Birayim Ebdulla, *İslamî Siyasî le Gutarî Tundrewiyewe bo Xewnî Xelafet*, s.33.

⁶⁷⁸ Fuad Sidîq, *Gerdelûfî Siyaset*, Hewlêr: Wezaretî Roşinbirî Be Rêweberayetî Giştî Çap û Bilawkindinewe, 2006, s.203-205.

⁶⁷⁹ Mecmuetu Bahisin, *el-Hereketu'l-İslamiyyeti fi Kurdistan*, s.34.

⁶⁸⁰ Şaxewan Birayim Ebdulla, *İslamî Siyasî le Gutarî Tundrewiyewe bo Xewnî Xelafet*, s.33-34.

takınır.⁶⁸¹ Diğer İslamcı partiler bağlamında ise İslami bir devletin kurulması gerektiği konusunda hem fikir olmakla birlikte demokrasi vurgusu ile onlardan ayrılır. Kendisini de ılımlı olarak nitelendirir. Türkiye’de Ak Parti’nin tarih sahnesine çıktığı dönemde Ak Parti örneğine vurgu yapar. Son süreçte ise Kürt milliyetçiliği söylemi güçlenir. *İhvan-ı Müslimin* ile örgütsel bağlarını ret etmelerine karşılık, düşünsel anlamda İhvan düşüncesini benimsediklerini ifade etmektedirler.⁶⁸²

Mesud Abdulkaliq, *İttihad-ı İslam* partisinin temel özelliklerini şu şekilde sıralar: “*İttihad-ı İslam*, ıslahatçı bir yapıya sahiptir. Bireyden topluma doğru, tabandan tavana doğru ıslah, hareketin genel çizgisini yansıtır. Barışçıl yol, hedeflere ulaşmada izlenecek tek yoldur. Bu yüzden 1991 yılında Irak Kürt Bölgesi’nde ortaya çıkan ve Saddam rejiminin bölgeden çekilmesi ile sonuçlanan, İslamcı ve seküler hareketlerin desteklediği ve bilfiil katıldığı silahlı isyana destek vermemiştir. Kökleri Arap dünyasının İslami fikriyatına uzanır. *İhvan-ı Müslimin* hareketinin Irak Kürt Bölgesi’ndeki devamıdır.”⁶⁸³ *İhvan* ile örgütsel birliktelik *Yekgirtu* tarafından reddedilmekle birlikte genel fikriyatlarının dayandığı zeminin *İhvan* olduğu yine kendileri tarafından belirtilmektedir.⁶⁸⁴

2.1. Kurucu Lider Olarak Muhammed Bahaddin

Selahaddin Muhammed Bahaddin 1950 yılında Halepçe’ye bağlı Xurmal’de dünyaya gelir. Selahaddin Muhammed Bahaddin bölgede tanınan molla Muhammed’in oğludur. Babası molla Muhammed Süleymaniye bölgesinde tanınan bir âlim ve imam hatiptir. Xurmal’de bulunan tarihi Ömer camisinde görev yapar. Selahaddin’in dedesi molla Bahaddin bölgede fıkıh, tasavvuf, tefsir ilimleri ile meşhur biridir. Geleneksel dini eğitimin verildiği bir aile ortamında yetişen Selahaddin, İslami eğitimini babasının görev yaptığı Xurmal camiinde babasından alır.⁶⁸⁵ İlkokul eğitimini Xurmal’de tamamlar sonrasında ortaokul ve öğretmen okulunu Süleymaniye’de 1968 yılında tamamlar. Bu tarihten sonra öğretmenlik yapmaya başlar.⁶⁸⁶

⁶⁸¹ Muhammed Seyyid Nuri Baziyani, *el-Hareketu’l-İslamiyyetu fi Kurdistani’l-İrak*, s.80-81.

⁶⁸² İkrâm Filiz, *Kuzey Irakta Sünni Şia İkiliminde Gelişen Dini Gruplar ve Hareketler (Komeleyi İslami Örneği)*, s.4-5.

⁶⁸³ Mesud Abdulkaliq, *Nasnamey Hîzbe Kurdistaniyekan*, s.352.

⁶⁸⁴ İkrâm Filiz, *Kuzey Irakta Sünni Şia İkiliminde Gelişen Dini Gruplar ve Hareketler (Komeleyi İslami Örneği)*, s.110.

⁶⁸⁵ Fuad Sidîq, *Gerdelûfî Siyaset*, Hewlêr: Wezaretî Roşinbirî Be Rêweberayetî Giştî Çap Û Bilawkindinewe, s.184.

⁶⁸⁶ Selahaddin Muhammed Bahaddin’nin hayatı ile ilgili bilgiler için bkz.

<https://www.aljazeera.net/encyclopedia/icons/2016/6/8/%D8%B5%D9%84%D8%A7%D8%AD-%D8%A7%D9%84%D8%AF%D9%8A%D9%86-%D9%85%D8%AD%D9%85%D8%AF->

İhvan ile beraberlik 1965 yılına uzanır.⁶⁸⁷ Böylece İslami aktivitelere katılmaya başlayan Selahaddin Muhammed Bahaddin, *İslami Hareket* içerisinde erken yaşlarda bulunur. Bu yıllarda *İhvan-ı Müslimin* gizli bir şekilde faaliyetlerini devam ettirmektedir.⁶⁸⁸ Sonrasında Müslüman Kardeşler cemaatinin içerisinde davet çalışmalarını yürütür. Aynı zamanda yazarlık yapmaya da başlar. İslami meseleler ve Kürt sorunu ana meseleler olarak ilgilendiği konular arasında yer alır. İlk eserini 1969 yılında “Canlıların Dili Üzerine” adıyla yayımlar. Selahaddin Muhammed Bahaddin sonraki yıllarda eğitim, edebiyat, İslami davet, İslam düşüncesi, Kürt sorunu gibi çeşitli konularda yazılar kaleme alır. Yayımlanan kitapları arasında “Dilsizler Dile Geliyor”, “Siyasi İstasyonlar”, Mevlana, Said Nursi kitapları vardır. Kitaplarını Kürtçe ve Arapça olarak yayımlar. Yazarlık kimliğinin sonucu olarak Irak Kürt Bölgesi’nde İslamcı Yazarlar Birliği’ni kurar.⁶⁸⁹

Selahaddin Muhammed Bahaddin 1971-1981 yılları arasında öğretmenlik yapar. İran Irak Savaşı nedeniyle Baas rejimi askeri alımlara başlar.⁶⁹⁰ Askere çağırılanların içerisinde Selahaddin Muhammed Bahaddin de vardır. Fakat o Baas rejiminin askerlik çağrısını reddeder. Hakkında tutuklama kararı çıkarılır. Bu durum öğretmenliği bırakmasına da neden olur. Ülkeyi terk eder. 1981–1991 yılları arasında Irak’a geri dönemez.⁶⁹¹ Bu tarihler arasında İran ve Körfez ülkelerinde kalır. Aynı zamanda *Müslüman Kardeşler Teşkilatı*’nın temsilciliğini yürütmektedir. Bu görevi 1982 yılında yüklenmiştir. Bölgede *Müslüman Kardeşler*’in lideri olarak öne çıkar.⁶⁹²

Birinci Körfez Savaşı sonrası dönemde Kürtler, yaşadıkları bölgede de facto özerklik elde eder. Kürtler rejime karşı ayaklanmış ve Baas rejimi de bölgeden çekilmiştir. Baas rejiminin bölgeden çekilmesi ile Selahaddin Muhammed Bahaddin de Birinci Körfez Savaşı’ndan sonra Irak Kürt Bölgesi’ne döner. Döndükten sonra İslami faaliyetlerine devam eder. Nihayetinde 1994 yılında bir grup aktivist yol arkadaşıyla

---

[%D8%A8%D9%87%D8%A7%D8%A1-%D8%A7%D9%84%D8%AF%D9%8A%D9%86](#) Erişim

Tarihi:07.06.2019 Ayrıca farklı kaynaklardan yararlanılarak verilerin çeşitlendirilmesine çalışılmıştır.

⁶⁸⁷ Fuad Sidîq, **Gerdelûfî Siyaset**, Hewlêr: Wezaretî Roşinbirî Be Rêweberayetî Giştî Çap Û Bilawkindinewe, s.183.

⁶⁸⁸ Ebûbekîr Elî, **Asokanî Mafî Çarenûs u Dewletî Kurdistanî Başûr Nasyonalîzmî Kurdî le Berdem Qonaxêkî Niwê da**, Çapî 1., Hewlêr: Çapxaney Rojhilat, 2014 s.99-100.

⁶⁸⁹ <https://www.aljazeera.net/encyclopedia/icons/2016/6/8/%D8%B5%D9%84%D8%A7%D8%AD-%D8%A7%D9%84%D8%AF%D9%8A%D9%86-%D9%85%D8%AD%D9%85%D8%AF-%D8%A8%D9%87%D8%A7%D8%A1-%D8%A7%D9%84%D8%AF%D9%8A%D9%86> Erişim

Tarihi: 07.06.2019

⁶⁹⁰ İran Irak savaşı nedeniyle 1980 yılında askere alımlar başlar. Bu durumdan kaynaklı olarak ihvan mensuplarından birçoğu İran’a iltica eder. Bkz. Mecmuetu Bahisin, 2011, s.77.

⁶⁹¹ <https://www.youtube.com/watch?v=8RXzydAlcIQ> Erişim Tarihi: 09.06.2019

⁶⁹² Fuad Sidîq, **Gerdelûfî Siyaset**, s.191-195. Ayrıca bkz. Mecmuetu Bahisin, **el-Hereketu’l-İslamiyyeti fi Kurdistan**, s.17.

birlikte siyasi bir parti kimliğine sahip olan *İttihad-ı İslam*'ın kuruluşunu ilan eder. *İttihad-ı İslam*'ın kuruluşunda yer alan kadınlar da vardır. Bu durum Kürt İslamcılar açısından bir ilktir. Yekgirtu kadın konusunda diğer İslamcı gruplara nazaran önde olmakla övünür.⁶⁹³

İttihad-ı İslam'ın kuruluşundan sonra gerçekleştirilen ilk kongrede partinin genel sekreteri olarak Muhammed Bahaddin seçilir. *İttihad-ı İslam*'ın gerçekleştirdiği 5 kongrede de genel sekreterliğe o seçilir. Bu durum 2012 yılına kadar devam eder. 2012 yılında gerçekleştirilen altıncı kongrede kendi isteği ile partiye genel sekreter olarak aday olmaz. Bu kongrede gerçekleştirilen seçimlerde Muhammed Ferec, *İttihad-ı İslam*'ın başına yeni genel sekreter olarak geçer. Fakat 2016 yılında gerçekleştirilen kongrede Selahaddin Muhammed Bahaddin tekrar partinin başına geçer.⁶⁹⁴ 18 yıl boyunca başkanlığını yürüttüğü partide başkanlığı bıraktıktan sonra çeşitli siyasi ve fikri kongrelere de katılır. Kongrelerden bazıları İkinci Körfez Savaşı öncesi dönemin iktidarı olan Baas rejiminin aleyhinde düzenlenen kongrelerdir. Baas rejimi yıkıldıktan sonra Irak'ın yeniden yapılanması için seçilen 25 kişiden biridir.⁶⁹⁵

İttihad-ı İslam'ın yöneticiliğinden uzak olduğu 2012-2016 yılları arasında Irak Kürt Bölgesi'nde faaliyet gösteren partiler arasında diyalogun oluşması için çalışır. Kürt partilerin, Kürtlerin kazanımlarını merkeze alarak hareket etmeleri gerektiği üzerinde durur. Yine bu süreçte İslamcı partiler arasında birliğin oluşması ve oluşan gücün hem İslami hizmete hem de Kürtlerin faydasına harekete geçirilmesi için uğraşır. İslamcıların bir blok olarak siyasette yer alması hedefindedir. Fakat süreç, *İttihad-ı İslam* ile diğer İslamcı partilerin birlikte ortak güç olarak hareket etmeleri ile neticelenmez.

Selahaddin Bahaddin Muhammed İkinci Körfez Savaşı'nda ABD'nin Irak'ı işgalinin nedeni olarak Saddam Hüseyin'i gösterir. Ona göre Saddam Hüseyin halkına zulmetmeseydi ve Kürtlere karşı ırkçı politikalar uygulamasaydı Amerikan işgali gerçekleşmezdi.

Ona göre Kürtler Müslüman bir halktır. Müslüman bir halk olarak Kürtler, tarih boyunca İslam'ın hizmetinde bulunmuştur. Fakat Osmanlı hilafeti yıkıldıktan sonra önyargılar, haksızlıklar ve Kürtlerin yaşadığı topraklar; Irak, İran, Suriye ve Türkiye

⁶⁹³ Macîd Xelîl, **Mekrî İslamiyekanî Kurdistan**, s.24.

⁶⁹⁴

http://www.wikizero.biz/index.php?q=aHR0cHM6Ly9ja2Iud2IraXBIZGlhLm9yZy93aWtpL9uM25Xaqdqv2LHYqtmI2YjbjF_YptuM2LPZhNin2YXbjNuMX9qp2YjYsdiv2LPYqtin2YY Erişim Tarihi: 08.06.2019

⁶⁹⁵ Ahmed Abdulaziz Mahmud, **Enmatu ve Sulukiyyetu's-Şahsiyeti'l-Kurdiyye**, s.255.

arasında paylaştırılınca Kürt sorunu ortaya çıkmıştır. Irak'la ilgili olarak da Kürtlerin, Araplar ve Türkmenler ile birlikte Irak'taki Sünni toplumun bir parçası olduğu ifade edilir. Ona göre Irak'taki ırkçı ve baskıcı yaklaşımlar, Sünni damarı parçalamış, Kürtler buradan ayrılmak zorunda kalmış ve bunların sonucunda da Sünniler Irak'ta zayıf duruma düşmüşlerdir. Ortadoğuda diktatörlüklerin bulunmasını mevcut sorunların ortaya çıkma nedeni olarak görür. Çözümün ise herkesin hakkının, hukukunun tanındığı İslam kardeşliğinden geçtiğine inanır.

Selahaddin Muhammed Bahaddin, *İttihad-ı İslam* içerisinde gelen talepler doğrultusunda 2016 yılında gerçekleştirilen kongrede partinin genel sekreterliğine aday olur. Kongrede toplam oyların %75'ini alarak tekrardan partinin genel sekreterliğine seçilir. Kendisi halen *İttihad-ı İslam*'ın başında bulunmaktadır.⁶⁹⁶

3. KÜRDİSTAN CEMAAT-İ İSLAMİ PARTİSİ

Cemaat-i İslami'nin⁶⁹⁷ ortaya çıktığı zemin itibariyle Irak Kürt Bölgesi'nde şöyle bir manzaradan söz edilebilir. Bu dönemde silahlı ve siyasi güç olarak seküler partiler, iktidarı ellerinde bulundurmaktadırlar. Seküler partilerin iktidar alanlarının Birinci Körfez Savaşı sonrası gelişen yeni durumla ilişkisi vardır. Irak hükümetinin savaş sonrası bölgeden çekilmesi ile birlikte seküler partiler, boş bırakılan alanlarda iktidarlarını tahkim ederler. Saddam Hüseyin hükümetinden boşalan iktidar alanlarını doldurma fırsatıyla ilgili olarak bölgede iktidarı elde eden seküler partiler KDP ve KYB arasında 1994-1998 yıllarında silahlı iç çatışma yaşanır.⁶⁹⁸ Bunlardan KYB, *Cemaat-i İslami*'nin kurucu lideri Ali Bapir'in daha önce içinde bulunduğu *İslami Hareket* ile de çatışma halindedir.⁶⁹⁹

Birinci Körfez Savaşı sonrasında bölge, Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak devletinden kopartılarak görece bağımsız hale getirilir. Bölgede faaliyet gösteren

⁶⁹⁶

https://ckb.wikipedia.org/wiki/%DB%8C%DB%95%DA%A9%DA%AF%D8%B1%D8%AA%D9%88%D9%88%DB%8C_%D8%A6%DB%8C%D8%B3%D9%84%D8%A7%D9%85%DB%8C%DB%8C_%DA%A9%D9%88%D8%B1%D8%AF%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86 Erişim Tarihi: 07.06.2019

⁶⁹⁷ Kimi araştırmalarda “*Cemaat-i İslami*” ismi Türkçeye “*İslami Toplum*” veya “*İslami Grup*” diye çevrilmiştir. Biz ise hem “*Cemaat-i İslami*” isminin Türkiye’de anlaşılması ve oturmuş bir terkip olma hasebiyle hem de hareketin “*Komeley İslami*” (کۆمەڵە ئیسلامی کوردستان) olan Kürtçe isminin Arapça tercümesinde *Cemaat-i İslami* isminin kullanılması (الجماعة الإسلامية في كردستان) nedeniyle “*Cemaat-i İslami*” terkiibini tercih etmekteyiz. Ayrıca 2013 yılında yüksek lisans tezimiz hasebiyle Ali Bapir ile gerçekleştirdiğimiz mülakatta kendisine bu ismin Ebu'l-Ala Mevdudi'nin kurucusu ve lideri olduğu *Cemaat-i İslami* ile bir ilgisinin olup olmadığına yönelik sorumuza Ali Bapir'in, Mevdudi'nin kendisi üzerinde etkisi olan kişilerden biri olduğunu ifade etmesinin de *Cemaat-i İslami* isminin tercih edilmesinde etkisi olmuştur.

⁶⁹⁸ Ali Rıza Şeyh Attar, *Kürtler Bölgesel ve Bölgedışı Güçler*, s.227-238.

⁶⁹⁹ Mecmuetu Bahisin, *el-Hereketu'l-İslamiyyeti fi Kurdistan*, s.134-135.

İslamcı ve seküler aktörler görece bağımsız hale gelmiş bölgede siyasal parti zemininde faaliyetlerini icra ederler. Seküler partiler arasındaki silahlı çatışmalar ve İslamcı partilerin kendi aralarındaki birlik arayışları, *Cemaat-i İslami* öncesi dönemin iç faktörleri bağlamında öne çıkan olaylardır.⁷⁰⁰

İslamcı hareketlerin birlik arayışı, ilkin seküler partilere karşı ortak liste ile seçimlere girmek şeklinde tezahür eder. Hareketlerin bağımsız yapıları korunur. Çünkü yapılan şey, birlikte seçimlere girmekle sınırlı, konjonktürel bir birliktelik şeklindedir.⁷⁰¹ Birlikteliğin bir sonucu olarak Irak Kürt Bölgesi'nde gerçekleştirilen ilk seçimlerde İslamcı kanat, KDP ve KYB'den sonra en fazla oyu alır. *İslami Hareket*, iyi bir sonuç ile karşılaşmamasına rağmen bölgedeki iki seküler parti karşısında alternatif bir güç olarak belirmiş olur. KYB ile silahlı çatışma içine girilmesinin bir nedeni de budur.⁷⁰² *İttihad-ı İslam* 1994 yılında siyasal parti olarak görünür olduktan sonra *İslami Hareket* liderliğinde gerçekleşen birliktelik güç kaybeder. *İslami Hareket*'in lideri Şeyh Osman'ın 1998 yılında vefatının ardından hareket 1999 yılı sonunda Şeyh Ali Abdülaziz liderliğinde *İslami Hareket* ve yine aynı aileden Mela Sıddık Abdülaziz liderliğinde *İslami Nahda Hareketi* birleşme kararı alırlar. Birleşme sonucunda İslami Birlik Hareketi kurulur.⁷⁰³ Fakat bu birleşme uzun sürmez. Liderlik etrafında süren tartışmalara bağlı olarak ortaya çıkan iç sorunların aşılammamasından dolayı Ali Bapir ve onunla birlikte olanlar 2001 yılında hareketten ayrılır. Hemen sonrasında 2001 yılında *Cemaat-i İslami*'yi kurarlar. Yapılan ilk kongrede *Cemaat-i İslami*'nin başına da Ali Bapir geçer.⁷⁰⁴

Cemaat-i İslami'nin ortaya çıkmasını sağlayan temel neden bağlamında Şeyh Osman sonrası dönemde ortaya çıkan lider boşluğu ve liderlik tartışmaları gösterilebilir. Karizmatik ve toparlayıcı kişiliğe sahip Şeyh Osman'ın vefatı ile birlikte oluşan lider boşluğu, farklı İslamcı hareketlerle gerçekleştirilen birlikteliklere rağmen doldurulamaz. Şeyh Osman sonrası liderin kim olacağı ile ilgili tartışmalar sonucunda yapılan

700

https://www.youtube.com/watch?v=BKRhmZdi4aI&list=PL6HuvNeXiFwspSuVMWziHoDkMpT9TB-_B Erişim Tarihi: 09.06.2019 genel olarak Ali Bapir'in hayatı ile ilgili bilgiler Uzzam Et-Temimi'nin altı program şeklinde Ali Bapir ile yaptığı programdan alınmıştır. Programın videoları izlenmiş, gerekli notlar alınmış ve videolar program linkine sonradan ulaşılamayabileceği düşüncesiyle indirilerek arşivlenmiştir. Program uluslararası yayın yapan Hiwar tv'de gerçekleşmiştir. Uzzam Et-Temimi de İslami hareketler ve Ortadoğu üzerine çalışmalarıyla ön plana çıkan bir kişiliktir. Ayrıca *Cemaat-i İslami* hakkında yapılmış yüksek lisans çalışmasına bkz. İkrâm Filiz, **Kuzey Irak'ta Sünni Şia İkiliminde Gelişen Dini Gruplar ve Hareketler (Komeleyi İslami Örneği)**, s.73-78.

⁷⁰¹ Mecmuetu Bahisin, **el-Hereketu'l-İslamiyyeti fi Kurdistan**, s.136.

⁷⁰² a.g.e., s.134-135.

⁷⁰³ a.g.e., s.139.

⁷⁰⁴ İkrâm Filiz, **Kuzey Irak'ta Sünni Şia İkiliminde Gelişen Dini Gruplar ve Hareketler (Komeleyi İslami Örneği)**, s.62.

kongrede Ali Bapir, çoğunluğun oyuyla hareketin yeni lideri olarak seçilir. Fakat bu seçim hareketin başında bulunan Şeyh Osman ailesi tarafından kabul görmez. Çoğunluğun desteğini alan Ali Bapir ve ekibi hareketten ayrılır.⁷⁰⁵ *Cemaat-i İslami*'nin kurulmasından sonra İslami hareket büyük oranda güç kaybına uğrar. Irak Kürt Bölgesi'nde 2013 yılında gerçekleştirilen seçimlerde sadece bir parlamenter çıkarabilir.

Cemaat-i İslami'nin kurulduğu dönem aynı zamanda Amerika'nın Irak'a müdahale etmeye hazırlandığı dönemdir. *Cemaat-i İslami*'nin kurulmasından iki yıl sonra yani 2003 yılında Saddam Hüseyin rejimine yönelik İkinci Körfez Savaşı başlar. Bölgenin toplumsal ve siyasal şartlarının bir sonucu olarak Cemaat, silahlı bir gruptur. *İslami Hareket*'ten koptuktan sonra silahlı bir örgüt olma özelliğini devam ettirir. Bu durum, İkinci Körfez Savaşı sürecinde Cemaatin selefi düşünceye de yakın olması hasebiyle seküler partiler tarafından ABD'ye *El Kaide* ile bağlantılı grup olarak sunulmasına zemin hazırlar. Amerikan müdahalesini de Irak işgali olarak deklare eden cemaatin üyelerine yönelik, koalisyon güçleri tarafından operasyon düzenlenir. Operasyonda birçok cemaat üyesi hayatını kaybeder.⁷⁰⁶ Yine cemaatin önde gelen liderleri ABD ile işbirliği yapan peşmerge güçleri tarafından El Kaideci yaftası ile ortadan kaldırılır. İlginç olan ise *El Kaide*'ye biat eden ve Kürt El Kaide'si olarak bilinen *Ensar'ul İslam*'ın *Cemaat-i İslami* kadar saldırıya uğramamasıdır.

Yeni bir hareket olmasına rağmen Cemaate yönelik suçlamalar; *El Kaide*'ye biat eden *Ensar'ul İslam* ile birlikte hareket etme, Irak ve Kürt bölgesinde ABD askerlerine yönelik yapılan saldırılardan mesul tutulma, Irak'a müdahaleyi işgal olarak deklare etmelerinden dolayı Saddam rejimi ile işbirliği içerisinde oldukları şeklinde ifade edilebilir.⁷⁰⁷ *Cemaat-i İslami*'ye yönelik saldırılarda ve sonrasında Ali Bapir'in tutuklanmasında etkili olanların Irak Kürt Bölgesi'nde etkili olan KDP ve KYB olduğu yine bunlar tarafından ABD güçlerine verilen yanlış ve yanlış bilgilerin de operasyonların gerçekleştirilmesinde etkili olduğu ifade edilir.⁷⁰⁸ Cemaate yönelik operasyonlar devam ederken ABD'li yetkililerin daveti üzerine *Cemaat-i İslami*'nin lideri Ali Bapir onlarla görüşmeye gider. Fakat bu görüşme esnasında tutuklanır. Ali Bapir 22 ay tutuklu kalır.⁷⁰⁹

⁷⁰⁵ Mecmuetu Bahisin, *el-Hereketu'l-İslamiyyeti fi Kurdistan*, s.1140-141.

⁷⁰⁶ Mesud Abdulxaliq, *Nasnamey Hîzbe Kurdistaniyekan*, s.343-344.

⁷⁰⁷ Şaxewan Birayim Ebdulla, *İslamî Siyasî Le Gutarî Tundrewiyewe Bo Xewnî Xelafet*, s.41

⁷⁰⁸

https://www.youtube.com/watch?v=BKRhmZdi4aI&list=PL6HuvNeXiFwspSuVMWziHoDkMpT9TB-_B Erişim Tarihi: 09.06.2019

⁷⁰⁹ Şaxewan Birayim Ebdulla, *İslamî Siyasî le Gutarî Tundrewiyewe bo Xewnî Xelafet*, s.41

İkinci Körfez Savaşı bittikten sonra *Cemaat-i İslami* siyasi parti olarak siyaset arenasında yerini alır. Fakat *Cemaat-i İslami*'nin geçmişi yakasını bırakmaz. Siyasi ve İslamcı faaliyetleri rakipleri olan seküler partiler tarafından radikal olarak görülür. Ortaya çıktığı dönemde silahlı bir grup olması, ilk dönemlerde belirgin selefilik görüntüsü ve cemaatin bazı üyelerinin El Kaide'ye katılması rakiplerinin argümanlarının güçlenmesinde rol oynar. Buradan yola çıkılarak İkinci Körfez Savaşı dönemlerinde selefî silahlı gruplarla ilişkilendirilmeye çalışılır. Yine Saddam rejimi devrildikten sonra cemaate yönelik köktendinci, Kürtler arasında radikal fikirlerin yayılmasına çalışması gibi eleştiriler devam eder. Cemaatin ideolojik tercihleri gerekçe gösterilerek silahlı ve siyasi gücü elinde bulunduran KDP ve KYB Cemaate yönelik baskılarını artırır. Cemaatin üyeleri köktendinciliği yaymakla suçlanır. Bu sebeple camilerde imamlık yapan Cemaat üyeleri camilerden uzaklaştırılır veya görevlerine son verilir. Kimisi de tutuklanır. Cemaate yönelik *El Kaide* gibi örgütlerin düşüncelerinin Irak Kürtleri arasında yayılmasına çalışma gibi ithamlar, cemaatin üyelerine yönelik tutuklama faaliyetlerinin yaygınlaşmasına neden olur.⁷¹⁰

Bugün gelinen noktada geçmişe nazaran *Cemaat-i İslami* üzerindeki baskıların azaldığı ifade edilebilir. Fakat günümüzde özellikle *DAİŞ* üzerinden hem *Cemaat-i İslami* hem de diğer İslamcı gruplar eleştiriye tabi tutulmaktadır. İslami gruplar farklılıklarına rağmen aynı fikriyatın farklı fraksiyonları olarak anlaşılmaktadır.⁷¹¹

Cemaati İslami'nin 2015 yılında yapılan üçüncü kongresinde Ali Bapir çoğunluğun oyuyla yeniden lider olarak seçilir. Yapılan kongre tartışmalı geçer. Tartışmalardan biri seçimin meşru olmadığı şeklinde itirazda bulunan 10 kişilik bir gruptur. Diğeri de Cemaat'in kadın örgütlenmesinden sorumlu olan kadınların kendilerinin ikinci sınıf insanlar olarak görüldüklerine dair yapılan itirazlardır. *Cemaat-i İslami* içerisinde bulunan kadın yöneticiler son kongreye itiraz ederek kongreden ayrılırlar. Onlara göre Cemaat kendilerine ikinci sınıf insan muamelesi yapmıştır. Kendilerinin üst yönetimlere gelmelerine izin verilmemiştir. Ortaya çıkan tablo, seküler partiler tarafından Cemaatin ataerkil ve cinsiyetçi olarak eleştirilmesine neden olur. Böyle bir tablonun ortaya çıkmasında selefî eğilimlerin rol aldığı da görülebilir. Örgütsel yapı içerisinde yer alan “kız kardeşler” örgütlenmesinde aktif rol alan

---

⁷¹⁰ a.g.e., s.42.

⁷¹¹ a.g.e., s.60-61.

kadınların itirazı aynı zamanda Ali Bapir'in kadın konusundaki yaklaşımının dışavurumu olarak da okunabilir.⁷¹²

Kurulduğu ilk yıllarda silahlı cihadi selefi bir görünüm arz eden Cemaat, ilgili sosyal ve siyasal şartlar bağlamında değişip dönüşür. Değişimin boyutlarını görmenin somut örnekleri olarak Cemaatin sembollerindeki değişimler Cemaat hakkında bir fikir vermesi anlamında önem arz eder. Tarihsel süreç içerisinde değişen logolar⁷¹³ aynı zamanda Cemaatin dini, fikri yapısında meydana gelen değişimleri, dalgalanmaları resmeder. Cemaatin İlk logosunda “Allah yolunda hakkıyla cihat edin.” ayeti bulunur. Ayetin hemen alt kısmında ise Kuran ve onun yanında da kalaşnikof görülür. Ortaya çıkılan dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda Cemaatin logosu ile pratiği arasındaki uyum görülebilir. Cemaatin ikinci dönemine tekabül edebilecek ikinci değişim sembollerdeki değişim ile taçlandırılır. Cemaati temsil eden logodan Kur'an, ayet ve kalaşnikof çıkarılır. Önceki logonun orta kısmında bulunan Kur'an ve kalaşnikof yerine kelime-i tevhit yazılır, üst kısımda bulunan ayet kaldırılır onun yerine hilal konur. Hilalin ağız kısmına ise Cemaatin ismi yazılır. Hilal ortada bulunan kelime-i tevhidi çevreler. Bugün kullanılan logo da değişimden nasibini alır. Şöyle ki logodan kelime-i tevhid çıkarılır. Onun yerine imanı temsil ettiği düşünülen buğday başağı konulur. Diğer özellikler ise genel hatlarıyla korunur. Hilalin ortasında kelime-i tevhid değil, buğday başağı vardır. Böylece yeni logoda; *Cemaat-i İslami* ismi yazılır, hilal bulunur ve hilalin ortasında ise bir buğday başağı yer alır.

3.1. Kurucu Lider Olarak Ali Bapir

Ali Bapir 1961 yılında Irak Kürt Bölgesi sınırları içerisinde bulunan Süleymaniye şehrine bağlı Beşdar ilçesinin Kencar köyünde fakir ve dindar bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelir.⁷¹⁴ Beş yaşına kadar Kencar köyünde kalır. İlkokul eğitimini almak için 1967 yılında köyünden ayrılmak zorunda kalır. Dışarıda akrabaların yanında kalır, birinci sınıfı onların yanında bitirir. Ama ikinci sınıfa devam etmez köyüne döner. Sonrasında ikinci sınıfta okula tekrar başladığında bir yıl gecikmeli okur. Gecikme nedeniyle ancak 1973 yılında ilkokulu bitirecektir.

⁷¹² a.g.e., s.43-44.

⁷¹³Cemaat-i İslami değişen logolarla ilgili çeşitli açıklamalar yapsa da partinin logolarında gerçekleşen değişim zihinsel değişimi de yansıtmaktadır. Cemaat-i İslami logolarında gerçekleşen değişimler için bkz. <https://www.sharpress.net/all-detail.aspx?Jimare=58311> Erişim Tarihi: 09.06.2019

⁷¹⁴Ali Bapir'in hayatı ile ilgili bilgilere kendisiyle yapılan ulusal ve uluslararası televizyon programlardan ulaşılabilmektedir. Çeşitli alanlarda yazdığı kitaplar ve söz konusu televizyon programları onun hayatına ışık tutulabilmesine imkân verebilmektedir. Kendisinin medyatik boyutu ve 80'in üzerinde yazılı eserleri Ali Bapir'in fikriyatına ve hayatı ile bilgilere, Irak Kürt Bölgesi'nde faaliyet gösteren araştırma konusu dâhil diğer seküler ve İslamcı aktörlere göre daha kolay ulaşma imkânı vermektedir.

Süleymaniye'ye bağlı Ranya'ya gider ve burada bulunan İslam Enstitüsüne 1974 yılında kayıt yaptırır.⁷¹⁵ İslam Enstitüsünü okuduğu bir yılın sonunda, Kürtler açısından sıkıntılı bir antlaşma olan Cezayir antlaşması imzalanmış, Kürtler ile Irak devleti arasındaki sorunlar ve çatışmalar yeniden başlamıştır. Bu ortamda Ali Bapir okuyamaz. Bir sene gecikmeyle 1976 yılında şartların görece iyileşmesinden sonra bu sefer Süleymaniye'de İslam Enstitüsüne kaldığı yerden devam eder. Buradaki eğitimini 1980 yılında tamamlar.⁷¹⁶

İslam Enstitüsünü bitirdikten sonra Ali Bapir, 1980–1981 arası dönemde Şiilerin merkezi olan Necef şehrinde bulunan Fıkıh Fakültesinde okur. Burada okumak istemesinin nedenini Şia'yı bizzat yerinde tanımak olarak ifade eder.⁷¹⁷

Fakir bir ailenin çocuğu olan Ali Bapir yazları hem ailesine yardımcı olmak hem de okul ve kitap masraflarını karşılamak için çalışmak zorunda kalır. Buradan elde ettiği gelirle kitaplar da almaktadır. Okuduğu kitaplar çeşitlilik arz eder. Dönemin Marksist Leninist havası içerisinde gelişen tartışma ortamları, okuduğu kitapların çeşitliliği üzerinde etkili olur. İslami kitaplar da kendisi açısından karşıtlarına cevap verme imkânı verir. Daha önce İslam Enstitüsü ve sonrasında Fıkıh Fakültesinde okuması dini bilgilerinin gelişiminde rol oynar. Süleymaniye'de İslam Enstitüsünde okurken o dönemde Kürt hareketleri arasında revaçta olan Marksist Leninist fikirleri tanıma imkânı elde eder. Bu fikirler karşısında erken dönemlerinde başlamak üzere mücadele etmeye başlar. Kendisinin ifadesiyle Gazali'nin eseri *İhya-ı Ulumuddin* ve Kuşeyri'nin *Risalesi* bu dönemde başvuru kitaplarıdır. Aynı zamanda Seyyid Kutub'un *Fizilalil Kuran*'ı da başucu kitapları arasındadır.⁷¹⁸

Ali Bapir 1981 yılında eğitimin ilk yılını tamamlar. Fakat ikinci sene hakkında çıkarılan tutuklama kararı nedeni ile eğitimini yarıda bırakmak zorunda kalır ve Ranya'ya döner. Bir süre Ranya'da gizlenir. Burada bir süre gizlendikten sonra İran'a geçer. İran'da Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bir bölge olan Benderes'te ikamet etmeye başlar. Buradaki ikameti altı ay sürer. Altı ayın sonunda Tahran'a gidip yarıda bıraktığı eğitimini tamamlama kararı alır. Fakat buna muvaffak olamaz. Bu yüzden tekrardan gizli bir şekilde Irak'a dönmek zorunda kalır. İlk dönemleri Irak'ta gizli

⁷¹⁵ Selam Abdülkerîm, *Gotarî İslamî u Giriftî Opozîsyonî Siyasî*, s.243-245.

⁷¹⁶ İkrâm Filiz, *Kuzey Irakta Sünnî Şia İkiliminde Gelişen Dini Gruplar ve Hareketler (Komeleyi İslami Örneği)*, s.92-95.

⁷¹⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=BKRhmZdi4aI&list=PL6HuvNeXiFwspSuVMWzIH0DkMpT9TB-B> Erişim Tarihi: 09.06.2019

⁷¹⁸ <http://alibapir.net/?p=1561&lang=ku> Erişim Tarihi: 11.06.2019 Ali Bapir'in resmi internet sitesinde hayatı Soranice anlatılmaktadır. Buradan da onun hayatı ile ilgili bilgiler alınmıştır.

olarak hareket etmekle geçer. Baas partisi içinde etkili olan tanıdıklarının, Baas yönetiminden bazı yöneticileri devreye sokmasıyla hakkındaki tutuklama kararı kaldırılır. Tutuklama kararı kaldırıldıktan sonra ise imam hatiplik sınavına girer ve sınavı geçer. Sınavı geçtikten sonra Ranya’da bulunan Nursi camisinde imam hatip olur.⁷¹⁹

İran yıllarında Ali Bapir, mültecilerin içerisinde kalması nedeniyle sol Kürt hareketlerine üye olan kişilerle tanışma imkânı elde eder. Marksist Kürt partilere karşı burada risaleler kaleme alır. Risalelerinde İslam savunusu yapar. Bu risaleler kavmiyet duygusu, toplumsal adalet ve Allah’ın varlığının ispatı başlıklarından oluşur. Sonrasında yine “İslam Materyalizm ve İdealizm Değildir İslam İslam’dır” ve İslam Uyuşturamaz, Uyandırır” başlıklarında iki kitap kaleme alır. Marksist Kürtler ile girilen tartışmalar neticesinde cevap mahiyetinde yazılan bu risaleler ve kitaplar birlikte “İslam’ın Diğer ideolojiler ile Uyuşmamasına Dair” kitabında toplanır. Kendisinin ilk kitabı ise 1983 yılında yazmış olduğu “İslam’a Giriş” kitabıdır. Bu kitap Bağdat’ta basılır. Aynı sene içerisinde Kuran-ı Kerimi de hıfz eder.

Ali Bapir 1984 yılında evlenir. Fakat birkaç ay sonra güvenlik gerekçesiyle bulunduğu yer olan Ranya’yı terk etmek zorunda kalır. Bu yüzden eşiyile birlikte Sersiyana gider. Burada iki yıla kadar kalır. İmamlık görevini burada devam ettirir. Baas hükümetinin, tutuklanması ve yetkililere teslim edilmesi kararından sonra burayı da terk eder.⁷²⁰ Bu yüzden Ali Bapir ailesi birlikte gizlenmek zorunda kalır. Ali Bapir’in de içinde olduğu İslami Hareket 1987 yılında Baas yönetimine karşı silahlı mücadeleye başlar. Arkadaşlarıyla birlikte 1987 yılında, Şeyh Osman liderliğinde kurulan *Irak Kürdistan’ı İslami Hareketi*’ne bağlı *Hamza Kuvvetleri* adında silahlı kanadı kurarlar. Askeri kanadın başına Ali Bapir geçer. Kandil’de bulunan Kelatukan yerleşim yerinde askeri bir üs kurarlar.⁷²¹

İslami Hareket’in temsilcisi olarak 1987 yılında Ali Bapir, görüşmelerde bulunmak üzere Kürtlerin yaşadığı bölgelerde faaliyet gösteren üç partiye gider. Bunlar KYB, KDP ve Sosyalist Parti’dir. Kürt partilerle görüşmeler bir ay sürer. Yine bu dönemde görüştüğü önemli şahsiyetlerden biri Newşîrwan Mustafa’dır. Dönem Irak ve İran arasında savaşın olduğu, Kürtlerin de iki devlet arasında bulunan bölgede yaşamasından dolayı iki devlet arasındaki savaştan doğrudan etkilendiği bir dönemdir. Halepçe katliamı da bu dönemde gerçekleşen bir olaydır. Bu dönemde neredeyse bütün

⁷¹⁹ <http://alibapir.net/?p=1561&lang=ku> Erişim Tarihi: 11.06.2019

⁷²⁰ Fuad Sidîq, *Gerdelûlî Siyaset*, s.238-239.

⁷²¹ a.g.e., s.245-248.

Kürt hareketleri Baas rejiminin saldırılarından dolayı dağlık bölgelere ve İran'a çekilmiştir. Silahlı bir grup olan *İslami Hareket* de bunların içerisinde yer almaktadır.

İslami Hareket içerisinde 1989-1990 yılları arasında "Birleşik Şura Komitesi", *İslami Hareket*'e bağlı olmak üzere Ali Bapir'in de içinde bulunduğu askeri ve sivil yöneticiler tarafından harekette reform yapmak amacıyla kurulur. Bu dönemde içerisinde bulunduğu hareket ile ilgili olarak "İslami Hareket'in Hastalığı ve Tedavisi" diye bir kitap yayınlar. Yine daha sonra "Tağutun Egemenliği Altına Girmenin Hükümü ve Peygamberin Metodu Nedir" diye bir kitap daha kaleme alır.⁷²²

Kürtler Birinci Körfez Savaşı ile birlikte Saddam rejimine bağlı memur ve askerleri bölgelerinden çıkarır. Saddam rejimine karşı mücadele safalarında İslami hareket de vardır. Kürtlerin yaşadığı bölgeler 1991 yılında güvenlik altına alındıktan sonra Ali Bapir Ranya'ya döner. Yeni dönemde Ali Bapir İslami Hareket içerisinde fikri ve siyasi faaliyetlerini artırır. Konferanslar, seminerler, paneller ve görüşmeler yapar. Hareket içindeki sorunlarla ilgilidir.

Ali Bapir 1991 yılında hacca gitmek üzere yolculuğa çıkar. Yolculuk Pakistan üzerinden yapılır ve üç ay sürer. Yolculuğu sırasında hem Pakistanlı önemli İslamcı şahsiyetler hem de Suudlu önemli şahsiyetlerle *İslami Hareket*'in temsilcisi olarak görüşmelerde bulunur. Görüştüğü şahsiyetler arasında İbn-i Baz, Ömer Abdurrahman Misri ve Burhaneddin Rabbani vardır. Pakistan'da Kürt sorunu ile ilgili konferans verir. Konferansta Kürt sorununun İslami bir perspektifle çözümüne dair konuşma yapar. Yolculuktan döndükten sonra 1992 yılında Irak Kürt Bölgesi için yapılacak olan parlamento seçimlerine katılır. "Parlamento ve İman Arasında Kürt Meselesi" adlı kitabını bu dönemde yayınlar. Aynı yıl içerisinde *İslami Hareket* içerisinde kongre yapılır.⁷²³ Kongrede, *İslami Hareket* yöneticileri içerisinde en fazla oyu Ali Bapir alır.

İslami Hareket 1993 yılında KYB ile çatışmaya girer. Çatışmanın nedeni olarak iki grubun da aynı bölgelerde faaliyet göstermeleri olarak gösterilebilir. Sonuç itibarıyla tarafların hangisinin savaşı başlattığı ile ilgili tartışmalar olmakla birlikte taraflar arasındaki aynı bölgedeki iktidar mücadelesi savaşın nedeni olarak görünmektedir. Çatışmalarda her iki taraftan çok sayıda kişi hayatını kaybeder. KYB en sonunda *İslami Hareket*'in güçlü olduğu bölgeleri ve askeri yerleşimlerinin hepsini ele geçirir. Çatışmalardan Ali Bapir sağ kurtulur ve İran Irak sınırına yerleşir. Taraflar arasında çatışmalar aylarca sürer. Tarafların çatışmasından sonuç alınamaması KYB'nin

⁷²² <http://alibapir.net/?p=1561&lang=ku> Erişim Tarihi: 11.06.2019

⁷²³ <http://alibapir.net/?p=1561&lang=ku> Erişim Tarihi: 11.06.2019

çatışmaların durması talebinde etkili olur. Bir diğer neden de KYB'nin aynı anda KDP ile de çatışmasıdır. Çatışmalar, *İslami Hareket*'e kayıplarının karşılığı olarak ödenmek üzere tazminat ve KYB'nin ele geçirdiği bölgeleri *İslami Hareket*'e vermesi karşılığında sona erer.⁷²⁴

KYB ile gerçekleşen barış, aynı zamanda Ali Bapir'in siyasi ve fikri çalışmalarına tekrar dönmesine neden olur. Bu dönemde fikri çalışmalarının sonucunda altı ciltlik "Kitap ve Sünnet'in Işığında İman ve İslam İnancı" kitabını yayınlar. Yazılan kitaplar, verilen konferanslar içerik olarak mensup olduğu *İslami Hareket*'e yönelik yapılanma sorunları, iman itikat meseleleri, İslam ve modernizm sorunu, Kürdistan İslamcıları, İslamcılık ve toplum başlıkları altında özetlenebilir.

Türkiye'de Refah Partisi'nin 1996 yılında İstanbul'un fethi münasebetiyle düzenlediği kongreye katılır. Kongreden sonra Suriye'ye geçer, oradan Lübnan, Ürdün Sudan ve Yemen'e gider. Ziyaretlerinde gittiği ülkelerdeki İslamcılarla görüşmelerde bulunur. Onlara Kürtleri ve Kürt sorunu ile ilgili meseleleri anlatır. Seyahatleri sırasında görüştüğü İslamcı şahsiyetlerden örnek vermek gerekirse: 90'lı yılların Türkiye İslamcıları üzerinde de etkili olan Fethi Yeken, Hüseyin Fadlullah, Abdülkerim Zeydan gibi şahsiyetler vardır. Aynı zamanda İhvan liderlerinden Abdülmecid Zenibat da görüştüğü kişiler arasındadır.⁷²⁵

İslami Hareket'in lideri Şeyh Osman ile 1998 yılında yurt dışına çıkar. Bu sefer Libya'ya da gider. Libya'da çeşitli temaslarda bulunurlar. Irak'a Şeyh Osman ile geri döndükten sonra, Şeyh Osman 1998 yılında vefat eder. Şeyh Osman'ın vefat etmesi *İslami Hareket* içerisindeki problemlerin de gün yüzüne çıkmasına neden olur. Ali Bapir, mevcut sorunları aşmak ve çözmek için çaba sarf eder. Nihayetinde parti içerisinde bölünmeleri bitirmek için 1999 yılında *İslami Nahda Hareketi* ile *İslami Hareket*, İslami Birlik Hareketi altında birleşir. Birleşme sonrasında hareketin liderini ve yöneticilerini seçmek için 2000 yılında kongreye gitme kararı alınır. Kongrede *İslami Birlik Hareketi*'nin lideri ve yöneticileri seçimle belirlenecektir. Kongre 2000

---

⁷²⁴ Irak Kürt bölgesinde 1992 yılında yapılan seçimlerin sonucunda Şeyh Osman liderliğinde İslami Hareket bölgenin üçüncü güçlü aktörü olarak ön plana çıkar. Fakat seçimlerin sonuçlarına bakıldığında İslami Hareket'in dini ve aşiretsel yapılanmaların güçlü olduğu Barzani'nin kontrolündeki bölgelerde değil nispeten daha şehirli ve seküler olan KYB'nin kontrolündeki bölgelerde daha fazla destek aldıkları görülmüştür. Dönemin İslamcı örgütlenmelerinin merkezinde bulunan ve Ali Bapir'in de yönetici olduğu İslami Hareket sol seküler Talabani'nin bölgesinde gücünü göstermiştir. Bu durum muhtemelen KYB ve İslami Hareket arasında ortaya çıkan çatışmanın nedenidir. Bunun hakkında bkz. David McDOWALL, **Modern Kürt Tarihi**, s.513-514. Ayrıca bkz. Fuad Sidiq, 2006, s.253-256.

⁷²⁵ Ali Bapir'in resmi internet sitesinde bu bilgilere yazılı ve görsel ulaşılabilir. Hayatının kaleme alındığı resmi sitede kendisinin yaptığı faaliyetlerle ilgili fotoğraf ve videolara da ulaşılabilir. <http://alibapir.net/?p=1561&lang=ku> Erişim Tarihi: 11.06.2019

yılında icra edilir. Kongrenin sonucunda Ali Bapir oyların %80'ini alır. Ona yakın isimler de Hareketin yönetiminde önemli yerlere gelir. Ortaya çıkan sonuç kongrede sorunların ortaya çıkmasına neden olur. Şeyh Osman ailesi kongrenin geçersiz olduğunu ilan eder, ortaya çıkan sonuç reddedilir.⁷²⁶

Ali Bapir, kongrenin sonucunda çıkan sonucun geçerli olması için uğraşır. Hareketin bölünmemesi için görüşmelerini aylarca sürdürür. Ali Bapir bu süreçte *İslami Hareket*'in üç önemli şahsiyeti ile görüşür. Bunlar Şeyh Sıddık Abdülaziz (Şeyh Osman'ın ailesi), Şeyh Muhammed Berzenci ve Şeyh Ahmet Kake Mahmud'tur. Fakat görüşmelerden bir netice elde edilemez. Bunun sonucunda Ali Bapir ve destekçileri *İslami Birlik Hareketi*'nden ayrılırlar ve *Cemaat-i İslami*'yi 2001 yılının Mayıs ayında kurarlar. *İslami Birlik Hareketi* üyelerinin büyük çoğunluğunu kaybeder. Harekete bağlı olanların %80'ine yakını Ali Bapir'in yanında yer alır. Ali Bapir yeni kurulan *Cemaat-i İslami* için kongreye gider ve kongrede hareketin lideri olarak kabul edilir. *İslami Hareket*'ten ayrılan merkezlerin de *Cemaat-i İslami* ile birlikte hareket etme kararı almasından sonra *Cemaat-i İslami*'ye *İslami Hareket* tarafından fiili saldırılar başlar. Saldırıları kimi yerlerde silahlı saldırı şeklinde olur. Ali Bapir'in anlatımıyla kendisi *Cemaat-i İslami* mensuplarına karşılık vermemeleri yönünde talimat vermiştir. Bu yüzden karşılık görmeyen fiili saldırılar da bir süre sonra durmuştur.⁷²⁷

İran, *İslami Hareket*'ten ayrılan Ali Bapir ve ekibi ile İslami hareketin tekrardan birleşmesi için çabalar. Fakat görüşmeler bir neticeye ulaşmaz. Ali Bapir'in anlatımıyla İranlı yetkililer, *İslami Hareket*'e olduğu gibi onlara da yardım edinilmesi isteniyorsa yeni kurulan cemaatin isminin değiştirilmesi teklifinde bulunur. Çünkü bu isim İslam dünyasında Sünni Pakistan *Cemaat-i İslami* ile anılmaktadır. Ali Bapir bunu kabul etmez. Bunun sonucunda İran da daha önce *İslami Hareket*'te iken onlara verdiği yardımları keser.⁷²⁸

İkinci Körfez Savaşı, Amerika öncülüğünde 2003 yılında Saddam rejimini devirmek amacıyla icra edilir. Ali Bapir ABD öncülüğünde başlatılan savaşın işgal olduğunu dile getirir. Kendisi Saddam rejimine karşı silahlı mücadele vermesine rağmen Amerika öncülüğünde gerçekleştirilen böyle bir savaşı gayri meşru görür. *Cemaat-i İslami*'nin Amerikan işgaline yönelik bu tavrı buldukları bölgenin ve karargâhlarının koalisyon uçakları tarafından bombalanmasıyla sonuçlanır. Saldırıda *Cemaat-i İslami*'den onlarca kişi hayatını kaybeder. *Cemaat-i İslami* bölgeyi boşaltmak

⁷²⁶ Mesud Ebdulxaliq, **Nasnamey Hizbe Kurdistanıyekan**, s.341-342.

⁷²⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=xVKWAluQKfM> Erişim Tarihi 21.11.2018.

⁷²⁸ Fuad Sidîq, **Gerdelûlî Siyaset**, s.267-268.

zorunda kalır. Saldırılarda ABD'ye istihbarat desteği sağlayan KYB'nin, ABD'ye *Cemaat-i İslami* ile ilgili olarak verdiği *El Kaide* bağlantılılığı yolundaki istihbaratın etkili olduğu söylenir. Saldırıların hemen ardından 2003 yılının Temmuz ayında Ali Bapir Amerikalılar tarafından tutuklanır. Ali Bapir'e göre Amerikalılar onu göre görüşmek için çağırılmışlardır. Fakat görüşme yerine gittiğinde tutuklanıp helikopterle Karusar cezaevine götürülür. Yanında *Cemaat-i İslami* üst düzey kadrosundan 3 kişi ve koruması olan 10 kişi de vardır. Süreç içerisinde *Cemaat-i İslami* mensupları hapisneden çıkarılır. Ali Bapir ise cezaevinde 22 ay tutuklu kalır.⁷²⁹ Cezaevinde Arapça "Allah'ın Kitabında Tecelli Eden İslam" adında bir kitap kaleme alır. Kitap 8 cilt olmak üzere 4000 sayfadan oluşur.⁷³⁰ Ali Bapir'in anlatımlarından cezaevinde işkence gördüğü ifade edilmektedir. *El Kaide* bağlantısı ortaya çıkmadığından ve bölgedeki Kürt partilerin kendisinin lehine şahitlikleri söz konusu olduğundan 2005 yılında serbest bırakılır.⁷³¹

Cezaevinden çıktıktan sonra 2005 yılında düzenlenen *Cemaat-i İslami* kongresinde tekrardan *Cemaat-i İslami*'nin lideri olarak seçilir. Ali Bapir 2006 yılında Avrupa turuna çıkar buralarda çeşitli İslamcı kadrolarla görüşmelerde bulunur. Bunlardan biri de Tunus *Nahda Hareketi*'nin lideri Raşid Gannuşi'dir. *Müslüman Kardeşler Teşkilatı*'nın Suriye kolunun başında bulunan Ali Beyanuni ile görüşür. Avrupa'dan döndükten sonra *İslam Konferansı Örgütü*'nden davet alır. Konferansa iştirak eder. İran'a ve Türkiye'ye de çeşitli dönemlerde ziyaretlerde bulunur.

Irak Kürt Bölgesi'nde hükümette olan KDP 2017 yılında bölgenin bağımsız Kürdistan devleti olması ile ilgili olarak referandum kararı alır. Ali Bapir, Irak Kürt Bölgesi'nin bağımsız Kürdistan devleti olarak ilan edilmesi ile ilgili referanduma karşı çıkar. Referandumun Kürt Bölgesi'nin toplumsal ve siyasal şartları bağlamında düşünüldüğünde yersiz olduğu kanaatine sahiptir. Kürdistan devletinin kurulması gerektiği fikrine sahip olmakla birlikte mevcut şartların bunun için uygun olmadığını dile getirir. Bu yüzden referandum kararından geri adım atılması gerektiği ile ilgili olarak referandumun son gününe kadar çalışır. Ertelenmeyen referanduma, kurulacak Kürdistan devletinin bağımsızlığına karşı olmak gibi bir pozisyona düşmemek için son

⁷²⁹ Tofiq Kerim, **Dawî Xanexiwê** Be Serhatî Rojnamenûsêkî Kurd Le Zîndanekanî Emrîka, Silêmanî: Kompanyay Çap U Pexşî Nûser, 2007, s.7-11.

⁷³⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=bht3cEus5f0> Erişim Tarihi: 11.06.2019

⁷³¹ Doktor Nida Zekzuki'nin, Ali Bapir ile gerçekleştirdiği program 3 bölüm halinde yayınlanmıştır. Program videoları indirilerek arşivlenmiştir. <https://www.youtube.com/watch?v=y6PNBjvQYbw> Erişim Tarihi: 11.06.2019

gün evet oyu vereceklerini açıklar. Fakat referanduma yönelik itirazlarının baki olduğunu da ifade eder.

Ali Bapir halen *Cemaat-i İslami* liderliğine devam etmektedir. Irak Kürt Bölgesi parlamentosunda milletvekilleri düzeyinde temsil edilmektedir. Şimdiye kadar 80'in üzerinde kitap kaleme almıştır. Tefsir çalışması da bitmek üzeredir.

4. İSLAMCI PARTİLERİN İSLAMCI TUTUMLARININ ANA BOYUTLARI

İslamcı Kürt partilerin Irak Kürt bölgesinde parlamenterleri vardır. Siyasal bir oluşum olarak faaliyetlerini yürütmektedirler. İslamcı politikaların Kürt bölgesinde uygulanmasına çalışmaktadırlar. *Cemaat-i İslami* ve *İslami Hareket, İttihad-ı İslam*'dan farklı olarak silahlı İslamcı grup olmaktan İslamcı parti olmaya evrilmişlerdir.⁷³²

Kürt toplumunun İslamlaştırılması politikalarında İslamcı aktörler, yöntem ve muhtevada farklılaşsalar da onlar için nihai hedefin toplumu İslamlaştırma olduğu ifade edilebilir.⁷³³ İslamcı aktörlerin hedeflerini gerçekleştirmeye çalışırken içinde buldukları toplumsal ve siyasal çevreyi dikkate aldıkları ve süreç içinde toplumu İslamlaştırma politikalarında değişimlerin gerçekleştiği de görülebilir.⁷³⁴ Değişim ve dönüşümün takip ettiği yönün ılımlılaşma, Kürtlük ve Kürt devletine dair olduğu söylenebilir.⁷³⁵

İslamcı partiler, parlamenterleri aracılığıyla siyasal ve toplumsal sistemin değişim ve dönüşümünde İslamcı politikaları uygulama imkânına erişmiş gözükmemektedirler. Parlamentoda çıkan yasaların İslam şeriatına uygun olması gerektiğini konusunda denetim vazifesini icra etmektedirler. Böyle bir vakıa, seküler Kürt aktörlerin kaygısını artırmakta ve İslamcılarının çoğunlukta olabileceği bir iktidar durumunda kendilerini garanti altında görmemelerine neden olabilmektedir.⁷³⁶ Kürt bölgesindeki yasama faaliyetlerinin İslam'ı temel referans alan merkezi Irak anayasasına bağlı olduğu unutulmamalıdır. Bu durum Kürt parlamentosunda azınlıkta olmalarına rağmen İslamcı partilerin elini güçlendirmektedir. Çatışmalı ve tartışmalı

⁷³² Macîd Xelîl, *Mekrî İslamiyekanî Kurdistan*, 2013, s.5.

⁷³³ Selam Ebdulkerîm, *Gotarî İslamî u Giriftî Opozîsyonî Siyasî*, s.35.

⁷³⁴ a.g.e., s.7.

⁷³⁵ Macîd Xelîl, *Mekrî İslamiyekanî Kurdistan*, 2013, s.8-9.

⁷³⁶ Selam Ebdulkerîm, *Gotarî İslamî u Giriftî Opozîsyonî Siyasî*, s.36.

zeminin merkezinde yatan olgu ise Kürt toplumunun sekularizasyona tabi tutulmasına dair politikalar ile İslamizasyona dair tutum ve politikalarıdır.⁷³⁷

Seküler aktörlerin İslamcı partileri eşitleme çabalarına karşılık bu partiler, Kürt toplumuna yönelik İslamileştirme tutum ve politikalarında ayrışmaktadır. Mesela İslamcı partilerden biri olan *İttihad-ı İslam* ılımlı kimliği, bireysel özgürlüklere yönelik pozitif tutumu ve istikrarlı bir şekilde şiddet karşıtı tarihsel arka planıyla diğer İslamcılardan ayrılmaktadır.⁷³⁸ *İttihad-ı İslam*'ın, bizzatı kendi tanımlamalarıyla parti ılımlı bir partidir. Bu paralelde partinin altıncı kongrede aldığı kararlardan biri şöyledir: “*İttihad-ı İslam*; ılımlı İslam anlayışını geliştirmek, İslami birlik projesine destek vermek için çalışır. Aynı zamanda tebliğ davet faaliyetlerinde kitlesel ve sivil kurumların aktifleştirilmesi için mücadele eder.”⁷³⁹ Yine partinin diğer İslamcı partilerden farklı olarak demokrasi ilkesine programında yer verdiği görülür: “Halk, iktidar olmanın temel kaynağıdır. Bundan dolayı siyasal çoğulculuk, iktidarın barışçıl yollarla değişimi, parlamenter sistemin ikame edilmesi, demokrasinin temel ilkelerinin kabulü, iktidarın tarafsızlığı, toplumsal barışın sağlanması ve siyasi faaliyetler temel ilkelerimizdir.”⁷⁴⁰ *İttihad-ı İslam* partisinin İslamizasyon politikalarına dair toplumsal tasavvuruna partinin ambleminde ve sloganlarında da rastlamak mümkündür. Partinin ambleminde bir hilal, el sıkışan iki el ve bunların arkasında bir dağ zirvesi vardır. Hilal, İslam medeniyetine aidiyeti; eller, barışçıl siyaseti ve dağ zirvesi de Kürtlüğü belirtmektedir. Sloganlar ise özgürlük, kardeşlik ve adalet olarak belirlenmiştir.⁷⁴¹ *İttihad-ı İslam*'ın ılımlı çizgisi İslamcılar arasında pragmatizmle de izah edilebiliyor. Selam Nawxoş, bu durumu Cemaat-i İslami ile karşılaştırarak şunları söylemektedir:

İslamcı partiler arasında İttihad-ı İslam Makyavelci bir görünüme sahiptir. Siyasetlerinde değişken esnek bir tutuma sahiptirler. Hem toplumsal planda hem de siyasal planda İttihad-ı İslam'ın pragmatist tutumu görülebilmektedir. Ama kanaatimce Cemaat-i İslami bu konuda daha sıkı ve ilkeli bir duruş sergiliyor.

Azad Ali İsmail ise *İttihad-ı İslam*'ın ılımlı çizgisinin devamlılığına vurgu yapmakla birlikte diğer İslamcı yapılar için de ılımlılaştırmanın gerçekleştiğini ifade etmektedir:

⁷³⁷ a.g.e., s.37.

⁷³⁸ a.g.e., s.92.

⁷³⁹ Pirogram u Pewrewî Nawxo Pesedkirawî Kongrey Şeşemî Yekgirtuwî İslamî Kurdistan, 2012, s.45.

⁷⁴⁰ Pirogram u Pewrewî Nawxo Pesedkirawî Kongrey Şeşemî Yekgirtuwî İslamî Kurdistan, 2012, s.4.

⁷⁴¹ Pirogram u Pewrewî Nawxo Pesedkirawî Kongrey Şeşemî Yekgirtuwî İslamî Kurdistan, 2012, s.2.

İslamcıların genel durumuna bakıldığında mesela girdikleri koalisyonlar soncunda bazı bakanlıklar elde ettiler. Hemen hepsi farklı oranlarda da olsa iktidardan pay aldılar. Hükümetle birlikte hareket etme sonucunda üslupları yumuşadı. Bana göre ilımlılaştılar. İktidarda bulunmaları yani iktidara ortak olmaları nedeniyle siyasi ve toplumsal gerçeklik ile karşılaştılar. Bu da onların ilımlılaşması ile neticelendi. İlımlılaşma sadece üslup düzeyinde değil bununla birlikte fikirsel düzeyde de gerçekleşti. Parlamentoda getirdikleri öneriler, parti içi tartışmalar, amblemlerdeki değişimler vb. buralardaki fikirsel değişimin göstergeleridir.

Bir diğer İslamcı parti olan *Cemaat-i İslami*'nin Kürt bölgesindeki genel politikaları liderleri Ali Bapir tarafından dile getirilmektedir. Ona göre *Cemaat-i İslami*, Irak Kürt Bölgesi'nde İslam şeriatını ikame etmek için çalışmaktadır. *Cemaat-i İslami* içinde bulunduğu topluma hizmeti şerî bir vazifesi bilir. Dolayısıyla Kürt toplumunda adaletin, hak ve hukukun yerleşmesi ve Kürt toplumunun daha ileri bir seviyeye taşınması için mücadele eder. Bu durumun asabiyeye bir ilgisi yoktur. Çünkü kendi toplumuna hizmet etmek Allah'ın istediği bir şeye karşılık gelmektedir. Ali Bapir Hucurat suresi 13. Ayette geçen Allah'ın insanları farklı milletlere ayırmasını milletlerin varlığının kabulü olarak okumaktadır. Buna göre de o kendi milletinin hem bu dünyada hem de öte dünyada selameti için çalışmaktadır.⁷⁴² Kürt bölgesindeki siyasal sistemin İslam şeriatının esaslarına göre düzenlenmesi gerekmektedir. Ona göre Müslüman bir halkın bulunduğu bir beldede böyle bir talep hem normal hem de şer'î bir zorunluluktur. Kürt bölgesinde yaşanan sorunların İslam'ın uygulanmaması ile doğrudan ilgisi vardır. Eğer İslam şeriatı siyasal ve toplumsal boyutlarıyla uygulanmış olsa bölgeden yaşanan yolsuzluklar, bireysel ve toplumsal imtiyazlar engellenmiş olur. Bölgedeki seküler partiler iktidarı ellerinde bulundurmakta ve bölgenin kaynaklarını kendileri ve aileleri için sarf etmektedirler. Çare ise seküler partilerin karşısında durdukları İslam şeriatıdır.⁷⁴³ Anlaşıldığı kadarıyla 1991 yılından beri iktidarı ellerinde bulunduran seküler partilerin başarısızlığı üzerinden Kürt toplumunun İslam ile sosyal ve siyasal düzlemde sorunlarından kurtulacağı fikriyatı üzerinden politik bir tutum belirlenmektedir.

Irak Kürt Bölgesi'nde İslamcı partilerin bir şekilde köken olarak uzandığı *İslami Hareket* bugün itibariyle gücünü yitirmekle birlikte etkisini devam ettirmektedir. *İslami*

⁷⁴² Ali Bapir, **Binema Şerîyekan u Hêlegîştîyekanî Komelî İslamî**, s.462-463.

⁷⁴³ a.g.e., s.470-471.

hareket onuncu kongresinde hareketin İslamizasyon tutum ve politikalarına dair bilgiler yer almaktadır. Bu çerçevede hareket, toplumu tevhid inancına çağırma görevi olarak görür. Bireysel ve toplumsal eğitimin İslami esaslara göre yapılmasını savunur. İslami inancın bidat ve hurafelerden arınmasına çalışır. Kongrede kabul edilen on birinci maddede hareket yüklediği siyasi konumu şöyle ifade eder: “İslami hareket; bütün sınıf, ideolojik akım ve dini azınlıkların haklarını koruyarak onların da faydalarına olacak şekilde İslami iktidarı hedefler. İslami devlet fikrini ve siyasetini egemen kılmak için çaba sarf eder.”⁷⁴⁴ Hareket, bu ilkeler çerçevesinde Kürt halkının İslami kimliğini korumak için mücadele etmekte, Kürt bölgesinin mevcut realitesine de vurguda bulunularak Kürt halkının temel kazanımlarını korumak ve federal Kürdistan’ı sağlamlaştırmak hedeflerine sahip olduğu deklare edilmektedir.⁷⁴⁵

İslamcı partilerin Kürt halkı ile ilgili toplum tasavvurunda İslamcı argümanlar ön plana çıkmakla birlikte tümünün yine Kürt bölgesinin reel şartlarına vurguda bulunduğu ifade edilebilir. Partilerin içinde ise *İttihad-ı İslam*’ın daha modern argümanlarla İslamizasyon tutum ve politikalarına sahip olduğu görülebilir.

4.1. İslamcı Kürt Milliyetçiliğine Dair

İslamcılar Kürtlük ve Kürt devletinin kurulmasına dair pratiklerde seküler aktörler ile aynılaşmaktadır.⁷⁴⁶ Hatta Osman Ali’ye göre kimi yerlerde İslamcılar bu konularda seküler Kürt milliyetçilerinden daha radikal olabilmektedir.⁷⁴⁷ *İslami Hareket*’in 1980’li yıllarda yaptığı kongrelerde ilkelerden biri olarak din ve vatani koruma görevinin olduğu belirtmiştir. Yine *İttihad-ı İslam* bağımsız Kürdistan için çalışılacağını 2011 yılında gerçekleştirdiği kongresinde kabul etmiştir.⁷⁴⁸ Osman Ali’nin dikkat çektiği madde şu şekilde kabul edilmiştir: “*İttihad-ı İslam* Kürdistan halkının anayasal kazanımlarını federal bir çerçevede güçlendirerek bağımsız bir devlete doğru gidilmesi için çalışır.”⁷⁴⁹

İslamcı Kürt hareketlerin, Ortadoğu’nun çeşitli bölgelerinde ortaya çıkan İslamcı hareketlere göre geç ortaya çıktığına dikkat çekilerek bu hareketlerin kürtlük bilincine paralel işleyişinin daha güçlü olduğuna vurgu yapılmaktadır. Daha da ileriye giden

⁷⁴⁴ *Bername u Pewrewî Nawxoy Bizûtnewey Îslamî le Kurdistan/Îraq, Pesedkirawî Kongrey Deyemî Bizûtnewe*, 2012, s.12.

⁷⁴⁵ *Bername u Pewrewî Nawxoy Bizûtnewey Îslamî le Kurdistan/Îraq, Pesedkirawî Kongrey Deyemî Bizûtnewe*, 2012, s.13.

⁷⁴⁶ Osman Ali, *Hivaru’l-İslami ve’l-Elmani fi Kurdistan*, s.481.

⁷⁴⁷ a.g.e., s.377.

⁷⁴⁸ a.g.e., s.378.

⁷⁴⁹ *Pirogram u Pewrewî Nawxo Pesedkirawî Kongrey Şeşemî Yekgirtuwî Îslamî Kurdistan*, 2012, s.45.

yorumlarda İslamcıların Kürt milliyetçiliğine hizmet ettiği iddia edilmektedir.⁷⁵⁰ Böyle bir vakıadan olsa gerek seküler Kürt milliyetçilerinden bir kısmı, İslamcılarının yerleştirilmesi için onlarla diyalog içine girilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Böylece İslamcılar, ulusal Kürt davasına hizmet etmede işe koşulacaktır.⁷⁵¹

İslamcılar'ın Kürt milliyetçisi olup olmadığına dair tartışmalar hakkında Mesud Abdulxaliq şunları söyler:

*İslamcı Kürtler bana göre milliyetçi kategoride değerlendirilemez.
Vatanperver olarak nitelendirilebilirler.*

Azad Ali İsmail İslamcı Kürtlerin içinde bulunduğu sosyolojik zemine dikkat çekmektedir. Ona göre İslamcılar, bölgede yaşanan tartışmalar içinde merkezi bir öneme sahip olan Kürtlük, Kürt milliyetçiliği ve Kürt devleti olgularına cevap vermek durumundalar. Söz konusu sosyolojik zemini Azad Ali İsmail şöyle anlatmaktadır:

Şimdi söz ettiğimiz İslami hareketlerin hepsi siyasi parti olarak faaliyet yürütmektedir. Partilerin bir tüzüğüne, topluma yönelik bir siyasetinin olması lazımdır. Mesela Kürtlük, Kürdistan devleti vb. konularda ne düşünüyorlar bunun bilinmesi lazım. Mesela komşu halkların hepsinin devleti var bizim niye olmasın veya niye yok sorularına cevap verilmesi lazım. Bizdeki İslamcılar, kendilerinin Kürt milliyetçisi oldukları yönündeki itirazlara, Arap'a, Türk'e, Fars'a helal olan şey bize neden haram olsun diye karşılık veriyor. Haramsa onlara da haram, helal ise bize de helal diyorlar. Şimdi bu tür tartışmalar var. İttihad-ı İslam son kongresinde bağımsız bir Kürt devleti için çalışacaklarını beyan etti. Bence İslamcılarda milliyetçi söylemler var. Bunun bölgenin içinde bulunduğu şartlarla ilgisi bariz. Sorulan sorulara bir cevap vermeleri gerekiyor. Irak Kürdistanı diye bir bölge var. Irak anayasasında Kürdistan bölgesi federe bölge olarak belirtiliyor. Yani buna göre bağımsız Kürdistan neden olmasın. Böyle bir ortam varken, Kürt devleti istememek diye bir şey İslamcılar için mümkün değil. Çok güçlü seküler partiler var. Burada hemen vatan hainleri, Kürt düşmanları, Kürtlüklerini inkâr edenler diye suçlamalar başlar. İslamcılar böyle bir durum içine girmek istemezler. Doğrusu girmemişler de. Toplumsal realite burada budur.

⁷⁵⁰ Osman Ali, **Hivaru'l-İslami ve'l-Elmani fi Kurdistan**, s.432-433.

⁷⁵¹ a.g.e., s.432.

Bana göre son on yılda İslamcı partilerin milliyetçi söylemleri artış gösterdi. Bu anlamda seküler partilerden bir farkları yok. Anlaşamadıkları konu ise Kürtlerin dini kimliği ve Kürt devletinin muhtevası konusudur. Yani İslamcıların hepsi tonları farklı olmakla birlikte İslam hukukuna dayalı bir Kürt devleti isterken seküler partiler ise seküler bir Kürt kimliği ve Kürdistan devleti istiyor.

İslami Hareket siyasi büro üyesi Abdullah Wertî⁷⁵² İslami Hareket'in milliyetçi olup olmadığı ile ilgili soruya şöyle cevap vermektedir:

İslami Hareket'in iki temel kurulma sebebi vardır. Birincisi İslami değerlerin Kürt toplumunda ihya edilmesi hedefidir. İkincisi de Kürtlerin zulümden kurtarılmasıdır. Bunun için de silahlı mücadele verilmiştir. İslami Hareket İslamidir, milliyetçi değildir ve bütün zulümlere karşıdır. Kendi halkımızın hakları için her türlü mücadeleyi yürütürüz.

Kürtler ve Müslümanlık bağlamında ulusalcılığa dair neler söylenebilir, sorusuna Abdullah Wertî, Kürtlerin komşu olduğu halkların sahip devletler üzerinden dini bir gerekçe üreterek okuma yapmaktadır. Bu bağlamda şunları ifade etmektedir:

Doğrusu İslam gelmeden önce de Kürt, Türk ve Arap vardı. Fakat Kürtler İslam'ı erken dönemde kabul etmişlerdir. Bugün Kürtleri ve Kürtlüğü İslam'dan ayırmak mümkün değildir. Fakat Kürtlere zulümler yapıldı. Mesela Türk'ün, Arab'ın ve Fars'ın devleti var. Kürtün niye yok niye olmasın. İslam, bunlara izin veriyorsa Kürtlere niye vermesin. Bak Kürtler, İslam tarihi boyunca birçok âlim yetiştirdi. Kürtlerin çoğu Müslümandır. Kürtler diğer din mensuplarına zulüm etmemişlerdir. Kürtlerdeki dini anlayış sağlıklı bir İslam anlayışıdır. Kürtler, taassup sahibi değildir.

Abdullah Wertî'nin din üzerinden meşrulaştırarak kabul ettiği Kürtlük, Ali Bapir'de ilmi ve İslami bir çerçeveye yerleştirilmeye çalışılarak anlatılır. Ona göre İslam şeriatının uygulanabilmesi için özgür bir halkın ve toprağın olması gerekir. Allah'ın dini ve İslam şeriatı ancak vatan toprağı üzerinde tam olarak uygulanabilir. Böyle bir vakıa

---

⁷⁵² Abdullah Wertî, -İslami Hareket Siyasi Büro Üyesi-, “Siyasal Partiler Bağlamında Seküler Aktörler ve İslamcı Aktörlerin İslam Algısı (Irak Kürt Bölgesi Örneği)” Konulu Görüşme, Erbil, 2017.

aklen ve şer'an zorunludur.⁷⁵³ Ali Bapir, siyasal bir sistem olarak kabul ettiği İslam için uygulanabileceği siyasal bir zemin aramaktadır ve bu onun için Kürdistan'dır. Ali Bapir'in bu yaklaşımı İslam şeriatı çerçevesinde kabul edilen kürtlük/ulusalcılık/milliyetçilik şeklinde tanımlanabilir.⁷⁵⁴ Böyle bir yaklaşım ulusalcılık ideolojisi bağlamında sorun olarak görülse de Ali Bapir ve lideri olduğu *Cemaat-i İslami*'nin ulusalcılığa nasıl yaklaştıkları ile ilgili olarak belli veriler sunmaktadır. Ali Bapir, İslamcı ideolojinin sınırladığı bir çerçevede meseleye yaklaşmaktadır denilebilir.

İslamcı aktörler; Kürtlük, Kürt milliyetçiliği ve Kürt devleti konusunda benzer yaklaşımlar sergilemektedir. *İslami Hareket* tüzüğünde Kürtlük ve İslam, Ali Bapir'in yaklaşımına paralel olarak iç içe geçen olgular olarak gözükmektedir. Bu anlayışa göre Kürtler bir ulus olarak tanımlanmakta ve ulus olma niteliklerinin tümüne sahip olarak kabul edilmektedir. Fakat aynı zamanda Kürtler dini olarak İslam ümmetinin bir parçasıdır.⁷⁵⁵ Benzer ifadeleri, *İttihad-ı İslam*'ın altıncı kongresinde kabul ettiği maddeler içinde de bulmak mümkündür. İlgili madde şu şekilde geçmektedir: "Kürtler; bağımsız bir ulustur, kendine has kimlikleri vardır, İslam ümmetinin bir parçasıdır ve bağımsızlıklarını ilan etme haklarına sahiptirler."⁷⁵⁶

İttihad-ı İslam siyasi büro üyesi aynı zamanda Kürt bölgesinde bakanlık yapmış olan Ebubekir Ali, İslam ve ulusalcılık konusunda temel iki yanlışın yapıldığına dikkat çeker. Ona göre yapılan yanlışlardan birincisi ulusun İslam karşıtı bir zeminde ele alınmasıdır. Bu anlayışa göre İslam evrenseldir ve ulusal kimlikleri tanımaz ve aksine ulusal kimliklere düşmanlık eder hatta onları yok etmeye çalışır. Ebubekir Ali'ye göre bu anlayışı savunanlar radikal seküler kesimlerdir ve bunlar ulus adına İslam'a savaş açanlardır. Yapılan ikinci yanlışın ise birinci yanlış düşünceye tepki olarak radikal İslamcıların anlayışı olduğunu dile getirir. Ona göre radikal İslamcılar da ulusu İslam adına reddederler. Ulusalcılığı, İslam ümmetini bölmek için emperyalist güçlerin Müslümanların arasına soktuğunu iddia ederler, İslam'ın temel ilkelerine zıt olarak değerlendirirler. Ebubekir Ali, yanlış olarak gördüğü seküler ve radikal İslamcı perspektiflere alternatif olarak üçüncü bir yol sunar. Ona göre İslam, ulusun kendisini tanıır. İslam, bir Müslüman açısından her meselenin çözümünü içinde barındırmaktadır.

⁷⁵³ Ali Bapir, *Binema Şerîyekan u Hêlegîştîyekanî Komelî İslamî*, s.465-466

⁷⁵⁴ Muslih İrwanî, *İslam u Nasyonolizm le Kurdistan* Da Seretayek Le Barey Komelnasî Ayînewe, Hewlêr: Aras, 2003, s.54

⁷⁵⁵ *Bername u Pewrewî Nawxoy Bizûtnewey İslamî le Kurdistan/Îraq, Pesedkirawî Kongrey Deyemî Bizûtnewe*, 2012, s.15.

⁷⁵⁶ *Pirogram u Pewrewî Nawxo Pesedkirawî Kongrey Şeşemî Yekgirtuwî İslamî Kurdistan*, 2012, s.3.

Dolayısıyla eğer bir ulusal sorun varsa bunu da çözüme kavuşturacak İslam'dır. Bu anlamda ulus ile İslam arasında herhangi bir tezat yoktur.⁷⁵⁷

Selam Nawxoş, “*Din ve Nasyonalizm*” kitabında Kürt milliyetçiliğini “*tamamlanmamış bir milliyetçilik*” olarak tanımlar. Ayrıca ona göre dini liderlerin öncülüğünde ortaya çıkan Kürt hareketler, sonrasında seküler bir zemine evrilerek dini o milli mücadele zemininden dışladılar. Böylece ulusalcı seküler Kürtler itiraz ettikleri ve varlık gerekçeleri olan Türk ve Arap ulusalcılığının kötü bir kopyası oldular. Çünkü özellikle Arap milliyetçiliği olmak üzere ve Türk milliyetçiliği İslam'ı dışlayarak bir sonuca ulaşamayacağını fark ettiler. İslam söz konusu milliyetçiliklerin içinde yer edinerek yaşamaya devam etti. Fakat Kürt milliyetçiliği tersi bir istikamet edindi.⁷⁵⁸

4.2. İslamcılar ve Demokrasi

Irak Kürt Bölgesi'nde *İttihad-ı İslam* dışında demokrasi olgusuna parti programlarında yer veren İslamcı parti yoktur. Yine *İttihad-ı İslam* dışında diğer İslamcı partiler, geçmiş dönemlerde demokrasiye küfür nazarıyla bakmışlardır. Söz konusu duruma Osman Ali şöyle dikkat çeker:

Şimdiki durum ile eski arasında fark var. İslamcılar 1980'li yıllarda laikliği ve demokrasiyi küfür olarak görüyorlardı. Mesela Ali Bapir demokrasinin İslam'a zıt olduğunu söyleyip reddediyordu. O dönemde İslami Hareket içinde birlikte idik. Aynı zamanda İslami Hareket içinde selefi bir grup da vardı. Zannımca bunları cihadi selefiler olarak adlandırsak doğru olabilir. Bunlar bizim içimizde daha radikal olan kanadı temsil ediyorlardı. Parlamento, partisel mücadele, demokrasi, hükümet vb. hepsi küfür olarak görülüyordu. İslam bu kavramların tümünün üzerinde değerlendiriliyordu. Fakat 2003 yılından sonra durum değişti. İslamcıların hepsi farklı şekillerde tanımlasalar da demokrasiyi bugün kabul ediyorlar.

Osman Ali tarafından dile getirilen düşünceleri bir anısını da anlatarak Mesud Abdulkaliq da söylemektedir:

Doğrusu İhvan kaynaklı İttihad-ı İslam Partisi dışında İslamcılar geçmişte demokrasiyi küfür olarak görüyorlardı. Bugün parlamentoda faaliyet gösteren Cemaat-i İslam'ın milletvekillerinden birinin

⁷⁵⁷ Mecmuetu Bahisin, *el-Hereketu'l-İslamiyyeti fi Kurdistan*, s.99-100.

⁷⁵⁸ Selam Nawxoş, *Ayin u Nasyonalizm*, Hewlêr: Nusîngey Tefsîr, 2006, S.20-30.

parlamenter sistemin küfür olduğunu söylediğini hatırlıyorum. Bugünse parlamentoda milletvekili olarak bulunuyor. Bunu değişimin nasıl gerçekleştiğini göstermek için ifade ettim.

Söz konusu değişim ve dönüşüm seküler aktörlerden olan Mela Bahtiyar tarafından eleştirilmektedir. Mela Bahtiyar'a göre geçmişte parlamentoya girmeyi küfür olarak görenler bugün parlamentonun ve demokrasinin nimetlerinden faydalanmaktadırlar.⁷⁵⁹ Mela Bahtiyar bu sözleriyle Ali Bapir'in "İman ve Parlamento Arasında Kürt Sorununun Çözümü" adıyla 1992 yılında yayınlanmış kitabına dikkatleri çekmektedir. Söz konusu kitap, demokrasi ve İslam konusunu karşılaştırmalı bir şekilde incelemektedir. Ali Bapir, kitabında İslam ve demokrasiyi karşılaştırırken şunları ifade etmektedir: "Demokrasi esas itibariyle tanrıya inanmamak üzerine kurulmuş bir sistemdir. Demokrasilerde seçilen parlamento yasalar çıkararak şeriatın yerini alır. Halkın çoğunluğunun seçtiği parlamenterlerin yine çoğunluğa dayalı çıkardığı yasalar kendilerinin tanrının yerine konulması anlamına gelmektedir..."⁷⁶⁰

Seküler Kürt aktörlerin temel iddialarından biri demokrasi ile sekülerizm/laiklik arasında kurdukları zorunluluk ilişkisidir. İslamcı partiler, aksine demokrasinin laiklik/sekülerizm ilkesine ihtiyaç duymadığını savunmaktadır. Onlara göre demokrasi ile laiklik arasında zorunlu bir ilişki yoktur. Bu yüzden Müslüman bir toplum demokratik bir yönetim biçimini talep eder ve etmelidir. Demokrasi bir yönetim biçimi olarak İslam'la ters düşmez. Bu bağlamda İslam'daki şura sistemi ile demokrasi bağdaştırılır. İslamcı aktörlerden *İttihad-ı İslam* partisine göre Ortadoğu'daki mevcut diktatörlüklerin ortadan kaldırılması ve halkın iktidarının gerçekleştirilmesinin yolu demokratik yönetimlerden geçer.⁷⁶¹ Müslüman halk, kendi değerlerine yakın gördükleri partilerin iktidara gelmesini talep eder. Ayrıca diğer İslamcı partilerden farklı olarak demokrasi ilkesi *İttihad-ı İslam* tüzüğünde yer alır. Diğer İslamcılar da demokrasi ile laiklik arasında zorunlu bir bağ görmemektedirler fakat demokrasi ilkesini tüzüklerine yerleştirecek düzeyde kabullendikleri de ifade edilemez. Selam Nawxoş, İslamcı partileri demokrasi bağlamında karşılaştırırken şunları ifade eder:

⁷⁵⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=kAfhJugjDvY> Erişim Tarihi: 05.07.2019.

⁷⁶⁰ Ali Bapir, *Çareserî Kêsey Kurd le Nêwan Îman u Parleman da*, Ranya, 1992, 38-39. Kitabın orijinal nüshasına pdf olarak ulaşılmış olup kitap arşivlenmiştir.

⁷⁶¹ İslamcıların Ortadoğuda demokrasinin uygulanması halinde diktatörlüklerin son bulacağı iddiasıyla ilgili olarak Mesud Abdulxaliq şunları söyler: "Ortadoğu'daki laik yönetimler diktatörlüklerle yönetiliyor. Bu durum İslamcılar tarafından laikliğin diktatörlükle özdeşleştirilmesiyle neticeleniyor. Demokrasiyi de bu bağlamda Ortadoğu'daki laik yönetimlerin kabul etmesi söz konusu olarak görülüyor. Çünkü demokrasi geldiğinde diktatörlükle yönetilen çoğu laik Ortadoğu'daki devletlerin son bulacağına inanıyorlar."

İttihad-ı İslam, Cemaat-i İslami ve İslami Hareket'in demokrasiyle ilişkilerinden bahsederek şunları söyleyebiliriz İttihad-ı İslam bu konuda diğer iki İslamcı partiden farklı bir tutuma sahiptir. Hatta bugün özellikle demokrat olduklarını ifade edebiliriz. Bence laiklik konusunda diğer iki partiden farklı bir durumları var. Yani bunlar için laiklik sorun teşkil etmiyor.

Cemaat-i İslami, demokrasiyi Müslüman halkların haklarını elde etmeleri bağlamında önemsemekle birlikte, demokratik değerlerin kabulü konusunda İttihad-ı İslam ile ayrılmaktadır. Cemaat-i İslami'nin tarihine bakıldığında onların daha önce bir yönetim biçimi olarak demokrasi anlayışına karşı oldukları görülür fakat son gelişmeler bu partinin demokrasi ile ilgili anlayışının yumuşadığını göstermektedir. Ali Bapir'in, Mela Bahtiyar ile gerçekleştirdiği programda sarf ettiği şu sözler, iman ve parlamento karşıtlığı bağlamında değerlendirdiği demokrasi anlayışının aksine olmak üzere kendisindeki değişimin boyutlarını göstermektedir:

Farklı yöntemlerle de olsa tarihin belli dönemlerinde demokrasinin uygulamalarına rastlanmaktadır. Mesela Kuran'da Kraliçe Belkis'ten söz edilir. Süleyman peygamber ona bir mektup göndermiştir. Kraliçe karar vermeden önce etrafındakilere danışarak mektuba cevap verme yolunu seçmiştir. Yani bir şurası var. Ben bunu demokratik bir durum olarak görüyorum. Şuraya dayalı yönetim anlayışına demokrasi diyebiliriz... Demokrasi halkın kendi yöneticilerini seçmesi ve yöneticilerin de halk üzerindeki iktidarlarını kullanma biçimidir. İslam'da siyasal sistem meşruiyetini halktan alır. Halk iktidarın kaynağıdır. İktidar İslam'da sivilidir. İktidar dini veya diğer anlamıyla teokratik değildir. Siyasal faaliyet bütün vatandaşların hakkıdır. İslami siyasal sistemde halk ister Müslüman olsun veya olmasın söz hakkına sahiptir. İktidardakiler İslam devletinde kutsal değildir...

Ali Bapir, demokrasiyi sadece yönetim boyutuyla sınırlayıp İslami şura sistemi ile eşitlemekle kalmaz, aynı zamanda demokrasinin öne çıkan temel özelliklerini, İslam'da bulunması varsayımından yola çıkarak daha geniş bir çerçeveye taşıyıp kabul eder. Demokrasinin şura sistemi ile eşitlenme çabaları olarak okunabilecek değerlendirmeler, Ali Bapir tarafında şöyle ifade edilir:

...Yani insanların ortaya çıkardığı bir yönetim biçim olarak iyi bir şeye karşılık gelmektedir... Demokrasinin temel ilkelerini şöyle

sınıflandırabiliriz: Halkın egemenliği, seçimler, kuvvetler ayrılığı, hukukun üstünlüğü, temel hak ve hürriyetlerin garanti altına alınması, çoğunluğun iktidarı ama azınlıkların korunması ve barışçıl iktidar yolu. İslam saydığımız ilkelerin tümünü kabul eder. Hatta Avrupa'dan önce bu hükümler zaten İslam'da vardı. Her din ve inancın hedefi, vakayla uyumlu olmasıdır. Burada halkın faydası vakıada göz önünde bulundurulmalıdır. Şunu da söyleyebilirim ki Kuran halk için inmiştir.

Bununla birlikte *Cemaat-i İslami* lideri olan Ali Bapir'in laikliği/sekülerizmi İslam dışı olarak gören yaklaşımı varlığını devam ettirmektedir. Ali Bapir, Mela Bahtiyar ile birlikte gerçekleştirdiği programda sekülerizmi şu şekilde tanımlamaktadır:

Sekülerizm insanın ortaya çıkardığı bir din olarak tanrının gönderdiği dinin karşısında yer alan alternatif bir dindir.

Keskin hatlarla seküler bir yönetime itiraz geliştirilirken demokrasi, din üzerinden tanımlanarak meşru bir zemin içine çekilmektedir. Demokrasi, İslam ile temellendirilerek teolojik bir zeminde yeniden üretilmektedir.⁷⁶² Böyle bir yaklaşımla aynı zamanda demokrasi ve seküler yönetim arasında kurulan zorunlu ilişki de bertaraf edilmiş olmaktadır. Ali Bapir, demokrasiye yönelik itirazının ne olabileceğini dile getirirken sekülerizme itiraz olarak öne sürdüğü yaklaşımına benzer bir argüman dile getirmektedir:

Demokrasiye itiraz edeceğimiz sadece bir yön vardır. O da haram ve helalin belirlenmesi ile ilgili yöndür. Yani İslam'ın haram kıldıkları halkın iradesi gerekçe gösterilerek helal kılınamaz veya helal kıldıkları da haram kılınamaz diyoruz. Haram ve helali belirleme yetkisi Allah'a aittir.

Ali Bapir'in tartışma programında verdiği İsrail devleti örneği de demokrasi ve sekülerizmin ayrıştırılabileceğine dair çıkarımının bir sonucu olarak okunabilir. Ona göre İsrail bir din devleti olmasına rağmen demokratik olduğunu da iddia etmektedir:

Demokrasinin dini bir devlette uygulanmasına İsrail'i örnek olarak verebiliriz. Devletin ismi dahi dini bir isim olarak karşımıza çıkıyor. Kimse de çıkıp İsrail bir din devletidir orada demokrasi yok demiyor.

⁷⁶² Karşılaştırma için bkz. İhsan Toker, **Teolojik Bir İnşa Olarak Laiklik**, Ankara: Eskiyei Yayınları, 2009, s.1-4.

Bir başka İslamcı parti olan *İslami Hareket* demokrasi konusunda *Cemaat-i İslami* ile benzer tutumlara sahiptir. İslami hareket siyasi büro üyesi Abdullah Wertî'ye göre demokrasi siyasal bir sistem olarak düşünülmelidir. İslam da bu anlamda demokrasi ile çatışmamaktadır. Fakat Batılılar, demokrasinin uygulandığı İslam ülkelerinde İslamcılar iktidara geldiklerinde karşıt bir tavır sergiliyorlar. Konuyla ilgili İslam ve demokrasi hakkında neler söylenebilir sorusuna o, şöyle cevap verir:

Demokrasi siyasal bir sistemdir toplumun yönetilebilmesi için. Fakat İslam bir dindir. İslam hayatın her alanında hüküm verecek bir niteliğe sahiptir. Ekonomi, siyaset, eğitim hepsiyle ilgili söyleyecek sözü vardır. Demokrasi ile İslam arasında siyasal yönetim anlamında benzerlikler vardır. Nasıl benzerlikler mesela? Seçimler, demokraside olduğu gibi İslam'da da vardır. Yine bireysel özgürlükler var, yani insanlar inançlarında, fikirlerinde özgürdürler. Yine siyasal partilerin birden çok olması İslam'da da vardır. Bu yüzden bu konuda yönetim sistemi anlamında İslam ve demokrasi arasında benzerlikler vardır. Fakat İslamcılar demokrasi ile iktidara geldiklerinde biz gerek Batılıların ve gerekse de onların destekçilerinin bunu kabul etmediklerini görüyoruz.

Abdullah Wertî'nin düşüncelerine açıklık getirmesi amacıyla, İslam ve demokrasi zıtlığından söz edilemez mi, diyorsunuz sorusuna yönelik ise o, şunları söyler:

Hayır, bunu söylemiyorum. Şunu anlatmak istiyorum; Yani aralarında benzerlikler var. Yoksa bütünüyle aynadırlar demiyorum. Demokrasi siyasal bir sistemdir. Bunun dışında kabul edilemez. Demokrasi din değildir. İnsanların yönetilebileceği siyasal sisteme dair bir formdur.

Azad Ali İsmail, seküler ve İslamcı aktörleri demokratik tavır ve tutumlar bağlamında karşılıklı değerlendirirken tarafların baskıcı karakterlerine yön veren kültürel kodlara dikkat çeker. Bundan yola çıkarak seküler ve İslamcı aktörlerin demokratik davranmadıkları/davranamadıkları sonucuna varır. Bu bağlamda Azad Ali İsmail şunları ifade eder:

Sekülerler ve İslamcılar Ortadoğu genelinde otokratik tavırlar sergiliyor. Mesela laik/seküler kesim demokratik değerlerden söz ediyor. Fakat onlar, kendilerinin dışındakilere, yani kendileri gibi düşünmeyenlere, örneğin İslamcılara yönelik tavırlarında bu demokratik değerlerin çok da görünür olmadığı görülebilmektedir.

Bunun tersi de doğrudur. Mesela İslami hareketler hem hareket içinde hem de hareket dışında bağımsız tercihlere veya özgür düşünceye, birlikte istişare etmeye dayalı hareket ediyorlar mı? Tartışmanın ayaklarından biri de bu zannımca. Kültürel kodlar bağlamında analiz yapıldığında aynı toplumsal çerçeve içinde bulunan laik/seküler ve İslamcı kesim ötekilerine karşı benzer otokratik tavırlar sergiliyor.

Kürt bölgesindeki demokrasi pratiğine dikkat çeken KDP'den Abdullah Agri de benzer bir yaklaşımla içinde bulunduğu seküler zeminden bölgenin kültürel kodlarını yansıtacak şekilde bir özeleştiriye bulunmaktadır:

...Yine demokrasi konusunda mesela aynı şey var. Saddam Hüseyin demokrat olduğunu söylüyordu, Beşşar Esad da demokrat olduğunu söylüyor. Fakat pratikte demokrasiyi görüyor muyuz? Ortadoğu'da maalesef böyle bir görüntü var. Yani biz de bu durumdayız. KDP'nin güçlü olduğu bölgelerde KYB'nin, ya da KYB'nin güçlü olduğu yerlerde mesela Süleymaniye'de KDP'nin söz hakkı olduğunu görmüyoruz. İki taraf da demokrasiden söz ediyor. Bunu bir özeleştiri olarak söylüyorum... Demokrat ve laik/seküler olanların da özgürce düşünceleri ve özgürlük yanlısı olmaları gerekir. Dinin tümünü eğer gericilik olarak değerlendirirsek o zaman bizim diktatörlerden bir farkımız kalmaz. Hatta böyle olunursa demokratların siyasal İslamcılardan bir farkı kalmaz

Ali Bapir de Kürt bölgesinde uygulanan demokrasiyi seküler Abdullah Agri'nin anlattığına benzer bir şekilde madde madde anlatarak dile getirmektedir:

Bizde peki demokrasi nasıl uygulanmaktadır? Bölgede halkın egemenliği değil partilerin egemenliği söz konusudur... Demokrasilerde seçimler olmazsa olmazdır. Bizde ise seçimler hile ile gerçekleştirilmektedir. Özgür bir ortam yok burada. Veya insanların oyları para ile satın alınmaktadır. Bu da aşiret liderlerinin eliyle gerçekleştirilmektedir... Parlamento iki yıldır toplanamıyor.⁷⁶³ Hükümet tek başına istediği tüm işleri yapıyor. Bizim bölgemize iktidarı ellerinde bulunduran seküler partiler büyük zararlar

⁷⁶³ Son seçimlerden sonra Irak Kürt Bölgesindeki liderlik tartışmaları, merkezi hükümetin oluşturulması ile ilgili ayrılıklar, bakanlıkların paylaşılması, peşmergelerin(askerler) partilere değil bir bakanlığa bağlanması ile ilgili ihtilaflar, Irak Kürt Bölgesi anayasasının nasıl olacağı vb. durumlar ayrılıkların derinleşmesine yol açmış ve parlamentonun çalışmaması ile sonuçlanmıştır.

vermişlerdir. Batılı anlamda bizim seküler çevreler ne tam seküler ne de tam olarak demokratlar. Kendi bölgemizde özerk bir şekilde 25 yıldır yaşıyoruz ama durumumuz bu.⁷⁶⁴ Kürt bölgesinde laikliğin içerisinde her şey var. Saltanattan tutun iktidarın hiç el değiştirmemesine kadar. Partilerin başkanları dahi değişmiyor.

Selam Nawxoş'a göre bugün itibariyle seküler ve İslamcı aktörler demokrasiye yaklaşımları konusunda benzeşmektedir. Fakat seküler partilerin İslamcıları demokrat olamayacakları şeklinde eleştirmelerinin bir geçerliliği yoktur. Çünkü geçmişte bugünkü seküler partilerin yöneticileri olan Kürtler de demokrasi karşıtıydı:

Bizdeki Marksistler de daha önce demokrasiyi kabul etmiyorlardı. Bu konuda İslamcılardan bir farkları yoktu. Marksistler demokrasiyi kapitalizmin bir oyunu olarak görüyorlardı. İslamcılar da demokrasi helal ve haramı belirliyor diyor ve reddediyorlardı. Bugün ise her iki tarafın da demokrasiye yönelik düşüncelerinde değişim olmuştur.

4.3. İslamcı Partilerin Seçimlerde Aldıkları Oylar Bağlamında Müslüman ve İslamcı Dikotomisi

Irak Kürt Bölgesi'nde, seküler ve İslamcı aktörler siyasal parti olarak seçimlere girmektedirler. Söz konusu seçimlerin niteliği tartışılmakta birlikte seçimlerin yapılmaya başlandığı 1992 yılından beri seküler partiler ezici bir çoğunlukla sürekli iktidarı ellerinde tutmaktadırlar.⁷⁶⁵ İslamcı partiler'in inşa etmek istedikleri toplumsal ve siyasal yapı İslam hukukunu içermektedir. Siyasal faaliyetlerini de bu çerçevede açık bir şekilde yürütmektedirler. Seküler aktörler halkın, buna rağmen İslamcı partileri iktidara taşımamalarını İslamcılara yönelik temel bir eleştiri olarak dile getirmektedirler. Buna göre İslam hukukunu savunan ve tüzüklerinde bunu belirten İslamcı partiler,⁷⁶⁶

⁷⁶⁴ Birinci Körfez savaşında sonra Irak Kürt Bölgesi önce fiili sonrasında da resmi olarak özerk bir bölge olmuştur. Bu durumun gerçekleştiği tarihe yani 1991 yılına atfen 25 yıl deniliyor. Tartışma programının gerçekleştiği 2016 yılı itibariyle bölgenin özerkliği 25 yılı bulmuştur.

⁷⁶⁵ Irak Kürt Bölgesi'nde 1992 yılından son seçimin yapıldığı 2018 yılına kadarki parlamento seçimlerinde partilerin oy dağılımı hakkında parlamentonun resmi internet sayfasına bkz. <https://www.kurdistan-parliament.org/Default.aspx?page=page&c=Parliament-History2018> Erişim Tarihi: 21.07.2019

⁷⁶⁶ Örneğin İslami Hareket'in 2012 yılında gerçekleştirdiği kongrede kabul ettiği tüzüğün üçüncü maddesinde hareketin temel ilkelerini belirleyen kaynaklar anlamında şunlar söylenir: "Hareket, Kuran ve Sünnet'i temel ilkesi olarak kabul eder. Bunların yanında âlimlerden ve Müslümanların ortak kazanımlarından faydalanır." Bkz. Bername u Pewrewî Nawxoy Bizûtnewey İslamî Le Kurdistan/'İraq, Pesendkirawî Kongrey Deyemî Bizûtnewe, 2012. Yine İttihad-ı İslam Partisi tüzüğünün genel ilkeler başlığı altında dördüncü maddesinde şunlar yazılır: "İslami temel sabiteler ile insanlığın ortak değerleri partimizin siyasi faaliyetlerini yürütürken uyduğu ilkelerdir." Bkz. Pirogram u Pewrewî Nawxo Pesedkirawî Kongrey Şeşemî Yekgirtuwî İslamî Kurdistan, 2012

Müslüman bir halk dedikleri Kürtlerden neden yüzde yirmiye bile ulaşamayacak bir oy alıyorlar?⁷⁶⁷ Seçimlerde alınan oylar üzerinden sorulan böyle bir soru, nihayetinde Müslüman ve İslamcı ayırımına dair tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Böylece “Kürtler Müslümandır ama İslamcı değil” söylemi seçimlerde alınan oy üzerinden somut bir olgu olarak düşünülüp İslamcıların karşısına konulmaktadır.

İslamcı aktörlerin konumlarını zayıflatan çeşitli unsurlardan söz edilebilir. Kuzey Irak'ta geleneksel aşiret yapılanmaları, İslamcı aktörlerin karşısına çıkan en ciddi olumsuzluk olarak değerlendirilebilir. Ayrıca KDP ve KYB'nin siyasi ve ekonomik gücü ellerinde bulundurmaları hasebiyle toplumu yönlendirme ve etkileme kabiliyetlerine sahip olma avantajını, İslamcıların aleyhine kullanabilme durumları söz konusu olabilmektedir. Seküler partilerin toplumsal ve siyasi gücü bağlamında Azad Ali İsmail şunları söylemektedir:

Mesela bizdeki seküler kesim siyasi, ekonomik ve silahlı güç anlamında çok güçlüdür. Fakat İslamcıların da sekülerlerin bu gücüne rağmen toplumun en alt katmanlarına kadar nüfuz edebilme durumu var. Din bizim toplumumuzda çok güçlüdür. Öyle ki seküler partiler kendi mollalarını, kendi dini kurumlarını kurma yoluna gittiler... Düşünün, bir partinin polis teşkilatı var, askeri teşkilatı var. Bunlar gelip partiden maaş alıyor. Bu teşkilatlara girebilmenin yolu da bu partilere üye olmaktan geçiyor. Söz ettiğim KDP ve KYB.

Azad Ali İsmail, seküler partilerin toplumsal, siyasi ve silahlı gücüne dikkat çekerken Osman Ali de onu destekleyecek tarzda bu partilerin medya gücüne dikkat çeker:

Bizim seküler Kürtler İslamcı Kürtlerden daha güçlüdür. Yani hem siyasi hem de ekonomik güçleri daha fazladır. Uluslararası yayın yapan televizyon kanalları var. Bu kanallarda sekülerizm konularını işliyorlar. Aynı zamanda temel İslami konuları tartışmaya açıyorlar. Neredeyse İslami her konuyu tartışıyorlar. Özellikle bu kanallardan NRT ve RUDAW önemlidir. Kendilerinin desteklediği İslam anlayışını gerçek İslam diye anlatıyorlar.

İslamcıların dış ülkelerden destek aldıkları ve yerel olmadıkları ile ilgili seküler aktörlerin yaptıkları propagandalar da İslamcıların halk nezdindeki inandırıcılığına

⁷⁶⁷ İslamcı partilerin, 1992 yılında gerçekleştirilen seçimlerden bu yana oy oranları %20ye hiç ulaşamadı. Bunun için bkz. <https://www.kurdistan-parliament.org/Default.aspx?page=page&c=Parliament-History2018> Erişim Tarihi: 21.07.2019

gölge düşürebilmektedir. Yine *İttihad-ı İslam* dışında kalan İslamcı partilerin geçmişte silahlı kanadının olması ve bunların içinden çıkan selefi tekfirici grupların halk üzerinde bıraktıkları negatif etkiler,⁷⁶⁸ seküler partilerden KDP ve KYB'nin köklü partiler olmaları, DAİŞ ile İslamcı partiler arasında bağ kurulması gibi nedenler İslamcı anlatıyı zayıflatmaktadır. İslamcıların geçmişteki dini radikalizm bağlamında katı ve sert tutumlarına dikkat çekerken Selam Nawxoş şunları söyler:

İslamcılar geçmişte çok tutucu idiler. İnsanların nasıl giyinmeleri gerektiğinden tutun, ne yemeleri nasıl yemeleri gerektiğine kadar, milliyetçilik, demokrasi, din toplum ilişkilerine kadar büyük bir taassuba sahiptiler.

Yukarıda izah edilmeye çalışılan faktörleri dışarda tutarak ifade etmek gerekirse İslamcılara oy vermeyen halk ya İslamcılara inanmıyor ya da onların iddialarını; dini kullanma, dini siyasi hedeflerine malzeme olarak kullanmak şeklinde algılıyor. Veya İslamcıların gerçekten dindar insanlar olduklarına inanıyor fakat dinin toplumsal, hukuksal ve siyasal alanda bu kadar geniş bir hacimde, İslamcıların sunduğu şekliyle görünür olmasını istemiyor. Veya sorun İslamcıların inançlarıyla değil kendileriyle mi ilgili? İslamcılar güven vermiyor mu? Iraklı Kürtler, seküler partilere İslamcıların baktığı gibi bakmıyor mu? Belki de bu partilere mensup veya oy veren mollalarına itimat ediyor.

Örgütlü bir şekilde hareket eden İslamcılar; cemaat, parti, dernek gibi modern örgütlenme araçlarını kullanmaktadırlar. Bunlar İslam'ın toplumsal, hukuksal, siyasal, ekonomik vb. hayatın her alanında geçerli hükümleri olan bir din olduğuna inanmaktadırlar. Buna karşılık kendilerini Müslüman olarak tanımlayıp İslam'ı; aileleri, içerisine doğdukları toplumları, tarihleri, gelenekleri ve geleneksel İslami kurumlarıyla öğrenen ve kabul eden Müslümanlar vardır. Tabii Müslüman bir toplumda, Müslüman bir ailede doğmasına ve yetişmesine rağmen dini kabul etmeyen kişiler de vardır. Fakat kendilerini Müslüman olarak tanımlayıp İslam'ın emir ve yasaklarını (söylem düzeyinde de olsa) kabul eden ezici çoğunluğun, Müslüman sosyolojiyi oluşturduğu ifade edilebilir. Din bu kesimlere anne babadan tevarüs eden bir kimlik, nesep olarak intikal etmiştir. Fakat bunlar İslamcılar gibi siyasi bir örgütlenme içerisinde değiller. Böyle bir örgütlenmeye yönelik bir anlayışa da sahip değildirlere. Kendilerini hayatın her

---

⁷⁶⁸ Söz konusu selefi gruplar sadece seküler kişi ve partileri değil aynı zamanda İslamcı partileri de tekfir etmekteydiler. İslamcılar açısından sıkıntılı olan taraf ise bu grupların içinde bulunan yönetici kadroların çoğunun onların içinden çıkmış olmasıdır. Bu konuda bkz. Osman Ali, **Hivaru'l-İslami ve'l-Elmani fi Kurdistan**, s.441. Ayrıca aynı eserde bkz. s.492-493.

alanında dini hâkim kılacak bir mücadele içerisinde bulunmak mecburiyetinde de hissetmemektedirler. İslami hükümlerin devletin kanunları olması için de bir gayretleri yoktur. Böyle bir perspektiften bakıldığında İslamcı aktörlerin, Kürt toplumunu Müslüman olarak takdim etmesinin ve bunları sadece Müslüman oldukları için kendi tabanı olarak görmelerinin çok da tutarlı olmadığı görülebilir.

Irak Kürt Bölgesi'nin anayasal anlamda Irak anayasasına bağlı olmasına rağmen (Anayasa kendisinin İslami olduğunu deklare etmektedir.) bölgedeki genel işleyişin laik bir karaktere sahip olduğu ifade edilebilir. Bölgede toplumsal ve siyasal düzen laik bir düzen olarak tasarlanmış bulunmaktadır. Netice itibarıyla Irak Kürt Bölgesi'ndeki Müslümanların çoğunluğu, İslam'ı sadece kimlik düzeyinde biliyor ve kabul etmekte olup, İslam'a yönelik düşünceleri ideolojik bir boyuta sahip bulunmamaktadır. Onlardan az bir kısmı örgütlü ideolojik bir düşünceye sahiptir ki, bunlar da İslamcılardır. Seküler partiler halkın bu durumunu normal karşılamakta ve onlardan oy toplamak için de onlar gibi hareket edebilmektedir. Mevcut durumda İslamcılar, Müslüman toplumsal tabakayı değiştirmek dönüştürmek amacını gütmektedirler. İslamcılar iktidarı ele geçirerek eleştirdikleri geleneksel İslam anlayışını ve toplumsal yansıma biçimlerini de değiştirmek hedefindedir. Belki de bu yüzden geleneksel din anlayışına sahip toplumsal kesimler seküler partilere yönelmektedir.

İslamcı partilerin aldıkları oyların bölgesel dağılımı hakkında selam Nawxoş şunları söylemektedir:

İslamcı partilerin oy dağılımı bölgede farklılık gösteriyor. Mesela İttihad-ı İslam hemen hemen bölgenin tümünden oy alıyor. Fakat Barzani'nin güçlü olduğu bölgelerde daha fazla oy alıyor. Yekiti'nin kontrolündeki bölgelerden de oy alıyor. Ama daha az oralarda, çok fazla gücü yok. Cemaat-i İslami ise sadece Yekiti'nin güçlü olduğu bölgelerden oy alıyor. Yani Barzani'nin güçlü olduğu bölgelerde bir karşılığı yok. Daha dar bir alanda faaliyetlerini aktif bir şekilde sürdürebiliyor. İslami Hareket ise geçmişteki gücünü kaybetmiş durumdadır. Bugün sadece tek milletvekili ile temsil ediliyor. Bu tablo partilerin siyasi söylemlerine de yansıyor. Mesela İttihad-ı İslam daha geniş ve kucaklayıcı bir söyleme sahip.

5. KÜRT İSLAMCILIĞININ SEKÜLERİZM OKUMALARI

Kürt İslamcılığının sekülerizm okumalarına dair öne çıkan birtakım özelliklerinden söz edilebilir. Söz konusu özellikler bağlamında sekülerizm, İslamcı anlatıya göre tarihsel, toplumsal ve siyasal zemini itibariyle Batılı bir gerçeklik olarak anlaşılmaktadır. Sekülerizm ve İslam dikotomisinde sekülerizm, İslam karşıtı bir konumda değerlendirilerek din dışı bir olgu olarak okunmaktadır. Kürt kültürüne yabancı bir unsur olarak olumsuzlanarak Kürt ulusal kimliğinin inşasında dışarıda tutulmaktadır. Kürtlerin tarihsel trajedilerinin bizatihi sebebi olarak Osmanlı sonrasında ortaya çıkan despotik Ortadoğulu yönetimlere ideolojik motivasyonu sağlayan temel araç şeklinde değerlendirilmektedir. İslamcı aktörlerin sekülerizm eleştirilerinde ontolojik itirazlarla ön plana çıkararak benzeştikleri ifade edilebilir.⁷⁶⁹

Cemaat-i İslami lideri Ali Bapir'e göre sekülerizm bir dindir. Bundan dolayı sekülerizmin İslami açıdan kabulü söz konusu olamaz. İnsanın tanrının yerine konulma çabası olarak seküler anlayış, İslam ile hiçbir şekilde telif ve tefsiredilemez. İslam'ın son din olduğu ve hayatın her alanı ile ilgili emir ve yasaklar vaz eden özelliklere sahip olduğuna dair çıkarımı üzerinden İslam, sekülerizm karşıtı bir zeminde konumlandırılmaktadır. Aynı zamanda Batılı bir paradigma olarak içinden doğduğu tarihi ve kültürel şartların, Müslüman toplumların tarihi ve kültürel şartları ile bir ilgisi yoktur. Ona göre Sekülerizm, tarihsel bir deneyim olarak Avrupa milletlerinin kendi öznel koşullarının sonucunda ortaya çıkmıştır. Sekülerizm Avrupa'da din ile özdeş olarak görülen kilise karşıtlığı bağlamında şekillenmiştir. Kilise/din karşıtlığı bağlamında ortaya çıkan sekülerizm her şeyin ölçüsü ve merkezi olarak kabul edilen kilisenin yerine insanı koymuştur.⁷⁷⁰ Ali Bapir, seküler Mela Bahtiyar ile gerçekleşen programda sekülerizmi ateizm ile eşit tutmadığını da dile getirmektedir:

Sekülerizmi kabul edenlerin tümünün tanrı tanımaz olduğunu iddia ediyor değilim. Elbette seküler olup tanrıya inananlar olduğu gibi inanmayanlar da var. Sekülerizm dünyayı merkeze almak ile ilgilidir. Bu yüzden dilimize sekülerizm kelimesi “‘elmanî” olarak tercüme edilmiştir.⁷⁷¹ Sekülerizm kendi içerisinde ılımlı ve sert olarak kategorize ediliyor. Mesela bu son anlayışa göre din ve devletin birbirinden ayrılması yetmiyor. Aynı zamanda hayatın her alanında

⁷⁶⁹ Osman Ali, *Hivaru'l-İslami ve'l-Elmani fi Kurdistan*, s.47-52.

⁷⁷⁰ Ali Bapir, *Tewjîmî İslamî u Elmanî*, s.359-363.

⁷⁷¹ Bu kelime Arapça'da “علمانية” (dünyevileşme, dünyacılık) şeklinde kullanılmış ve Kürtçeye de olduğu gibi aktırılmıştır.

seküler anlayışın egemen kılınması gerekiyor. Din hiçbir şekilde dünyevi olarak kabul edilen işlere müdahale edemiyor. Dinin hayatın her alanından uzaklaştırılması veya bu olmazsa en azından onun minimize edilmesi gerekiyor. Bana göre sekülerizm şunu söylüyor: Aslında tanrı yoktur ve din de doğru bir şeye karşılık gelmiyor. Veya tanrı var fakat sosyal hayata müdahale etme hakkına sahip değildir. Burada Aristo'nun anlayışı devreye giriyor. Yani dünya tanrı tarafından yaratılan bir saat gibidir. Saat yaratıldıktan sonra tanrı, buna müdahale etmemektedir. Yani kulluğa gerek yoktur.

Cemaat-i İslami lideri Ali Bapir'e göre sekülerizmin, Batı dünyasına ait tarihsel ve kültürel arka planı vardır. Söz konusu tarihsel ve kültürel dünya sekülerizmin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. İslam dünyasında ise böyle bir vakıanın aksine şartlar olmuştur. Bu paralelde o şunları söyler:

Düalist tanrı ve dünya karşıtlığı anlayışı Avrupa tarihi boyunca farklı formlarda var olagelmıştır. Kilise tanrının temsilcisi iken halk bunun dışında olarak tanımlanmıştır... Bizde ise Avrupa tarihinde gelişen şekliyle din dünya ayrımı veya din dünya karşıtlığı söz konusu olmamıştır. Bu anlamda bizim tarihimizde teokrasiden söz edemiyoruz. Bizde tanrı adına yetkilendirilmiş bir kilise ya da kurum yok, olmamıştır. Bizim şeriat dediğimiz veya İslam Devleti dediğimiz durumun da teokratik anlayışla bir ilgisi yok. "Meşruyetini halktan alması hasebiyle İslam devleti teokratik devlet olarak görülemez."⁷⁷²Allah'ın vekili olmak gibi bir durum Hristiyan teolojisine ait bir durumdur. İslam devleti için böyle bir vekâletten söz edilemez.

Ali Bapir yukarıda ifade ettiği şekliyle sekülerizmi resmettikten sonra Kürt bölgesindeki vakıaya ve seküler aktörlere sözü getirir:

Sekülerizm ve demokrasi bağlamında içinde yaşadığımız Kürdistan⁷⁷³ bölgesinde mevcut durumdan söz etmem gerekirse: Memleketimiz Müslüman bir memleketdir. Ve burada sekülerizmin karşılığı yoktur.

⁷⁷² İbare kendisine aittir ve doğrudan çevrilerek aktarılmıştır. Ali Bapir'e göre İslam Devleti meşruyetini halktan alır. Avrupa'daki gibi kilise veya kilisevari bir kurumdan değil.

⁷⁷³ Hem seküler hem de İslamcı partiler Kürdistan kelimesini kullanır. İki taraf açısından da bölgenin Kürdistan olarak adlandırılması tartışma konusu olarak görülmemektedir. Kürdistan ifadesi kendilerine ait bir kullanım olarak aktarılmıştır.

Bizim anlayışımıza göre sekülerizmin varsa iyi bir tarafı, bu zaten İslam'da olur... Bizim topraklarımızda sekülerizmi savunan kesimlerin, sekülerizmi İslam'la karşılaştırmaları paradokstur. Çünkü bu bizim tarihsel ve sosyolojik tecrübemiz değildir. Seküler anlayışı halka dayatmak yerine zaten Müslüman olan halka İslam'ı anlatmak çok daha iyidir. Bizim burada seküler partiler ve hükümet, kendilerine bağlı dini kurumlar oluşturuyorlar. Yine tarikatlara ve Selefilere⁷⁷⁴ destek veriyorlar. Bu tür dini grupları destekleyerek İslamcı partilerin etkisini kırmaya çalışıyorlar...

İslamcıların iktidara geldiklerinde seküler kesimlere nasıl davranacakları ile ilgili olarak Ali Bapir kendisine sorulan soruya İslam tarihinden örnekler getirerek cevap verir:

Allah, insanların istedikleri dini⁷⁷⁵ seçmelerini kendi özgür iradelerine bırakmıştır. Dolayısıyla burada İslami açıdan bir baskıdan söz edilemez. İslam tarihinde de Hristiyanlar, Yahudiler, Zerdüşter, Hindular dinlerini yaşamışlardır. Bu sorun olmamıştır. Mesela Mecusiler ateşlerini yakmaya devam etmişlerdir. Müslümanlar onları dinleriyle baş başa bırakmış ve onları din değiştirmeye zorlamamışlar... Biz laiklerle birlikte yaşıyoruz. Birlikte de yaşayabiliriz. Birlikte yaşayalım diyen de biziz. Bizdeki sekülerler bunu kabul etmiyor. Sekülerizmi bize ve halkımıza dayatıyorlar. Hâlbuki biz Müslüman bir ülkede insan olarak, bir vatandaş olarak onları kabul ediyoruz.

İttihad-ı İslam partisinden Ebubekir Ali'ye göre Ortadoğu'da yaşandığı şekliyle seküler tecrübe, siyasal yönetimler aracılığıyla despotik uygulamalara meşruluk kazandırmıştır. Seküler yönetimlerin egemen olduğu Ortadoğu ülkelerinde toplumsal ve siyasal herhangi bir başarıdan söz etmek mümkün değildir. Ona göre silahlı radikal İslamcı grupların ortaya çıkması da bu yönetimlerin uyguladıkları despotik uygulamalar

⁷⁷⁴ Burada selefilere kasıt Irak Kürt Bölgesinde bulunan gruplardır. Bu gruplar Irak Kürt Bölgesindeki hükümeti meşru bir hükümet olarak görüyorlar. Şu an Irak Kürt Bölgesinin başkanı Mesut Barzani'yi de "Ulu'l-Emr" olarak kabul ediyorlar. Bölgede selefi grup Suudi Selefililiği olarak adlandırılıyor. Bunlar aynı zamanda İslamcı partilere de karşı olduklarını ifade ediyorlar. Tarikatlar ve Selefi gruplar seçimlerde de İslamcı partilere değil seküler partilere veya kendisini İslamcı olarak tanımlamayan partilere oy vermektedirler. Bunlar aynı zamanda bölgede İslamcı partilere karşı seküler partiler tarafından destekleniyorlar. Ali Bapir'in dikkat çektiği durum budur.

⁷⁷⁵ Ali Bapir sekülerizmi de bir din olarak gördüğünden seküler kesimleri diğer din mensupları gibi değerlendirmektedir.

nedeniyedir. İslamcılardan talep edilen dinde ve dini anlayışta reform çağrılarının da daha çok seküler/laik yönetimlere yapılması gerektiğini belirtir:

Reform konusunda İslamcı düşüncenin değişimi müspet görülmele birlikte seküler düşüncenin reforma daha fazla ihtiyacı var. Osmanlı sonrası Ortadoğu seküler olanların eliyle yönetilmiştir. Başarısızlıkları da ortadadır. Dolayısıyla laik seküler çevrelerin de ciddi bir reforma ihtiyacı vardır. Ortadoğuda şiddet yanlısı İslami grupların ortaya çıkma nedeni Ortadoğuda egemen olan diktatörlüklerdir. Diktatörlerin ideolojisi seküler anlayışa dayanmaktadır. Aynı zamanda buralardaki yolsuzluklar, hukuksuzluklar, haksızlıklar İslami grupların şiddete başvurmasına neden olmaktadır. İslamcılar belli bir dini kuruma karşı mücadelenin sonucunda ortaya çıkmamışlardır. Tersine İslamcı düşünce diktatörlük, laiklik, yolsuzluk karşısında ortaya çıkmışlardır.

Ebubekir Ali'ye göre Kürt bölgesindeki seküler aktörlerin sorunu ifade ettikleri şekilde İslamcılarla değil tersine İslam ile:

Irak Kürdistan Bölgesi'ni 1991 yılından beri yöneten ideolojik kimlik laiklidir. Bölgedeki durum da ortada... Yani bölgede de yolsuzluk, fakirlik ve parti diktatörlüğü Ortadoğu'daki laik seküler yönetimler gibi aynısıyla mevcuttur. Bölgedeki seküler aktörlerin sorunu İslamcılar ile değil bunun aksine İslam ile ilgilidir. İslam karşıtlığı seküler çevrelerin ayırt edici bir özelliğidir... İslam karşıtlığı Kürt toplumuna en büyük zararı verir. Kürtler kahir ekseriyetle Müslümandır. Müslümanlık Kürtlerin temel kimliğidir. Dolayısıyla İslam dışında Kürtleri bir arada tutabilecek başka bir dinden, ideolojiden, kimlikten söz etmek mümkün değildir.

Seküler Kürtlerin, İslamcıların iktidara gelmeleri durumunda bölgedeki azınlıkların sonunun geleceği şeklindeki argümanlarını Ebubekir Ali propaganda olarak görmektedir. Ona göre İslamcıların dini ve mezhebi azınlıklarla bir sorunu yoktur:

İslamcı partiler bölgede Kakailer, Yezidiler vb. farklı dinden olanlarla iyi geçiniyorlar. Aralarında herhangi bir sorun yok. Seküler olanların derdi bölgedeki farklı dini gruplar arasında adaleti veya eşitliği sağlamak değildir. Onların istediği dinsizliktir. İslamcı grupların

olumsuz yönleri öne çıkarılarak İslamcılarını değerlendirmeye tabi tutmak doğru olmaz.

Ayrıca o, İslamcılarının devlet talebine yönelik itirazlarının dini bir çerçeveye büründürülerek savunulmasını doğru bulmamaktadır. Ona göre;

İslam, tarih sahnesine çıktığı gündən beri devletsiz değildir. Bugün de devlet yönetiminde İslam'ın uygulanması talebinde bulunmak yeni bir şey değildir.

İslami Hareket siyasi büro üyesi Abdullah Wertî, sekülerizm ile ilgili kendisine sorulan soruya daha ihtiyatlı bir dil kullanarak yaklaşıyor. Demokrasiye benzer bir yaklaşımla sekülerizmi tanımlama gayretlerine şahit olunmaktadır. Ona göre sekülerizm:

Sekülerizm eğer İslam'ın toplumsal hayattan uzaklaştırılması anlamında ise bu kabul edilemez. Bir de sekülerizm kilisenin iktidardan uzaklaştırılması anlamında kullanılıyor. Bunun bizimle bir ilgisi yok. İslam'da siyasal sistem tüm boyutlarıyla vardır. Din, hiçbir şekilde devletin temelinden uzaklaştırılmaz. İslam tarihinde peygamber, halifeler, sahabeler ve sonrasında ortaya çıkan İslam devletleri bunu uygulamışlardır.

Abdullah Werti, Kürt bölgesinde uygulanmak istenen seküler bir yönetime yönelik çalışmaları, Kürt bölgesini de bağlayıcılığı olan ve İslam'ı esas alan Irak anayasası çerçevesinde değerlendirmektedir:

Bana göre burada sekülerizm yoktur. Bizdeki siyasal partiler olan KDP, KYB ve Goran seküler bir Kürt devletinden söz etmiyorlar. Fakat buralardaki seküler aydınlar bu partilere üye olanlar bundan söz ediyorlar. Bunlar seküler bir toplum ve devlet istiyorlar. Bölgemizin kendisine has bir anayasası yoktur. Bölge Irak anayasasına bağlıdır. Irak anayasasında ise İslam şeriatı temel kaynaktır. Bölgemizdeki partiler seküler bir yönetimden söz ediyorlar fakat buradaki siyasal sistem Irak'a bağlıdır ve İslam'a dayalıdır.

Seküler ve İslamcı Kürtlerin, ortak doğrular etrafında birlikte yaşayabilme zeminini oluşturabilme imkânı konusunda Selam Nawxoş şunları söylemektedir:

Geçmiş örnekler bağlamında düşünürsek zor. Bana göre bu kolay bir durum değildir. Bunlar geçmişte birbirlerine karşı savaşmış, taraflardan karşılıklı bir sürü kişi ölmüş. Sonra ideolojik kabuller var.

Zor gibi. Fakat iki tarafta yaşanan değişimler bağlamında düşünürsek olabilir. Mesela İslamcılar silahı bıraktı, seçimlere girdi. Seküler partiler de onları tanıdı. Bunlar diyalogu kolaylaştırabilecek gelişmeler. Bugün bir dereceye kadar pozitif bir ortam var.

Selam Nawxoş'un reel şartlardan yola çıkıp ihtiyatlı bir değerlendirmeye soruna yaklaşmasına karşılık Abdullah Wertî meseleye daha pozitif yaklaşmaktadır:

İslamcı parti eğer iktidar olursa ve demokrasi var diyorsa olabilir. İdeolojik çoğulculuk olabilir. Birlikte de yaşanabilir. Farklı din mezhep ve ideolojilerle bunlar olabilir.

Osman Ali de Selam Nawxoş ile benzer bir yaklaşımdan yola çıkarak şunları ifade etmektedir:

İslamcı ve seküler Kürtler arasındaki ilişkileri çatışmalı bir zeminde başlayan ilişkiler olarak görebiliriz. Sadece fikri düzeydeki anlaşmazlıklardan söz etmiyorum, aynı zamanda birbirlerine karşı silah kullanmışlar, çatışmışlar. Fakat 2000'li yıllardan sonra çatışmaları durdu. Şu an birbirlerini kabul ediyorlar. En azından öyle görünüyor. Fiili bir çatışma gözüküyor. Genel olarak ifade etmek gerekirse bizim Kürt sekülerizmi Türk sekülerizmine benziyor. İslam'ın siyasal boyutunu hiçbir şekilde kabul etmiyor.

Azad Ali İsmail, seküler ve İslamcı aktörlerin birlikte yaşayabilme imkânına dair genel bir çerçeve çizerek sorunu, bölgenin gerçekleri ile birlikte anlatıyor:

İslamcıların iktidar gücü yok. Buna karşılık seküler partilerin var. Ekonomik ve silahlı güç buralarda belirleyici oluyor. Haliyle iki tarafın eksik kaldıkları alanlar ortak zemini yaratabilir. Birlikte yaşayabilirler. Ortak yönler var. İki tarafın da faydası var. Siyasi farklılıklar bir tarafa, ortak oldukları yönler var. Mesela tüm taraflar Kürt devletine evet diyor, yine Kürtlerin hakları, özgür bir ortam, hukukun üstünlüğü, gibi şeyler hepsinin de ifade ettiği şeyler. Sorun bence siyasal pragmatizme dayanıyor. Sekülerler, kendileri dışında kimsenin iktidara gelmesini istemiyor. Bu sorundur. Sorunun temel kaynağı budur. Seküler partiler aslında demokrasiyi uygulamıyorlar. Seküler partilerin en temel ilkesi olan demokrasi buralarda buhar oluyor.

SONUÇ

Ortadoğu coğrafyasında Osmanlı Devleti sonrasında ortaya çıkan yeni toplumsal ve siyasal zemin tarihi bir kırılma noktasıdır. Bu sürecin devamında günümüzde Ortadoğu coğrafyasının etnik, dini ve seküler kimliği melez sonuçlarla karmaşık bir yapıya bürünmüştür. Yeni süreçle birlikte Ortadoğulu seküler aktörler, bölgenin kültürel kodlarıyla sentezlenmek istenen sonuçlara ulaşarak iktidarı ele geçirmişlerdir. İktidar alanı, eğitim yoluyla laik seküler eğitimin yerleştirilmesi ve seküler bir toplumun oluşturulması hedefiyle sağlamaştırılmaya çalışılmıştır. Seküler pratikler, uygulandıkları coğrafyalarda farklı tezahürlerine rağmen eğitimden siyasete, ekonomiden kültüre yöneticilerin vazgeçilmez aracı haline gelerek toplumsal dizayna yönelik işe koşmuşlardır. Osmanlı Devleti sonrasında kurulan Irak devleti ve yeni devletin içinde kalan Irak Kürtlerinin de ortak bir tarihi tecrübe etmelerinden dolayı benzer bir arka plana sahip oldukları ifade edilebilir.

Ortaya çıkan yeni siyasal ve toplumsal iktidar alanları seküler yönetimler eliyle şekillenmiştir. Bu dönemde sekülerizm, İslam toplumlarında yaşanan sorunların çözümüne dair bir reçete olarak görülmüştür. Farklı tanım ve uygulamaları olmakla birlikte seküler anlayışta genel olarak din, tanrı ile insan arasında aracı bir konumda düşünülmüştür. Bu çerçevede din; Osmanlı Devleti döneminde işgal ettiği konumun aksine sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel, yasama, eğitim vb. alanlardan tecrit edilerek ve manevi alanla sınırlandırılarak kişisel bir olgu halinde kabul edilmiştir. Böylece seküler aktörler, insanların özgür bir ortama kavuşmaları ve özgür bir ortamda inançlarını ifade edebilmelerinin garanti altına alınacağı iddiasına paralel olarak elde ettikleri iktidar gücüyle hedeflerini gerçekleştirmeye başlamışlardır. Burada dinin, ilahi bir öze sahip olup olmamasından öte dinin seküler bir sistemde kendisine biçilen rol ile seküler aktörlerin tarif ettiği şekliyle kabul görmesidir. Nitekim Irak Kürt Bölgesi özelinde meseleye bakıldığında dindar insanların da seküler düşünceye sahip olan partilere destek olduğuna şahit olunmaktadır. Bölgedeki geleneksel dini cemaatlerin, seküler partilere desteği böyle bir olguya karşılık gelmektedir. Burada geleneksel dini cemaatler ve dindar bireyler açısından dinin ve sekülerizmin İslamcı aktörlerin anladığı ve tarif ettiği şekliyle algılanmadığı da ifade edilebilir.

İslamcılar açısından din; ilahi bir kaynağa dayanan, hayatın her alanını kuşatan, hayata bir düzen verme iddiasıyla ortaya çıkan, tüm toplumsal katmanları içinde barındıran bir muhtevaya sahip olacak şekilde tarif edilir. Bundan dolayı İslamcı okuma biçimine göre din; sosyal hayatta, ekonomide, siyasette, kültürde, eğitimde vb. alanların

tümünde söz sahibi olmalıdır. Bu anlayışa göre din, sadece maneviyatla ya da camilerle birlikte düşünülemez. Dinin helal haram koyma yetkisi bireyin iç dünyasıyla sınırlandırılmaz. Din, bireysel alanla birlikte toplumsal alanda da helal haram koyma yetkisine sahiptir. Bu algı, aynı zamanda seküler Kürt partiler ile İslamcı partiler arasında çatışma noktasının esasını oluşturmaktadır. Bu paralelde seküler ve İslamcı aktörlerin dine yükledikleri anlam, çatışmanın fitilini ateşleyip çatışmanın kendisini kader haline getirebilir.

Seküler aktörlerin çoğunluğu bakımından demokrasi ve sekülerizm, iki farklı olgu olarak değil birbirlerine zorunluluk bağıyla bağlı iki temel siyasi ve toplumsal olgu olarak kabul edilir. Seküler aktörler demokrasinin laiklik ilkesi olmadan yerleşmeyeceği ve demokratik bir toplumun da laiklik ilkesi ile birlikte gelişebileceği iddiasına sahiptirler. Seküler aktörler, “laiklik olmadan demokrasinin uygulanabileceğine” itiraz etmektedirler. Demokrasinin lehine laikliğin aleyhine bir kabulün veya ağırlığın laik aktörlerin nezdinde kabul edilebilirliği mümkün görünmemektedir. Seküler kurguya göre demokrasi, laik ilkelerle hayat bulmaktadır. Bu bağlamda laiklik; din ile ilgili alanı düzenleme ve yönlendirme yetkisine sahip bir konuma yükseltilmekte, demokrasi ise toplumsal düzeni laik ilkelerle şekillendiren ve tüm toplumsal kesimlerin siyasal katılımını sağlayan bir olguya karşılık gelmektedir.

Irak Kürt Bölgesi’nde faaliyet yürüten seküler partilerin ve aktörlerin desteklediği *Dabıran Hareketi*, bölgedeki seküler aktörlerin düşünceleri ve İslam algıları ile ilgili olarak ipuçları taşımaktadır. Hareketin “Demokrasi herkes için, din birey için” sloganı Kürt bölgesindeki seküler aktörlerin temel dayanak noktalarına ışık tutmaktadır. *Dabıran Hareketi*; genel olarak İslam, Müslüman, İslam tarihi, laiklik, demokrasi, birey, toplum, Kürtler, İslam hukuku, ulus vb. alanlarda düzenli çalışmalarla hem siyasi hem de entelektüel boyutta yeni seküler bir okuma biçimini iktidar kılmayı hedeflemektedir. Çalışmalarının asıl hedefi, Kürtçenin Sorani lehçesi ile ifade ettikleri “Dabıran” kelimesinin anlamında görülebilir. Kelime Türkçede kesmek ve kopuş anlamlarına gelmektedir. *Dabıran*, Kürtlerin İslamcı ve geleneksel dini okuma biçimlerinin tümünün değiştirilip dönüştürülmesi, ulusal ve seküler bir tarih anlayışına dayanarak siyasal, toplumsal ve kültürel yeni bir inşa sürecidir. Bir başka deyişle *Dabıran*, Kürtlerin sahip olduğu mevcut din ile ilgili kabullerin tümünün öncesiyle ilişkisinin epistemolojik bir kopuş ile terk edilmesini gerçekleştirmektir. İslamcıların bu harekete yönelttikleri eleştiri bağlamında ifade edilecek olursa *Dabıran*; “Kürtler ve İslam ilişkisinin kesilmesi, İslam’ın yerine seküler ve ateist, Zerdüştlük ve Yezidilik

gibi dinlerin getirilmesi” anlamına gelmektedir. Hareket bir yandan yeni bir tarih ve Kürtlük bilincini seküler bir zeminde inşa etmeye çabalarken diğer taraftan da bunların toplumsal planda güçlendirilmesi ve görünürlüğünün artırılması çalışmalarına hız vermektedir. İnşa edilmesi hedeflenen yeni toplumun bir ayağında seküler temeller üzerinde yükselen ulus bilincini kuşanmış Kürtler diğer ayağında ise İslam’ın camilerle sınırlandırılması aynı zamanda Kürtlerin kadim dinleri olarak görülen Zerdüştlüğün ve Yezidiliğin alternatif dini tercihler olarak ön plana çıkarılması vardır.

İslamcılar açısından Ortadoğu’daki siyasal yönetimler, yakın geçmişten itibaren laik diktatörlerin elindeydi. Onlara göre bu diktatörler toplumlarını da laik ilkelere göre yönetmektedirler. İslamcılar, Irak’ta Saddam rejimi devrilinceye kadar diktatörlüğe dayalı laik bir yönetimin varlığını, argümanlarını destekler mahiyette kullanmaktadırlar. Onların nezdinde Ortadoğu’daki diğer yönetimler de Saddam’ın laik rejiminden farklı görülmemektedir. Mesela bunlardan Suriye, Mısır, Cezayir, Tunus, Libya vb. ülkelerin tümü laik ülkelerdir. Buna karşılık bu ülkelerin hiçbiri demokrasi ile yönetilmemektedir. Aynı şekilde Irak Kürt Bölgesi de 1991 yılından bu yana özerk bir şekilde yönetilmektedir ve burayı yönetenler de seküler partilerdir. Ortadoğu’daki mevcut yönetim biçimleri ile kendi bölgelerindeki yönetim biçimi İslamcıları, pratikte demokrasi ile laiklik arasında zorunlu bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaştırmaktadır. Mevcut uygulamalar bağlamında İslamcıların, demokrasi ile laiklik arasındaki ilişkinin zorunlu olmadığı ile ilgili kanaatleri meşruluk kanıtı olarak sunulup İslamcı argümanlara dâhil edilmektedir.

İslamcılar açısından sekülerizm, Batı’nın tarihsel tecrübelerine dayalı olarak ortaya çıkmış bir durumdur. Aynı zamanda Batı’da ortaya çıktığı şekliyle sekülerizm Ortadoğu toplumlarında kurtarıcı misyonuna rağmen, pozitif anlamda bir değişim ve dönüşüme ve ilerici bir işleve sahip olmamıştır. Bu anlayışa göre Müslüman toplumlar, seküler rejimlerle birlikte emperyalist güçlerin hegemonyasına girmişlerdir. Bir tarafta her türlü negatif sosyal durumlara yönelik kurtarıcılık misyonuna sahip olarak seküler tutum ve pratiklerin iktidara taşıdığı Batı, diğer tarafta ise Batı’nın dışında kalan toplumlarda emperyalist uygulamalarla iktidarını perçinleştirme realitesi varken böyle bir okuma biçiminde seküler tutum ve pratikler Ortadoğu toplumlarında sömürgecilerin Truva atı olarak görülmektedir.

Seküler Kürtler açısından ise sekülerizm, Ortadoğu halklarının özgürlüklerinin sağlanmasında yegâne araçtır. Bu söyleme göre seküler yönetim Ortadoğu’da yaşanan mevcut sorunların çözümünde başat rol oynayacaktır. Ortadoğuda yaşanan mevcut dini

ve mezhebi bölünmelerin ve çatışmaların panzehiri seküler bir yönetimdir. Bundan dolayı seküler Kürt aktörler, laik demokratik bir yönetimi egemen kılarak bölgelerinde Ortadoğu'da yaşandığı şekliyle dinsel ve mezhebi ihtilafların önüne geçebileceklerini iddia etmektedirler. Onlara göre Irak Kürt Bölgesi, farklı dini ve mezhebi bir karaktere sahip olması hasebiyle seküler bir yönetimin en iyi uygulanabilecek zeminine sahiptir. Bölge etnik ve dini çeşitliliğin teminatı olabilecek seküler bir yönetimin örnek uygulamalarına sahne olacaktır. Dinler ve mezhepler burada özgür bir ortamda varlıklarını bir diğeriyle çatışmaya yol açmadan devam ettirebileceklerdir. Buna göre din ile sömürülen Ortadoğu coğrafyasındaki mevcut durumun aksine seküler yönetimler ile bölge, dinsel sömürden kurtulup özgürlüğünü elde edebilecektir. Böylece dinin siyasal arenada oynayabileceği ayrıştırıcı role izin verilmeyecektir. Bu bağlamda Irak Kürt Bölgesi'nin etnik, dini ve mezhebi anlamda özgürleşmesi ve devletleşmesi yolunun da seküler bir yönetimden geçtiği ön görülmektedir.

İslamcı söyleme göre ise seküler kesimler ve onların ideolojileri Kürt toplumunda doku uyumsuzluğuna neden olmaktadır. Buralara ait olmayan öznel bir tarihsel tecrübe ve ideoloji olarak sekülerizm, Kürtlerin mevcut sorunlarına çözüm üretmez ve Ortadoğu'da yaşanan geniş çaplı problemleri halledemez. Ortadoğulu başka milletlere çözüm üretemeyen seküler yönetimler, Kürtler için de çözüm olamaz. Buna karşılık seküler bir yönetim yanlısı olan aktörler, Kürtlerin diğer Ortadoğulu milletlerden farklı olarak dinler karşısında hoşgörülü bir anlayışa ve pratiğe sahip olduklarını ifade etmektedirler. Onlara göre Kürtlerin ezici çoğunluğunun Müslüman olması İslamcı bir yönetimi benimseyecekleri veya seküler bir yönetimi kabul etmeyecekleri anlamına gelmez. Aynı zamanda Kürtlerin ezici çoğunluğunun Müslüman olması onların İslamcı olduğu anlamına da gelmemektedir. Çünkü İslamcılık, Müslüman olmaktan farklı olarak bir ideolojidir. Onların deyimiyle "Bizim halkımız Müslüman ama İslamcı değil"dir. Seküler partiler ile İslamcı partilerin aldıkları oy oranlarına bakıldığında seküler Kürtlerin ya da bölge için seküler bir yönetim isteyenlerin argümanlarının geçerlilik kazanabileceği düşünülebilir. En azından böyle bir parametre seküler aktörlerin iddialarını güçlendirmektedir.

Irak Kürt Bölgesi'nde İslamcı partiler ile seküler partiler arasındaki ideolojik farklılıklar, bakiyesi oldukları Osmanlı Devleti hakkındaki perspektiflerine de yansımaktadır. Osmanlının, İslamcılarının nezdinde Müslümanların hilafetini temsil eden pozitif bir zemine sahip olduğu söylenebilir. İslamcı aktörler, Osmanlı'yı tüm eksikliklerine rağmen kendilerinin tarihi olarak görmektedirler. Bu anlayışa göre

Ortadoğu'da siyasal ve toplumsal düzeyde yaşanan sorunların başlıca nedeni Osmanlı Hilafetinin ortadan kaldırılmasıdır. Hilafet sistemi, Müslüman halkların birliğini, bütünlüğünü sağlama işlevine sahipti. Bu ortadan kaldırılınca Müslüman halklar iktidardan oldular. İslamcıların çıkardıkları dergilere, kitaplara, yayınlara bakıldığında şöyle bir manzara ile karşılaşılır. Onlara göre, İmparatorluğun son dönemlerinde Osmanlı toprakları Batılı emperyalist güçler tarafından işgal edilmiştir. İşgal faaliyetleri, sadece topraklarla sınırlı kalmamış Osmanlı çatisi altında bulunan Müslim veya Gayr-i Müslim tebaanın arasında fitne tohumlarının ekilmesine de neden olmuştur. İşgaller ve içeride yaşanan siyasi ihtilaflar, Osmanlı'nın yıkılmasını hızlandırmıştır. Birinci Dünya Savaşı, içeride ve dışarda zor durumda olan Osmanlı devletinin yıkılması ile neticelenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı bakiyesi olan sınırlı topraklar üzerinde laik ve Türk ulus kimliğine dayalı yeni bir rejim kurarak Osmanlı'nın tarih sahnesinden çekilmesine neden olmuştur. Irak Kürt Bölgesi'ndeki İslamcı aktörlerin; tarihlerini, tarihi gerekçelerini ve ortaya çıkış nedenlerini Osmanlı hilafetinin son bulmasına bağladıkları ve Osmanlı okuma biçimlerini dini bir temele dayandırdıkları ifade edilebilir.

Seküler partilerin ise Osmanlı devletine yönelik pozitif bir algıya sahip olmadıkları ifade edilebilir. Bununla birlikte Kürtlerin, Osmanlı devletinde siyasi ve kültürel anlamda daha geniş haklara sahip oldukları da kabul edilmektedir. Fakat seküler aktörlere göre Kürtlerin Osmanlı döneminde sahip oldukları haklar, Osmanlı'nın bölgeyi Safeviler karşısında egemenliği altına almaya dayalı emperyalist emellerinin bir sonucudur. Kürtlerin yaşadığı bölgeler,

Osmanlılar tarafından jeostratejik olarak Şii yayılcılığına karşı Sünni bir tampon bölgesi olarak kullanılmıştır. Bu durumdan ise hem Safeviler'in topraklarında hem de Osmanlı topraklarında yaşayan Kürtler zarar görmüştür. Kürtler Sünni-Şii savaşıyla parçalanan bir coğrafyada birliklerini de kaybetmişlerdir. Bunun en önemli tarihsel figürü olarak da Yavuz Sultan Selim ile antlaşma yapan İdris-i Bitlisi gösterilmektedir. Seküler Kürt milliyetçileri açısından İdris-i Bitlisi, Kürt topraklarını Osmanlı emperyalist emellerine peşkeş çekerek ihanet eden tarihsel bir figürdür. Osmanlı ile Safeviler arasında yaşanan Çaldıran Savaşı, Kürtlerin bir daha bir araya gelemeyecekleri bir coğrafyanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu savaşın sonucunda Kürt topraklarının büyük çoğunluğu Osmanlı sınırları içerisinde, geri kalanı ise Safevi sınırları içerisinde kalmıştır. Böylece Kürtlerin yaşadıkları topraklar iki devlet arasında bölünerek bütünlüğünü kaybetmiştir.

İslamcı aktörlerin tarih okumasında; Kürtler ve Osmanlı arasında din kardeşliği ve Müslümanların birlik ve beraberliği ön plana çıkartılmaktadır ve İdris-i Bitlisi siyasi bir deha olarak görülmektedir. Kürtler, İdris-i Bitlisi'nin Yavuz Sultan Selim ile yaptığı antlaşma sonucunda çok geniş haklar elde etmişlerdir. Bu anlaşma sayesinde Kürtler, yaklaşık 300 yıl boyunca özerk olarak hareket eden emirliklere sahip olmuşlar ve Osmanlı desteğini alarak Safevi işgalinden kurtulmuşlardır. Böyle olmasaydı Kürtler, yaşadıkları toprakların büyük bir kısmını kaybedecekler ve Safevilerin uyguladığı Şiileştirme politikalarının bir sonucu olarak Şiileşmeyle karşı karşıya kalacaklardı.

İslamcı aktörler Kürtleri analiz ederken Kürtlerin Müslüman kimliğini ön plana çıkartmaktadır. Buna göre Kürtler büyük bir çoğunlukla Müslümanlığı kabul eden bir halk olarak Müslüman kimliğinden ayrı olarak düşünülemez ve çoğunluğu Sünnidir. İslamcı söyleme göre Kürtler, Sünni ve Şafii kimlik ile bütünleşmişlerdir. Kürtlerin; İslam'a çokça hizmet ettikleri ve bu paralelde Selahaddin-i Eyyubi gibi bir Kudüs kahramanını içlerinden çıkardıklarını, İslam tarihi boyunca birçok Kürt âlim yetiştirdiklerini, İslam'a sadakatle hizmet eden bir halk olduğunu işlemektedirler. Kürtlerin ümmet çatısı altında bulunmayı öncelendikleri için milliyetçilik ideolojisinden diğer Müslüman halklara oranla daha az etkilendikleri ve milliyetçi ideolojinin etkisine daha geç dönemlerde girdikleri savunulmaktadır. Bu anlatıya göre Kürt milliyetçiliğinin komşu Müslüman halkların geliştirdiği milliyetçi düşüncelere tepki olarak geliştiği ifade edilmektedir. İslamcı Kürtler'de Kürtlük, İslam'la olabildiğince özdeş tutulmaktadır. Kürt kimliğine yönelik komşu Müslüman halkların olumsuz tutumu ise İslam'dan bağımsız ve seküler Batıcı milliyetçi ideolojilerin etkisiyle oluşmuş arızı bir durum şeklinde değerlendirilmeye tabi tutulmaktadır. Özdeş olarak görülen İslam ve Kürt kimliği birbirine mündemiçtir. Fakat Osmanlı Devleti dağıldıktan sonra Kürtler kendi topraklarında yabancı konumuna düşmüşlerdir. Haliyle bu aktörler Kürtlerin özgürleşmesinin ve yaşadıkları topraklarda kendi devletlerini kurmalarının onların en doğal hakları olduğu anlayışına sahiplerdir. Seküler Kürt aktörler ile burada uzlaşmaktadırlar. Fakat İslamcı aktörler Kürtlerin haklarını fitri/İslami haklar çerçevesinde değerlendirerek dini bir zemine oturtmakta ve kurulacak bir Kürt devletinin İslami temellere dayanması gerektiğini savunmaktadırlar. Seküler aktörler ise kurulacak devletin seküler temellere dayanması gerektiğine inanmaktadırlar. Böylece kurulacak bir Kürt devletinin muhtevasına yönelik farklılaşma aktörlerin ayrışma noktaları olarak öne çıkmaktadır.

Seküler Kürt aktörlerin büyük çoğunluğu Kürtlerin Müslüman kimliğini kabul etmektedir. Bu kabul kültürel zeminde bir kabulü içerisinde barındırmaktadır. Seküler siyasi partiler Kürt kimliğinin İslamiliği tartışmalarından uzak bir tutum sergilemekle birlikte seküler aydınlar tarafından söz konusu tartışmalar yapılmaya devam etmektedir. Bu tartışmalarda öne çıkan şu temel konulardan söz edilebilir: İslam, Kürtler tarafından kabul edildikten sonra Kürtlere yarardan çok zarar getirmiştir. Kadim Kürt dini Zerdüştlük ortadan kaldırılmıştır. Kürtlerin özgür ve özgün kimliği Arapların getirdiği İslam ile büyük oranda törpülenmiş ve Kürtler kendi gelenek ve göreneklerinden uzaklaşmıştır. Kürtler İslam adı altında Arap geleneklerini benimsemiş ve Kürtlerin ulus bilincini kazanmasında İslam, negatif bir rol oynamıştır. Bundan dolayı da Kürtler komşu Arap, Türk ve Fars milletleri tarafından sömürülmüş, Kürtlerin toprakları işgal edilmiştir. İslam burada komşu halkların sömürü, talan ve işgal hareketlerini meşrulaştırıcı bir fonksiyona sahip olmuştur. Bu tür değerlendirmelerden yola çıkarak ulaşılan sonuç, Kürt milli bilincinin önündeki en temel engel olarak İslam'ın görülüyor olduğudur. Bu söyleme göre Kürtler, İslam'dan kurtuldukça ulus bilincine ulaşabileceklerdir.

İslam, genel anlamda seküler Kürt aktörler açısından negatif bir zeminde okumaya tabi tutulmaktadır denilebilir. Buna karşılık Kürtlerin kadim dini olarak görülen Zerdüştlük ve onun devamı olarak kabul edilen Yezidilik, genel anlamda dinlere özel anlamda ise İslam'a yönelik negatif tutumun dışında değerlendirilmektedir. Seküler aktörlerin yukarıda betimlendiği şekliyle geçmişteki düşüncelerinin özellikle İslam ile ilgili kısmı değişime uğramıştır veya yumuşamıştır. Parti düzeyinde ise İslam söz konusu olduğunda daha siyasi bir dil kullanıldığı ifade edilebilir. İslam karşıtlığı bağlamında geliştirilen argümanların halktaki karşılığının olumsuz olduğu anlaşıldığından bu tür keskin söylemlerden vazgeçildiği düşünülebilir. Bugün gelinen noktada böyle bir manzaranın olduğuna şahit olunabilmektedir. Fakat seküler partilerin yönetiminde bulunan, buralarda yönetici olan ve bu partiler tarafından ekonomik olarak desteklenen entelektüel seküler Kürtlerin eleştirilerini çeşitli platformlarda ve kurumlarda sistematik bir şekilde devam ettirdikleri gözlenmektedir. *Dabıran* hareketi bunların fikirlerinin somutlaştığı kurumsal bir yapı olarak örneklendirilebilir.

Kürt kültürel zemininde kimliklerden biri olarak kabul gören Müslüman kimlik, laik aktörler açısından Marks'ın ifade ettiği şekliyle üst kimliğe tekabül etmektedir. Asıl belirleyici olan alt kimlikse Kürt kimliğidir. Merkezinde Kürt ulus bilincinin olduğu alt kimlik kabul edildikten sonra Kürtlerin sahip olduğu diğer kimliklerin herhangi bir

sorun teşkil etmesi söz konusu olmamaktadır. Buna göre Kürtler; Müslüman, Hristiyan, Yahudi, Yezidi, Zerdüş; demokrat, sosyalist, komünist, İslamcı, liberal vb. olabilir. Sorun olarak ortaya çıkabilecek durum, dini ve ideolojik kimliklerin Kürt kimliğinin önüne geçirilmesidir. İslamcı aktörlere yönelik yapılan itiraz da bu noktadan temellendirilmektedir. Kürtlerin tarih boyunca edindiği birçok din olmuştur ve İslam da bunlardan bir dindir. Bu yüzden Kürtler ve din denildiğinde özellikle Kürtlerin farklı dinlere mensubiyetleri vurgulanmaktadır. Mesela Yezidilik, Zerdüşlük, Kakailik, Yarsanilik bu dinlerdendir ve Yezidilik ile Zerdüşlük ayrı bir öneme sahiptir. Zerdüşlük ile ilgili olarak Irak Kürt Bölgesi'nde okutulan ders kitaplarında Zerdüşlük Kürtlerin kadim dini olarak anlatılmaktadır. Yine Süryaniler, Nasturiler, Keldaniler, Ermeniler gibi bölgede bulunan farklı dini ve etnik gruplar üzerinden Müslüman kimliğinin merkeze alınarak öne çıkması engellenmeye çalışılmaktadır, denilebilir.

İslamcılar açısından komşu halklar hakkındaki algı negatif değil denilebilir. Komşu halklar yani Türkler, Araplar ve Farmlar Müslüman halklar kategorisinde değerlendirilerek pozitif bir zeminde okumaya tabi tutulmaktadır. Bu anlamda Türkler, Araplar ve Farmlar, devletlerinin politikalarından bağımsız olarak kardeş Müslüman halklar olarak değerlendirilmektedir. İslamcılar, komşu devletlerle yaşanan etnik ve kültürel sorunları siyasal yönetimlerin ideolojilerinde görmektedirler. Buna göre mevcut ulus devletler Kürtlere sosyal, siyasal ve kültürel haklarını vermemeleri dolayısıyla olumsuzlanmakta, bu devletlerde yaşayan Müslüman halklar ise bu algının dışında tutulmaktadır. Bu söyleme göre çözüm Müslümanların kardeşliğinden geçmektedir. Bunun somut karşılığı ise tüm Müslümanların aynı haklara sahip olduğu bir sistemin ikame edilmesidir. Kürtler; kendi komşuları olan Türkler, Araplar ve Farmlar gibi Müslüman bir halk olarak kendi devletlerini kurma haklarına sahiptirler. Onların ifadesiyle Türklere, Araplara ve Farmlara helal olan şey yani bir devlete sahip olma hakkı Kürtlere de helal olmalıdır. Kürtler, Müslüman kardeşlerinin kendileri için istedikleri eşit ve özgür bir ortamı, kendileri için de istemektedirler.

İslamcı aktörlerin aksine seküler Kürtlerin; Türk, Arap ve Fars denildiğinde negatif bir algıya sahip oldukları ifade edilebilir. Buna karşılık Kürtlerin vatandaşı olduğu ulus devletlerde laik yönetimler vardır. Bu yönetimlerin seküler olması onlar açısından can sıkıcı bir duruma karşılık gelmekle birlikte, KYB'den Mela Bahtiyar'ın bir konuşmasında ifade ettiği gibi "En kötü laik yönetim en iyi hilafete dayalı yönetimden daha iyidir." demektedir. Komşu halklar onlar açısından ulus kimliğinin ayırt edici özelliği olarak "öteki" kategorisine dâhil edilmektedir. Ulus kimliğinin anti

tezi olarak yine ulus kimliği, “öteki” üzerinden yapılandırılmaktadır. Seküler aktörler açısından belirgin Kürt ulus kimliği ötekinin doğalında olumsuzlanmasıyla neticelenmektedir. İslamcılarda da Kürt ulus kimliğine dair belirgin özellikler görülmekle birlikte komşuların din temelli bir okumayla değerlendirilmesi seküler aktörlerde olduğu şekliyle, öteki olarak görülen komşunun tümüyle negatif bir zemine taşınmasına engel olmaktadır.

Ulusalılık, kökleri tarihe uzatılarak, tarihi bir misyonla birleşerek bugünden düne doğru yaslanan bir inşa süreci olarak okunabilir. Tarihin kadim dönemlerinde belirlenen bir etnik yapı, ulus düşüncesinin merkezine yerleştirilerek ulusal bilincin var edilme koşulları yaratılmaktadır. Mitolojiler, ulusun inşa edilmesinde merkezi öneme sahip tarihi malzemeler olarak kendilerinden beklenen rolü icra etmektedirler. Mesela tarihi şartlar bir ulusun var edilebilmesi için eksik tarihi malzeme barındırıyorsa mitolojiler, bu tarihi malzemelerin imdadına yetiştirilmektedir. Mitolojiler yoksa bile kadim olarak görülen tarih, kurgulandığı şekliyle ulusu inşa edecek tarihi malzemeye uydurulmaktadır. Amaç ise kadim tarihin kadim aktörü olarak ulusu, tarih sahnesine çıkarmaktır. Modern bir olgu olmasına karşılık ulusal bilinç, meşruluğunu tarihi referanslarla sağlamlaştırmaya çalışmaktadır. Geçmişten ayıklanarak bugüne getirilen işe yarar malzeme ulusun tahkim edilmesinde çimento görevini görmektedir. Kadim bir etnik yapıya dayanan ulus, tarihsel kökene yaslanarak varlık sahnesine çıkmasına karşılık modern dönemin tarihsel şartlarının nevezuhur ürünü olmak ulusal kimliğin zayıf noktasını oluşturmaktadır. Kadim bir tarih, ulusal destanlar, kahramanlıklar, ulusal semboller, dil, kutsal bir coğrafya ve ulusa ait bir din modern ulus kimliğinin inşasında öne çıkan unsurlar olarak gözükmektedir. Kürt ulus kimliğinin inşasında da bu tür öğeleri bolca bulmak mümkündür.

Modern dönemin ulus ideolojisi, Batı’da başladığı serüvenine Batı dışındaki toplumlara da yayılarak devam etmektedir. Ulus ideolojisi, imparatorluklar dönemini sona erdirerek onların yerine ulus devletler inşa etmektedir. Ulus devlet olgusu, Ortadoğu toplumlarına sirayet ederken Batı’da olduğu şekliyle, Ortadoğu’da doğal tarihi bir mecraya sahip olmaması nedeniyle çatışmaların, krizlerin günümüze kadar yansıyan boyutlarıyla devam etmesinde rol oynamaktadır. Sınırları içerisinde çeşitli etnik unsurları barındıran Osmanlı’nın dağılmasıyla yeni uluslar/ulusal sınırlar var edilmiştir. Bir yandan aynı etnik kökene sahip olan halklar ulusal sınırlarla birbirinden uzaklaştırılmış, öte yandan ise farklı etnik kökenlerin olduğu topraklarda tek bir ulus yaratılmaya çalışılmıştır. Kürtler, Osmanlı sonrası dönemde farklı ülke sınırları

içerisinde kalmış ve günümüze kadar çeşitli oranlarda yaşanan şekliyle sorunların merkezinde yer almışlardır. Kürt aktörler, Osmanlı Devleti sonrası şekillenen coğrafyanın ortaya çıkardığı sorunlara, Kürtlük ve Kürt devleti zemininden cevap aramaya çalışan aktörler olarak nitelendirilebilir. Ulus düşüncesi çeşitli düzeylerde ve derecelerde İslamcı ve seküler aktörler üzerinde etkisini hissettirmekle birlikte seküler aktörlerde bu düşüncenin daha baskın olduğu söylenebilir.

Milliyetçi ideoloji doğal ve tahkim edilmiş şekliyle hem Batı'nın içinde hem de Batı'nın dışında diğer ideolojiler karşısında zaferini ilan etmektedir. Fakat bunun Batı dışındaki toplumlara yansıma biçimleri; sömürgecilik faaliyetleri, siyasi, toplumsal ve kültürel işgal hareketleri, etnik çatışmaya dayalı fay hatlarının üzerinde yıkılmaya hazır halde toplumsal yapılar bina edilmesi ve bu fay hatlarının harekete geçirilmesi ile yeni işgallere zemin hazırlanması, aynı din ve etnik kökene sahip halkların birbirine düşman hale getirilmesi şeklinde olmaktadır. Kendi içlerinde birlik ve beraberliği tahkim etme yönünde çalışan Avrupalı devletlerin birliğine, bütünlüğüne ve güçlenmesine neden olan uluslaşma özellikle Ortadoğu halkları açısından aksi istikamette neticelenmiş görünmektedir. Sürecin bir sonucu olarak günümüzde Ortadoğu açısından suni sınırlar, işgaller, etnik ve mezhebi çatışmalar, ekonomik krizler, fakirlik, petrol savaşları gibi olay ve olgular Ortadoğu'nun kaderi haline getirilmiştir. Kürtlerin yaşadığı uluslaşma süreci de Ortadoğu tarzı uluslaşma sürecine mutabık bir seyir takip etmektedir.

Irak Kürt Bölgesi'nde tarihsel süreç içinde meşruiyetlerini sahip oldukları ulusalcı ideoloji sayesinde Kürtlerden alan sol ve seküler hareketler, Kürt toplumsal yapısı içinde güçlü aktörler olarak ortaya çıkmışlardır. Öyle ki Molla Mustafa Barzani liderliğindeki KDP bu çizgiye gelmek zorunda kalmıştır. Böylece Kürtlerin seküler, sol ve ulusalcı çizgi ile tanışmaları, solcu liderlerin ortaya çıkmasına ve sonrasında bu ideolojinin tabana doğru yayılmasına neden olmuştur. Söz konusu sürecin bir sonucu olarak İslam, sol hareketlerin güçlenmesine paralel olarak öteki konumuna ötelenerek eleştirilerin merkezine yerleştirilmiştir. Ötekisi Türk, Arap ve Fars ulusalcılığı olan seküler ve ulusalcı Kürt hareketleri mevcut duruma yeni bir öteki olan İslam'ı ekleyerek devam etmişlerdir.

Geleneksel Kadiri ve Nakşi dini önderlerin öncülük ettiği Kürt milli hareketleri dini öğeleri de içerisinde barındırmaktaydı. Bu hareketler ulusçu bir kimliğe sahip olmalarına rağmen İslam, Kürtlerin milli kimliğini takviye edici bir zeminde görülmekteydi. Sol seküler aktörlerin liderliği ele almalarıyla birlikte İslam, Kürt

kimliğinden tecrit edilmeye çalışılmış ve Kürt milli kimliğinin oluşumunda İslam, engelleyici bir faktör olarak öne çıkartılmıştır.

Kürt milliyetçiliği, Osmanlı sonrasında devletsiz kalmış bir halkın mağduriyeti üzerinden temel argümanlarını inşa etmektedir. Kendilerinin tabiriyle sayıları dünya genelinde yaklaşık kırk milyona ulaşmış devletsiz başka bir halk bulunmamaktadır. Kürt bölgesindeki tüm aktörler açısından bu durum Kürt ulus kimliğini diğer ideolojik araçlardan daha güçlü bir hale getirmektedir. Devletsizlik, bu paralelde söz konusu aktörlerin en güçlü argümanı olarak ortaya serdikleri bir olguya karşılık gelmektedir. Eş zamanlı olarak bu durum ideolojik ve dini tutumları itibariyle birbirinden tamamen farklı olan aktörlerin birleşme noktası olarak kendisini göstermektedir. Irak Kürt Bölgesi'nde seküler partiler ile birlikte İslamcı partileri birbirine yakınlaştıran en temel argüman devletleşme olgusudur denilebilir. İslamcılar, Kürt milliyetçisi olarak nitelendirilebilir mi? Görüşmelerde İslamcıların nasyonalizm anlamında böyle bir tanımlamayı kabul etmedikleri ama kendilerini vatanperver olarak tanımladıkları görülmüştür.

Ulusal kimlik seküler Kürt aktörler nezdinde merkezi önemini korumaktadır. Ulusun merkezi önemine karşılık Kürtlerin mensup olduğu farklı din ve mezhepler kültürel çeşitliliğe karşılık gelmektedir. Onlara göre Kürtler ezici bir çoğunlukla Müslüman Sünni Şafii olmakla birlikte farklı din ve mezheplere de sahip olmaları hasebiyle Kürtler'de din veya mezhep temelli bir bütünleşme sağlanamaz. Ancak birlik, beraberlik ve bütünleşme Kürt ulus kimliği etrafında gerçekleştirilebilir. Seküler Kürt aktörlere göre Kürtler, ulusal kimliklerini tahkim ettikleri oranda sosyal ve siyasal başarılarla imza atabileceklerdir.

Seküler partiler ve İslam ilişkisinde 1991 sonrası dönem kritik bir öneme bir sahip olmuştur. Solun kalesi aynı zamanda Kürt solunun muhamisi olan SSCB yıkılmıştır. Fakat Saddam hükümetinin Kürtlerin yoğun yaşadığı bölgelerden çekilmesiyle seküler ve sol Kürt partiler Irak devleti sınırları içinde devlet benzeri bir iktidar elde etmişlerdir. Bu dönemde örgütler siyasi partilere evrilerek görece bağımsız bölgelerinde hükümet olmuşlardır. Halkın içine inmiş ve halkın doğrudan yaşadığı sorunları çözmekle sorumlu hale gelmişlerdir. Yeni dönemle birlikte yaşanan siyasal değişim, seküler aktörlerin söylem ve pratiklerinde İslam söz konusu olduğunda daha dikkatli olmalarını netice vermiştir. Genel anlamda seküler partilerin 1991 yılından önce İslam karşıtı tutumları bu yıldan sonra İslam'la ilgili değerlendirmelerinde pragmatist bir tutum takınmaya evrilmiştir. İslam ve İslamcılık ile ilgili eleştirilerini ise parti

düzeyinde değil daha çok destek verdikleri seküler kurum ve kuruluşlar eliyle ve seküler partilere bağlı entelektüellerin diliyle ifade etmeye başlamışlardır. Böyle bir toplumsal ve siyasal kültür ortamında seküler ve İslamcı aktörlerin İslam algısı da mevcut zeminden beslenerek şekillenmeye, dönüşmeye ve çeşitlenmeye devam etmektedir.

Kürt kimliğinin merkezi konumu çerçevesinde İslamcı ve seküler aktörlerin farklı ideolojik kutuplarda bulunmalarına rağmen Kürt ulusu kimliği etrafında gelecekte benzer tutum ve politikalara sahip melez kimliklere evrilebilecekleri düşünülebilir. Yine İslamcı partilerin demokrasi konusunda yumuşayan tutumlarına benzer bir tezahür, seküler/laik bir yönetim konusunda takındıkları katı tutumlarında da görülebilir. Ayrıca siyasal tutum ve pratiklerde gerçekleştirilebilecek yakınlaşmaların etkisiyle ortaya çıkan melez sonuçların, seküler aktörlerin İslam karşıtı tutumlarına yansımaları da mümkündür. Ulusal kimliğe dair bilincin güç kazanmasına bağlı olarak tarafların temel iddalarında ılımlı tutum ve pratikler ortaya çıkabilir. Bu paralelde ifade edilen çıkarımların Kürt kimliğinin merkezi önemine dayanılarak yapılabildiğini unutmamak gerekir. Fakat bölgenin içinde bulunduğu çatışmalı siyasal ve dini ortam tarafların daha fazla radikalleşmesine neden olabilecek aktif fay hatlarını barındırmaktadır. Sadece bölgesel değil aynı zamanda uluslararası güç dengelerinin belirleyici etkisini hissettirdiği Kürt bölgesinin, iç dinamiklerin etkisi ile yeni bir kültürel inşa sürecini gerçekleştirebilmesi güç görünmektedir. Ortadoğu devletlerine örnek seküler bir yönetim olarak betimlenen ve öne çıkarılan Kürt bölgesi, bölgesel ve uluslararası aktörlerin kültürel ve siyasal nüfuz alanı içine dâhil edilerek kendi haline bırakılmayacaktır. Böyle bir durumda İslamcı tutum ve pratiklerin, seküler Kürt kimliğinin uluslararası destekle inşa edilme sürecinin karşısında yer alarak radikalleşmesi mümkündür.

KAYNAKÇA

A. AZİZ, Mahir, **Irak Kürtleri** Irak Kürdistan'ında Milliyetçilik ve Ulusal Duygu, çev. Zülal Kılıç, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013

A. HAVILAND, William vd., **Kültürel Antropoloji**, çev. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2008

A. JABAR, Faleh, DAWOD, Hosham, **Aşiretler ve İktidar** Ortadoğu'da Etnisite ve Milliyetçilik, Çev. Ömer Ögünç, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013

ABDÜLAZİZ MAHMUD, Ahmed, **Enmat ve Sulukiyyetu's- Şahsiyyetu'l-Kurdiyye**, Erbil: Daru't-Tafsir, 2010

ALİ, Osman, **el-Hereketu'l-Kurdiyyetu'l-Muasiretu**, Erbil: Mektebetu't-Tefsir, 2011

ALİ, Osman, **Hıvaru'l-İslamî ve'l-'Elmanî fi Kurdistan** Dirasetun Fî Telakkiyi'l-İslamî ve'l-'Almaniyyetî, Hewlêr: Narîn, 2015

ALİ, Osman, NAWXOŞ Selam, **Zerdeştîyetî Dîndarî u Zerdeştîyetî Siyasî Dû Tiwêjînewey Şîkarî**, Hewlêr: Nusîngey Tefsir, 2017

AMİR DERŞEVÎ, Muhammed, **el-Bunyyetu'd-Diniyyeti es-Siyasiyyeti fi Kurdistan** Xilale Merheleti Kiyadeti'l-Barzani Li'l-Hereketi'l-Kevmiyyeti'l-Kurdiyyeti, Erbil: Hivi, 2016

AMMARA, Muhammed, **es-Selefiyyetu**, Susetu Tunus: Daru'l-Mearif Li't-Tebaeti Ve'n-Neşri, 1994

ANDERSON, Benedict, **Hayali Cemaatler** Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması, çev. İskender Savaşır, 2.Baskı, İstanbul: Metis Yayınları, 1995

ANIK, Mehmet, **Kimlik ve Çokkültürcülük Sosyolojisi**, İstanbul: Açılım Kitap, 2012

ASAD, Talal, **Antropoloji ve Sömürgecilik**, çev. Ayşe Karınca, Ankara: Ütopya Yayınları, 2008

ASAD, Talal, **Sekülerliğin Biçimleri** Hristiyanlık, İslamiyet ve Modernlik, çev. Faruk Burak Aydar, İstanbul: Metis Yayınları, 2007

ASLANTÜRK, Zeki, M. Tayfun Amman, **Sosyoloji**, Kavramlar Kurumlar Süreçler Teoriler, 7. Baskı, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2011

ASSMANN, Jan, **Kültürel Bellek** En Yüksek Kültürlerde Yazı Hatırlama ve Politik Kimlik, Çev. Ayşe Tekin, 2. Baskı, İstanbul Ayrıntı Yayınları, 2015

ATVAN, Abdulbari, **ed-Devletu'l-İslamiyye fi'l-İrak ve's-Şam** el-Cuzur et-Tevehhuş el-Mustekbel, Lübnan Beyrut: Daru's-Saki, 2015

BAPİR, Ali, **Waqî Herêmî Kurdistan: Dîdekî İslamiyane**, Hewlêr: Nusîngey Tefsîr, 2008

BAPİR, Ali, **Binema Şerîyekan u Hêlegîştîyekanî Komelî İslamî**, Çapî 2., Hewlêr: Kitêbxane Giştîyekan, 2012

BAPİR, Ali, **Çareserî Kêşey Kurd le Nêwan İman u Parleman da**, Ranya, 1992

BAPİR, Ali, **Tewjimî İslamî u Elmanî** Xale Hawbeş u Ciyawazekaniyan, Hewlêr: Nusîngey Tefsîr, 2011

BARZANÎ, Eyyub, **el-Hereketu't-Teherruriyyetu'l-Kurdiyyetu** ve Sira'u'l-Kuve'l-İklimiyyeti ve'd-Devliyyeti 1958-1975, Sivisre: Daru'n-Neşri'l-Hekaiki'l-Meşrik, 2011

BAUMAN, Zygmunt, **Sosyolojik Düşünmek**, çev. Abdullah Yılmaz, 7. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2010

BERGER, Peter, L., Dinin Sosyolojik Teorisinin Ana Unsurları **Kutsal Şemsiye**, Çev. Ali Coşkun, 5. Baskı, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015

BERKES, Niyazi, **Teokrasi ve Laiklik**, İstanbul: Adam Yayıncılık, 1984

BERKES, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yay. Haz. Ahmet Kuyaş, 4. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003

Bername u Pewrewî Nawxoy Bizûtnewey İslamî le Kurdistan/'İraq, Pesendkirawî Kongrey Deyemî Bizûtnewe, 2012

BİRAYİM EBDULLA, Şaxewan, **İslamî Siyasî le Gutarî Tundrewiyewe bo Xewnî Xelafet**, Kurdistan: Berêweberayeti Giştî Kitêbxanekan, 2017

BOZKURT, M. İlyas, **Selefilîğin Tarihsel Gelişimi ve Felsefi Altyapısı**, Tesam Akademi Dergisi, (2016/1), s.9-52.

BRUINESSEN, Martin Van, **Ağa, Şeyh, Devlet**, çev. Banu Yalkut, 8. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013

BRUINESSEN, Martin Van, **Kürdistan Üzerine Yazılar**, Çev. Nevzat Kırış, Bülent Peker vd., 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 1993

BÜYÜKKARA, Mehmet Ali, **11 Eylül’le Derinleşen Ayrılık: Suudi Selefiyye ve Cihadi Selefiyye**, Dini Araştırmalar; c.7, say.20, 2004, s.205-234.

CALHOUN, Craig, **Milliyetçilik**, çev. Bilgen Sütçüoğlu, 3.Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012

CAVANAUGH, William T., **Usturetu’l-Unfu’d-Dini el-İdolociya’l-Elmaniyyeti ve Cuzuru’s-Sirai’l-Hadis**, Ter. Usametü Gawci, Beyrut: Elmektebetü’r-Reisi, 2017

CELAL, Dana, **Eslemetu’l-Kurd bi Heddi’s-Seyf**, Beyrut: Daru Mezubutamya, 2017

CEMAL BABANZADE, Kameran, **Rêkewtinamey Cezaîr u Rehendekanî le Ser Kêşey Kurd le Kurdistanî Başur**, Silêmanî: Çapxaney Kemal, 2013

CEWHER EHMED, Heyder, **Rengdanewey Kesayetî Barzanî Mistefa le Şî’rî Çend Şa’îrêkî Kurd Da**, Dihok: Çapxaney Xanî, 2009

CLARKE, Peter B., **Din Sosyolojisi**, Çağdaş Gelişmeler, çev. Ed. İhsan Çapçioğlu, Ankara: İmge Kitabevi, 2012

CLARKE, Peter B., **Din Sosyolojisi**, Kuram ve Yöntem, çev. Ed. İhsan Çapçioğlu, Ankara: İmge Kitabevi, 2012

CLARKE, Peter B., **Din Sosyolojisi**, Yaşadığımız Dünya, çev. Ed. İhsan Çapçioğlu, Ankara: İmge Kitabevi, 2012

CLEVELAND, William L., **Modern Ortadoğu Tarihi**, çev. Mehmet harmancı, 1.Baskı, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008

COULON, Alain, **Etnometodoloji**, çev. Ümit Tatlıcan, 2.Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2015

DAVISON, Andrew, **Türkiyede Sekülerizm ve Modernlik**, çev. Tuncay Birkan, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006

DELLA PORTA, Donatelle, KEATING, Michael, **Sosyal Bilimlerde Yaklaşımlar ve Metodolojiler** Çoğulcu Bir Perspektif, çev. Sabri Gürses, İstanbul: Küre Yayınları, 2009

DEMİRHAN, Ahmet, **Modernlik**, İstanbul: İnsan Yayınları, 2004

EAGLETON, Terry, **Kültür Yorumları**, çev. Özge Çelik, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005

EBDULEZİZ, Umer, **Xebatî Kurd u Rehendî İslamî**, Hewlêr: Nusîngey Tefsir, 2016

EBDULKERİM, Selam, **Gotarî İslamî u Giriftî Opozîsyonî Siyasî** “Ayindey Milmilanêy Elmanî-İslamî Le Kurdistan Da” Lêkolînewe, Wituwêj, Belgename, Silêmanî: Le Bilawkirewekanî Xaney Rehend, 2009

EBDULXALİQ, Mesud, **Nasnamey Hizbe Kurdistaniyekan** Rewtiyan Aydiyolojiyan Helsengandiniyan, Hewlêr: Hêvî, 2012

EHMED, Selah, **Mam Celal Dîdarî Temen le Lawêtiyewe bo Koşkî Komarî**, Beşî Yekem, Çapxane Karo, 2017

el-BUTANÎ, Abdulfettah Ali, **Bidayetu’ş-Şuuri’l-Kavmi’l-Kurdi fi’t-Tarihi’l-Hadis**, Duhok: Hawar, 2005

el-HORASAN, Salah, **et-Teyyarutu’s-Siyasiyeti fi Kurdistani’l-İrak** Kiraetun fi Milefati’l-Herekati ve’l-Ehzabi’l-Kurdiyyeti fi’l-İrak 1946-2001, Beyrut Lübnan: Müessesetu’l-Belağ, 2001

ELÎ, Ebûbekîr, **Asokanî Mafî Çarenûs u Dewletî Kurdistanî Başûr Nasyonalîzmî Kurdî le Berdem Qonaxêkî Niwê da**, Hewlêr: Çapxaney Rojhilat, 2014

ERKİLET BAŞER, Alev, **Ortadoğu’da Modernleşme ve İslami Hareketler**, İstanbul: Yöneliş, 1999

ERSÖZ KARAKULAKOĞLU, Selva, **İnternet Araştırmalarında Yöntem Sorunu**, Erciyes İletişim Dergisi “Akademia”, 2014, C.3, S.4, s.123-125.

ESESERD, Ferid, **İtticahatu’l-Fikri’s-Siyasiyyi’l-Kurdi B’ede’l-Herbe’l-Alemiyeti’s-Saniyeti**, Suleymaniye: Merkezu Kurdistan Li’d-Dirasati’l-İstraticiyyeti, 2015

ESPOSTIO, John L., **Mustekbelu’l-İslam**, Ter. Daru’n-Neşri Li’l-Camiati, Kahire: Daru’n-Neşri Li’l-Camiati, 2012

es-SALİHİ, Şeyh Kazım, **es-Selefiyetu'l-Muasiretu** Cuzuruha't-Tarihiyyeti ve Temedduha'l-Cuğrafi, En-Necef: El-Merkezu'l-İslami Li'd-Dirasati'l-İstiraticiyeti

FİLİZ, İkrım, **Kuzey Irakta Sünni Şia İkileminde Gelişen Dini Gruplar ve Hareketler (Komeleyi İslami Örneği)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, SBE, Diyarbakır, 2013

FREYER, Hans, **Din sosyolojisi**, çev. Turgut Kalpsüz, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2013

FULLER, Graham E., **İslamsız Dünya**, çev. Hasan Kaya, 2. Baskı, İstanbul: Profil Yayıncılık, 2010

GARFINKEL, Harold, **Etnometodolojide Araştırmalar**, çev. Ümit Tatlıcan, Ankara: Heretik Yayınları, 2010

GARTHWATE, Gene, R., **İran Tarihi** Pers İmparatorluğundan Günümüze, Çev. Fethi Aytuna, İstanbul: İnkılap, 2018

GELLNER, Ernest, **Milliyetçiliğe Bakmak**, çev. Simten Coşar, Saltuk Özertürk ve Nalan Soyarık, 4. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012

GELLNER, Ernest, **Uluslar ve Ulusçuluk**, çev. Büşra Ersanlı Behar, Günay Göksu Özdoğan, İstanbul: İnsan Yayınları, 1992

GENCER, Bedri, **İslam'da Modernleşme (1839-1939)**, 3. Baskı, Ankara: Doğubatı Yayınları, 2014

GIDDENS, Anthony, **Modernite ve Bireysel Kimlik** Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum, çev. Ümit Tatlıcan İstanbul: Say Yayınları, 2010

GIDDENS, Anthony, **Sosyoloji**, Haz. Cemal Güzel, 1. Baskı, İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2012

GIDDENS, Antony, **Modernite ve Bireysel Kimlik** Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum, Çev. Ümit Tatlıcan, İstanbul: Say Yayınları, 2010

GIRARD, René, **Şiddet ve Kutsal**, çev. Necmiye Alpay, İstanbul: Kanat Kitap, 2003

GOODY, Jack, **Rönesanslar**, Çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015

Govarî Dabıran, 2015 Aralık, S.2.

Govarî Dabıran, 2015 Haziran, S.1.

- Govarî Dabıran**, 2016 Eylül, S.4.
- Govarî Dabıran**, 2016 Mayıs, S.3.
- GÖLE, Nilüfer, **İslamın Kamusal Yüzleri**, 4. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları, 2013
- GÖLE, Nilüfer, **Melez Desenler** İslam ve Modernlik Üzerine, 4. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları, 2011
- GÖLE, Nilüfer, **Modern Mahrem** Medeniyet ve Örtünme, 11. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları, 2011
- GÖLE, Nilüfer, **Seküler ve Dinsel: Aşınan Sınırlar**, İstanbul: Metis Yayınları, 2012
- Gulbenkian Komisyonu, **Sosyal Bilimleri Açın**, çev. Şirin Tekeli, 8.Baskı, İstanbul: Metis Yayınları, 2011
- GÜNAY, Ünver, **Din Sosyolojisi**, 10.Baskı, İstanbul: İnsan Yayınları, 2011
- GÜZEL, Ebru, **Dijital Kültür ve Çevrimiçi Sosyal Ağlarda Rekabetin Aktörü: “Dijital Habitus”**, e-GIFDER, Cilt/Volume:4, Sayı/Number:1, Mart/March 2016.
- H. KARPAT, Kemal, **Ortadoğu’da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, çev. Recep Boztemur, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2001
- HAMED EMİN, Ahmed, **Rewtî Çep le Başurî Kurdistan** Komeley Rencderanî Kurdistan Wek Nimûne, Hewlêr: Çapxaney Rojhilat, 2016
- HANİOĞLU, Şükrü, **Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi**, Ankara: Üçdal Neşriyat, 1981
- HAYES, Carlton, J.H., **Milliyetçilik: Bir Din** Batı Siyasal Düşüncesinde Ulusalcılık Tasavvuru, çev. Murat Çiftkaya, 2.Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık, 2010
- HOBSBAWM, E. J., **Milletler ve Milliyetçilik** Program, Mit, Gerçeklik, çev. Osman Akınhay, 4.Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2010
- HUIZINGA, Johan, **Ortaçağın Günbatımı**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 1. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, 1997
- IZADY, Mehrdad R., **Bir El Kitabı Kürtler**, çev. Cemal Atila, 4. Baskı, İstanbul: Doz Yayıncılık, 2013

İBRAHİM, Fuad, **Daiş Mine'n-Necdiyyi ile'l-Beğdadiyyi** Nustalciya'l-Hilafeti, Erbil Beyrut: Merkezu Eval Li'd-Dirasati Ve't-Tevsik, 2015

ÎRWANÎ, Muslih, **İslam u Nasyonalizm le Kurdistan** Da Seretayek Le Barey Komelnasî Ayînewe, Hewlêr: Aras, 2003

JWAIDEH, Wadie, **Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi**, çev. İsmail Çekem, Alper Duman, 8. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014

KADİR MUHYİDDİN, Aras, **El-Unfu's-Siyasi Fi'l-İraki B'ede Amin 2003** Dirasetun Siyasiyyetun-İctimaiyyetun, Suleymaniyetu: Merkezu Kurdistan Li'd-Dirasati'l-İstiraciyyeti, 2003

KARADAVİ, Yusuf, **ed-Din ve es'Siyaseti Te'sil ve Reddu Şubuhat**, Dublin: El Meclisu'l-Evrubi Li'l-İftai ve'l-Buhus, 2007

KARAKULAKOĞLU, Selva Ersöz, **İnternet Araştırmalarında Yöntem Sorunu**, Erciyes İletişim Dergisi "akademia" 3:4 (2014) 122-134.

KEDOURIE, Elie, **Avrupa'da Milliyetçilik**, çev. M.Haluk Demirtaş, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1971

KERÎM, Tofîq, **Danî Xanexiwê be Serhatî Rojnamenûsêkî Kurd le Zîndanekânî Emrîka**, Silêmanî: Kompanyay Çap u Pexşî Nûser, 2007

KIRMANC, Şêrko, **Be Siyasîkirdinî İslam Diyardey İslamîzm**, Silêmanî: Dezgay Çap u Bexşî Serdem, 2005

KOCA, Ferhat, **İslam Düşünce Tarihinde Selefilik: Tarihsel Serüveni ve Genel Karakteristiği**, İlahiyat Akademi Dergisi 1:2 (2015)

KUTLAY, Naci, **İttihat Terakki ve Kürtler**, Ankara: Beybun Yayınları, 1992

LÊVİ STRAUSS, Claude, **Din ve Büyü**, Çev. Ahmet Güngören, İstanbul: Yol Yayınları, 1983

LEWIS, Bernard, **İslam'ın Siyasal Dili**, çev. Fatih Yaşar, İstanbul: Rey Yayıncılık, 1992

Lijneyek Le Wezaretî Perwerde, **Rêziman u Xiwêndinewey Kurdî** Bo Polî Pêncemî Bineretî, Çapî 9, Wezaretî Perwerde, 2016

LİNDHOLM, Charles, **İslami Ortadoğu Tarihsel Antropoloji**, Ankara: İmge Kitabevi, 2004

LOCKMAN, Zachary, **Hangi Ortadoğu** Oryantalizm Tarih Siyaset, Çev. Burcu Birinci, 2.Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2013

M. ABU-RABİ, İbrahim, **İslami Hareketin Entelektüel Kökenleri**, çev. Mehmet Ali Demirci, İstanbul: Yöneliş, 2001

MAALOUF, Amin, **Ölümcül Kimlikler**, Çev. Aysel Bora, 1.Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000

MAHÇUPYAN, Etyen, **Batı'yı Anlamak** Zihniyet, Değişim ve Kriz, İstanbul: Profil Yayınları, 2015

MAHÇUPYAN, Etyen, **Türkiye'yi Anlamak** Zihniyet, Değişim ve Kriz, İstanbul: Profil Yayınları, 2015

MARDİN, Şerif, **Din ve İdeoloji**, 21.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012

MARDİN, Şerif, Toplu Eserleri 3 **İdeoloji**, 3.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995

MARSHALL, Gordon, **Sosyoloji Sözlüğü**, çev. Osman Akınhay, Derya Kömürçü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2005

MCDOWALL, David, **Modern Kürt Tarihi**, çev. Neşenur Domaniç, Ankara: Doruk Yayıncılık, 2004

Mecmuetun Bahisin, **el-Hereketu'l-İslamiyyeti fi Kurdistan**, Dubai: Merkezu'l-Misbar li'd-Dirasati ve'l-Buhusi, 2011

MIHEMED, Simko, **Ayin u Kemînekan le Kurdistan** Êzîdî Kakeyî Sabîe, Ermenî Heqqe Qerec, Hewlêr: Çapxaney Hêvî, 2011

MIHEMMED, Yusif, HİME, Ako Kerîm, EZÎZ, Serdar vd., **Kurdistan u Êraq Milmilanêy Nawxoyî u Ayindey Siyasî**, Çapxaney Pîremêrd, 2015

MINORSKY, V., BOIS, TH., MAC KENZIE, D.N., **Kürtler ve Kürdistan**, 2.Baskı, İstanbul: Doz Yayınları, 2004

MIRZA MIRZA, Ahmed, **İntişaru'l-İslam fi Kurdistan** Dirasetun Tarihiyyetun Tehlilyyetun, Erbil: Mektebu't-Tefsir, 2016

MISTEFA, Newşîrwan, **Ême u Ewan Nakokiyekanıman Le Ser Çîn**, Çapî 4., Silêmanî: Çapxaney Zergete, 2009

MORVA, Oya, **Chicago Sosyoloji Okulu'nun Etnografik Mirasını Yeniden Okumak: Dijital Etnografi Çağında Sembolik Etkileşimcilik**, Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi, Moment Dergi, 4:1 (2017) : 135-154.

MUHAMMED AHMED, Ahmed, **Ekradu'd-Devleti'l-Osmaniyye Tarîhuhum'l-İctimai ve'l-İktisadi ve's-Siyasî 1880-1924**, Erbil: Metbe'etu Hacı Haşim, 2009

MURAD XETARÎ Davud, **Cînosaydî Êzdiyekan Gundî Koço**, Wergêr: Teha Silêman, Çapî 2., Bînayî, 2016

N. JAWAD, Saad, **The Iraqi Constitution: Structural Laws and Political Implications**, LSE Middle East Centre Paper Series / 01, November 201.

NAQUIP, Seyyid Muhammad, Al-Attas, **İslam And Secularism**, 2. Baskı, Malaysia: Art Printing Works Sdn. Bhd. Kuala Lumpur, 1993

NATALI, Denise, **Kürtler ve Devlet** Irak Türkiye ve İran'da Ulusal Kimliğin Gelişmesi, İstanbul: Avesta Yayınları, 2009

NAWXOŞ, Selam, **Ayin u Nasyonalizm**, Hewlêr: Nusîngey Tefsir, 2006

NAWXOŞ, Selam, **Ayînî Kurd**, Hewlêr: Çapxaney Rojhelat, 2012

NAWXOŞ, Selam, **Efsanekanî Sîkulerî Kurd**, Hewlêr: Nusîngey Tefsir, 2013

NUMAN FERHAN, Dilşad, **Muanatu'l-Kurdi'l-Ezidiyyin fi Zill'l-Hukumati'l-İrakiyeti 1921-2003**, Dihok: Merkezu'd-Dirasati'l-Kurdiyyeti ve Hifzi'l-Vesaik/Camietu Dihok, 2008

NÛRÎ, Fereydûn, **Bizavî Barzanî**, Hewlêr: Kitêbxaney Giştî, 2007

OMER MICEDIN, Vahid, **Danustanekanî Bizutnewey Rizgarîxiwazî Neteweyî Kurd u Hikumetekanî İraq 1921-1968**, Silêmanî: Senterî Lêkolînewey Sitratîcîy Kurdistan, 2006

OSMAN HERÛTÎ, Sedî, **Çend Layenêkî Mêjûwî Ramyarî u Komelayetî u Abûrî Kurdistan le Serdemî Usmanîda**, Hewlêr: Çapxaney Hecî Haşim 2013

ÖNÛR, Nimet, KALAMAN, Sefer, **Dijital Gündelik Yaşam: Yeni Toplumsallıklar ve Dijital Yabancılaşma**, The Journal of Academic Social Science Yıl: 4, Sayı: 35, Aralık 2016, s. 269-289

ÖZKIRIMLI, Umut, **Milliyetçilik Kuramları** Eleştirel Kuramlar, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1999

Pirogram u Pewrewî Nawxo Pesedkirawî Kongrey Şeşemî Yekgirtuwî Îslamî Kurdistan, 2012

QASIMLO, Abdurehman, **Kurdistan û Kurd Lêkolînek Sîyasî û Aborî**, wer. Elîşêr, Balinge: Weşanên Jîna Nû, 1991

QEREDAXÎ, Ebdullah, **Ayinî Kon u Koçkirdin Le Kurdistan Da**, Silêmanî: Hikumetî Herêmî Kurdistan, 2013

ROY, Olivier, **Siyasal İslamın İflası**, çev. Cüneyt Akalın, İstanbul: Metis Yayınları, 1994

SAID, Edward W., **Şarkiyatçılık Batının Şark Anlayışları**, çev. Berna Ülner, 8. Baskı, İstanbul: Metis Yayıncılık, 2014

SCHRODER, Ralph, **Max Weber ve Kültür Sosyolojisi**, çev. Mehmet Küçük, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1996

SEYYİD NURİ EL BAZİYANİ, Muhammed, **el- Hareketu'l-İslamiyyeti fi Kurdistani'l-İ Irak**, Et-Teb'etu'l-Ula, Erbil: Mektebu't-Tefsir, 2006

SIDÎQ, Fuad, **Gerdelûfî Siyaset**, Bergî 1, Hewlêr: Wezaretî Roşinbirî Be Rêweberayetî Giştî Çap û Bilawkirdinewe, 2006

SİIDÎQ, Fuad, **Gerdelûfî Siyaset**, Bergî 2, Hewlêr: Wezaretî Roşinbirî Be Rêweberayetî Giştî Çap û Bilawkirdinewe, 2006

SÎWEYLÎ, İdrîs, **Rewtî İslam le Başurî Kurdistan 1946-1991** Tiwêjîneyeki Mêjuwî Le Kar u Çalaki Part u Komele İslamiyekan, Çapî 2., 2009

SMITH, Anthony D., **Milli Kimlik**, çev. Bahadır Sina Şener, 7.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014

SUHEYL TAKKUŞ, Muhammed, **Tarihu'l-Iraki'l-Hadis ve'l-Muasir**, Lubnan-Beyrut: Daru'n-Nefais, 2015

SZANTO, Edith, **Zoroaster Was A Kurd! Neo-Zoroastrianism Among The İraqi Kurds**, Caucasian Centre For Iranian Studies(Yerevan 1996), İnan And The Caucasus 22(2018)

ŞAHİN MALKOÇ, Nevin, **“Oturduğu Yerden Antropoloji”**: DORYO'larda Siberetnografiyi Düşünmek, CİU Folklor/Edebiyat Dergisi, 18:72 (2012), s.154-156.

ŞEMEYÎ, Bextiyarî, **Riwangekan Derbarey İslami Siyasi Kurdi**, 2016

ŞENTÜRK, Ünal, **Yeni Toplumsal Bir Metin Olarak İnternet**, Sosyoloji Divanı, Sosyoloji Divanı, 5:9, (Ocak-Haziran 2017), s.21-44.

ŞÊRWANÎ, Haşim, **Devera Barzan Cugrafya Dîrok Keltûr**, Hewlêr: Çapxaney Wezaretî Roşinbirî, 2008

ŞÊRWANÎ, Mamxan, **Barzan u Reçelekî Barzaniyyan Lêkolîneweyekî Meydanî u Mêjuwî ye Le Ser Barzan**, Stockholm: Kurdistanpost, 1995

ŞEYH ATTAR, Ali Rıza, **Kürtler Bölgesel ve Bölgedışı Güçler**, 2.Baskı, İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 2008

TANRIVERDÎ, Eyyüp, **Arap Kültüründe Çeviri Çalışmaları ve Huneyn B. İshak Ekolü**, Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi, c.12, say.23(2007/2)

TAPLAMACIOĞLU, Mehmet, **Din Sosyolojisi**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963

TARIK, Kasi, **ed-Devletu'l-İslamiyyeti fi'l-İrak ve's-Şam Daiş**, Bağdad: Metbe'etu Lis, 2014

TAYLOR, Charles, **Seküler Çağ**, çev. Dost Körpe, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014

TEFREŞİYAN, Ebulhesen, **Barzaniyekan Çend Lapereyek Le Xebatî Serbaze Winbuwekanî Komarî Demokratî Kurdistan**, Werg. Bextiyarî Şemeyî, Çapî 1, Holende: Bizûtnewey Ferhengî Kurd, 1996

TETER NÊRWEY, Ali, **Bizavî Rizgarîxwazî Neteweyî Kurd le Kurdistanî Êraq le Salekanî Cengî Êraq-Îran da 1980-1988**, Hewlêr: Hacî Haşim, 2008

TOKER, İhsan, **Bir Yapılaşma İlişkisi Olarak Kadınlar ve Din -Başkent Kadın Platformu Örnek Olayı-**, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, SBE, Ankara, 2005

TOKER, İhsan, **Teolojik Bir İnşa Olarak Laiklik**, Ankara: Eskiyeeni Yayınları, 2009

TÜRKDOĞAN, Orhan, **Etnik Sosyolojisi**, 3.Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 1999

ÜNSAL, Artun, **Genişletilmiş Bir Şiddet Tiplolojisi**, Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi, 6-7 (1996)ss

XELÎL, Macîd, **Mekrî Îslamiyekanî Kurdistan** Xwêndineweyekî Rexnegirane Bo Pêrew u Pirogramî (Yekgirtû, Komel U Bizotnewey Îslamî), Silêmanî:Dezgay Aydiya, 2013

YAMAN, Ömer Miraç, **Apaçi Gençlik** Gençlerin Toplumsal Davranış ve Yönelimleri: İstanbul'da Apaçi Altkültür Grupları Üzerine Nitel Bir Çalışma, 7.Baskı, İstanbul: Bir Yayıncılık, 2016

YILDIRIM, Ali, ŞİMŞEK, Hasan, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, 8.Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2011

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://cabinet.gov.krd/a/d.aspx?r=233&l=13&s=04040000&a=18398&s=010000>

Erişim Tarihi: 12.05.2019

<http://previous.cabinet.gov.krd/p/page.aspx?l=13&s=050000&r=329&p=240&h=1>

Erişim Tarihi: 11.07.2019

<http://previous.cabinet.gov.krd/p/page.aspx?l=13&s=050000&r=329&p=240&h=1>

Erişim Tarihi: 10.07.2019

<http://skurd.net/> Kürt Araştırmaları Merkezi resmi sitesi, Erişim Tarihi

22.08.2017

<http://www.albayan.co.uk/mobile/MGZarticle2.aspx?ID=6019> Erişim Tarihi:

19.09.2018.

<http://www.ekurds.com/arabic/mullahamdisalafi.htm> Erişim Tarihi 21.11.2018

<http://www.gov.krd/a/print.aspx?l=13&smap=010000&a=9246> Erişim Tarihi:

29.04.2019

<http://www.kcdme.com/Bakhtiar%20Shamaiy%2009.08.2017.pdf> Erişim Tarihi:

13.05.2019

<http://www.kdp.info/p/p.aspx?p=6&l=13&s=010000&r=347> Erişim Tarihi:

06.07.2019

http://www.kurdistanet.org/2013/index.php?option=com_content&view=article

[&id=602:2013-03-19-09-02-09&catid=97:2012-01-01-17-24-25&Itemid=2](http://www.kurdistanet.org/2013/index.php?option=com_content&view=article&id=602:2013-03-19-09-02-09&catid=97:2012-01-01-17-24-25&Itemid=2) Erişim

Tarihi: 17.07.2019

<http://www.pukonline.org/kurdistani.aspx?jimare=7877> Erişim Tarihi:

20.05.2019

<http://www.pukonline.org/kurdistani.aspx?jimore=7877> Erişim Tarihi:
05.07.2019

<http://www.pukonline.org/kurdistani.aspx?jimore=7877> Erişim Tarihi:
05.07.2019

<http://www.shanpress.com/Wtardetails.aspx?jimore=110> Erişim Tarihi:
15.07.2019

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori=veritbn&kelimesec=206719 Erişim Tarihi 31.10.2018

http://www.wikizero.biz/index.php?q=aHR0cHM6Ly9ja2Iud2lraXBIZGllLm9yZy93aWtpL9uM25Xaqdqv2LHYqtmI2YjbjF_YptuM2LPZhNin2YXbjNuMX9qp2YjYsdiv2LPYqtin2YY Erişim Tarihi: 08.06.2019

https://ar.wikipedia.org/wiki/%D8%B3%D9%83%D8%A7%D9%86_%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A7%D9%82#%D8%A7%D9%84%D8%AA%D9%88%D8%B2%D8%B9_%D8%A7%D9%84%D8%A5%D8%AB%D9%86%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D8%AF%D9%8A%D9%86%D9%8A_%D9%84%D9%84%D8%B3%D9%83%D8%A7%D9%86 Erişim Tarihi: 24.10.2018

https://ar.wikipedia.org/wiki/%D9%86%D9%88%D8%B4%D9%8A%D8%B1%D9%88%D8%A7%D9%86_%D9%85%D8%B5%D8%B7%D9%81%D9%89 Erişim Tarihi: 27.05.2019

https://ckb.wikipedia.org/wiki/%D8%A8%D8%B2%D9%88%D9%88%D8%AA%D9%86%DB%95%D9%88%DB%95%DB%8C_%DA%AF%DB%86%DA%95%D8%A7%D9%86 Erişim Tarihi: 23.05.2019

https://ckb.wikipedia.org/wiki/%D9%85%DB%95%D8%B3%D8%B9%D9%88%D9%88%D8%AF_%D8%A8%D8%A7%D8%B1%D8%B2%D8%A7%D9%86%DB%8C Erişim Tarihi: 13.05.2019

https://ckb.wikipedia.org/wiki/%D9%85%DB%95%D9%84%D8%A7_%D8%AA%DB%95%D8%AE%D8%AA%DB%8C%D8%A7%D8%B1 Erişim Tarihi:
04.07.2019

https://ckb.wikipedia.org/wiki/%DA%95%DB%8E%D9%81%D8%B1%D8%A7%D9%86%D8%AF%DB%86%D9%85%DB%8C_%D8%B3%DB%95%D8%B1%D8%A8%DB%95%D8%AE%DB%86%DB%8C%DB%8C%DB%8C_%D8%A8%D8%A7%D8%B4%D9%88%D9%88%D8%B1%DB%8C_%DA%A9%D9%88%D8%B1

[D8%AF%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86_\(%D9%A2%D9%A0%D9%A1%D9%A7\)](#) Erişim Tarihi: 13.05.2019

https://ckb.wikipedia.org/wiki/%DA%BE%DB%95%D8%B1%DB%8E%D9%85%DB%8C_%DA%A9%D9%88%D8%B1%D8%AF%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86 Erişim Tarihi: 24.10.2018

https://ckb.wikipedia.org/wiki/%DB%8C%DB%95%DA%A9%DA%AF%D8%B1%D8%AA%D9%88%D9%88%DB%8C_%D8%A6%DB%8C%D8%B3%D9%84%D8%A7%D9%85%DB%8C%DB%8C_%DA%A9%D9%88%D8%B1%D8%AF%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86 Erişim Tarihi: 07.06.2019

<https://www.almesbar.net/%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%AF%D9%8A%D8%A7%D9%86-%D9%81%D9%8A-%D9%83%D8%B1%D8%AF%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A7%D9%82/> Erişim Tarihi: 11.07.2019

<https://www.kurdistan24.net/en/news/828209b9-b737-4253-88b2-af0e4e53dba1/Secularism--essential-to-Kurdish-identity> Erişim Tarihi: 04.07.2019

<https://www.kurdistan24.net/en/news/828209b9-b737-4253-88b2-af0e4e53dba1/Secularism--essential-to-Kurdish-identity> Erişim Tarihi: 04.07.2019

<https://www.kurdistan-parliament.org/Default.aspx?page=page&c=Parliament-History2018> Erişim Tarihi: 21.07.2019

<https://www.kurdistan-parliament.org/Default.aspx?page=page&c=Parliament-History2018> Erişim Tarihi: 21.07.2019

<https://www.masoudbarzani.krd/ku/%DA%98%DB%8C%D8%A7%D9%86%D9%86%D8%A7%D9%85%DB%95/> Erişim Tarihi: 13.05.2019

<https://www.merriam-webster.com/dictionary/secular> Erişim Tarihi, 08.09.2018

https://www.mominoun.com/articles/%D8%A7%D9%84%D8%B9%D9%86%D9%81-%D8%A7%D9%84%D8%AF%D9%8A%D9%86%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D8%AF%D9%84%D8%A7%D9%84%D8%A7%D8%AA-%D9%88%D8%A7%D9%84%D8%AE%D9%84%D9%81%D9%8A%D8%A7%D8%AA-3695#_ftn1 Erişim Tarihi 31.10.2018

<https://www.shafaaq.com/ar/%D8%AA%D9%82%D8%A7%D8%B1%D9%8A%D8%B1-%D9%88%D8%AA%D8%AD%D9%84%D9%8A%D9%84%D8%A7%D8%AA/%D9>

[%86%D9%88%D8%B4%D9%8A%D8%B1%D9%88%D8%A7%D9%86-
%D9%85%D8%B5%D8%B7%D9%81%D9%89-%D9%81%D9%8A-
%D8%B3%D8%B7%D9%88%D8%B1/](#) Erişim Tarihi: 27.05.2019

<https://www.sharpress.net/all-detail.aspx?Jimare=58311> Erişim Tarihi: 09.06.2019

<https://www.youtube.com/watch?v=BKRhmZdi4aI&list=PL6HuvNeXiFwspSuVMWzIH0DkMpT9TB-> B Erişim Tarihi: 09.06.2019

<https://www.youtube.com/watch?v=BKRhmZdi4aI&list=PL6HuvNeXiFwspSuVMWzIH0DkMpT9TB-> B Erişim Tarihi: 09.06.2019

<https://www.youtube.com/watch?v=BKRhmZdi4aI&list=PL6HuvNeXiFwspSuVMWzIH0DkMpT9TB-> B Erişim Tarihi: 09.06.2019

<https://www.youtube.com/watch?v=FGaJLmN4J68> ve <https://www.youtube.com/watch?v=PRzzmGIqAmQ> Erişimi Tarihi 29.11.2018.

Arafat Kerem Situni, **Aya İlmaniyet Dijî Ayîn e**, www.gulan-media.com S.1204 (29.1.2019)

Azad Kazaz, **Rohî Kurd Le Bin Destî Nasyonalîzm Îslamîzm u Marksîzm Da**, www.pertwk.com 2007

Said Adalet Nejad, **Selefiyanê Tekfîrî Ya El-Cihadiyyun Xastgah ve Endîşêha**, Tarîx ve Temeddunê Îslamî, 13 (1390), s.165-194. http://jhecin.srbiau.ac.ir/article_3963.html pdf. Erişim Tarihi: 13.05.2019

Zehir Atuf, **et-Tecrubetu'l-Hizbiyyeti fi'l-Îrak B'ede 2003 el-Vaki'u ve't-Teheddiyat**, Merkezu İdrak li'd-Dirasati ve'l-İstişarat, kanunu's-sani/yenayir 2018. <https://idraksy.net/> Erişim Tarihi: 23.05.2019

<https://www.gorran.net/about.aspx?jimare=1> Erişim Tarihi: 23.05.2019.

<http://www.kurdistansecular.com/ku/?p=2119> Erişim Tarihi: 15.07.2019.

<https://www.youtube.com/watch?v=xVKWAluQKfM> Erişim Tarihi 21.11.2018

<https://www.youtube.com/watch?v=xVKWAluQKfM> Erişim Tarihi 21.11.2018

<https://www.youtube.com/watch?v=xVKWAluQKfM> Erişim Tarihi 21.11.2018

<https://www.youtube.com/watch?v=PRzzmGIqAmQ> Erişim Tarihi 29.11.2018

<https://www.youtube.com/watch?v=PRzzmGIqAmQ> Erişim Tarihi 29.11.2018

<https://carnegie-mec.org/2015/08/18/ar-pub-61024> Erişim Tarihi: 20.05.2019

<https://carnegie-mec.org/2015/08/18/ar-pub-61024> Erişim Tarihi: 20.05.2019

<https://www.aljazeera.net/encyclopedia/icons/2016/6/8/%D8%B5%D9%84%D8%A7%D8%AD-%D8%A7%D9%84%D8%AF%D9%8A%D9%86-%D9%85%D8%AD%D9%85%D8%AF-%D8%A8%D9%87%D8%A7%D8%A1-%D8%A7%D9%84%D8%AF%D9%8A%D9%86> Erişim Tarihi: 07.06.2019

<https://www.aljazeera.net/encyclopedia/icons/2016/6/8/%D8%B5%D9%84%D8%A7%D8%AD-%D8%A7%D9%84%D8%AF%D9%8A%D9%86-%D9%85%D8%AD%D9%85%D8%AF-%D8%A8%D9%87%D8%A7%D8%A1-%D8%A7%D9%84%D8%AF%D9%8A%D9%86> Erişim Tarihi:07.06.2019

<http://blogs.aljazeera.net/blogs/2016/9/24/%D8%A5%D8%B3%D9%84%D8%A7%D9%85%D9%8A%D9%88%D9%86-%D8%A3%D9%85-%D9%85%D8%B3%D9%84%D9%85%D9%88%D9%86> Erişim Tarihi: 02.01.2018

<http://blogs.aljazeera.net/blogs/2017/5/6/%D9%85%D9%86-%D9%87%D9%85-%D8%A7%D9%84%D8%A5%D8%B3%D9%84%D8%A7%D9%85%D9%8A%D9%88%D9%86-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B5%D8%B7%D9%84%D8%AD-%D9%88%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%AF%D8%A7%D8%B1%D8%B3> Erişim Tarihi, 02.01.2018

<http://qadirzada.com/Nawshirwan-mustefa-zjanname-20-05-2017.html> Erişim Tarihi: 27.05.2019

<http://qadirzada.com/Nawshirwan-mustefa-zjanname-20-05-2017.html> Erişim Tarihi: 27.05.2019

<https://www.aljazeera.net/encyclopedia/movementsandparties/2017/6/23/%D8%AA%D8%B9%D8%B1%D9%81-%D8%B9%D9%84%D9%89-%D8%AD%D8%B1%D9%83%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%BA%D9%8A%D9%8A%D8%B1-%D8%A7%D9%84%D9%83%D8%B1%D8%AF%D9%8A%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A7%D9%82%D9%8A%D8%A9> Erişim Tarihi: 23.05.2019

<http://www.kurdistansecular.com/ku/> Erişim Tarihi: 03.07.2018

<https://www.youtube.com/watch?v=kAfhJugiDvY> Erişim Tarihi: 21. 04. 2017

<https://www.youtube.com/watch?v=6qYOhnMcL3s> Erişim Tarihi: 26.04.2019

https://www.youtube.com/watch?v=s_1rJTiwins Erişim Tarihi, 29.04.2019

<http://basknet.org/?p=7277> Erişim Tarihi: 13.05.2019

<https://www.youtube.com/watch?v=LbvFgL-dUBk> Erişim Tarihi: 27.05.2019

<https://www.youtube.com/watch?v=8RXzydAlclQ> Erişim Tarihi: 09.06.2019

<http://alibapir.net/?p=1561&lang=ku> Erişim Tarihi: 11.06.2019

<http://alibapir.net/?p=1561&lang=ku> Erişim Tarihi: 11.06.2019

<https://www.youtube.com/watch?v=bht3cEus5f0> Erişim Tarihi: 11.06.2019

<https://www.youtube.com/watch?v=y6PNBjvQYbw> Erişim Tarihi: 11.06.2019

<https://www.youtube.com/watch?v=J15551W6Vjw> Erişim Tarihi: 04.07.2019

<https://www.youtube.com/watch?v=ILGacNX-6tI> Erişim Tarihi: 05.07.2019

<https://www.youtube.com/watch?v=kAfhJugjDvY> Erişim Tarihi: 05.07.2019

<https://www.youtube.com/watch?v=kAfhJugjDvY> Erişim Tarihi: 05.07.2019

<https://www.youtube.com/watch?v=kAfhJugjDvY> Erişim Tarihi: 05.07.2019

<https://www.youtube.com/watch?v=M-bs3iXIGtM> Erişim Tarihi: 05.07.2019

<https://www.youtube.com/watch?v=xIL2YeT0ViI> Erişim Tarihi: 11.07.2019

<http://iqra.ahlamontada.com/> Erişim Tarihi: 15.07.2019

<http://www.asokamal.com/index/?p=1709> Erişim Tarihi: 15.07.2019.

<http://www.dabran.org/> Erişim Tarihi: 15.07.2019

<http://www.dabran.org/Darbara.aspx?jimore=1> Erişim Tarihi: 15.07.2019

https://issuu.com/chawder_news/docs/580 Erişim Tarihi: 15.07.2019

https://www.pukmedia.com/KS_Sereta.aspx Erişim Tarihi: 15.07.2019

https://www.youtube.com/watch?v=IeAqqIur_bk Erişim Tarihi: 17.07.2019

http://www.kurdistansecular.com/ku/?page_id=7 Erişim Tarihi: 15.07.2019.

<http://www.kdp.info/a/d.aspx?l=13&a=51608> Erişim Tarihi: 17.07.2019

<http://www.albayan.co.uk/mobile/MGZarticle2.aspx?ID=6019> 19.09.2018.

ÖZET

FİLİZ, İkrâm, Siyasal Partiler Bağlamında Seküler Aktörler ve İslamcı Aktörlerin İslam Algısı (Irak Kürt Bölgesi Örneği), Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. İhsan Toker, 280 s.

Bu araştırmada Irak Kürt Bölgesi'nde faaliyet yürüten seküler ve İslamcı aktörler ele alınmaktadır. Söz konusu aktörler bağlamında yürütülen araştırma nitel bir çalışmadır. Bu nedenle araştırma boyunca mülakatlar yapılmış, birincil veri kaynakları olarak belgeler tedarik edilerek incelenmiş ve sanal etnografya kapsamında yazılı ve görsel internet kaynakları taranmış ve indirilerek arşivlenmiştir.

Farklı ontolojik zeminlere sahip oldukları düşünülen seküler ve İslamcı aktörler, Kürt bölgesinde yaşanan toplumsal, siyasal, kültürel değişim ve dönüşümler üzerinde etkili olmuştur. Tarafların kimi zaman çatışmalı kimi zaman da uzlaşmaya dayalı bir zeminde bir araya geldikleri görülmüştür. Dini ve etnik kimliğin yeniden inşa edilmesi sürecinde ontolojik farklılık, merkezi bir yer edinerek tezahür etmiştir. Bununla birlikte söz konusu ontolojik farklılık melez kimliklerin ortaya çıkmasına da engel olamamıştır. Kürt kimliğinin şekillenmesinde rol oynayan seküler ve İslamcı aktörlerin ulusal bilinç etrafında yakınlaştıkları fakat dini kimlik söz konusu olduğunda ayrıştıkları gözlemlenmiştir. Bu çerçevede araştırma melez kimliklerin ortaya çıkma süreçlerinde yaşanan dönüşümleri keşfedebilmeyi amaçlamıştır.

Çalışmanın kategorik çerçevesini Irak Kürtleri bağlamında Kürt sekülerizmi ve Kürt İslamcılığı oluşturmaktadır. Söz konusu aktörler siyasal partiler olarak faaliyetlerini yürüttüklerinden toplumsal tezahürleri belirgindir. Bu durum araştırmanın aktörleri ile ilgili kaynaklara ulaşılabilmesine imkân tanımıştır.

Anahtar Kelimeler: Kürt Sekülerizmi, Kürt İslamcılığı, Kürt Ulusalcılığı, Melez Kimlikler

ABSTRACT

FİLİZ, İkrâm, Perceptions of Secular and Islamist Actors on Islam in the Context of Political Parties, Ph. D. Thesis, Supervisor: Prof. Dr. İhsan Toker, 280 p.

In this study, secular and Islamist actors operating in the Iraqi Kurdish region are addressed. The research regarding to mentioned actors is a qualitative study. Because of that, interviews are conducted, official documents as primary sources are obtained and examined and visual and written internet sources are scanned, downloaded and archived as virtual ethnographic method.

Secular and Islamist actors which are considered having distinctive ontological ground have been influential on social, cultural changes and evolutions in the Kurdish region. It is seen that these actors have intercepted sometimes in conflicts and sometimes in compromise. In the process of reconstruction of religious and ethnic identities, ontological distinction reveals as core matter. However, such an ontological distinction could not prevent the emergence of hybrid identities. It is observed that, being quite influential on formation of Kurdish ethnic identity, secular and Islamist actors come close on the theme of national conscience but differentiate each other on the theme of religious identity. In this regard, the research aims to discover changes and evolutions occurring in the process of emerging hybrid identities.

Kurdish secularism and Kurdish Islamism are composing categorical framework of the research in the context of Iraqi Kurds. As these actors are functioning as political parties in the region, it can be argued that their social appearance is clear and sound and this made related documents of the actors accessible.

Key Words: Kurdish Secularism, Kurdish Islamism, Kurdish Nationalism, Hybrid Identities